

რეგიონალიზმის კვლევის ინსტიტუტი
Regionalism Research Institute

ვაჟა შუბითიძე ლელა სარალიძე ედიშერ ჯაფარიძე

ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-პოლიტიკური
საფუძვლები — ქართველები ევროინტეგრაციის
სათავეებთან (XX საუკუნის 30-60-იანი წლები)

Vazha Shubitidze Lela Saralide Edisher Japharidze

The Historical-Political Foundations of European Integration
— Georgians at the Origins of the European Integration
(the 30th-60th of the XX century)

გამომცემლობა „ფავორიტი სტილი“
Printing House "Favorite Style"

თბილისი
Tbilisi
2026

წინამდებარე მონოგრაფიაში ცნობილი მეცნიერების, პროფესორების ვ. შუბითიძის, ლ. სარალიძის და ე. ჯაფარიძის მიერ ახალ საარქივო მასალებსა და ნაშრომებზე დაყრდნობით სრულიად ახლებურადაა გამოკვლეული და გააზრებული იბერიულ-კოლხური წვლილი ევროპულ ცივილიზაციაში, წარმოჩენილია საერთო ქართულ-ევროპული ღირებულებები, პარალელები და კულტურულ-პოლიტიკური ურთიერთობები, საქართველოს ევროპეიზაციის იდეის თეორიულ-პრაქტიკული გააზრება და განხორციელება (ნ. ნიკოლაძე, ნ. ჟორდანია). სტრასბურგის ახალი საარქივო დოკუმენტების, ემიგრაციული პრესის მასალებისა და სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურის გამოყენებით, შესწავლილია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების სამართლებრივი და პოლიტიკური აქტივობები, როგორც დამოუკიდებლობის პერიოდში, ასევე, ემიგრაციაში; ქართველი ემიგრანტების პოლიტიკური და დიპლომატიური აქტივობები საერთაშორისო კონფერენციებზე, რომლებიც მიზნად ისახავდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის აღდგენას. ასევე, დეტალურადაა განხილული ემიგრანტთა საქმიანობა კავკასიის ერთიანობის იდეის ფარგლებში, კონფედერაციის ისტორიული განვითარება, მისი იურიდიულ-პოლიტიკური სტრუქტურა, წევრ სახელმწიფოთა სუვერენიტეტის დაცვა და დემოკრატიული კონტროლის მექანიზმები. შესწავლილია ქართველი ემიგრანტი მეცნიერების, კერძოდ, მიხეილ მუსხელიშვილისა და ალექსანდრე ნიკურაძის წვლილი ევროინტეგრაციის იდეის განვითარებაში, ევროკავშირის საფუძვლების და ინსტიტუტების შექმნაში, ასევე, ევროპოლოგიური კვლევების გაღრმავებაში.

ნაშრომი სამართლებრივი, პოლიტიკური და ისტორიული კუთხით ევროპული ღირებულებების, საქართველოს დამოუკიდებლობის, ემიგრანტული საქმიანობისა და კავკასიის რეგიონული ინტეგრაციის საკითხებს აერთიანებს და მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ევროპული სამართლებრივი ხედვისა და ევროინტეგრაციის პროცესების ისტორიული კონტექსტის გააზრებაში.

წიგნის რედაქტორი: თამარ კიკნაძე, პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სტუ პოლიტიკისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა დეპარტამენტის ხელმძღვანელი.

რეცენზენტები: ზურაბ გამეზარდაშვილი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.

ემზარ ფაფავა, პოლიტიკის აკადემიური დოქტორი, სტუ ასოცირებული პროფესორი.

კონსულტანტი: ჟან-მიხელ დე ვაელე (Jean-Michel De Waele), პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, ბრიუსელის თავისუფალი უნივერსიტეტის პროფესორი (ბელგია).

ნაშრომი მომზადდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით, სახელმწიფო გრანტის: „საქართველოში და საზღვარგარეთ არსებული ქართული მატერიალური და სულიერი მემკვიდრეობის სამეცნიერო კვლევა“ ფარგლებში. საგრანტო პროექტი: „ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძვლები — ქართველები ევროინტეგრაციის სათავეებთან (XX საუკუნის 30-60-იანი წლები)“ (№HE-22-239). წინამდებარე მონოგრაფიაში გამოთქმული მოსაზრებები ეკუთვნის ავტორებს და შესაძლოა არ ასახავდეს ფონდის ოფიციალურ შეხედულებებს.

This work was prepared with the financial support of the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG) within the framework of the state grant program "Scientific Research of Georgian Material and Spiritual Heritage in Georgia and Abroad". The research was conducted under the grant project "The Historical-Political Foundations of European Integration — Georgians at the Origins of the European Integration (the 30th-60th of the XX century)" (Grant №HE-22-239). Any opinions, findings, conclusions or recommendations expressed in this monograph are those of the authors and do not necessarily reflect the views of the Foundation.

© ვაჟა შუბითიძე

© ლელა სარალიძე

© ედიშერ ჯაფარიძე

ISBN 978-9941-8-8802-1

DOI: 10.52340/PUTK/mngrph-978-9941-8-8802-1

წინამდებარე ნაშრომის ობიექტის ციფრული იდენტიფიკატორი (DOI) მინიჭებულია პროფ. ტარიელ ფუტკარაძის ქართველოლოგიის საერთაშორისო საზოგადოების „მეცნიერთა მხარდაჭერის“ პროექტის ფარგლებში.

DOI for the presented monograph is provided by Tamar Putkaradze International Society of Kartvelology (TPISK) within the framework of TPISK project — "Supporting Scholars".

წიგნი ეძღვნება:

საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების
1700-ე წლისთავს.

გამოჩენილი ქართველი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის,
ივანე ჯავახიშვილის დაბადებიდან 150-ე წლისთავს.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსებიდან
108-ე წლისთავს.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი (ლელა სარალიძე)	7
თავი I. იბერიულ-კოლხური წვლილი ევროპულ ცივილიზაციაში და ქართულ-ევროპული ღირებულებები (ვაჟა შუბითიძე).....	13
თავი II. ქართულ-ევროპული პარალელები და კულტურულ- პოლიტიკური ურთიერთობები შუა საუკუნეებში (ვაჟა შუბითიძე).....	28
თავი III. ნიკო ნიკოლაძე — ევროპული ღირებულებების, დემოკრატიისა და თვითმმართველობის გენერატორი საქართველოში (ვაჟა შუბითიძე)	59
თავი IV. ნოე ჟორდანიას ევროპეიზაციის კონცეპცია და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ევროპული სახელმწიფოს მშენებლობის გზაზე (ვაჟა შუბითიძე).....	69
თავი V. რუსული ოკუპაცია და ემიგრანტული მთავრობის ბრძოლა ევროინტეგრაციისთვის. შესავალი (ლელა სარალიძე).....	80
§1. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918–1921) მთავრობა და ევროპული ინტეგრაციის წინაპირობები (ლელა სარალიძე).....	86
§2. რუსული ოკუპაცია და საქართველოს სუვერენიტეტის დაკარგვა. ემიგრანტული მთავრობის ევროპული სტრატეგია (ლელა სარალიძე).....	102
თავი VI. ევროპაში ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის მოღვაწეობის ისტორიიდან. შესავალი (ლელა სარალიძე)	121
§1. ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის პოლიტიკური და საერთაშორისო-სამართლებრივი საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები (ლელა სარალიძე)	130
§2. საქართველოს საკითხი საერთაშორისო ასპარეზზე და ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის დიპლომატიური საქმიანობა (ლელა სარალიძე).....	148
თავი VII. ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსები და კავკასიის ერთიანობის იდეა. შესავალი (ლელა სარალიძე)	166
§1. კავკასიის ერთიანობის იდეა ქართული ემიგრანტული წრეების შეხედულებებში (ლელა სარალიძე)	177

§2. მიხეილ მუსხელიშვილი და კავკასიის ერთიანობის იდეა: ევროპული ფედერალიზმის გავლენა ქართველი ემიგრანტების შეხედულებებზე (ლელა სარალიძე)	190
თავი VIII. ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძვლები: ქართველები ევროინტეგრაციის სათავეებთან (XX საუკუნის 30–60-იანი წლები) (ედიშერ ჯაფარიძე).....	204
თავი IX. ქართველები ევროპოლოგიური კვლევის სათავეებთან (ედიშერ ჯაფარიძე).....	224
რეზიუმე.....	242
Summary	261
ბიბლიოგრაფია	277
დანართი (ედიშერ ჯაფარიძე).....	295
ფოტომასალა (ედიშერ ჯაფარიძე)	304

შესავალი

XX საუკუნის 30-60-იან წლებში ევროპული ინტეგრაციის იდეა ჩამოყალიბდა როგორც ისტორიულად განპირობებული პასუხი კონტინენტზე დაგროვილ მრავალმხრივ კრიზისებზე — მსოფლიო ომებით გამოწვეულ კატასტროფებზე, ტოტალიტარული რეჟიმების აღმავლობასა და ომისშემდგომი პოლიტიკური და ინსტიტუციური დანაწევრებით წარმოქმნილ დისბალანსზე. ამ პროცესს თან ახლდა გლობალურ ძალთა ახალი კონფიგურაციის ფორმირება, რომლის პირობებში ევროპის სახელმწიფოები ორი სუპერსახელმწიფოს — ამერიკის შეერთებული შტატებისა და საბჭოთა კავშირის გავლენის სფეროებში მოექცნენ. ასეთ ვითარებაში ევროპული ერთიანობის იდეა ჩამოყალიბდა როგორც მშვიდობის, სტაბილურობისა და დემოკრატიული განვითარების უზრუნველყოფის ერთ-ერთი ფუნდამენტური პროექტი.

ევროპული ინტეგრაციის საფუძვლები მხოლოდ გეოპოლიტიკური აუცილებლობებით არ განისაზღვრებოდა; იგი ერთდროულად ინტელექტუალურ, ეკონომიკურ და სამართლებრივ წინაპირობებს ეფუძნებოდა, რომლებიც ევროპულ პოლიტიკურ აზროვნებაში ჯერ კიდევ ომებს შორის პერიოდში ყალიბდებოდა. ფედერალისტური და ფუნქციონალისტური ხედვები, საერთო ეკონომიკური სივრცის შექმნის იდეა და სუვერენიტეტის ნაწილობრივი გადანაწილების კონცეფცია თანდათან პრაქტიკულ პოლიტიკურ პროექტად გარდაიქმნა, რომლის რეალიზებაც მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში დაიწყო.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ ევროპული ინტეგრაციის იდეის ფორმირებასა და განვითარებაში არა მხოლოდ დასავლეთევროპელი პოლიტიკური ელიტები, არამედ ემიგრაციაში მყოფი ინტელექტუალური წრეებიც, მათ შორის ქართველები მონაწილეობდნენ. საკუთარი ისტორიული გამოცდილებიდან გამომდინარე, ისინი ევროპული ერთიანობის იდეას აღიქვამდნენ როგორც მცირე ერების პოლიტიკური დაცვისა და კულტურული თვითმყოფადობის შენარჩუნების შესაძლებლობას.

XX საუკუნის 30-60-იან წლებში ქართული ემიგრაციის წარმომადგენლები ევროპული პოლიტიკური დისკურსის ფორმირებაში აქტიურად ერთვებოდნენ. ისინი ერთიანი ევროპის იდეას ავითარებდნენ და თავიანთ ნაშრომებში ევროპული ინტეგრაციის პროექტს კონცეპტუალურ საფუძვლებსა და ლეგიტიმაციას ანიჭებდნენ.

წინამდებარე ნაშრომის **მიზანია** ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძვლების სისტემური ანალიზი და ამავე კონტექსტში ქართველთა როლის წარმოჩენა, როგორც იმ ფართო ინტელექტუალური და პოლიტიკური პროცესის მნიშვნელოვანი კომპო-

ნენტის, რომელმაც ევროპული ერთიანობის იდეის ჩამოყალიბებას საფუძველი დაუდო. კვლევა როგორც უცხოურ, ისე ქართულ წყაროთა კრიტიკულ ანალიზს ემყარება და მიზნად ისახავს იმ თეზისის დასაბუთებას, რომლის მიხედვითაც ევროპული ინტეგრაცია მხოლოდ დასავლეთევროპული პოლიტიკური ინიციატივის პროდუქტს არ წარმოადგენს, არამედ იგი ფართო ინტელექტუალური და პოლიტიკური პროცესის შედეგია, რომელშიც ემიგრაციაში მყოფ ქართველ მოღვაწეთა წვლილი მნიშვნელოვანია.

ნაშრომის სტრუქტურა აგებულია თემის განვითარების ქრონოლოგიურ და კონცეპტუალურ ლოგიკაზე: პირველ ეტაპზე განხილულია ევროპული ინტეგრაციის იდეის გენეზისი და მისი ისტორიული კონტექსტი; შემდგომ გაანალიზებულია მისი თეორიული და დოქტრინული საფუძვლები; ხოლო დასკვნით ნაწილში წარმოჩენილია ქართველთა მონაწილეობა აღნიშნულ პროცესში და შეფასებულია მათი ინტელექტუალური წვლილი ევროპული პოლიტიკური აზროვნების ფორმირებაში.

ნაშრომის **აქტუალობა** განპირობებულია რამდენიმე არსებითი გარემოებით. ერთის მხრივ, თანამედროვე საქართველოს ევროპული ინტეგრაცია ქვეყნის საგარეო და საშინაო პოლიტიკის ერთ-ერთ სტრატეგიულ მიმართულებას წარმოადგენს; მეორეს მხრივ, დღემდე არასრულად არის შესწავლილი ის ისტორიულ-ინტელექტუალური საფუძვლები, რომლებიც ევროპული პოლიტიკური არჩევანის ჩამოყალიბებას განსაზღვრავს. განსაკუთრებით ნაკლებად არის გამოკვეთილი ემიგრანტი ქართველი მეცნიერებისა და პოლიტიკური მოღვაწეების წვლილი ევროპული ინტეგრაციის იდეის გენეზისსა და განვითარებაში.

ამასთანავე, თანამედროვე გეოპოლიტიკური გამოწვევების ფონზე, როდესაც კვლავ აქტუალურია უსაფრთხოების, სუვერენიტეტისა და საერთაშორისო სამართლის პრობლემატიკა, ისტორიული გამოცდილების სისტემური ანალიზი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. წინამდებარე კვლევა სწორედ ამ საჭიროებას პასუხობს და ამტკიცებს, რომ საქართველოს ევროპული არჩევანი არა მხოლოდ თანამედროვე პოლიტიკური კონიუნქტურის შედეგია, არამედ ხანგრძლივ ისტორიულ და ინტელექტუალურ ტრადიციას ეფუძნება.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე რამდენიმე მიმართულებით ვლინდება. პირველად ხორციელდება ევროპული ინტეგრაციის პროცესში ქართველთა როლის სისტემური და კომპლექსური ანალიზი, რომლის ფარგლებშიც აღნიშნული საკითხი ერთიან კონცეპტუალურ ჩარჩოში განიხილება. აღნიშნული მიდგომა წინამდებარე კვლევას არსებული ნაშრომებისგან განასხვავებს, სადაც საკითხი ფრაგმენტულად ან ეპიზოდურად არის წარმოდგენილი. მნიშვნელოვანი სიახლეა ფართო საარქივო ბაზის გამოყენება, მათ შორის სტრასბურგის, ლევილის,

ჰარვარდის და სხვა კოლეჯების მასალების, რაც კვლევას პირველწყაროებზე დაფუძნებულ და ემპირიულად გამყარებულ ხასიათს ანიჭებს.

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ევროპული ფედერალიზმის კონცეფციის ფორმირებასა და განვითარებაში, ქართველი ემიგრანტი მეცნიერების — მიხეილ მუსხელიშვილისა და ალექსანდრე ნიკურაძის ნვლილის წარმოჩენას, რაც აქამდე სისტემურად შესწავლილი არ ყოფილა.

ამასთანავე, ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ ევროპული ინტეგრაციის რიგი ფუნდამენტური იდეები — მათ შორის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი, საერთო ბაზრის კონცეფცია და ზესახელმწიფოებრივი ინსტიტუციური მოდელი — ქართველ მეცნიერთა ნაშრომებში ჩამოყალიბებულია უფრო ადრე, ვიდრე ევროპულ სივრცეში მათი პრაქტიკული ინსტიტუციონალიზაცია განხორციელდებოდა. შესაბამისად, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობა გაანალიზებულია ახალი ინტერპრეტაციული ჩარჩოს ფარგლებში, როგორც ევროპული ინტეგრაციის დისკურსის ორგანული ნაწილი და მისი ინტელექტუალური გენეზისის არსებითი კომპონენტი.

ნაშრომის ძირითადი მიზანია ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძვლების კომპლექსური შესწავლა და აღნიშნულ პროცესში ქართველთა როლის განსაზღვრა. დასახული მიზნის მისაღწევად ფორმულირებულია შემდეგი **ამოცანები**:

1. ევროპული ინტეგრაციის ცივილიზაციური და ისტორიული წინაპირობების სისტემური ანალიზი;
2. ევროპული ინტეგრაციის იდეის თეორიული საფუძვლების კვლევა და მისი განვითარების ძირითადი ეტაპების გამოვლენა;
3. საქართველოს ადგილის განსაზღვრა ევროპული ცივილიზაციური განვითარების პროცესში;
4. ქართულ-ევროპული კულტურულ-პოლიტიკური ურთიერთობების ისტორიული დინამიკის კვლევა;
5. ქართველი მოაზროვნეების (ნიკო ნიკოლაძე, ნოე ჟორდანია და სხვ.) პოლიტიკური და ეკონომიკური იდეების ანალიზი ევროპული ინტეგრაციის კონტექსტში;
6. ევროპული კონსტიტუციონალიზმის ჭრილში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი და ინსტიტუციური მოდელის შეფასება;
7. საერთაშორისო სამართლისა და დიპლომატიის კონტექსტში, ემიგრანტული მთავრობისა და პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობის შესწავლა;
8. კავკასიის კონფედერაციის იდეის, როგორც რეგიონული ინტეგრაციული მოდელის, ანალიზი;

9. ევროპული ინტეგრაციის თეორიული და ინსტიტუციური განვითარების პროცესში ქართველი მეცნიერების წვლილის გამოვლენა.
10. ევროპული ინტეგრაციის კონტექსტში ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ინტელექტუალური მემკვიდრეობის კონცეპტუალური ანალიზი და მისი ადგილი თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში.

წინამდებარე კვლევა ინტერდისციპლინარულ მეთოდოლოგიურ ჩარჩოს ეფუძნება, რომელიც ისტორიის, პოლიტოლოგიის, სამართლის მეცნიერებისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ანალიტიკურ მიდგომებს აერთიანებს. აღნიშნული კომპლექსური მიდგომა საკვლევი პრობლემის მრავალდონიან და კონტექსტურად გამყარებულ ინტერპრეტაციას უზრუნველყოფს.

კვლევაში გამოყენებულია შემდეგი მეთოდები: 1. ისტორიულ-კომპარატიული მეთოდი — ისტორიული პროცესებისა და პოლიტიკური მოდელების შედარებითი ანალიზისთვის, რაც შესაძლებელს ხდის სხვადასხვა ეპოქაში მიმდინარე ინტეგრაციული ტენდენციების იდენტიფიცირებას; 2. ისტორიულ-გენეზისური მეთოდი — ევროპული ინტეგრაციის იდეის წარმოშობისა და განვითარების ეტაპების რეკონსტრუქციისთვის; 3. დოკუმენტური და წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი — საარქივო მასალების, ოფიციალური დოკუმენტების, ემიგრაციული პრესისა და ეპისტოლარული წყაროების კრიტიკული შესწავლის მიზნით; 4. სამართლებრივი ანალიზი — კონსტიტუციური და საერთაშორისო-სამართლებრივი ტექსტების ინტერპრეტაციისა და შეფასებისთვის; 5. პოლიტიკური იდეებისა და თეორიების ისტორიული ანალიზი — პოლიტიკური იდეების, თეორიული კონცეფციებისა და დოქტრინის ევოლუციური დინამიკის რეკონსტრუქციისთვის.

აღნიშნული კომპლექსური მიდგომა საკვლევი პრობლემის მრავალდონიან და კონტექსტურად გამყარებულ ინტერპრეტაციას უზრუნველყოფს.

კვლევა როგორც პირველადი წყაროების (საარქივო დოკუმენტები, ოფიციალური აქტები, პირადი მიმოწერა), ისე მეორეული სამეცნიერო ლიტერატურის კრიტიკულ ანალიზს ეფუძნება, რაც ემპირიულ საფუძვლიანობას, თეორიულ სიღრმესა და ინტერპრეტაციულ სიზუსტეს უზრუნველყოფს.

წინამდებარე მონოგრაფიაში აღნიშნულია, რომ ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია აქტიურად ჩაერთო ევროპულ ინტელექტუალურ დისკურსში, სადაც ევროპული ერთიანობისა და ფედერალიზმის იდეები თანდათანობით კონცეპტუალურად ფორმირდებოდა. ქართველი ემიგრანტი პოლიტიკოსები და მეცნიერები არა მხოლოდ ევროპულ პო-

ლიტიკურ გარემოსთან ადაპტირდებოდნენ, არამედ მონაწილეობდნენ იმ თეორიული ჩარჩოების ჩამოყალიბებაში, რომლებმაც შემდგომში ევროპული ინტეგრაციის ინსტიტუციური განვითარება განაპირობა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი იურისტები და პოლიტოლოგები ევროპული ფედერალიზმის პრინციპებს განიხილავდნენ როგორც მცირე სახელმწიფოების სუვერენიტეტისა და უსაფრთხოების დაცვის მექანიზმს.

მონოგრაფიაში ასევე ხაზგასმულია, რომ ამ კონტექსტში ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობა ევროპაში მიმდინარე ინტეგრაციულ პროცესებთან თანხვედრაში ვითარდებოდა. ეს განსაკუთრებით მკაფიოდ გამოიკვეთა მაშინ, როდესაც ევროპული ერთიანობის იდეა პრაქტიკულ პოლიტიკურ პროექტად იქცა. ქართველი ემიგრანტები ევროპულ ინტეგრაციას აღიქვამდნენ არა მხოლოდ როგორც კონტინენტური თანამშრომლობის ფორმას, არამედ როგორც საბჭოთა ექსპანსიის წინააღმდეგ მიმართულ კოლექტიური უსაფრთხოების სისტემასა და საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის კონცეპტუალურ მოდელს.

წინამდებარე მონოგრაფიაში აღნიშნულია, რომ ემიგრაციაში რეგიონული ინტეგრაციის ალტერნატიული კონცეფციებიც ჩამოყალიბდა, მათ შორის შემუშავდა კავკასიის კონფედერაციის პროექტი, რომელიც კოლექტიური ინსტიტუციური მექანიზმების მეშვეობით ევროპული ფედერალიზმის პრინციპებს ეყრდნობოდა და მიზნად ისახავდა სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოების სუვერენიტეტის უზრუნველყოფას.

აღნიშნული კონცეფციები ადასტურებს, რომ ქართველი ემიგრანტები ევროპულ ინტეგრაციას განიხილავდნენ როგორც ფართო გეოპოლიტიკურ და სამართლებრივ ჩარჩოს, რომელიც როგორც ევროპულ, ისე რეგიონულ განზომილებებს მოიცავდა.

შესაბამისად, მონოგრაფიაში ხაზგასმულია, რომ 1921 წლის შემდეგ ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობა მხოლოდ ეროვნული დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლით არ შემოიფარგლებოდა; იგი ევროპულ პოლიტიკურ და ინტელექტუალურ სივრცეში ევროპული ინტეგრაციის იდეის განვითარების მნიშვნელოვან ეტაპსაც წარმოადგენდა. აღნიშნული გარემოება კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ საქართველოს ევროპული პოლიტიკური ორიენტაცია ისტორიულად უწყვეტ პროცესს წარმოადგენს, რომლის ინტელექტუალური და პოლიტიკური საფუძვლები ემიგრაციის პირობებშიც თანმიმდევრულად ვითარდებოდა.

მონოგრაფიაში ხაზგასმულია, რომ ევროპული ინტეგრაცია ქართველებისთვის მხოლოდ გარე პოლიტიკური მიზანი არ ყოფილა; იგი გრძელვადიან ისტორიულ პროცესს წარმოადგენდა, რომელმაც ემიგრაციის პირობებში განვითარება განაგრძო და როგორც ევროპული ინტეგრაცია-

ციის დისკურსზე, ისე თანამედროვე საქართველოს ევროპულ არჩევანზე მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია.

ნაშრომი შესავლის, ცხრა თავის, ცალკეული პარაგრაფებისა და დასკვნისგან შედგება. თითოეული თავი ეძღვნება ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძვლების კონკრეტული ასპექტის ანალიზს და აღნიშნულ პროცესში ქართველთა როლის კვლევას — ცივილიზაციური საწყისებიდან XX საუკუნის ემიგრაციულ და ინტელექტუალურ საქმიანობამდე.

ამგვარად, ნაშრომი მიზნად ისახავს ევროპული ინტეგრაციის პროცესის მრავალგანზომილებიან ისტორიულ-პოლიტიკურ ანალიზს და ამ კონტექსტში ქართველთა ინტელექტუალური და პოლიტიკური წვლილის სისტემურ წარმოჩენას.

ლელა სარალიძე

თავი I. იბერიულ-კოლხური წვლილი ევროპულ ცივილიზაციაში და ქართულ-ევროპული ღირებულებები

ქართველთა (უფრო კონკრეტულად, ძველი ქართული ტომების - კოლხებისა და იბერების) წარმოშობის, ანუ ეთნოგენეზის საკითხებით დაინტერესება ევროპელთა მიერ მინიმუმ 2500 წლის წინ მოხდა. ჯერ კიდევ ძვ.წ. V საუკუნის ცნობილი ბერძენი ისტორიკოსი („ისტორიის მამა“) ჰეროდოტე წერდა და ამტკიცებდა, რომ „... კოლხები ეგვიპტელები არიან. ამას მე თვითონ მივხვდი უწინ, ვიდრე მოვისმენდი სხვათაგან და ისე ვიტყოდი. და რადგანაც ეს მე ფიქრებში მქონდა, შევეკითხე ორივეს. კოლხებს უკეთ ახსოვდათ ეგვიპტელები, ვიდრე ეგვიპტელებს კოლხები. ეგვიპტელები ამბობენ, რომ მათ მიაჩნიათ, რომ კოლხები არიან სესოსტრისის ლაშქრიდან“¹ (საინტერესოა ისიც, რომ ისტორიკოსებს ჰეროდოტეს ეს თვალსაზრისი გულუბრყვილოდ მიაჩნდათ, მაგრამ XXI საუკუნეში ევროპელთა მიერ ჩატარებული გენეტიკური კვლევებით დამტკიცდა, რომ ეგვიპტის ფარაონები კოლხური წარმოშობის იყვნენ).

ძველ ბერძნულ-რომაულ მწერლობაში და საისტორიო ქრონიკებში ასევე ერთობ პოპულარული იყო იდეა პირინეის (ძირითადად ესპანეთიდან) ნახევარკუნძულიდან იბერების (აღმოსავლურ-ქართველი ტომების) გადმოსახლებისა აღმოსავლეთ საქართველოში ბაბილონის ცნობილი მეფის, ებრაელთა რისხვის, ნაბუქოდონოსორის მმართველობის ხანაში. ამ გადმოცემის დღემდე უძველესი ვერსია ძვ.წ.-ის III საუკუნეში ბერძენ მწერალ მეგასტენესთან გვხვდება, შემდეგ კი მას ხშირად იმეორებენ უფრო გვიანდელი ბერძენ-რომაელი მწერლები და ისტორიკოსები - იოსებ ფლავიუსი, აბიდენოსი, ევსები კესარიელი, აპიანე, დიონისიუსი და სხვ.

ასე მაგალითად, I საუკუნეში მოღვაწე ცნობილი ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი სტრაბონი მიიჩნევდა, რომ „დასავლელი იბერები გადასახლდნენ პონტოსა და კოლხიდის ზემოთ მდებარე ადგილებში... ეგვიპტელები გადასახლდნენ ეთიოპიელებთან და კოლხებთან...“²

XXI საუკუნეში ცნობილმა უკრაინელმა მეცნიერმა არტემ ივანცოვმა თავის წიგნში „ორ იბერიას შორის“ კარგად შეისწავლა ბასკების წარმოშობა, მათი ტოპონიმოკა, ლინგვისტური მასალა და მიიჩნია, რომ ქართველებისა და ბასკების ნათესაობის ჰიპოთეზა საკმაოდ მყარ ნიადაგზე დგას.

¹ ჰეროდოტე, ისტორია, ტ. II, თსუ გამომც., თბ., 1976, გვ. 104-105.

² სტრაბონი, გეოგრაფია, I, გვ. 3, 21.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში 1970-იანი წლებიდან გახსნილი იყო ბასკოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრი, რომელსაც ხელმძღვანელობდა პროფესორი იური ზიცარი. ცენტრში მიმდინარეობდა ქართულ-ბასკური ურთიერთობების კვლევა, გამოდიოდა კრებულები, ხდებოდა დისერტაციების დაცვა, აკადემიკოსმა შოთა ძიძიგურმა გამოაქვეყნა წიგნი „ბასკების ქვეყანაში“. ბასკმა პროფესორმა, ცნობილმა ქართველოლოგმა შაბიერ (ხავიერ) კინტანამ ბასკურად თარგმნა შოთა რუსთველის უკვდავი „ვეფხისტყაოსანი“. მიდიოდა ქართულ-ბასკური ნათესაობის ინტესიური კვლევა, მაგრამ მალევე საბჭოთა უშიშროებამ ცენტრი დახურა და კვლევებიც შეწყდა და დღემდე არ აღმდგარა გასაგები მიზეზების გამო.

საუკუნის ცნობილი ებრაელი ისტორიკოსი იოსებ ფლავიუსი ქართველი ტომების იბერებისა და მესხების წინაპრებად ბიბლიის „თობელსა“ და „მოსოხს“ მიიჩნევდა.³

ქართველთა წარმომავლობის საკითხი განხილულია დიდი ქართული ისტორიული მატრიანის „ქართლის ცხოვრების“ დასაწყისში („ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“). მატრიანის მიხედვით, ქართველთა მამამთავარი ქართლოსი არის თარგამოსის შვილი („ქართლის ცხოვრება“ თარგამოსს უკავშირებს ბიბლიურ თოგარმას), რომელიც იყო „ძე თარშისი, ძმისწული იაფეთისი, ძისა ნოესი“.⁴

ბილბაოსა და ვიტორიაში, ანუ ესპანეთის ბასკეთში, 10 წელი ცხოვრობდა და იკვლევდა ქართველი მეცნიერი კახაბერ ჭილაძე. მან ქართულ-ბასკური მრავალი პარალელი აღმოაჩინა, და კვლევებიც გამოაქვეყნა. ძველი ქართული მატრიანეებიდან ცნობილია ისიც, რომ X საუკუნეში თავად დიდი იოვანე მთაწმინდელი გაემგზავრა ესპანეთში ბასკების გასაცნობად და მათი ისტორიის შესასწავლად. იოვანე მთაწმინდელის ბიოგრაფიაში ვკითხულობთ, რომ „განიზრახა ნეტარმან მამამან ჩუენმან იოვანემ, რათა აღიღოს ძე თვისი და რამდენიმე მოწაფენი, და ივლტოდის სპანიად, რამეთუ ასმიოდა, ვითარმედ ქართველ მცირედნი ნათესავანი და ერნი მკვიდრ არიან მუნ.“

კავკასიური, იბერიული ტომების ევროპაში მიგრაციიდან დაახლოებით 3500 წელია გასული, და იქ წასულებიდან ბასკები მართლაც განსაკუთრებულნი და გამოწკაპილნი აღმოჩნდნენ —ზოგიერთი კავკასიური ტომებისგან განსხვავებით ისინი არავისში არ გაითქვიფნენ, რადგან მთებში ცხოვრობდნენ, სადაც ადიოდნენ შემოსევის დროს — როგორც ჩვენი აქაური ქართველები მტრების თავდასხმებისას. ბასკები ქცევით, ცხოვრების წესითა და ხასიათით ევროპელებს კი არა, ქართველებს

³ იუდეველთა სიძველენი, I, გვ.122-125.

⁴ ქართლის ცხოვრება ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. I, 1955, გვ. 3.

ჰგავნან, რაც დაადასტურა XXI საუკუნეში ჩატარებულმა გენეტიკურმა კვლევებმაც.

ხავიერ კინტანაც მიიჩნევს, რომ იბერიის ნახევარკუნძულზე (ესპანელები და პორტუგალიელები ბასკთა ქვეყანას დღესაც იბერიას უწოდებენ) ცივილიზაცია უძველესმა იბერიელებმა შემოიტანეს და გაავრცელეს. სამწუხაროდ, მისი ნაშრომები, არაა ქართულად თარგმნილი. კახაბერ ჭილაძის თქმით, ბასკები თავიანთ თავს „ეგუს სკალდუნს“ უწოდებდნენ, რაც ბასკურად „ამომავალ მზეს“ ნიშნავს. ანუ, ისინი თვლიან, რომ აქ ამომავალი მზის ქვეყნიდან კოლხეთიდან (ეგრისიდან) მოვიდნენ. ბასკურ-ქართულ ეტიმოლოგიაში დიდი მსგავსებებია. შინაურ ცხოველებსა და ნივთებს იგივე სახელი ჰქვია, რაც ჩვენთან, ბასკეთში კი ქართულ სოფლებს ჰქვიათ: გალი, ლენტეხი, ხაშური, გორი, მესტია. არსებობს უამრავი ქართული გვარის იდენტური ბასკური გვარები: ნოდია, ხუბულური, ინაური, ოჩიაური, ნიკლაური და ა.შ. იდენტურია რამდენიმე ბასკური სიმღერაც ქართულთან.

ამ ქართული ტრადიციის თანახმად, ქართველთა წარმოშობის იეფეტური თეორია, თავისთავად მიაკუთვნებს საქართველოს ევროპას, რომელიც შუა საუკუნეების ევროპელ ავტორთა მიხედვით იყო იაფეტის შთამომავალთა სამშობლო.⁵

ქართველთა წარმოშობის და მათი ევროპასთან კავშირის საკითხს მრავალი ნაშრომი უძღვნეს ქართველმა და უცხოელმა მკვლევარებმა — უკვე ამ დროსვე დაიწყო ამ საკითხების შესწავლა ენობრივი მონაცემებითაც და სცადეს ქართული ენა დაეკავშირებინათ ამ დროისთვის ცნობილ რომელიმე ძველ ენასთან და ენათა ოჯახთან.

ცალკეული სიტყვების ურთიერთიმსგავსების საფუძველზე ქართულს ანათესავებდნენ ხან ეგვიპტურთან, ხან ბერძნულ-ლათინურთან, ხან ესპანეთის უძველესი აბორიგენული მოსახლეობის ენებთან.

ცნობილმა გერმანელმა მეცნიერმა გ.ლაიბნიცმა პირველმა გამოთქვა თვალსაზრისი ქართული ენის ინდოევროპულ ენათა ოჯახთან ნათესაობის შესახებ.⁶

ასეთივე შეხედულება გამოთქვა ჩვენთვის კარგად ცნობილმა ფრანგმა აკადემიკოსმა მარი ბროსემ. ამ ნათესაობის იდეას აქტიურად ავითარებდა ლინგვისტიკის ფუძემდებელი ფრანც ბოპიც.⁷

1888 წელს ნიკო მარმა წამოაყენა დებულება ქართული ენის სემიტურ ენებთან გენეტიკური ნათესაობის შესახებ, რაც შემდგომში თა-

⁵ ბეჟან ჯავახია, ევროპული იდენტობა ადრე შუა საუკუნეებში, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „საქართველო ევროპულ სივრცეში“, შრომები, თბ., სტუ, 2010, გვ. 103.

⁶ Орловская Н. К Грузия В литературах Западной Европы, Тбилиси, 1965 с. 291.

⁷ Bopp Fr. Die Kaukasischen Glieder des indroeuropäischen Sprachstamms, Berlin, 1847.

ვადვე უარყო და შემდგომში შექმნა ე.წ. იაფეტური თეორია, სადაც ქართული ენა იეფეტურ ენათა ოჯახში მოაქცია.

დასაწყისში ნიკო მარმა ქართველური ენები იაფეტური (ბიბლიური ნოეს უმცროსი ვაჟის იაფეტის სახელის მიხედვით, რომელსაც განანოლებისას წილად ხვდა ევროპა) ენად ჩათვალა და სემიტურთან ერთად ე.წ. ნოისტურ ენათა ოჯახში შეიყვანა. შემდგომ „იეფეტურ“ ენათა ოჯახში მოაქცია ჩრდილოკავკასიური მთის ენები, ხოლო „იეფეტური“ ოჯახი გამოცხადდა ერთმანეთთან გენეტიკურად მონათესავე ენების ოჯახად, რომელიც განასხვავა „სემიტურისგან.“ შემდგომ ამისა, ნიკო მარმა „იეფეტურ ოჯახში“ გააერთიანა აგრეთვე ბასკური, ეტრუსკული, პელაზგური, და ხმელთაშუაზღვისპირეთის სხვა უძველესი ენები. იაფეტური ენები მან სამართლიანად მიიჩნია სემიტურზე და ინდოევროპულ ენებზე უფრო ძველად.⁸

ქართველების, ქართული ენის და სხვა ენებთან ნათესაობის პრობლემებისადმი მეცნიერთა ინტერესი კიდევ უფრო გაიზარდა მას შემდეგ, რაც ევროპელთა მიერ ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩნდა და გაიშიფრა შუმერულ, ხეთურ, ხურიტულ, ელამურ და ურარტულ ენებზე ძველ დროში შესრულებული ტექსტები. სწორედ მაშინ გაჟღერდა, ცხადია, სხვადასხვა ინტერპრეტაციით, ქართველებისა და მათი ენის გენეტიკური ნათესაობის იდეა წინა აზის უძველეს ხალხებთან და ენებთან. გამოჩენილი გერმანელი ისტორიკოსი ედუარდ მაიერი მიიჩნევდა, რომ „კავკასია დასახლებულია მრავალრიცხოვანი ტომებით, რომელთა ეთნიკური ბუნება სუსტადაა შესწავლილი. ყველაზე უფრო ცნობილნი არიან იბერები (დღევანდელი ქართველები), რომელთაც მდინარე მტკვრის აუზი უკავიათ. ეჭვი არაა იმაში, რომ ამ ხალხით დასახლებული ტერიტორია ღრმად იყო შეჭრილი მცირე აზიასა და არმენიაში. ამ უძველეს ხალხთა რიცხვს უნდა მივათვალოთ აგრეთვე მოსხები-მესხები, (ასურული წყაროების მუშკები ხოლო ბიბლიაში მეშხ) და ტიბარენები (ბიბლიის თუბალნი, ასურულად-თაბალნი) რომელთაც ხეთების სახელმწიფოს დაცემის შემდეგ დაიკავეს კაპადოკია და იქიდან აწყობდნენ თავდასხმებს ტიგროსის მიდამოებში.“⁹

1864 წელს კავკასიის ხალხთა ენების ცნობილმა მკვლევარმა პ. უსლარმა წამოაყენა იდეა ქართული ენის ჩრდილოკავკასიურ ენებთან გენეტიკური ნათესაობის თაობაზე,¹⁰ რომელსაც შემდეგში მრავალი მომხრე გამოუჩნდა.

⁸ Mapp, H. Я., Избранные работы, I-V, Москва - Ленинград, 1933-1937.

⁹ გ. მელიქიშვილი საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის, თბ; 1965. გვ.18-26.

¹⁰ Услар П.К. Древнейшие сказания о Кавказе, , [112], X, 1881.

ეს იდეა განავითარა თსუ დამფუძნებელმა, გამოჩენილმა ქართველმა ისტორიკოსმა, აკადემიკოსმა ივანე ჯავახიშვილმა,¹¹ ხოლო შემდეგ მისმა მოწაფემ, აკადემიკოსმა, არნოლდ ჩიქობავამ.¹² ამით საფუძველი ჩაეყარა ახალ თეორიას ე.წ. იბერიულ-კავკასიურ ენათა ცალკე ოჯახის არსებობის შესახებ. ენათა ამ ოჯახში გაერთიანდნენ ქართველური, აფხაზურ-ადიღეური და ვეინახურ-დაღესტნური ენები.

ამასთან გამოითქვა მოსაზრება დღეს ცოცხალი და მოქმედი იბერიულ-კავკასიური ენების ძველი წინა აზიისა და ხმელთაშუაზღვისპირეთის მკვდარ ენებთან მონათესაობის თაობაზე. რა ძირითადად დებულებას ეყრდნობა ეს ნათესაობა? ქართველური ენები (ქართული, კოლხური ანუ ზანური და სვანური) გენეტიკურად არიან დაკავშირებული მრავალრიცხოვან ენათა ოჯახებთან, რომელთა ცოცხალი წარმომადგენლებიც შემორჩენილი არიან კავკასიაში (ქართველური, აფხაზურ-ადიღეური და ვეინახურ-დაღესტნური ენები) და პირინეის ნახევარკუნძულზე (ბასკური ენა), ხოლო ამავე ოჯახის მკვდარ ენებად ითვლება ხეთური, ელამური, ხურიტული, ურარტული (წინა აზიაში), აგრეთვე წინარებერძული (პელაზგური) და ეტრუსკული ენები.¹³

საერთოქართველური ფუძეენის განვითარების გვიან ეტაპზე შეიმჩნევა მისი ტრანსფორმაცია და ცალკეული ახალი სტრუქტურული ნიშნების წარმოქმნა.

გამოჩენილი ქართველი ენათმეცნიერების თ.გამყრელიძის და გ.მაჭავარიანის გამოკვლევის თანახმად, გვიანი ეტაპის საერთო ქართველური ფუძეენა მეტ ტიპოლოგიურ (და არა ნათესაურს) მსგავსებას ავლენს ინდოევროპულ სტრუქტურებთან, ვიდრე სხვა, მათ შორის ჩრდილოკავკასიურ ენებთან.¹⁴ ეს კი შედეგი იყო საერთოქართველური და საერთოინდოევროპული ენების მატარებელი ხალხების ხანგრძლივი კონტაქტებისა უძველეს ხანაში, რომ მათ უძველეს პერიოდის რაღაც მონაკვეთში ერთმანეთის ახლო მეზობლად უნდა ეცხოვრათ.

ცნობილმა ლინგვისტებმა თამაზ გამყრელიძემ და ვიაჩესლავ ივანოვმა განახორციელეს პრაინდოევროპულად მიჩნეულ ლექსიკაში ფიქსირებული ფლორის, ფაუნის, მეურნეობის მატერიალური და სულიერი კულტურის ამსახველი მრავალფეროვანი ჯგუფების ანალიზი და პრაინდოევროპელთა პირველ საცხოვრისად მიიჩნიეს ახლო აღმოსავლეთის გარკვეული გეოგრაფიული არეალი, საიდანაც ფუძეენის მატარებელი

¹¹ ივ. ჯავახიშვილი ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, II (ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა), თბ.; 1937.

¹² არნ. ჩიქობავა იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია, თ., 1965.

¹³ ოთარ ლორთქიფანიძე ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან, გამომცემლობა „პალიტრა L“, თბ., 2022, გვ. 30.

¹⁴ თ.გამყრელიძე გ.მაჭავარიანი სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში. საერთო-ქართველური სტრუქტურის ტიპოლოგია, თბ., 1965.

ეთნოსის დიფერენციაციის შემდეგ დაიწყო ინდოევროპელ ტომთა მიგრაციები ევროპისა და აზიის ვრცელ ტერიტორიებზე.¹⁵

რადგანაც პრაქართველურ ენობრივ სისტემაში ფიქსირდება პრაინდოევროპულისგან ლექსიკური ნასესხობანი, ამდენად, ლოგიკურად გამომდინარეობს პრაქართველურისა და პრაინდოევროპულის სინქრონულად, ერთდროულად არსებობა. პრაინდოევროპული ენობრივი სისტემის არსებობა უკვე ძვ.წ V-IV ათასწლეულისთვის ივარაუდება, ხოლო მისი დაშლის პროცესის დაწყება -არაუგვიანეს IV ათასწლეულისთვის.¹⁶

ეს ნიშნავს, რომ პრაქართველური ენობრივი სისტემა და მისი მატარებელი ეთნოსი არსებულა უკვე მინიმუმ ძვ.წ V ათასწლეულში.

თ.გამყრელიძე და ბ.ივანოვი მიიჩნევდნენ, რომ საერთოქართველური ფუძეენის მატარებელი ეთნოსის პირველსამყოფელი, სავარაუდოდ, უნდა ყოფილიყო რამდენიმე ჩრდილოეთით პრაინდოევროპელთა სამშობლოდან - ნინა აზიის ჩრდილოეთ პერიფერიაზე ამიერკავკასიის სამხრეთით, ზემო მესოპოტამიამდე,¹⁷ მაგრამ შემდგომმა არქეოლოგიურმა, ლინგვისტურმა და გენეტიკურმა კვლევებმა აჩვენა, რომ პრაქართველური ფუძეენის მატარებელი ეთნოსის თავდაპირველ სამშობლოდ ამიერკავკასიის ზეგანი უნდა ყოფილიყო, უფრო ზუსტად, მცირე კავკასიონის დასავლეთი და ცენტრალური ნაწილი (ისტორიული მესხეთ-ჯავახეთი, ქვემო ქართლი და მისი სამხრეთით მდებარე ტერიტორია(ძველი ქალდეა -ვ.შ.)) და დღევანდელი საქართველო.¹⁸

ამრიგად, ქართველები მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი (თუ ყველაზე ძველი არა) ხალხია. უკვე ძვ. წ. V-III ათასწლეულებში ამიერკავკასიის ზეგანზე ჩამოყალიბდა პრაქართული ანუ საერთო ქართველური ენის მქონე ტომების დიდი ეთნიკური ერთობა, რომელსაც ძველი ახლო აღმოსავლეთის არეალში ხანგრძლივი და გაცხოველებული ურთიერთობა ჰქონდა პრაინდოევროპული ფუძეენის მატარებელ ხალხებთან. მაგრამ ჯერ კიდევ დადგენილი არაა ის ფუძეენა, საიდანაც წარმოიშვა „პრაქართველური“ ენა. დღეს არსებობს ე.წ. „ნოსტრატული ჰიპოთეზა“, რომელიც გულისხმობს ძველი სამყაროს მსხვილ ენათა ოჯახების (ინდოევროპულის, სემიტურის, ქართველურის, ურალურის, ალტაურის) შორეული გენეტიკურ ნათესაობაზე და ერთ ფუძეენიდან წარმომავლობაზე (გამყრელიძე, ივანოვი), თუმცა ზოგიერთი ქართველი მეცნიერი მიიჩნევს, რომ ყველა ეს ენა პრაქართულიდან შეიძლება მოდიოდეს.

¹⁵ Гамкрелидзе Т. В. Иванов В.В. Индоевропейский язык и Индоевропейцы, Т. I-II, Тб., 1984.

¹⁶ იქვე, წიგნი II, გვ. 861-863.

¹⁷ იქვე, გვ. 890.

¹⁸ გ. მელიქიშვილი ქართველები და მათი წარმომავლობის საკითხი, I, გვ. 312-358.

სწორედ ამან ათქმევინა ცნობილ ებრაელ პოლიტოლოგს ავიგდორ ესკინს საოცარი სიტყვები: „საქართველო, — წერს ის, — ეს არის უდიდესი სასწაული, რომლის შედარებაც შესაძლებელია მხოლოდ ისრაელთან. ის არა მხოლოდ უძველესი ცივილიზაციაა. ის არის ცოცხალი სიძველე. შეადარეთ ათენსა და რომს. მათ წარსულს არავითარი კავშირი არა აქვს დღევანდელობასთან. საქართველოში ყველაფერი ძველი აგრძელებს სიცოცხლეს თანამედროვეობაშიც“.¹⁹

ცნობილმა გერმანელმა პროფესორმა და ისტორიკოსმა ფრიდრიხ შლოცერმა თავის მრავალტომეულში „მსოფლიო ისტორია“ ასეთი რამ დანერა: „კავკასიურმა ტომებმა, ჯერ კიდევ შორეულ დროში სხვებზე განდიდებულებმა, თავისი პირველობა გვიანდელ პერიოდშიც შეინარჩუნეს, ისტორიის პირველი დღეებიდან და ახლანდელ დრომდე; იგი ყოველგვარი შესვენების გარეშე შეადგენს კაცობრიობის ბირთვსა და ცენტრს, რომლის ირგვლივ ბრუნავს მთელი სამყაროს ისტორია.“²⁰ და მართლაც, გენეტიკურმა კვლევებმა დაადასტურა, რომ ინდოევროპული რასის ჩამოყალიბებაში (რომლის სამშობლო და ადგილსამყოფელია რუსეთის ტერიტორიაზე მდებარე იამნაიას კულტურა) ლომის წილი შეიტანეს კავკასიიდან წასულმა შერეულმა კავკასიურმა ტომებმა რომლებიც ჯერ შეერივნენ ინდოევროპულ რასას და მერე კი 25 ათასი წლის წინ კვლავ გამოეყვნენ მათ და შექმნეს თეთრკანიანთა რასა.²¹

დაახლოებით ანალოგიური რამ თქვა ცნობილმა ევროპელმა მკვლევარმა და მოგზაურმა ტურ ჰიერდალმა: „საქართველოს ისტორია თავის თავში ინახავს მსოფლიო ისტორიის საიდუმლოებებს. საქართველო და კავკასია, ჩემი ლინგვისტური და ანთროპოლოგიური კვლევების შედეგად, კულტურული თვალსაზრისით, განსაკუთრებულ როლს თამაშობს მსოფლიო ცივილიზაციაში.“²²

დიდმა ესპანელმა მწერალმა და ფილოსოფოსმა მიგელ დე უნამუ-რომ (რომელიც წარმოშობით ბასკი იყო) ასევე დანერა, რომ „ბასკები ისეთივე უასაკო ხალხია, როგორც ქართველები, რომელთა წარსულიც შორეთში იკარგება.“²³

ნელ-ნელა გამოიკვეთა ისიც, რომ საქართველოს მნიშვნელოვანი წვლილი აქვს ევროპული ცივილიზაციის და რენესანსის საფუძვლების ჩაყრაში და განვითარებაში. ცნობილი გერმანელი მკვლევარის რ. მილერის განმარტებით „დასავლეთ ევროპის რენესანსის ისტორია გადაისინჯა და აღმოჩნდა, რომ რენესანსი სათავეს იღებს არა იტალიაში, არამედ საქართველოში... მაშინ, როდესაც დასავლეთ ევროპა ჩაძი-

¹⁹ ვაჟა შუბითიძე, „სამშობლოსმცოდნეობა“, თბ., უნივერსალი, 2020, გვ. 183.

²⁰ ვაჟა შუბითიძე, სამშობლოსმცოდნეობა, გვ.184-185.

²¹ იქვე, გვ.183-184.

²² იქვე, გვ. 185.

²³ იქვე

რული იყო საუკუნეების უკუნეთში, ევროპის ხალხთა კულტურის ცენტრმა გადმოინაცვლა საქართველოში. სწორედ საქართველოში გაისმა ახალი სასიცოცხლო იმპულსების მაჯისცემა. ქართველი ხალხი იქცა ევროპის ავანგარდად...“²⁴ (ანალოგიური იდეა გამოთქვა და დაამტკიცა დიდმა ქართველმა ფილოსოფოსმა, აკადემიკოსმა შალვა ნუცუბიძემ).

ასევე დიდი რუსი სწავლულის ა.ლოსევის თქმით, „საქართველომ რამდენიმე საუკუნით გაუსწრო დასავლეთ ევროპას რენესანსის საკითხებში. საქართველოში, სხვა ლიტერატურულ შედეგებთან ერთად შეიქმნა „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც უყოყმანოდ შეიძლება ჩაითვალოს მსოფლიო საოცრებად.“²⁵

მაინც რითაა გამორჩეული საქართველო, როგორია მისი წვლილი ევროპულ და მსოფლიო ცივილიზაციაში?

— ევროპაში აღმოჩენილი ადამიანის უძველესი ნაშთი ნაპოვნია დმანისში 1991 წელს და ოროზმანში- ისინი 1,7-1,8 მილიონი წლით დაათარიღეს უცხოელმა მეცნიერებმა და 2ჯერ უფრო ხნიერია ჩეპრანოსა და ატაპურკოში (იტალია -ესპანეთში) აღმოჩენილ ადამიანთა უძველეს ნაშთებზე (800 ათასი წელი);

— საქართველო უკვე იუნესკომ და მთელმა მსოფლიომ აღიარა როგორც ღვინის და ვაზის, პურის სამშობლო. ამის დამადასტურებელია როგორც ისტორიული, არქეოლოგიურ-ეთნოლოგიური, ასევე საისტორიო ძეგლები და მატრიანეები. მარნეულში (რომელიც მოდის სიტყვა „მარანიდან“), გადაჭრილ გორაზე არქეოლოგებმა იპოვეს ღვინის უძველესი წიპნები, რომელიც ამერიკელმა და ებრაელმა სპეციალისტებმა და დაათარიღეს 6000-5800 წლით (ანუ 8 ათასი წლის წინ ჩვენი წინაპრები წურავდნენ და აყენებდნენ ღვინოს). აქვე აღმოჩნდა ენეოლითის დროინდელი მარანიც. სულ საქართველომ მსოფლიო მევენახეობა-მელვინეობა გაამდიდრა 520-ზე მეტი ქართული ყურძნის ჯიშით;

— საქართველო ასევე ხორბლის ზოგიერთ ჯიშის შემქმნელი და სამშობლოა. მსოფლიოში სულ 27 სახეობის ხორბალია, აქედან 16 არის კულტურული სახეობა. ამ 16-დან 6 არის ქართული ხორბლის ყინვაგამძლე და გვალვა გამძლე, მოსავლიანი ჯიშები;

— ქართველმა არქეოლოგებმა ბორჯომის რაიონის სოფელ საკირესთან, კოდინის მთის ძირში აღმოაჩინეს ყორღანი, რომელიც 5500 წლის წინანდელია. არქეოლოგებმა აქ იპოვეს თაფლის ორი ჭურჭელი, რომელიც ეგვიპტეში, ტუტანჰამონის სამარხში აღმოჩენილ ცნობილი თაფლზე 14 საუკუნით ძველია. საქართველოში უძველესი დროიდან მოშინაურებულ და გამოყვანილი იქნა ფუტკრის ქართული ჯიში, ისევე როგორც კაკლის (ნიგოზის) ქართული ჯიში;

²⁴ იქვე

²⁵ იქვე, გვ. 187.

— ყველაზე ძველი ძაფი, ოღონდ ჭინჭრისგან დამზადებული, ნაპოვნი იყო ჩეხეთში და მისი ასაკი 29 ათასი წელია, თუმცა საქართველოში 32 ათასი წლის წინანდელი ფენიდან აღებული მასალაში აშკარად ადამიანის ხელით დარგული (და მერე დართული) სელის ნაწილაკები ჩანს;²⁶

— მსოფლიოში 7 ათასზე მეტი ენაა, 500-მდე ერი და ეროვნება, ორასამდე სახელმწიფო. დამწერლობა კი სულ 14-ია, მათ შორის ერთ-ერთი უძველესია ქართული.

ქართული ანბანი ძველი ქართული ცივილიზაციის ერთ-ერთი ყველაზე ღირსშესანიშნავი მემკვიდრეობაა.

ქართული ანბანი, თამამად შეიძლება ითქვას, დღეს მსოფლიოში არსებულ ანბანთა შორის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო სრულყოფილი და ორიგინალური სისტემაა, რომლის 38 ასონიშანთაგან თითოეულს თავისი ბგერითი შესატყვისი და რიცხობრივი მნიშვნელობა გააჩნია. ქართული დამწერლობა 3 სახისაა: „მრგლოვანი“ ანუ „ასომთავრული“, „ნუსხური“ (ნუსხა-ხუცური) და მხედრული (საერო). სამივე დამწერლობა ერთმანეთთან გენეტიკურადაა დაკავშირებული. ჯერჯერობით საქართველოში უძველესი ასომთავრული წარწერა აღმოჩენილია ბოლნისის სიონზე (V საუკუნე), უცხოეთში კი — პალესტინაში, პეტრე იბერიის მიერ დაახლოებით 433 წელს აგებულ მონასტერში. ამ წარწერებში ასო-ნიშნების დახვეწილობა და სრულყოფილება სპეციალისტებს აძლევს უფლებას ამტკიცონ, რომ ჩვენამდე მოღწეული წარწერები ვერ ჩაითვლებიან ქართული დამწერლობის უძველეს ნიმუშებად - მას მანამდე უთუოდ გავლილი ჰქონდა განვითარების ხანგრძლივი გზა (ეს დაადასტურა XXI-ე საუკუნეში პროფ. ვახტანგ ლიჩელის ხელმძღვანელობით არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ კასპში, გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილმა უძველესმა წარწერამ, რომელიც ამერიკელმა სპეციალისტებმა ძვ.წ. 980 წლით დაათარილეს).

ჯერ კიდევ 1876 წელს ვ.გარდტჰაუზენმა წამოაყენა თეორია ქართული ანბანის ბერძნულიდან წარმოშობის შესახებ. შემდეგ სხვადასხვა ვერსიით გამოითქვა მოსაზრებანი, რომ ქართული ანბანის პროტოტიპად უნდა მიჩნეული იქნეს ძველირანული („სპარსულ-არამეული“) დამწერლობა. აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი ქართული დამწერლობის არსებობას უკვე ძვ.წ. VIII საუკუნიდან ვარაუდობდა და მას ფინიკიურ-არამეულიდან წარმოშობილად მიიჩნევდა.²⁷

უძველეს პერიოდში კავკასია, დღევანდელისგან განსხვავებით, ასრულებდა არა გამყოფის, არამედ ხიდის როლს და სწორედ კავკასიიდან გადადიოდა ადამიანი აქტიურად ევროპის მთელ ტერიტორიაზე. ანალოგიური რამ დაამტკიცა ანთროპოლოგიური მასალის საფუძველზე

²⁶ ვაჟა შუბითიძე, „სამშობლოსმცოდნეობა“, გვ. 188.

²⁷ ოთარ ლორთქიფანიძე, დასახ.ნაშრ., გვ. 43.

ქართველმა მეცნიერ-ანთროპოლოგმა პროფესორმა მალხაზ აბდუშელიშვილმა თავის ნაშრომში „კავკასიის ანთროპოლოგია ბრინჯაოს ხანაში“ (1982 წ.). მისი თვალთახედვით, „კავკასიის ადრე, შუა და გვიანი ბრინჯაოს ხანის (ძვ. წ. IV ათასწლეულის შუახნებიდან I პირველ ნახევრამდე) მოსახლეობის უძველეს განათხართა მასალების მიმოხილვისას, სრულიად გარკვევით მივყავართ იმ მოსაზრებამდე, რომ კავკასიის ბრინჯაოს ხანის მოსახლეობა ეკუთვნის უძველეს, ერთ მთლიან ქართულ მოდგმას“.²⁸

მ. აბდუშელიშვილი ასევე მოხაზავს ამ მოსახლეობის მაშინდელი განსახლების არეალს: „მთელი ბრინჯაოს ხანის განმავლობაში საქართველოს, ამიერკავკასიასა და მთელი კავკასიის მინა-წყალზე გავრცელებული იყო ერთი სახეობა კავკასიური მოდგმის ხალხისა, რომელიც უფრო ხშირად გხვდება ხმელთაშუაზღვისპირეთის, წინა აზიის, შუა აზიის, შუა და ჩრდილოეთ ინდოეთის უბან ადგილებში. ამ ზოგად-ადამიანურ სახეობას ხმელთაშუაზღვისპირულს უწოდებენ. ამრიგად, ბრინჯაოს ხანის კავკასიის მოსახლეობა შედიოდა სამხრეთ-ევროპეოიდულ განფენილობაში და უზნობრივად ამ სიბრტყის შუაგული ეკავა.“²⁹ (კახა ჭილაძის აზრით იბერიულმა ტომებმა, (კელტიბერებმა) რომელიც ევროპის მრავალ ტერიტორიაზე იყვნენ განფენილნი, ინგლისში შეიტანეს მიწათმოქმედება, მესაქონლეობა, ცივილიზაციის ელემენტები. ბრიტანეთის იბერიაზე, მათ შორის ისლანდიაზეც, თავად ბრიტანელი ისტორიკოსებიც წერენ და ამ მოვლენას ძვ.წ 3000-2400 წლებით ათარიღებენ).

ასევე ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე ძველბერძნების (ელინების) გამოჩენამდე ცხოვრობდნენ და კულტურას ქმნიდნენ პელაზგები - კოლხთა, ლაზ-ჭანთა ტომობრივი წინაპრები, რომლებიც შემდგომ ბერძნებმა ნაწილობრივ გააძევეს, ნაწილობრივ კი ასიმილაცია გაუკეთეს, აითვისეს მათი კულტურა და ფაქტიურად პელაზგთა კვალი წაშალეს.

ამის შესახებ არა მარტო ქართველი ისტორიკოსები წერდნენ (ივ. ჯავახიშვილი, სიმონ და თინათინ ყაუხჩიშვილები, ა.ურუშაძე, ჯ.შარაშენიძე, გ.ჭელიძე და სხვ) არამედ ცნობილი უცხოელი ქართველოლოგები: ფ.შახერმაიერი, პ.კრეჩმერი, ო.ტომსონი, ედ.შვიცერი, ბ.პროზნი, ანტ.მეიე, ა.ევანსი, ს.ლურიე, ე.ფურნე და სხვ.

აკად. რისმაგ გორდეზიანი მიუთითებს. რომ ჰოლანდიელი ქართველოლოგი ე.ფურნე თავის დასკვნებს აფუძნებს დაახლოებით 5 ათასამდე წინარეპერძული ტერმინის ანალიზზე, რომელთა დიდი ნაწილი პელაზგურ ენაზე მოდის. რ.გორდეზიანის დაკვირვებითაც პელაზგური

²⁸ ვაჟა შუბითიძე, დასახ. ნაშრ., გვ.191.

²⁹ იქვე, გვ. 212.

და ქართული ენები ერთი სტრუქტურის მოვლენებია, პელაზგური სიტყვების დიდი ნაწილი კი- ადრინდელი მეგრულ-ლაზურია.³⁰

რ. გორდეზიანის აზრით, შეიძლება ცივილიზაციების განვითარების სამი მოდელის გამოყოფა, რომლებიც სუფთა სახით არ არსებობენ, ესენია:

შუმერულ-აქადური ანუ მესოპოტამიური;

ეგვიპტური;

ეგეოსურ-ელინური;

ეგვიპტური ერთობ იზოლირებული იყო და თითქმის არავითარი კვალი არ დაუმჩნევია სხვა ცივილიზაციების განვითარებაზე.³¹

ევროპა უპირატესად ორიენტირებული იყო ელინურ მოდელზე, აზია კი - მესოპოტამიურ მოდელზე, რომლის მემკვიდრედ ძვ.წ. I ათასწლეულში აქემენიდების სპარსეთი გვევლინებოდა. ჯერ კიდევ ჰეროდოტე თვლიდა, რომ საზღვარი ევროპასა და აზიას შორის კოლხეთში, მდინარე ფაზისზე გადიოდა. ჯერ კიდევ ბრინჯაოს ხანაში კავკასიურ, კერძოდ ქართველურ ტომთა ერთი ნაწილი ეგვიდას, აქედან კი დასავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთის აღწევს და შეაქვს ძლიერქართული ენობრივი კომპონენტი.³²

ზოგიერთ ახალი გამოკვლევის თანახმად, თავად ტერმინი „ევროპაც“-ც კი ქართველურ ეტიმოლოგიას შეიძლება გვიჩვენებდეს. ე.ფურნე ვარაუდობს, რომ ამოსავალი ფუძე ქართველური „ურცობა„ უნდა ყოფილიყო.³³

„არგონავტიკის“ ავტორის, აპოლონიოს როდოსელის (ძვ.წ. III ს-ის პოეტი) მიხედვით, სამყაროს შექმნის პირველ ხანებში, „მთვარის დაბადებამდე“, საბერძნეთის ახლანდელ მიწა-წყალზე, ბერძნებამდე კარგა ხნით ადრე, ცხოვრობდნენ თურმე არკადიელები, რომელთა მკვიდრმა „ერთმა ვინმემ“ დააარსა ქალაქი ეა, იგივე აია, ანუ კოლხთა დედაქალაქი.³⁴ აკაკი ურუშაძის გამოკვლევით, არკადიელები პელაზგთა უძველესი სამკვიდრებლის პელოპონესის (სამხრეთ საბერძნეთი) - მცხოვრებლებად ითვლებიან, რომელთაც შემოუნახავთ, „მამებისგან დანაწერი კირბები.“ კირბი (კირიბი) მეგრული სიტყვაა და ნიშნავს კრავს, ცხვარს ანუ ცხვრის ტყავისგან გაკეთებულ ეტრატს. აკაკი ურუშაძე თავის ნაშრომში „კოლხური დამწერლობის შესახებ“ მიუთითებს,

³⁰ ვაჟა შუბითიძე, „სამშობლოსმცოდნეობა“, გვ. 194.

³¹ რ. გორდეზიანი, „ბერძნული ცივილიზაცია“, I, თბ. 1988, გვ. 8.

³² რ. გორდეზიანი, „მედიტერანულ-ქართველური მიმართებები“, ტ.4, თბ., 2007-2008.

³³ E. J. Furnee Palaokarvelish-palaszische Einflüsse in den indogermanischen sprachen, Leiden, 1986.

³⁴ აპოლონიოს როდოსელი არგონავტიკა (ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ, გამოსცა აკაკი ურუშაძემ, თბ, თსუ, 1970.

რომ კირბი/კირიბი ეს ყოფილა „ტყავზე ნანერი წიგნი“ და, ამდენად, ქართული დამწერლობის ძეგლი, რომ ანტიკურ პერიოდში ნამდვილად არსებულა პელაზგური წიგნი, პელაზგური დამწერლობა. ხაზგასმულია ისიც, რომ ლაპარაკობენ პელაზგების განაყოფ ეტრუსკებზე, აგრეთვე კუნძულ ლემნოსზე (პელაზგების ერთ-ერთ საცხოვრისზე), სადაც ძვ.წ. VI საუკუნეში აღმოჩენილია საფლავის ქვა, ე.წ. ლემნოსური სტელა პელაზგური ანბანით ეტრუსკულ ენაზე შესრულებული. აკაკი ურუშაძე დაბეჯითებით ამბობს, რომ დიოდორე სიცილიელი თავის „ისტორიულ ბიბლიოთეკაში“ გადმოგვცემს ჰომეროსის წინანდელი პოეტების სახელებს, რომელთა მასწავლებელი ყოფილა ლინოსი, რომელმაც პელაზგური ასოებით აღწერა ბახუსის საქმენი და სხვა მითები, ამ დამწერლობით თხზავდნენ სიმღერებს მისი მონაფენიცო, - დაასკვნის აკაკი ურუშაძე.³⁵

არქეოლოგიას და ენათმეცნიერებას გამოვლენილი აქვთ ქართულ-კოლხური თანხვედრილობანი შუმერებთან (წინა აზია), ხათხებთან (მაგალითად: გვარები - ხუცია, ფილია, შუხერია, შარია, ფისურია, ფაცაცია, მასხულავა, თაქაშთურია და სხვ. გრიგოლ გიორგაძის აზრით, ეს განპირობებულია იმით, რომ წინარეხეთურ მოსახლეობას შეადგენდნენ მეგრულ-ჭანური ტომები, ქასქები, რომლებიც ინდოევროპელმა ხეთებმა ან გააძევეს ან ასიმილაცია გაუკეთეს მათ), ანატოლიასთან (მცირე აზია), ელინელებთან (ბალკანეთი), ეტრუსკებთან (იტალია), პელაზგების განაყოფთან ბასკებთან (ესპანეთი).³⁶

რაც შეეხება ღმერთების პანთეონს, აიეტის პაპა, პრომეთეს მამა და ზევსის მამა ძმები არიან. ლოგიკურად, თუ აიეტი და ამირანი (პრომეთე) პელაზგები (კოლხები) არიან, ზევსი წარმომავლობით ქართველი, კონკრეტულად, კოლხი გამოდის. ჰომეროსმა იცოდა რომ, ზევსი პელაზგი (კოლხი) იყო და არა ბერძენი ამიტომაც, „ილიადაში“ მას ასე მიმართავდა: „ზევსო, პელაზგთა მკვიდრო და უფალო.“³⁷

მიხაკო წერეთელი, აკაკი ურუშაძე, თინათინ ყაუხჩიშვილი, რისმაგ გორდეზიანი ხაზს უსვამენ, რომ აიეტი, კირკე, მედეა, იაზონი (რომელიც პელაზგი ანუ კოლხი ყოფილა), ზევსი, პრომეთე, ჰერა, დიონისე, ჰეკატე და ა.შ. კოლხურ-პელაზგურად მეტყველებდნენ.

ჩვენ ვიზიარებთ პროფ. გიზო ქელიძის დასკვნას, რომ ქართველები ის უძველესი ხალხია, რომელსაც დასაბამიდან დღემდე თითქმის არ გაუწყვეტია ის მთავარი ენობრივი და შემოქმედებითი მთავარი დედო-ძარღვი, რომელთაც კაცობრიობის კარიბჭესთან ქმნიდა თავის ეროვნულ იერ-სახეს ერთობლივი სვანურ-ზანურ -ქართლურ-იბერიული ძალისხმევით და შთაგონებით.

³⁵ ა. ურუშაძე, „ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში“, თბ., 1964.

³⁶ ვაჟა შუბითიძე, დასახ. ნაშრ; გვ. 198.

³⁷ იქვე, გვ.199.

ბოლო ათწლეულებში ქართველი მეცნიერების - გურამ თევზაძის, ალიკო ცინცაძის, ცირა ინწკირველის, გია კვაშილავას, მერაბ მიქელაძის, აკაკი გასვიანის, ავთანდილ ვერძეულის და სხვ. ჩატარებულ იქნა სერიოზული სამეცნიერო სამუშაო, რომლის მიზანია, ნათელი მოეფინოს ქართველთა წარმომავლობას და მათ ცივილიზაციურ წვლილს მსოფლიოში. დაფიქსირდა აღმოჩენა, რომელიც განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს - საუბარია ძველ ქართულში მიკვლეულ, დაფარულ საიდუმლო ცოდნაზე. იგი მნიშვნელოვნად ცვლის ცივილიზაციის და სარწმუნოების პირველ-ისტორიას, რამაც დიდ წილად განსაზღვრა დასავლური ცივილიზაციის დღევანდელი სახე.

ძველ ტექსტებში ბევრი დაფარული და დაშიფრული ინფორმაცია გვხვდება - სახისმეტყველების (ალეგორია) და დაფარვის (ჰერმენევტიკის) მეთოდები.

ინფორმაციის დაფარვის მეთოდებიდან გამორჩეულია ჰემატრია, რომელიც რიცხვულ საფუძველს ეყრდნობა და, რაც მთავარია, მისი საშუალებით დაფარული ინფორმაციის ამოკითხვა დღესაც შესაძლებელია.

ბოლო დრომდე ითვლებოდა, რომ ჰემატრია ბიბლიის დაშიფვრის მეთოდია და მხოლოდ ბიბლიის დამწერ ხალხებს-ებრაელებს, ბერძნებს და ლათინებს უნდა ჰქონოდათ. ამ ხალხებს შორის მუდმივად მიდიოდა დავა ჰემატრიის ავტორობის თაობაზე, თუმცა ყველა მათგანი აღიარებდა, რომ ჰემატრიის საწყისები მათ ქალდეადან გადმოიღეს. მათი ლოგიკით, ქართველებს ჰემატრია არ უნდა ჰქონოდათ, რადგან ბიბლიის დაწერაში მონაწილეობა არ მიუღიათ. მიხაკო წერეთელმა და ცირა ინწკირველმა დაასაბუთეს რომ ქალდეელებიც ძველი იბერიელები არიან.

2010 წელს საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორმა, ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორმა ალიკო ცინცაძემ გამოაქვეყნა ჰემატრიის მეთოდით ცნობილი ქართველი სწავლულის იოანე ზოსიმეს (X საუკუნის მოღვაწე) ხელნაწერის „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“-ს კვლევის შედეგები, რომელიც ჰემატრიით ყოფილა დაფარული. 2014 წელს ალიკო ცინცაძემ შეძლო მეტ-ნაკლები სიზუსტით აღედგინა ქართული ჰემატრიის წესები და მისი არსებობის ალბათური მტკიცება მოახერხა, რაც მნიშვნელოვანი წარმატება იყო. ამის შემდეგ კვლევებმა იოანე ზოსიმეს ხელნაწერიდან უფრო ძველ ენაზე და მასალაზე გადაინაცვლა.

აღმოჩნდა, რომ ქართული ჰემატრია არა თუ არსებობს, არამედ თვისებრივად განსხვავდება კიდევ აქამდე ცნობილ სხვა ჰემატრიებიდან. ამ სიახლეს სერიოზული რეზონანსი ექნება არა მარტო ენათმეცნიერებისა და ისტორიოგრაფიისთვის, არამედ თეოლოგიისთვის.

დღეისთვის პროფესორ ალიკო ცინცაძის მიერ უკვე დადგენილი ჰემატრიულად შექმნილი ლექსიკური სიმრავლე 5 ათასზე მეტია. ეს საშუალებას იძლევა მეტ-ნაკლები სიზუსტით მოვახდინოთ ზოგადსაკაცობრიო და იბერიულ ცივილიზაციათა მსოფლმხედველობრივი, სარწმუნოებრივი და უმთავრესი ისტორიული მოვლენების, ტრადიციულ ღირებულებათა ჩამოყალიბების პროცესის რეკონსტრუქცია (ამ ახალ დარგს ასტროენათმეცნიერება ჰქვია).

შესაძლებელი ხდება იმის დაფიქსირებაც, რომ იბერიულ-კავკასიური ცივილიზაცია ამ ცოდნას ფლობდა და იყენებდა კიდევ.³⁸ ქართული ჰემატრიის აღმოჩენით ჩვენ დავინახავთ დიდ იბერიას თავისი ცივილიზაციით და ორიგინალობით. დიდია იმის ალბათობა, რომ ჩვენ ჰემატრიის პირველშექმნილი ხალხის კვალზე გავალთ, რომელსაც იბერიისაკენ მივყავართ. მაგ. ქართული ისტორიოგრაფია და ენათმეცნიერება უძველეს ქართულ თქმულებას ამირანზე (რომელიც ბერძნებმა გადაიღეს და პრომეთე უწოდეს) ძვ.წ. III ათასწლეულის შუახნებით ათარილებდა. ჰემატრიის აღდგენამ და ა.ცინცაძის კვლევებმა უფრო შორს და სიღრმეში გადასწია ეს მოვლენა. აღმოჩნდა, რომ ამირანის თქმულება წინ უსწრებდა შუმერების „გილგამეშიანს და ეს ჰემატრიული კვლევით მოხერხდა.

ამირანის თქმულებაში ლექსად თქმული ნაწილი ძვ.წ. II ათასწლეულის შუახნებით თარიღდება. მასში ასეთი ორიგინალური სტრიქონებია:

„საყამაროსა კაბასა შვიდი დღე უნდა მზიანი,

შვიდკვირეული საპონი, ჩვიდმეტი კოკა წყლიანი“...

ამ ორ სტრიქონს ა.ცინცაძე იბერიული მსოფლმხედველობრივი აზროვნების შედეგად თვლის.³⁹ ეს სიტყვები პირდაპირ არ უნდა გავიგოთ. სახისმეტყველებით აქ სულ სხვა სურათია აღწერილი. ყამარი, ა.ცინცაძის აზრით, მთვარესაც ნიშნავს.

კაბა შესამოსელია, თან იგი პირველქმნილი, უძველესი სახელია კაბალასი, მზისა და მთვარის თაყვანისცემის მოძღვრების. რეალურად ეს სტრიქონები მოგვითხრობენ იმას, რომ ერთი კვირა (7დღიანი მზე) მთვარის თაყვანისცემისაა, მაგრამ მას შემდეგ, რაც „შვიდკვირეულად“, ე.ი. 7-ჯერ 7 დღეს წყლით განვინმინდებით. 49 დღიანი განმენდის პერიოდი - დღეს მართლმადიდებლობაში დიდი მარხვაა, ხოლო შემდეგ „შვიდი მზიანი დღე“ - აღდგომის შემდგომი ბრწყინვალე შვიდეული. ძნელი მისახვედრი არაა, რომ ჩვენს წინაშეა ახლანდელი დიდი მარხვის ჩანასახი და ეს ქრისტესშობამდე 1500 წლით ადრინდელ ტექსტში. ეს აძლევს ა.ცინცაძეს საშუალებას დაასკვნას, რომ ქრისტემდელი

³⁸ ვაჟა შუბითიძე, დასხ. ნაშრ; გვ. 207-208.

³⁹ ალიკო ცინცაძე, უძველესი იბერიული „წმ. თქმულება“ (საყამაროსა კაბასა), თბ., 2017, გვ. 25.

ქრისტიანული იმპულსები ჯერ სწორედ იბერიაში ჩაისახა, რაც ბოლოს წმინდა მინაზე ქრისტესშობის მისტიური რიტუალით და მაცხოვრის გამორჩენით დასრულდა.⁴⁰

პროფ. ალიკო ცინცაძეს მოჰყავს სხვა მაგალითიც: „გილგამეშიანის“ (რომელმაც დიდი გავლენა იქონია ბიბლიის შექმნაზე) პროლოგი მოულოდნელი და კონტექსტიდან ამოვარდნილი ფრაზით იწყება: -„ორი მესამედი ღმერთი იყო იგი, ერთი მესამედი — კაცი“. ეს ფრაზა თხზულების ტექსტშიც რამდენჯერმე მეორდება. როგორც დადასტურდა, ადამიანი-ღმერთის ეს კოდი-ფორმულა „გილგამეშიანმა“ ამირანზე თქმულებიდან აიღო მის ერთ-ერთ უძველეს, სვანურ ვერსიაში, დედა (დალი) ამბობს: „... მუცელი გამიჭერთ და სამი თვის ყრმა სამი თვე დეკეულის ფაშვში ამყოფეთ, სამი თვე-ხარის ფაშვში.“ როგორც პროფესორმა ნიკო მარმა დაასაბუთა, ამირანზე თქმულება კუროს ეპოქის ძეგლია და ფაშვში ყრმის ყოფნა მისი ღმერთად ამაღლების ნიშანია. ამის იქით ნიკო მარი აღარ წასულა, მაგრამ თუ ყრმა ნ თვე ფაშვშია (დედის+დეკეულის) და 3 თვე დედის მუცელში, ე.ი. 2/3-ით ღმერთი გამოდის და 1/3-ით კაცი. იგივე სურათი გადატანილია „გილგამეშიანში“, რაც იმის ნიშანია, რომ ეს ამირანის მითიდანაა აღებული და ამირანზე თქმულება ნინ უსწრებდა ამ შუმერულ ეპოსს. ასეთი მაგალითები სხვაც ბევრია, რაც ალიკო ცინცაძეს აძლევს იმის მტკიცების საფუძველს, რომ ამირანის თქმულება თავიდანვე შეიცავდა იმ სულიერ იმპულსებს, რაზეც ჯერ „გილგამეშიანი“ შეიქმნა, მერე კი — ქრისტიანული მოძღვრება.⁴¹

როცა გროტეფენდის მიერ შუამდინარული ლურსმული დამწერლობა გაიშიფრა, მეცნიერებმა იქ შუმერულ თიხის ფირფიტებზე ნოესა და წარღვნის ის ეპიზოდი ამოიკითხეს, რომელიც თითქმის სიტყვა-სიტყვით მეორდება ბიბლიაში. ნათელი გახდა, რომ ნოეს კიდობნის ლეგენდა სულაც არაა ძველებრაული და იგი სხვისგანაა აღებული და შეტანილი ბიბლიაში. სწორედ ამაზე წერდა ლეონარდ ვული, კაცი, რომელმაც გათხარა ქალდეველთა ქალაქი ური. ნიკო მარმა კიდევ უფრო განავრცო ეს დასკვნა და მას სენსაციური ელფერი მისცა. მისი თქმით, „ბიბლიის პირველ ხუთ წიგნს ქართველური ხალხები წერდნენ“.⁴² ალიკო ცინცაძის მიერ ქართული ჰემატრიის აღმოჩენამ ამ ჰიპოთეზას მათემატიკურად მტკიცებადი სახე მისცა. მაგ. ლაზურ-ჭანურში „ჯიმა“ — ძმაა. ამ დროს მისი ჰემატრია ბიბლიაში ტაბუდადებული რიცხვია. ალიკო ცინცაძემ ივარაუდა, რომ ამ სიტყვას ადრინდელი დროში, დასაწყისში უარყოფითი დატვირთვა უნდა ჰქონოდა. და მართლაც, ალიო ქობალიას „მეგრულ ლექსიკონში“ დაფიქსირებულია ამ სიტყვის, როგორც ჩანს,

⁴⁰ ვაჟა შუბითიძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 210.

⁴¹ ალიკო ცინცაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 49-50.

⁴² ვაჟა შუბითიძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 211.

თავდაპირველი მნიშვნელობა: „-ჯიმა-აჯამი“ - გაუცხოებული ძმა. „ეს სწორედ ის არტიფაქტია, რასაც შემდეგ ბიბლიაში აბელისა და კაენის ძმობის ეპიზოდი დაეყრდნო“, - წერს ა. ცინცაძე.⁴³ მისი დასკვნით, აღმოჩენილია ქართული ჰემატრია, არსებობს და რელიგიათა რელიგიაა ქართული კაბალა; ამირანი იყო პირველი წმინდა წერილი და იგი წინ უსწრებდა გილგამეშის ეპოსს (ძვ.წ. III ათასწლეული) და ბიბლიას, წმინდა წერილებს - რიგვედასა და ავესტას და რომ ქართული ანბანის არსებობის კვალი უფრო შორეულ მიღმეთშია საძიებელი.“

ეს რომ უსაფუძვლო გამონათქვამი არაა, ამას ადასტურებს ციურის (შვეიცარია) გენეალოგიური კვლევის ცენტრის - მსოფლიოში ცნობილი და ავტორიტეტული დანესებულების, დირექტორის რომან შოლცის სიტყვები: „ეგვიპტელთა და ევროპელთა საერთო წინაპარი ცხოვრობდა კავკასიაში 9500 წლის წინ. 7 ათასი წლის წინ მათი შთამომავლები დასახლდნენ ევროპაში, ნაწილმა კი მიაღწია ეგვიპტეს და გახდა მმართველი კასტა“.

შორს აღარ არის ის დრო, როცა ყველა აღიარებს, რომ ქართველური ტომები მსოფლიოში პირველი მეტალურგები და ოქროს მომპოვებლებიც იყვნენ.

ვაჟა შუბითიძე

თავი II. ქართულ-ევროპული პარალელები და კულტურულ-პოლიტიკური ურთიერთობები შუა საუკუნეებში

საქართველო ჯერ კიდევ ელინისტური და ანტიკური ხანიდან აქტიურად იყო ჩართული მსოფლიო პოლიტიკური და კულტურულ პროცესებში. ის ფაქტი, რომ ქართული საისტორიო ტრადიცია ქართულ სახელმწიფოს პირველი ევროპული იმპერიის - მაკედონელის იმპერიის დაშლის შემდეგ წარმოშობილად მიიჩნევს, კიდევ ერთი დადასტურებაა ქართული სივრცის ევროპულისათვის მისაკუთვნებლად, რადგან ევროპა არის ის სამყარო, რაც ელინისტური ტრადიციების საფუძველზე წარმოიშვა.

საქართველოს პოლიტიკური ისტორია და შუა საუკუნეების ქართული აზროვნების სტილი და ფორმები აშკარად ხდის შუა საუკუნეების ქართული კულტურის ევროპულისადმი მიკუთვნებას. ევროპაში, რომელიც თავისთავად მრავალფეროვანი იყო შუა საუკუნეების მან-

⁴³ ალიკო ცინცაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 100-102.

ძილზე, კათოლიკურ კულტურასთან ერთად თანაარსებობადა როგორც მართლმადიდებლური ქრისტიანული, ასევე არაბულ-ისლამური კულტურაც.⁴⁴

შუა საუკუნეების ევროპა არის სივრცე, რომელიც წარმოიშვა ანტიკური კულტურის საფუძველზე, სადაც ელინიზმი მეტ-ნაკლები გავლენით არსებობდა.

ვინაიდან ევროპაში მოიაზრებოდა ქრისტიანული სივრცე, საქართველოც, ამ სივრცის ნაწილი იყო, რომლის შემაკავშირებელსაც წარმოადგენდა ქრისტიანული რომი ბიზანტიის იმპერატორის მეთაურობით, რომელიც ახალ იმპერიას განაგებდა მეორე, ანუ ქრისტიანული რომიდან - კონსტანტინოპოლიდან.

მიუხედავად იმისა, რომ თავისი ანტიკური და შუა საუკუნეების ისტორიის მნიშვნელოვანი პერიოდი საქართველომ აზიური ქვეყნების გარემოცვაში გაატარა, მისი ყველა პრინციპული არჩევანი ცივილიზაციის სფეროში მსოფლალქმის ევროპულ გზას აძლევდა უპირატესობას.⁴⁵ ამან თავისი გამოხატულება ჰპოვა დამწერლობის, რელიგიის, მხატვრული კულტურის დონეზე, მაგრამ, ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ ეს არჩევანი არასოდეს იყო აბსოლუტური და ამდენად არ განაპირობებდა ოპოზიციაში ევროპა/აზია საქართველოს გამოკვეთილად ჩართვას. ქართულ ცივილიზაციაში ევროპულისა და აზიურის თანაარსებობის ხანგრძლივმა ტრადიციამ, მიუხედავად ევროპულზე ორიენტაციისა, არ შექმნა მისი დომინირების საფუძველი. ჩვენ ფსიქიკაში კრიტიკული-ანალიტიკური და მითოლოგიური მსოფლალქმის პრინციპები საკმაოდ ჰარმონიულად ერწყმის დღემდე ერთმანეთს, რაც ქართულ ცივილიზაციას ყოველთვის განარიდებდა ევროპულის ან აზიურის მიმართ შეურიგებელი დაპირისპირებისაგან.⁴⁶

საქართველოს ადრეული კავშირები ევროპელებთან ასახულია მსოფლიოში ცნობილ მითში არგონავტების შესახებ, როცა ქ. იოლკოსიდან იაზონის მეთაურობით ბერძნები ჩამოვიდნენ კოლხეთის (ეგურის) სამეფოში ოქროს საწმისის მოსაგაცებლად, რაც მედეას - კოლხთა მეფის აიეტის ქალიშვილის დახმარებით შეძლეს. სრულიადაც არ ინვეს ეჭვს ევროპული, ანუ ქართული მითოსის ბერძნული გაფორმება — არგონავტთა ოქრომრავალ კოლხეთში სტუმრობის ამბის რეალურობა, რაც მაშინდელი ცივილიზაციისთვის ქართული სამრეწველო ტექნოლოგიისა და სამედიცინო ცოდნის საბერძნეთში გატა-

⁴⁴ ბეჟან ჯავახია, საქართველოს ევროპული იდენტობა ადრე შუა საუკუნეებში, საერთაშორისო სამეცნ. კონფერენცია „საქართველო ევროპულ სივრცეში“, თბ., სტუ, 2011, გვ. 104.

⁴⁵ ფ. რ. ადრადოსი ესპანეთი, საქართველო და ევროპის ისტორია, თბ., 2009.

⁴⁶ რისმაგ გორდუზიანი, საქართველო დაპირისპირების ევროპა-აზია კონტექსტში, სამეცნ. კონფერენცია „საქართველო ევროპულ სივრცეში“, თბ., სტუ, 2011, გვ. 28.

ნის ევროპული და მსოფლიო მეტაფორა წარმოსდგა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არგონავტების მითში აღმოჩენილი დიდი საიდუმლო და მედეას გზების ევროპული მერიდიანები (მედიცინაში გარდასული, სამედიცინო ცოდნად და მედიცინის მეტაფორად ქცეული) საფუძვლად დაიდო ევროპულს საჯარო საჯანდაცვო მეცნიერებას - მედიცინას, ხოლო ევროპულ მწერლობას მისცა დიდი და მოარული თემა სიყვარულის (ზოგან სიძულვილისაც!) ყოვლისშემძლეობისა, საუკუნეთა წიაღ რომ აღელვებს დიდ მწერალთა პროფესიონალურ განცდას და რაც იმაში ვლინდება, რომ ლამის ყველა ეპოქა ქმნის მედეას ტრაგიკულ სასიყვარულო გრძნებათა ნაირგვარ ნაკითხვებს. ამ თვალსაზრისით თუნდაც ევროპიდეს, სოფოკლეს, აკაკი წერეთლის, ჟან ანუის და მრავალთა სხვათა დასახელებაც იკმარებს.⁴⁷

ძვ.წ. 65 წლიდან, ცნობილი რომაელი სარდლის პომპეუსის ლაშქრობის შემდეგ, იბერია რომაული სამყაროს ნაწილი გახდა, რომელსაც ერთი საუკუნის შემდეგ დასავლეთ საქართველოც შეუერთდა.

იბერიის გაძლიერებისდაკვალად რომის მორჩილება მალე „მეგობრობისა და მოკავშირეობის“ ფორმით შეიცვალა და გაუმჯობესდა, ხოლო როცა იბერიის მეფემ ფარსმან II „ქველმა“ დასავლეთ საქართველო ფაქტიურად შეიერთა, რომის იმპერატორმა ადრიანემ იგი რომში მიიწვია და მისი ცხენზე ამხედრებული ქანდაკება მარსის ველზე ტაძარშიც აღმართა, ამასთან ცნო იბერიის გაფართოებული საზღვრები, ისევე როგორც იმპერატორმა მარკუს ავრელიუსმა.

ქრისტიანობის გავრცელება საქართველოში პირველ საუკუნეშივე დაიწყო, როდესაც აქ ჩამოვიდნენ ქრისტეს მოციქულები ანდრია პირველწოდებული, სიმონ კანანელი, მატათა, რაც 326 წლისთვის ქართლის და მერე ეგრისის გაქრისტიანებით დასრულდა.

ქართველთა მიერ ქრისტიანულ სარწმუნოების მიღება განიხილებოდა როგორც ცივილიზაციური არჩევანი, უმთავრესი მომენტი, რომელმაც სულიერ-კულტურული თვალსაზრისით საქართველო გამიჯნა აზიიდან, ირანის ცეცხლთაყვანისმცემლობიდან და შეუერთა იმჟამინდელ ევროპულ სივრცეს. გაქრისტიანების შემდეგ გაიგზავნა ცნობა რომის იმპერატორთან ქართველთა გაქრისტიანების შესახებ. მემადიანის ცნობით, იმპერატორმა მაღლი შესწირა უფალს, რომელმაც იბერიის მამაცი ხალხი გაქრისტიანების გზით კიდევ უფრო დაუკავშირა რომსა და ევროპას.⁴⁸

⁴⁷ იქვე, თემურ ჯაგოდნიშვილი, ევროპის მენაპირე მწერლობის ცენტრისკენული მიქცევანი, გვ. 77-78.

⁴⁸ ანანია ჯაფარიძე, საქართველო ევროპულ სივრცეში საკუთარი ეროვნული იდენტობით, სამეცნიერო კონფერენცია „საქართველო ევროპულ სივრცეში“, თბ., სტუ, 2011, გვ. 4.

იმჟამად, ქრისტიანობა შეადგენდა რომაულ-ბიზანტიური იმპერიის ოფიციალურ სარწმუნოებას, რომლის საფუძველზეც აღმოცენდა შუა საუკუნეთა ევროპული ცივილიზაცია.

ქართველობა ამ სარწმუნოების მიღებით არა მხოლოდ სულიერად გადაიქცა ევროპული სივრცის ერთ-ერთ ნაწილად, არამედ იტვირთა ფუნქცია აღმოსავლეთის მიმართულებით მისი დაცვისა, ისევე როგორც დარიალის კარის ჩაკეტვით მომთაბარე ტომების დაბლოკვის და არგადმოშვებისა ევროპის ტერიტორიაზე. საბოლოოდ 1045 წლიდან, სომხეთის სახელმწიფოებრიობის გაუქმების დროიდან, ქართველი ხალხი კავკასიაში იყო ერთადერთი ერი, რომელსაც ერთდროულად გააჩნდა როგორც საკუთარი სახელმწიფო, ასევე ქრისტიანული სარწმუნოებაც, რის გამოც საქართველო იყო ევროპულ-ქრისტიანული სივრცის დამცველი, მისი აღმოსავლეთის ბასტიონი, რომელსაც განუწყვეტლივ უტევდნენ არაქრისტიანული და მუსულმანური აღმოსავლეთის იმპერიები.

ვახტანგ გორგასალისა და სხვა მეფეებისათვის საქართველოს დაცვა-ევროპული ცივილიზაციის დაცვასაც ნიშნავდა, რადგან ის მისი ერთ-ერთი ფორპოსტი იყო. ამიტომაც გადაუდგა გორგასალი სპარსეთს და ებრძოდა მის მრავალრიცხოვან ურდოებს ბიზანტიის იმპერატორთან ერთად, ამიტომაც დატოვა ანდერძი, რომ „ნუ მიატოვებთ ბერძენთა (ანუ ქრისტიანთა ვ.შ) სიყვარულს“-ო. ვახტანგ მეფის ამ ანდერძის აღსრულება განსაზღვრავდა ქართველთა დაჟინებით ლტოლვას ევროპული სივრცისა და ცივილიზაციისაკენ, რასაც მილიონობით ქართველი შეეწირა 15 საუკუნის ნაწილზე.

თავის მხრივ, ევროპასთან კავშირმა გააძლიერა ქართული სახელმწიფოებრიობა პოლიტიკური და კულტურული თვალსაზრისით. მართალია ევროპას ჩვენთვის სამხედრო დახმარება არ აღმოუჩენია (2-3 ათასზე კილომეტრზე მეტი გვაშორებდა მისგან - ეს შეუძლებელიც იყო იმ პერიოდში), მაგრამ ორ ნაბიჯზე მყოფმა რუსეთმაც არ აღმოუჩინა დახმარება ერეკლე II-ის დროს ქართლ-კახეთს კრწანისის ბრძოლაში, თუმცა იგი ვალდებული იყო ეს გაეკეთებინა გეორგიევსკის ტრაქტატის (1783წ.) მიხედვით.

II საუკუნეში, რომთან მეგობრობით იბერია და მისი მეფე ფარსმან II ძლიერების ზენიტს აღწევნ. ასევე ევროპელთა მიერ ჯვაროსნული ლაშქრობის დაწყებამ გაუადვილა დავით აღმაშენებელს და მაშინდელ საქართველოს თურქ-სელჩუკებთან ბრძოლა, ისევე როგორც დავით IV-ის მიერ დიდგორის ომის მოგებამ მთელი 60 წლით გადაავადა იერუსალიმის სამეფოს დაცემა მუსულმანთა მოძალების ჟამს. საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერებს ასევე შემოჰქონდათ საქართველოში ევროპული ცოდნა და განათლება, სამკურნალო საშუალებანი, წიგნები და ა.შ.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო ძველთაგანვე იყო ბუნებრივი ნაწილი ევროპული სივრცისა, მას გააჩნდა საკუთარი ეროვნული იდენტობა - საკუთარი, ორიგინალური კულტურა, რომელიც ეფუძნებოდა ქართულ ენასა და დამწერლობას. ქრისტიანობაც ქართველმა ერმა მიიღო ქართულ და არა ბერძნულ-ლათინური ენებზე. ეს ქრისტიანული კულტურა ქართველმა ერმა გარდაქმნა საკუთარი ეროვნული კულტურის ქურაში, რის შედეგად ჩამოყალიბდა ეროვნულ-ქართული ქრისტიანობაზე დაფუძნებული კულტურა, რაც ქართველი ერისათვის თავისთავადობის, იდენტობის საფუძველი იყო და არის.

ქართული კულტურა, როგორც ნაწილი ზოგადქრისტიანული კულტურისა, თავიდანვე იდგა შუა საუკუნეების ევროპული ცივილიზაციის სათავეებთან და იგი ამ ცივილიზაციის ერთ-ერთი შემქმნელი გახლავთ და არა პროვინციული, მენაპირე კულტურის შემოქმედი.

ბერძნულ-ლათინურმა წყაროებმა შემოინახეს იმ დიდ ქართველთა სახელები და ღვაწლი, რომელმაც იმ ეპოქაში დიდი ავტორიტეტი მოიხვეჭეს თავიანთი განსწავლულობით, ასევე მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ბერძნულენოვანი ქრისტიანული ცივილიზაციის განვითარებაში. ასეთი მოღვაწეებიდან აღსანიშნავია IV საუკუნის ქართული სამეფო საგვარეულოს წევრი ბაკური. იგი თავისი დროის დიდი ფილოსოფოსი და მოაზროვნეა, რომლის ნაშრომებს, სამწუხაროდ ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ ცნობილია, რომ მას „ღმერთების საყვარელს“ უწოდებდნენ. მას მოიხსენიებს IV საუკუნის ცნობილი ფილოსოფოსი ლიბანიოსი, რომელსაც მიმონერა ჰქონდა ქრისტიანული ეკლესიის დიდ მამებთან - გრიგოლ ნაზიანზელთან, ბასილი დიდთან, იოანე ოქროპირთან, თეოდორე მოფსოესტელთან. ბაკური მონაწილეობდა 378 წლის ანდრიანოპოლის ცნობილი ბრძოლაშიც.⁴⁹

ამ პერიოდის ზოგადქრისტიანულ ცივილიზაციაში ქართველთა როლის საჩვენებლად საკმარისია დავასახელოთ მაიუმის ეპისკოპოსი, დიდი პეტრე იბერი (401-491), რომელიც, დღეისთვის უკვე ცნობილი და აღიარებულია, რომ არის ფსევდოდოიონისეს სახელით ცნობილი არეოპაგიტურ თხზულებათა ავტორი (ნუცუბიძე — ჰონიგმანის მიხედვით). პეტრე იბერიის თხზულებებმა უზარმაზარი როლი შეასრულა შუა საუკუნეების მსოფლალქმის და მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში. ეს ნაშრომები ძალზე პოპულარული იყო როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში, საგანგებო და განსაკუთრებულია მისი და მისი აღმზრდელ-თანამოაზრის იოანე ლაზის მნიშვნელობა აღმოსავლეთის სამონასტრო ცხოვრების განვითარებაში.

პეტრე იბერიის მნიშვნელობას ადრე შუა საუკუნეების კულტურის ისტორიაში კარგად გამოხატავს ის ეპითეტები, რომლითაც მოიხსენი-

⁴⁹ ბეჟან ჯავახია, დასახ. ნაშრ., გვ. 113-114.

ებდნენ მას თვალსაჩინო თანამედროვენი - „მსოფლიოში საკვირველად სახელგანთქმული კაცი“, „მეორე მოსე“, „მეორე პავლე მოციქული“ (არ შეიძლება იმ დროს უყურადღებოდ დავტოვოთ IV საუკუნეში დაარსებული ფაზისის აკადემიაც, სადაც სასწავლებლად ჩამოდიოდნენ თავად ბერძნებიც კი და მეზობელი ქვეყნების ხალხები).

საქართველოს კულტურული განვითარება მიმდინარეობდა ერთ ნყოზად ევროპულ სივრცეში — ჯერ ელინურ, მერე კი რომაულ ანტიკურ სამყაროში და შემდგომ ბიზანტიურ სივრცეში და იგი გვერდიგვერდ მისდევდა ევროპულ განვითარებას, ხანაც უსწრებდა მას კულტურული განვითარებით (აღმოსავლური რენესანსი), ხანაც ჩამორჩებოდა მას (მონღოლების შემდგომი პერიოდი და გვიანი შუა საუკუნეები).

შუა საუკუნეებში ერთიანი ქრისტიანული სივრცის დამადასტურებელია წმინდანთა (კათოლიკეთა და მართლმადიდებელთა) საერთო ინსტიტუტის არსებობა. ეს ყველაფერი დასტურდება ცნობილი ქართველი საეკლესიო ისტორიკოსის მიხეილ თამარაშვილის მიერ შეგროვილ ეკლესიის ისტორიის მასალებში.⁵⁰ მაგ. რომის პაპი ლეონ I (რომელმაც რომი V საუკუნეში იხსნა ჰუნებისაგან) არის როგორც კათოლიკური ეკლესიის, ასევე მართლმადიდებლური სამოციქულო ეკლესიის წმინდანი და მისი ლოცვა აღევლინება 18 იანვარს. როგორც კათოლიკური, ასევე მართლმადიდებლური სამყაროს დიდ წმიდანებად გვევლინებიან წმინდა გიორგი კაბადოკიელი, წმინდა დიმიტრი თესალონიკელი და წმინდა მარტინ ტურელი. ესენი თავისი დროის ცნობილი მხედართმთავრები იყვნენ, რომლებმაც უარყვეს სამხედრო ხელობა, დაიწყეს მარხვა და ლოცვა, შემდეგში კი მოგვევლინენ როგორც მფარველნი და მეოხნი ქრისტეს მხედართა. ამ ადამიანთა ცხოვრება და მათი კულტურისადმი თაყვანისცემა გვიჩვენებს, თუ როგორ იცვლება დამოკიდებულება მეომრის ხელობისადმი ადრე შუა საუკუნეებში და ყალიბდება სამხედრო ქრისტიანული მსოფლმხედველობა. ეს წმინდანები მოგვიანებით გვევლინებიან ქრისტეს მხედრებად, მფარველებად თავიანთი ხალხებისა, ასევე ქალაქებისა.⁵¹

ასეთივე და განსაკუთრებულია წმინდა გიორგის კულტი საქართველოში, რომელიც ითვლება ქართველთა ყველაზე საყვარელ წმინდანად, მის სახელზე ასეულობით ეკლესიაა ჩვენთან აღმართული. ტროპარში იგი მოხსენიებულია, როგორც ტყვეთა განმათავისუფლებელი, გლახაკთა ხელის აღმპყრობელი, სნეულის მკურნალი, ასევე მეფეთა უძლეველი წინამბრძოლი (მაგალითად მემატიანის მონათხრობი დიდგორის ბრძოლაში წმინდა გიორგის დახმარების თაობაზე სელჯუკთა წინააღმდეგ).

⁵⁰ მიხეილ თამარაშვილი „ისტორია კათოლიკეებისა ქართველთა შორის“, ასევე, მიიწვე „პასუხად სომხის მწერლებს, რომელნიც უარყოფენ ქართველ კათოლიკობას“ და სხვ.

⁵¹ ბეჟან ჯავახია, დასახ. ნაშრ., გვ 118-119.

ბოლო წლებში ქართულ-ევროპულ პარალელებზე და კულტურულ ურთიერთობებზე ზოგიერთი ახალი წყარო და ფაქტი გამოავლინა საფრანგეთში მოსწავლე ახალგაზრდა მკვლევარმა ბექა ჭიჭინაძემ და რამდენიმე ნაშრომიც გამოაქვეყნა.⁵²

ბექა ჭიჭინაძე წერს, რომ XIX საუკუნეში, დედოფალ ვიქტორიას მმართველობის დროს ალექსანდრე ბრუნეტმა შეკრიბა ძველი ლეგენდები დიდი ბრიტანეთის სახელმწიფოებრივი სიმბოლიკის შესახებ. ერთ-ერთ ასეთ მასალას (ლეგენდას) სახელად ერქვა „ქართველი რაინდი და გველეშაპი“, რომლითაც ცხადი ხდება, რომ წმინდა გიორგის გამოსახულება და, სავარაუდოდ კულტიც, ევროპაში საქართველოდან გავრცელდა.

ამ ლეგენდის თანახმად „იმპერატორმა ტრაიანემ გურჯისტანში (საქართველოში) ომის დროს ხელში ჩაიგდო შტანდარტი, რომელზეც გამოსახული იყო მხედრის მიერ განგმირული გველეშაპი. მან მიიღო ეს როგორც ნიშანი და აღმართა თავისი იმპერიის ყველა პროვინციაში. ტრაიანეს შტანდარტი, რომელზეც გამოსახულია გველეშაპის განგმირავი ქართველი მხედარი, მას შემდეგ გავრცელდა მთელი ბრიტანეთის ციხე-კოშკებში. საქსონებთან ბრძოლის დროს ბრეტონებმა „აღმართეს შესანიშნავი ლაბარუმი, ანუ ტრაიანეს შტანდარტი, რომელზეც გამოსახული იყო გველეშაპის განგმირავი ქართველი რაინდი, თუმცა მათ იგი მიუძღვნეს ალბიონს, კუნძულის მფარველ პირველ ღმერთს. აქედან მოყოლებული ალბიონი გამოსახებოდა როგორც გველეშაპის განგმირავი რაინდი თეთრ ცხენზე. ბრიტანეთის ბევრმა ქალაქმა მიიღო იგი, როგორც ნიშანი მათი მტკიცე კარიბჭეებისა“ (ბექა ჭიჭინაძე).

ამ უნიკალური თქმულებაში წმინდა გიორგის ბრიტანული კულტი, რომელიც ერთი ყველაზე ძლიერი იყო, გამოცხადებულია ქართული წარმოშობის მქონედ. ჯერ კიდევ აკადემიკოსი გიორგი ჩუბინაშვილი ვარაუდობდა, რომ ცხენოსანი წმინდა გიორგის სახე ქრისტიანულ სამყაროში საქართველოდან უნდა ყოფილიყო გავრცელებული, რადგან სხვაგან არსადაა მიკვლეული მხედარ წმინდა გიორგის იმდენი გამოსახულება, რამდენიც საქართველოში და არსად ისე ადრინად, როგორც საქართველოში. ზემოთ განხილული უცნობი ლეგენდა ქრისტეს მხედარ გიორგის გამოსახულების საქართველოდან გავრცელების შესახებ, მთლიანად ადასტურებს დიდი ქართველი მკვლევარის ამ მოსაზრებას.

შუა საუკუნეების ყველაზე პოპულარული ქრისტიანული რომანის „ბალავარიანის“ ლათინურ და ბერძნულ შესავლებში ასეთი რამე სწერია:

⁵² ბექა ჭიჭინაძე, „ევროპული წყაროები პრესვიტერ იოანეს (დავით აღმაშენებლის) და სხვა ქართველი მონარქების შესახებ (ახალი მასალების მიხედვით)“, სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამომც., თბ., 2022; მისივე „მასალები შუა საუკუნეების ქართულ-ევროპული კულტურის ურთიერთობის შესასწავლად“, თბ., 2024 (იგივე გამომცემლობა) და სხვ.

ლათინურად — Translata un Eolico per Euifinium Sanctum-ს (ითარგმნა ბერძნულად წმინდა ეფეთიმესგან)

ბერძნულად: ექვთიმესგან, აბასგიული ბერისა XV ინდიქტიონი.

საოცარი ისაა, რომ ლათინური ტექსტი ექვთიმეს „წმინდას“ უწოდებს.

არსებობს კიდევ ერთი ძველი ლათინური ტექსტი ბონაქორს ბოლო-ნიელის, გიორგი მთაწმინდელს უწოდებს sanctum/beatum-ს - წმინდასა და ნეტარს (ბექა ჭიჭინაძე).

ანუ საქართველოს ეკლესიის ყველაზე დიდი წმინდანები და მოძღვრები - ეფეთიმი და გიორგი ათონელები (მთაწმინდელები) იყვნენ რომის კათოლიკური ეკლესიის წმინდანებიც.

ნიშანდობლივია ისიც, რომ ქართველებს მოიხსენიებენ რწმენის ბურჯებადაც. მეცამეტე საუკუნის ბიზანტიის იმპერატორთან მიმართ მუსლიმი მმართველების მიმართვაში ასეთი რამ წერია: „ქართული რწმენის ბურჯი“. ცნობილია, რომ მართლმადიდებლობას სხვაგვარად ბერძნულ რჯულსაც ეძახდნენ, რადგან მთავარი პოლიტიკური ძალა და ტონის მიმცემი მართლმადიდებლურ სამყაროში ბიზანტიის იმპერია იყო. ძნელი წარმოსადგენია, მაგრამ XIII საუკუნეში მუსლიმურ ენებში თვით ბიზანტიელებიც კი რჯულით ქართველად მიიჩნევიან - ეს ნიშნავს, რომ XIII საუკუნეში ქართული მართლმადიდებლური სახელმწიფოს აპოგეაში მან მოასწრო ზოგად-მართლმადიდებლური მნიშვნელობის განვითარებაც (ბექა ჭიჭინაძე).

რომაულ-ბიზანტიური ტრადიციების მსგავსად საქართველოს კანონმდებლობა ეფუძნებოდა იმდროინდელ ლიბერალურ-კონსერვატიულ, ტოლერანტულ და გარკვეულ დემოკრატიულ პრინციპებს. ძველი და შუა საუკუნეების სამართლის მიზანი, პირველ რიგში, სახელმწიფო და ეროვნული ინტერესების დაცვა იყო. შესაბამისად, სახელმწიფოს მთლიანობის წინააღმდეგ გამოსვლა, სახელმწიფო ინტერესების ღალატი მკაცრად ისჯებოდა.

რაც შეეხება ტოლერანტობას საქართველოში, ამის იშვიათი მაგალითები გვხვდება X საუკუნიდან, როცა ევროპაში ეს პრინციპი ამუშავებული არ იყო. მაგალითად: ერთიანი საქართველოს პირველი მეფის ბაგრატ III-ის (975-1014წ.) ზარაფხანაში მოჭრილ მონეტას აწერია: „არა არს ღმერთი გარდა ალლაჰისა და მუჰამედიას მისი მოციქული“ (არაბულად), ქართულად კი- „ქრისტე, ადიდე ბაგრატ აფხაზთა მეფე“— აწერია.

მსოფლიოს არც-ერთ კულტურაში არაა ისლამისა და ქრისტიანობის ასეთი ჰარმონიზების პრეცედენტები, როგორც ქართულში. მონეტა მიმოქცევაში იყო ახლო აღმოსავლეთში.

უკვე მთელმა მსოფლიომ იცის ისიც, რომ დავით აღმაშენებელი საგანგებოდ ზრუნავდა მუსულმანებზე და ებრაელებზე, სომხებზე (ქალაქი

გორიც კი აუშენა მათ). დადიოდა მეჩეთსა და სინაგოგაში, ეკამათებოდა ისლამის საკითხზე ყადის, სპეციალური ნაგებობა ააგო მუსულმანი და არაქართველი პოეტებისა და მეცნიერებთათვის, აკრძალა ღორის დაკვლა მუსულმანების და ებრაელების უბანში, გაათავისუფლა გადასახადებისგან და სხვა.

სწორედ წერს ნოე ჟორდანია („ვეფხისტყაოსანი“, პარიზი, 1930), რომ „სხვადასხვა არაქრისტიან ერებს შორის მოქცეული არცთუ მრავალრიცხოვანი ქართველი ერი თავს ვერ გადაირჩინდა სარწმუნოებრივი ფანატიზმით და დროშით. მას უნდა მოენახა საერთო ენა მეზობლებთან, რომელთაგან მას ყოფდა სარწმუნოება. საერთო ენის გამონახვა კი შეიძლებოდა სახელმწიფო ინტერესების ნიადაგზე. აქედან, სარწმუნოების თითოეული ხალხის შინაურ საქმედ აღიარება, სახელმწიფო ინტერესების პოლიტიკის მთავარ ღერძად გამოცხადება, — აი, რით ხასიათდება საქართველო მეფეთა პოლიტიკა დაწყებული დავით აღმაშენებლიდან“.⁵³

ეს პოლიტიკა კიდევ უფრო განვითარდა თამარის მეფობისას (1184-1213წ.), რომლის დროსაც დაფიქსირდა ერთი საოცარი პრეცედენტი: ქართულ-სომხური საეკლესიო დავის დროს მოსამართლედ მოუწვევიათ მუსულმანი ყადი. იმ დროს რელიგიათა ასეთი გათანაბრების სხვა პრეცედენტი არსად არ ფიქსირდება.

რით შეეძლო თამარს მის სამეფოში შემავალი სხვა ეროვნების და სარწმუნოების მილიონობით ადამიანთა (4-5მლნ) მართვა და ერთი ინტერესებით შეკვრა?

მხოლოდ ერთი გზით — შემაკავშირებელი მომენტების წინა პლანზე წამოწევით და რელიგიური ბრძოლის, ფანატიზმის განდევნით. ამრიგად, რელიგიური მშვიდობიანობა, ყველა რელიგიის პატივისცემა და დახმარება საქართველოს სახელმწიფო პოლიტიკა იყო.⁵⁴

ერთი სიტყვით, თამარ მეფის ხანაში გაბატონებული პოლიტიკა მოითხოვდა რელიგიური საკითხების უკუგდებას და საერთო პოლიტიკური და სოციალურ ინტერესებზე დაყრდნობას. სხვათა შორის, იგივე აზრი აქვს გატარებული თავის გენიალურ „ვეფხისტყაოსანში“ შოთა რუსთაველს. მისი ურელიგიოება (სამების, ქრისტეს, ღვთისმშობლის არ მოხსენიება და ა.შ) მისი პოლიტიკაა, სახელმწიფო მოსაზრებაა. ის უგალობს და შეამკობს არა ქრისტიანს ან მაჰმადიანს, არამედ მაღალი მორალით აღჭურვილ ადამიანს და საზოგადოებას, გონიერ და სამართლიან, განათლებულ მეფეს და კეზიერებს.

რაც შეეხება უზენაეს მმართველს - ძველ საქართველოში მეფე სა-
მეფო გვარიდან ირჩეოდა (ბაგრატიონები) და რამდენიმე ფუნქციას

⁵³ ნოე ჟორდანია, ვეფხისტყაოსანი, პარიზი, 1930, გვ. 42.

⁵⁴ ნოე ჟორდანია, ვეფხისტყაოსანი, გვ. 43.

ასრულებდა - იყო მთავარსარდალიც, უმაღლესი ქურუმი და უზენაესი მოსამართლე. მოგვიანებით სამეფო და სასულიერო ხელისუფლება გაიყო და მეფობა მემკვიდრეობითი გახდა, თუმცა მონარქის უფლებები არ იყო შეზღუდული და მისი ავტორიტეტი კი შეუვალი. მეფეებს ისეთივე მოვალეობები გააჩნდათ, როგორც უფლებები. უმნიშვნელოვანეს სახელმწიფო საკითხებს მეფე სათათბირო ორგანოსთან „დარბაზთან“ ერთად წყვეტდა და მას აბსოლუტური ძალაუფლება არ გააჩნდა ლუი XIV-სავით (მაგალითად 35 წლის გიორგი II 17 წლიანი მართვის შემდეგ სამეფო დარბაზმა გადააყენა და მეფედ მისი ვაჟი დავით IV დასვა).

მაგალითად, XIV საუკუნის მემკვიდრე, ჟამთააღმწერელი მკაცრად აკრიტიკებს იმდროინდელ და წინამორბედ მეფეებს და სამეფო ოჯახს. მეფე, როგორც ყველა სხვა, კანონმორჩილი უნდა ყოფილიყო. ბექა ჭიჭინაძემ მოიძია XII საუკუნის უცნობი ორიგინალური ქართული ფილოსოფიური ტრაქტატი „სიბრძნისგან პლატონ ფილოსოფოსის“, სადაც წერია:

„მეფეს მართებს ახსოვდეს, რომ ადამიანია სხვა ადამიანთა თანასწორი... თორემ სიმდიდრე რას წაადგება ამის უცოდინარს, ოქროთი მოკაზმულ ნეხვად დარჩება (ბაყლი არს ოქროთი გარე მოკაზმული“. ამ დონეზე მეფეს თავისუფლების დიდი ქარტიაც (1215წელი, ინგლისი) კი ვერ შეზღუდავდა. სწორედ წერს ბ. ჭიჭინაძე, რომ „ეს აზრი რომ ალორძინების ხანის საქართველოში რომ ქალაქებზე არ რჩებოდა, კარგად ჩანს ყუთლუ-არსლანის დასის ფართომასშტაბიანი გამოსვლიდან მეფის უფლების შეზღუდვის, ძალაუფლების დაყოფის მოთხოვნით, ასევე იმ მრავალმეტყველი შემთხვევითაც, როცა ქართული იმპერიის ძლევამოსილმა გვირგვინოსანმა ლაშა-გიორგი IV-მ რიგით აზნაურს ცოლი წაართვა, მაგრამ(დარბაზმა და სამღვდელოებამ) ეს მას არ შეარჩინეს და საბოლოოდ შვილიანი ქალი კვლავაც სჯულიერ თანამეცხედრეს დაუბრუნეს. ყველაფერ ამის დასაბუთებას კი ეს ტრაქტატი იძლევა: „მეფესა უკმს მოხსენებაი ამისი, ვითარმედ კაცი არის სხუათავე კაცთა თანასწორი“. ⁵⁵ ქართლის მეფის ვახტანგ VI-ის (1703-1724) დროს შედგენილი კანონით, „თუ მეფეს მეფობა შეეძლოს, ქნას; თუ არა, სახელი და საუკუნო უნდოდეს — შეუძლებლად მეფობის უძნელობა სჯობს და ხელის აღება“. ⁵⁶

ქართული სამართალი, კანონი იცავდა ქალის უფლებებს. ქალები, მამაკაცების მსგავსად, მონაწილეობდნენ ქვეყნის მართვასა (თამარ მეფე, რუსუდან მეფე) და დიპლომატიაში (გულჩარა, დედისიმედი). საქართველოს ისტორიულ მემკვიდრეობას არ შემოუწინა ხავს სასამართლოს

⁵⁵ ბექა ჭიჭინაძე, ევროპული წყაროები პრესვიტერ იოანეს (დავით აღმაშენებლის) და სხვა ქართველი მონარქების შესახებ (ახალი მასალების მიხედვით), გვ. 18.

⁵⁶ სამართალი ვახტანგ მეექვსისა, თბ; 1981, გვ. 176.

ძალით ქალის სიკვდილის დასჯის არც ერთი შემთხვევა. გენდერული თანასწორობის იდეა („ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ხვადია“) ასახულია არა მარტო რუსთველის „ვეფხისტყაოსანში“, არამედ იურიდიულ და ისტორიულ დოკუმენტებში, რაც არ იყო დამახასიათებელი მაშინდელი ევროპის ქვეყნების უმეტესობისათვის, განსაკუთრებით ქალის გამეფება. სწორედ ასეთმა მიდგომებმა განაპირობა საქართველოში ქალების ტახტზე ასვლა არა დედოფლად, არამედ სრულუფლებიან მეფედ.

აკრძალული იყო ქალის მოტაცება. კანონი მკაცრად სჯიდა მათაც, ვინც უსამართლოდ ტოვებდა ცოლს, რადგან ოჯახი განიხილებოდა სახელმწიფოს საფუძვლად. გაყრის და ოჯახის დანგრევის შემთხვევაში კანონი ყოველთვის ქალის მხარეს იყო მაშინაც კი, თუ გაყრის მიზეზი ქალის ღალატი იყო. ასეთ დროს კანონით ქალს უფლება ჰქონდა, უკან დაებრუნებინა მზითევი. ქართველი ქალები სახეს არ იფარავდნენ და თავისი წოდების შესაბამისად კარგად იცვავდნენ.⁵⁷

თამარ მეფის პერიოდში უკვე შეჩერებული იყო სიკვდილით დასჯა სახელმწიფო ღალატისთვისაც კი, ისევე როგორც სხეულის დაზიანება მძიმე ფორმებში. ასეთ დამანაშავეებს ან ქვეყნიდან აძევებდნენ, ან აბრმავებდნენ.

როცა ლაპარაკია იმაზე, რომ დასავლეთ ევროპის რენესანს წინ უძღოდა აღმოსავლური რენესანსი, რომელიც თავიდან ბიზანტიიდან, XII საუკუნიდან კი საქართველოდან გავრცელდა ევროპაში კულტურის და პოლიტიკის პირობებში, ეს ფაქტებით დასტურდება.

მაგალითად, ერთ-ერთი ასეთი უდიდესი სიახლე, რომელიც შეადგენს ჩვენი რენესანსული კულტურის ერთ-ერთ სერიოზული მიმართულებას, გახლავთ ხელისუფლების დანაწილების, ორპალატიანი პარლამენტის და ფაქტიურად კონსტიტუციური მონარქიის შემოღების იდეა.

საქმე ეხება თამარ მეფესთან დაპირისპირებული ფინანსთა მინისტრის ყუთლუ-არსლანის (გვარად ჯაყელის) პოლიტიკური დასის პროგრამას და მეფის უფლებების შეზღუდვის მცდელობას. არაა გამორიცხული, დასის პროგრამის შექმნაში მონაწილეობას იღებდა თამართან დაპირისპირებული კათოლიკოს-პატრიარქი მიქაელი და საეკლესიო დასიც, როგორც ეს ხდებოდა მოგვიანებით ევროპაში.

მსოფლიოში დღემდე გავრცელებული შეხედულებით, საპარლამენტო ტრადიციის ფუძემდებელ ქვეყნად მიჩნეულია ინგლისი, არადა ამ მოვლენის ფესვები სხვაგანაა საძებნი, კერძოდ კი საქართველოში.

ესპანეთში, კერძოდ კი კასტილიის სამეფოში, კორტესებმა, როგორც ხალხის წარმომადგენლობითმა ორგანომ, მოღვაწეობა ჯერ კიდევ 1188

⁵⁷ გ. ალასანია, საქართველო და დასავლეთი, სამეც. კონფერენცია „საქართველო ევროპულ სივრცეში, შრომები, სტუ. თბ., 2011, გვ. 39-40.

ნელს დაიწყო⁵⁸, ბევრად უფრო ადრე, ვიდრე ინგლისის „თავისუფლების დიდ ქარტიაზე“ (1215წ.) დაფუძნებულმა პარლამენტმა (1265წ.).

ამ მიმართებით ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა 1184-1185 წლების მიჯნაზე კიდევ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს.

როგორც ამ საკითხის პირველმკვლევარი ივანე ჯავახიშვილი მიუთითებს, ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური დასი შედგებოდა როგორც დაბალი და საშუალო სოციალური წარმოშობის საქალაქო წრეებისაგან (მემატიანის თქმით „სიმდიდრით ალაღებულთაგან“), ისე განსაკუთრებული ნიჭისა და უნარის წყალობით სამეფო ხელისუფლების მიერ ყუთლუ-არსლანივით აღზევებულთაგან, რომლებიც ამ კარგად ორგანიზებული აჯანყების საიმედო თანაშემწენი და თანაშეფიცულნი იყვნენ. ისინი მოითხოვდნენ სამეფო ხელისუფლების შეზღუდვას, ძალაუფლების გადანაწილებას - მეფეს რჩებოდა მხოლოდ აღსრულება, ხოლო სასამართლო და საკანონმდებლო ხელისუფლება უნდა გადასულიყო ე.წ. „ისნის კარავის“ ხელში.⁵⁹

ჩვენ ჯერ კიდევ 2000 წელს (ვაჟა შუბითიძე პოლიტოლოგია) მივაქციეთ ყურადღება იმას, რომ ეს იყო ხელისუფლების დანაწილების პირველი შემთხვევა მაშინდელ მსოფლიოში, აგრეთვე ხაზი გავესვით მოგვიანებით (2017 წელს ჟურნალ „საისტორიო ვერტიკალებში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში), იმასაც, რომ ყუთლუ-არსლანის დასი ხელუხლებლად ტოვებდა სამეფო დარბაზს და ითხოვდა უფლებრივად მასზე მაღლა მდგომი ორგანოს „კარავის“ (ანუ ზედა პალატის) შექმნას ისანში. ფაქტიურად, ჩვენი ინტერპრეტაციით, ეს იყო ორპალატიანი პარლამენტის შექმნის მცდელობა, ანუ კონსტიტუციური მონარქიის საფუძველის შექმნა, რაც სრულიად ახალი მოვლენა და მიდგომა იყო მაშინდელ მსოფლიოში და მონარქიულ მმართველობაში.

მართალია, თამარმა ჯარით შეძლო აჯანყებულთა დაშინება და დამარცხება, მაგრამ ამიერიდან იგი ერთპიროვნულად ვეღარ მართავდა ქვეყანას, გაფართოვდა „დარბაზის“ უფლებებიც, მასში შევიდნენ მესამე წოდების წარმომადგენლებიც- ანუ შეიზღუდა მეფის უფლებები.

ვის ეყრდნობოდა ყუთლუ-არსლანი და მისი დასი, რომელიც მზად იყო იარაღით დაეცვა თავისი უფლებები? ამასთან დაკავშირებით 2023 წელს საინტერესო მოსაზრება გამოითქვა სოციალური ქსელით(f) მკვლევარმა ბექა ჭიჭინაძემ.

ქართული მატიაჰის „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“-ს ანონიმი ავტორი, რომელიც მეფის ინტერესებს გამოხატავს, ყუთლუ-არსლანს აგდებულად და უპატივცემულოდ, „ბიჭად“ მოიხსენიებს⁶⁰ („ყუთლუ... ვითარ მისცემს ბიჭსა გონებისა მზაკუარება“).

⁵⁸ გიორგი მჭედლიშვილი, „ქართული კულტურის პარადიგმა“, თბ., 2004, გვ. 43.

⁵⁹ ივანე ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. II, თბ., 1965, გვ. 376.

⁶⁰ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ., 1955, გვ. 32.

ვინ იყვნენ ეს „ბიჭები“? მეცამეტე საუკუნეში ახლო აღმოსავლეთში თავი იჩინა საოცარმა მოვლენამ — ქალაქის დაბალი ფენების მასობრივმა აჯანყებამ და ხელისუფლების ხელში ჩაგდება ან მისმა მცდელობამ (თითქოს წააგავს ხოსე ორტეგა ი გასეტის „მასების ამბოხს“ — ვ.შ.). მუსლიმი მემატიანეები ამ დაბალი სოციალური წრიდან გამოსულ ადამიანებს უბრალოდ „ხალხად“ მოიხსენიებენ, არისტოკრატია და მათი წრიდან გამოსული ავტორები ზიზლით „ბიჭებს“ (შაბაბი/ჯევანმარდი) უწოდებენ. ალ-ჯაუზის ცნობით, ერთხანს ბაღდათში ხელისუფლება ხელში ჩაიგდეს ხალხიდან გამოსულმა ბიჭებმა. ამ მოვლენას მასობრივი ხასიათი ჰქონდა სპარსეთის ქალაქებში — ყაზვინში, ხოშიც. მათ მიბადეს კავკასიაში მდებარე ქალაქების — ბაილყანის, განჯის და დარუბანდის მოსახლეობამ, ვაჭრები და „ბიჭები“ შეკავშირდნენ და ერთად იწყეს გამოსვლა. ანალოგიური რამ მოხდარა თბილისშიც. ალ-ჯაუზის მიხედვით, ჯაფარიანთა დინასტიის ამონყვეტის შემდეგ თბილისის სწორად ეს „ბიჭები“ მართავდნენ 40 წელი, 1122 წლამდე, როცა ის დავით მეოთხე აღმაშენებელმა ძალით დაიპყრო და 500-მდე „ბიჭი“ და მონინააღმდეგე მარგილებზე წამოცმით დასაჯა. ეს „ბიჭები“ არ ცნობდნენ არანაირ სამეფო ხელისუფლებას (ანარქიზმის ჩანასახი - ვ.შ.) და ქალაქებს უფრო დემოკრატიულად, რესპუბლიკურთან მიახლოებული წესით მართავდნენ. ამის გამო არისტოკრატებს და მათ მომხრე მემატიანეებს ისინი საშინლად სძულდათ და მათ ავაზაკებს, ქურდებს, მდაბიოებს, ლოთებს უწოდებდნენ (მათვე მიაკუთვნებდნენ განთქმულ რინდებსაც, რომლებიც თავისუფალი ხალხი იყვნენ).

თამარის ისტორიკოსი ყუთლუ-არსლანის დასის ამ იდეას „სპარსთა განაგისად“ ნათლავს. დავით IV-მდე არსებულ თბილისის მმართველობას (1222 წლამდე) მემატიანე „სპარსულს“ უწოდებს, თბილისის „ბიჭთა“ დემოკრატიულ მმართველობაც, ამ აზრით, „სპარსთა განაგი“ იყო - ესენი ყუთლუ-არსლანის დასის საყრდენის — „ბიჭების“ სოციალური და გენეტიკური წინაპრები იყვნენ. ვინაიდან დიდგვაროვან ყუთლუ-არსლანს ახლო კავშირი აქვს ამ „ბიჭებთან“, მემატიანე მას ადარებს ჯორს-ცხენისა და ვირის ნაჯვარს, ანუ კეთილშობილების და მდაბიოების ნაზავს.

ყუთლუ-არსლანის კავშირი თბილისელ „ბიჭებთან“ ფიციტ იყო განმტკიცებული და როცა თამარმა ყუთლუ დააპატიმრა, ისინი ისანის ალყაში მოქცევასაც შეეცადნენ, მაგრამ თამარის მხარე დაიჭირა არისტოკრატებმა და ჯარმა. თამარმა ეს საკითხი დიპლომატიურად მოაგვარა - ყუთლუ გამოუშვა და აჯანყებულ „ბიჭებს“ საპატიო დედოფლები ხვაშაქ ცოქალი და კრავაი ჯაყელი (ყუთლუს მოგვარე) მიუგზავნეს და უვნებლობის ფიცი მისცეს.

ბექა ჭიჭინაძის აზრით, ყუთლუს და მის თანაშეფიცულ თბილისელ „ბიჭთა“ იდეა უნდა ყოფილიყო მთელი ქვეყნის დაფარვა თბილისის

ძველი, „ბიჭების“ ეპოქის რესპუბლიკური მმართველობის მოდელირებული ვერსიით, რაც გადაჭარბებული გვეგონია.

სწორედ შენიშნავდა ჯ. სტეფნაძე, რომ დასავლეთ ევროპისგან განსხვავებით, სადაც ქალაქის მოსახლეობა მეფის დასაყრდენი იყო ფეოდალთა წინააღმდეგ ბრძოლაში, საქართველოში, პირიქით, მეფე ფეოდალებთან კავშირში თრგუნავდა მოქალაქეებს.

სიტუაცია არსებითად უნდა შეცვლილიყო ლაშა-გიორგის (1213-1223) დროს, რომელმაც ქალაქის მოსახლეობა, სწორედ „ბიჭები“ (რინდები) გაიხადა სოციალურ მოკავშირედ, ისე, როგორც ამას ევროპელი მონარქები აკეთებდნენ. ამან უკიდურესად აღაშფოთა თავისუფალ ქალაქელთა მიმართ ტრადიციულად ზიზლით განმსჭვალული ფეოდალური არისტოკრატია და მისი წრიდან გამოსული მემატანეები. ეს „ბიჭები“ (რინდები) სულაც არ ყოფილან ისეთი უზნეო და მჩატე ხალხი, როგორც ამას მათ მიმართ თანაბარი ზიზლით ანთებული მუსლიმური და ქრისტიანული არისტოკრატიული წყაროები აჩვენებენ. ისინი ლალი, დარდიმანდული სულის მატარებლები იყვნენ და უპირისპირდებოდნენ დესპოტურსა და აბსოლუტურ სულს, რომლის საყოველთაო წნეხშიც ბიჭების მოძღვრება-მოთხოვნები ჩამოყალიბდა ღირსებისა და თავისუფლების ანტი-ფეოდალურ მრწამსად.

ნიშანდობლივია, რომ თავისი წინაპარ და თანამედროვე მმართველებისაგან განსხვავებით, ლაშას „ერთი მონაც კი არ გაუშვამთრახებია“, რაც მაშინ მეფისაგან გაუგონარი ამბავი იყო და დიდად საოცარი.

„ბიჭები“ (რინდები) საქართველოში ყველა დიდი ქალაქში უნდა ყოფილიყვნენ ფართოდ წარმოდგენილნი. სწორედ ეს იყო მომავლის ის სოციალური ძალა, რომელსაც ფეოდალური ეპოქის დასრულება და ახალ, უფრო მაღალ სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ ფაზაში გადასვლა შეეძლო. ამას კარგად გრძნობდნენ დიდაზნაურნი და აქედან გამომდინარეობდა მათი ზიზლი ბიჭების და ლაშა-გიორგის მიმართაც.

მაგრამ მონღოლ მომთაბარეთა რამდენიმე ტალღამ მთლიანად მოსპო მომავლის ეს სოციალური ფენა და მისი სახით, საქართველოს მომავლის, როგორც ასეთის, საუკეთესო ვარიანტი (ბექა ჭიჭინაძე).

ქართველებსა და ევროპელებს ერთმანეთთან აახლოებდა და სულიერად ანათესავებდა ასევე რაინდობის ინსტიტუტი და რაინდული კულტურა. უნდა ითქვას, რომ XII საუკუნის ქართული საფალავნო-საგმირო და სარაინდო რომანები „ვეფხისტყაოსანი“ და „ამირან-დარეჯანიანი“ ევროპული სარაინდო რომანების წინამორბედი. რაც მთავარია, შოთა რუსთაველმა ევროპას დანტე ალიგიერზე გაცილებით ადრე ამცნო რენესანსის დრო-ჟამის დადგომა.⁶¹

⁶¹ თემურ ჯაგოდნიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 81.

პირველად აკად. მარი ბროსემ აღნიშნა, რომ შუა საუკუნეების საქართველოში არსებობდა რაინდობა და რაინდული კულტურა. ეს მოსაზრება გაიზიარეს ივანე ჯავახიშვილმა, კორნელი კეკელიძე, ვიქტორ ნოზაძემ. რაინდის აღმნიშვნელი ტერმინი საქართველოში იყო „ჭაბუკი“, „მოყმე“, საკუთრივ „რაინდიც“, მაგრამ ძველი ქართული რაინდი უფრო კონკრეტულად ცხენოსან ნიშნავდა. ანალოგიურია ფრანგულში „შევალიე“ (chevalier) — ცხენოსანი — რაინდებისათვის ცხენის განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო. ამ თემას მიძღვნილი აქვს სპეციალური გამოკვლევა.⁶²

რაინდად კურთხევა ხდებოდა საქართველოშიც. თამარმაო „წყალობა ყო ძისაცა მისისა ზაქარიას დალოცვითა და ითაყუნა დარბაზის ყრმად უმცროსი შვილი მისი ივანე“. „თაყუნება და დალოცვა“ ერქვა რაინდად კურთხევას. ასევე მოხდა ამირმირმანის თაყუნებაც. ნაკურთხი ივანეც და ამირმირმანიც დახასიათებულნი არიან როგორც „ლომნი ჭაბუკთან“.

თამარის ყმათა და ამირმირმანის ყმათა შორის იმართება ასპარეზობა, რაინდული ტურნირიც.

რაინდთა ყველაზე მსხვილი ჯგუფი საქართველოში იყო „დარბაზის ყმანი“, ცხენოსანნი დიღმისა ველსა“...

ამრიგად, „დარბაზის ყმა“ ნიშნავს რაინდს. ცხადია, მას კავშირი აქვს „დარბაისლებთან“. დარბაისლობა და დარბაზის ყმობა რაინდობას ნიშნავს. ყველა დარბაისელი რაინდი არ იყო. რაინდები ახალგაზრდა ყმები, „ჭაბუკნი არიან“, სხვები კი — „ბერნი“...

ქართველი რაინდებიც, ევროპელთა მსგავსად, ცხენ-კაციანად შეაბჯრულები იყვნენ — „დაეკიდნეს რკინანი ცხენისად და თუითცა ჩამოიკიდეს რკინანი“ („გამოვიდა სეფედვალე, თეთრსა ტაიჭსა ზედა იჯდა, პოლოტიკნი რკინანი დაეკიდნეს თავისასა და ცხენისასა“).

ხაზგასმულია ისიც, რომ როგორც ქართველი, ისე ევროპელი რაინდებისათვის, მთავარი იარაღი შუბი იყო.

საქართველოში არსებობდა მოყმეთა დაძმობილების წესიც — „სისხლთა შერთვა“, ერთმანეთის სისხლის გასინჯვა. ანალოგიური წესი იყო ევროპელ რაინდებშიც.

უცხოელი მკვლევარების ყურადღება მიიქცია ფავნისის ფრესკამაც, სადაც ქართველ მოყმეთა წინამძღოლი წმინდა გიორგი, წმინდა დიმიტრის და წმინდა ეესტატის თანხლებით ქართველ მოყმეების აკურთხებს - ფაქტობრივად აქ რაინდად კურთხევის ცერემონიალია გამოსახული.

V-X საუკუნეებში ქართველ რაინდთა მფარველი - წმინდა გიორგი მხოლოდ თითო-ორჯერ წარწერაში იხსენიება, XI-XIII საუკუნეებში კი, სწორედ მაშინ, როცა ევროპაში და მის სინქრონულად საქართველოში

⁶² გულჩინა აკოფაშვილი, რაინდობა შუა საუკუნეების საქართველოში, თბ., 1992.

რაინდული ფენა ჩნდება, წმინდა გიორგის მოხსენიება ქართულ წარწერებში 65%-ით იზრდება, ხოლო მისი სახელობის ტაძრები რაოდენობით ბევრად აჭარბებს ქრისტეს სახელზე აგებულ ეკლესიებს.

ბევრი უცხოელი მკვლევარი „ვეფხისტყაოსანს“ ევროპული რაინდობის კოდექსადაც კი მიიჩნევს, სადაც მეორეხარისხოვანი დეტალებიც კი დასავლურ რაინდულ იდეალებს ემთხვევა (ბექა ჭიჭინაძე).

თამარით, როგორც რაინდთა მფარველით და რაინდი დედოფალით შთაგონებული იყვნენ ევროპული რაინდები და უფლისწულები ბოემუნდ ანტიოქიელი, ფრიდრიხ შტაუფენი. თამარი მათ მიაჩნდათ ქრისტეს საფლავის მამაც მცველად, სათნო, მშვენიერ და რაინდ დედოფლად. ამიტომ წერდა თამარის ისტორიკოსი, რომ „ფრანგნი თამარის ქებათა მელექსეობდნენ“-ო. ბექა ჭიჭინაძემ მოიძია XII-XIII საუკუნეების ფრანგული სიმღერა თამარიდის შესახებ, რომელიც ბენუა დე სან მორის კრებულში შევიდა.

ამ სიმღერის მიხედვით, თამარიდი აღმოსავლეთის უძლიერესი და უმდიდრესი დედოფალია, რომელსაც ძალაუფლებას მამამისი გადააბარებს. იგი ეძებს საქმროს, რომელთანაც ძალაუფლებას გაინაწილებს (პირდაპირი ფაქტი თამარის ბიოგრაფიიდან).

ის მეუღლედ შეარჩევს ევროპელ უფლისწულს ლანდრომაჰას (აქ არეკლილი უნდა იყოს ფრიდრიხ შტაუფენის სურვილი და მცდელობა, გამხდარიყო თამარის ქმარი).

ამ ძველ ევროპულ ხელნაწერში, რომელიც ევროპული გმირის ლანდრომაჰას და თამარის ლამაზ სიყვარულზე ჰყვება, სწორედ თამარ მეფეა გამოსახული მის ევროპელ თაყვანისმცემლებთან ერთად.

თამარის სიმდიდრეზე მართლაც ლეგენდები დადიოდა: XII-XIII საუკუნეების ფრანგული სიმღერების უცნობი მისამღერები საქართველოზე: „ყველა დიდებულ რაინდს მშვენიერ და მდიდარ საქართველოში სურს წასვლა“, „ჩემო ქალბატონო,... შენი ერთი შემოხედვა საქართველოს მეფეზე მეტადაც კი მამდიდრებს“... თუ დღეს მსოფლიოში სიმდიდრის სიმბოლო შევიცარიანა, XII-XIII საუკუნეებში ევროპელებისათვის ასეთი დატვირთვა ჰქონდა საქართველოს და მის მეფეს. ეს ყველაფერი მოგონილი არ იყო და რეალობას ემყარებოდა. ცნობილია, რომ ინგლისელებმა და ბიზანტიელებმა ეგვიპტის სულთანს სალადინს ქრისტეს ჯვრის დაბრუნება მოსთხოვეს, რომელიც მას ხელში ჩაუვარდა. სალადინმა უპასუხა უარით და ისიც მიუთითა, რომ მეფე თამარმა მას ამისთვის 200 ათასი ოქროს დინარი შესთავაზა, მაგრამ მაინც არ დასთმო. 200 ათასი დინარი მაშინ დაახლოებით 850 კილო ოქრო იყო (დღევანდელი ფასებით 50 მილიონ დოლარამდე).

საინტერესო ისაა, რომ ვერც-ერთმა ევროპელმა ქვეყანამ სალადინისათვის ამდენის შეთავაზება ვერ შეძლო-ესეც მეტყველებს „ოქროს

ხანის“ საქართველოს შესაძლებლობაზე (ბექა ჭიჭინაძე). 1207 წელს ხლათში ტყვედ ჩავარდა ივანე ათაბაგი (მხარგრძელი), რომლის გამოსახსნელად თამარმა რეალურად გადაიხდა 100 ათასი დინარი. ქრისტეს ჯვარში თამარი უფრო მეტს რეალურად გადაიხდიდა, მაგრამ უარი მიიღო სულთანისგან.

აკად. ივანე ჯავახიშვილს თამარის საქართველოს სიმდიდრის საილუსტრაციოდ მოყავს სპარსი გეოგრაფის აბდალაჰ ყაზვინის ცნობები, რომ ყმადნაფიცი ქვეყნების ხარკის გარდა საქართველოს ყოველწლიური სახელმწიფო შემოსავალი 3 მილიონ 750 ათას ოქროს მანეთს შეადგენდა. ამავე პერიოდში მცირე აზიის შემოსავალი 2 მილიონ 475 ათასი, არაბეთის ერაცის - 2 მილიონ 250 ათასი და ფარსის 2 მილიონ 153 ათასს შეადგენდა. ზომბარტის მიხედვით, ინგლისის მეფის შემოსავალი 1300 წელს 4 მილიონი ფრანკი იყო, ხოლო საფრანგეთის 1311 წელს - 3 მილიონ ფრანკს არ აღემატებოდა.⁶³

ივ. ჯავახიშვილის მონაცემებით ჩვენი ყმადნაფიცი ქვეყნების ხარკი შეადგენდა 75 მილიონ ვერცხლის დირჰემს, რაც იყო 5 მილიონი ოქროს დინარი, ანუ 20 ტონა ოქრო. 1204 წელს ბიზანტიის შემოსავლები იგივე იყო - 5 მილიონი ოქროს დირჰემი (20 ტონა ოქრო).

ინგლისის და საფრანგეთის ბიუჯეტი ამ დროს სამიდან ოთხ მილიონამდე ფრანკს შეადგენდა (ანუ 10 ტონა ოქროს). ანუ თამარის დროს მხოლოდ ხარკი შემოგვდიოდა იმდენივე, რასაც ინგლის-საფრანგეთის ბიუჯეტი - ერთად აღებული შეადგენდა. ცალკე უშუალო შიდა სახელმწიფო შემოსავლები ასევე დიდი უნდა ყოფილიყო და აღემატებოდა შუა საუკუნეების ყველაზე მდიდარი ქვეყნის ბიზანტიის იმპერიის შემოსავალსაც.

ყველაფერ ამით აიხსნება XII საუკუნის საფრანგეთში მოარული გამოთქმა - „საქართველოს მეფესავით მდიდარი“ (ბექა ჭიჭინაძე).

სწორედ ამ მატერიალურმა სიძლიერემ და სიუხვემ განაპირობა ევროპულთან შედარებით ქართული რენესანსის ადრე დაწყება, ბიზანტიის კვალდაკვალ.

ცნობილია, რომ რენესანსი იწყება ანტიკური კულტურის შესწავლით და ჩხრეკით. საქართველოში XII საუკუნის დასაწყისში ქართული რენესანსი დაიწყო დავით აღმაშენებელმა სწორედ ანტიკური კულტურის შესწავლით.

აღსანიშნავია, რომ ეპოქის ქართველი ავტორები ანტიკური ფილოსოფიის, ისტორიის და ლიტერატურის გასაოცარ ცოდნას ამჟღავნებენ.

ყველაფერი კი დაიწყო დავით აღმაშენებლის მიერ ანტიკური ავტორების ნაწერთა შეკრებით: „მდიდრად შემოიკრიბა რაც იპოვა ქართულად თარგმნილი როგორც ძველი, ისე ახალი პტოლემეაიოსივით“.

⁶³ ივანე ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 2, თბ., 1965, გვ. 394.

„ძველს“ მემამტიანე ანტიკურს უწოდებს, ანუ მეფე ისეთი ჟინით კრებდა ანტიკური ავტორების ხელნაწერთა თარგმანებს, როგორც დიდი პტოლემეაიოსი-ო, მაგრამ დავით მარტო ამით არ დაკმაყოფილებულა. სომეხი ისტორიკოსი ვარდან ბარძმერდელი წერს, რომ დავითმა 40 ახალგაზრდა ნიჭიერი ქართველი გაგზავნა საბერძნეთში ენების შესასწავლად და თარგმანების ჩამოსატანად. ეს ცნობა დასტურდება ერთი საოცარი ლექსითაც დავითზე:

„ათენსა სწვრთნიდეს ჭაბუკთა, იყალთოს მონასმენთასა,
სწყალობდეს დავით მოძღვართა, ათინით მონავლენთასა“.

ანუ, დავით მეფე ათინაში, ათენში, ანუ ანტიკური ფილოსოფიის ბერძნულ ცენტრებში წვრთნიდა იყალთოს აკადემიის სტუდენტებს, მეორეს მხრივ კი, ძლიერი მეფე მფარველობდა ბერძენ-ათინელ მოძღვრებს/მასწავლებლებს (ბექა ჭიჭინაძე).

იოანე შავთელი დავით მეფეზე სწერდა: „ატიკურისა, პატრიკულისა ხედვის უფალ ხარ სინლით სიხშოისა“ (დავითი ანტიკურ/ანტიკურ ფილოსოფიას და პატრიკულ ანუ პატრისტიკულ) ქრისტიანულ თეოლოგიას საფუძვლიანად და ღრმად (სინლით სიხშოით) იყო დაუფლებული.

მაგრამ დავითს სურდა მისი ანტიკური იდეალების ხორცშესხმაში „ათინა“, სადაც ქართველ სტუდენტებს გზავნიდა, საქართველოშიც არსებულებო. ამიტომ მან დააფუძნა „მოძღუარი სწავლულებისა, ვითარცა მეორე ათინა“, ანუ ანტიკური ფილოსოფიის სასწავლებელი თვით საქართველოში, გელათის მონასტერთან, რომლის პირველ რექტორადაც დანიშნა თავისი ნდობით აღჭურვილი პირი ანტონ გოდობრელი.

ანტონისგან შეკვეთილი რამდენიმე ხელნაწერი ამჟამად სასწავლო ხასიათისაა და ეპოქის ფილოსოფიურ და თეოლოგიური ცოდნის ენციკლოპედიაა. გელათის აკადემიაში დამკვიდრებული დიდი ქართველი ფილოსოფოსი და პედაგოგი იოანე პეტრიწიც სწერს სასწავლო სახელმძღვანელოს, რომლის სტუდენტური კონსპექტები დღემდეა მოღწეული.

ეს მართლაც ჭეშმარიტად რენესანსის დასაწყისი იყო - იკრიბება ანტიკური ხელნაწერები, და რაც ყველაზე შთამბეჭდავია, არა მარტო საქართველოში. დავითი თვით ბიზანტიაში იწყებს მათ ძებნას და საქართველოში ჩამოაქვს, ფუძნდება ანტიკური ფილოსოფიის სასწავლებლები, მრავალი ქართველი ახალგაზრდა ეპოქის საუკეთესო ბიზანტიურ სასწავლებლებში ეუფლება ფილოსოფიას და თეოლოგიას, იქმნება ქართული ფილოსოფიური ენა და ტერმინოლოგია. მეფის გავლენით, ანტიკური კულტურა იქცა არისტოკრატიულ მოდად. საინტერესოა ისიც, რომ XII საუკუნის ქართულ ტექსტებში ანტიკური ეპოქის ავტორთა და გმირთა სახელები უფრო ხშირია, ვიდრე მათი თანამედროვე ისტორიული პირებისა. კირილე გიშელ-ქურმუხელის (დონაური) მიხედვით, ამ

ეპოქაში მარტო კახეთში ფილოსოფიის 7 სკოლა არსებობდა (ბექა ჭიჭინაძე).

თუ ქრისტეს საფლავის ბერი, ანსელუსი დავით აღმაშენებელს „ჩვენს წინაბურჯს“ უწოდებს პარიზის ეპისკოპოსისათვის გაგზავნილ უსტარში, XII საუკუნის ფრანგი ისტორიკოსი და პოლიტიკოსი გალტერიუსი დავითს მოიხსენიებს, როგორ Perfectissimi, რაც ქართულად სრულყოფილს ნიშნავს. სინამდვილეში აქ იგი იყენებს სუპერლატივს — „ყველაზე სრულყოფილს“: „Tanti regis, viri perfectissimi christiani“ — „ასეთი მეფე, ჭეშმარიტი და ყველაზე სრულყოფილი ქრისტიანი“. სწორედ ამ „წინაბურჯისა“ და „ყველაზე სრულყოფილი ქრისტიანისგან“ (გავიხსენოთ დავითის „გალობანი სინანულისანი“, რაც დღემდე არც ერთ მონარქს არ დაუწერია და მოუწანიებია ოფიციალურად) მიიღო სამეფო ინსიგნიები იერუსალიმის პირველმა ჯვაროსანმა მეფემ ბალდუინმა, რაზედაც მისი ისტორიკოსიც წერს.

ინსიგნიას, ანუ ძალაუფლების ნიშანს ვასალი იღებს მისი სიუზერენისგან, თუმცა ბალდუინი არ ყოფილა დავით აღმაშენებლის ვასალი.

ბექა ჭიჭინაძე წერს, რომ ინსიგნიას აქვს მეორე გამოყენებაც. მაგ: როცა დურბეიზ სადაყას-ძის მკერდიდან ანაგლეჯი სამკაული დავითმა გელათის ღვთისმშობელს შესწირა; ეს ინსიგნია იყო ისეთივე, როგორიც თამარ მეფის მიერ ხალიფას დროშის შეწირვა ხახულის ღვთისმშობლისადმი.

დავით IV-ის ისტორიკოსი წერს, რომ მეფე განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ქრისტეს საფლავს და გზავნიდა შესანიშნავებს. დიდი ალბათობით, დავითის მრავალი ნათურქალი ინსიგნია ქრისტეს საფლავის ტაძარშიც უნდა გაეგზავნა, რომლის მცველად იერუსალიმის ქრისტიანი მეფე ითვლებოდა. ამდენად, გარკვეული მოსაზრებით, ეს ინსიგნიები დავით მეფეს ბალდუინისათვის უნდა გაეგზავნა. სწორედ დავით მეფისაგან ქრისტეს საფლავის მიმართ გამოჩენილი დიდი ყურადღების გამო იცის საქართველო ასე კარგად ქრისტეს საფლავის ბერმა ანსელუსმა, რომელიც პარიზის ეპისკოპოსის გალონის მიმართ წერილში დიდად აქებს დავით IV-ს და მის ვაჟას დემეტრე I-ს.

ანსელუსი ქრისტეს საფლავს ტაძრის მგალობელი იყო. დავითი განსაკუთრებულად აფასებდა მგალობელთა ღვაწლს და მათ საგანგებოდ ასაჩუქრებდა. ბალდუინს ლეგიტიმაციის პრობლემა ჰქონდა, ამიტომ, ჩანს, მისმა პანეგირისტმა მემკვიდრეებმა შეწირული ინსიგნიების ადრესატად ქრისტეს საფლავის მცველი ბალდუინი წარმოაჩინა.

იერუსალიმის ქართულ და ევროპულ სავანეებს დიდად ეხმარებოდა თამარ მეფეც. ბექა ჭიჭინაძემ შუა საუკუნეების სერბულ აღაპებში მოიძია თამარ მეფის და ივანე ათაბაგის მოსახსენელიც კი. თამარი ფინანსურად დახმარებია სერბ ბერებს, რის გამოც მაღლიერი ბერები მის

სახელს ლოცვებში იხსენიებდნენ საუკუნეების განმავლობაში XII-XVI საუკუნეებში. ესაა ერთადერთი შემთხვევაა სლავურ წყაროებში თამარის მოხსენიების. ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ერთი ასეთი ისტორიული ცნობაც, რომ მესამე ჯვაროსნული ლაშქრობის დროს, 1189 წელს, ფრიდრიხ ბარბაროსამ აიღო ბულგარეთის ფილიპოპოლისი. ფრიდრიხი მტრულად ექცეოდა ბიზანტიელ სამღვდლო პირებს, მაგრამ პეტრინონის (ბაჩკოვოს) ქართული მონასტრის წინამძღვარი დიდი პატივით მიიღო და თავის მრჩეველადაც კი დანიშნა. პეტრინონის მონასტერში ინახებოდა ფრიდრიხის მიერ შეწირული მახვილიც.

შუა საუკუნეების ევროპული და ქართული კულტურების ურთიერთობის და შეხვედრის თვალსაზრისით გამორჩეულად საყურადღებოა XIII საუკუნის ევროპის ერთ-ერთი დიდი ინტელექტუალის, ფიზიკოსისა და მათემატიკოსის, გამომგონებლის ოლივერ პადერბონელის ვიზიტი ანტიოქიის შავი მთის ქართველთა მონასტრის დიდ ბიბლიოთეკაში.

1213 წელს ოლივერ პადერბონელმა დაიწყო და ორგანიზება გაუკეთა ახალ ჯვაროსნულ ლაშქრობას. ამ დროს სქართველოს მეფე იყო გიორგი IV ლაშა. 1219 წელს ჯვაროსნებმა აიღეს ქ.დამიეტა სწორედ მის მიერ გამოგონებული ქალაქის ასაღები ახალი სააღყე მანქანით. სწორედ იგი ეწვია შუა საუკუნეების ქართული კულტურის ამ უდიდეს კერას, სადაც, როგორც თავად ოლივერი წერს, საგულდაგულოდ გადახედა მონასტრის ბიბლიოთეკას.⁶⁴ ამ წიგნებმა, როგორც შემდგომში გამოჩნდა, პოზიტიური როლი შეასრულა ოლივერის ინტელექტუალური სამყაროს უფრო გამდიდრებაში. სწორედ აქ იყო ქართველი ბერების მიერ გადანერგილი და თარგმნილი ხელნაწერების მნიშვნელოვანი ნაწილი ათონის ივერთა მონასტრის შემდეგ.

ზოგიერთი უცხოელი მეცნიერი დღემდე არასწორედ მიიჩნევს, რომ საქართველოს არაფერი აკავშირებს ევროპულ რენესანსთან. არადა, ბერძნული და ლათინური წყაროებით ირკვევა, რომ აღმოსავლეთში, მათ შორის რუსეთშიც, ევროპული რენესანსის ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი ტალღა გავრცელდა ათონის ივერონის ქართული მონასტრიდან.

ამ ეპოქაში ევროპული რენესანსის განვითარებაში უზარმაზარი წვლილი შეიტანა XVI საუკუნის ბერძენმა ჰუმანისტმა და სწავლულმა მაქსიმე მარგონიოსმა, რომელიც დაუცხრომლად თარგმნიდა ტექსტებს ლათინურად, ლათინურს კი - ბერძნულად. ამით ის რენესანსის წყაროთმცოდნეობით საფუძვლებს ამზადებდა. იგი ასწავლიდა ვენეციაში, ჰყავდა უამრავი მოწაფე და ჰქონდა უმჭიდროესი ურთიერთობები ფრანგ, ინგლისელ და იტალიელ ჰუმანისტებთან და სწავლულებთან.

⁶⁴ Oliver (of Padenborn) University of Pennsylvania Press, 1948, Chapter 63, p. 78.

ევროპული რენესანსის ამ უდიდეს მამათაგანს უახლოესი ურთიერთობა ჰქონდა ათონში მოღვაწე ქართველ ბერებთან, რომელთა შორისაც მას მეგობრები და მოწაფეები ჰყავდა.

ქართველი მეფე-მთავრების მხარდაჭერით XVI საუკუნეში ათონის ივერთა მონასტერში ხელახალი აღორძინების პერიოდი დაიწყო. მარგონიოსს ყველაზე ახლო ურთიერთობები სწორედ ქართველთა ამ მონასტერთან ჰქონდა, რის გამოც მისგან თარგმნილი ევროპული, ლათინური ლიტერატურის მთელი ბიბლიოთეკა მან ანდო სიკვდილის წინ ივერონის ქართულ მონასტერს. მას ეს მხოლოდ ქართველებთან მეგობრობის გამო არ უნდა გაკეთებინა - მაქსიმემ კარგად იცოდა, თუ რა დიდი ტრადიცია ჰქონდა ქართველთა მონასტერში ევროპელებთან მეგობრობას და კულტურულ თანამშრომლობას, რომლის შესახებაც ლეგენდებიც კი დადიოდა (გაბრიელ სალოსის და ლეო ჰრომის მეგობრობა. ლათინური ანბანით გაკეთებული ყველაზე ძველი ჩანაწერი, რომელსაც ქართველი ბერები ინახავდნენ 984 წლითაა დათარიღებული, ა.წ. დეკემბერში ათანასე ათონელმა იოვანე ქართველს გადასცა უძრავი ქონება, რისი მონმეებიც არიან ევროპელი ბერები, ლეონ რომაელის მოწაფეები — იოჰანესი და არსენიუსი. 985 წელს იოჰანესმა განაახლა თავისი მონაზვნობა ქართველთა ქონებაზე. ამ დოკუმენტებიდან კარგად ჩანს ათონელ ქართველ ბერთა ნდობა და მეგობრობა ევროპელი ბერებისადმი, რაზეც მერე ბევრს ჰყვება გიორგი ათონელი).

რუსეთიდან ათონის მთაზე საგანგებოდ მოვლინებული ბერი - არსენ სუხანოვი ეწვია ქართველთა მონასტერს და ლათინური ტექსტების ნაწილი რუსეთში წაიღო.

არსებობს სხვა შეთხვევებიც, როდესაც ერთმანეთთან დაპირისპირებული ბერძნული და ლათინური კულტურები სწორედ ათონის ქართველთა მონასტერში კვეთდნენ ერთმანეთს. ეს იყო ფაქტიურად კულტურის არხი დასავლეთ ევროპისაკენ. ხანდახან ქართველი ბერები შეარიგებდნენ ხოლმე ერთმანეთთან რელიგიურად დაპირისპირებულ ბერძნებსა და ევროპელებს.

ბერძნულიდან ლათინურად ნათარგმნი ლიტერატურის დიდი ნაწილი სწორედ ათონის ივერთა მონასტრის ხელნაწერებიდან შესრულდა, რაც უზარმაზარი წვლილია რენესანსის განვითარებაში (ბექა ჭიჭინაძე), ევროპასთან საქართველოს დაახლოებაში.

ყველაზე ძველი დოკუმენტური ცნობა ქართველთა „ევროპულ პერსპექტივაზე“ და გაევროპელების დაწყებაზე მოტანილი აქვს XIII საუკუნის ცნობილ ფილოსოფოსს, თეოლოგსა და პოეტს რეიმონდ ლულს. 1282 წელს მან კატალონიურ ენაზე დაწერა რომანი „ბლაქუერნას ნიგნი“, რომელიც ერთ-ერთი სერიოზული წყაროა ევროპის იდეური სა-

მყაროს და ცნობიერების გასაგებად.⁶⁵ ამ წიგნში საქართველოს განსაკუთრებული ადგილი უკავია. მისიონერული იდეალებით შთაგონებული ავტორი იძლევა ერთგვარ სამოქმედო პროგრამას, თუ როგორ უნდა მოხდეს ქართველთა დაახლოება დასავლეთ-ევროპული ცხოვრების წესთან და მის ბურჟუან, რომის ეკლესიასთან. რეიმონდის ერთ-ერთი იდეაა ევროპაში ქართველი მოსწავლეების (სტუდენტების) მიღება.

მოგვიანებით, რომის ეკლესიამ ამ ჩანაფიქრს მართლაც შეასხა ხორცი.

ავტორთან ყველა სურვილია გათვლილი — ენისა და კულტურული ბარიერი, დიდძალი ფინანსური ხარჯები. ზოგი კრიტიკულად იყო განწყობილი ქართველთა დასავლური პერსპექტივისადმი (მაგ. პაპის სახლთუხუცესი), მაგრამ პაპისა და კარდინალთა პოზიცია მტკიცე და უცვლელია.

წყაროს მიხედვით, ერთხელ რომის პაპმა (მოციქულმა) წერილი გაგზავნა საქართველოში ქრისტიან მეფესთან. მან ნება დართო პაპს, რომ მოეწვია ახალგაზრდა სამღვდელონი ამ ქვეყნიდან. მათ უნდა ესწავლებინათ კათოლიკე მისიონერებისათვის ქართული ენა, მანამდე კი თავად უნდა ესწავლათ ლათინური. პაპი ძალიან იყო მოწადინებული, მაგრამ კათოლიკე მისიონერებს ძალიან გაუჭირდათ ქართული ენის შესწავლა.⁶⁶ პაპის სახლთუხუცესმა მიუთითა, რომ ქართველები განსხვავებული მენტალობის არიან და ვერ შეეგუებიან ცხოვრების ევროპულ წესს, თანაც ამ საქმეს დიდი ფინანსები სჭირდებაო. ამის საილუსტრაციოდ სახლთუხუცესმა მოიყვანა მამა ჟოზეფ ნაამბოზი საქართველოში მომხდა ერთ ფაქტზე, რომლითაც ჩანს საქართველოში გავრცელებული ცრურწმენა — რომ რაღაც ზეიმის გამო ერთი კაცი 5 დღე იდგა მდინარეში და არ იცოდა კიდეც რამდენს დაჰყოფდა იქ და ეს არც სეირის მაყურებელმა ხალხმა იცოდა. ამ ისტორიის მოსმენისას კარდინალთა კოლეგიაში დავა ატყდა. ბოლოს, პაპის რწმუნებით ერთმა კარდინალმა უპასუხა სახლთუხუცესს, რომ ხანგრძლივი სწავლება და წვრთნა აუცილებლად გამოიღებს შედეგს, ოღონდ ეს უნდა იყოს დაძალების გარეშე და ეს იმ ნაყოფს მოგვცემს, რისი ნახვაც ქართველი სამღვდელოებისგან სურს პაპს, თუმცა თავიდან ეს ადვილი არ იქნება და ამას გაგებით უნდა მოკიდება.⁶⁷

ეს ფაქტი იმაზეც მეტყველებს, რომ ქართველ მართლმადიდებლებს და კათოლიკე რომაელებს კვლავ ჩვეულებრივი, მეგობრული ურთიე-

⁶⁵ ბექა ჭიჭინაძე, მასალები შუა საუკუნეების ქართულ-ევროპული კულტურული ურთიერთობების შესასწავლად, სულხან-საბა ორბელიანის უნივერ. გამომც.; თბ., 2024, გვ. 68.

⁶⁶ იქვე გვ. 71.

⁶⁷ ბექა ჭიჭინაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 72.

რობა აქვს. არადა 1054 წელს მოხდა დიდი სქიზმა, ანუ გათიშვა კათოლიკეებსა და მართლმადიდებლებს შორის, თუმცა ქართველმა მართლმადიდებლებმა ეს ფაქტი არ ცნეს და ინარჩუნებდნენ კავშირს კათოლიკურ ეკლესიასთან.

გიორგი მთაწმინდელმა (რომელმაც მისადმი დაქვემდებარებულ მონასტერში, პირველმა მსოფლიოში, შემოიღო „ნილნაყრობის“ პრინციპი, ანუ ფარული არჩევნების ჩატარება წინამძღვრის გამოსავლენად) 1065 წელს ასეთი რამ თქვა: „ვინაიდან ბერძენთა შორის მრავალგზის იჩინა თავის მწვალებლობამ... ღვთისმსახურთა მეფეთა წმინდა კრებები მოიწვიეს და დანერჩილებით გამოიძიეს... ხოლო ჰრომთა (ე.ი. კათოლიკურმა ეკლესიამ)“ იცნეს რა ერთხელ ღმერთი, არასოდეს გადაუხვევიათ და არც მწვალებლობა არ შესულა მათში.“⁶⁸

გიორგი IV ლაშა და ქართული ლაშქარი აპირებდა მონაწილეობას V ჯვაროსნულ ლაშქრობაში, მაგრამ მონღოლთა ორგზის ლაშქრობის ამოვს გადაიფიქრეს. ამას მეფე რუსუდანი ატყობინებს თავის წერილში რომის პაპს და მას მოიხსენიებს, როგორც „მამას“ და „ყველა ქრისტიანთა მთავარს“.⁶⁹ ყველაზე ადრეული დოკუმენტი, სადაც პაპი აღარ იხსენიება სხვა პატრიარქებთან ერთად, 1545 წლით თარიღდება, ანუ 500 წელი ქართველები ჩვეულებრივად აგრძელებენ ურთიერთობას რომის პაპთან და სხვა კათოლიკე მეფეებთანაც. ამის დასტური იყო 1318 წელს სოხუმში კათოლიკური საეპისკოპოსოს დაარსება. 1328 წლის პაპის ბრძანებით გაუქმდა სმირნის საეპისკოპოსო და იგი თბილისში იქნა გადმოტანილი. ამ დროიდან საქართველოში აქტიურად ჩამოდიოდნენ რომაელი კათოლიკე მისიონერები, რომლებსაც ქადაგებასთან ერთად ცოდნა და განათლება, კულტურული სიახლეები შემოჰქონდათ საქართველოში, აშენებდნენ სკოლებს, ასრულებდნენ დიპლომატიურ დავალებებს, სწავლობდნენ ქართულ კულტურას და ავრცელებდნენ ცოდნას და ინფორმაციას საქართველოზე, წერდნენ წიგნებს, გმოვდნენ ტყვეთა სყიდვას და ჩვენს მანკიერებებს, მკურნალობდნენ მოსახლეობას, სწავლობდნენ ქართულ ენას და სხვ. თავად ქართველები მონაწილეობას იღებდნენ ანტიოსმალური კოალიციის ჩამოყალიბებაში, იგზავნებოდა ელჩებიც ევროპის სამეფოებში (ნიკოლოზ თბილელი და ფარსადანი, ნილო, ნიკოლოზ ირბახი, სულხან-საბა ორბელიანი და სხვ.). ქართლის დიდი მეფე სიმონ I რომის პაპს კვლავ მოიხსენიებდა 1596 წლის 6 მაისს წერილში როგორც „სულიერ მამას“, „უდიდეს პაპას“ და ა.შ. რომის პაპებს წერილებს სწერდნენ სხვა მეფეებიც (თეიმურაზ I, გიორგი XI, ქაიხოსრო, ვახტანგ VI, ერეკლე II და ა.შ.). 1629 წელს რომში დაიბეჭდა საქართვე-

⁶⁸ გიორგი მცირე. ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა. ქართული პროზა, ტ. 1, თბ., 1982, გვ. 426.

⁶⁹ მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკეების ქართველთა შორის, თბ., 1902, გვ. 7-8.

ლოს ისტორიაში პირველი სტამბური წიგნი.⁷⁰ ქართველი მეფეები ასევე ელჩებადაც აგზავნიდნენ კათოლიკე მისიონერებს. მაგ: 1630 წელს თეიმურაზ I-მა მისიონერი დონ პიეტრო ავიტაბილე გაგზავნა პაპთან, ასევე ორი ელჩობა — ერეკლე II-მაც.⁷¹

ბექა ჭიჭინაძემ მოიძია კიდევ ერთი საინტერესო ფაქტი — გიორგი V ბრწყინვალეს (1318-1346) მმართველობის დროს ტფილისში დაფუძნდა ევროპული უნივერსიტეტი, სადაც განთქმული წმინდა დომინიკის ორდენის პროფესორები ასწავლიდნენ. ამავე პერიოდში, საქართველოს ფარგლებში შემავალ სომხეთში ფუნქციონირებდა გლადორის სომხური უნივერსიტეტიც, რომლის რექტორი, ცნობილი სწავლული ესაია ნთქეთცი ხელს დოკუმენტებს ასე აწერდა: „ინერება გიორგის სამეფოში, საქართველოს და დიდი სომხეთის მპყრობელისა“. ამავე პერიოდში შექმნილ „ხელმწიფის კარის გარიგების“ მიხედვით, მეფე უფრო დიდი პატივს მიაგებდა მოძღვართ-მოძღვარს (გელათის აკადემიის რექტორს), ვიდრე პატრიარქს და ამირსპასალარს.⁷²

ანუ გიორგი ბრწყინვალეს დროს ფუნქციონირებდა სამ სხვადასხვა კულტურაზე დაფუძნებული სამი უმაღლესი სასწავლებელი (თუ არ ჩავთვლით იყალთოს აკადემიას):

1. გელათის აკადემია
2. თბილისის დომინიკანური უნივერსიტეტი
3. გლადორის სომხური უნივერსიტეტი.

ქართულ-ევროპული პოლიტიკური, რელიგიური და კულტურული გადაკვეთების და თანამშრომლობის სხვა მაგალითების მოყვანაც თავისუფლად შესაძლებელი.

სხვათა შორის, დავით აღმაშენებლის მემკვიდრე XI-XII საუკუნეების საქართველოს გაძლიერებას დავითის ფაქტორთან ერთად ევროპელი ჯვაროსნების ლაშქრობების დაწყებასაც უკავშირებს: „მას ჟამსა გამოვიდნენ ფრანგნი, ალიღეს იერუსალიმი და ანტიოქია და შეწევნითა ღმრთისათა მოეშენა ქვეყანა ქართლისა, გაძლიერდა დავით და განამრავლნა სპანი. და არღარა მისცეს სულთანსა ხარაჯა და თურქნი ვეღარა დაიზამთრებდეს ქართლს“.⁷³ 1098 წელს ანტიოქიასთან ჯვაროსნებმა უდიდესი დარტყმა მიაყენეს აღმოსავლეთის ისლამურ ძალებს, რომლებშიც, როგორც ჩანს, შედიოდნენ ყველაზე ბრძოლისუნარიანი ელიტური შენაერთები მომთაბარე სელჩუკთა. ეს ის ძალებია, რომლებიც მანამდე არბევდნენ ხშირად საქართველოს და ქართული სახელმწიფოს განვითარებისა და გაერთიანებისათვის უშუალო საფრთხეს

⁷⁰ მ. თამარაშვილი, საქართველოს ეკლესიის ისტორია, თბ., 1995, გვ. 556.

⁷¹ მ. პაპაშვილი, საქართველო-რომის ურთიერთობები, თბ., 1995, გვ. 160-162.

⁷² ხელმწიფის კარის გარიგება, ქართული სამართლის ძეგლები, თბ., 1970, გვ. 1-2; 35.

⁷³ ქართლის ცხოვრება, I, თბ., 1955, გვ. 325-326.

წარმოადგენდნენ. სწორედ ამან მისცა დავით IV-ს ამოსუნთქვის საშუალება და უკვე 1099 წელს მან ხარკი შეუწყვიტა სელჩუკებს.

ანტიოქიასთან ბრძოლის წინა პერიოდში, 1097 წელს, ბიზანტიელებმა მუხანათურად მიატოვეს ჯვაროსნები. ლაშქარს სურსათი ამოეწურა და შიმშილობა დაემუქრა. ამ დროს გამოჩნდნენ მათთან ანტიოქიის შავი მთის მონასტრის ქართველი ბერები და ჯვაროსნებს სურსათ-სანოვაგე გადასცეს. მოგვიანებით, შავი მთის ქართველი ბერები გაერთიანდნენ ევროპელ ბერებთან ერთად, ერთ საძმოში და ბერძენი ეპისკოპოსის ნაცვლად კათოლიკე არქიეპისკოპოსს - რეიმონდს დაექვემდებარნენ.

მართლაც ძნელი წარმოსადგენია, რამდენი დრო დასჭირდებოდა კიდეც საქართველოს სელჯუკთაგან თავის დასახსნელად, რომ არა ევროპული ჯვაროსნული ლაშქრობის დაწყება.

მსოფლიო დონის დიდგორის (1121წ.) ბრძოლაში 200 ევროპელი ჯვაროსანი რაინდის მონაწილეობა მუსლიმთა ფართო კოალიციის წინააღმდეგ საერთო ქრისტიანულ საქმეს წარმოადგენდა და ამით ამომსაერთაშორისო მნიშვნელობა ეძლეოდა. დიდგორის ეპოპეა მაშინდელ დასავლეთს „ანტიოქიის ომები“-ს ქრონიკის სახით მიაწოდა ანტიოქიის ფრანკთა სამთავროს კანცლერმა (მთავარმა მწიგნობარმა) გოტიემ.⁷⁴

დიდგორის დიდმა, ისტორიულმა ბრძოლამ იმ ლეგენდას დაუდო სათავე, რომელიც ჯვაროსანთა წრეში შეიქმნა და მთელი ევროპა მოიარა. მეფე-ხუცესი (პრესვიტერი) იოანე, რომლის სახეში მითოლოგიური აზროვნებით დავით აღმაშენებელი და მისი შვილი დემეტრეა შეერთებული (დემეტრე მეფობის ბოლოს ხუცესად აღიკვეცა) ჩრდილოეთიდან შემომავალი გოგისა და მაგოგის შესაკავებლად მოვლენილი. მან ქრისტიანული მსოფლიო განსაცდელისაგან უნდა დაიხსნას.

დასავლურ წარმოდგენებს საქართველოს და მისი მეფეების შესახებ სავსებით კონკრეტული იდეოლოგიური დატვირთვაც გააჩნდათ. აღმოსავლეთში მდებარე ძლიერი ქრისტიანული ძალა ევროპელებს პოტენციურ პარტნიორად წარმოედგინათ, ამიტომაც სხვადასხვა სახის ცნობები საქართველოს შესახებ განსაკუთრებით მაშინ მრავლდება, როდესაც ჯვაროსნები აღმოსავლეთში სამხედრო მარცხს განიცდიან და დახმარებას საჭიროებენ. ასევე გაჩნდა ლეგენდა დავით აღმაშენებელზე (პრესვიტერი იოანე) და სიმპტომატურია ისიც, რომ იერუსალიმის დაცემის შემდეგ (1187წ.) ვრცელდება ლეგენდა დარიალის კარიბჭის მცველი ქრისტიანი ამორძალი დედოფლის (თამარ მეფე) შესახებ, რომელიც აპირებს მოიხილოს წმინდა ქალაქი.⁷⁵

⁷⁴ მ. პაპაშვილი, საქართველო შუა საუკუნეების ევროპულ სამყაროში, საერთ. კონფერენცია „საქართველო ევროპულ სივრცეში“, გვ. 129-130.

⁷⁵ ბექა ჭიჭინაძე, ევროპული წყაროები პრესვიტერ იოანეს (დავით აღმაშენებლის) და სხვა ქართველი მონარქების შესახებ (ახალი მასალების მიხედვით), გვ. 141.

ჯვაროსნული ომების ისტორიკოსი უილიამ ტირელი წერს, რომ გაძლიერებული საქართველოს გამუდმებულმა თავდასხმებმა და დიდგორის ომში ბრწყინვალე გამარჯვებამ თურქ-სელჩუკებზე ჯვაროსნებს სერიოზული ამოსუნთქვის საშუალება მისცა და სელჩუკთა მარბიელი ლაშქრობები თითქმის შეწყდა, რამაც წნ წლით გადაავადა იერუსალიმის დაცემა.

ანუ როლები შეიცვალა - რა შედეგებიც პირველ ჯვაროსნულ ლაშქრობას მოჰყვა საქართველოსათვის — გათავისუფლება სელჩუკი მარბიელებისაგან, იგივე შედეგები მოუტანა ჯვაროსნულ სამყაროს სელჩუკთა წინააღმდეგ ქართველთა წარმატებულმა ბრძოლებმაც.⁷⁶ (სხვათა შორის, 1299 წელს მონღოლთა ჰულაგიდმა ყანმა ყაზანმა ქართველთა და სომეხთა 55 ათასიან ლაშქართან ერთად სასტიკად დაამარცხა სირიელი და ეგვიპტელი მუსლიმები, რომელთაც ადრე, თავის მხრივ, ჯვაროსნები ჰყავდათ დამარცხებული. ყაზან ყანის ამ გამარჯვებას ევროპა სიხარულით შეხვდა და მემატიანეებიც გამოეხმაურნენ, მათ შორის ისტორიოგრაფიაში აქამდე უცნობი ერთი ავტორი - ვენეციის დოჟი ანდრეა დონდოლო).⁷⁷

ამრიგად, ჯვაროსნული ომების ხანაში საქართველოს და დასავლეთ ევროპის ინტერესები ერმანეთს გადაეჯაჭვა და ჩაენწა. ამ ორ სამყაროს შორის გაძლიერდა და გაჩნდა დიდი სულიერი და ბუნებრივი კავშირი. რომთან ევქარისტული კავშირი დიდი ათონელი მამების შემდგომაც შენარჩუნდა. ქართველთა სავანეებს ლათინები პალესტინაში არ შეხებიან. უფრო მეტიც, ჯვაროსნების მიერ კონსტანტინეპოლის დაპყრობის შემდეგ (1204წ.) ათონის ქართველებმა პაპის იურისდიქცია აღიარეს და ჟამის წირვის უფუარი პურიტ შესრულება დაიწყეს, რისთვისაც ბერძნებმა მათთან კავშირი განწყვიტეს.⁷⁸

საინტერესოა ამ მხრივ ქართველებზე განაწყენებული ბერძენის ბერის იკოდომოპულოსის წერილი ოპრიდის ეპისკოპოსისადმი, სადაც ის წერს, რომ „ქართველები არ დაუპირისპირდნენ ლათინებს (დღევანდელ ჯვაროსნებს) როგორც მართებდათ, ისინი სამარცხვინოდ ეახლნენ პაპის კარდინალს თესალონიკში და ლათინთა ხელზე ხელების დადებით განგვეშორენ ჩვენ ბერძნებს პაპის ნებას დაჰყვნენ და ლათინური წესი აღიარეს“⁷⁹. კონკრეტულად ქართველთა და ევროპელ ბერთა მეგობრობა ათონის მთაზე იწყება ლეონ დიდიდან. ქართველმა ბერებმა თავიანთ მონასტერში ათონზე მიიღეს იტალიელი ბერი ლეონი თავის ექვს მონაფესთან ერთად. თანდათან ევროპელთა რიცხვი ივერონში ისე გაიზარდა, რომ ქართველმა ბერებმა მათთვის ცალკე მონასტერი

⁷⁶ იქვე, გვ. 140.

⁷⁷ იქვე, გვ. 143.

⁷⁸ მ. თარხნიშვილი, წერილები, თბ., 1994, გვ. 43.

⁷⁹ ბექა ჭიჭინაძე, მასალები შუა საუკუნეების..., გვ. 44.

— ამაღფიტიონი დაარსეს. ამდენად, ევროპული კულტურის ეს ფუნდამენტურად მნიშვნელოვანი მონასტერი სწორედ ქართველთა მონასტრის განაყოფია. იტალიელი ბერების ნაწილი ამაღფიტიონის დაარსების შემდეგაც რჩებოდა ქართველთა მონასტერში ათონზე. ბერძნული თხზულებების უზარმაზარი წილი ევროპულ ენებზე სწორედ ათონის ივერონის და ამაღფიტიონის მონასტრებში ითარგმნა და გავრცელდა ევროპაში. იერუსალამის ჯვრის ქართული მონასტრის აღაპები, სადაც შეტანილია ჯვაროსანთა და ტამპლიერთა მოსახსენებლები, კარგად გვაჩვენებს ქართველთა და ევროპელთა ურთიერობების სიმჭიდროვეს იმ ხანებში. ჯვრის მონასტრის ქართული კრებული კათოლიკე ეპისკოპოსს გიბელენს ექვემდებარებოდა, რომელმაც, სხვათა შორის, მონაზვნად აღკვეცა დავით IV აღმაშენებლის პირველი ცოლი. ქართველმა ბერებმა ჯვაროსნებთან და ტამპლიერებთან ძალზე ახლო ურთიერობები დაამყარეს და მოსახსენებლებში შეიტანეს ბევრი ფრანგი დიდებულის და ტამპლიერთა კომანდორების სახელები (ბექა ჭიჭინაძე).

ამის მერე გასაკვირი აღარ უნდა იყოს, რომ XI საუკუნის ირლანდიური საგანში „ლებორ გაბალა ერენი“ (ირლანდიის ალბის წიგნი) დაფიქსირებულია, რომ „არსებობს სარწმუნო ცნობა ირლანდიის მეფეთა წარმომავლობის შესახებ? ისინი წარმოიშვნენ ხალხისგან, რომელიც ცხოვრობს სომხეთის მთიანეთისკენ — იბერთაგან“...

ირლანდიის მეფეთა ერთ-ერთ გენეალოგიაში კი იხსენიება ფარსმანიც... ცხადია, აქ ამ ცნობის ისტორიულობაზე არაა საუბარი. საგულისხმო ისაა, რომ ირლანდიელები თავიანთი მეფეების წინაპრებად აცხადებდნენ განთქმულ ქართველ მეფეებს. შემდეგ ეს იბერია ესპანეთად იქნა გადათარგმნილი, მაგრამ „ერენი“ გასაგებად გვამცნობს სომხეთის მეზობელ აღმოსავლეთის იბერიაზე, ანუ საქართველოზე (ბექა ჭიჭინაძე).

ქართულ-ევროპულ თანხვედრაზე და პარალელებზე მიუთითებს აგრეთვე ზემოთ მოხსენიებული ცნობილი ფიზიკოსის და მღვდელი ოლივერ პადერბონელის სიტყვები შავი მთის მონასტრის ქართველი ბერებისადმი და მათი საქმიანობისადმი: „ქართველები და ბერძნები საღმრთო მსახურებაში ყველაფერზე თანხმდებიან, მაგრამ ქართველებს აქვთ თავიანთი დამწერლობა. ჩვენ საგულდაგულოდ დავათვალიერეთ ქართველთა წიგნები სვიმეონ მესვეტის მთაზე, სადაც მათ თავიანთი მონასტერიც აქვთ. განმმარტებელთაგან შევიტყვეთ, რომ მათი სახარებები ისეთივეა, როგორც ლათინებისა, თაღოვანი შემკულობებიც ჩვენნაირი აქვთ, ასევე მოციქულთა ეპისტოლეებიც ჩვენი რიგის მიხედვით აქვს, მის წერილს რომაელთა მიმართა ათავსებენ ყველაზე წინ.“⁸⁰

⁸⁰ ბექა ჭიჭინაძე, მასალები შუა საუკუნეების ქართულ-ევროპული კულტურული ურთიერთობების შესასწავლად, გვ. 48-49.

საინტერესოა, რა წარმოდგენის იყვნენ ერთმანეთის შესახებ ქართველები და ევროპელები შუა საუკუნეებში?

დავით აღმაშენებლის საქართველოს ძლიერი სამხედრო პოტენციალი პატივისცემას იწვევდა არა მარტო ჯვაროსნებში, არამედ მემკვიდრეთა შორისაც და მათ მაღალ შეფასებას აძლევდნენ, ხანდახან კი აზვიადებდნენ და ლეგენდებში ხვევდნენ.

ჩვენთვის აქამდე უცნობ ძველ ფრანგულ მატთანეში "Le Théâtre Universel", აღნიშნულია, რომ „ქართველთა და სომეხთა სამეფომ განდევნა სელჩუკთა ურდოები, მათი ნაწილი გაიქცა ალადინ სულთანთან, დანარჩენები - სხვა სულთანთან“.⁸¹

XII საუკუნის მეორე ნახევარში დასავლეთ ევროპაში ქართველთა მეფეების ლაშქარს მსოფლიოში ერთ-ერთ ბრძოლისუნარიანად მიიჩნევდნენ. ამ ხმამაღალი განცხადების გაკეთების უფლებას ჩვენი სამეცნიერო ლიტერატურისთვის უცნობი, ბეჟა ჭიჭინაძის მიერ აღმოჩენილი, XII საუკუნის ძველი ფრანგული ძეგლის, ჟან ბოდელის „საქსონური სიმღერის“ საოცარი ცნობები ქართველების შესახებ, იძლევა.⁸²

ქართველთა შესახებ ცნობების კონტექსტი მოკლედ ასეთია: შუა საუკუნეების ევროპული სიმღერების ერთ-ერთი პოპულარული გმირი შარლემანი იბრძვის გუიტეკლინ საქსონელის წინააღმდეგ. შარლემანის რჩეული ჯარები - გასკონიელები და პუატიელები, სადაცაა მიწის პირისაგან აღზოცავენ საქსონთა სახსენებელს, რომ სწორედ ამ დროს ქართველთა მეფე აღმოსავლეთიდან გუიტეკლინის დასახმარებლად გამოგზავნის ქართველ მებრძოლეს, რომლებიც დიდებული მეომრები არიან. მათი მრისხანე სამხედრო წყობის დანახვისას, შარლემანსა და მის ფრანგ საუკეთესო მებრძოლეს სასო წარეკვეთებათ. საბოლოოდ, ქართველთა წყალობით გუიტეკლინი ძლიერ მტერს სასტიკად დაამარცხებს. ტექსტის სხვადასხვა რედაქციაში ქართველები იხსენებიან ხან „აუნეგუილებად“, ხანაც „ავესგუილებად“ (მომდინარეობს ბერძნული „ავასგიიდან“ — აფხაზეთიდან). ეს ეთნონიმები ლათინურ წყაროებში (რიშარ დე კლუნი, უილიამ ტირელი და სხვ.) მრავალგზისაა გამოყენებული მხოლოდ ქართველთა აღსანიშნავად. ჟან ბოდელთან ქართველებს ზოგი ზღაპრული თვისებაც მიენერებათ, გაზვიადებულია მათი რაოდენობაც. ტექსტიდან ჩანს, რომ ბიზანტიაში ქართველი სამხედრო მოქირავნეების უკიდურესი მრავალრიცხოვნება უნდა ყოფილიყო. XII საუკუნეში ბიზანტიის იმპერატორები მათ, როგორც საუკეთესო მებრძოლეს, ცალკეული სამხედრო ოპერაციების ჩასატარებლად დასავლეთ ევროპაშიც იყენებდნენ.⁸³ იოანე კინამუსი აღწერს, რომ ბრინდი-

⁸¹ Le Théâtre Universel des Princes. Paris, 1613, p. 560.

⁸² Bodel, Jean. La Chanson des Saxons. Vol. 2. Paris, 1939, p.74-76.

⁸³ ბეჟა ჭიჭინაძე, ევროპული წყაროები..., გვ. 20.

ზიუმის ბრძოლაში ქართველმა მოქირავნეებმა გაანადგურეს ნორმანები და მათი ალალი და დროშებიც კი ხელთ იგდეს.⁸⁴

განსაკუთრებით საყურადღებოა, რომ სიმღერა ვრცლად საუბრობს ქართველთა ფიზიკურ ნიშნებზე — ბოდელის მიხედვით, ქართველ მეზრდოლებს ტანის მომხიბლავი აგებულება ჰქონდათ, რასაც ასევე ადასტურებენ მიქაელ პსელოსი, უილიამ ტირელი, გიორგი პახიმერე, რენე პრუიმელი, იბნ დავადარი, „მელიქ დანიშმენდი“ (თურქული ეპოსი). საინტერესოა ისიც, რომ ბოდელიც და სხვა მემამულიანებიც ქართველ მეზრდოლებს „აფხაზებს“ უწოდებდნენ, რაც ბუნებრივია, რადგან არა მხოლოდ ევროპელ, არამედ მუსლიმურ წყაროებშიც, საქართველო აფხაზეთადაა წოდებული შუა საუკუნეებში.

ბოდელი ზედმინევით კარგად აღწერს XII საუკუნის ქართულ სამხედრო წყობას, შუბების ჯგროს, რომლის წყალობითაც ქართული ლაშქარი მთელს მაშინდელ ევრაზიაში თავზარდამცემ სამხედრო ძალას წარმოადგენდა. მისი სიტყვით, შუბოსანი ქართველების მჭიდრო სამხედრო წყობის პირისპირ არ დარჩენილა არცერთი მამაცი ფრანგი, რომელიც შიშს არ შეეპყრო.⁸⁵

ამრიგად, ჟან ბოდელთან მისი თანადროული ქართველები წარმოდგენილნი არიან, როგორც უბადლო გმირები.

ანალოგიური განწყობები იყო იმ დროის საქართველოში ფრანგთა (ევროპელთა) მიმართ- ევროპელი მხედრები საქართველოში ისევე იყვნენ ჰეროიზებულნი, როგორც ევროპაში — ქართველები, ანუ ეს ურთიერთობები ხასიათდებოდა ორმხრივი სიმპათიით, რაც კანონზომიერია. ევროპელებიც და ქართველებიც რაინდული კულტურის ხალხნი იყვნენ, ამიტომ მათთვის ერმანეთის იდეალები ნაცნობი, ახლობელი, გასაგები და მოსაწონი იყო.

ზემოთ უკვე აღინიშნა, რომ ჯვაროსნული ლაშქრობების დაწყებამ და 1098 წელს ანტიოქიასთან ჯვაროსნების მიერ დიდი სელჩუკური კოალიციას განადგურებამ, რომელშიც საქართველოში მომთაბარე სელჩუკები და მათი მეთაურები იყვნენ, დავით IV-ს და ქართველებს უდიდესი ამოსუნთქვის საშუალება მისცათ, რასაც დიდი ცვლილებები მოჰყვა.⁸⁶

საინტერესოა, რომ ქართული ჯარის სხვადასხვა საომარი ტექნიკა, სწორედ ევროპული წარმოშობის იყო. შუა საუკუნეების საქართველოში საუკეთესო იარაღად სწორედ ევროპაში დამზადებული „ფრანგული“ მიიჩნეოდა ⁸⁷ (არსებობს ხალხური ლექსიც - „ხმალმა თქვა ფრანგეთ ნაჭედმა, ფრანგეთში ფრანგმა გამჭედა“). საოცარია, რომ საკუთრივ

⁸⁴ იქვე

⁸⁵ იქვე, გვ. 22.

⁸⁶ იქვე, გვ. 25.

⁸⁷ L'esprit des Grisades, T. 4, Paris, 1785, p.139

ევროპაშიც, ლეგენდარული მეფე არტურის საუკეთესო მახვილის სახელია „ხალიბური“, ანუ ქართული („ესკალიბური/ექსხალიბური). ეს გარემოებაც კარგად მიაწინებს ორმხრივ იდეალიზებას და ჰეროიზებას ქართულ-ევროპულ ურთიერთობებში.

ნიშანდობლივია ლაშა-გიორგის მიმართვა სამეფო დარბაზისადმი: „მამაცი ფრანგები სამყაროს ბოლოდან მოდიან, რათა უფლის საფლავისთვის იომონ, ჩვენ კი, ვისთვისაც ეს უფრო იოლია, არ ვაკეთებთ ამას“.

ვინსენტ დე ბოვე: „ქართველები მეუბნებოდნენ, რომ ფრანგების ეშინიათ მთელს ცისქვეშეთში, მათ შორის მონღოლებსაც“;

სიმონ დე სან კვეტინი: „ქართველებში არსებობს სიმღერა, რომელიც ფრანგი რაინდების დიდებაზე მღერის“;

ბიუსბეკი: „ქართველმა მღვდლებმა მითხრეს, რომ მათ ქვეყანაში არსებობდა წინასწარმეტყველება, რომ ფრანგები უნდა მოსულიყვნენ მათი ქვეყნის სახსნელად, მათ წინაპრებს ეს წინასწარმეტყველება გაუღეს. ქართველმა მღვდლებმა რამდენჯერმე იგალობეს ის ჩვენთან.“⁸⁸

საყურადღებოა ისიც, რომ იმ პერიოდის საქართველოში დასავლეთ ევროპა ჩვენთან მშვენიერების კუთხედაც აღიქმებოდა. აკაკი წერეთლისგან ჩანერილ ერთ ხალხურ ლექსში ქართველი მიჯნური მშვენიერი სატრფოს მოსაძებნად „ფრანგის ქვეყნებში“ მიდის:

„ჩავექე ხომალდში, ზღვას გაველ, ფრანგის ქვეყნები ვნახეო...“⁸⁹

დავითის, დემეტრეს, გიორგის მესამის, თამარის დროინდელი საქართველოს სამხედრო ძლიერებაზე წერენ სხვა იმდროინდელი მემკვიდრეები და პოეტები ბენუა დე სანმორი („ქართველთა დავით მეფე „დიად და საკვირველ ომებს“ აწარმოებდაო), ალექსანდრე პარიზელის „ათი-სისა და პროფილიას რომანი და ა.შ.“⁹⁰

XII საუკუნის საქართველოს მეფეთა სამხედრო აქტივობების მაღალი შეფასებაა მოცემული მეფე ლაშა-გიორგისადმი (1213-1223 წ.წ.) პაპ ინოკენტი მესამის აქამდე ჩვენთვის უცნობ წერილშიც, რომელიც მას ჯვაროსნულ ლაშქრობაში ჩართვისაკენ მოუწოდებს: „რაოდენ შეჰფერის ქრისტიან ხელისუფალთ, რომელნიც არიან ქრისტეს მადლის მფარველობაში, იფიქრონ უფრო სერიოზულად წმინდა მიწის შველისათვის, რომელნიც ეწვეიან ამით ყველაზე დიდ დიდებას, არა მხოლოდ კაცთა, არამედ საუკუნო უფლის წინაშეც, ვისი ჯარისკაცებიც არიან. ნაცვალგება, რომელიც თქვენ გელოდებათ, იქნება უფრო მშვენიერი,

⁸⁸ Biographie universelle, ancienne et moderne. Vol. 69. Paris: Chez H. G. Michaud, 1846, p. 378.

⁸⁹ ა. წერეთელი, თხზულებანი, ტ. 14, თბ., 1961.

⁹⁰ ბექა ჭიჭინაძე, ევროპული წყაროები... გვ.28-29.

ვიდრე თქვენგან სარწმუნოების მტრების ყველზე ძლიერი დამხობა. ამგვარად, თქვენ უნდა შეუდგეთ თქვენს წინამორბელთა კვალს და იაროთ რწმენით და სიმამაცით მათ წინააღმდეგ, რომელნიც ყველა კანონის საწინააღმდეგოდ, იპყრობენ უფლის სამკვიდრებელს, და ამავედროულად, ამით იზრუნოთ თქვენს სამარადისო ხსნაზე.⁹¹

მათე პარიზელს თავის მატთანეში მოჰყავს მსოფლიო მართლმადიდებელი პატრიარქის გერმანე II-ის 1232 წლის ეპისტოლე რომის პაპ გრიგოლ მეცხრისადმი, სადაც კონსტანტინეპოლის პატრიარქი აღმოსავლეთის ძლიერი ქრისტიანული სახელმწიფოების შესახებ საუბრობს და განიხილავს მათთან სამხედრო მოკავშირეობის შესაძლებლობას და ამ ჩამონათვალში პირველ ადგილზე აყენებს იბერიას და მერე-ეთიოპიას.⁹²

საქართველომ ერთი საუკუნის მანძილზე თავის თავზე მიიღო მონღოლური ურდოების დამანგრეველი დარტყმები და ამით ევროპას თავიდან ააცილა მნიშვნელოვანი კატაკლიზმები და კოლაფსი, ამით ნაწილობრივ გადაარჩინა ევროპა ამ ველური ნომადებისგან.

სამწუხაროდ, მომდევნო პერიოდებში ევროპამ საქართველოს ვერც სამხედრო და ვერც ფინანსური დახმარება ვერ აღმოუჩინა. რომთან საქართველოს ურთიერთობას უფრო კულტურულ-პოლიტიკური ხასიათი მიეცა, განსაკუთრებით თურქების მიერ 1453 წელს კონსტანტინეპოლის აღების და ბიზანტიის იმპერიის საბოლოოდ დამთავრების შემდეგ.

ამრიგად, შუა საუკუნეების მანძილზე საქართველო პოლიტიკურად და სულიერ-კულტურული თვალსაზრისით თანხვედრაში იყო ევროპასთან და ეკუთვნოდა დასავლეთს. მისი საეკლესიო, კულტურულ-პოლიტიკური ორიენტაცია ევროპაზე ამის უტყუარი დასტურია. ქართველებისათვის ევროპული ცივილიზაცია, რომლის შექმნაშიც გარკვეულ პერიოდებში თავადაც მონაწილეობდნენ და გარკვეულ მონაკვეთებში უსწრებდნენ კიდეც მას, უფრო ბუნებრივი, მშობლიური და სულიერად მისაღები იყო, ვიდრე მეზობელი მუსულმანური ქვეყნების ცხოვრების წესი და კულტურა. შეიძლება ამანაც გააძლიებინა საქართველოს ამ კატაკლიზმებს საუკუნეების განმავლობაში და მოაღწია დანაკარგებით, მაგრამ მაინც, დღემდე.

⁹¹ Hunter F. Histore du Pape innocent, T. 3, Paris, 1855, p. 133.

⁹² გ. კუტალია, საქართველო XIII საუკუნის ინგლისელ ავტორთა ცნობებში, გორის სასწავლო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ ფაკულტეტის და არქეოლოგიის ცენტრის შრომები, გორი, 2018, გვ. 563-564.

თავი III. ნიკო ნიკოლაძე — ევროპული ღირებულებების, დემოკრატიისა და თვითმმართველობის გენერატორი საქართველოში

ნიკო ნიკოლაძე (1843-1928) XIX-XX საუკუნეების მიჯნის იმ უდიდეს ქართველებს მიეკუთვნება, რომლებმაც ღრმა კვალი დატოვეს საქართველოს ისტორიაში.

ნიკო ნიკოლაძე ფაქტობრივად ქართული პოლიტიკური და ეკონომიკური ევროპეიზმის „მამა“ იყო და მის სათავეებთან იდგა. იგი იყო პიროვნება, რომელმაც ქართული პუბლიცისტიკა და ჟურნალისტიკა ევროპული რადიუსით გამართა, შემოიტანა საქართველოში დემოკრატიზმისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის იდეები, ახალი ხედვა თვითმმართველობასა და საქალაქო ინფრასტრუქტურაში, ევროპული ბიზნეს-პროექტები და პრაგმატიზმი, ქვეყნის საკეთილდღეოდ დაუღალავი შრომის კულტურა და სხვა.

მაშინდელი ეპოქის ქართული და ევროპული სინამდვილის კარგად შესწავლის ფონზე სულ უფრო მეტად იკვეთება მისი სიდიადე და ადგილი საქართველოს ახალ ისტორიაში, რომლის შექმნაში მან უდიდესი წვლილი მიუძღვის.

ცნობილი ჟურნალის „კლდე“-ს მესვეურებს ამის საფუძვლად მიაჩნდათ ნიკოლაძის ევროპული განათლება, რის გამოც თურმე მაშინდელმა ჩვენმა ინტელიგენციამ იგი აითვალწუნა. მათი აზრით „ნიკოლაძე და რუსეთში ნასწავლი ინტელიგენცია ორი ანტიპოდია, სულ სხვადასხვა ტიპები. ნიკო ნიკოლაძე სულით და გულით ევროპელია, ევროპაში ნასწავლი, ევროპის იდეებით გამსჭვალული, ევროპის ტექნიკა-ინდუსტრიის მცოდნე, ინიციატივის კაცი, პრაქტიკი და საქმიანი, ჩვენი ინტელიგენცია კი უმთავრესად აღზრდილია რუსეთის სკოლაში, ამ სკოლის მონური სულით, ჩინოვნიკური რუტინით და სქოლასტიკით გაჟღენთილი. ამიტომ ჩვენი ინტელიგენტები უმთავრესად არიან თეორეტიკოსები, მეოცნებე, აკადემიური მსჯელობის ხალხი. ამათი სფეროა თბილი კაბინეტი, რბილი სავარძელი, უნიადაგო თეორიული მსჯელობა, მეტაფიზიკური მორალი და სხვადასხვა პარტიულ-პოლიტიკური უნიადაგო თეორიული მსჯელობა, მეტაფიზიკური მორალი და სხვადასხვა პარტიულ-პოლიტიკური ოცნება-ფანტაზიები.

ნიკოლაძე კი, უწინარეს ყოვლისა, მუშაკია დაკავიწებული ხელებით, ცხოვრების ტექნიკი და ლაბორანტი. იგი რეალისტია, რეალური პოლიტიკის მწარმოებელი, ცხოვრების მცოდნე, მის ქარტეხილში ჩავარდ-

ნილი. ძალაუნებურად იქცევა ისე, როგორც უკარნახებს მას ცხოვრების სასტიკი სინამდვილე“.⁹³

არტურ ლაისტი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ნიკო ნიკოლაძე იმ ნახევარ-საუკუნოვან ეპოქაში (1870-1920 წლების პერიოდში) იყო ყველაზე ნიჭიერი, განათლებული და იმავდროულად, ყოველივე ამის გამო, ყველაზე გავლენიანი ქართველიც. ასე რომ არ ყოფილიყო, მასთან საქმეს არ დაიჭერდნენ და ურთიერთობა არ ექნებოდა მაშინდელი დიდად გავლენიან ადამიანებს - რუსეთის იმპერატორს ალექსანდრე III-ს და მაშინდელ რევოლუციონერებს, როცა ორივემ ერთმანეთს მოსარჩეველად შუამავლად აირჩია ნიკო ნიკოლაძე, როტშილდებსა და ნობელებს, ვიქტორ ჰიუგოს, ემილ ზოლას და ალფონს დოდეს, ივ გიოს და ჟირარდენს, კარლ მარქსს, ჯუზეპე გარიბალდის, ლუი ბლანს და ლეონ გამბეტას, ცნობილ მეცნიერს მარსელ დეპრეს, ეიფელს (ცნობილი კოშკის ამგები) და სხვ. ის ახლოს იცნობდა ევროპის სამწერლობო, ბიზნეს, პოლიტიკურ და სამეცნიერო ელიტას. ნიკო იყო ევროპაში ყველაზე ცნობილი ქართველი სახე, ევროპული რანგის მოაზროვნე და მოღვაწე, საქმიანი ადამიანი, იმ დროის ნამდვილი ევროპული გრანდი. ის გახლდათ დიდი ეროვნული იდეოლოგი და რეფორმატორი, რომელმაც შექმნა როგორც თეორიული, ასევე პრაქტიკული ქმედების ეროვნული პროგრამა ჯერ ქვეყნის ფეხზე დასადგომად და ეროვნული თავისუფლების მოსაპოვებლად, შემდეგ კი ეროვნული სახელმწიფოს ასაშენებლად.

მანვე მოიფიქრა და განუსაზღვრა საქართველოს მომავალი გეოპოლიტიკური ფუნქცია — რუსეთის გვერდის ავლით, აზიასთან და შორეულ აღმოსავლეთთან ევროპის ვაჭრობის დაკავშირება უმოკლესი გზით- საქართველოს გავლით (ბერლინი-ფოთი-პეკინი) — ევრაზიული დერეფნისა და აბრეშუმის გზის ახალი ფუნქცია, რომელიც ყველაზე მეტად ამჟამინდელ დამოუკიდებელ საქართველოს

სჭირდება და მისი დამოუკიდებლობის უმნიშვნელოვანესი პირობაა (ეს იდეა მან გააჟღერა ჯერ 1871წელს, შემდეგ კიდე 1918 წელს ქართული დელეგაციის გერმანიაში სტუმრობისას გამოთქვა საგარეო საქმეთა მინისტრთან, კიულმანთან საუბარში, რითაც ძალზე დაინტერესდნენ გერმანელები).

მის დიდ ავტორიტეტზე მეტყველებს ისიც, რომ დამოუკიდებელი საქართველოს (1918-1921 წ.წ.) მთავრობის თავმჯდომარისგან, ნოე ჟორდანიასაგან მას მიეცა ექსკლუზიური უფლება, რომ საქართველოს სახელით გაეფორმებინა ქვეყნისათვის მნიშვნელოვანი ნებისმიერი ეკონომიკური ხელშეკრულება. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მის მიერ სრულად რეკონსტრუირებული ფოთის პორტი იყო — საქართველოს მო-

⁹³ ჟურ. „კლდე“, N33, გვ. 10.

მავლისათვის ევროპაში გაჭრილი ფანჯარა რუსეთის გვერდის ავლით, რაც დღესაც გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა საქართველოსთვის.

საქართველოს ახალმა ისტორიამ არ იცის, არც თეორიულად და არც პრაქტიკული თვალსაზრისით უფრო მომზადებული და ძლიერი პიროვნება, ვიდრე ნიკო ნიკოლაძეა. ტყუილად როდი უწოდა დიდმა ქართველმა არჩილ ჯორჯაძემ (1872-1913) ნიკოს „უღმობელი საქმის კაცი“. ის, რასაც მაშინ ნიკო ნიკოლაძე აკეთებდა, დღეს მთავრობებისა და ცალკეული ინსტიტუტების ფუნქციაა, რასაც ძნელად ართმევენ თავს ასჯერ გაუმჯობესებული სიტუაციისა და ტექნოლოგიების მიუხედავად.

დაპყრობილი და ეკონომიკურად დაუძლურებული მაშინდელი კოლონიის- საქართველოს პრაქტიკული საჭიროებიდან გამომდინარე, ნიკო ნიკოლაძემ თეორიულთან ერთად პრაქტიკული და პრაგმატული საკითხების გადაწყვეტას მიანიჭა უპირატესობა. ის კარგად ხედავდა, რომ მხოლოდ ოცნებით და ვაი-ვიშით, აბსტრაქტული აზროვნებით ქართველობა წინ ვერ წავიდოდა: „დროა, ჩვენც ავიხილოთ თვალი სინამდვილეზე, -წერდა იგი, - სიზმრის თვალთმაქცობისგან თავი ვიხსნათ, იმის გარჩევა ვისწავლოთ, ჩვენს გარშემო რა ამბავია, რა ნამდვილი წამალი უშველის ჩვენს ქირს? თვალუნვდენელ ოცნებას ეს მცირე ამაგი სჯობია“.

მაშინდელი ქართული საზოგადოებას და, მათ შორის თერგდალეულთა უმრავლესობას, კარგად არ ჰქონდა გაცნობიერებული ვაჭრობის და საბანკო საქმის, ინფრასტრუქტურული და სატრანსპორტო, მრეწველობის და სოფლის მეურნეობის, თვითმმართველობის განვითარების და ექსპორტი-იმპორტის ბალანსის პრობლემა (ეს თაობა არ იცნობდა საზოგადოებრივ მეცნიერებას, ხალხის პრაქტიკულ საჭიროებასო, — წერდა ნიკოლაძე, — მაგრამ ცალკე გამოყოფს ახალი თაობის ლიდერს ილია ჭავჭავაძეს, რომელსაც ურაზმო გენერლად სახავს, რომლის ცოდნასა და უნარს მეტის გაკეთება შეეძლო, რომ თანამგრძნობთა შესაფერისი რაზმი ჰყოლოდაო. ამ თაობას ძველ თაობასთან ბრძოლაში აკლდა ცხოვრების ღრმა და პრაქტიკული ცოდნა, სიტყვის“ ძალაზე იყო დამყარებული მისი მოქმედება, რის გამოც მის წინამძღოლს ილიას მხოლოდ სიტყვით და ისიც მცირე ხნით, შეეძლო საზოგადოებრივი აზრის წარმართვაო).

ნიკო ნიკოლაძე პირველი ქართველი მოაზროვნეა, ვინც ცივილიზებული ბიზნესისა და კომერციის (ვაჭრობის) პროპაგანდა და პრაქტიკული განხორციელება დაიწყო (მამამისი ცნობილი კომერსანტი იყო და ნიკოც ჩაახედა ამ საქმეში), რაც მაშინ ერის შინაგანი გაერთიანების გზაზე (რელიგიის შემდეგ) აუცილებელი და მნიშვნელოვანი ნაბიჯი იყო, ისევე, როგორც მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის სწრაფი აღორძინებისათვის მისი ბრძოლა და შრომა.

ამ მიმართულებით ძალიან მნიშვნელოვანი იყო ბანკისა და საკრედიტო ამხანაგობების დაარსება. როდესაც რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრე მეორემ (1855-1881 წ.წ.) აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურობას ფაქტობრივად 2 მილიონი ოქროს მანეთი აჩუქა ვალების გასასტუმრებლად, დიმიტრი ყიფიანმა წამოაყენა იდეა, რომ ამ თანხიდან 500 ათასი მანეთი ბანკის დასაფუძნებლად გადაედოთ - როგორც სანესდებო კაპიტალი. იდეამ გზა გაიკვლია, მასში აქტიურად ჩაერთვნენ ნიკო ნიკოლაძე და მისი თანამოაზრეები.

მათვე მოაგვარეს საორგანიზაციო საკითხები, რამდენიმეჯერ ავიდნენ ღუშეთში ილია ჭავჭავაძესთან, რომელიც იქ მომრიგებელ მოსამართლედ მუშაობდა და ძლივს დაიყოლიეს, რომ ამ სათავადაზნაურო ბანკს სათავეში ჩადგომოდა. შემდეგ, როცა ნიკო ნიკოლაძე ფოთის ქალაქის თავი (მერი) იყო, მან ფოთში დააარსა თანამედროვე ბანკი, პირველად საქართველოში დაიბეჭდა ობლიგაციები და ლატარიის ბილეთები და მის მიერ დაწესებულ ნახევარკაპიკიან გადასახადთან ერთად ყველაფერი ფოთის კეთილმოწყობას და განვითარებას მოახმარა, რაც მაშინ უპრეცედენტო ნოვატორული ნაბიჯი იყო.

ნიკო ნიკოლაძე მონაწილეობდა საქართველოს რკინიგზის ყველა ძველი - თბილისი-ფოთის, თბილისი-ბაქოს, კახეთის რკინიგზის, ჭიათურა-შორაპნის და ტყიბული-ქუთაისის ხაზების მშენებლობაში, ის მონაწილეობდა ტრანსციმბირის რკინიგზის მშენებლობაშიც კი.

განუზომელია მისი ღვაწლი ქ. ფოთის დაგეგმარებასა და აღმშენებლობაში, ქალაქის პროფილისა და ფუნქციის განსაზღვრაში, პორტის გენერალურ რეკონსტრუქციაში და ელექტრიფიკაცია - მექანიზაციაში. იგი თითქმის 20 წელი იყო ფოთის ქალაქის თავი და ამ პერიოდში მისი ბიუჯეტი 75 ათასი მანეთიდან 750 ათას მანეთამდე გაიზარდა, ხოლო ტალახიანი სოფელი ფოთი დიდი გარჯის შედეგად ნამდვილ ქალაქს დაამსგავსა. მან ფოთში სოციალურ-ეკონომიკური და მმართველობის ისეთი მიკრო-მოდელი შექმნა, რომელსაც უნდა დაყრდნობოდა მომავლის დამოუკიდებელი და დემოკრატიული საქართველო.

უდიდესი შრომა გასწია ასევე ნიკო ნიკოლაძემ ჭიათურისა და ტყიბულის სამრეწველო პროფილის განსაზღვრისათვის, ჭიათურის მანგანუმის წარმოების სამრეწველო და საექსპორტო დონეზე დასაყენებლად, შორაპან-ჭიათურის სარკინიგზო ხაზის გასაყვანად, რითაც მანგანუმის სწრაფი გადაზიდვის საქმეც მოაგვარა (მანამდე ურმებით კვირაობით ეზიდებოდნენ ფოთში და ნიჩბებით ტვირთავდნენ გემებზე) და გააიაფა კიდეც.

ნიკო ასევე აქტიურად მონაწილეობდა თბილისის წყალსადენისა და კანალიზაციის სისტემების მშენებლობაში, ქალაქის განათებისა და ცხენიანი ტრამვაის („კონკა“) დანერგვაში, ქუთაისის აღმშენებლობაში,

მანვე მოიწვია ფრანგი მილიარდელები როტშილდები ნობელებისათვის ბაქოს ნავთობის მონოპოლიის დასაბალანსებლად და კონკურენციის გასაწევად.

ნიკო ნიკოლაძე იყო ჰიდროელექტროსადგურის (თავად „წყალვარდნილს“ ეძახდა) მშენებლობის პირველი ინიციატორი საქართველოში, რადგან კარგად ესმოდა ენერგეტიკის დიდი მნიშვნელობა. მოგვიანებით, ენგურჰესის კაშხალი სწორედ მის მიერ ნაგარაუდებ ადგილზე აშენდა. მასვე ეკუთვნის თბილისის ზღვის შექმნის იდეაც.

ის იყო ასევე ყოველივე პროგრესულის (ცოდნა, განათლება, ტექნოლოგიები) პირველი შემფასებელი და დამწერგავი ევროპიდან საქართველოში, ისევე როგორც ახალი საზოგადოებრივი და სოციალ-პოლიტიკური იდეების.

ნიკო ნიკოლაძემ რუსეთის იმპერიაში პირველმა გამოიყენა ბეტონი ფოთის პორტის, ეკლესიის, ასევე დიდი ჯიხაიში საკუთარი სახლის ასაშენებლად. ნიკომ ცინცინატიდან (აშშ) ჩამოატანინა პირველი სარეცხი მანქანა საქართველოში, ასევე მაცივარი, ლუმელი, ორბორბლიანი ველოსიპედი, დანიიდან — რძის სეპარატორი, ბერლინიდან — ცეცხლმაქრი, ამერიკული ფოტოაპარატით „კოდაკი“ გადაიღო ფოტოები, რომელმაც გაიმარჯვა სანკ-პეტერბურგში გამართულ ფოტოკონკურსში.

ნ. ნიკოლაძე იყო საქართველოში პირველი ორენოვანი (ლათინურ-რუსული) კლავიატურის მქონე საბეჭდი მანქანის მფლობელი. პირველმა მან შემოიტანა ტრიფოლიანტი საქართველოში და გამოიყენა როგორც მწვანე ღობე, საიდანაც გადაიღეს სხვებმაც.

ნიკო ნიკოლაძის დები — ოლიმპიადა და ეკატერინე იყვნენ პირველი ქართველი ქალები, რომლებმაც 1872 წლიდან (სხვა ქალბატონებიდან ერთად) ნიკოს ინიციატივითა და დახმარებით უმაღლესი განათლება მიიღეს უცხოეთში - ევროპაში და საქართველოში აქტიურად იმოღვაწიეს. ნიკო ნიკოლაძის ოჯახში დაიწყო პირველად ფიქრი და მუშაობა ქართულ ტექნიკურ ტერმინოლოგიაზე — სწორედ აქ გაისმა პირველად სიტყვები „ლიანდაგი“, „ფოლადი“, „მეტალურგი“, „ალპინისტი“ (ირმა მარდალენიშვილი).

საოცარია ნიკო ნიკოლაძის აზროვნებისა და ქმედების დიაპაზონი და მრავალფეროვნება. ის იყო იურისტი, ეკონომისტი, ჟურნალისტი, პუბლიცისტი, პოლიტიკოსი, პოლიტოლოგი და გეოპოლიტიკოსი, გეოეკონომისტი, ანალიტიკოსი და ტექნოლოგი, მენეჯერი, ჟურნალ-გაზეთების დამაარსებელი და „ქართული წიგნის“ დამფუძნებელი, ეროვნული მთავრობის (1918-21 წ.წ.) მთავარი და გავლენიანი მრჩეველი - მისი რჩევა და დაჟინება იყო, რომ თურქების შეტევის შესაჩერებლად დამოუკიდებლობა გამოგვეცხადებინა, რომლის მთავარი გარანტი გერმანია ხდებოდა და ასეც მოხდა 1918 წლის 26 მაისს.

ნიკო ნიკოლაძე იყო ქართული პოლიტიკური რეალიზმისა და ეკონომიკური პრაგმატიზმის მამამთავარი. როგორც ეროვნულმა იდეოლოგმა, მან შეიმუშავა არაერთი კონცეპცია საქართველოს მაშინდელი მდგომარეობის სწორად შეფასებისა და შემდგომში განვითარებისათვის.

ნიკოლაძემ საქართველოს ისტორიის გაანალიზების საფუძველზე წარმოაჩინა ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების შემაფერხებელი მიზეზები და, შესაბამისად, მოგვცა მათი გამოსწორებისათვის საჭირო რეფორმების ადეკვატური რეცეპტები.

ნიკო ნიკოლაძე ასევე იყო ქართული ევროპეიზმის მამა, ევროპული განათლების, მეცნიერების, ტექნოლოგიების პირველი დამწერგავი, ევროპული დემოკრატიისა და თვითმართველობის მქადაგებელი და დამამკვიდრებელი. ის იყო პირველი ქართველი ევროპოლოგი (ტერმინი „ევროპოლოგია“ დამკვიდრდა 1952 წლის პარიზის მეცნიერთა კონგრესის შემდეგ და მისი ინიციატორი იყო ცნობილი ქართველი მეცნიერი და პოლიტიკოსი ალექსანდრე ნიკურაძე), რომელმაც ევროპის განვითარებული, დიდი და პატარა ქვეყნების მაგალითზე აჩვენა ქართველობას, როგორ შეიძლება ერთ დროს ჩამორჩენილი ქვეყნები (შვეიცარია, პრუსია, იაპონია) იქცნენ სუპერსახელმწიფოებად, რა უნდა გაკეთდეს ქართული ეროვნული სახელმწიფოს დაფუძნებისა და გონივრული მონყობისათვის.

მიუხედავად იმის, რომ ნიკოლაძე მოტრფიალე იყო ევროპის პროგრესული კულტურისა და განათლება-ტექნოლოგიებისა, მას ევროპელთა წინაშე ბრმა ქედმოხრა არ უქადაგებია და მარტო ამის გამოც იყო დიდი ქართველი.

განუზომელია მისი ზრუნვა ქართველ ახალგაზრდებზე, მათ განათლებასა და პატრიოტად ჩამოყალიბებაზე, მნიშვნელოვანია მისი წვლილი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დაფუძნებასა და ფეხზე დადგომაში, კადრების აღზრდა-მოძებნაში (მასთან ერთად ამ საქმეში დიდი როლი შეასრულეს მისმა ბრწყინვალე შეილებმა გიორგი ნიკოლაძემ- თსუ მათემატიკის დარგის, ხოლო რუსუდან ნიკოლაძემ — საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ორგანული ქიმიის კათედრის დაარსებასა და ქიმიის ფაკულტეტის ამუშავებაში. გიორგი ნიკოლაძემ ასევე სტუ-ში ფაქტიურად საფუძველი ჩაუყარა ქართულ მეტალურგიას და ზესტაფონის ფერო-შენადნობთა ქარხანაც მისი პროექტით აიგო და ამუშავდა, მანვე გამოიგონა პირველი ელექტროგამომთვლელი მანქანა და დააპატენტა პარიზში 1928 წელს).

ნიკო ნიკოლაძემ ბრწყინვალე ანალიზისა და შორსმჭვრეტელობის წყალობით დასვა და გადაწყვიტა ზოგიერთი კონცეპტუალური საკი-

თხი, რომელიც მაშინაც და მომდევნო საუკუნეშიც ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა და დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს წინაშე იდგა. ამ თეზისებს უაღრესად დიდი მეთოდური მნიშვნელობა აქვს ქართული სახელმწიფოს მშენებლობისათვის, რადგან აქტუალურობას არ კარგავს, თითქოს გუშინაა დაწერილი დღევანდელი საქართველოსათვის (ამიტომაც იყო ის ადამიანი, რომელმაც დროს გაუსწრო, ორი საუკუნის გენიოსი და ძალზე თანამედროვე):

— პირველი, მთავარ ამოცანად ნიკო ნიკოლაძე მიიჩნევდა იმის გარკვევას, რომელ გზას უნდა მიანიჭოს უპირატესობა, როგორც დამოუკიდებლობამოპოვებულმა პატარა ქვეყანამ. იგი სავსებით სწორად თვლიდა, რომ ასეთმა ქვეყანამ უმთავრესი ყურადღება უნდა დაუთმოს შინაგანი და არა იმდენად საგარეო საქმეების მოგვარებას, რომელსაც პატარა ქვეყნებს არავენ ეკითხება. წინააღმდეგ გამეფებული შეხედულებისა, ნიკოლაძემ დაამტკიცა, რომ ერი ვერ შეძლებს დამოუკიდებლობის მოპოვებასა და განმტკიცებას, თუ ის არ განვითარდა და არ მოძლიერდა სოციალ-ეკონომიკურად და კულტურულ-საგანმანათლებლო თვალსაზრისით, შრომით, თუ მან არ განვითარა ავტონომიური ერთეულები - თვითმართველობა, პოლიტიკურ-სამართლებრივი სისტემა, დემოკრატია და პლურალიზმი, ბიზნესი, შიდასახელმწიფოებრივი ინსტიტუტები (მანამდეც და მერეც 1918-1921- და 1987-91 წლებშიც ბევრს მიაჩნდა, რომ ჯერ უნდა მოიპოვო დამოუკიდებლობა და შემდეგ შეიძლება ზემოაღნიშნული მიმართულებები განავითარო).

— ნიკო ნიკოლაძეს ასევე პირველი რიგის იდეოლოგიური ამოცანად მიაჩნდა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი განვითარების კონცეფციის (იდეოლოგიის) შექმნა (რომელიც დღემდე არ გაგვაჩნია) - თუ რა გზა და მიმართულება უნდა აირჩიოს ერმა სამომავლო განვითარებისათვის: „როგორც ჭკვიანი ირჩევს ტანსაცმელს - მას რა მოერგება და მოუხდება საკუთარი სხეულის აღნაგობის გათვალისწინებით, ასევე უნდა მოიქცეს ერი ამა თუ იმ მოძღვრების არჩევისას“.⁹⁴

— ნიკოლაძე მაინც განვითარების ეროვნული, ქართული მოდელის შექმნას უჭერდა მხარს უცხოური დადებითი გამოცდილების გათვალისწინებით და პრინციპულად თვლიდა, რომ შეუძლებელია უცხოელმა, ქართული რეალობისა და განვითარების სპეციფიკის არმცოდნემ, ქვეყნისათვის ზუსტად მისადაგებული განვითარების სწორი გზა და რეცეპტი მოძებნოს: „ჩვენი ქვეყნის გონებრივი ზრდისათვის დიდი უბედურება ის გარემოება, რომ დედის ძუძუთი კი არ ვიკვებებით, ცხრა მთას გადალმიდან ჩამოყვანილ ძიძას ვაბარივართ. ისიც ხშირად თხის რძეს გვანოვებს და არა ადამიანისას... უცხოელი ძიძა, რაგინდ საღი იყოს,

⁹⁴ ვ. შუბითიძე ო. ქოჩორაძე, „პოლიტოლოგია“, თბ., 2001, გვ. 174.

შენს დედა-ენას ვერ გასწავლის, შენი ქვეყნის ბუნებასა და საჭიროებას ვერ გაგაცნობს“⁹⁵ (პოლონეთის ეკონომიკის რეფორმატორის ბალცე-როვიჩის ჩამოყვანამ საქართველოში ეს კარგად დაადასტურა 1990იან წლებში).

— ნიკო ნიკოლაძე სავსებით სწორად მიიჩნევდა, რომ „ერთი რეჟიმის შეცვლა მეორეთი ხდება მაშინ, როცა სათანადოდ მომზადებული იქნება პროგრამა და გეგმა, აგრეთვე კადრები ახალი ხელისუფლებისათვის.“

— მან არგუმენტებით აუხსნა ქართველობასა და სხვებსაც, რომ სოციალ-ეკონომიკურად ჩამორჩენილი ქვეყნები ერთი ნაბიჯით ვერ გაივლიან იმ რთულ გზას, რაც სხვას ხუთი-ექვსი ნაბიჯით გაუვლია, რომ ჩამორჩენილი ხალხებს არ შეუძლიათ განვითარების მაგალითი მისცეს სხვა ქვეყნებს და ერებს („რა გზაც ხუთს, ექვს ან ოც ხალხს ოთხი ნაბიჯით გაუვლია, მას ვერცერთი სხვა ხალხი ერთის გადახტომით ვერ გაივლის.“ იგივე აზრი გაიმეორა 1993 წელს ცნობილმა პოლიტოლოგმა ზბიგნევ ბჟეჟინსკიმ (აშშ), როცა თავის ნაშრომში „დიდი ცვლილებები“, ერთმანეთს შეუდარა გერმანია-ავსტრიისადმი ჩეხეთ-უნგრეთ-პოლონეთის დანების პესპექტივები და ვადები).

— ნიკო ნიკოლაძის შემდგომი თეზისი წინას ლოგიკური გაგრძელებაა - რომ უეცრად, უშრომელად, სწავლა-განათლების გარეშე ვერც ერთი ერი ვერ გამდიდრდება, რომ არ შეიძლება ჩამორჩენილი და ღარიბ ქვეყანაში მუდმივად გამეფებული იყოს სხვისი მოიმედოობისა და დახმარების, გულზე ხელის დაკრეფის და უდარდებლობის განწყობილება, რომ საკუთარ თავზე უკეთესი დამხმარე ჩვენ არავინ გვეყოლება მომავალშიც („ჩვენს საზოგადოებაში ყველა დარწმუნებულია, რომ შველა ჩვენ ერთს მშვენიერ დილას ზეციდან ჩამოგვიფრინდება ისე, რომ თვითონ ხელის განძრევაც არ დაგვჭირდება ჩვენი ბედის გაუმჯობესებისათვის“.⁹⁶ საქართველოს და მსოფლიოს გამოცდილებაზე დაყრდნობით ნიკოლაძე მიიჩნევს, რომ „ჯერ არსად, არც ერთ ქვეყანაში მაგალითი არ უნახავს კაცს, რომ რომელიმე ხალხი ან საზოგადოება ამალღებულის სხვისი დახმარებით, თუ არა საკუთარი შრომით და ჯანით. ადვილად შენაძენი, ნაპოვნი, ნაჩუქარი არც კერძო კაცს დააყრის ხეირს, არც მთელს საზოგადოებას; კაცისთვის და ქვეყნისთვის მარტო ის არის გამოსადეგი და ძვირფასი, რაც იმას საკუთარი შრომით, ოფლის ღვრით და ბრძოლით შეუძენია... ნაპოვნი და ნაწყალობევი კი, თითქმის ყოველთვის, ისევ ისე ადვილად იკარგება, როგორც ადვილად ნაპოვნი იყო“... „მარტო ჩვენი თავის იმედი ვიქონიოთ, მარტო ჩვენს ძალას მივყნდეთ, მარტო ჩვენს გაძლიერებაზე და განათლებაზე ვიშრომოთ - მაშინ მეგობარიც ბევრი გაუჩნდება ჩვენს ხალხს და დამხმარებელიც“.⁹⁷

⁹⁵ ნიკო ნიკოლაძე 160, თბ., 2003, გვ. 45.

⁹⁶ ნიკო ნიკოლაძე, რჩეული, ქართული მწერლობა, ტ. 14, თბ., 1997, გვ. 98.

⁹⁷ იქვე, გვ. 99.

— ნიკო ნიკოლაძე კატეგორიულად მიიჩნევდა, რომ „ქართველობის მიზნები ზომიერების გზით მიიწევენ“ (მიიღწევა), რომ რადიკალიზმი და ეროვნული თანხმობის უქონლობა ძირითადად საკითხებზე, შიდა დაპირისპირება ძალაუფლებისათვის და არა ეროვნული იდეალებისათვის, დამღუპველია ქვეყნისათვის. მას ევოლუციური, რეფორმატორული გზა ერჩივნა რევოლუციას .

— ნიკო ნიკოლაძემ კონკრეტული ფაქტოლოგიური მასალის ჩვენებით დაუმტკიცა ყველას, რომ საქართველოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ჩამორჩენის უმთავრესი მიზეზი იყო ტექნოლოგიური ჩამორჩენა მეზობლებისაგან და განვითარებული ქვეყნებისაგან, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ფაქტობრივად არქონა, მეცნიერებებისა და განათლების ჩამორჩენა ევროპული მიღწევებისგან, ცოდნისა და პროფესიონალიზმის დეფიციტი შუა საუკუნეებიდან („ზოგიერთი ხალხი მეცნიერებამ ერთობ დაანინაურა და ვინც ამ მეცნიერებას არ მიეკარა, ის უწინდელივით სუსტი დარჩა“). ამის მიუხედავად, ნიკოლაძე თვლიდა, რომ მცოდნე, ერთ მუშტად, ერთი მიზნითა და ღირსეული მოთავეებით დიდ თუ პატარა ქვეყანას შეეძლო დაწინაურებულიყო და სხვებისთვის მაგალითი მიეცა ტერიტორიის და ხალხის სიმცირის მიუხედავად, რომ მომავალში „ძალა და ძლევა რიცხვს და სივრცეს კი არა, ცოდნას, ორგანიზაციის ეკუთვნის, იარაღს, წესსა და დისციპლინას“. დღეს, მართლაც, უზარმაზარი და ნედლეულით უმდიდრეს, მაგრამ ჩამორჩენილ რუსეთზე წინ არიან საქართველოზე ტერიტორიულად ბევრად პატარა ქვეყნები (მაგ. ბელგია, ნიდერლანდები), ასევე ტაივანი, სამხრეთ კორეა, ფინეთი, რომლებმაც შექმნეს ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკა, განავითარეს ცოდნა, მეცნიერება, ტექნოლოგიები, შრომის კულტურა და დისციპლინა.

— ნიკო ნიკოლაძე დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს სწორი და გონიერი ორგანიზაციის აუცილებელ პირობად თვლიდა ეროვნული და სახელმწიფო ინტერესებისათვის პრიორიტეტის მინიჭებას პარტიულ, პიროვნულ, კლანურ ინტერესებთან შედარებით, ხალხისთვის ინიციატივის მიცემას, ასევე მმართველობისა და სამართლიანი საარჩევნო სისტემის შექმნას ქვეყნის მართვაში და ყველა დარგის გაძღოლაში ყველაზე ნიჭიერი, განათლებული, პატიოსანი პატრიოტების მოზიდვას („განა კარგია, რომ ჩვენი ცხოვრების ყველა სფეროში, საითაც არ გაიხედავ, სადაც უნდა ეჩქეფა „ნამდვილ საქმეს“, სწორედ ეს „ნამდვილი საქმე“ ვილაც ვიგინდარას უპყრია ხელთ, ხოლო პატიოსანი, ძლიერი, მცოდნე, უანგარო და მართალი ადამიანები ილუპებიან გარკვეული საქმის უქონლობის გამო“.⁹⁸

ქართული სახელმწიფოს დემოკრატიულად მოწყობის საქმეში ნიკო ნიკოლაძე საფუძველდამდებ პრინციპად თვლიდა სასამართლოს სწო-

⁹⁸ ნ. ნიკოლაძე, თხზ. ტ 8, ქუთაისი, 2003, გვ. 501.

რად, ევროპულად ორგანიზაციას, მის რეალურ დამოუკიდებლობას ხელისუფლების ორი შტოსაგან და სამართლიანი სასამართლოს უფლებას რიგითი ადამიანებისათვის. მან ჯერ კიდევ 150 წლის წინ დააყენა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს აუცილებლობის საკითხი საქართველოში და რუსეთის იმპერიაში, რაც ევროპული სასამართლოს მნიშვნელოვანი ელემენტია დღესაც, XXI საუკუნეში.

— ნიკო ნიკოლაძე ქართული სახელმწიფოს სამომავლო განვითარებისათვის მიუღებლად თვლიდა ავტორიტარულ, დიქტატურულ და დესპოტურ მმართველობას.

საქართველოში თაობათა და მმართველთა შორის მემკვიდრეობითობის არარსებობა, ერთნეშის ლანძღვა-გაბითურება იყო და არის ერთ-ერთი მიზეზი ქართული საზოგადოების ნორმალური განვითარების შეფერხებისა. ნიკოლაძე თვლიდა, რომ ჩვენ ამ შემთხვევაში უნდა მიგვებაძა ევროპისათვის: „ევროპული წესის თვისება ის არის, რომ ყოველი ახალი თაობა განძად თვლის წინაპრებისაგან გადმოცემულ სიმართლეს და საუნჯეს და ზედ თვითონაც ბევრს ამატებს, ართავს, აშენებს ისე, რომ დღევანდელ თაობას, მაგალითად, მარტო თავის ნაშრომი და შენაძენი კი არ უკავია ხელში, მთელი ათი თუ ოცი საუკუნის სიკეთით და საუნჯით არის მდიდარი. ბიზანტიაში, და საზოგადოდ, აზიაში, სადაც ყველას დედა-აზრი ის არის, რომ „მე ვარ და სხვა არავინო“, ყოველი ახალი თაობა, ყოვლად უაზრო, აუზრდელი, უტრადიციო, უეცრად სპობს და ლენს წინანდელი თაობის ნაშრომს. აქ ნიადაგი შინაგანი ბრძოლაა ერთი თაობისა მეორის, უწინდელის წინააღმდეგ, ბრძოლა მარტო პირად მადაზეა დამყარებული. ყველაფერი ერთ კაცზე ტრიალებს და არა დაწესებულებაზე. ის კაციც ნელ-ნელა იმ შეხედულებას იღებს, რომ მე ვარ, სხვა არავინო, ყველა მე უნდა გამსახუროს და არა ქვეყანასო. ქვეყნის, ერის, იდეალის ხსენება თანდათან ქრება დიდში და პატარაში. დესპოტის სამსახური და ქვეყნის ან იდეალის სამსახური დიდად განსხვავდებიან ერთი-ერთმანეთისაგან“.⁹⁹

ნიკო ნიკოლაძემ ცნობილ ეკონომისტებზე, ნობელის პრემიის ლაურეატებზე:

— მეინარდ კეინზზე (აშშ) და სუბურო ოკიტაზე (იაპონია) გაცილებით ადრე წამოაყენა და დაასაბუთა დამოუკიდებლობამოპოვებული ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაში ხელისუფლების, სახელმწიფოს ზომიერი, სამართლიანი ჩარევის აუცილებლობაზე ტრანზაქციის პერიოდში, რასაც დიდი მეთოდური მნიშვნელობა აქვს ქართული სახელმწიფოსათვის, ისევე როგორც თეზას იმის შესახებ, რომ თუ ქვეყანაში არ ვითარდება მრეწველობა და სოფლის მეურნეობა, ჭარბობს იმპორტი, ამ ქვეყანას პერსპექტივა არა აქვს: „სანამ მოსატანი (იმპორტი) მეტი

⁹⁹ ნიკო ნიკოლაძე, ქართული მწერლობა, ტ. 14, გვ. 223.

გვექნება, ვინმე გასატანი (ექსპორტი) - მონობას ვერ ავცილდებით“ (არადა, დღეს საქართველოს ეკონომიკაში იმპორტი 3-ჯერ აღემატება ექსპორტს, რაც ჩვენი ჩამორჩენის მთავარი მიზეზია).

—ასევე უმნიშვნელოვანესია ნიკო ნიკოლაძის თეზა განსაკუთრებით მცირერიცხოვანი ერებისათვის, რომ დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს თვითმკურნალობას და ოინობის უარყოფას, გონიერებას და სიმართლის მსახურებას: „ჩვენ რიცხვით, ძალით, ოინობით ვერაფერს ვერასოდეს ვერ გავიტანთ... ერთი იარაღი გვაქვს ჩვენ, მარტო ერთი აზრის სისწორე, სინდისი, სიმართლე, გონიერება, საქმის სინმინდე. მარტო ამით შეგვიძლია ჩვენ გავიმარჯვოთ, შემდეგში, მომავალში, როდესმე. მაშ ჩვენ უმანკოდ და გაუსვრელად უნდა შევინახოთ ეს ჩვენი მხოლოდი იარაღი, თორემ იმ დღეს, როცა ჩვენი მტერნი, რიცხვით და ძალით ძლიერნი, ჩვენს წინააღმდეგ სიმართლესაც მოიპოვებენ, ჩვენი საქმე ფიზიკურად და ზნეობრივადაც დაღუპული იქნება“.¹⁰⁰

ამ უგონიერესი და ულტრათანამედროვე თეზისების მცირე ჩამონათვალიც მიუთითებს, რა მრავალფეროვან და ევროპული მასშტაბის მოაზროვნესთან და უძლიერეს პრაქტიკოსთან გვაქვს საქმე.

XIX საუკუნის მოღვაწეთა შორის ნიკოლაძე ყველაზე მეტად იყო ევროპული ახალი იდეების გენერატორი და განმახორციელებელი, ქვეყნისათვის მიმართულების მიმცემი სანიმუშო მამულიშვილი, რომელმაც საქართველო ევროპულ რელსებზე შეაყენა და ევროპისკენ მიმართა. ამაში მას მხარი აუბა მისმა მომდევნო თაობამ და ზოგიერთმა პოლიტიკოსმა.

ვაჟა შუბითიძე

თავი IV. ნოე ჟორდანიას ევროპეიზაციის კონცეპცია და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ევროპული სახელმწიფოს მშენებლობის გზაზე

1918-1921 წლების დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე, რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენელი (უცხოელი დიპლომატები და მეცნიერები მას პრეზიდენტადაც მოიხსენიებენ). ნოე ჟორდანია ილია ჭავჭავაძესთან, დიმიტრი ყიფიანთან და ნიკო ნიკოლაძესთან ერთად შეიძლება ჩაითვალოს ქართული პოლიტიკური რეალიზმისა და პრაგმატიზმის ერთ-ერთ მამამთავრად. მისი დაპირისპირება

¹⁰⁰ ნ. ნიკოლაძე, თხზ. ტ 4, 1964, გვ. 455.

რუსულ ბოლშევიზმთან 1903 წლიდან, მონაწილეობა სახელმწიფო დუმის არჩევნებში, ანტანტის მხარდაჭერა I მსოფლიო ომში, მონაწილეობა თბილისის მუშათა და ჯარისკაცთა საბჭოსა და ეროვნული საბჭოს მუშაობაში, ბოლშევიკური რუსეთიდან მშვიდობიანი და უმსხვერპლო გამოსვლა და მხოლოდ ამის შემდეგ დამოუკიდებლობის გამოცხადება, მისი მთავრობის ორიენტაცია ევროპაზე, ისევე, როგორც სხვა ქმედებები, ამაზე მეტყველებს.

ნოე ჟორდანიამ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა თანამედროვე სოციალ-დემოკრატიულ თეორიასა და პრაქტიკაშიც. 1918 წელს მისი ხელმძღვანელობით საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია გახდა მსოფლიოში პირველი ამ მიმართულების პარტიათა შორის, რომელიც არჩევნების გზით მოვიდა ხელისუფლებაში და მნიშვნელოვანი რეფორმების გატარება დაიწყო, მან პრაქტიკულად უარყო მარქსიზმის ყველა ძირითადი დებულება, რითაც საფუძველი ჩაეყარა თანამედროვე სოციალ-დემოკრატიის პრაქტიკას და გამოცდილებას, ევროპული სტილის დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობას საქართველოში.

ჯერ კიდევ 1893 წლის თებერვალში, თბილისში მოწვეულ „მესამე დასის“ მეორე კონფერენციაზე, ნოე ჟორდანიამ გააკეთა თეორიული მოხსენება სახელწოდებით „რა ვაკეთოთ“ („რა ვაკეთოთ“ მე დავუტოვე „ივერიას“ დასაბეჭდად — არ დაბეჭდა. შემდეგ გავუგზავნე „მოამბეს“ და დიდი ყოყმანის შემდეგ მან გამოაქვეყნა 1894 წ. სათაური გამოუცვალე, დავარქვი „ეკონომიური წარმატება და ეროვნება“ — წერდა ნოე ჟორდანია).¹⁰¹

ამ საპროგრამო დოკუმენტში ნოე ჟორდანიამ პირველმა ოფიციალურად დააყენა ერის თავისუფლების იდეა: „ჩემი დებულება იყო საერთო ხასიათის და მოკლებული კონკრეტულ ფორმას. არ იყო ნათქვამი საქართველოს გათავისუფლება, თუმცა მასში სწორედ ამას ვგულისხმობდი... რა ძირითადი მოსაზრებიდან გამოდიოდა ერის თავისუფლება? მხოლოდ ერთიდან, დემოკრატიული მსოფლმხედველობიდან. თუკი პიროვნება უნდა იყოს თავისუფალი, თუ მთელი საზოგადოება თავის თავს უნდა მართავდეს, რატომ ერი, როგორც დიდი ეთნიური საზოგადოება, არ უნდა მართავდეს თავის თავს, არ ჰქონდეს თავისი სახელმწიფო?“¹⁰²

ნოე ჟორდანიას მიერ შექმნილი საპროგრამო დოკუმენტი შემდეგ დასკვნებს შეიცავდა:

1. „ნივთიერი კეთილდღეობა, როგორც დედა-ბოძი ადამიანის ცხოვრებისა;

¹⁰¹ ნ. ჟორდანია, რჩეული ნაწერები, თბ., 1990, გვ. 410.

¹⁰² ნ. ჟორდანია, ჩემი წარსული, თბ., 1990, გვ. 25.

2. თავისუფლება მთელი ერისა და თითოეული პიროვნებისა, როგორც ხელშემწყობი პირობა უმთავრესი სურვილის მისაღწევად და როგორც უახლოესი საგანი მოწინავე დასის მოქმედებისა;
3. ეროვნული გრძნობა მთელი ხალხისა და ადამიანური უფლებანი, კაცური ღირსებანი თითოეული პირის აღზრდილი და აღორძინებული უნდა იქნას ეკონომიკურ ნიადაგზე“.¹⁰³

ეს იყო იმ დროისათვის უაღრესად აქტუალური და პროგრესული ევროპული მოთხოვნები, რომელთაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა არა მხოლოდ საქართველოსთვის. მაგრამ ნოე ჟორდანიას დამსახურება ამით არ ამოიწურება. მან ერისა და პიროვნების თავისუფლება, ადამიანის უფლებები, პიროვნების ნივთიერ, სოციალური კეთილდღეობის უმნიშვნელოვანეს იდეასთანაც დააკავშირა (რაც დღეს ყველა ცივილიზებული ქვეყნის უმთავრესი სამოქმედო გეგმა და ორიენტირია) და ამით გადალახა არა მარტო მარქსიზმის კლასობრივი ბრძოლის საზღვრები, არამედ გააფართოვა დემოკრატიის ცნების საზღვარიც (რისი რეალურად განხორციელება 1918 წლის 26 მაისიდან დაიწყო საქართველოში – სოციალური დემოკრატიის სახალხო სახელმწიფოს მშენებლობა).¹⁰⁴

1895-1897 წლებში დაწერილ სტატიებში („მომამბე“, „ივერია“ და „ეროვნება“ ასევე „გაზ. ივერია“ და „ეროვნება“) ნოე ჟორდანიამ წამოაყენა საქართველოს გაევროპელების იდეა და შეიმუშავა „ევროპეიზაციის კონცეფცია“, რომლის ძირითადი არსი შემდეგია:

— „ვერც ერთი ხალხი ვერ ევროპიელდება გონებით, პოლიტიკურად, თუ ის ვერ ევროპიელდება ცხოვრებით, ეკონომიკურათ;

— „გაევროპელება წარმოებს ქართულ ნიადაგზე, ქართულ კულტურაზე. სამშობლო და უცხოეთი, საქართველო და ევროპა, ქართველობა და ევროპიელობა – აი, რა წერია ახალ დროშაზე“.¹⁰⁵

1895 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „მესამოცე წლების მოღვაწენი და დღევანდელი ცხოვრება“, მან უფრო დააკონკრეტა გაევროპელების იდეა და ახალი სამოქმედო დევიზიც დასახა ჩვენი ქვეყნისთვის: „ჩვენ, ქართველებს, – წერდა იგი, რომლებმაც ერთი ევროპული ხანა – ფეოდალური უკვე გავიარეთ, ევროპა ვერას დაგვაკლებს. ის ჩვენი მტერი არ არის. პირიქით, ის არის სისხლი-სისხლთაგანი ჩვენი და ხორცი-ხორცთაგანი ჩვენი. ჩვენ ჩვენითვე ეევროპიელდებით და, მაშასადამე, მის გვერდით, მასთან შეკავშირებით ჩვენითვე უნდა ვიცხოვროთ. ქართველობამ თვითონვე უნდა განავითაროს ძალა, აღიძრას ენერგია, გაანა-

¹⁰³ ნ. ჟორდანია, თხზულებანი, თფილისი, 1920, ტ. 2, გვ. 57.

¹⁰⁴ ვ. შუბითიძე, ნოე ჟორდანიას პოლიტიკური შეხედულებები, დისერტაცია პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპეებლად, თსუ, თბ., 2004, გვ. 44.

¹⁰⁵ ნ. ჟორდანია, თხზულებანი, თფილისი, 1920, ტ. 2, გვ. 112-114.

ყოფიეროს შრომა. თვითმოქმედება, თვითმოძრაობა, თვითაზროვნება — აი, რა უნდა ეწეროს მის დროშაზე. ყველა ის, რაც ამ გზაზე გვაბრკოლებს, ძიძაობას გვინევს, ასპარეზს გვივინრობს, გვაძინებს, გვაზარმაცებს — აი, ეს ჩვენი პირდაპირი მტერია, მომავლის ორმოს ამომთხრელია“.¹⁰⁶

ამ თეზისებში მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ნოე ჟორდანიას „გაევროპიელება“ შესაძლებლად მიაჩნდა მხოლოდ ქართულ ნიადაგზე, ქართულ კულტურაზე, ქართული ცხოვრების წესზე დაყრდნობით და არა ყოველივე ევროპულის ბრმად და ხელოვნურად, მექანიკურად გადმოღების გზით. ეს ეხებოდა სოციალ-დემოკრატიულ თეორიასაც, რომელიც ნოე ჟორდანიამ და მისმა თანამოაზრეებმა, ქართული რეალობიდან გამომდინარე, ფაქტობრივად ეროვნულ ნიადაგზე დაამყნეს, თუმცა ცალკეული შეცდომები თავიდან ვერ აიცილეს.

ნოე ჟორდანია დარწმუნებული იყო, რომ „ქართველი ხალხი მარტო პოლიტიკით ვერ დაკმაყოფილდებოდა. ეს ახალი სიო, უეჭველია, მას ეუბნებოდა ახალს და სასარგებლოს, მაგრამ ამასთანავე საჭირო იყო სხვა რამეც, უმთავრესად კულტურა. ქართველობა ორიგინალურ ტრადიციებსაც მამაცურად იცავდა, მაგრამ მას არ ჰქონდა წარმოდგენა ევროპის კულტურაზე, საიტკენაც გვინდოდა მისი მიდენა“.¹⁰⁷

ცნობილი ქართველი მეწარმის დავით სარაჯიშვილის მოღვაწეობის მაგალითზე, რომელსაც ნოე ჟორდანია თვლიდა პირველ ქართველ ევროპული ტიპის მრეწველად, მან წამოაყენა ქართველთა გაევროპელების თავისებური ფორმულა (საქები ევროპელობა + საქები ქართველობა): „როცა თითოეული ჩვენგანი ისწავლის ევროპულ მუშაობას, ევროპულ საქმიანობას და თან ნაციონალურ ხასიათს არ დაუკარგავთ, ჩვენი გაევროპიელება ფაქტი იქნება“.¹⁰⁸

ბოლშევიკური რუსეთის მიერ დამოუკიდებელი საქართველოს ანექსიის შემდეგ, ევროპაში იძულებით ემიგრაციისა და მრავალი წლის განმავლობაში იქ ცხოვრების დროს, ნოე ჟორდანია კიდევ ერთხელ დარწმუნდა თავისი ევროპეიზაციის კონცეფციის აუცილებლობაში საქართველოსათვის: „ევროპის გზა მსოფლიო გზაა, ახლა ისტორიას სხვა გზა არ გამოუგონია და თავისთავად მისახვედრია ჩვენი მასზე შედგომა“.¹⁰⁹

ევროპულ გზაზე ჩვენი დაგვიანებით შედგომა, ჟორდანიას აზრით, ჩვენთვის შეიძლება დიდად სასარგებლო გამომდგარიყო, თუ მას სწორი შეხედულებით მივუდგებოდით და ევროპელთა შეცდომებს არ გავიმე-

¹⁰⁶ ნ. ჟორდანია, რჩეული ნაწერები, თფილისი, 1911, გვ. 196.

¹⁰⁷ ნ. ჟორდანია, ჩემი წარსული, თბ., 1990, გვ. 29-30.

¹⁰⁸ ვ. შუბითიძე, ევროპეიზაცია და ქართული პოლიტიკური აზროვნება, თბ., 2013, სტუ, გვ. 128.

¹⁰⁹ ნ. ჟორდანია, რჩეული ნაწერები, თბ., 1990, გვ. 154.

ორებდით: „რაკი ჩავდექით ევროპის ფერხულში, ვიცით რას ვაკეთებთ, საიტკენ მივემართებით, მაგალითი გადაშლილია. ჩვენი მოვალეობაა, წმინდა მოვალეობაა მხოლოდ ერთი: ვიყოთ თვალხილული, გავარჩიოთ ავი და კარგი, მივიღოთ მისაღები და უარყოთ უარსაყოფი. უეჭველად მისაღებია ევროპის შრომის საშუალებანი, მისი ტექნიკა, მისი მეცნიერება, მისი ნივთიერი და სულიერი კულტურა. არაა მისაღები მთელი ამ განძის ცალმხრივი, ეგოისტური ხელმძღვანელობა, მისი კერძო ინტერესების იარაღად გადაქცევა, ერთი ჯგუფის ხელში დატოვება და მის გასამდიდრებლად და ხალხის გასაძარცვად გამოყენება... ჩვენ გვინდა ვიყოთ ევროპიელი, მაგრამ არა ერთი-მეორის მტერი და მჩაგვრელი, არა დაბრმავებული და უტიფარი“.¹¹⁰ სხვა წიგნშიც – „წიგნი ოჯახში საკითხავი“, ნოე ჟორდანიას მიუთითებს, რომ „ჩვენს პატრიარქ ქართველ ერს არ მართებს აყვეს ავში ამ ხალხებს, რომელნიც დიდი ხანი არ არის, რაც ისტორიის ასპარეზზე გამოჩნდნენ და მოქროლავენ ცის ქვეშ, საიტკენ თვითონაც არ იციან“.¹¹¹

ნოე ჟორდანიას დასკვნით, საქართველო ევროპაში უნდა შევიდეს არა რუსეთთან (მაშინდელ საბჭოთა კავშირთან) ერთად, არამედ როგორც დამოუკიდებელი, თავისუფალი ქვეყანა. მისი თქმით, რუსეთმა ორჯერ აქცია ზურგი ევროპას (პეტრე I-ის შემდეგ და 1917 წლიდან – ბოლშევიკების ხელისუფლებაში მოსვლიდან), „საქართველო კი მუდამ ევროპისაკენ ისწრაფვოდა... საქართველო თავისი ისტორიული, სოციალური, ძირითადი შენობით ნაჭერია ევროპის, დასავლეთის კულტურის და მისი შუა გზაზე ძალით, უცხო ხიშტებით გაჩერება, მისთვის არაევროპული ურთიერთობის (რუსული ბოლშევიზმი – ვ. შ.) თავზე მოხვევა იქნება ხალხის სიკვდილი, ერის გადაშენება. რუსეთს არ მოეწონს ასეთი გადაშენება, ვინაიდან ის თავის ისტორიულ საფუძველზე დგას – აზიელობა, ბოლოს და ბოლოს, უნდა გათავდეს ევროპიელობით, ეს ბუნებრივი მსვლელობაა. მაგრამ ევროპული ერის – საქართველოს გააზიელება ძალმომრეობით – ეს სრული არევაა ბუნებრივი მსვლელობის, ეს სასიკვდილო ნახტომია. ჩვენი მომავლის რუსეთის მომავალთან გადაბმა ნიშნავს ჩვენს სავსებით განადგურებას არა მარტო პოლიტიკურად და ნაციონალურად, არამედ ფიზიკურადაც... ბოლშევიზმის ხიდან დემოკრატიზმი ვერ ჩამოვარდება. ეს შორეული ეტაპია. ამიტომაც გვინდა, რომ საქართველო ჩამოშორდეს დროულად ამ რუსულ ექსპერიმენტებს, აღადგინოს თავისი სუვერენობა და წინ გასწიოს საკუთარი გზით. ქართველი ერი უნდა შევიდეს საბოლოოდ ევროპის ოჯახში“.¹¹²

¹¹⁰ იქვე, გვ. 262-263.

¹¹¹ ვ. შუბითიძე, ევროპეიზაცია და ქართული პოლიტიკური აზროვნება, თბ., 2013, სტუ, გვ. 134.

¹¹² ნ. ჟორდანია, ბრძოლის საკითხები, პარიზი, 1923, გვ. 25.

1917 წლის 19-24 ნოემბერს თბილისში მიმდინარეობდა საქართველოს ეროვნული ყრილობა, რომელსაც ესწრებოდა ქვეყანაში მოქმედი ყველა პარტიის, კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებათა, ასევე ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენელი — 324 დელეგატი გადამწყვეტი და 19 — სათათბირო ხმით. ყრილობის თავმჯდომარედ ერთხმად აირჩიეს ნოე ჟორდანიას და მანვე გააკეთა მთავარი მოხსენებაც თემაზე: „თანამედროვე მომენტი და ქართველი ერი“. მოხსენებაში ორი ძირითადი საკითხი დაისვა: 1. „ჩვენი ფიზიკური არსებობის უზრუნველყოფა“ და 2. „შექმნა იმ საფუძვლის, რომელზედაც აგებული იქნება ჩვენი ხალხის თავისუფალ-კულტურული განვითარების შენობა“.¹¹³

ნოე ჟორდანიას მოხსენება ეროვნულ ყრილობაზე ეს იყო „საერთო ნიადაგის თეორიის“ პრაქტიკული განხორციელების დასაწყისი, იგი გამსჭვალული იყო პოლიტიკური რეალიზმით, შორსმჭვრეტელობით და პრაგმატიზმით. ასევე, თანმიმდევრული პრაგმატული პოლიტიკის გამოხატულება იყო და არა მხოლოდ გარეგანი იძულების შედეგი, როგორც ეს ზოგიერთებს მიაჩნდათ და დღემდე მიაჩნიათ, ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარის ნოე ჟორდანიას მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება 1918 წლის 26 მაისს, 17 საათზე და 10 წუთზე.

საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მშენებლობის დაწყებამ კიდევ უფრო გამოკვეთა ნოე ჟორდანიას წამყვანი როლი და იგი 1918-1921 წლებში ჭეშმარიტ სახელმწიფო მოღვაწედ და პოლიტიკურ ლიდერად ჩამოყალიბდა, რომელიც 1918 წლის 24 ივნისიდან საქართველოს კოალიციური მთავრობის თავმჯდომარე და რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენელი გახდა.

1917 წლიდან, როგორც კი შეიცვალა ვითარება და შეიქმნა რეალური ეროვნული პროგრამის განხორციელების საშუალება, ნოე ჟორდანია გახდა ერთ-ერთი ყველაზე დიდი ნაციონალისტი (კარგი გაგებით) და მას ამისთვის დიდხანს აკრიტიკებდნენ ბოლშევიკები.

ნოე ჟორდანია იყო თანმიმდევარი დემოკრატი და განსხვავებული აზრების პატივისცემელი პიროვნება. 1921 წლის 21 თებერვალს დამფუძნებელი კრების მიღებული კონსტიტუციით, მთავრობის თავმჯდომარეს ირჩევდა პარლამენტი ერთი წლის ვადით. ერთი და იგივე პირი შეიძლება არჩეული ყოფილიყო ზედიზედ მხოლოდ ორჯერ. მიუხედავად იმისა, რომ სოციალ-დემოკრატიულ უმრავლესობას შეეძლო ამ უფლებამოსილების 4-5 წლამდე გაზრდა, ნოე ჟორდანიამ ეს არ ისურვა და თანმიმდევარ დემოკრატად დარჩა. ამასთან, იგი, როგორც პოლიტიკური ლიდერი, უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე როგორც მთავრობის მეთაური.

ნოე ჟორდანიას დიდ ავტორიტეტს საქართველოში აღიარებდნენ თბილისში მოღვაწე უცხოური მისიების ხელმძღვანელებიც. მაგ., ფრა-

¹¹³ გაზ. „ერთობა“, 21 ნოემბერი, 1917 წ.

ნგი კომისარი კავკასიაში დე მარტელი 1920 წლის 27 მაისს, საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრ ალექსანდრ მილიერანს წერდა: „ამ ქვეყანამ გასნია რეალური ძალისხმევა, რათა შეექმნა და ღირსეულად მიეღო თავისი დამოუკიდებლობა... აშკარად სოციალური მიმართულების მთავრობა, რომლის მეთაურია თავმჯდომარე ჟორდანია, ეყრდნობა ხალხის მასებს. შეიძლება ითქვას, რომ მთელი მოსახლეობა, გამონაკლისის გარეშე, მონაწილეობდა დამოუკიდებლობის ზეიმში, ისინი შემოკრებილნი იყვნენ მთავრობის მეთაურის გარშემო, რომლის ავტორიტეტს, ყველა აღიარებს, პარტიულობის მიუხედავად... ყველგან მას იღებდნენ უშუალო სიმპათიებით და ოვაციებით გაუმართეს“.¹¹⁴

იტალიის სამხედრო მისიის წევრი ლუიჯი მერკატელი 1920 წლის ივლისში იტალიაში გაგზავნილ წერილში, სხვა საკითხებთან ერთად ეხება ნოე ჟორდანიათა ბიოგრაფიის ცალკეულ პასაჟებს, ახასიათებს მას და „საქართველოს დამოუკიდებლობის გუშაგს“ უწოდებს: „რუსეთის დედაში მან დაიმსახურა რეპუტაცია ადამიანისა, რომელიც ფლობდა პოლიტიკის უმაღლეს გრძნობას და ამით მისი პრესტიჟი გაიზარდა... ნოე ჟორდანია ხალხში და თანამებრძოლთა შორის იმდენად დიდი პატივისცემითა და მეგობრული თანაგრძნობით სარგებლობს, რომ ასეთი საერთო აზრიც კი არსებობს: „თუ იგი დატოვებს თანამდებობას, საქართველოს დამოუკიდებელ რესპუბლიკას შეიძლება საშიშროება შეექმნას. საერთო აზრია, რომ იგი და მისი ქვეყანა ერთიანია“.¹¹⁵

ლუიჯი მერკატელი აღნიშნავს, რომ ნოე ჟორდანია ყოველთვის მხარს უჭერდა დასავლეთის ორიენტაციას, მაგრამ გერმანიის დამარცხების და ინგლისზე გულის აცრუების შემდეგ წამოაყენა ლოზუნგი: „ორიენტაცია ავილოთ საკუთარ თავზე“. ნოე ჟორდანია არასოდეს ფიქრობდა თავის პირად ინტერესებზე და პირადი მიზნებისათვის, არასოდეს უსარგებლია თავისი თანამდებობით (სწორედ ნოე ჟორდანიამ დაამკვიდრა ჩვენში იმიჯში კარგად ცნობილი „უბრალოების მოდელი“, რომელიც მერე სტალინმა გაიმეორა რუსეთში – ვ. შ.), — მას ენთუზიზმითა და ნდობით უყვარს თავისი ხალხი და ხალხსაც უყვარს იგი... იგი ლაპარაკობს მოკლედ და დამაჯერებლად და მიუხედავად მცირედი ენაბლუობისა, მას ყურადღებით უსმენენ და მხურვალედ ღებულობენ მის სიტყვებს... კრიტიკულ მომენტში მისი რჩევა, როგორც წესი, იმარჯვებს... თუ საერთოდ არსებობს დიდი პიროვნება აქ, საქართველოს პოლიტიკური აღორძინების პერიოდში, ნოე ჟორდანია ყველაზე დიდი პიროვნებაა“.¹¹⁶

¹¹⁴ საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ტ. 3, თბ., 1997, გვ. 59.

¹¹⁵ ი. ტაბალუა, „არ დაგვცალდა“, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1 თებერვალი, 1991.

¹¹⁶ იქვე.

ემიგრაციაში ნოე ჟორდანია ბევრს წერდა, მათ შორის, პოლიტიკის აქტუალურ საკითხებზე. მას აქვს შექმნილი არაერთი საყურადღებო ანალიტიკური ნაშრომი, რომლითაც იგი შეიძლება ჩაითვალოს ერთ-ერთ პირველ ქართველ პოლიტოლოგად და სოვეტოლოგად. საინტერესოა მის მიერ ლენინური სოციალიზმის შესწავლის შედეგად გაკეთებული დასკვნა: „რუსეთის მაგალითმა აშკარად გახადა, რომ სოციალიზმის დამკვიდრება უდემოკრატიოთ სრული ოცნებაა, ისტორიული დანაშაულობაა, რაც ძვირად უჯდება ქვეყანას“.¹¹⁷ ე. ი. აქ გარკვეულია სოციალიზმის და დემოკრატიის მიმართება და გამოტანილია შესაბამისი დასკვნაც, რაც თანამედროვე სოციალ-დემოკრატიის უმთავრესი მიმართულებაა „დემოკრატიული სოციალიზმის“ სახით.

ნოე ჟორდანია წერდა, რომ „პოლიტიკოსი ეჭირვება სწეულ საზოგადოებას, როგორც ექიმი სწეულ პიროვნებას“.¹¹⁸ „პოლიტიკაში“ ნოე ჟორდანია სხვა მრავალ საინტერესო დასკვნას შორის წარმოადგენს მტკიცებას იმისა, რომ „დემოკრატიის მმართველობა შეიძლება მხოლოდ განსაზღვრულ ხანაში, საამისოდ მომზადებულ პირობებში. ხალხს თავის ზურგზე უნდა ჰქონდეს გამოცდილი მმართველობის სხვა ფორმები და ამით განვრთნილი და ამაღლებული, ის დემოკრატიისათვის მომზადებულია“.¹¹⁹ ანალოგიური აზრი განავითარა თავის ცნობილ ნაშრომში, „დიდი ცვლილებები“ (1993) ზბიგნევ ბჟეზინსკიმ (აშშ).

ნოე ჟორდანია აღნიშნავს, რომ „დემოკრატია დაფუძნებულია მოქალაქეთა თვითმმართველობაზე (იგივე აზრი გაიმეორა ფ. ფუკუიამამ, როცა აღნიშნა, რომ დემოკრატია, ბოლოსდაბოლოს, სწორედ თვითმმართველობამდე დაიყვანება – ვ. შ.). უცაბედად მოპოვებულ დემოკრატიას, უბრძოლველად მიღებულ თავისუფლებას მოუმზადებელი ხალხი არ აფასებს და მასზე ადვილად ხელს იღებს“. მისი აზრით, „ხიშტით დემოკრატია არსად დამყარებულა, დანგრევით კი ბევრი დაწერეს“.¹²⁰

ნოე ჟორდანიას სიტყვებით, „დემოკრატიაში რაც უფრო მეტი გავლენა აქვთ შეძლებულთ, მით მეტია თავისუფლება და ნაკლები თანასწორობა და პირიქით, რაც მეტი გავლენა აქვთ ღარიბ ხალხს, მით მეტია თანასწორობა და ნაკლები თავისუფლება... დემოკრატიის აუცილებელი ატრიბუტი თავისუფლებაა, მაგრამ არა იმდენი, რომ მან შეჭამოს მშობელი დედა... დემოკრატია მკვიდრია იმდენად, რამდენად ხალხს და ხელისუფლებას შორის ნაკლები საფეხურია“.¹²¹

¹¹⁷ ნ. ჟორდანია, რჩეული ნაწერები, თბ., 1990, გვ. 106.

¹¹⁸ ვ. შუბითიძე, ო. ქოჩორაძე, პოლიტოლოგია, თბ., 2001, გვ. 5-14.

¹¹⁹ ნ. ჟორდანია, პოლიტიკა, პარიზი, 1924, გვ. 57.

¹²⁰ იქვე, გვ. 59-60.

¹²¹ ნ. ჟორდანია, რჩეული ნაწერები, თბ., 1990, გვ. 191-196.

ნაშრომში „ევროპა და კაცობრიობა“ ნოე ჟორდანიამ დანერგებით გაანალიზა ომისშემდგომი ევროპის პოლიტიკური, სამხედრო-ეკონომიკური და სოციალური ინტეგრაციის პროცესები, მისი პოლიტიკური და ნეგატიური შედეგები, საფრთხეები და დაასკვნა, რომ საბოლოოდ ევროპა მივა იმ ერთობამდე, როცა „ევროპას ყველა მიიღებს, ყველა დაენდობა და მის გზა-კვალს გაჰყვება“, რისი მომსწრენიც შემდგომში გავხდით ევროკავშირის სახით.¹²²

ნოე ჟორდანიას განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის როგორც სოვეტოლოგს, რომელიც ბოლშევიზმის აკვირდებოდა 1903 წლიდან, მოგვიანებით კი მეცნიერულად იკვლევდა კიდეც. მისი სოვეტოლოგიური ნააზრევი გადმოცემულია ნაშრომებში: „ბოლშევიზმი“ (1922), „ბრძოლის საკითხები“ (1923), „საბჭოთა წყობილება“ (1924), „ჩვენ და ისინი“ (1924), „ნამდვილი და ყალბი კომუნიზმი“ (1925), „ჩვენი ტაქტიკა“ (1925), „პოლიტიკა“ (1926), „ათი წელი“ (1927), „ჩვენი გზა“ (1941), „ორი ქვეყანა“ (1950), ამ მხრივ, ასევე, საინტერესოა მისი სტატია „სტალინი“¹²³ და სხვ.

ნაშრომში „საბჭოთა წყობილება“ ნ. ჟორდანია ასკვნის, რომ „საბჭოთა საწარმოო მონოპოლიის შენახვა ეკონომიკურათ ყოვლად შეუძლებელია. მოსკოვის სამეფოს ეკონომიკას მეოცე საუკუნეში სიცოცხლე არ უნერია“.¹²⁴

სტატიაში: „ქართველი ერი საფრთხეში“ ბოლშევიკური რეჟიმის შესახებ სათანადო ფაქტების ანალიზის საფუძველზე, ნოე ჟორდანია აკეთებს დასკვნას, რომ „ერს, რომელსაც მთავრობა და მისი მოხელეები ბატონობენ, არ შეუძლია თავისი მოფიქრებით და უნარით რამე გააკეთოს. თითოეულ მოქმედებას, თითოეულ აზრს უკარნახებს მთავრობა და მას უნდა დაემორჩილოს – ასეთ წყობაში არ არის პიროვნება, არ არის საზოგადოება, არის მხოლოდ სახელმწიფო და მისი აგენტები... რაკი ერი ეკონომიურათ, კულტურულათ, პოლიტიკურათ დამოკიდებულია მთავრობაზე, ცხადია, მისი დაცემის კარი გაღებულია“.¹²⁵

ნოე ჟორდანიამ დაასაბუთა და ფაქტიურად იწინასწარმეტყველა საბჭოთა კავშირის კრაზი და დაშლა. ნაშრომში „ჩვენი ტაქტიკა“ მან ნათლად დახატა ბოლშევიზმის მომავალი განვითარების ტენდენციები და მოსალოდნელი კატასტროფა. იგი წერს: „ერთი მხრით დგას რუსეთი, მომწიფებული ბურჟუაზიული ეკონომიკური ფორმების მისაღებათ, ინდივიდუალურ საწარმოო საშუალებათა განსათავსებლათ, ხოლო მე-

¹²² იქვე, გვ. 26.

¹²³ ნ. ჟორდანია, სტალინი, ჟურნ. „ქართული მწერლობა“, №2, 1990.

¹²⁴ ნ. ჟორდანია, საბჭოთა წყობილება, პარიზი, 1924, გვ. 62.

¹²⁵ ნ. ჟორდანია, რჩეული ნაწერები, თბ., 1990, გვ. 49.

ორე მხრივ დგას ხელისუფლება, ამ ფორმების, ამ საწარმოო ძალების უარისმყოფელი და „კომუნისტური“ ურთიერთობის ძალით გამტარებული. ისტორიამ არ იცის ამაზე უფრო ღრმა წინააღმდეგობა ეკონომიკურ შესაძლებლობასა და პოლიტიკურ ზედნაშენს შორის“. აქვე იგი მიუთითებს იმასაც, რომ „კომუნიზმის ლიკვიდაცია მოხდება თვით კომუნისტების მეთაურობით“.¹²⁶ ჟორდანია მახვილგონივრულად მიუთითებს, რომ ეს ბოლშევიკური („მუჟიკური“) კომუნიზმი „ორღობეში მიჩიხულთა ნაცოდვილარია, წარმავალი ეპიზოდია, რომელიც გაქრება მაშინვე, როგორც კი რუსეთი ევროპისაკენ პირს იბრუნებს.“¹²⁷ მართლაც, საბჭოთა წყობილება მაშინვე „გაქრა“, როგორც კი საბჭოთა კავშირმა 1986 წლიდან პირი იბრუნა დასავლეთისაკენ, რასაც მისი დაშლა მოჰყვა.

ამრიგად, ახდა ნოე ჟორდიანის წინასწარმეტყველება, რომ „ან ევროპა უნდა გარუსდეს, ან რუსეთი გაევროპელდეს“, მაგრამ „რუსეთს შანსი არა აქვს ევროპის გარუსებისა“.¹²⁸ ნაშრომში „ჩვენი ტაქტიკა“ ნოე ჟორდანია ასკვნის, რომ „საქართველოს განთავისუფლება შესაძლებელი და გარდაუვალია, როგორც შედეგი რუსეთის შინაგანი და საგარეო კონფლიქტებისა“.¹²⁹

ნოე ჟორდანიამ კარგად შეაფასა კავკასიის გეოპოლიტიკური ფაქტორის მნიშვნელობა მსოფლიოში და მას დიდი მომავალი უწინასწარმეტყველა: „კავკასია ერთი მთლიანი ტერიტორიული და ეკონომიკური ორგანიზმია, აქეთ არ ძევს გზანი არც ჩრდილოეთის, არც სამხრეთის. მათი საარსებო გასავალნი სხვაგან არიან. აქ ძევს ერთი მოკლე გზა დასავლეთიდან აღმოსავლეთში, აღმოსავლეთიდან-დასავლეთში. კავკასიას შეეყავართ შუაგულ აზიაში — ამ კაცობრიობის და კულტურის უძველეს აკვანში. ეს გზა დღეს (1934 წელს — ვ. შ.) დახშულია, მას გახსნის მხოლოდ თავისუფალი კავკასია: კავკასიის პრობლემა საკაცობრიო პრობლემაა“.¹³⁰

გაზეთ „ჩიკაგო ტრიბუნის“ კორესპონდენტთან საუბარში ნოე ჟორდანიამ ისიც კი აღნიშნა, რომ „ყოველ ეჭვგარეშეა, რომ რაკი აღდგენილ იქნება ნორმალური საერთაშორისო გაცვლა-გამოცვლა საქონლის, ჩვენ ტერიტორიაზე აუარებელი სატრანზიტო საქონელი და დიდძალი მგზავრები გაივლის“.¹³¹ ჟორდიანის მიერ წამოყენებულმა ამ სტრატეგიულმა იდეამ, რომლის საჭიროება ცხოვრებამ უცილოდ დაადასტურა,

¹²⁶ იქვე, გვ. 110-111.

¹²⁷ ნ. ჟორდანია, ნამდვილი და ყალბი კომუნიზმი, პარიზი, 1925, გვ. 62.

¹²⁸ ნ. ჟორდანია, ჩვენ და ისინი, პარიზი, 1924, გვ. 29-30.

¹²⁹ იქვე, გვ. 110.

¹³⁰ ნ. ჟორდანია, რჩეული ნაწერები, თბ., 1990, გვ. 178.

¹³¹ გ. ჟვანია, ევროპა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა, თბ., 1998, გვ. 141.

განვითარება და განხორციელება ჰპოვა თანამედროვე დამოუკიდებელ საქართველოში.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ იგი იყო მსოფლიოს ერთ-ერთი გამოჩენილი სოვეტოლოგი, რომელმაც ცნობილ პოლიტოლოგებზე რიჩარდ პაიპსზე და ზბიგნევ ბჟეზინსკიზე 30-40 წლით ადრე გამოიკვლია ბოლშევიზმის ფესვები, თეორია და ტაქტიკა და გააკეთა მეცნიერული დასკვნა, რომ გარდაუვალია საბჭოთა კავშირის დაშლა და საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვება გარკვეული დროის შემდეგ. მისი ეს პროგნოზი საოცარი სიზუსტით ახდა.

ამრიგად, ნოე ჟორდანიას მთავრობის ევროპეიზაციის თეორიასა და პრაქტიკას, მის ღვაწლს საქართველოს დამოუკიდებლობის დაფუძნებასა და შენარჩუნებაში, სოვეტოლოგიურ აზროვნებაში, ასევე, მის წვლილს თანამედროვე სოციალ-დემოკრატიის თეორიასა და პრაქტიკაში საერთაშორისო მნიშვნელობა გააჩნია. აღნიშნული ანალიზი ქმნის საფუძველს მონოგრაფიის მომდევნო თავისთვის, რომელიც რუსული ოკუპაციის პირობებში ემიგრანტული მთავრობის მიერ ევროინტეგრაციის იდეის შენარჩუნებისა და რეალიზაციისთვის წარმოებულ ბრძოლას შეეხება.

თავი V. რუსული ოკუპაცია და ემიგრანტული მთავრობის ბრძოლა ევროინტეგრაციისთვის

შესავალი

XX საუკუნის დასაწყისი საქართველოს სახელმწიფოებრივი განვითარების ისტორიაში განიხილება როგორც გარდამტეხი ეტაპი, როდესაც ეროვნულ-დემოკრატიული პროექტი პირველად განხორციელდა, რითაც საფუძველი ჩაეყარა საქართველოს, როგორც სუვერენული სუბიექტის, სამართლებრივ თვითდამკვიდრებას. ამ პროცესის შედეგი 1918 წლის 26 მაისს გამოცხადებული საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918–1921) იყო, რომელიც ევროპული ტიპის კონსტიტუციური და საპარლამენტო სახელმწიფოს ფორმირების პირველ რეალურ გამოცდილებას წარმოადგენდა. როგორც ამერიკელი ისტორიკოსი და სოვეტოლოგი, რონალდ გრიგორ სუნი აღნიშნავს, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის პროექტი არა მხოლოდ ეროვნული თვითგამორკვევის პროცესის შედეგი, არამედ ევროპული პოლიტიკური მოდელის გააზრებული არჩევანიც იყო.¹³² მსგავს პოზიციას იზიარებს ამერიკელი ისტორიკოსი სტივენ ჯონსი, რომლის მიხედვითაც, 1918–1921 წლების საქართველო, პოსტიმპერიულ სივრცეში ევროპული სოციალ-დემოკრატიული მოდელის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ექსპერიმენტს წარმოადგენდა.¹³³

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების საგარეო პოლიტიკა დასავლურ ორიენტაციას ეფუძნებოდა და მიზნად ისახავდა საერთაშორისო აღიარებისა და ევროპულ სახელმწიფოებთან ინტეგრაციის მიღწევას. 1921 წლის იანვარში საქართველოს დამოუკიდებლობის „დე-იურე“ აღიარება ამ მიმართულებით მნიშვნელოვან დიპლომატიურ წარმატებას წარმოადგენდა, თუმცა, როგორც დევიდ ლენგი აღნიშნავს, ეს აღიარება დაგვიანებული აღმოჩნდა და ქვეყნის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ეფექტიან გარანტიად ვერ იქცა.¹³⁴

ამრიგად, 1918 წლის 26 მაისს გამოცხადებული საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918–1921) თანამედროვე ქართულ და და-

¹³² Suny, Ronald Grigor. "The Making of the Georgian Nation", 2nd ed. Bloomington: Indiana University Press, 1994, pp. 220–225.

¹³³ F. Jones, Stephen. "Socialism in Georgian Colors", Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005, pp. 185–190.

¹³⁴ Lang, David Marshall. "A Modern History of Georgia", London: Weidenfeld & Nicolson, 1962, p. 240.

სავლურ ისტორიოგრაფიაში განიხილება, როგორც ევროპული ტიპის კონსტიტუციური სახელმწიფოს ფორმირების პირველი მცდელობა, რომელიც ლიბერალურ-დემოკრატიულ პრინციპებსა და პარლამენტარიზმის მოდელს ეფუძნებოდა.

1921 წლის თებერვალ-მარტში განხორციელებულმა საბჭოთა რუსეთის სამხედრო ინტერვენციამ საქართველოს პოლიტიკური განვითარება ძირეულად შეცვალა და მისი სუვერენიტეტის დაკარგვა გამოიწვია. საერთაშორისო სამართლის ზოგადი პრინციპების მიხედვით, სახელმწიფოს ტერიტორიული სუვერენიტეტის ძალადობრივი შეწყვეტა საერთაშორისო სამართლის ნორმების დარღვევად მიიჩნევა. აღნიშნულ კონტექსტში, ამერიკელი იურისტის ჰანს კელსენის¹³⁵ მიხედვით, სახელმწიფოს იურიდიული სუბიექტობა არა მხოლოდ ფაქტობრივი კონტროლით, არამედ სამართლებრივი წესრიგის ფარგლებში მისი არსებობის აღიარებითა და კონსტიტუციური უწყვეტობით განისაზღვრება. ამდენად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაცია შეფასებულია როგორც იმპერიული პოლიტიკის გაგრძელება, რაც პოსტიმპერიული სივრცისთვის დამახასიათებელ პროცესებს ასახავდა. აღნიშნული თეორიული ჩარჩოს ფარგლებში, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის საკითხი განიხილება როგორც ევროპული პოლიტიკური მოდელის შეწყვეტილი, მაგრამ სამართლებრივად განგრძობადი პროექტი.¹³⁶

ამ თეორიული მიდგომის განვითარებაში, ასევე, მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ბრიტანელ იურისტს ჰერშ ლაუტერპახტს¹³⁷, რომლის მიხედვით, სახელმწიფოს სამართლებრივი არსებობა ოკუპაციის პირობებშიც შეიძლება გაგრძელდეს.¹³⁸

¹³⁵ ჰანს კელსენი (Hans Kelsen; 1881-1973) — ავსტრიელი და მოგვიანებით ამერიკელი იურისტი, სამართლის ფილოსოფოსი, „სუფთა სამართლის თეორიის“ (Reine Rechtslehre) ავტორი. მისი თეორიის მიხედვით, სამართალი წარმოადგენს ნორმების იერარქიულ სისტემას, რომელიც პოლიტიკისა და მორალისგან დამოუკიდებელია. იგი, ასევე, 1920 წლის ავსტრიის კონსტიტუციის ერთ-ერთი მთავარი ავტორი და XX საუკუნის იურიდიული პოზიტივიზმის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წარმომადგენელი იყო.

¹³⁶ Kelsen, Hans. "General Theory of Law and State", 1945, 324–330; Hersch Lauterpacht, Recognition in International Law, 1947, pp. 80-88; Stephen F. Jones, "Socialism in Georgian Colors: The European Road to Social Democracy, 1883-1917" (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005, pp. 2-5.

¹³⁷ ჰერშ ლაუტერპახტი (Hersch Lauterpacht; 1897-1960) — ბრიტანელი იურისტი, საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი, მოსამართლე. იგი თანამედროვე საერთაშორისო ადამიანის უფლებათა სამართლის ერთ-ერთ ფუძემდებლად ითვლება. მის თეორიაში ინდივიდს, როგორც საერთაშორისო სამართლის სუბიექტს, ხოლო საერთაშორისო სამართლებრივ წესრიგში, სახელმწიფოთა სამართლებრივი პასუხისმგებლობის იდეას ცენტრალური ადგილი უკავია.

¹³⁸ Kelsen, Hans. "General Theory of Law and State", Cambridge, MA: Harvard University Press, 1945, pp. 324-330; Hersch Lauterpacht, "Recognition in International Law", Cambridge: Cambridge University Press, 1947, pp. 80-88.

აღნიშნულ თეორიულ ჩარჩოს მნიშვნელოვანად ავითარებს ქართული ემიგრანტული იურიდიული აზრიც, განსაკუთრებით კი ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი იურისტი, საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი, სტრასბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი მიხეილ მუსხელიშვილი.¹³⁹ ჯერ კიდევ სამეცნიერო მოღვაწეობის ადრეულ ეტაპზე, თავის სადოქტორო კვლევაში: „ფედერალური სახელმწიფოს იურიდიული თეორია“ (*La théorie juridique de l'État fédéral*), იგი სახელმწიფოს განიხილავს, როგორც სამართლებრივად კონსტრუირებულ ერთეულს, რომლის არსი ფაქტობრივი ძალაუფლების განხორციელებით არ ამოიწურება. ამ თეორიულ ჩარჩოში მ. მუსხელიშვილი პირდაპირ აღნიშნავს, რომ სახელმწიფო არ შეიძლება გაიგივდეს მხოლოდ ძალაუფლებრივ ფაქტთან. იგი წერს: *\"L'État ne se réduit pas à la seule expression de la puissance; il est avant tout un ordre juridique dont la continuité ne dépend pas exclusivement de l'exercice effectif du pouvoir\"*. („სახელმწიფო არ დაიყვანება მხოლოდ ძალაუფლების გამოვლინებაზე; იგი უპირველესად სამართლებრივ წესრიგს წარმოადგენს, რომლის უწყვეტობა მხოლოდ ფაქტობრივი ძალაუფლების განხორციელებაზე არ არის დამოკიდებული“)¹⁴⁰.

მოგვიანებით ნაშრომში: „სუვერენიტეტი და ევროპული ფედერალიზმი“ (*La souveraineté et le fédéralisme européen*) მიხეილ მუსხელიშვილი სუვერენიტეტს განიხილავს როგორც ნორმატიულ-იურიდიულ კატეგორიას, რომელიც ეფექტიან ტერიტორიულ კონტროლზე სრულად დამოკიდებული არ არის და სახელმწიფოს დროებითი ოკუ-

¹³⁹ მიხეილ მუსხელიშვილი (Michel Mouskhély, 1903-1964) — ქართველი იურისტი, საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი, მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე; ევროპის ხალხთა კონგრესის პრეზიდენტი, ევროპის ფედერალისტური მოძრაობის ცენტრალური კომიტეტის წევრი და ევროგაერთიანების პიონერი. 1921 წელს, 18 წლის ასაკში, სწავლას ევროპაში იწყებს. უმაღლესი განათლება გეტინგენის, მიუნხენის, ლიონისა და პარიზის უნივერსიტეტებში მიიღო. 1931 წელს სორბონის უნივერსიტეტში დაიცვა სადოქტორო ნაშრომი *\"La théorie juridique de l'État fédéral\"* („ფედერალური სახელმწიფოს სამართლებრივი თეორია“) და პოლ დეშანელის პრემიით დაჯილდოვდა. 1932 წელს საფრანგეთის მოქალაქე ხდება (იხ. *Journal officiel de la République française*, 22 მაისი, 1932) და საფრანგეთის აკადემიურ სივრცეში იწოდება სახელით Michel Mouskhély. 1945-1964 წლებში სტრასბურგის უნივერსიტეტის სამართლის, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პროფესორი იყო. 1959 წლის ივლისში დააფუძნა საბჭოთა კავშირისა და აღმოსავლეთ ევროპის კვლევის ცენტრი — *Centre de Recherches sur l'U.R.S.S. et les pays de l'Est* („მუსხელის ცენტრი“) (იხ. *Revue française de sociologie*, №1-2, 1960, pp. 221-222). 1964 წლის 11 ივლისს, ჩერვინის მწვერვალზე (Cervin), აოსტას ხეობაში (იტალიის ალპები) ფეხი დაუცურდა და ტრაგიკულად დაიღუპა. დაკრძალულია სტრასბურგის რობერტსოს სასაფლაოზე. მემკვიდრე არ დარჩენია; მისი ძმისშვილია აკადემიკოსი დავით მუსხელიშვილი, ცნობილი არქეოლოგის ლევან მუსხელიშვილის შვილი. (იხ. *Dossier personnel de Michel Mouskhély*, cote 1007W1269; *Archives d'Alsace*).

¹⁴⁰ Mouskhély, Michel. *\"La théorie juridique de l'État fédéral\"*, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1931, p. 48.

პაციის ან ფაქტობრივი ხელისუფლების დაკარგვის პირობებშიც შეიძლება შენარჩუნდეს.¹⁴¹

ამასთანავე, მ. მუსხელიშვილი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს საერთაშორისო სამართლის როლს სახელმწიფოს სტატუსის განსაზღვრაში. ნაშრომში: „სამართლიანობის პრინციპი თანამედროვე საერთაშორისო სამართალში“ (*"L'équité en droit international moderne"*) იგი ხაზს უსვამს, რომ საერთაშორისო სამართლის პრინციპები, მათ შორის სამართლებრივი სამართლიანობა (*équité*), სახელმწიფოთა იურიდიული სტატუსის დაცვას პოლიტიკურ რეალობათა ცვლილების პირობებშიც უზრუნველყოფს.¹⁴²

მნიშვნელოვანია ისიც, რომ მ. მუსხელიშვილი ევროპული ფედერალიზმის კონტექსტში სახელმწიფოს აღიქვამს არა იზოლირებულ ერთეულად, არამედ უფრო ფართო სამართლებრივი და პოლიტიკური სისტემის ნაწილად. ნაშრომში: „კონფედერაცია და ფედერაცია: ანტითეზა“ (*"Confédération et fédération: L'antithèse"*) იგი მიუთითებს, რომ სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი ტრანსფორმირებადია და შეიძლება უფრო მაღალი დონის სამართლებრივ სტრუქტურებთან თანაარსებობდეს.¹⁴³ ეს ხედვა კიდევ უფრო ვითარდება მის შემდგომ ნაშრომებში, სადაც იგი ევროპული ფედერალიზმის იდეას სახელმწიფოთა თანამშრომლობასა და სამართლებრივი წესრიგის განვითარებას უკავშირებს.

სუვერენიტეტის დაკარგვის პირობებში საქართველოს ლეგიტიმური ხელისუფლება იძულებული გახდა ემიგრაციაში გადასულიყო, რაც სახელმწიფოებრივი უწყვეტობის¹⁴⁴ (state continuity) კონცეფციის ერთ-ერთ თვალსაჩინო პრაქტიკულ მაგალითს წარმოადგენს. აღნიშნული კონცეფცია საერთაშორისო სამართლის თეორიაში გულისხმობს, რომ სახელმწიფოს, როგორც საერთაშორისო-სამართლებრივი სუბიექტის არსებობა, მხოლოდ მის ტერიტორიაზე ეფექტიანი კონტროლის განხორ-

¹⁴¹ Mouskhély, Michel. "La souveraineté et le fédéralisme européen", *Revue du droit public* 67, № 3, 1951, pp. 451-478.

¹⁴² Mouskhély, Michel. "L'équité en droit international moderne", *Revue générale de droit international public*, 1933, pp. 210-220.

¹⁴³ Mouskhély, Michel. "Confédération et fédération: L'antithèse", Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1937, pp. 60-75.

¹⁴⁴ სახელმწიფოებრივი უწყვეტობის (state continuity) კონცეფცია, საერთაშორისო სამართალში, მისი ტერიტორიის ოკუპაციის ან დე ფაქტო ხელისუფლების ცვლილების შემთხვევაშიც, სახელმწიფოს იურიდიული სუბიექტობის შენარჩუნებას გულისხმობს. აღნიშნული მიდგომა თეორიულად არის განვითარებული ჰანს კელსენის ნაშრომში (*"General Theory of Law and State"*, 1945, pp. 324-330) და ჰერმ ლაუტერპახტის კვლევაში (*"Recognition in International Law"*, 1947, pp. 80-88). ანალოგიური სამართლებრივი ლოგიკა გვხვდება ლუი ლე ფურის შრომებშიც, სადაც სახელმწიფო აღიქმება როგორც საერთაშორისო სამართლის იურიდიული სუბიექტი, რომლის არსებობა არა მხოლოდ ეფექტიანი კონტროლით განისაზღვრება, არამედ სამართლებრივ აღიარებასა და საერთაშორისო სამართლებრივ წესრიგში მის დადასტურებულ სტატუსს ეფუძნება (Louis Le Fur, *Précis de droit international public*, Paris: Dalloz, 1933, pp. 120-130).

რციელებაზე არ არის დამოკიდებული; იგი სამართლებრივ იდენტობას ინარჩუნებს მაშინაც კი, როდესაც დე ფაქტო ხელისუფლება ჩანაცვლებულია ან ტერიტორია ოკუპირებულია.

ამგვარად, სახელმწიფოებრივი უწყვეტობის კონცეფცია არა მხოლოდ თეორიულ აბსტრაქციას წარმოადგენს, არამედ ისტორიულად დადასტურებულ სამართლებრივ პრაქტიკას, რომელიც საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის საქმიანობაში ინსტიტუციურ-პოლიტიკურ გამოხატულებას პოულობს.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ემიგრანტული მთავრობის ევროპაში საქმიანობა სწორედ ამ თეორიულ ჩარჩოში უნდა განვიხილოთ, როგორც მცდელობა საერთაშორისო სამართლებრივ სივრცეში სახელმწიფოს იურიდიული სტატუსის ფორმალურად შენარჩუნებისა, მიუხედავად ტერიტორიული ოკუპაციისა და „დე ფაქტო“ ხელისუფლების დაკარგვისა. ამ კონტექსტში, მიხეილ მუსხელიშვილის ნაშრომები „სახელმწიფოებრივი უწყვეტობის“ კონცეფციას არა მხოლოდ თეორიულად ამყარებს, არამედ, ასევე, ავლენს მის შესაბამისობას იმ ისტორიულ-პოლიტიკურ რეალობასთან, რომელშიც საქართველოს ემიგრანტული ხელისუფლება ფუნქციონირებდა. შესაბამისად, მ. მუსხელიშვილის სამართლებრივი ანალიზი შეიძლება განვიხილოთ როგორც თეორიული და პრაქტიკული განზომილებების შემაკავშირებელი ინტელექტუალური ჩარჩო, რომელიც სახელმწიფოს იურიდიული არსებობის შენარჩუნებას საერთაშორისო სამართლებრივ ნებსრიგში მისი სუბიექტის სახით მოქმედებას უკავშირებს.

ემიგრანტული მთავრობის საქმიანობა მიზნად ისახავდა საქართველოს საკითხის საერთაშორისო ასპარეზზე შენარჩუნებასა და ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენის იდეის გაძლიერებას. ამ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საერთაშორისო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობას, მათ შორის ერთა ლიგასთან ურთიერთობას, რაც საქართველოს საკითხის ინტერნაციონალიზაციის მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს წარმოადგენდა.

ამასთანავე, ემიგრანტული პოლიტიკური ელიტა აქტიურად მუშაობდა ევროპულ ინტელექტუალურ სივრცეში, სადაც საქართველოს როგორც ევროპული სახელმწიფოს ნარატივი ყალიბდებოდა. ეს დისკურსი იმდროინდელ საერთაშორისო გეოპოლიტიკურ პროცესებთან სრულ თანხვედრაში იყო. ბრიტანელი ისტორიკოსი ერიკ ჰობსბაუმი¹⁴⁵ აღნიშ-

¹⁴⁵ ერიკ ჰობსბაუმი (Eric Hobsbawm; 1917-2012) — ბრიტანელი ისტორიკოსი, მარქსისტული თეორიის მკვლევარი, რომელიც ცნობილია ინდუსტრიული კაპიტალიზმის, სოციალიზმისა და ნაციონალიზმის ისტორიული ანალიზით. მისი ყველაზე ცნობილი ნაშრომებია: ე. წ. „გრძელი XIX საუკუნის“ ტრილოგია (The Age of Revolution, The Age of Capital, The Age of Empire) და „მოკლე XX საუკუნის“ ანალიზი (The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991).

ნავს, რომ ეს პერიოდი იმპერიების დაშლითა და ახალი პოლიტიკური იდენტობების ფორმირებით ხასიათდება.¹⁴⁶

ემიგრანტული მთავრობის საქმიანობა მხოლოდ პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენის მცდელობით არ შემოიფარგლებოდა. იგი უფრო ფართო ცივილიზაციურ არჩევანს ეფუძნებოდა, რომელიც საქართველოს ევროპულ ღირებულებებთან, სამართლებრივ-პოლიტიკურ ტრადიციასა და სახელმწიფოებრივი მოწყობის დასავლურ მოდელებთან აკავშირებდა. ამდენად, საქართველოს ევროპული ინტეგრაციის იდეა უნდა განვიხილოთ არა მხოლოდ როგორც პოლიტიკური მიზანი, არამედ როგორც ისტორიულად ჩამოყალიბებული სტრატეგიული არჩევანი, რომლის საწყისი ფესვები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გამოცდილებასა და ემიგრანტული პოლიტიკური ელიტის საქმიანობაში იკვეთება.

ამრიგად, საბჭოთა რუსეთის წითელი არმიის მიერ საქართველოს ტერიტორიის ანექსია-ოკუპაციის მიუხედავად, ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პოლიტიკური ელიტა ქვეყნის იდენტობას ევროპულ ცივილიზაციურ სივრცეში მკაფიოდ განსაზღვრავდა.

წინამდებარე თავი მიზნად ისახავს XX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს პოლიტიკური-ისტორიული პროცესების კომპლექსურ ანალიზს, რომელიც ერთდროულად როგორც სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვის, ისე მისი სამართლებრივი და პოლიტიკური უწყვეტობის შენარჩუნების მცდელობებს მოიცავს. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ორ ურთიერთდაკავშირებულ განზომილებას: ერთის მხრივ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918–1921) მთავრობის ევროპული ინტეგრაციის წინაპირობების, პოლიტიკური ორიენტაციისა და ინსტიტუციური მოდერნიზაციის პროცესის ანალიზს; ხოლო, მეორეს მხრივ, რუსული ოკუპაციის შედეგად წარმოშობილ სუვერენიტეტის კრიზისსა და ემიგრანტული მთავრობის მიერ შემუშავებული ევროპული სტრატეგიის შეფასებას.

მე-V თავის პირველ პარაგრაფში (§1) განხილულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი პროექტი, როგორც ევროპულ პოლიტიკურ და სამართლებრივ სივრცეში ინტეგრაციის ადრეული მცდელობა, სადაც დასავლური ინსტიტუციური მოდელების ათვისებისა და დემოკრატიული სახელმწიფოს ფორმირების ტენდენციები იკვეთება. მეორე პარაგრაფი (§2) ფოკუსირებულია რუსული ოკუპაციის შედეგად გამოწვეულ სუვერენიტეტის დაკარგვაზე და იმ პოლიტიკურ-სამართლებრივ რეალობაზე, რომლის პირობებშიც ემიგრანტული

¹⁴⁶ Hobsbawm, Eric. "The Age of Extremes", New York: Pantheon Books, 1994, pp. 60-70.

მთავრობა საქართველოს საერთაშორისო-სამართლებრივი სტატუსის შენარჩუნებასა და ევროპულ პოლიტიკურ სივრცეში აქტიური პოზიციონირების გაგრძელებას ცდილობდა.

აღნიშნული ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ საქართველოს ევროპული არჩევანი მხოლოდ თანამედროვე პოლიტიკური ინტეგრაციის შედეგს არ წარმოადგენს; იგი უფრო ფართო ისტორიულ-ცივილიზაციური პროცესის ნაწილია, რომელიც როგორც პოლიტიკურ პრაქტიკაში, ისე ინტელექტუალურ-სამართლებრივ დისკურსში თანმიმდევრულად ყალიბდებოდა. ამდენად, ევროპული ორიენტაცია საქართველოში უნდა განვიხილოთ როგორც ისტორიულად განსაზღვრული და ინტელექტუალურად ფორმირებული იდეა, რომლის განსაკუთრებით მკაფიო გამოვლენა XX საუკუნის პირველ ნახევარში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისა და ემიგრაციის პოლიტიკური ელიტის საქმიანობის კონტექსტში, თანმიმდევრულად იკვეთება.

თავი V. §1. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921) მთავრობა და ევროპული ინტეგრაციის წინაპირობები

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921) პერიოდი სამხრეთ კავკასიის თანამედროვე პოლიტიკური ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე კომპლექსურ და გარდამტეხ ეტაპს წარმოადგენს. იმპერიული წესრიგის დაშლის ფონზე, აღნიშნულმა პერიოდმა შექმნა უნიკალური ისტორიული კონტექსტი, რომლის ფარგლებში დასავლური ტიპის კონსტიტუციური და საპარლამენტო მოდელის საფუძველზე, დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოებრიობის ინსტიტუციონალიზაცია პირველად განხორციელდა. ეს ეტაპი არა მხოლოდ სახელმწიფოებრივი მშენებლობის პროცესის ანალიზისთვის, არამედ ე. წ. „ევროპული ინტეგრაციის იდეის“ გენეზისის გააზრების თვალსაზრისითაც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. სწორედ ამ პერიოდში იკვეთება ქართული პოლიტიკური ელიტის თანმიმდევრული და მიზანმიმართული მისწრაფება ევროპული პოლიტიკური და სამართლებრივი მოდელების გადმოღებისა და მათი ადგილობრივ სოციალურ-პოლიტიკურ გარემოსთან ადაპტაციისკენ, რაც საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის ერთ-ერთ ფუნდამენტურ განმსაზღვრელ ფაქტორად უნდა შეფასდეს.

თანამედროვე დასავლურ და ქართულ ისტორიოგრაფიაში 1918-1921 წლების საქართველო პოსტრევოლუციური და პოსტიიმპერიული

სივრცის დემოკრატიული სახელმწიფოებრიობის ერთგვარ ექსპერიმენტად განიხილება. იმპერიის დაშლის შემდეგ, მთავარ ამოცანას ახალი პოლიტიკური ლეგიტიმაციის შექმნა წარმოადგენდა. ასეთი ტიპის სახელმწიფოები, როგორც ნესი, უწყვეტ ინსტიტუციურ ტრადიციას არ ეფუძნება. აღნიშნულ პირობებში პოლიტიკური ელიტის წინაშე ახალი სამართლებრივი და პოლიტიკური წესრიგის ფორმირების ამოცანა იდგა. ამ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა დასავლურ კონსტიტუციურ გამოცდილებას ენიჭებოდა.

ამ კონტექსტში საქართველო კავკასიაში ერთ-ერთ ყველაზე განვითარებულ მაგალითად გვევლინება. ქართული პოლიტიკური ელიტა, განსაკუთრებით სოციალ-დემოკრატიული ხელმძღვანელობა, სახელმწიფოებრივი განვითარების ევროპულ პოლიტიკურ მოდელებთან დაახლოებას ესწრაფოდა. ამასთან, „ევროპული ორიენტაცია“ ამ შემთხვევაში გეოგრაფიულ ან ცივილიზაციურ კუთვნილებას არ ნიშნავს. იგი პოლიტიკური მოდელების, ინსტიტუციური პრაქტიკებისა და იდეური ჩარჩოების გადმოტანასა და მათ ადგილობრივ გარემოსთან ადაპტაციას გულისხმობს.

ამ პროცესის ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება იყო ის, რომ ევროპული მართვის მოდელის მიღება არა მექანიკური იმიტაციის გზით, არამედ ადაპტაციური ლოგიკით, ადგილობრივი სოციალური, ეთნიკური და პოლიტიკური რეალობის გათვალისწინებით ხორციელდებოდა. ამით საქართველო ერთვებოდა ამ ფართო ისტორიულ პროცესში, რომელიც პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ ევროპაში ახალი სახელმწიფოებრივი ფორმების ჩამოყალიბებასთან იყო დაკავშირებული.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს პოლიტიკური ელიტა დამოუკიდებლობის იდეის მიმართ ერთგვაროვანი არ იყო. განსაკუთრებით სოციალ-დემოკრატიულ წრეებში ინტერნაციონალისტურ პოლიტიკურ ხედვებს მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდა, რის შედეგადაც ეროვნული სახელმწიფო უფრო ფართო კლასობრივი და საერთაშორისო პროცესების ნაწილად განიხილებოდა. ამ იდეოლოგიური დაძაბულობის არსი, ნოე ჟორდანიას პოლიტიკურ რიტორიკაში ნათლად იკვეთება. 1920 წლის ივნისში, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მეორე ყრილობაზე გამოსვლისას, მან განაცხადა: „სოციალურ-პოლიტიკურ შეხედულებას ეჭირა და უჭირავს უაღრესი როლი, ხოლო ნაციონალურს — ხელქვეითი“.¹⁴⁷ ეს ფორმულირება ცხადყოფს, რომ ეროვნული საკითხი თავდაპირველად პარტიული იერარქიის ქვედა საფეხურზე იყო განთავსებული და დამოუკიდებლობის იდეასთან მიმართებით შიდა წინააღმდეგობას ქმნიდა. თუმცა პოლიტიკური პრაქტიკის განვითარებამ, სახელმწიფო ინსტიტუტების

¹⁴⁷ სახელმწიფო ცენტრალური საისტორიო არქივი (სცსსა), ფ. 1825, ანან. 1, საქ. 159, ფურც. 26.

ჩამოყალიბებამ და საერთაშორისო კონტექსტის გამწვავებამ ეროვნული სახელმწიფოს პრიორიტეტად ჩამოყალიბება განაპირობა. ეს ტენდენცია, განსაკუთრებით ემიგრაციულ ეტაპზე, თვალსაჩინო გახდა.

ამერიკელი ისტორიკოსის სტივენ ჯონსის მიხედვით: „საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ იდეოლოგიურ პრინციპებსა და ქართულ რეალობას შორის რთული და მტკივნეული კომპრომისები გამოავლინა. წინააღმდეგობები არსებობდა როგორც პარტიებს შორის, ისე თავად მმართველი პოლიტიკური ძალის შიგნითაც. სოციალ-დემოკრატიული პარტია ცდილობდა შუალედური კურსის შენარჩუნებას და აქცენტს აკეთებდა „სახალხო დემოკრატიაზე“, რომელიც მასებზე ორიენტირებულ პოლიტიკას, ძალაუფლების გადანაწილებასა და ეროვნულ უმცირესობათა კულტურული უფლებების დაცვას ეფუძნებოდა. ამავდროულად, ისინი აღიარებდნენ, რომ რესპუბლიკა ბურჟუაზიულ პრინციპებზე დაფუძნებული სახელმწიფო იყო, სადაც სასამართლოს დამოუკიდებლობა და კერძო საკუთრების დაცვა კონსტიტუციურ აუცილებლობას წარმოადგენდა“.¹⁴⁸

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნა რუსეთის იმპერიის დაშლისა და პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ ჩამოყალიბებული ახალი საერთაშორისო წესრიგის ფონზე განხორციელდა. ამ პერიოდში ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში ინტენსიური პროცესები—იმპერიების დაშლა და ნაციონალური სახელმწიფოების ფორმირება მიმდინარეობდა.¹⁴⁹

ამ კონტექსტში საქართველო პოსტიიმპერიული სახელმწიფოებრიობის განსაკუთრებულ შემთხვევას წარმოადგენდა, სადაც ახალი პოლიტიკური სუვერენიტეტი არა მხოლოდ ტერიტორიულ კონტროლზე, არამედ სამართლებრივ-კონსტიტუციურ ლეგიტიმაციაზე უნდა დაფუძნებულიყო. ამ პროცესის ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევას სახელმწიფო ინსტიტუტების ერთდროული შექმნა და მათი საერთაშორისო აღიარების მოპოვება წარმოადგენდა, რაც პატარა სახელმწიფოს პირობებში განსაკუთრებით რთულ ამოცანად მიიჩნეოდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი სისტემა თავიდანვე წარმომადგენლობითი დემოკრატიის პრინციპს ეფუძნებოდა. უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს დამფუძნებელი

¹⁴⁸ ჯონსი, სტივენ. „დემოკრატიის ფორმირება საქართველოში: 1918-1921“, „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გახსენება ასი წლის შემდეგ: მოდელი ევროპისთვის?“, საერთაშორისო სამეცნიერო ფორუმის კრებული (თბილისი: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; საქართველოს ეროვნული არქივი; საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა; საქართველოს ეროვნული მუზეუმი; სამხრეთ კავკასიის კვლევის ამერიკული ინსტიტუტი [ARISC], 2018, გვ. 64.

¹⁴⁹ Hobsbawm, Eric. "The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991", New York: Pantheon Books, 1994, pp. 30-45.

კრება წარმოადგენდა, რომელსაც სახელმწიფოს პოლიტიკური მიმართულებების განსაზღვრა და აღმასრულებელი ხელისუფლების კონტროლი ევალებოდა.

აღმასრულებელი ხელისუფლება სამინისტროების სისტემის სახით იყო ორგანიზებული და ადმინისტრაციული პოლიტიკის განხორციელებას უზრუნველყოფდა. ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის დამკვიდრებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა, რაც ევროპული კონსტიტუციონალიზმის ერთ-ერთ ფუნდამენტურ მახასიათებლად მიიჩნეოდა. ამავდროულად, ადგილობრივი თვითმმართველობის განვითარება იმპერიული ცენტრალიზმის ალტერნატივად ყალიბდებოდა და დემოკრატიული მმართველობის დეცენტრალიზაციას ხელს უწყობდა.

ევროპული ინტეგრაციის იდეა საქართველოსთვის მხოლოდ გეოპოლიტიკურ არჩევანს არ წარმოადგენდა; იგი ისტორიულად ჩამოყალიბებულ ცივილიზაციურ მიმართულებას უკავშირდებოდა, რომელიც დასავლური პოლიტიკური მოდელების ადაპტაციას ეფუძნებოდა.¹⁵⁰ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი პროექტი განიხილება როგორც ევროპული პოლიტიკური და სამართლებრივი სივრცის ნაწილად ჩამოყალიბების ერთ-ერთი ადრეული მცდელობა. ამ პროცესში ინსტიტუციური მოდერნიზაცია, სამართლებრივი სახელმწიფოს ფორმირება და საერთაშორისო ინტეგრაციისკენ მიმართული საგარეო პოლიტიკა ერთიან ევროპული ტიპის სახელმწიფოებრივი განვითარების სისტემას ქმნიდა.

დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა სახელმწიფო ინსტიტუტების ორგანიზებას შეუდგა. განსაკუთრებული ყურადღება საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების გამიჯვნის პრინციპის დანერგვას ეთმობოდა, რომელიც ევროპული კონსტიტუციონალიზმის ერთ-ერთ ძირითად მახასიათებლად ითვლებოდა.¹⁵¹

ადგილობრივი თვითმმართველობის ინსტიტუტების განვითარება მიზნად რეგიონული მმართველობის დემოკრატიზაციასა და ცენტრალიზებული იმპერიული მმართველობის მოდელის ჩანაცვლებას ისახავდა. ამერიკელი ისტორიკოსის ჩარლზ კინგის¹⁵² მიხედვით, კავკასიის

¹⁵⁰ Suny, Ronald Grigor. "The Making of the Georgian Nation", Bloomington: Indiana University Press, 1994, 10-15; Stephen F. Jones, "Socialism in Georgian Colors", Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005, pp. 3-8.

¹⁵¹ Jones, Stephen F. "Socialism in Georgian Colors", Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005, pp. 210-225.

¹⁵² ჩარლზ კინგი (Charles King, დაბ. 1967 წ.) — ამერიკელი ისტორიკოსი და პოლიტიკური მეცნიერების მკვლევარი, რომლის კვლევის სფეროა აღმოსავლეთ ევროპის, შავი ზღვის რეგიონისა და კავკასიის ისტორია და პოლიტიკა. მისი ერთ-ერთი მთავარი ნაშრომია: "The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus" („თავისუფლების აჩრდილი:

პოსტიმპერიული სახელმწიფოებრივი ფორმირების პროცესში, მათ შორის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მაგალითზე, ახალი ეროვნული სუვერენიტეტის ჩამოყალიბების მცდელობა იკვეთებოდა.¹⁵³ ეს პროცესი ევროპული სახელმწიფოების ადმინისტრაციული მოდელისადმი ადაპტაციას ასახავდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ეკონომიკური პოლიტიკა საბაზრო ეკონომიკის ელემენტების დანერგვასა და ეროვნული ფინანსური სისტემის სტაბილიზაციაზე იყო ორიენტირებული. ამ თვალსაზრისით საბაზო სისტემის რეფორმა, ეროვნული ვალუტის სტაბილიზაციის მცდელობა და საგარეო ვაჭრობის ინსტიტუციონალიზაცია განხორციელდა.

ეკონომიკური პოლიტიკა მიზნად ისახავდა ქვეყნის საერთაშორისო ეკონომიკურ სივრცეში ინტეგრაციის ინსტიტუციური წინაპირობების შექმნას, რომელშიც გადამწყვეტ როლს კერძო საკუთრების დაცვის პრინციპის აღიარება და ეკონომიკური აქტივობის ლიბერალიზაცია ასრულებდა, რაც ხაზს უსვამს ქვეყნის ევროპული ეკონომიკური მოდელისადმი ორიენტაციას.

პოსტიმპერიულ სამხრეთ კავკასიაში ახლად ჩამოყალიბებული სახელმწიფოების საგარეო პოლიტიკა მნიშვნელოვანწილად საერთაშორისო აღიარების მოპოვების აუცილებლობით განისაზღვრებოდა.¹⁵⁴ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემთხვევაში ეს ამოცანა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენდა, რადგან ახალგაზრდა სახელმწიფოს არსებობა არა მხოლოდ შიდა ინსტიტუციურ სტაბილურობაზე, არამედ საერთაშორისო სამართლებრივ ლეგიტიმაციაზეც იყო დამოკიდებული.

საქართველოს დიპლომატიური წარმომადგენლობები ევროპულ სახელმწიფოებთან ურთიერთობების დამყარებასა და საქართველოს საკითხის საერთაშორისო დღის წესრიგში შენარჩუნებას ცდილობდნენ. განსაკუთრებით აქტიური ურთიერთობები საფრანგეთთან, დიდ ბრიტანეთთან და გერმანიასთან ვითარდებოდა. ამ პროცესში საქართველო დემოკრატიულ და ევროპული ტიპის სახელმწიფოდ წარმოჩენას ცდილობდა, რომელიც საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების შესრულებისთვის მზადყოფნას გამოხატავდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა თავიდანვე ევროპული ტიპის სახელმწიფოდ ყალიბდებოდა, რომლის განვითარება წარმომა-

კავკასიის ისტორია“), სადაც კავკასიის ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს, ისტორია ფართო იმპერიულ და პოსტიმპერიულ კონტექსტშია განხილული.

¹⁵³ King, Charles. "The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus", Oxford: Oxford University Press, 2008, pp. 133-140.

¹⁵⁴ G. Hovannisian, Richard. "The Republic of Armenia", Berkeley: University of California Press, 1971, pp. 60-70.

დგენლობით დემოკრატიას, სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპებსა და პოლიტიკური პლურალიზმის აღიარებას ეყრდნობოდა.¹⁵⁵

საქართველოს პოლიტიკური ელიტის მიზანს სახელმწიფოს კონსტიტუციურ-სამართლებრივი საფუძვლების ჩამოყალიბება წარმოადგენდა, რაც ეფექტიანი სახელმწიფო ინსტიტუტების შექმნასა და საერთაშორისო სამართლებრივ სივრცეში სუვერენული სუბიექტის სტატუსის დამკვიდრებას გულისხმობდა.

კონსტიტუციური სახელმწიფოების ფორმირება პირველ მსოფლიო ომის შემდგომ ევროპაში ახალი საერთაშორისო წესრიგის ჩამოყალიბებას უკავშირდებოდა. ამ პროცესში მცირე და მრავალეროვანი სახელმწიფოები სამართლებრივი სტაბილურობისა და საერთაშორისო ლეგიტიმაციის უზრუნველყოფას ცდილობდნენ.¹⁵⁶

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის მოკლე, თუმცა ინტენსიური პერიოდი (1918–1921) ქვეყნის სახელმწიფოებრივი ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე დინამიკურ და წინააღმდეგობრივ ეტაპს წარმოადგენს. ამ პერიოდში პოლიტიკური ელიტა იძულებული იყო ერთდროულად რამდენიმე მიმართულებით ემოქმედა: შეექმნა ფუნქციური სახელმწიფო ინსტიტუტები, დაეცვა ტერიტორიული მთლიანობა, მოეპოვებინა საერთაშორისო აღიარება და დემოკრატიული მმართველობის მოდელი დაეფუძნებინა. ამ კომპლექსურ პროცესში 1921 წლის კონსტიტუცია ცენტრალურ დოკუმენტად ყალიბდებოდა, რომელიც სამართლებრივ, იდეოლოგიურ და ცივილიზაციურ არჩევანს აერთიანებდა.¹⁵⁷

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის შემუშავება 1918-1921 წლებში მიმდინარეობდა და იგი ეროვნული საბჭოსა და დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიების მუშაობას მოიცავდა. ამ პროცესში სხვადასხვა პოლიტიკური მიმართულების წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ, რაც მის პლურალისტურ ხასიათს აძლიერებდა. კონსტიტუციის პროექტის შემუშავება, საქართველოს ეროვნული საბჭოს საკონსტიტუციო კომისიის ფარგლებში 1918 წლის 7 ივნისს, დაიწყო. კომისიის თავმჯდომარედ სერგი ჯაფარიძე, ხოლო მდივნად — პავლე საყვარელიძე აირჩიეს. მისი შემადგენლობა აერთიანებდა სხვადასხვა პოლიტიკური ძალის წარმომადგენლებს: რაჟდენ არსენიძე, ნოე ჟორდანიას, ივანე ჩერქეზიშვილი, გრიგოლ რცხილაძე, სამსონ დადიანი, გიორგი გვაზავა და კონსტანტინე მაყაშვილი. ერთი

¹⁵⁵ Suny, Ronald Grigor. "The Making of the Georgian Nation", Bloomington: Indiana University Press, 1994, pp. 192-205.

¹⁵⁶ ხვადაგია, ირაკლი. „საქართველოს დამფუძნებელი კრება 1919“, თბილისი: საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია, 2016, გვ. 324.

¹⁵⁷ მაცაბერიძე, მალხაზ. „საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება, მიღება, სახელმწიფოს მოწყობის კონცეფცია“, თბილისი, 2021, გვ. 19-20.

თვის შემდეგ, კომისიის შემადგენლობა გაფართოვდა და მასში ჩაერთნენ ახალი ექსპერტები: ლეო ნათაძე, მარიამ ჩხეიძე, ალექსანდრე წერეთელი, გერონტი ქიქოძე და სპირიდონ კედი. დამფუძნებელი კრების არჩევის შემდეგ, 1919 წლის მარტში თხუთმეტწევრიანი ახალი საკონსტიტუციო კომისია შეიქმნა, რომელმაც არსებულ პროექტს გადახედა და მუშაობა გააგრძელა. კომისიის ხელმძღვანელობა ეტაპობრივად იცვლებოდა. მას სხვადასხვა პერიოდში რაჟდენ არსენიძე და პავლე საყვარელიძე ხელმძღვანელობდნენ.¹⁵⁸

საკონსტიტუციო კომისიის ინსტიტუციური ფორმირების საწყის ეტაპზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა როგორც პოლიტიკური, ისე მეცნიერული კომპეტენციის გაერთიანებას. კომისიის მუშაობაში კონსულტაციის მიზნით მეცნიერების მოწვევა გადანყდა, რომელთა შორის ივანე ჯავახიშვილი, ზურაბ ავალიშვილი და სხვა იმდროინდელი ავტორიტეტული მეცნიერები მოიაზრებოდნენ.¹⁵⁹ მართალია, საარქივო დოკუმენტების მიხედვით, აღნიშნულ პირებს საკონსტიტუციო კომისიის რეალურ მუშაობაში მონაწილეობა პრაქტიკულად არ მიუღიათ, თუმცა კონსტიტუციის პროექტის შემუშავების საწყის ეტაპზე მათი მოწვევის გადანყვეტილება მეცნიერებისა და აკადემიური წრის ჩართვის მცდელობაზე მიუთითებს.

1918-1921 წლებში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის შემუშავების პროცესი მხოლოდ იურიდიული ტექსტის შექმნის მცდელობა არ ყოფილა; იგი სახელმწიფოს ევროპულ პოლიტიკურ-კულტურულ სივრცეში ინტეგრაციის ინტელექტუალურ პროექტს წარმოადგენდა. კონსტიტუციური დისკურსი როგორც დასავლეთ ევროპისა და ამერიკის გამოცდილებას, ისე ადგილობრივ პოლიტიკურ რეალობას ერთდროულად ეყრდნობოდა. ამ პროცესში განსაკუთრებით გამოიკვეთა ნოე ჟორდანიას, პავლე საყვარელიძის და საკონსტიტუციო კომისიის სხვა წევრების ხედვები, რომლებიც ევროპული დემოკრატიული მოდელების ადაპტაციას ქართულ სახელმწიფოში ცდილობდნენ.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მეთაური ნოე ჟორდანია კონსტიტუციას განიხილავდა როგორც კლასობრივ და დემოკრატიულ კომპრომისს, სადაც მთავარი არა ფორმალური სამართლებრივი სტრუქტურა, არამედ ძალთა რეალური ბალანსი იყო. მისი აზრით, დემოკრატიული რესპუბლიკა სოციალიზმთან თავსებადი პოლიტიკური ფორმაა, რომელიც საზოგადოებრივი ტრანსფორმაციისკენ გარდამავალ გზას უზრუნველყოფდა. ნ. ჟორდანია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას პარლამენტარიზმსა და ხალხის სუვერენიტეტს ანი-

¹⁵⁸ საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (სცსსა), ფ. 1836, ანაწ. 1, საქმე 46, ფურც. 106.

¹⁵⁹ საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (სცსსა), ფ. 1833, ანაწ. 1, საქმე 191, ფურც. 135.

ჭებდა, თუმცა ამავე დროს ხაზს უსვამდა, რომ საქართველოს პირობებში ძლიერი დემოკრატიული ხელისუფლება და ცენტრალიზებული სახელმწიფო მართვა აუცილებელი იყო.

ნ. ჟორდანიას კონსტიტუციური ხედვა ევროპულ სოციალ-დემოკრატიულ თეორიას, განსაკუთრებით კარლ კაუცკის¹⁶⁰ იდეებს უკავშირდებოდა, რომლის მიხედვითაც დემოკრატიული რესპუბლიკა სოციალისტური გარდაქმნის ერთადერთ ლეგიტიმურ ფორმას წარმოადგენდა. ამ თვალსაზრისით, საქართველოს კონსტიტუციური პროექტი ევროპული პარლამენტარიზმისა და სოციალ-დემოკრატიული იდეოლოგიის სინთეზი უნდა ყოფილიყო.¹⁶¹

თავის მხრივ, ქართველი პოლიტიკოსი პავლე საყვარელიძე, როგორც საკონსტიტუციო კომისიის აქტიური წევრი და მდივანი, კონსტიტუციას უფრო სამართლებრივ-ინსტიტუციური კუთხით განიხილავდა. მისი ხედვით, კონსტიტუცია სახელმწიფო ფუნქციების გამიჯვნისა და მოქალაქეთა უფლებების დაცვის მყარი სამართლებრივი ჩარჩო უნდა ყოფილიყო. პ. საყვარელიძე ხაზს უსვამდა, რომ კონსტიტუციური მოდელი როგორც ისტორიულ გამოცდილებას, ისე თანამედროვე ევროპული პარლამენტარიზმის პრინციპებს უნდა ეფუძნებოდეს. საკონსტიტუციო კომისიის სხდომებზე, მის მსჯელობაში განსაკუთრებით მკაფიოდ ჩანს ევროპული და ამერიკული კონსტიტუციური გამოცდილების სისტემური ანალიზი, სადაც ავტორი შვეიცარიულ, ფრანგულ და ამერიკულ დემოკრატიულ მოდელებზე და მათ განსხვავებულ კონსტიტუციურ სტრუქტურებზე პირდაპირ მიუთითებს. იგი აღნიშნავს, რომ პირდაპირი დემოკრატიის სამშობლოა შვეიცარია, ხოლო პარლამენტარული დემოკრატიის კლასიკურ მაგალითს საფრანგეთის რესპუბლიკა

¹⁶⁰ კარლ კაუცკი (1854-1938) — მარქსიზმის ერთ-ერთი წამყვანი თეორეტიკოსი, ფილოსოფოსი და ჟურნალისტი, გერმანიის სოციალ-დემოკრატიული პარტიისა და მეორე სოციალისტური ინტერნაციონალის გავლენიანი ლიდერი. კლასიკური მარქსიზმის თეორიული სისტემის განვითარებასა და სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის პროგრამულ ფორმირებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. კაუცკი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა დემოკრატიულ რესპუბლიკას და მცირე ერების თვითგამორკვევის უფლებას, რაც მას ქართულ სოციალ-დემოკრატიასთან და ნოე ჟორდანიასთან აკავშირებდა. იგი საქართველოში ჩამოვიდა 1920 წლის სექტემბერ-დეკემბერში, როგორც მეორე ინტერნაციონალის ერთ-ერთი ლიდერი. ვიზიტის ფარგლებში შეხვდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ წრეებს, დაესწრო საჯარო შეხვედრებსა და მიტინგებს, მათ შორის სახალხო უნივერსიტეტის გახსნას და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სხდომებს.

ამ ვიზიტისას მან, ასევე, მოამზადა წერილები და შთაბეჭდილებები, სადაც საქართველოს დემოკრატიულ მოდელს ევროპული სოციალ-დემოკრატიის პრაქტიკულ მაგალითად განიხილავდა და ბოლშევიკურ სისტემას კრიტიკულად უპირისპირდებოდა. (იხ. Karl Kautsky, *Selected Political Writings*, Amsterdam: International Publishers, 1930, pp. 112-118).

¹⁶¹ ჟორდანია, ნოე. „სოციალ-დემოკრატია და საქართველოს სახელმწიფო ორგანიზაცია“, 1919, გვ. 5-21.

იძლევა, მაშინ როცა ამერიკული სისტემა აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლების მკვეთრი განცალკევებით ხასიათდება.¹⁶²

ევროპულ კონსტიტუციონალიზმთან შედარება ცხადყოფს, რომ საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია იმავე ინტელექტუალურ ტრადიციას მიეკუთვნება, რომელმაც ვაიმარის რესპუბლიკის 1919 წლის კონსტიტუცია და სხვა დემოკრატიული რეჟიმების სამართლებრივი ჩარჩოები ჩამოაყალიბა. მსგავსად ამ მოდელებისა, ქართული კონსტიტუცია პარლამენტარიზმს, ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების სისტემასა და ხელისუფლების დანაწილების პრინციპებს ეფუძნებოდა. ამასთან, იგი ძლიერი სოციალური კომპონენტით გამოირჩეოდა, რაც სოციალ-დემოკრატიული იდეოლოგიის გავლენას ასახავდა.¹⁶³

ამგვარი შედარებითი ანალიზი მიუთითებს, რომ საქართველოს კონსტიტუციური აზროვნება ერთ კონკრეტულ მოდელზე მექანიკურად ორიენტირებული არ იყო, არამედ ევროპულ-ამერიკული კონსტიტუციური გამოცდილების ფართო ცოდნასა და მის კრიტიკულ გააზრებას ემყარებოდა. ამ კონტექსტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დასკვნა, რომ საქართველო პირდაპირ ვერც შვეიცარიულ, ვერც ამერიკულ და ვერც ფრანგულ მოდელს გადმოიღებდა, რაც არა იმიტაციურ, არამედ შერჩევით-ადაპტაციურ კონსტიტუციურ მიდგომას ნათლად აჩვენებს.

სწორედ ამ პრინციპით, საქართველოს კონსტიტუციური პროექტი შეიძლება შეფასდეს როგორც ევროპული კონსტიტუციური იდეების ინტეგრაციის პროცესი, რომელიც შვეიცარიული პირდაპირი დემოკრატიის, ფრანგული პარლამენტარიზმისა და ამერიკული ხელისუფლების დანაწილების პრინციპების ცოდნას და მათ ეროვნულ პოლიტიკურ-ისტორიულ რეალობაში კრიტიკულ გადამუშავებას ერთდროულად ეყრდნობოდა.

ამ თვალსაზრისით, საქართველოს კონსტიტუციური განვითარება 1918-1921 წლებში შეიძლება განვიხილოთ როგორც ადრეული ფორმა იმ ინტელექტუალური და სამართლებრივი პროცესისა, რომელიც თანამედროვე ევროინტეგრაციის არსსაც განსაზღვრავს. კერძოდ კი ევროპული სამართლებრივი და პოლიტიკური მოდელების შერჩევით მიღებას, ადაპტაციას და ეროვნული სახელმწიფოებრიობის კონტექსტში გარდაქმნას.

1921 წლის კონსტიტუცია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი პროექტის კულმინაციას წარმოადგენს. იგი ევროპული კონსტიტუციონალიზმის კლასიკურ პრინციპებს ეფუძ-

¹⁶² საყვარელიძე, პავლე. „საქართველოს კონსტიტუციისთვის“, საქართველოს დამფუძნებელი კრება: სხდომის ოქმები: 1921 წლის 1 იანვარი – 17 მარტი, ტომი VIII, თბილისი: საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, 2020, გვ. 443-481.

¹⁶³ The Weimar Constitution of 1919, arts. 1-165.

ნებოდა და პარლამენტარიზმის, ხელისუფლების დანაწილების, სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და სამოქალაქო უფლებების დაცვის სისტემას ითვალისწინებდა.¹⁶⁴

კონსტიტუცია 1918 წლის 26 მაისს მიღებული საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის პრინციპებს ეყრდნობოდა. პირველი მუხლის მიხედვით, საქართველო თავისუფალ და დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ ცხადდებოდა.¹⁶⁵

ამერიკელი ისტორიკოსის ჩარლზ კინგის აზრით: „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921) წარმოადგენდა მცდელობას, შეექმნათ დასავლური ტიპის კონსტიტუციური და საპარლამენტო სახელმწიფო პოსტიმპერიულ კავკასიაში, რომელიც ევროპული პოლიტიკური იდეებისა და სოციალ-დემოკრატიული ხელმძღვანელობის გავლენით იყო ჩამოყალიბებული“.¹⁶⁶

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების მიერ 1921 წლის 21 თებერვალს მიღებული კონსტიტუცია უნდა განვიხილოთ არა მხოლოდ როგორც შიდა სახელმწიფოებრივი პროცესის შედეგი, არამედ როგორც ევროპული კონსტიტუციონალიზმის ინტეგრაციის მცდელობა. კონსტიტუციაზე მუშაობა 1918 წელს ეროვნული საბჭოს ფარგლებში შექმნილი კომისიის მიერ დაიწყო და შემდეგ დამფუძნებელი კრების პირობებში გაგრძელდა, რაც პროცესის ინსტიტუციურ უწყვეტობასა და პოლიტიკურ ლეგიტიმაციას აძლიერებდა.¹⁶⁷

კონსტიტუციის სტრუქტურული დაყოფა — მოქალაქეთა უფლებები, სახელმწიფო სისტემა, სასამართლო ხელისუფლება, ფინანსები, ეკლესია და სახელმწიფო, ეროვნული უმცირესობები, ევროპული კონსტიტუციონალიზმის ფართო თეორიულ ტრადიციასთან მის აშკარად ორგანულ კავშირზე მიუთითებს. ეს მიდგომა იზოლირებულ ხასიათს არ ატარებს და შედარებით-სამართლებრივ ხედვას ეფუძნება, სადაც კონსტიტუციური ინსტიტუტები ისტორიულად განვითარებული მოდელების სინთეზად განიხილება.

ამ კონტექსტში განსაკუთრებული მნიშვნელობა რამდენიმე ევროპული კონსტიტუციური იდეის გავლენას ენიჭება: 1. საფრანგეთის კონსტიტუციური ტრადიცია — მოქალაქეთა უფლებების უნივერსალური და დეკლარირებული აღიარება, აგრეთვე, ადამიანის უფლებათა უზენაესობა; 2. შვეიცარიის კონფედერაციული მოდელი — დეცენტრალი-

¹⁶⁴ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია (1921), მუხლები 46-83, 109-128.

¹⁶⁵ სახელმწიფო ცენტრალური საისტორიო არქივი (სცსსა), ფ. 1833, ანაწ. 1, საქ. 859, ფურც. 35.

¹⁶⁶ Charles King, "The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus", New York: Oxford University Press, 2008, 161-173.

¹⁶⁷ მაცაბერიძე, მალხაზ. „საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება, მიღება, სახელმწიფოს მოწყობის კონცეფცია“, თბილისი, 2021, გვ. 197-198.

ზაცია და ადგილობრივი თვითმმართველობის ძლიერი ინსტიტუციური სისტემა; 3. ვაიმარის რესპუბლიკის კონსტიტუციური გამოცდილება — სოციალური სახელმწიფოს ელემენტები, სოციალური უფლებების კონსტიტუციური აღიარება და საპარლამენტო დემოკრატიის გაძლიერებული კონტროლის მექანიზმები; 4. თანამედროვე ევროპული კონსტიტუციური თეორია — კონსტიტუციის აღქმა სახელმწიფოსა და საზოგადოების ურთიერთობის მარეგულირებელ საერთო სამართლებრივ ჩარჩოდ.

ამგვარი სინთეზი ცხადყოფს, რომ საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია უცხოური მოდელების მექანიკურ გადმოტანას არ წარმოადგენს; იგი ევროპული კონსტიტუციონალიზმის თეორიული და პრაქტიკული გამოცდილების ადაპტირებული და ისტორიულ კონტექსტში ჩამოყალიბებული ფორმაა.

კონსტიტუციით სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა მკვიდრდება, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფო ხელისუფლება კანონით იზღუდება, ხოლო მოქალაქეთა უფლებები კონსტიტუციური მექანიზმებით არის დაცული. განსაკუთრებული მნიშვნელობა კანონის წინაშე თანასწორობასა და ეროვნული უმცირესობების უფლებების აღიარებას ენიჭებოდა.

კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობა დასრულდა და 1920 წლის მაისში იგი ოფიციალურად დაიბეჭდა, რის შემდეგაც განსახილველად დამფუძნებელ კრებას წარედგინა. განხილვა რამდენიმე თვეს გაგრძელდა, თუმცა 1921 წლის თებერვალში, საბჭოთა რუსეთის სამხედრო ინტერვენციის ფონზე, დოკუმენტის მიღების პროცესი დაჩქარდა. შექმნილ პირობებში, კონსტიტუციის მიღება სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და სამართლებრივი სუვერენიტეტის სიმბოლურ გამოხატულებად იქცა.

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია 17 თავისა და 149 მუხლისგან შედგება. იგი სახელმწიფოს პოლიტიკურ მოწყობას, მოქალაქეობას, ადამიანის უფლებებს და ხელისუფლების სტრუქტურას განსაზღვრავს.

საქართველოს პოლიტიკური წყობა განისაზღვრა როგორც დემოკრატიული რესპუბლიკა. კონსტიტუცია პირველად ქართულ სამართლებრივ ისტორიაში ამკვიდრებდა: მოქალაქეთა სამართლებრივ თანასწორობას, სქესობრივი და რელიგიური დისკრიმინაციის აკრძალვას, ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების უფლებების დაცვას, სიკვდილით დასჯის გაუქმებას.

კონსტიტუცია საპარლამენტო რესპუბლიკის მოდელს ეფუძნებოდა. აღმასრულებელი ხელისუფლება მთავრობის თავმჯდომარეს ეკუთვნოდა. 1921 წლის საქართველოს კონსტიტუციის 46-ე მუხლის მიხედვით, საქართველოს რესპუბლიკის წარმომადგენლობითი ორგანოა პარლამენტი, რომელიც საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი, ფარული

და პროპორციული წესით არჩეული დეპუტატებისგან შედგება. არჩევნებში მონაწილეობის უფლება აქვს სქესის განურჩევლად ყოველ სრულუფლებიან მოქალაქეს, რომელსაც ოცი წელი შესრულებული აქვს. პარლამენტი სამი წლის ვადით აირჩევა.¹⁶⁸

მას არ ჰქონდა ვეტოს უფლება, რაც პარლამენტის პრიმატს კიდევ უფრო აძლიერებდა. უმაღლესი სასამართლო ორგანოს ფუნქციას სენატი ასრულებდა, რომელიც საკასაციო ინსტანციის სახით მოქმედებდა.

კონსტიტუცია განსაკუთრებით ფართოდ განსაზღვრავდა ადამიანის უფლებებს. იგი უზრუნველყოფდა: პირადი თავისუფლების დაცვას, ბინის ხელშეუხებლობას, სიტყვისა და შეკრების თავისუფლებას, თანასწორობას ყველა მოქალაქისთვის. მეთოთხმეტე თავი მთლიანად ეროვნულ უმცირესობათა უფლებებს ეთმობოდა, რაც იმ პერიოდის ევროპულ კონტექსტში პროგრესულ მიდგომად ითვლებოდა.

კონსტიტუცია აშკარად ევროპულ სამართლებრივ ტრადიციებს ეფუძნებოდა და ქართულ რეალობაში დასავლური კონსტიტუციონალიზმის ადაპტირებულ მოდელს წარმოადგენდა. იგი ლიბერალური და სოციალური სახელმწიფოს ელემენტებს აერთიანებდა და ამით იმდროინდელ ბევრ ევროპულ კონსტიტუციურ სისტემას მნიშვნელოვნად უსწრებდა.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეას, ხელისუფლების დანაწილებასა და სასამართლოს დამოუკიდებლობას, რაც საკონსტიტუციო კომისიის დისკუსიებში ცენტრალურ თემებს წარმოადგენდა.

საქართველოს არჩევანი დასავლურ დემოკრატიულ მოდელსა და ბოლშევიკურ სისტემას შორის ქვეყნის პოლიტიკური იდენტობის ჩამოყალიბებაში ერთ-ერთი გადამწყვეტი ფაქტორი იყო. მიუხედავად შიდა პოლიტიკური ძალების გარკვეული სიმპათიებისა სოციალისტური ექსპერიმენტის მიმართ, საბოლოოდ უპირატესობა კონსტიტუციურ დემოკრაციას მიენიჭა, როგორც უფრო სტაბილურ და პროგრესულ ფორმას სახელმწიფოებრივი განვითარებისათვის. ეს არჩევანი არა მხოლოდ იდეოლოგიური, არამედ ცივილიზაციური იყო, რაც საქართველოს ევროპულ სივრცესთან ისტორიულ კავშირს კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამდა.

კომისიის შემადგენლობა — სერგი ჯაფარიძე, ნოე ჟორდანი, რაფაელ არსენიძე, ივანე ჩერქეზიშვილი, პავლე საყვარელიძე, გიორგი გვაზავა და სხვები, მრავალპარტიულ კონსენსუსს ასახავდა, რაც ევრო-

¹⁶⁸ საქართველოს კონსტიტუცია მიღებულია საქართველოს დამფუძნებელი კრების მიერ 1921 წლის 21 თებერვალს, <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4801430?publication=0> (ნახულია 10.5.2026).

პული საპარლამენტო კულტურის ერთ-ერთ დამახასიათებელ ნიშნად ითვლებოდა.

აღნიშნული გარემოება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან კონსტიტუციის ტექსტი ერთი იდეოლოგიური ჯგუფის პროდუქტს არ წარმოადგენდა. იგი კოლექტიური სამართლებრივი კომპრომისის შედეგი იყო, რაც მას ევროპულ კონსტიტუციურ პრაქტიკასთან აახლოებდა.¹⁶⁹

შვეიცარიის კონსტიტუცია¹⁷⁰ ევროპული დემოკრატიული და მუნიციპალური სახელმწიფოს კონსტიტუციური პრინციპების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენდა, რომელიც საქართველოს საკონსტიტუციო კომისიამ ადგილობრივ სოციალურ, კულტურულ და უფლებრივ გარემოსთან ადაპტირებულად გაითვალისწინა.

კომისიის მიზანს ისეთი კონსტიტუციური დოკუმენტის შექმნა წარმოადგენდა, რომელიც მოქალაქეთა ფართო უფლებებს, დემოკრატიული ინსტიტუტების ფუნქციონირებას და დასავლური დემოკრატიული სტანდარტების საქართველოს საზოგადოებრივ პრაქტიკასა და ტრადიციებთან ჰარმონიზაციას უზრუნველყოფდა.

ამ კონტექსტში კომისიის წევრები აღნიშნავდნენ, რომ შვეიცარიის კონსტიტუციიდან რიგი ძირითადი იდეები გადმოღებული და საქართველოს რეალობაზე მორგებული იყო. აღნიშნული მიდგომა ხელისუფლების დანაწილების, მოქალაქეთა პოლიტიკური უფლებებისა და სახელმწიფო ძალაუფლების კონტროლის მექანიზმებს მოიცავდა.

შვეიცარიის კონსტიტუცია იმ პერიოდში ევროპაში ერთ-ერთ ყველაზე პროგრესულ მოდელად განიხილებოდა. იგი დემოკრატიისა და კანონის უზენაესობის პრინციპებს ეფუძნებოდა, კანტონალური თვითმმართველობისა და ეროვნული მრავალფეროვნების თანაარსებობას უზრუნველყოფდა. ამასთან, მოქალაქეთა პოლიტიკური უფლებები ფართო და ინსტიტუციურად გარანტირებული იყო.

ამიტომ საქართველოს საკონსტიტუციო კომისია შვეიცარიული კონსტიტუციური პრინციპების ინტეგრირებას და მათ საქართველოს პოლიტიკურ და სოციალურ რეალობასთან ადაპტაციას ცდილობდა. ამ გზით ახალი კონსტიტუცია რესპუბლიკური, სამართლებრივი და დემოკრატიული სახელმწიფოს მოდელს ეფუძნებოდა.

შვეიცარიის კონსტიტუცია ერთი ავტორის ნაშრომს არ წარმოადგენდა. იგი ფედერალური სახელმწიფოს მიერ შემუშავებული სამართლებ-

¹⁶⁹ მაცაბერიძე, მალხაზ. „საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება, მიღება, სახელმწიფოს მოწყობის კონცეფცია“, თბილისი, 2021, გვ. 66-70; ასევე, გვ. 345-346.

¹⁷⁰ Swiss Confederation, Federal Constitution of the Swiss Confederation (Bern: Federal Chancellery of Switzerland, 1848), accessed January 20, 2026, <https://www.parlament.ch/en/%C3%BCber-das-parlament/how-does-the-swiss-parliament-work/Rules-governing-parliamentary-procedures/federal-constitution>, 1-2.

რივი დოკუმენტი იყო, რომელიც ასევე აშშ-ისა და საფრანგეთის რევოლუციური კონსტიტუციური იდეების გამოცდილებას ეფუძნებოდა.

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის ავტორები მას სწორედ ამ საფუძვლით ეყრდნობოდნენ, რადგან იგი იმ პერიოდის ევროპაში, განსაკუთრებით მოქალაქეთა უფლებებისა და დემოკრატიული მექანიზმების თვალსაზრისით, ერთ-ერთ ყველაზე განვითარებულ დემოკრატიულ და კომპრომისულ კონსტიტუციურ პრაქტიკად მიიჩნეოდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტში შვეიცარიის ფედერალური მოდელის გავლენა ნამდვილად იკვეთება, თუმცა არა როგორც პირდაპირი გადმოტანა, არამედ როგორც პრინციპული და კონცეპტუალური შთაგონება.

1921 წლის კონსტიტუცია იმ პერიოდისთვის პროგრესულ დოკუმენტად განიხილებოდა და ფედერალური სისტემებისთვის დამახასიათებელ რიგ ელემენტებს, მათ შორის ადგილობრივი თვითმმართველობის პრინციპს, ტერიტორიული მოწყობის რეგულირების საკითხებსა და მოქალაქეთა უფლებების დაცვის ინსტიტუციურ მექანიზმებს შეიცავდა.

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და თავმჯდომარე, საქართველოს რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი სპირიდონ კედია¹⁷¹ მიიჩნევდა, რომ აუცილებელი იყო სხვადასხვა ქვეყნის კონსტიტუციების კრიტიკული ანალიზი.¹⁷²

შვეიცარიის მოდელის გავლენა განსაკუთრებით მკაფიოა ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების საკითხთან მიმართებით, სადაც კომპრომისული პოლიტიკური და სამართლებრივი გადაწყვეტის ძიება საქართველოს მრავალეთნიკურ რეალობასთან იყო დაკავშირებული.

ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსის კარლო ინასარიძის¹⁷³ მოსაზრებით, საქართველოს კონსტიტუცია შვეიცარიულ მოდელს ევროპულ და, ნაწილობრივ, პოსტიმპერიულ გამოცდილებასთან აკავშირებდა, რაც ეროვნულ-დემოკრატიულ სინთეზს ქმნიდა, სადაც

¹⁷¹ სპირიდონ კედია (1884-1948) — ქართველი პუბლიცისტი, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და თავმჯდომარე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი; 1921 წლიდან პოლიტიკური ემიგრანტი. აქტიურად მონაწილეობდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და კონსტიტუციური სისტემის ჩამოყალიბების პროცესში. ემიგრაციაში, საფრანგეთში პოლიტიკურ და პუბლიცისტურ საქმიანობა გააგრძელა. გარდაიცვალა პარიზში 1948 წელს, დაკრძალულია ლევილის ქართულ სასაფლაოზე.

¹⁷² საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (სცსსა), ფონდი 1833, ანაწერი 1, საქმე 181, ფურცელი 16.

¹⁷³ კარლო ინასარიძე (ფსევდონიმები: დავით თაბოროძე, ოთარ კეთილაძე; 1919-2007 წწ.) — ქართველი მწერალი, ჟურნალისტი და პოლიტიკური მოღვაწე. II მსოფლიო ომის პერიოდში ტყვედ ჩავარდნის შემდეგ ემიგრაციაში იმყოფებოდა (1943 წლიდან). გარდაიცვალა მიუნხენში; დაკრძალულია ლევილის ქართულ სასაფლაოზე (საფრანგეთი).

ერის სუვერენიტეტი და პიროვნების თავისუფლება ერთიან სისტემაში განიხილებოდა.¹⁷⁴

შვეიცარიელი იურისტი, ციურიხის უნივერსიტეტის საჯარო სამართლის პროფესორი რეგინა კიენერი და ამავე უნივერსიტეტის მკვლევარი დემის მირარჩი სტატიაში: „საერთო დემოკრატიული მიზნები — საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია და შვეიცარიის კონფედერაციის 1874 წლის ფედერალური კონსტიტუცია“, საქართველოს 1921 წლისა და შვეიცარიის 1874 წლის კონსტიტუციების შედარებით ანალიზს დემოკრატიული პრინციპებისა და პოლიტიკური უფლებების განვითარების კონტექსტში ახორციელებენ.

ავტორები აღწერენ შვეიცარიის კონსტიტუციური სისტემის ევოლუციას XIX საუკუნიდან და ხაზს უსვამენ ფედერალური სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას, ხელისუფლების დანაწილებასა და 1874 წლის რეფორმებით გაძლიერებულ პირდაპირი დემოკრატიის მექანიზმებს, განსაკუთრებით სახალხო ინიციატივასა და რეფერენდუმს. საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის ანალიზისას ისინი აღნიშნავენ, რომ იგი უნიტარული სახელმწიფოს ფარგლებში ჩამოყალიბდა, თუმცა რეგიონული თვითმმართველობის გარკვეულ ელემენტებს მოიცავდა და პროგრესული სოციალურ-დემოკრატიული ნიშნებით ხასიათდებოდა. კონსტიტუცია ფართო უფლებრივ სისტემას, მათ შორის შრომის, განათლების, უმცირესობების დაცვისა და ქალთა პოლიტიკური თანასწორობის პრინციპებს ითვალისწინებდა.

ავტორთა შეფასებით, 1921 წლის კონსტიტუცია გარკვეულ ასპექტებში, განსაკუთრებით პოლიტიკური მონაწილეობის ინსტრუმენტების — საკანონმდებლო ინიციატივისა და სქესობრივი თანასწორობის აღიარების მიმართულებით, შვეიცარიულ მოდელსაც კი უსწრებდა, რაც იმ პერიოდის ევროპულ კონსტიტუციურ პრაქტიკაში იშვიათობას წარმოადგენდა.¹⁷⁵ მიუხედავად ამისა, ორივე სისტემა შერეულ დემოკრატიულ მოდელს ეფუძნება, რომელშიც წარმომადგენლობითი და პირდაპირი დემოკრატიის ელემენტები თანაარსებობს. ავტორები ასკვნია, რომ სტრუქტურული განსხვავებების მიუხედავად (შვეიცარიის ფედერალური ორპალატიანი სისტემა და საქართველოს უნიტარული

¹⁷⁴ ინასარიძე, კარლო. „საქართველოს კონსტიტუცია და მისი ფესვები“, ქართული პარლამენტარიზმი, ტომი 3, №1(5), 2021, გვ. 2-10.

¹⁷⁵ Kiener, Regina; Mirarchi, Demis. "Gemeinsame Demokratische Ziele – Die Verfassung Georgiens von 1921 und die Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft von 1874", კრებულში: „კონსტიტუციონალიზმი: მიღწევები და გამოწვევები“, სამეცნიერო რედაქტორები: მინდია უგრეხელიძე და ბექა ქანთარია, საერთაშორისო სამეცნიერო კრებული ეძღვნება საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის, ქართული კონსტიტუციონალიზმისა და პარლამენტარიზმის 100 წლის საიუბილეო თარიღებს, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2019, გვ. 406-418.

ერთპალატიანი მოდელი), ორივე კონსტიტუცია ხალხის სუვერენიტეტის, დემოკრატიული ლეგიტიმაციისა და პოლიტიკური მონაწილეობის პრინციპებს ეფუძნება.

ქვეყნის უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტი — საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი კონსტიტუცია, 1921 წლის მარტის დასაწყისში, ქ. ბათუმში, ნესტორ ხვინგიას სტამბაში დაიბეჭდა. ხვინგიას სტამბა ბათუმში, ოკლობჟიოს ქუჩა №36-ში (დღევანდელი კოსტავას ქუჩა) მდებარეობდა.¹⁷⁶

მიუხედავად იმისა, რომ კონსტიტუცია რეალურად მხოლოდ რამდენიმე დღის განმავლობაში მოქმედებდა, მისი მნიშვნელობა პრაქტიკულ მოქმედებას სცდებოდა. იგი იქცა: საქართველოს სახელმწიფოებრივი იდენტობის სამართლებრივ საფუძვლად; ევროპული კონსტიტუციონალიზმის ქართულ მოდელად; შემდგომი კონსტიტუციური განვითარების თეორიულ წყაროდ. მისი პრინციპები მოგვიანებით როგორც 1992 წლის გარდამავალ სამართლებრივ აქტებში, ისე 1995 წლის მოქმედ კონსტიტუციაში აისახა.

1921 წლის კონსტიტუცია ქართული კონსტიტუციონალიზმის ერთ-ერთ უმაღლეს მიღწევას წარმოადგენს. იგი დემოკრატიულ, სამართლებრივ და სოციალურ პრინციპებს აერთიანებს და საქართველოს ევროპულ პოლიტიკურ-სამართლებრივ სივრცეში ინტეგრაციის მისწრაფებას ასახავს.

1918-1921 წლების კონსტიტუციური პროექტი შეიძლება შეფასდეს როგორც საქართველოს ევროპული იდენტობის ადრეული გამოვლენა, ხოლო თანამედროვე ევროინტეგრაცია ამ ისტორიული კურსის გაგრძელება და ინსტიტუციური კონსოლიდაცია. შესაბამისად, საქართველოს ევროპასთან დაახლოება არ წარმოადგენს მხოლოდ პოსტსაბჭოთა ეპოქის ფენომენს, არამედ ღრმა ისტორიული ფესვები აქვს, რომლებიც დამოუკიდებელი რესპუბლიკის პერიოდში განხორციელებული პოლიტიკური და სამართლებრივი რეფორმებიდან იღებს სათავეს.

ეს ისტორიული გამოცდილება პირდაპირ ეხმიანება საქართველოს თანამედროვე ევროინტეგრაციულ პროცესს, რომლის ფარგლებში ქვეყანა ევროკავშირში ინტეგრაციისკენ ისწრაფვის. როგორც XX საუკუნის დასაწყისში, ისე დღესაც, ევროპული არჩევანი ეფუძნება არა მხოლოდ გეოპოლიტიკურ ფაქტორებს, არამედ ღირებულებით თანხვედრას — დემოკრატიის, სამართლის უზენაესობისა და ადამიანის უფლებების პრინციპების აღიარებასა და ინსტიტუციურ დამკვიდრებას.

ამგვარად, 1918-1921 წლების საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა შეიძლება განვიხილოთ როგორც პოსტიმპერიულ სივრცეში,

¹⁷⁶ სარალიძე, ლელა. „ბათუმი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში (1918-1921)“, თბილისი: გამომცემლობა „ფავორიტი“, 2023, გვ. 11.

ევროპული პოლიტიკური მოდელის ადაპტაციის მცდელობა. თუმცა ეს პროცესი სტაბილური არ იყო. გეოპოლიტიკური გარემო, ბოლშევიკური რუსეთის აღზევება, რეგიონული კონფლიქტები და სუსტი სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტები, აღნიშნული მოდელის განხორციელების შესაძლებლობას მნიშვნელოვნად ზღუდავდა.

კონსტიტუციური სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პროცესი 1921 წელს რუსეთის ბოლშევიკური არმიის მიერ საქართველოს ოკუპაციამ ანექსიამ შეაჩერა, რამაც ქვეყნის სამართლებრივი და პოლიტიკური განვითარების ტრაექტორია რადიკალურად შეცვალა.

მომდევნო პარაგრაფში რუსული ოკუპაციის პირობებში სუვერენიტეტის დაკარგვის პროცესსა და ემიგრანტული მთავრობის ევროპულ სტრატეგიას განვიხილავთ.

თავი V. §2. რუსული ოკუპაცია და საქართველოს სუვერენიტეტის დაკარგვა. ემიგრანტული მთავრობის ევროპული სტრატეგია

1921 წლის თებერვალ-მარტში, საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციამ ქვეყნის პოლიტიკური განვითარების ტრაექტორია რადიკალურად გარდაქმნა და საქართველოს სახელმწიფოებრიობა საერთაშორისო სისტემის პერიფერიულ მდგომარეობაში მოაქცია. აღნიშნულმა პროცესმა არა მხოლოდ ტერიტორიული სუვერენიტეტის დაკარგვა განაპირობა, არამედ პოლიტიკური ლეგიტიმაციის ღრმა კრიზისი წარმოშვა, რომლის დაძლევის მიზნით ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა აქტიურად ცდილობდა.

ეს პროცესი მხოლოდ სამხედრო ოკუპაციას არ წარმოადგენდა; იგი პოლიტიკური, სამართლებრივი და ინსტიტუციური სისტემის სრული დემონტაჟის მცდელობას გულისხმობდა, რომელიც 1918-1921 წლებში ევროპული კონსტიტუციონალიზმის პრინციპებზე იყო დაფუძნებული.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებამ არ სცნო ოკუპაცია, არ მოახდინა კაპიტულაცია, რაც საერთაშორისო სამართლის კონტექსტში სახელმწიფოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის შენარჩუნების მცდელობად უნდა შეფასდეს. 1921 წლის 18 მარტს¹⁷⁷ საქართველოს მთავრობისა და დამფუძნებელი კრების წევრთა ძირითადი

¹⁷⁷ მანველიშვილი, ალექსანდრე. „რუსეთი და საქართველოს დამოუკიდებლობა“, სან ფრანცისკო, 1984, გვ. 302.

ნაწილი, იტალიური გემით „კირალი“ და ფრანგული გემებით „ვესტა“ და „მარია“, ბათუმიდან კონსტანტინოპოლში იძულებით ემიგრაციაში გაემგზავრა, რაც საქართველოს პოლიტიკური ბრძოლის ახალი ფაზის დასაწყისად იქცა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციის კრიტიკულ ეტაპზე, პოლიტიკური ხელმძღვანელობა როგორც შიდა, ისე საერთაშორისო ასპარეზზე სამართლებრივი ლეგიტიმაციის შენარჩუნებას ცდილობდა. ამ კონტექსტში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარის, ნოე ჟორდანიას ბათუმიდან გავრცელებულ მიმართვას, რომელიც მოსახლეობის პოლიტიკური კონსოლიდაციის შენარჩუნებას და საბჭოთა რეჟიმის დელეგიტიმაციას ემსახურებოდა. ნოე ჟორდანია მოუწოდებდა ქართველ საზოგადოებას, არ დამორჩილებოდნენ ძალადობრივი გზით დამყარებულ ბოლშევიკურ ხელისუფლებას და მხოლოდ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ლეგიტიმური მთავრობა ელიარებინათ, რომელიც იძულებით მიდიოდა ემიგრაციაში, სადაც სახელმწიფოებრივი უფლებამოსილების განხორციელებას გააგრძელებდა.¹⁷⁸ აღნიშნული განცხადება წარმოადგენდა არა მხოლოდ პოლიტიკური წინააღმდეგობის ფორმას, არამედ საერთაშორისო-სამართლებრივ არგუმენტსაც, რომელიც ემიგრაციის დიპლომატიურ საქმიანობაში აქტიურად გამოიყენებოდა.

II მსოფლიო ომამდე, ქართული ემიგრაციის პირველი ტალღის განსახლების არეალი 3 კონტინენტს მოიცავდა და სოციალური თუ პროფესიული შემადგენლობით ძალზე ჭრელი იყო. ყველაზე ხალხმრავალ პარიზის კოლონიაში 1930 წელს 1000 წევრი იყო გაერთიანებული. სხვადასხვა დროს სათვისტომოს თავმჯდომარეობდნენ: ვახტანგ ღამბაშიძე, დავით სხირტლაძე, გიორგი ჟურული. სათვისტომოს პარალელურად შეიქმნა: „საფრანგეთში მცხოვრებ ქართველთა ასოციაცია“ საქართველოს განათლების ყოფილი მინისტრის მოადგილის ნოე ცინცაძის ხელმძღვანელობით.¹⁷⁹

ამავდროულად, საქართველოში დარჩენილი პოლიტიკური ძალები საბჭოთა რეჟიმის მკაცრი რეპრესიული სისტემის ქვეშ მოექცნენ. ოკუპაციის პირველივე თვეებში ახალი ადმინისტრაციული და ძალოვანი სტრუქტურების ფორმირება დაიწყო, რომლებიც მიზნად ანტისაბჭოთა პოლიტიკური სივრცის სრული ლიკვიდაციას ისახავდა.

პოლიტიკური ემიგრაციის პირველი ნავთსაყუდელი კონსტანტინოპოლი იყო, სადაც ისინი ქართულმა კათოლიკურმა მონასტერმა შე-

¹⁷⁸ საქართველოს ეროვნული არქივი, ფ. 14, აღწ. 1, საქ. 196, ფურც. 22.

¹⁷⁹ დაუშვილი, რუსუდან. „ქართული ემიგრაცია 1921-1939 წლებში“. თბილისი: „რაეო“, 2007, გვ. 14-16.

იფარა. 1921 წელს კონსტანტინოპოლში, ფრანგულ-ინგლისურ-ამერიკული საოკუპაციო სამხედრო შენაერთები იყვნენ დისლოცირებულნი. ოსმალეთის ხელისუფლების სათავეში ჯერ კიდევ სულთანი იყო. როგორც საოკუპაციო, ისე სულთნის ხელისუფლებამ, საქართველოდან დევნილებს თავშესაფარი მისცა. იმავდროულად, ქართველ ემიგრანტებთან, ქართული კათოლიკური მონასტრის მეშვეობით, მოხერხდა კავშირის დამყარება ვატიკანთან, რომელიც საქართველოში მიმდინარე მოვლენებით იყო დაინტერესებული. ნ. ჟორდანიას მთავრობამ ვატიკანთან უშუალო კონტაქტი ქართული კათოლიკური მონასტრის მღვდელმსახურთა – პიო ბალადის და ბერ შალვა ვარდიძის ხელშეწყობით, იტალიაში თავისი წარმომადგენლის კონსტანტინე საბახტარაშვილის მეშვეობით დაამყარა. კონსტანტინოპოლში გაზეთების: „დამოუკიდებელი საქართველო“, „ბრძოლა“, ბეჭდვა და საქართველოში შეგზავნა დაიწყო. 1921 წლის ბოლოს და 1922 წლის დასაწყისში, საქართველოს დევნილი მთავრობის ძირითადი ბირთვი კონსტანტინოპოლიდან საფრანგეთში გაემგზავრა, ხოლო ემიგრანტთა ნაწილი ოსმალეთში დარჩა. 2 აპრილს, პარიზში ჩავიდნენ: მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიას, საგარეო საქმეთა მინისტრი ევგენი გეგეჭკორი, მისი მოადგილე კონსტანტინე საბახტარაშვილი, 4 აპრილს, დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარე კარლო ჩხეიძე, 11 აპრილს, შინაგან საქმეთა მინისტრი ნოე რამიშვილი. მთავრობის გადაწყვეტილებით, პარიზში, საპროპაგანდო-სააგიტაციო ცენტრალური პოლიტიკური კომისია შეიქმნა, რომლის თავმჯდომარე ნოე რამიშვილი იყო, ხოლო წევრები: სიმონ მდივანი (თავმჯდომარის მოადგილე), ირაკლი წერეთელი, კონსტანტინე საბახტარაშვილი და ვლადიმერ ვოიტინსკი.¹⁸⁰ აღნიშნული კომისიის დანიშნულება და მიზანი, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მიზნით, ევროპის ყველა ქვეყანაში აგიტაცია-პროპაგანდის წარმოება იყო. პარალელურად პოლიტიკური კომისია, ნოე ხომერეკის ხელმძღვანელობით, კონსტანტინოპოლშიც შეიქმნა, რომლის მიზანი იყო დაკავშირებოდა საქართველოში მყოფ ყველა პოლიტიკურ პარტიას და ჯგუფს, რომელიც საქართველოს დამოუკიდებლობას იცავდა და ქვეყანაში რუსეთის გავლენის განმტკიცებას ებრძოდა. მოლაპარაკებებს უცხოეთის სახელმწიფოთა მთავრობებთან, ევროპის ქვეყნებში საქართველოს სრულუფლებიანი ელჩი – აკაკი ჩხენკელი აწარმოებდა.¹⁸¹ მას უშუალო კავშირი ჰქონდა, ევროპაში მყოფ ყველა ქართულ ლეგაციასთან (ლო-

¹⁸⁰ წერილები და მოკლე მიმოხილვები პარიზსა და სტამბოლში შექმნილი პოლიტიკური კომისიების საქმიანობის, საქართველოს მთავრობის საგარეო პოლიტიკის მიმდინარეობის...შესახებ, საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე 610, ფურცელი 5.

¹⁸¹ ჭუმბურიძე, დოდო. „აკაკი ჩხენკელი: სახელმწიფო მოღვაწე, დიპლომატი, მამულიშვილი“, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2018, გვ. 53.

ნდონი, ბერლინი, რომი, კონსტანტინოპოლი და სხვა). აღნიშნული ლე-
გაციის მეთაურები, თითოეულ ნაბიჯს ა. ჩხენკელთან ათანხმებდნენ.

1921 წლის 27 მარტს, ნოე ჟორდანიამ კონსტანტინოპოლშივე, ფრა-
ნგულ ენაზე შეადგინა საქართველოს მთავრობისა და სოციალ-დემოკ-
რატიული პარტიის ვრცელი მიმართვა: „ყველა სოციალისტური პარტი-
ისა და მუშათა პარტიებისადმი“¹⁸², რომელშიც ბოლშევიკების მიერ
საქართველოს დაპყრობის ისტორია დეტალურად იყო გადმოცემული.
მიმართვას ხელს აწერენ: ნოე ჟორდანია, ევგენი გეგეჭკორი, ნიკოლოზ
(კარლო) ჩხეიძე, ნოე რამიშვილი.¹⁸³

თავის მხრივ, რუსეთის ბოლშევიკური ხელისუფლება ცდილობდა
საერთაშორისო საზოგადოებისთვის საკუთარი პოლიტიკის „ლეგი-
ტიმურობა“ დაემტკიცებინა და სამხედრო ძალის გამოყენებით საქა-
რთველოს დაპყრობა წარმოეჩინა, როგორც ქვეყნის შიგნით განხო-
რციელებული პოლიტიკური გადატრიალების შედეგი. ამასთანავე, იგი
მიისწრაფვოდა რათა მსოფლიოს წამყვანი სახელმწიფოების მხრიდან
ბოლშევიკური ხელისუფლების ფაქტობრივი ცნობა რაც შეიძლება
სწრაფად მომხდარიყო.

თავის მხრივ, ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული
რესპუბლიკის მთავრობა ქართველ საზოგადოებას ერთიანობისკენ
მოუწოდებდა. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხში,
ბოლშევიკური ძალების გარდა, ძირითადი პოლიტიკური სპექტრი
ერთიან პოზიციაზე იდგა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, ცნობილი ერო-
ვნულ-დემოკრატი რაფიელ ინგილო¹⁸⁴ გულისტკივილით აღნიშნავდა:
„ბოლშევიკურმა სინამდვილემ ქართველის ორი ნათლად გამოკვეთილი
სახე მოგვცა და ეს ძველთაგანვე ტიპიურია ჩვენი ქვეყნისათვის მტრის
შემოსევის დროს: ქართველი, საერთო უბედურებას რომ მთელის არ-
სებით განიცდის და მუდამ მშფოთვარე საქვეყნო საქმისათვის, თა-
ვდადების საოცარ ნიმუშებს იძლევა! დღევანდელი საქართველო ასეთ
განწირულთა მარტიროლოგიაა უმეტესად... მეორე ტიპი: მლიქვნელი,
მაბეზლარი, მტრის წინაშე მუცელზე მხოხავი, კლიაუზნიკი, ხოლო სუ-

¹⁸² Le peuple Géorgien contre l'occupation bolcheviste russe, documents, Appel de tous les partis politiques de Géorgie, édition de la présidence de l'assemblée Constituante de la République Géorgienne, საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტო-
რიო არქივი, ფონდი 1864, არწერა 2, საქმე 631, ფურცელი 1-9.

¹⁸³ ტაბაღლა, ილია. „დამოუკიდებელი საქართველოს ანექსია რუსეთის მიერ“, კრე-
ბულში: „საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან“, ტ. I-V, თბი-
ლისი, 1999, გვ. 122-130.

¹⁸⁴ რაფიელ ივანიკი (ინგილო; 1886-1966 წწ.), ქართველი ემიგრანტი, იურისტი,
მთარგმნელი, დიპლომატი, საკათალიკოსო საბჭოს წევრი, საქართველოს კათოლიკოს
პატრიარქის ამბროსის (ხელაია) დავალებით, რამდენიმე წლის განმავლობაში რომის
პაპის კარზე იმყოფებოდა, როგორც საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის დეს-
პანი, მადრიდის რუსული მართლმადიდებელი ეკლესიის წინამძღვარი.

ლმოკლე და მეტიჩარა უკეთეს შემთხვევაში! სავალალოდ, ასეთებსაც ითვლის ჰარაქათ გამოცლილი ქვეყანა“.¹⁸⁵

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, საქართველოში რევოლუციური მმართველობის ინსტიტუციური ჩარჩო სწრაფად ჩამოყალიბდა. 1921 წლის 25 თებერვალს თბილისში რევოლუციური კომიტეტი შეიქმნა, რომლის ფარგლებში საგანგებო ძალოვანი სტრუქტურების ორგანიზება დაიწყო.

1921 წლის 26 თებერვალს კონტრრევოლუციასთან ბრძოლის საგანგებო საგამომძიებლო კომისია შეიქმნა, რომლის ფუნქცია პოლიტიკური ოპოზიციის კონტროლი და განადგურება იყო. ამ სტრუქტურების ფარგლებში სპეციალიზებული ქვედანყოფილებები ჩამოყალიბდა, რომლებიც მემარჯვენე და მემარცხენე პოლიტიკური ძალების წინააღმდეგ სისტემურ ოპერაციებს ახორციელებდნენ. ეს მექანიზმი სახელმწიფოებრივი ტერორის ინსტიტუციონალიზაციას წარმოადგენდა, რომლის მიზანი პოლიტიკური პლურალიზმის სრულად აღმოფხვრა და ერთპარტიული სისტემის დამკვიდრება იყო.

ამ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა საერთაშორისო საზოგადოებრივი აზრის მობილიზაციას, განსაკუთრებით ევროპული სოციალისტური პარტიებისა და მუშათა მოძრაობის ინსტიტუციონალურ ქსელებში, რომლებიც ემიგრანტული მთავრობისთვის პოლიტიკური ლეგიტიმაციის მნიშვნელოვან პლატფორმას წარმოადგენდა.

ემიგრანტული მთავრობის ევროპული სტრატეგია ეფუძნებოდა ორ ძირითად მიმართულებას: 1. საზოგადოებრივი აზრის ფორმირება; 2. დიპლომატიური სტატუსის შენარჩუნება.

საქართველოში განვითარებულ მოვლენებს, ემიგრაციაში მყოფი ქართველი პოლიტიკოსები, უცხოეთიდან ყურადღებით ადევნებდნენ თვალს. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვან საქმიანობას ეწეოდა კონსტანტინოპოლში არსებული მისია, რომელიც პარიზში განთავსებულ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას, ქვეყანაში არსებული მდგომარეობის შესახებ, ინფორმაციას უშუალოდ აწვდიდა. საქართველოს ემიგრაციულ მთავრობას საზღვარგარეთ მუშაობა რთულ პირობებში უხდებოდა. ამასთან დაკავშირებით, ოფიციალურ წერილებში, ვრცლად საუბრობს კონსტანტინე გვარჯალაძე (1883-1954 წწ.),¹⁸⁶ რომელიც 1921-1925 წლებში, კონსტანტინოპოლში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის დიპლომატიური წარმომადგენელი იყო.

¹⁸⁵ ივანიცკი, რაფიელ (ინგილო). „გაკვერთ“, ჟურნ. „საქართველოს მოამბე“, №1, 1 ოქტომბერი, 1923, გვ. 13.

¹⁸⁶ კონსტანტინე გვარჯალაძის ნაშრომი — „საქართველოს პოლიტიკური მიმოხილვა“ (ხელნაწერი), საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 2114, აღწერა 1, საქმე 44, ფურც. 2-4.

ბოლშევიკური ხელისუფლების მიერ გავრცელებული ცრუ განცხადებების გაბათილებას, ქართველი პოლიტიკოსები აქტიურად ცდილობდნენ. 1921 წლის სექტემბერში, ემიგრაციაში მყოფმა კარლო ჩხეიძემ ვრცელი ინტერვიუ მისცა ფინეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ ორგანოს — გაზეთ „სოციალ-დემოკრატს“. მან ფინელ სოციალისტებს დეტალურად გააცნო საქართველოში არსებული რეალური მდგომარეობა და გააფრთხილა, რომ ის, რაც საქართველოში მოხდა, შესაძლოა ხვალ მათ ქვეყანაშიც განმეორებულიყო, თუ ევროპის სოციალისტური პარტიები დახმარებაზე უარს იტყოდნენ და ამით ბოლშევიკებს საშუალებას მისცემდნენ, სხვა განაპირა ქვეყნებსაც დაუსჯევდოდ დასხმოდნენ თავს, როგორც ეს საქართველოს შემთხვევაში მოხდა.¹⁸⁷

1921 წლისთვის რუსეთის ეკონომიკური სისტემის ღრმა კრიზისი და მასობრივი შიმშილი იმ სტრუქტურულ ფაქტორად იქცა, რომელიც მნიშვნელოვნად ბოლშევიკური რეჟიმის ლეგიტიმაციის პრობლემას როგორც შიდა, ისე საერთაშორისო დონეზე ასახავდა. ამ პროცესის შესახებ ინფორმაცია ემიგრაციული პრესის მეშვეობით აქტიურად ვრცელდებოდა, რომელიც არა მხოლოდ საინფორმაციო ფუნქციას, არამედ საერთაშორისო საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებასაც ემსახურებოდა. ამ კონტექსტში, პარიზში გამოძავალი ქართული ემიგრაციული გაზეთი „თავისუფალი საქართველო“ პოლიტიკური კომუნიკაციის არხს წარმოადგენდა, რომლის მიზანი საბჭოთა სისტემის კრიტიკული დისკურსის გლობალურ სივრცეში გადატანა იყო. გაზეთის ერთ-ერთ სტატიაში, რომლის სათაურია „რა ხდება რუსეთში?“, ვკითხულობთ: „აუწერელია ის, რაც რუსეთში ხდება შიმშილის ნიადაგზე. შიმშილისგან გამოქცეულთა ტალღამ მიაღწია რუმინეთისა და პოლონეთის საზღვრებამდე, სადაც მათ ჯარის კორდონი არ უშვებს. მათი მდგომარეობა აუწერელია. რუსეთში კი ყველა სადგური, ყველა გზა სავსეა დამშეულებით, რომლებიც ყოველი ფეხის ნაბიჯზე იხოცებიან. მაგალითად, თვით მოსკოვში: ყაზანის, რიაზან-ურალის და ვარშავის ვაგზლებზე ყოველი მატარებლიდან, რომელიც სავსეა წითელარმიელებითა და მარადიორებით, გამოძვრებიან მკბენარებით სავსე, გაბურძენილი, გაძვალტყავებული ბავშვები. ისინი ავსებენ ვაგზლებს, ყრიან ქვაფენილზე და არავინაა, ვინც მათ მიხედავს. ბოლშევიკები ბევრს საუბრობენ კომისიებზე და სხვადასხვა პუნქტებზე, თუმცა ბავშვები მხოლოდ პურს ითხოვენ და სწორედ პურის მომწოდებელი არავინაა. რუსეთის მომავალი თაობა ჩვენს თვალწინ იკარგება. საშინელი სურათია...“¹⁸⁸.

¹⁸⁷ ჩხეიძე, ნიკოლოზ (კარლო). საგაზეთო ინტერვიუ, გაზეთი „თავისუფალი საქართველო“, №19-10, 30 სექტემბერი, პარიზი, 1921, გვ. 3-4.

¹⁸⁸ „რა ხდება რუსეთში?“, გაზეთი „თავისუფალი საქართველო“, № 8, 15 სექტემბერი, პარიზი, 1921, გვ. 16.

სწორედ რუსეთში არსებული ეკონომიკური მდგომარეობა ჰქონდა მხედველობაში საქართველოს ელჩს აკაკი ჩხენკელს, როდესაც ქალაქ კანში გამართულ კონფერენციის ეკონომიკურ კომისიას მიმართა. იგი ევროპის წამყვანი სახელმწიფოებისგან დახმარებას საქართველოს ბოლშევიკური რეჟიმისგან გასათავისუფლებლად ითხოვდა, რათა მსგავსი ეკონომიკური კატასტროფა საქართველოშიც თავიდან აეცილებინათ.¹⁸⁹ თუმცა იმდროინდელი საერთაშორისო საზოგადოება უძლური აღმოჩნდა რუსული აგრესიის შეჩერების წინაშე, რადგან თავად ევროპაც მძიმე ეკონომიკურ და პოლიტიკურ კრიზისში იმყოფებოდა.

მიუხედავად მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობისა, ბოლშევიკური ხელისუფლება უკან არ იხევდა და ახლად ოკუპირებულ საქართველოში საკუთარი რეჟიმის განმტკიცებას ცდილობდა.

ოკუპაციის შემდგომ ეტაპზე საბჭოთა ხელისუფლებამ საქართველოში ისეთი მმართველობის სისტემა დაამყარა, რომელიც ცენტრალიზებულ პოლიტიკურ კონტროლს და ინსტიტუციურ ჩანაცვლებას ეფუძნებოდა. 1921 წლის თებერვალ-მარტის პროცესების შედეგად, საქართველო საბჭოთა სამართლებრივ-პოლიტიკურ სივრცეში ინტეგრირდა, სადაც მისი საერთაშორისო სუბიექტურობა ფორმალურად შეიზღუდა და ცენტრალური ხელისუფლების მექანიზმებზე გადანაწილდა. ამ პროცესს თან ახლდა სიმბოლური სახელმწიფო ატრიბუტიკის ცვლილებაც, რაც სახელმწიფოს იდენტობის ტრანსფორმაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ინდიკატორად შეიძლება ჩაითვალოს.¹⁹⁰

საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის ძალით და მხობის შემდეგ, საბჭოთა რუსეთმა, ქართველი ბოლშევიკების აქტიური მხარდაჭერით, ქვეყანაში მისთვის მისაღები პოლიტიკური სისტემა დამკვიდრა. 1921 წლის თებერვალ-მარტში, ფორმალურად ქართული მთავრობის არსებობის პირობებში, საქართველო საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად გამოცხადდა. საბჭოთა საქართველო საერთაშორისო ასპარეზზე რუსეთის ცენტრალური ხელისუფლების კონტროლით მოქმედებდა. 1921 წლის 20 მაისს, საქართველოს სსრ რევოლუციური კომიტეტის განკარგულებით, გაუქმდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამფეროვანი დროშა და მის ნაცვლად წითელი დროშა შემოიღეს.¹⁹¹ საბჭოთა რეჟიმის პირველ ეტაპზე უმაღლეს ხელისუფლე-

¹⁸⁹ საქართველოს საკითხი კანის კონფერენციაზე, გაზეთი „თავისუფალი საქართველო“, №15, 15 იანვარი, პარიზი, 1922, გვ. 8.

¹⁹⁰ სარალიძე, ლელა. „საქართველო საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში: ტოტალიტარიზმი და ტერორის მასშტაბები, კრემლის გეოპოლიტიკური პროექტები ქართველი ხალხის ეროვნული იდენტობისა და სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ“. წიგნში: „რუსული ოკუპაციის ისტორია საქართველოში“, რედაქტორი დოდო ჭუმბურიძე, თბილისი: საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2026, გვ. 453-456.

¹⁹¹ ჟურნალი „მოამბე“, №20, 19 ნოემბერი, 1921.

ბას რევოლუციური კომიტეტი (რევკომი) წარმოადგენდა, რომელიც კავკასიის ბიუროს მიერ იყო შექმნილი.

ოკუპაციის პარალელურად, ევროპაში ემიგრაციული პოლიტიკური სისტემა ჩამოყალიბდა, რომელიც ფუნქციონირებდა როგორც ალტერნატიული ლეგიტიმაციის ცენტრი. მისი მთავარი მიზანი მხარდაჭერის მოპოვება და საერთაშორისო პოლიტიკურ დღის წესრიგში საქართველოს საკითხის შენარჩუნება იყო. თუმცა ეს პროცესი არათანაბარ პირობებში მიმდინარეობდა, რადგან საბჭოთა სახელმწიფო კონტროლს, როგორც შიდა პოლიტიკურ სივრცეზე, ისე ემიგრაციულ ქსელებზეც, აქტიურად ახორციელებდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ემიგრირებული დიპლომატიური ელიტა არსებული საერთაშორისო კონტექსტის გამოყენებით საქართველოს საკითხის გლობალურ პოლიტიკურ დღის წესრიგში შენარჩუნებას ცდილობდა. საერთაშორისო ორგანიზაციებთან და დასავლურ სოციალისტურ მოძრაობებთან კომუნიკაციაში, საბჭოთა და ემიგრაციული ხედვების დაპირისპირება განსაკუთრებით მკაფიოდ გამოიხატა. ემიგრაციული მხარე საბჭოთა რეჟიმის დელეგიტიმაციას ესწრაფოდა, მაშინ როდესაც საბჭოთა დიპლომატია საკუთარი პოლიტიკური სისტემის ნორმალიზაციასა და საერთაშორისო აღიარების მოპოვებას ისახავდა მიზნად. ამ კონტექსტში, საქართველოს საკითხი არა მხოლოდ ეროვნული სუვერენიტეტის პრობლემად, არამედ საერთაშორისო სისტემაში მცირე სახელმწიფოთა ლეგიტიმაციისა და უსაფრთხოების ზოგადი კრიზისის მაგალითად იქცა.

საბჭოთა რეპრესიული რეჟიმის მიუხედავად, 1922 წლის აგვისტოში თბილისში საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი (დამკომი) შეიქმნა, რომელიც ხუთი ძირითადი პოლიტიკური პარტიის კოორდინირებულ ბლოკს წარმოადგენდა. დამკომი იატაკქვეშა პოლიტიკური ორგანიზაცია იყო, რომლის მიზანს საქართველოს დეოკუპაციისთვის საერთო ეროვნული აჯანყების მომზადება შეადგენდა. მისი სტრუქტურა პარტიათა პარიტეტულ პრინციპს ეფუძნებოდა, თუმცა თავმჯდომარეობა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელს ეკუთვნოდა. დამკომის შემადგენლობა სოციალ-დემოკრატებს, ეროვნულ-დემოკრატებს, სოციალისტ-ფედერალისტებს და სოციალისტ-რევოლუციონერებს აერთიანებდა, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ პოლიტიკური განსხვავებების მიუხედავად, საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი ერთიან ეროვნულ პრიორიტეტად იქცა. ნოე ჟორდანიას ემიგრანტული მთავრობა ამ პროცესის პოლიტიკურ ლეგიტიმაციაში აქტიურად იყო ჩართული.

დამკომი ემიგრაციაში მყოფ საქართველოს მთავრობასთან კოორდინაციაში მოქმედებდა. ეს კავშირი ინფორმაციის ორმხრივ გაცვლას: საქართველოში არსებული სიტუაციის ანალიზს და საერთაშორისო პოლიტიკურ სივრცეში მისი წარმოჩენას უზრუნველყოფდა.

აღსანიშნავია, რომ ქართველი ხალხი რუსულ ოკუპაციას არასოდეს შეგუებია. ოკუპაციის პირველივე წელს საქართველოს სხვადასხვა ქალაქში არაერთი საპროტესტო გამოსვლა გაიმართა. საქართველოში მოქმედი დამოუკიდებლობის კომიტეტი ემიგრაციულ მთავრობასთან უშუალო კოორდინაციაში იმყოფებოდა.

ემიგრანტული მთავრობა ცდილობდა საბჭოთა პროპაგანდის წინააღმდეგ საინფორმაციო ბრძოლას, რომელიც საქართველოს წარმოაჩენდა როგორც „რევოლუციური განთავისუფლების შედეგად ჩამოყალიბებულ პოლიტიკურ რეჟიმს“ და არა როგორც ოკუპაციის მსხვერპლ სახელმწიფოს. ამგვარი დისკურსი მიზნად ისახავდა საერთაშორისო სამართლის პრინციპების გამოყენებით საბჭოთა ხელისუფლების ლეგიტიმაციის ეჭვქვეშ დაყენებას.

ამავდროულად, საერთაშორისო სისტემის იმ პერიოდის სუსტი ინსტიტუციური კონსოლიდაცია და ევროპული სახელმწიფოების შიდა ეკონომიკური და პოლიტიკური კრიზისი, ჩარევის შესაძლებლობას მნიშვნელოვნად ამცირებდა. შედეგად, საბჭოთა ექსპანსიის შეკავება ვერ განხორციელდა, რომელიც პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი საერთაშორისო წესრიგის ერთ-ერთ დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენდა.

ქართული ემიგრაციის დაქსაქსვა და პატრიოტი ემიგრანტების ლიკვიდაცია საბჭოთა საგარეო დაზვერვის ერთ-ერთ მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა.¹⁹² საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივებში დაცული დოკუმენტები ცხადყოფს, რომ საბჭოთა ხელისუფლება ემიგრაციაში მყოფი ქართველი პოლიტიკოსების საქმიანობას სისტემატურად აკონტროლებდა. მათი გადაადგილების შესახებ ინფორმაცია საბჭოთა ორგანოებისთვის დეტალურად იყო ცნობილი.¹⁹³

საბჭოთა ხელისუფლება ემიგრანტებთან ურთიერთობის დარეგულირებას სხვადასხვა საშუალებით ცდილობდა, მათ შორის ნიკო ნიკოლაძის ჩართვით. ამ მიზნით, 1922 წელს ნ. ნიკოლაძე ემიგრაციაში მყოფ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარეს, ნოე ჟორდანის შეხვდა. ქართველი ემიგრანტები ბოლშევიკებთან მოლაპარაკების მთავარ პირობად საქართველოს დეოკუპაციას აყენებდნენ, რაზეც საბჭოთა ხელისუფლება არ თანხმდებოდა.¹⁹⁴

¹⁹² სულაძე, გელა. „ქართული ანტისაბჭოთა ემიგრაცია და სპეცსამსახურები: საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენიდან „მეგრელ ნაციონალისტთა საქმემდე“ (1918-1953)“. თბილისი: ეროვნული მწერლობის გამომცემლობა, 2010, გვ. 65.

¹⁹³ სარალიძე, ლელა. „საქართველოს დეოკუპაციისთვის ბრძოლის ისტორიიდან (1922–1923 წწ.)“, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, № 1 (14), თბილისი: უნივერსალი, 2014, გვ. 69-79.

¹⁹⁴ ვეგენი გეგეჭკორის წერილი აკაკი ჩხენკელს, 18 დეკემბერი, პარიზი, 1922, საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1831, აღწერა 2, საქმე 68, ფურცელი 6.

ემიგრანტებთან ურთიერთობის მცდელობები ალექსანდრე სვანიძის¹⁹⁵ მეშვეობითაც გაგრძელდა, რომელიც 1924 წელს ბერლინში ქართველ დიპლომატ ვლადიმერ ახმეტელაშვილს შეხვდა და საბჭოთა ხელისუფლების მხრიდან გარკვეული დათმობების მზადყოფნაზე ესაუბრა.¹⁹⁶ მიუხედავად ამისა, რეალური შეთანხმება ვერ შედგა.

საფრანგეთში რუსეთის ელჩის მოადგილედ და საელჩოს პირველ რწმუნებულად გ. ბესედოვსკი მუშაობდა. მან ამხილა საბჭოთა დაზვერვის მისწრაფება, რომელიც მიზნად ქართულ პოლიტიკურ ემიგრაციაში განხეთქილების შეტანას ისახავდა. იგი წერს: „...როდესაც მე ჩამოვედი პარიზში, 1927 წლის ოქტომბერში, კავკასიის რესპუბლიკების პოლიტიკურ წარმომადგენლად, საბჭოთა კავშირის საელჩოსთან ირიცხებოდა ფირუმოვი.¹⁹⁷ ამ უკანასკნელს ევალებოდა, როგორც

¹⁹⁵ ალექსანდრე სვანიძე (1886-1941 წწ.), ძველი ბოლშევიკი, ისტორიკოსი, მწერალი, მთარგმნელი. სტალინის ახლო მეგობარი და მისი პირველი ცოლის, ეკატერინე სვანიძის ძმა. ა. სვანიძე რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული (ბოლშევიკების) პარტიის წევრი იყო. 1919 წელს, იგი იძულებული გახდა დამოუკიდებელი საქართველო დაეტოვებინა. ბოლშევიკური ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემდეგ, 1920-1921 წლებში, იგი საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატში მუშაობდა, ხოლო 1921-1922 წლებში, საბჭოთა საქართველოს და ამიერკავკასიის სოციალისტური რესპუბლიკის ფინანსთა სახალხო კომისარი იყო. 1924 წელს, გერმანიაში, საბჭოთა მრეწველობის წარმომადგენლად დაინიშნა, ხოლო 1935 წელს, სსრკ-ში დაბრუნების შემდეგ, ვნეშტორბანკის (Банк развития и внешнеэкономической деятельности - Внешэкономбанк) (საგარეო-ეკონომიკური განვითარების ბანკი) თავმჯდომარის მოადგილე გახდა. ა. სვანიძე სახელმწიფო საქმიანობის გვერდით, აქტიურ სამეცნიერო მოღვაწეობას აგრძელებდა. მან დაარსა და რედაქტორი იყო ისტორიული სამეცნიერო ჟურნალის: "Вестник древней истории". მან რუსულ ენაზე თარგმნა შოთა რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანი“. 1937 წელს იგი დააპატიმრეს. მან არ აღიარა გერმანიის ჯაშუშობა. 1941 წელა ალექსანდრე სვანიძე, მეუღლესთან, ოპერის მომღერალ, მარია კორონესთან ერთად, დახვრიტეს. მისი სახელის რეაბილიტაცია 1956 წლის 19 იანვარს მოხდა.

¹⁹⁶ საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1831, აღწერა 2, საქმე 422, ფურცელი 1-3.

¹⁹⁷ სიმონ გრიგოლის ძე ფირუმოვი (1889-1937 წწ.) — საბჭოთა ადმინისტრაციული მოხელე. ერევნის გუბერნიის სურმალინის მაზრაში დაიბადა. სწავლობდა მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ეკონომიკურ განყოფილებაზე, პარალელურად რსდმპ-ის ინტერნაციონალისტთა ფრაქციაში ირიცხებოდა, რის გამოც 1911 წელს მოსკოვიდან გაასახლეს. გარკვეული ხნის განმავლობაში რუსეთის არმიაში მსახურობდა. 1920-იან წლებში სომხეთის რესპუბლიკაში სხვადასხვა თანამდებობაზე მუშაობდა. 1922-1925 წლებში ბერლინში ამიერკავკასიის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის საგარეო წარმომადგენლად, ხოლო 1925-1927 წლებში პარიზში სსრკ-ის სრულუფლებიანი წარმომადგენლობის მდივნად მოღვაწეობდა. ამავე პერიოდში, რკპ(ბ)-ის ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის სპეციალური დავალებით, ევროპაში მოქმედი ამიერკავკასიური ემიგრაციის წინააღმდეგ აქტიურ ღონისძიებებს ახორციელებდა. 1925 წელს სკპ(ბ)-ის წევრად მიიღეს. 1927 წელს სსრკ-ში დაბრუნდა და ამიერკავკასიის სახელმწიფო საგეგმო კომისიაში დაინიშნა მუშაობა. 1936 წელს ტრანსპორტის ინჟინერთა ინსტიტუტის საგეგმო კომისიაში საქმიანობდა, მოგვიანებით კი ამავე ინსტიტუტის დირექტორად დაინიშნა. მალევე შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის თანამშრომლებმა დააპატიმრეს. მას ბრალად ედებოდა საქართველოში და სომხეთში მოქმედ კონტრრევოლუციურ ორგანიზაციებთან კავშირში ყოფნა, „ეროვნული

თვალ-ყურის დევნება ემიგრაციისთვის, ისე ემიგრანტთა კოლონიების გასაბჭოებაზე ზრუნვა. თანახმად ფირუმოვის მიერ ნაამბობისა მის მუშაობას ცოტაოდენი წარმატება ემჩნეოდა, სანამ იგი სარგებლობდა ვეშაპელის¹⁹⁸ და მისი თანამშრომლების, როგორც მაგალითად მინიშვილი¹⁹⁹, სამსახურით. შესაძლებელი გახდა გასაბჭოებული კოლონიის შექმნა. მოენყო პროპაგანდა ბეჭდვითი სიტყვის საშუალებით და სხვა; მაგრამ ვეშაპელის მოკვლის შემდეგ, როგორც ჩანდა ფირუმოვს გაუწყდა კავშირი ქართულ კოლონიასთან და გამოეცალა ყოველგვარი

ცენტრის“ შექმნაში მონაწილეობა და მავნებლური საქმიანობის განხორციელებაში ჩართულობა. 1937 წლის ივნისში გამოძიებას სასურველი ჩვენება მისცა. 1937 წლის 25 ივნისს სსრკ-ის უზენაესი სასამართლოს სამხედრო კოლეგიის გამსვლელმა სესიამ, ტროცკისტულ-ზინოვიევისტურ დივერსიულ-მავნებლურ კონტრრევოლუციურ ორგანიზაციაში წევრობის ბრალდებით, დახვრეტა მიუსაჯა ქონების კონფისკაციით.

¹⁹⁸ გრიგოლ ვეშაპელი (1891-1926 წწ.) — ქართველი საზოგადო მოღვაწე, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი, პუბლიცისტი. 1917 წელს ამიერკავკასიის სეიმის წევრი, ასევე, ეროვნული საბჭოს და დამფუძნებელი კრების წევრი იყო. 1921 წელს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას ემიგრაციაში არ გაჰყვა. მცირე ხნით ბათუმში დარჩა და ემიგრაციას მოგვიანებით შეუერთდა. 1924 წლის აგვისტოს აჯანყებამდე, ანტიბოლშევიკურ პოზიციაზე იდგა. აჯანყების დამარცხების შემდეგ, თანამშრომლობა დაიწყო ევროპაში საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენლებთან. იგი საბჭოთა პოზიციებზე დადგა და ქართველ ემიგრანტებს სამშობლოში, გასაბჭოებულ საქართველოში, დაბრუნებისკენ მოუწოდებდა. გ. ვეშაპელის საქმიანობის მთავარი ამოცანა ქართულ პოლიტიკურ ემიგრაციასთან იდეოლოგიური და ორგანიზაციული კავშირის განწყვეტა და საბჭოთა საქართველოსკენ გზების გამონახვა იყო. მან, საბჭოთა ხელისუფლების მხარდაჭერით და ანტისაბჭოთა ემიგრაციის დისკრედიტაციისთვის, ასევე, ემიგრანტთა ნაწილის საქართველოში დაბრუნების იდეოლოგიური უზრუნველყოფისთვის, საზღვარგარეთ, 1924 წლის ნოემბერში, გაზეთი „ახალი საქართველო“ დააარსა. 1926 წლის 10 ივნისს, გ. ვეშაპელი ორგანიზაცია „თეთრი გიორგი“-ს წევრმა ავთანდილ მერაბიშვილმა მოკლა. დაკრძალულია პარიზში, მონპარნასის სასაფლაოზე.

¹⁹⁹ ნიკოლო მინიშვილი (1896-1937 წწ.) — ქართველი მწერალი, ჟურნალისტი. 1922-1925 წლებში საზღვარგარეთ ცხოვრობდა, სადაც აქტიურ ლიტერატურულ საქმიანობას ეწეოდა. ნ. მინიშვილი, საბჭოთა საქართველოს ხელისუფლებამ, ქართველ ემიგრანტთა სამშობლოში დაბრუნების მიზნით, აგიტაციის საწარმოებლად პარიზში გაგზავნა. იგი საბჭოთა ხელოვნების პავილიონში საქართველოს წარმომადგენელი იყო. 1924 წელს, პარიზში, მან ქართველ ხელოვანთა კავშირი ჩამოაყალიბა. ნიკოლო მინიშვილი, პარიზში, გრიგოლ ვეშაპელის რედაქტორობით გამოშვებულ გაზეთთან — „ახალი საქართველო“ თანამშრომლობდა. იგი სხვადასხვა სახის პროსაბჭოთა ღონისძიებებში აქტიურად მონაწილეობდა. პარიზში, ემიგრაციული მთავრობის ლეგაციას, მისი აქტიურობა მხედველობიდან არ გამოჩენია და საფრანგეთის პოლიციის წინაშე, მისი საფრანგეთიდან გაძევების საკითხი დააყენა. აკაკი ჩხენკელი, საფრანგეთის პოლიციას, ოფიციალური წერილით აცნობდა, რომ ნ. მინიშვილი კომუნისტური პარტიის წევრი, საბჭოთა ხელისუფლების მიერ საფრანგეთში აგიტაცია-პროპაგანდისთვის იყო გაგზავნილი. აქტიური კომუნისტური პროპაგანდისთვის, იგი საფრანგეთიდან სამჯერ გააძევეს. საქართველოში დაბრუნების შემდეგ, ნ. მინიშვილი, ლიტერატურულ-საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიურად მონაწილეობდა. 1926-1928 წლებში, ჟურნალს — „ქართული მწერლობა“ რედაქტორობდა. ლიტფონდის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და პირველი დირექტორი იყო. ხელმძღვანელობდა სახელგამს. სიცოცხლის ბოლო წლებში, გაზეთ „ზარია ვოსტოკას“ რედაქტორი იყო. ნ. მინიშვილი, 1937 წლის 2 ივნისს, დააპატიმრეს, ხოლო 13 ივლისს დახვრიტეს.

პერსპექტივა. ამის შემდეგ, ის მალე წავიდა პარიზიდან. საელჩომ შუამდგომლობა აღძრა მოსკოვის წინაშე, რომ დაენიშნა პარიზში ვინმე ქართველი. რუსეთის სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს წარმომადგენელი მიხაილოვი ამას რაცხდა აუცილებლად, რათა სასურველად დასრულებულიყო ის მუშაობა, რომელსაც თითქოს იგი ქართულ პოლიტიკურ წრეებში წარმატებით აწარმოებდა. პასუხად მოსკოვმა აუწყა საელჩოს, ქართველი კომუნისტის ვაშაძის დანიშვნა ფირუშოვის ადგილას, მაგრამ ვაშაძე ჩამოსვლას აგვიანებდა... პირველ ხანებში, ვაშაძე ოპტიმისტურად იყო განწყობილი და იმედი ჰქონდა, რომ ბევრს გააკეთებდა ქართული კოლონიის გასახრწნელად, მაგრამ საკმარისი დარჩა რამდენიმე ქართველ ემიგრანტთან შეხვედრა, რომ მისი ოპტიმიზმი გამქრალიყო. საქმე გათავდა ვაშაძის კატეგორიული განცხადებით, რომ მას არ შეუძლია პარიზში დარჩენა და მუშაობა. ვაშაძის წასვლის შემდეგ, საქართველოს საბჭოს საელჩოსთან თავისი წარმომადგენელი არ ჰყოლია. როდესაც მე პარიზში ჩამოვედი, როგორც საბჭოთა კავშირის რწმუნებული, ფირუშოვთან ერთად, მოხსენება გამიკეთა მიხაილოვმა, რომელიც ოპერატიული ნაწილის გამგედ, ან უკეთ რომ ვთქვათ, სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს წარმომადგენლად ითვლებოდა. იგი ირწმუნებოდა, რომ ჰყავდა ქართველებს შორის 5 აგენტი, რომელთა საშუალებით, იგი ქართული ორგანიზაციების და კოლონიის მუშაობაში საუცხოოდ ერკვეოდა, იცოდა შინაური უთანხმოებანი, როგორც ყველა ჯგუფის, ისე კერძო პირებს შორის. კარგად იყო გარკვეული მათ ნივთიერ უსახსრობაში და სხვა...“.²⁰⁰

თავის გამოსვლებში გ. ბესედოვსკი საქართველოს მიმართ რუსეთის პოლიტიკას, ასევე, მკაცრად აკრიტიკებდა.²⁰¹ მისი შეფასებით, საქართველოს წინააღმდეგ სამხედრო კამპანიის ინიციატივა კავკასიელ ბოლშევიკებს ეკუთვნოდათ, რომელთა სათავეშიც სერგო ორჯონიკიძე²⁰²

²⁰⁰ „გ. ბესედოვსკის ნაამბობი იმ ზომების შესახებ, რომელსაც მოსკოვის პოლიტიკური სამმართველოს წარმომადგენელი უცხოეთში მყოფ ქართველთა პოლიტიკური ორგანიზაციების მუშაობის გასაცნობად ახორციელებდა“, გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 49 . პარიზი, 1929, გვ. 13.

²⁰¹ სარალიძე, ლელა. „პოლიტიკური ემიგრაცია საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლაში“. წიგნში: საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში (სამეცნიერო ლიტერატურისა და დოკუმენტების მიხედვით), წიგნი II, რედაქტორი დოდო ჭუმბურიძე, თბილისი: გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2016, გვ. 315-316.

²⁰² სერგო (გრიგოლ) ორჯონიკიძე (1886-1937) — ბოლშევიკი რევოლუციონერი, საბჭოთა სახელმწიფო და პარტიული მოღვაწე. რუსეთის საბჭოთა იმპერიის ერთ-ერთი სულის ჩამდგმელი. დაიბადა სოფელ ლორეშაში, ახლანდელი ხარაგაულის მუნიციპალიტეტში. რევოლუციურ საქმიანობას ჯერ თბილისში მუშათა წრეებში ეწეოდა, შემდეგ ბაქოსა და რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში განაგრძო. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციასა და ოქტომბრის გადატრიალებაში აქტიურად მონაწილეობდა. შემდგომ პერიოდში ხელმძღვანელ თანამდებობებზე მუშაობდა უკრაინასა და სამხრეთ რუსეთში. 1920 წლიდან, როდესაც საბჭოთა რუსეთმა სამხრეთ კავკასიის ოკუპაციის საკითხი დააყენა,

იდგა. მისი თქმით, ქართველ ბოლშევიკთა უმეტესობა ამ პოლიტიკას მხარს უჭერდა, ხოლო გამონაკლისს მხოლოდ ფილიპე მახარაძე²⁰³ წამოადგენდა. გადამწყვეტი როლი კი ამ პროცესში იოსებ სტალინმა ითამაშა, რომელიც იმ პერიოდში ეროვნებათა კომისრის თანამდებობას იკავებდა. სტალინის არგუმენტაცია ეფუძნებოდა როგორც ეკონომიკურ, ისე სტრატეგიულ გათვლებს — ბაქოს ნავთობის სრულყოფილი გამოყენება ბათუმის კონტროლის გარეშე შეუძლებლად მიიჩნეოდა, ხოლო საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ მთავრობას ამ პროცესისთვის დაბრკოლებების შექმნაში ადანაშაულებდნენ.

კრიტიკული პოზიციის გამო, გ. ბესედოვსკი თავადაც რეპრესიის სამიზნე გახდა. ჩეკისტმა რეიზენმანმა იგი პარიზში, რუსეთის საელჩოს შენობაში, ოჯახთან ერთად დაატყვევა, საიდანაც მან გაქცევა მოახერხა და საფრანგეთის პოლიციას მიმართა. პოლიციის ჩარევის შედეგად მისი ოჯახის წევრები გათავისუფლდნენ, თავად ბესედოვსკი კი დაცვის ქვეშ იქნა აყვანილი.²⁰⁴

აღნიშნული ფაქტები ნათლად მიუთითებს, რომ საბჭოთა ხელისუფლება მისთვის მიუღებელი პოზიციის მქონე პირებს, მათ შორის საკუთარ დიპლომატებსაც, მკაცრად უსწორდებოდა. ემიგრაციაში მყოფ ქართველ პოლიტიკოსებს, ასეთ რთულ პირობებში უხდებოდათ საქმიანობა.

იგი რკპ(ბ) ცკ-ის კავკასიის ბიუროს თავმჯდომარედ დაინიშნა. მისი ხელმძღვანელობით განხორციელდა სამხედრო მოქმედებები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ და ქვეყნის ანექსია. მას მიენერება 1921 წლის 25 თებერვალს მოსკოვში გაგზავნილი დეპეშა: „თბილისზე ფრიალებს საბჭოთა ხელისუფლების ნითელი დროშა, გაუმარჯოს საბჭოთა საქართველოს!“ . 1922-1926 წლებში საკ. კპ(ბ)-ის ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის მდივანი იყო. მისი ხელმძღვანელობის პერიოდში კომიტეტი საქართველოს მიმართ მკაცრ ანტიეროვნულ პოლიტიკას ატარებდა. მისი ხელმძღვანელობით, ასევე, საქართველოს ისტორიული ტერიტორიების ნაწილის მეზობელი რესპუბლიკებისათვის გადაცემა განხორციელდა. 1930 წლიდან სსრკ-ის სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარე, ხოლო 1932 წლიდან მძიმე მრეწველობის სახალხო კომისარი იყო. 1937 წელს სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაასრულა. დაკრძალულია მოსკოვში, კრემლის კედელთან.

²⁰³ ფილიპე მახარაძე (1868-1941 წწ.) — საბჭოთა სახელმწიფო და პარტიული მოღვაწე, ისტორიკოსი, ლიტერატურათმცოდნე და პუბლიცისტი. დაიბადა სოფელ კარისყურეში (გონებისკარი), ახლანდელი ოზურგეთის მუნიციპალიტეტი. სწავლობდა თბილისის სასულიერო სემინარიაში და ვარშავის ვეტერინარულ ინსტიტუტში, სადაც მარქსისტულ მოძრაობაში ჩაერთო. მონაწილეობდა 1905-1907 წლების რევოლუციურ მოვლენებში, არაერთხელ დააპატიმრეს და გადაასახლეს. აქტიურად მონაწილეობდა კავკასიაში ბოლშევიკური ორგანიზაციების შექმნასა და ხელმძღვანელობაში, იყო რსდმპ(ბ)-ის კავკასიის ბიუროს წევრი. 1917 წლის შემდეგ იკავებდა ხელმძღვანელ პოზიციებს საბჭოთა სტრუქტურებში, მონაწილეობდა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებაში. გარდაიცვალა 1941 წელს. თავდაპირველად დაკრძალეს მთაწმინდის პანთეონში, ხოლო მოგვიანებით მისი ნეშტი ხუდადოვის ტყე-პარკის რევოლუციონერთა სასაფლაოზე გადაასვენეს.

²⁰⁴ გაზეთი „ბრძოლის ხმა“ (ყოველთვიური ორგანო საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის საზღვარგარეთული ბიუროსი), № 2, პარიზი, 1929, გვ. 3.

ამავდროულად, საბჭოთა ხელისუფლება აქტიურად ცდილობდა ევროპელი პოლიტიკოსების დეზინფორმირებას, თუმცა საწყის ეტაპზე მისი მცდელობები სრულად წარმატებული არ აღმოჩნდა. ევროპაში მყოფი საქართველოს ეროვნული მთავრობის წარმომადგენლები ძალიან სიმეცხვას არ იშურებდნენ, რათა საერთაშორისო საზოგადოებისთვის ბოლშევიკური რეჟიმის რეალური სახე ეჩვენებინათ.

თავის მხრივ, საბჭოთა დიპლომატია ცდილობდა დასავლეთის ნდობის მოპოვებას და საკუთარი ხელისუფლების საერთაშორისო აღიარების მიღწევას. ამ კონტექსტში, ლეონიდ კრასინის გამოსვლას ოქსფორდის უნივერსიტეტში გამოეხმაურა პარიზული გაზეთი "Le Temps" („დრო“), რომელმაც ბოლშევიკური ხელისუფლების ლეგიტიმურობა ეჭვქვეშ დააყენა და აღნიშნა, რომ იგი ძალადობრივ მექანიზმებს — ტერორსა და წითელ არმიას ეყრდნობოდა. სტატიაში აღნიშნულია: „ჩვენ არ გამოუდგებით ბატონ კრასინის²⁰⁵ სიტყვის დაწვრილებით განხილვას, ხოლო აღვნიშნავთ, რომ თვით ნიადაგი, რომელზედაც კრასინი დგას არის ყალბი: ლენინისა და ტროცკის მთავრობა სრულებითაც არ არის რუსეთის ხალხის მიერ შექმნილი, როგორც ამას იგი ამტკიცებს, არამედ იგი ძალით მოახვიეს რუსეთის ხალხს, რომელსაც წინდანნი აყარეს პირადი და პოლიტიკური უფლება. „ჩეკას“, ტერორისა და წითელი არმიის გარეშე ეს მთავრობა ვერც ერთ თვეს ვერ იარსებებს. ერის უმცირესობას, როგორც არიან ბოლშევიკები, სჭირდება წითელი არმია და „ჩეკა“ თავისი ბატონობისთვის, ამიტომ იგი მას სწირავს მთელი ხალხისა და სახელმწიფოს ინტერესებს“.²⁰⁶

საბჭოთა ხელისუფლება ევროპულ სახელმწიფოებს შორის წინააღმდეგობების გაღრმავებას და საკუთარი ინტერესების გატარებას, მათ შორის ეკონომიკური და დიპლომატიური ბერკეტების გამოყენებით, აქტიურად ცდილობდა. ამ პირობებში ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია სხვადასხვა საერთაშორისო პლატფორმას იყენებდა, რათა საქართველოს საკითხი გლობალურ პოლიტიკურ დღის წესრიგში შეენარჩუნებინა.

ევროპული პოლიტიკური სივრცისთვის საქართველოს საკითხი არა მხოლოდ პოსტიმპერიული გარდაქმნების ერთ ეპიზოდს, არამედ საერთაშორისო წესრიგის სტაბილურობის ერთგვარ ტესტსაც წარმოადგენდა. საბჭოთა რუსეთის ექსპანსია დასავლურ პოლიტიკურ წრეებში

²⁰⁵ ლეონიდ ბორისის ძე კრასინი (1870-1926 წწ.) — საბჭოთა სახელმწიფო და პარტიული მოღვაწე, რსფსრ ვაჭრობის და მრეწველობის სახალხო კომისარი (1918 წლის ნოემბერი-1920 წლის ივნისი); რსფსრ საგზაო და კავშირგაბმულობის სახალხო კომისარი (1919 წლის მარტი-1920 წლის დეკემბერი); რსფსრ მრეწველობის სახალხო კომისარი (1920 წლის ივნისი-1923 წლის ივლისი). იგი იყო ერთ-ერთი ინიციატორი მაგზოლუემის აგების და იქ ლენინის ნეშტის განთავსების. 1926 წლის 24 ნოემბერს გარდაიცვალა ლონდონში, სადაც სსრკ-ის სრულიფლებიანი წარმომადგენელი იყო.

²⁰⁶ გაზეთი „თავისუფალი საქართველო“, №14, დეკემბერი, პარიზი, 1921, გვ. 20.

აღიქმებოდა როგორც ახალი ტიპის სახელმწიფოებრივი ძალის ფორმირება, რომელიც ტრადიციული იმპერიალისტური მოდელებისგან განსხვავდებოდა და, შესაბამისად, ერთდროულად როგორც ინტერესს, ისე სიფრთხილეს იწვევდა.

ევროპის წამყვან სახელმწიფოებში — განსაკუთრებით საფრანგეთსა და დიდ ბრიტანეთში, საბჭოთა კავშირის მიმართ პოლიტიკა თანდათან პრაგმატული აღიარების მიმართულებით ვითარდებოდა. ეს პროცესი ომისშემდგომი ეკონომიკური დაძაბულობით, გერმანიის საკითხითა და კონტინენტური უსაფრთხოების საერთო პრობლემებით იყო განპირობებული. ასეთ პირობებში საქართველოს საკითხი ხშირად ფართო გეოპოლიტიკური ინტერესების ნაწილად განიხილებოდა, სადაც პატარა სახელმწიფოების სუვერენიტეტი მეორეხარისხოვან პოზიციას იკავებდა.

ამავე დროს, ევროპული ინტელექტუალური და პოლიტიკური წრეების ნაწილი საბჭოთა სისტემის მიმართ კრიტიკულ პოზიციას აქტიურად გამოხატავდა. სოციალისტურ ინტერნაციონალში და სხვადასხვა პროფკავშირულ სტრუქტურებში მიმდინარეობდა დებატები იმ საკითხზე, თუ ბოლშევიკური რეჟიმი დემოკრატიული სოციალიზმის პრინციპებს რამდენად შეესაბამებოდა. სწორედ ამ სივრცეებში ქართული ემიგრაცია, განსაკუთრებით სოციალ-დემოკრატიული პარტიული ქსელების მეშვეობით, საკუთარი პოზიციის ნაწილობრივ წარმოჩენას ახერხებდა.

1923 წლის 9 აპრილს, თბილისში საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტისადმი, პარიზიდან გაგზავნილ წერილში დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მეთაური ნოე ჟორდანია ემიგრაციაში გაწეულ სამუშაოს ასე აფასებს: „ეს ჩვენი ორი წლის მუშაობა, შეგვიძლია თამამად ვსთქვათ, დაგვირგვინდა მეტად ნაყოფიერად, თუ წინათ საქართველოს სახელი კანტი-კუნტად, აქა-იქ ქონდათ გაგონილი, ხოლო წარმოდგენა მასზე სრულიად ზერელე იყო, ახლა არ მოიძებნება არც ერთი საზოგადოებრივი წრე, არც ერთი ორგანო, არც ერთი კერძო თუ სახელმწიფო დაწესებულება და ორგანიზაცია, რომელმაც არ იცოდეს ვინ არის ქართველი ერი, რა სურს და რა უჭირს მას. არც ერთი პატარა ერი, არც ერთი პოლიტიკური კითხვა არ იწვევს ევროპაში ამჟამად ისეთ საერთო თანაგრძნობას, ისეთ უდაო გამოხმაურებას, როგორსაც იწვევს ქართველი ერი და საქართველოს საკითხი. ევროპის დემოკრატია ამ ერთ კითხვაში სავსებით შეერთებულია, აქ დავა და უთანხმოება არ არის პარტიათა და კლასთა შორის. ჩვენ წინააღმდეგ მუშაობს მხოლოდ ერთადერთი პარტია — კომუნისტებისა, რომელიც მოსკოვის ხარჯზე დაარსდა და მოსკოვის იმედით სულდგმულობს. ეს მოსკოვის აგენტები, ეს მათი მოჯამაგირენი, რასაკვირველია, იცავენ მათ და ჩვენ გვებრძვიან. მაგრამ უნდა ითქვას ისიც, რომ საზოგადო აზრი იმდენად ღრმა

და ფართეა ჩვენს სასარგებლოდ, რომ ეს მოსკოვის აგენტები ძალაუ-
ნებურად მას ანგარიშს უწევენ და საქართველოს წინააღმდეგ აშკარად,
პირდაპირ ვერ გამოდიან... ევროპის საზოგადოება შეურიგდა რუსეთში
ბოლშევიკების ბატონობას, ამაზე აქ არავინ დაობს. როგორც ხალხი
ისეთი მთავრობა — ამბობენ აქ. მაგრამ ის არ შეურიგდება საქართვე-
ლოს ოკუპაციას ამ მთავრობის მიერ. აქ არ ითქმის როგორც ხალხი,
ისე მთავრობაო, ვინაიდან ქართველმა ხალხმა შექმნა დემოკრატიული
მთავრობა, ხოლო ბოლშევიკური კი გარედან, რუსის ხალხიდან შემოტა-
ნილი მთავრობაა. აი, ამიტომ საქართველოს საკითხი მუშათა ინტერნა-
ციონალმა წამოაყენა ერთ-ერთ პირობად ბოლშევიკების ინტერნაციო-
ნალთან მოსათანხმებლად. ის გადაიქცა პრინციპიალურ საკითხად და
ეხება ერის თვითგამორკვევის ძირითად დებულებას. ჩვენი მიზანია ამ
ხანათ ეს მიღწეული შედეგი შევინარჩუნოთ, გავამაგროთ, გავალრმაოთ
და მით ევროპის საზოგადო აზრში სამუდამოდ დავისადგუროთ...“²⁰⁷. ნ.
ჟორდანიას წერილს ასე ამთავრებს: „მოქალაქენო, ერის თავისუფლება
ნაჩქარავი, მოსაგები საქმე არ არის; ის ბეჯითი, ხანგრძლივი შრომის და
ბრძოლის ნაყოფია. ვერავითარი საგარეო ძალა ვერ უშველის ერს, თუ
მას არ სურს თავისუფლება, თუ მას არ ძალუძს მისთვის ბრძოლა. შორს
არ არის ის დრო, როცა საგარეო კომბინაცია (საგარეო კომბინაციაში
ვგულისხმობ, აგრეთვე, მოსკოვის მთავრობის შიგნიდან დაცემას) გვე-
ტყვის: გააქნე ხელი და ჩვენც შეგენევითო და თუ მაშინ ხელი ვერ გა-
ვაქნით, თუ ჩვენი მხნეობა და სულიერი ძალა გატეხილი აღმოჩნდა სა-
ქართველო მონობიდან ვერ გამოვა და ევროპაც საბუთიანად გვეტყვის
არ ყოფილხართ ღირსი თავისუფლებისო!“²⁰⁸

ამრიგად, საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტისადმი ნოე
ჟორდანიას 1923 წლის წერილი ემიგრაციაში ჩამოყალიბებული საქა-
რთველოს დამოუკიდებლობის დაცვის პოლიტიკური და დიპლომატი-
ური სტრატეგიის კონცენტრირებულ ანალიზს წარმოადგენს, სადაც
აღწერილია როგორც საინფორმაციო-პროპაგანდისტული, ისე დიპლო-
მატიური აქტივობები ევროპაში და ხაზგასმულია, რომ საქართველოს
საკითხი ევროპულ პოლიტიკურ სივრცეში პრინციპულ პრობლემად
ჩამოყალიბდა და ერის თვითგამორკვევის საერთაშორისო სამართლებ-
რივი დოქტრინის ჩარჩოში განიხილებოდა.

საერთაშორისო არენაზე საქართველოს დამოუკიდებლობის სა-
კითხის შენარჩუნებას საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის

²⁰⁷ სარალიძე, ლელა. „საქართველოს დეოკუპაციისთვის ბრძოლის ისტორიიდან (1922-1923 წწ)“, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ივანე ჯავა-
ხიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის
ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, გამომცემლობა „უნივერსალი“, 1 (14), თბი-
ლისი 2014, გვ. 69-79.

²⁰⁸ სარალიძე, ლელა. „საქართველოს დეოკუპაციისთვის ...“ იქვე.

ემიგრანტული პოლიტიკური ელიტა სისტემურად ცდილობდა. მათი სტრატეგია საქართველოს საკითხის ევროპულ პოლიტიკურ და ინტელექტუალურ სივრცეში მუდმივ აქტუალიზაციას ეფუძნებოდა და ერთდროულად საინფორმაციო კამპანიებსა და დიპლომატიურ კომუნიკაციას მოიცავდა. ემიგრანტული პრესა, განსაკუთრებით პარიზში გამოცემული გაზეთები, საბჭოთა პოლიტიკის კრიტიკული ანალიზის გავრცელებასა და ევროპული საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა.

ამ პროცესში საქართველოს საკითხი მხოლოდ ეროვნული დამოუკიდებლობის ჩარჩოს თანდათან სცილდებოდა და საერთაშორისო სამართლის ეფექტიანობის, კოლექტიური უსაფრთხოების სისუსტისა და მცირე სახელმწიფოების დაცვის მექანიზმების შესახებ ფართო დისკუსიის ნაწილად გარდაიქმნებოდა. შესაბამისად, ემიგრაცია ყალიბდებოდა როგორც არაოფიციალური, მაგრამ აქტიური პოლიტიკური აქტორი, რომელიც საერთაშორისო სისტემაში საქართველოს ისტორიული და სამართლებრივი სტატუსის შენარჩუნებას ცდილობდა.

რუსეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ წარმოქმნილი ახალი პოლიტიკური რეალობა ევროპელი დიპლომატებისთვის აღმოსავლეთ ევროპისა და კავკასიის რეგიონებში სტაბილურობის შენარჩუნების პრობლემასთან იყო დაკავშირებული. შესაბამისად, საქართველო აღიქმებოდა როგორც გეოპოლიტიკური საზღვრის ზონა, სადაც დასავლური დიპლომატიური ინტერესები და საბჭოთა ექსპანსიური პოლიტიკა ერთმანეთს კვეთდა.

ევროპის წამყვან სახელმწიფოებს, განსაკუთრებით საფრანგეთსა და დიდ ბრიტანეთს, საბჭოთა რუსეთის მიმართ განსხვავებული მიდგომები ჰქონდათ. საფრანგეთი ბოლშევიკური რეჟიმისადმი უფრო მკაცრ და სკეპტიკურ პოზიციას იკავებდა, მაშინ როდესაც ბრიტანეთის პოლიტიკა პრაგმატულ და ეკონომიკურ ინტერესებზე იყო ორიენტირებული. ამ განსხვავებამ ერთიანი ევროპული პოზიციის ფორმირების შესაძლებლობა მნიშვნელოვნად შეამცირა და შესაბამისად, საქართველოს ემიგრაციული მთავრობის მოქმედების პოლიტიკური სივრცეც მნიშვნელოვნად შეზღუდა.

ამავე პერიოდში ევროპულ პოლიტიკურ დისკურსში თვითგამორკვევის პრინციპის პრაქტიკული განხორციელება აქტიურად განიხილებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ აშშ-ის პრეზიდენტის, ვუდრო უილსონის თოთხმეტპუნქტიანი პროგრამა²⁰⁹ ხალხთა უფლებას სახელმწიფოებ-

²⁰⁹ ვუდრო უილსონი (Woodrow Wilson; 1856-1924 წწ.) — აშშ-ის 28-ე პრეზიდენტი (1913-1921). მისი ადმინისტრაციის პერიოდში მნიშვნელოვანი შიდა რეფორმები, მათ შორის ფედერალური სარეზერვო სისტემის შექმნა, საბანკო და ანტიმონოპოლიური რეფორმები განხორციელდა. საგარეო პოლიტიკაში თავდაპირველად ნეიტრალიტეტს ინარჩუნებდა, თუმცა 1917 წელს აშშ პირველ მსოფლიო ომში ჩაერთო. 1918 წლის 8 ია-

რივი დამოუკიდებლობის შესახებ გადანყვეტილების მიღებაზე თეორიულად აღიარებდა, რეალობაში მისი გამოყენება შეზღუდული და შერჩევითი ხასიათის იყო. სწორედ ამ წინააღმდეგობაზე დაყრდნობით, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია საქართველოს საკითხს საერთაშორისო სამართლებრივი არგუმენტაციის საფუძველზე განიხილავდა.

ევროპული სოციალისტური მოძრაობა ამ პროცესში მნიშვნელოვან, თუმცა არაერთგვაროვან როლს ასრულებდა. ერთის მხრივ, სოციალ-დემოკრატიული პარტიები მცირე ერების თვითგამორკვევის იდეას იდეოლოგიურად თანაუგრძნობდნენ, ხოლო მეორეს მხრივ, საბჭოთა კავშირთან იდეოლოგიური კავშირი და რევოლუციური ნარატივის გავლენა საქართველოს საკითხის ერთმნიშვნელოვან მხარდაჭერას აფერხებდა. შედეგად, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია საკუთარი პოზიციის გასამყარებლად როგორც საინფორმაციო, ისე იდეოლოგიურ სივრცეში მუდმივ აქტივობას ახორციელებდა.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჟენევის საერთაშორისო სივრცეს ენიჭებოდა, სადაც ერთა ლიგის ფარგლებში მცირე სახელმწიფოების უსაფრთხოების საკითხები აქტიურად განიხილებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა რუსეთი ორგანიზაციის წევრი არ იყო, მისი გავლენა საერთაშორისო პოლიტიკურ ბალანსზე აშკარად იკვეთებოდა. ქართული ემიგრაცია ერთა ლიგის პლატფორმას სამართლებრივ ტრიბუნად იყენებდა, სადაც საქართველოს ოკუპაციის საკითხის საერთაშორისო განხილვის ველში შენარჩუნება ხორციელდებოდა.

ამასთან ერთად, ევროპული მედიასივრცე საქართველოს საკითხის გავრცელებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. ფრანგული, ბრიტანული და გერმანული პრესა საბჭოთა პოლიტიკის შესახებ მასალებს პერიოდულად აქვეყნებდა, რაც ხშირად ემიგრაციული მთავრობის საინფორმაციო კამპანიებს ემთხვეოდა. თუმცა აღნიშნულ პროცესს თან ახლდა ინფორმაციული კონკურენცია, სადაც საბჭოთა დიპლომატია საკუთარი პოზიციის გაძლიერებას ეკონომიკური თანამშრომლობისა და პოლიტიკური სტაბილურობის არგუმენტებით ცდილობდა.

ამგვარად, ევროპული პოლიტიკური გარემო საქართველოს ემიგრაციული მთავრობისთვის ერთდროულად შესაძლებლობებისა და შეზღუდვების სივრცეს წარმოადგენდა. ერთის მხრივ, სამართლებრივი და

წვარს ვუდრო უილსონმა აშშ-ის კონგრესის წინაშე ომისშემდგომი მსოფლიო წესრიგის შესახებ პროგრამა წარადგინა, რომელიც ცნობილი გახდა როგორც „თოთხმეტი პუნქტი“ და რომელიც საერთაშორისო ურთიერთობების ახალი პრინციპების, მათ შორის ღია დიპლომატიის, საზღვაო ნავიგაციის თავისუფლების, შეიარაღების შემცირებისა და ერთა ლიგის შექმნის იდეას მოიცავდა. იყო ერთა ლიგის შექმნის ერთ-ერთი მთავარი ინიციატორი და 1919 წელს ნობელის მშვიდობის პრემიის ლაურეატი. ომისშემდგომ პერიოდში პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაში (1919-1920) მონაწილეობდა, თუმცა აშშ-ის სენატმა ერთა ლიგაში გაწევრიანების რატიფიცირება არ მოახდინა.

მორალური არგუმენტაციის პლატფორმა საქართველოს საკითხის საერთაშორისო დღის წესრიგში შენარჩუნების შესაძლებლობას იძლეოდა; მეორეს მხრივ კი, დიდი სახელმწიფოების ინტერესთა დაპირისპირება და საბჭოთა რუსეთის მზარდი დიპლომატიური აქტივობა რეალური პოლიტიკური მხარდაჭერის პერსპექტივას მნიშვნელოვნად ამცირებდა.

საბოლოოდ, საქართველოს საკითხი ევროპულ კონტექსტში საგულისხმო შემთხვევად ჩამოყალიბდა, რაც საერთაშორისო სისტემაში მცირე სახელმწიფოების სტატუსის დამკვიდრების სირთულეებს ასახავდა. მიუხედავად შეზღუდული პოლიტიკური შედეგებისა, ემიგრაციაში მყოფი მთავრობის ევროპული სტრატეგია მნიშვნელოვან ისტორიულ ფუნქციას ასრულებდა. იგი საქართველოს საკითხის საერთაშორისო ცნობიერებაში შენარჩუნებას უზრუნველყოფდა და მისი მომავალი პოლიტიკური რესტავრაციისთვის სამართლებრივ და იდეოლოგიურ საფუძველს ამზადებდა.

მიუხედავად აქტიური დიპლომატიური და საინფორმაციო მუშაობისა, ევროპული სახელმწიფოების რეალური პოლიტიკა თანდათანობით საბჭოთა რეალობასთან ადაპტირდა, რის შედეგადაც ეკონომიკური ინტერესები, სტრატეგიული გათვლები და კონტინენტური უსაფრთხოების ახალი არქიტექტურა ხშირად იდეოლოგიურ პრინციპებს აღემატებოდა, რის გამოც საქართველოს საკითხი საერთაშორისო დღის წესრიგში ეტაპობრივად უკანა პლანზე გადავიდა.

ამგვარად, 1920-1930-იანი წლების ევროპული პოლიტიკური კონტექსტი ნათლად ადასტურებს, რომ საქართველოს საკითხი საერთაშორისო სისტემაში მუდმივად მოლაპარაკების საგნად რჩებოდა და არა საბოლოოდ განსაზღვრულ სამართლებრივ რეალობად ყალიბდებოდა. სწორედ ამ პირობებში, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია არა მხოლოდ ისტორიული მეხსიერების შენარჩუნებას, არამედ საკუთარი პოლიტიკური როლის საერთაშორისო ინსტიტუციურ სივრცეში დამკვიდრებასაც ახორციელებდა. ამ პროცესების ანალიზი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ იგი ემიგრაციის მოქმედების გრძელვადიან ტრაექტორიას წარმოაჩენს, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ახალ ეტაპზე გადადის და ევროპული ინტეგრაციის იდეასთან იკვეთება.

შემდეგ თავში დეტალურად განვიხილავთ ევროპაში ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის მოღვაწეობის ისტორიას, მის ორგანიზაციულ სტრუქტურებს, დიპლომატიურ და საინფორმაციო საქმიანობას, ასევე, იმ საერთაშორისო კონტექსტს, რომლის ფარგლებშიც ემიგრაცია საკუთარი პოლიტიკური მიზნების რეალიზაციას ცდილობდა.

თავი VI. ევროპაში ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის მოღვაწეობის ისტორიიდან

შესავალი

1921 წელს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრიობის შეწყვეტამ საფუძველი დაუდო ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ჩამოყალიბებასა და მისი საქმიანობის საერთაშორისო სივრცეში გაგრძელებას. ქართული პოლიტიკური ელიტის წინაშე სრულიად ახალი ისტორიული რეალობა შეიქმნა. სახელმწიფოებრივი სისტემის ძალადობრივი ლიკვიდაცია პოლიტიკური პროცესის დასრულებას არ ნიშნავდა; პირიქით, იგი მისი ტრანსფორმაციის საწყის ეტაპად იქცა, რომელიც განსაკუთრებით მკაფიოდ ემიგრაციის პირობებში გამოვლინდა.

მართალია, საბჭოთა რუსეთის სამხედრო ოკუპაციამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი არსებობა ძალადობრივად დაასრულა, თუმცა ვერ შეაჩერა ის პოლიტიკური, სამართლებრივი და ინტელექტუალური პროცესები, რომლებიც დამოუკიდებლობის პერიოდში, ევროპულ დემოკრატიულ სივრცეში საქართველოს ინტეგრაციისკენ იყო მიმართული.

ოკუპაციის შემდეგ, საერთაშორისო პოლიტიკური გარემო წინააღმდეგობრივი ხასიათით გამოირჩეოდა: ერთი მხრივ, დეკლარირებული იყო დემოკრატიული პრინციპების მხარდაჭერა, ხოლო მეორე მხრივ, პრაქტიკული პოლიტიკა უპირატესობას ხშირად ეკონომიკურ და სტრატეგიულ ინტერესებს ანიჭებდა. სწორედ ამ წინააღმდეგობრივი ვითარების ფონზე, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის სტრატეგიული მოქმედების ძირითადი მიმართულებები ჩამოყალიბდა.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა იმ გარემოებას, რომ 1921 წლის იანვარში საქართველოს დამოუკიდებლობა „დე იურე“-დ წამყვანი სახელმწიფოების მიერ აღიარებული იყო. აღნიშნული ფაქტი ემიგრანტულ პოლიტიკურ წრეებს მნიშვნელოვან სამართლებრივ არგუმენტს აძლევდა, რომლის საფუძველზეც საბჭოთა ოკუპაციის საერთაშორისო სამართლის ნორმებთან შეუსაბამობა მტკიცდებოდა. შესაბამისად, ემიგრაციის ერთ-ერთ ძირითად ამოცანად საერთაშორისო დონეზე, სწორედ, ამ სამართლებრივი არგუმენტის ეფექტიანი გამოყენება იქცა.

ამ პირობებში ემიგრაციული საქმიანობა მრავალმხრივ ხასიათს იძენდა და როგორც დიპლომატიურ, ისე იდეოლოგიურ, საინფორმაციო და

ორგანიზაციულ მიმართულებებს მოიცავდა. აღნიშნული პროცესები რთულ საერთაშორისო გარემოში ვითარდებოდა, სადაც პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი პოლიტიკური წესრიგი ჯერ კიდევ ფორმირების პროცესში იმყოფებოდა. ვერსალის სისტემამ, რომელიც ეროვნულ სახელმწიფოთა პრინციპს ეფუძნებოდა, საქართველოს მსგავსი პატარა სახელმწიფოებისთვის გარკვეული სამართლებრივი საფუძველი შექმნა, თუმცა ამავე დროს, დიდი სახელმწიფოების ინტერესები ხშირად ამ პრინციპების სრულ რეალიზაციას ზღუდავდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ემიგრაციის პოლიტიკური საქმიანობა არა იზოლირებულად, არამედ კონკრეტულ გეოპოლიტიკურ კონტექსტში მიმდინარეობდა. სამხრეთ კავკასია, თავისი სტრატეგიული მდებარეობისა და ეკონომიკური რესურსების, განსაკუთრებით ნავთობის გამო, როგორც საბჭოთა რუსეთისთვის, ისე დასავლეთის სახელმწიფოებისთვის მნიშვნელოვანი ინტერესის სფეროს წარმოადგენდა.²¹⁰ აღნიშნულმა გარემოებამ საქართველოს საკითხის საერთაშორისო დონეზე განხილვა კიდევ უფრო გაართულა.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ფორმირება და მისი საქმიანობის ინტენსივობა მნიშვნელოვანწილად იმაზე იყო დამოკიდებული, რამდენად შეძლებდა იგი საერთაშორისო საზოგადოების ყურადღების მიპყრობას. ამ მიზნით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ევროპულ პოლიტიკურ ცენტრებში — პარიზში, ლონდონსა და ჟენევაში აქტიური საქმიანობის წარმართვას ენიჭებოდა. ემიგრაციის ძირითადი პოლიტიკური, დიპლომატიური და ინტელექტუალური რესურსი სწორედ ამ ქალაქებში იყო კონცენტრირებული. საფრანგეთში, ლევილ-სიურ-ორჟი (Leuville-sur-Orge), სადაც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის წარმომადგენლები და პოლიტიკური ემიგრაციის ლიდერები ცხოვრობდნენ, ემიგრანტული საქართველოს პოლიტიკურ და სიმბოლურ ცენტრად — „მეხსიერების ადგილად“ ჩამოყალიბდა. პარიზი, როგორც ემიგრაციის მთავარი ცენტრი, უცხოეთში ქართული პოლიტიკური ცხოვრების ერთგვარ გაგრძელებად იქცა, სადაც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა დიპლომატიურ საქმიანობას ახორციელებდა და საერთაშორისო მხარდაჭერის მოპოვებას ცდილობდა. პარალელურად, ჟენევა, როგორც ერთა ლიგის ცენტრი, საერთაშორისო-სამართლებრივი ბრძოლის მნიშვნელოვანი პლატფორმის ფუნქციას ასრულებდა.

ემიგრაციის საქმიანობის სპეციფიკა იმაში გამოიხატებოდა, რომ იგი ერთდროულად რამდენიმე მიმართულებით ვითარდებოდა. ერთის მხრივ, აქტიურად მიმდინარეობდა დიპლომატიური ბრძოლა, რომლის

²¹⁰ ნოზაძე, ვიქტორ. „სანავთო პოლიტიკა და კავკასია“. „დამოუკიდებელი საქართველო“, №34, პარიზი, 1928, გვ. 5.

მიზანს საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხის საერთაშორისო დღის წესრიგში შენარჩუნება წარმოადგენდა. მეორეს მხრივ, მნიშვნელოვანი ადგილი საინფორმაციო და პროპაგანდისტულ საქმიანობას ეკავა, რომელიც უცხოური საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაზე იყო მიმართული.²¹¹

საერთაშორისო, განსაკუთრებით გენუის, ლოზანისა და მონტრეს, კონფერენციები წარმოადგენდა იმ პლატფორმას, სადაც ემიგრაციის შესაძლებლობებიც და შეზღუდვებიც ყველაზე მკაფიოდ გამოვლინდა. მიუხედავად უშუალო პრაქტიკული შედეგების სიმცირისა, საქართველოს საკითხის ამ ფორმატებში წარმოდგენა მნიშვნელოვან პოლიტიკურ მიღწევად უნდა შეფასდეს.²¹²

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა იმ იდეურ-პოლიტიკურ ჩარჩოს, რომელსაც ემიგრაცია აყალიბებდა და რომელიც დემოკრატიის, ეროვნული თვითგამორკვევისა და საერთაშორისო სამართლის პრინციპებს ეფუძნებოდა. ამ თვალსაზრისით, საქართველო ევროპული პოლიტიკური სივრცის ორგანულ ნაწილად აქტიურად წარმოჩინდებოდა.

ამასთანავე, ემიგრაციის საქმიანობა მხოლოდ საერთაშორისო დონით არ შემოიფარგლებოდა. იგი საქართველოს შიდა პროცესებთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული და ანტისაბჭოთა მოძრაობის მხარდაჭერასა და პოლიტიკური კოორდინაციის მცდელობებში გამოიხატებოდა.²¹³ აღნიშნული ურთიერთკავშირი ემიგრაციის როლს, როგორც ეროვნულ-პოლიტიკური წინააღმდეგობის ერთ-ერთ ცენტრს, კიდევ უფრო აძლიერებდა.

მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია ერთგვაროვანი არ იყო. იგი სხვადასხვა პოლიტიკური მიმართულების წარმომადგენლებს აერთიანებდა, თუმცა საერთო მიზანი—საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა, მათ შორის კონსოლიდაციის საფუძველს ქმნიდა.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია შეიძლება გააზრებულ იქნეს როგორც პოლიტიკური მოქმედების სპეციფიკური ფორმა, რომლის მეშვეობითაც სახელმწიფოებრივი არსებობის გაგრძელება ტერიტორიული კონტროლის დაკარგვის პირობებშიც ხორციელდებოდა. ამ თვალსაზრისით, ემიგრაცია არ წარმოადგენდა მხოლოდ იძულებით გადა-

²¹¹ საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო არქივი, ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე 610, ფურცელი 5.

²¹² სარალიძე, ლელა. „საქართველოს ადგილი შავი ზღვის სრუტეების კონვენციაში და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია (XX საუკუნის 20-30-იანი წლები)“, შავიზღვისპირეთი ცივილიზაციათა გზაჯვარედინზე, ტ. 3, № 1, 2025, გვ. 287-299.

²¹³ ჯიქია, ლევან. 1924 წლის ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყების ისტორიოგრაფია. თბილისი: სტამბა „ფავორიტი“, 2024. გვ. 7.

ადგილებას, არამედ ფუნქციონირებდა როგორც ტრანსნაციონალური პოლიტიკური სივრცე, სადაც ლეგიტიმაციის, წარმომადგენლობისა და საერთაშორისო მხარდაჭერის მოპოვება ხდებოდა. როგორც ამერიკელი პოლიტოლოგი იოსი შაინი აღნიშნავს, ემიგრანტული პოლიტიკური ელიტები „ალტერნატიულ პოლიტიკურ არენას ქმნიან, რომელშიც ისინი ლეგიტიმურ ხელისუფლებაზე პრეტენზიას ინარჩუნებენ და ცდილობენ გავლენა მოახდინონ როგორც მასპინძელი ქვეყნების პოლიტიკაზე, ისე საერთაშორისო სისტემაზე“.²¹⁴

ამდენად, ემიგრაცია შეიძლება შეფასდეს როგორც „გადატანილი სახელმწიფოებრიობა“ (displaced statehood), რომლის ფუნქციონირება საერთაშორისო სამართლისა და დიპლომატიური პრაქტიკის ფარგლებში გრძელდებოდა.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია აღნიშნულ კონტექსტში ჩამოყალიბდა როგორც დამოუკიდებელი, მიზანმიმართული და საერთაშორისო სივრცეში მოქმედი პოლიტიკური სუბიექტი, რომელმაც სახელმწიფოებრიობის დაკარგვის პირობებში საქართველოს პოლიტიკური იდეის დაცვა ევროპულ და გლობალურ პოლიტიკურ სისტემაში განაგრძო. იგი სახელმწიფოებრივი ტრადიციის გამგრძელებლად გვევლინებოდა და იურიდიული თუ პოლიტიკური წარმომადგენლობის ლეგიტიმაციის შენარჩუნებას ისახავდა მიზნად. ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა საკუთარ თავს განიხილავდა არა როგორც ისტორიულად დასრულებულ ინსტიტუტს, არამედ როგორც დროებით გადაადგილებულ ხელისუფლებას, რომლის ძირითად მისიას სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის დაცვა და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის ბრძოლა წარმოადგენდა.

ევროპაში მყოფი ქართული პოლიტიკური ელიტა აღმოჩნდა იმ რეალობაში, სადაც საერთაშორისო სისტემა თავად ღრმა გარდაქმნების პროცესს განიცდიდა. პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ ჩამოყალიბებული ვერსალის სისტემა, ერთი მხრივ ეროვნული თვითგამორკვევის პრინციპს, ხოლო მეორე მხრივ ძლიერი სახელმწიფოების ინტერესთა ბალანსს ეფუძნებოდა. ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია, საქართველოს საკითხის ევროპული პოლიტიკის დღის წესრიგში ინტეგრირებას, სწორედ ამ წინააღმდეგობრივ გარემოში ცდილობდა. საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი ფორმულირდებოდა არა მხოლოდ როგორც ეროვნული პრობლემა, არამედ როგორც საერთაშორისო სამართლისა და ევროპული უსაფრთხოების სისტემის ნაწილი.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა იმ გარემოებას, რომ ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია მხოლოდ პოლიტიკური განცხადე-

²¹⁴ Yossi Shain, *The Frontier of Loyalty: Political Exiles in the Age of the Nation-State* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1989), 3-5; 62-65.

ბებითა და დიპლომატიური მიმართევებით არ შემოიფარგლებოდა. იგი ჩამოყალიბდა როგორც კომპლექსური ინტელექტუალური და ორგანიზაციული სისტემა, რომელიც სამეცნიერო საქმიანობას, პუბლიცისტიკას, საერთაშორისო კონფერენციებში მონაწილეობას, სამართლებრივი დოკუმენტების მომზადებასა და ევროპულ პოლიტიკურ წრეებთან აქტიურ კომუნიკაციას აერთიანებდა. აღნიშნული მრავალმხრივი საქმიანობა საქართველოს სახელმწიფოებრივი იდეის შენარჩუნებასა და მისი საერთაშორისო ლეგიტიმაციის უზრუნველყოფას ემსახურებოდა.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ამგვარი საქმიანობის გააზრებისთვის მნიშვნელოვან ინტერპრეტაციულ ჩარჩოს ქმნის ირლანდიური წარმოშობის ამერიკელი პოლიტოლოგისა და ისტორიკოსის ბენედიქტ ანდერსონის (1936-2015) „წარმოსახვითი საზოგადოებების“ თეორია (Imagined Communities). ბ. ანდერსონის მიხედვით, ერი წარმოადგენს „წარმოსახულ პოლიტიკურ ერთობას“, რომელიც არა მხოლოდ ინსტიტუციურ საფუძვლებზე, არამედ კოლექტიური წარმოსახვის, კომუნიკაციისა და ისტორიული მეხსიერების მეშვეობით ყალიბდება²¹⁵. ამ კონტექსტში, ემიგრაციაში განვითარებული ქართული პოლიტიკური აზროვნება შეიძლება განვიხილოთ როგორც სწორედ ასეთი ერთობის შენარჩუნების მექანიზმი, სადაც სახელმწიფოებრივი იდეა ტერიტორიულ საზღვრებს სცილდებოდა და საერთო ისტორიული გამოცდილებისა და პოლიტიკური ლეგიტიმაციის საფუძველზე განისაზღვრებოდა.

შესაბამისად, ევროპა ემიგრანტული პოლიტიკური აზროვნებისთვის მხოლოდ გეოგრაფიულ სივრცეს ან საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის მიმართულებას არ წარმოადგენდა. იგი იმ ნორმატიულ და ღირებულებით ჩარჩოდ იქცა, რომლის ფარგლებშიც მცირე სახელმწიფოს პოლიტიკური არსებობის არგუმენტირება და საერთაშორისო ლეგიტიმაციის შენარჩუნება ხდებოდა. ამგვარად, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია ქმნიდა „ტრანსნაციონალურ პოლიტიკურ სივრცეს“²¹⁶, სადაც ეროვნული იდენტობა და სახელმწიფოებრივი იდეა არსებობას არა ტერიტორიულ რეალობაში, არამედ ინტელექტუალურ და კულტურულ კომუნიკაციაში განაგრძობდა.

ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ქართული პოლიტიკური აზროვნების განვითარებაში ევროპასთან მიმართება ყოველთვის განიხილებოდა როგორც სახელმწიფოებრივი არჩევანისა და იდენტობის შენარჩუნების ერთდროული პროცესი. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მეორე თავმჯდომარე ნოე ჟორდანია ევროპულ ორიენტაციას საქართველოს დამოუკიდებლობის

²¹⁵ Anderson, Benedict. "Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism", London: Verso, 2006, pp. 6-7.

²¹⁶ ტრანსნაციონალური პოლიტიკური სივრცე — იგულისხმება საზღვრებს მიღმა მოქმედი პოლიტიკური ურთიერთობებისა და აქტორების ერთიანი ქსელი.

აღდგენის აუცილებელ გეოპოლიტიკურ საყრდენად განიხილავდა. მისი შეფასებით, ქვეყნის საერთაშორისო აღიარება და უსაფრთხოება ევროპული დემოკრატიული სივრცის მხარდაჭერაზე იყო დამოკიდებული. ნ. ჟორდანიასთვის ევროპა მხოლოდ პოლიტიკური სივრცე არ ყოფილა; იგი ნორმატიულ გარემოს წარმოადგენდა, სადაც საქართველოს სახელმწიფოებრივი იდეა და დემოკრატიული ტრადიციები საერთაშორისო სამართლის პრინციპების შესაბამისად უნდა შენარჩუნებულიყო.

ჯერ კიდევ დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნამდე თითქმის სამი ათწლეულით ადრე იგი ხაზს უსვამდა, რომ ევროპასთან დაახლოება ეროვნული იდენტობის დაკარგვას არ გულისხმობდა. პირიქით, მისი ხედვით, ეს პროცესი ქართულ ნიადაგზე, ისტორიის, კულტურისა და ზნეობრივი ღირებულებების საფუძველზე უნდა განვითარებულიყო. 1895 წელს იგი წერდა: „გაევროპიელება სწარმოებს ქართულ ნიადაგზე, ქართულ კულტურაზე. სამშობლო და უცხოეთი, საქართველო და ევროპა, ქართველობა და ევროპიელობა—აი რა სწერია ახალ დროშაზე. ამის ამოკითხვა და ხალხის შეგნებაში გადატანა—ჩვენი დროის ისტორიული კითხვაა“.²¹⁷

ამგვარად, ნ. ჟორდანიას კონცეფცია ევროპასთან დაახლოების შესახებ ეროვნული იდენტობისა და სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვის შესაძლებლობას ეფუძნებოდა და დღევანდელი ევროპული ინტეგრაციის პროცესების კონტექსტშიც მნიშვნელოვან დოქტრინულ საფუძვლად იკითხება, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც იგი ევროკავშირის პოლიტიკურ-ეკონომიკურ სტრუქტურებთან ურთიერთობას ეხება.

ევროპაში ქართველი პოლიტიკოსების აქტიური დიპლომატიური და ინტელექტუალური მუშაობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან შედეგს წარმოადგენდა ისიც, რომ დასავლეთ ევროპის პოლიტიკურ წრეებში საბჭოთა კავშირის მიმართ დამოკიდებულება თანდათან იცვლებოდა. ემიგრაციაში მყოფი ქართული პოლიტიკური ელიტა ცდილობდა, ევროპელი პოლიტიკოსებისთვის საბჭოთა რეჟიმის არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ სისტემური ხასიათი, განსაკუთრებით მისი ავტორიტარული და რეპრესიული ბუნება ეჩვენებინა. ამ პროცესმა დასავლურ პოლიტიკურ დისკურსზე და საბჭოთა კავშირის მიმართ კრიტიკული მიდგომის ჩამოყალიბებაზე გარკვეული გავლენა მოახდინა.

ქართული ემიგრაციის ევროპულ კონტექსტში გააზრება იმავე პერიოდში მიმდინარე ინტეგრაციული პროცესების გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომმა რეალობამ, ტოტალიტარული რეჟიმების კრიზისმა და ახალი უსაფრთხოების არ-

²¹⁷ ჟორდანია, ნოე. „რჩეული ნაწერები“, წერილი „ეროვნება“, ტფილისი, 1911, გვ. 114.

ქიტექტურის შექმნის აუცილებლობამ, ევროპული ერთიანობის იდეის ფორმირება განაპირობა. ქართული ემიგრაცია საკუთარი პოლიტიკური მიზნების რეალიზაციის შესაძლებლობას, სწორედ ამ პროცესებში ხედავდა. ევროპული ფედერალიზმი, ზესახელმწიფოებრივი თანამშრომლობა და სამართლის უზენაესობა განიხილებოდა იმ მექანიზმებად, რომლებიც მცირე ერების დაცვას იმპერიული ზენოლის პირობებში უზრუნველყოფდა.

ამრიგად, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის მოღვაწეობა მხოლოდ წარსულის ინერციულ გაგრძელებად არ შეიძლება შეფასდეს. იგი დინამიურ პროცესს წარმოადგენს, რომელშიც ერთდროულად მოქმედებს სამი ძირითადი კომპონენტი: ისტორიული მეხსიერება, პოლიტიკური მიზანშეწონილობა და სამართლებრივი არგუმენტაცია. ემიგრაციის სტრატეგიული ხედვა, სწორედ ამ სამ კომპონენტთა ურთიერთქმედების საფუძველზე ყალიბდებოდა, რომლის ფარგლებში საქართველოს საკითხი ევროპული პოლიტიკური დღის წესრიგის ორგანულ ნაწილად განიხილებოდა.

ემიგრაციაში პოლიტიკური საქმიანობის ფორმები მნიშვნელოვნად გაფართოვდა და მრავალგანზომილებიანი ხასიათი მიიღო. იგი აღარ შემოიფარგლებოდა სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების ფორმალური გაგრძელებით, არამედ კომპლექსურ სისტემად ყალიბდებოდა, რომელიც საქართველოს სახელმწიფოებრივი იდეის დაცვისა და საერთაშორისო ლეგიტიმაციის უზრუნველყოფის მიზნით ინტელექტუალურ, იდეოლოგიურ, სამართლებრივ და ეკონომიკურ არგუმენტაციას აერთიანებდა.

ამ თვალსაზრისით, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობა რამდენიმე ურთიერთდაკავშირებულ მიმართულებად შეიძლება დაიყოს. პირველი მიმართულება ემიგრაციული საქმიანობის ინტელექტუალურ და იდეოლოგიურ საფუძვლებს უკავშირდებოდა და საქართველოს სახელმწიფოებრივი იდეის თეორიულ გააზრებას, ეროვნული იდენტობის კონსოლიდაციასა და პოლიტიკური ლეგიტიმაციის არგუმენტირებულ ფორმულირებას მოიცავდა. ამ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ემიგრაციულ პუბლიცისტიკას, თეორიულ ნაშრომებსა და ინტელექტუალურ დებატებს ენიჭებოდა, რომელთა მეშვეობითაც პოლიტიკური იდეების ერთიანი სივრცე ყალიბდებოდა.

მეორე მიმართულებას ემიგრაციაში ინტელექტუალური და პოლიტიკური აქტივობა წარმოადგენდა, რომელიც როგორც ემიგრანტული მთავრობის პრაქტიკულ საქმიანობაში, ისე ევროპულ პოლიტიკურ წრეებთან, საერთაშორისო ორგანიზაციებთან და ინტელექტუალურ ცენტრებთან უწყვეტ კომუნიკაციაში ვლინდებოდა. აღნიშნული აქტივობა მიზნად ისახავდა საქართველოს საკითხის საერთაშორისო დღის წესრიგში მუდმივ შენარჩუნებას.

მესამე მიმართულება ეკონომიკური და სამართლებრივი ინტეგრაციის თეორიულ ხედვებს უკავშირდება, რომლის ფარგლებში ემიგრანტი ავტორები და პოლიტიკოსები საქართველოს სახელმწიფოებრივი განვითარების პერსპექტივას ევროპულ ეკონომიკურ თანამშრომლობასა და საერთაშორისო სამართლებრივი სისტემის ევოლუციასთან აკავშირებდნენ. ამ კონტექსტში განსაკუთრებული აქტუალობა მცირე სახელმწიფოების სუვერენიტეტის დაცვის სამართლებრივ მოდელებსა და ზესახელმწიფოებრივი თანამშრომლობის იდეებს ენიჭებოდა, რომელთა მეშვეობითაც საერთაშორისო სისტემაში მათი ადგილის განმტკიცება განიხილებოდა.

მეოთხე, კონცეპტუალურად გამაერთიანებელ მიმართულებას წარმოადგენს ემიგრაციული ევროინტეგრაციული პროექტი, რომელიც ემიგრანტული პოლიტიკური აზროვნების სტრატეგიულ ჩარჩოს ქმნიდა. ამ პროექტის ფარგლებში ევროპა აღიქმებოდა არა მხოლოდ გეოგრაფიულ ან პოლიტიკურ სივრცედ, არამედ ნორმატიულ და ღირებულებით სისტემად, რომლის ფარგლებში საქართველოს სახელმწიფოებრივი იდეის შენარჩუნება და საერთაშორისო ლეგიტიმაციის უზრუნველყოფა შესაძლებლად განიხილებოდა.

წინამდებარე თავის ფარგლებში განსახილველი პრობლემატიკა ორ ურთიერთდაკავშირებულ მიმართულებას ეფუძნება. პირველი მოიცავს ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის შიდა ორგანიზაციულ, იდეოლოგიურ და სამართლებრივ საქმიანობას, რომლის მიზანს სახელმწიფოებრივი იდეის შენარჩუნება წარმოადგენდა. მეორე მიმართულება საქართველოს საკითხის საერთაშორისო სივრცეში წარმოჩენას უკავშირდება და ევროპულ პოლიტიკურ პროცესებში აქტიურ დიპლომატიურ და ინტელექტუალურ მონაწილეობას გულისხმობს.

ამ ორ მიმართულებას შორის არსებული კავშირი განსაზღვრავს ემიგრაციის ფუნქციურ ბუნებას, რომელიც ერთდროულად პოლიტიკური წინააღმდეგობის ფორმად და ინტელექტუალურ პროექტად გვევლინება, რომლის მიზანიც გლობალურ სისტემაში პატარა სახელმწიფოს ადგილის განსაზღვრაა.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმ გარემოებას, რომ ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობა მხოლოდ პოლიტიკური ელიტის დონეზე არ შემოიფარგლებოდა. იგი ფართო ინტელექტუალურ წრეებს — მეცნიერებს, იურისტებსა და პუბლიცისტებს აერთიანებდა, რომლებმაც საქართველოს ევროპული ინტეგრაციის თეორიულ გააზრებას საფუძველი ჩაუყარეს. ამ პროცესში ფედერალიზმის, საერთაშორისო სამართლისა და ევროპული პოლიტიკური ერთობის კონცეფციების განვითარებას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. სწორედ ამ

კონცეფციების საფუძველზე, ქართული ევროინტეგრაციული აზრის ერთ-ერთი მთავარი თეორიული საფუძველი ჩამოყალიბდა.

ამ თვალსაზრისით, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია უნდა განვიხილოთ არა მხოლოდ როგორც ისტორიული მარცხის შედეგი ან იძულებითი გადაადგილების პროცესი, არამედ როგორც პოლიტიკური ადაპტაციისა და სახელმწიფოებრივი იდეის შენარჩუნების სპეციფიკური ფორმა. ემიგრაციულ პირობებში ქართული სახელმწიფოებრივი პროექტი ინტელექტუალურ, სამართლებრივ და პოლიტიკურ კონსტრუქციად გარდაიქმნა, რომლის მიზანსაც საქართველოს საერთაშორისო სამართლებრივ წესრიგსა და ევროპულ პოლიტიკურ სისტემაში დაბრუნება წარმოადგენდა.

ამგვარად, ემიგრაციული გარემო იქცა სივრცედ, სადაც სახელმწიფოებრივი იდეა არსებობას ტერიტორიული სუვერენიტეტის მიღმაც განაგრძობდა. სწორედ ამ პირობებში მრავალგანზომილებიანი საქმიანობა ჩამოყალიბდა, რომელიც პოლიტიკურ ინიციატივებს, სამართლებრივ არგუმენტაციასა და ინტელექტუალურ გააზრებას აერთიანებდა. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა ისეთი სტრატეგიებისა და ინსტრუმენტების შემუშავებას, რომელთა მეშვეობითაც პოლიტიკური ემიგრაცია, საერთაშორისო არენაზე, საქართველოს საკითხის აქტუალიზაციას და ევროპული პოლიტიკური აზროვნების სივრცეში მის ინტეგრაციას ცდილობდა.

შესაბამისად, ევროპაში ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობა კომპლექსურ და მრავალგანზომილებიან პროცესს წარმოადგენს, რომლის სიღრმისეული გააზრება, როგორც საქართველოს უახლესი ისტორიის, ასევე, საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევისთვის, მეტად მნიშვნელოვანია. აღნიშნული პროცესის ანალიზი საშუალებას გვაძლევს უფრო სრულყოფილად გავიგოთ ემიგრაციის პირობებში სახელმწიფოს პოლიტიკური არსებობის ტრანსფორმაცია და ევროპულ კონტექსტში მისი ინტელექტუალური განვითარების გაგრძელება.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, წინამდებარე თავი მიზნად ისახავს ევროპულ გარემოში ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებების სისტემურ ანალიზს. სტრუქტურულად კვლევა ორ ურთიერთდაკავშირებულ ნაწილად იყოფა: პირველ პარაგრაფში (§1) განხილულია ემიგრაციის პოლიტიკური და საერთაშორისო-სამართლებრივი საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები, ხოლო მეორე პარაგრაფში (§2) გაანალიზებულია ემიგრაციული დიპლომატიის პრაქტიკული გამოვლინებები.

თავი VI. §1. ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის პოლიტიკური და საერთაშორისო-სამართლებრივი საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები

1921 წლის საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია ჩამოყალიბდა როგორც სპეციფიკური ტრანსნაციონალური პოლიტიკური სივრცე, რომელშიც სახელმწიფოებრივი იდეა არსებობას ტერიტორიული სუვერენიტეტის დაკარგვის პირობებშიც განაგრძობდა. ემიგრაციაში პოლიტიკური საქმიანობა მნიშვნელოვნად გაფართოვდა და მრავალგანზომილებიანი ხასიათი შეიძინა. იგი აღარ შემოიფარგლებოდა სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების ფორმალური გაგრძელებით და კომპლექსურ სისტემად ჩამოყალიბდა, რომელიც პოლიტიკურ, სამართლებრივ და ინტელექტუალურ აქტივობებს ერთიან სტრატეგიულ ჩარჩოში აერთიანებდა.

ამგვარად, ემიგრაციული პოლიტიკური საქმიანობა ტრანსფორმირებულ სახელმწიფოებრივ პრაქტიკად შეიძლება განვიხილოთ, რომლის მიზანს საქართველოს სუვერენიტეტის დაცვა, საერთაშორისო სამართლებრივი ლეგიტიმაციის შენარჩუნება და დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის აუცილებელი პირობების შექმნა წარმოადგენდა.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება ინტელექტუალური და იდეოლოგიური მუშაობა იყო, რომელიც სახელმწიფოებრივი იდეის თეორიულ გააზრებასა და მის ახალ საერთაშორისო რეალობასთან ადაპტაციას ემსახურებოდა. ამ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა პოლიტიკური პუბლიცისტიკის განვითარებას, თეორიული ნაშრომების შექმნასა და ევროპულ ინტელექტუალურ დისკუსიებში აქტიურ მონაწილეობას ენიჭებოდა.

ამ კონტექსტში ჩამოყალიბდა არგუმენტაცია, რომლის მიხედვითაც საქართველოს დამოუკიდებლობა არა მხოლოდ ეროვნულ მოთხოვნად, არამედ საერთაშორისო სამართლისა და ევროპული პოლიტიკური წესრიგის შემადგენელ ნაწილად განიხილებოდა. პარალელურად, ეროვნული იდენტობის შენარჩუნება და პოლიტიკური ლეგიტიმაციის დასაბუთება ერთიან პროცესად ჩამოყალიბდა, რამაც ქართული ევროინტეგრაციული აზრის განვითარების მნიშვნელოვანი საფუძველი შექმნა.

ემიგრანტული მთავრობის საქმიანობის ცენტრალურ მიმართულებას დიპლომატიური აქტივობა წარმოადგენდა, რომლის მიზანს საქართველოს საკითხის საერთაშორისო დღის წესრიგში შენარჩუნება შეადგენდა. ეს საქმიანობა ევროპულ სახელმწიფოებთან ურთიერთობას,

საერთაშორისო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობას, მემორანდუმებისა და ნოტების მომზადებას, ასევე, საერთაშორისო კონფერენციებში მონაწილეობას მოიცავდა.

ევროპელ პოლიტიკოსთა დამოკიდებულება საქართველოს საკითხისადმი იმ პერიოდში განსხვავებული და ხშირად ცვალებადი იყო, რაც საერთაშორისო პოლიტიკური კონიუნქტურის გავლენით განისაზღვრებოდა. ევროპაში ქართველი ემიგრირებული პოლიტიკოსების დიპლომატიური და ინტელექტუალური საქმიანობის გავლენის კონტექსტში სიმბოლური მნიშვნელობა ედუარდ ერიოს²¹⁸ პოზიციის ევოლუციას ენიჭება. 1920-იან წლებში იგი თავდაპირველად საბჭოთა რუსეთთან დიპლომატიური ურთიერთობების აღდგენას და მის საერთაშორისო აღიარებას უჭერდა მხარს, თუმცა მომდევნო წლებში საბჭოთა სისტემის შიდა რეპრესიების გაძლიერებამ და რეჟიმის ავტორიტარული ხასიათის გამძაფრებამ მისი შეფასებები მნიშვნელოვნად შეცვალა. 1920-იანი წლების ბოლოს ე. ერიო საბჭოთა რეჟიმს უკვე კრიტიკულად აფასებდა და მას იდეოლოგიურად დახურულ, პოლიციურ სისტემად განიხილავდა. ფრანგულ პოლიტიკურ გაზეთში: "L'Ère Nouvelle" („ახალი ერა“), 1929 წელს, გამოქვეყნებულ წერილში იგი აღნიშნავდა: „ჩვენ სამართლიანად მოვეპყარით რუსეთის რევოლუციას. მაგრამ საბჭოთა რეჟიმი თანდათან გადაიქცა რელიგიად, სქოლასტიკად, რომელიც შეიძლება გამოსადეგი იყოს ნახევრად აზიური მასებისთვის და არა ჩვენთვის. ბოლშევიზმი დღეს მხოლოდ პოლიციური ტერორის შემწეობით ცოცხლობს. არსებობის ათი წლის შემდეგ — ეს სრული გაკოტრების ნიშანია“.²¹⁹

ედუარდ ერიოს ამგვარი შეფასება ცხადყოფს, რომ ევროპულ პოლიტიკურ სივრცეში საბჭოთა სისტემის აღქმა მხოლოდ იდეოლოგიური ინტერესებით აღარ შემოიფარგლებოდა და თანდათან უფრო კრიტიკულ და სისტემურ ხასიათს იძენდა, რაც ნაწილობრივ პოლიტიკური

²¹⁸ ედუარდ ერიო (Édouard Herriot; 1872-1957) — გამოჩენილი ფრანგი პოლიტიკოსი და მწერალი. საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრი (1924-1925, 1926, 1932 წწ.), ლიონის მერი (1905-1940; 1945-1957), საფრანგეთის დეპუტატთა პალატის პრეზიდენტი (1936-1940) და საფრანგეთის ეროვნული ასამბლეის პრეზიდენტი (1947-1954); 1946 წლიდან საფრანგეთის აკადემიის წევრი. მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საფრანგეთის პოლიტიკური ცხოვრების განვითარებასა და საგანმანათლებლო რეფორმების გატარებაში XX საუკუნის პირველ ნახევარში. მიუხედავად იმისა, რომ ვიშის რეჟიმის პერიოდში იგი რეპრესიების მსხვერპლი გახდა და დროებით პატიმრობაში იმყოფებოდა, ერიოს მემკვიდრეობა ძირითადად დაკავშირებულია დემოკრატიის დაცვისა და პოლიტიკური სტაბილურობის ხელშეწყობის მცდელობებთან რთულ ისტორიულ ეპოქაში. 1922 წელს ეწვია საბჭოთა რუსეთს და გამოხატა მის მიმართ დროებითი სიმპათია; მოგვიანებით მისი დამოკიდებულება საბჭოთა რეჟიმის ავტორიტარული ხასიათის გამო, უფრო კრიტიკული გახდა.

²¹⁹ „რას წერენ ბოლშევიკებზე“, „დამოუკიდებელი საქართველო“, №39, მარტი, პარიზი, 1929, გვ. 13-14.

ემიგრაციის ინფორმაციულ და ანალიტიკურ აქტივობასაც უკავშირდებოდა. აღსანიშნავია, რომ 1924 წლის 28 ოქტომბერს, საფრანგეთის მთავრობამ, ე. ერიოს მეთაურობით, საბჭოთა კავშირის ხელისუფლება „დე იურე“ აღიარა, თუმცა იქვე განმარტა, რომ ეს გადაწყვეტილება „აღრე აღებულ ვალდებულებებს ვერ დააზიანებდა“.²²⁰

ამავე ინტელექტუალურ და პოლიტიკურ კონტექსტში ქართული ემიგრაციული პრესა საერთაშორისო პროცესების გეოპოლიტიკურ ინტერპრეტაციას, განსაკუთრებით საბჭოთა კავშირის საგარეო პოლიტიკის შეფასების მიმართულებით, აქტიურად ახორციელებდა. თუ ევროპულ პრესაში, მაგალითად ედუარდ ერიოს მსჯელობაში, საბჭოთა რეჟიმის ევოლუცია ხშირად მისი იდეოლოგიური ტრანსფორმაციისა და შიდა ავტორიტარული ხასიათის გამკვეთრების ჭრილში განიხილებოდა, ქართული ემიგრაციული დისკურსი ამ ანალიზს ევროპასა და აზიას შორის ცივილიზაციური და გეოპოლიტიკური დაპირისპირების კონტექსტში დამატებით განზომილებას სძენდა. სწორედ ამ ფონზე, საბჭოთა კავშირის ლიდერის, იოსებ სტალინის, დიპლომატიის შესახებ ემიგრაციული პრესის ანალიზი საბჭოთა საგარეო პოლიტიკას დასავლური პოლიტიკური სივრციდან თანდათანობითი დისტანცირების პროცესად განიხილავდა, რაც ევროპის საერთაშორისო სისტემაში ძალთა გადანაწილებისა და ბალანსის საკითხს პირდაპირ უკავშირდებოდა.²²¹

ქართული ემიგრაციული პრესის ერთ-ერთი ნამყვანი სტატია „სტალინის დიპლომატია“ ანტიბოლშევიკური პოლიტიკური აზროვნების ტიპურ ნიმუშს წარმოადგენს, სადაც საბჭოთა კავშირის საგარეო პოლიტიკა ევროპა-აზიის გეოპოლიტიკური დაპირისპირების კონტექსტშია გაანალიზებული. ტექსტის ცენტრალური თეზისის მიხედვით, იოსებ სტალინის ხელმძღვანელობით საბჭოთა კავშირის დიპლომატია ევროპულ პოლიტიკურ სისტემას თანდათან შორდება და „აზიური“ მიმართულებისკენ იხრება. ემიგრანტული პრესის რედაქცია ამ პროცესს არა შემთხვევით პოლიტიკურ გადახრად, არამედ მიზანმიმართულ გეოსტრატეგიულ გადაწყვეტილებად განიხილავს, რომლის მიზანს აღმოსავლურ სივრცეში საბჭოთა გავლენის გაფართოება წარმოადგენს. ამ თვალსაზრისით საბჭოთა კავშირი აღიქმება როგორც ძალა, რომელიც ევროპული საერთაშორისო წესრიგის ინსტიტუციურ და ცივილიზაციურ ჩარჩოებს სცილდება.

აღნიშნული კონცეფციის ფარგლებში, საქართველო განიხილებოდა როგორც ევროპასა და აზიას შორის გარდამავალი გეოპოლიტიკური ზონა, რაც მას განსაკუთრებულ სტრატეგიულ მნიშვნელობას ანიჭებდა.

²²⁰ „საქართველო მსოფლიოს წინაშე“, „დამოუკიდებელი საქართველო“, №75, მარტი, პარიზი, 1930, გვ. 7.

²²¹ „სტალინის დიპლომატია“, ჟურნალი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №88, აპრილი, 1933, პარიზი, გვ. 1-3.

სწორედ ამ ფონზე ქართული ემიგრაცია საკუთარი პოლიტიკური ორიენტაციის მკაფიო ფორმულირებას ცდილობდა, სადაც გადამწყვეტ მნიშვნელობას დასავლურ, „ევროპულ დიდ პოლიტიკასთან“ ინტეგრაცია იძენდა. სტატიის ავტორის არგუმენტაციის მიხედვით, საქართველოს პოლიტიკური „ხსნა“ ევროპულ დიპლომატიურ სისტემაში ჩართვას უკავშირდება, თუმცა ეს პოზიცია აზიისადმი კონფრონტაციულ დამოკიდებულებას არ გულისხმობს. ტექსტში ხაზგასმულია, რომ კავკასიური სივრცე ორივე ცივილიზაციურ არეალს ბუნებრივად აკავშირებს, რის გამოც საჭიროა კეთილმეზობლური ურთიერთობების შენარჩუნება, როგორც ევროპულ, ისე აღმოსავლურ სივრცესთან, ხოლო პოლიტიკური ორიენტაციის სტრატეგიული ვექტორი ევროპული სივრცისკენ უნდა იყოს მიმართული.

ამგვარად, ემიგრაციულ პრესაში გამოქვეყნებული სტატია პოლიტიკური დისკურსის ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებას — საქართველოს ევროპულ ცივილიზაციურ და პოლიტიკურ სივრცესთან კუთვნილების იდეას ასახავს. იგი ერთდროულად საბჭოთა გეოპოლიტიკური ექსპანსიისადმი შიშს და დასავლეთზე ორიენტირებული საგარეო პოლიტიკური მოდელის აუცილებლობის რწმენას გამოხატავს.

ამგვარად, ორივე დისკურსი — ევროპული პოლიტიკური ანალიზი (ე.ერიო) და ქართული ემიგრაციული გეოპოლიტიკური ინტერპრეტაცია, საერთაშორისო სისტემაში საბჭოთა კავშირის როლს სხვადასხვა დონეზე, თუმცა ურთიერთშემავსებლად განიხილავს. პირველ შემთხვევაში ყურადღება რეჟიმის შიდა ტრანსფორმაციაზეა გამახვილებული, ხოლო მეორე შემთხვევაში — მის გლობალურ გეოპოლიტიკურ ორიენტაციასა და ცივილიზაციური კუთვნილების საკითხზე. შედეგად ორმაგი ანალიტიკური პერსპექტივა ყალიბდება, რომლის მიხედვითაც საბჭოთა კავშირი ერთდროულად წარმოჩინდება როგორც ავტორიტარული სისტემა და როგორც ევროპული პოლიტიკური სივრციდან გამიჯნული გეოპოლიტიკური აქტორი.

საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური და ცივილიზაციური ბუნების შესახებ ევროპულ და ქართულ ემიგრაციულ დისკურსში ჩამოყალიბებული შეფასებები უშუალოდ უკავშირდება იმ საკითხსაც, თუ როგორ აღიქვამდნენ ქართველი სოციალ-დემოკრატები საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ ორიენტაციასა და ქვეყნის ადგილს ევროპულ სივრცეში. სწორედ ამ კონტექსტში, ქართველი სოციალ-დემოკრატების საგარეო ორიენტაციის საკითხთან დაკავშირებით, ქართულ ისტორიოგრაფიაში არაერთგვაროვანი მოსაზრებები არსებობს.

ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია როგორც თანამედროვე მკვლევართა შეფასებები, ისე ემიგრაციაში მყოფი პოლიტიკური მოღვაწეების დაკვირვებები, რომლებიც პროცესებს უშუალოდ ისტორიული გამოც-

დილების პერსპექტივიდან აფასებდნენ. ემიგრაციაში მყოფი ქართველი პოლიტიკოსი ნიკოლოზ ჭუმბურიძე, რომელიც პრესაში წერილებს „კაჟი“-ს ფსევდონიმით აქვეყნებდა, ნოე ჟორდანიას პოლიტიკურ ორიენტაციასთან დაკავშირებით 1929 წელს წერდა: „...არც მაშინ, როცა საქართველო რუსეთის მეგობრობას ეძებდა და არც შემდეგ მისი ბატონობის ხანაში, ქართველი ერი რუსული კულტურით მოხიბლული არ ყოფილა. ის რუსეთში ეძებდა ევროპის კულტურას და რამდენადაც ნახულობდა იქ მას, გადმოქონდა. მე ერთხელ აღვნიშნე და ახლა კიდევ გავიმეორებ — ჩვენში წმინდა რუსულ ნიადაგზე წარმოშობილმა პარტიებმა და იდეოლოგიამ, ფეხი ვერ მოიკიდა — ვერ გაიხარა. საინტერესოა აქ კერძოდ ნოე ჟორდანიას როლიც. მიუხედავად იმისა, რომ ორგანიზაციულად დაკავშირებული იყო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიასთან, იგი მაინც სრულიად დამოუკიდებელ როლს თამაშობდა ქართველი ერის საზოგადოებრივი განვითარების ისტორიაში და ეს მოხდა იმიტომ, რომ ნ. ჟორდანია თავიდანვე მტკიცედ დადგა ქართულსა და ევროპულ ნიადაგზე“.²²²

ამავე საკითხს განსხვავებული კუთხით განიხილავს ამერიკელი ისტორიკოსი სტეფან ჯონსი, რომლის შეფასებითაც ნოე ჟორდანია ეკონომიკურ წინსვლას ისტორიის მამოძრავებელ ძალად მიიჩნევდა, ხოლო ეკონომიკური განვითარება ეროვნულ და ინდივიდუალურ თავისუფლებებს მჭიდროდ უკავშირდებოდა. შესაბამისად, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხედვა ეკონომიკასა და დემოკრატიას ერთიან პოლიტიკურ-სტრატეგიულ ჩარჩოში განიხილავდა, რაც საფუძვლად დაედო 1918–1921 წლების საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პრაქტიკულ პოლიტიკას.²²³

დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მოღვაწეობის მიმართ განსხვავებული დამოკიდებულება ჰქონდათ ემიგრაციაში მყოფ ქართული ოპოზიური პარტიების წარმომადგენლებს. ისინი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდიდანვე, მთავრობის მკვეთრი, თუმცა რიგ შემთხვევებში არგუმენტირებული კრიტიკით გამოირჩეოდნენ. ნოე ჟორდანიასა და სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის პოლიტიკური კურსის მიმართ, ისინი ემიგრაციაშიც ოპოზიციურ დამოკიდებულებას ინარჩუნებდნენ. საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციური პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი, იოსებ გობეჩია²²⁴ საქა-

²²² ჭუმბურიძე, ნიკოლოზ (კაჟი). „რით მოვიდა ჩვენში რუსეთი“, №40, აპრილი, პარიზი, 1929, გვ. 3-4.

²²³ Stephen F. Jones, "Socialism in Georgian Colors: The European Road to Social Democracy, 1883-1917", Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005, pp.197-205.

²²⁴ იოსებ გობეჩია (იოსებ პავლეს ძე გობეჩია; 1879-1963) — ქართველი პოლიტიკოსი, სოციალისტ-რევოლუციონერი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი და დამოუკიდებლობის აქტზე ხელმომწერი. საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, თავდაპირველად ქვეყანაში დარჩა და ანტისაბჭოთა ორგანიზაციულ საქმიანობაში მონაწილეობდა. საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტში

რთველოს სოციალ-დემოკრატიულ მთავრობას რუსული პოლიტიკური ემიგრაციის წარმომადგენლების — ბორის ნიკოლაევსკისა და დონ ლე-ვინის პოლიტიკური ხაზის გაზიარებაში ადანაშაულებდა. ემიგრაციულ პრესაში გამართულ პოლემიკაში ჟორდანიასა და მის პოლიტიკურ გუნდს ხშირად „ლევების მენშევიკებად“²²⁵ მოიხსენიებდნენ, რითაც ხაზს უსვამდნენ როგორც მათ ხანგრძლივ ემიგრანტულ მდგომარეობას, ისე საქართველოს რეალობისგან პოლიტიკურ გაუცხოებას.

აღნიშნული დაპირისპირება მნიშვნელოვანწილად როგორც დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდიდან მომდინარე იდეურ-პოლიტიკური განსხვავებებით, ისე ხანგრძლივი ემიგრაციის პირობებში დაგროვილი ფსიქოლოგიური და ემოციური ფონის — სამშობლოს დაკარგვით გამოწვეული ნოსტალგიისა და პოლიტიკური იმედგაცრუების გავლენით იყო განპირობებული. მიუხედავად მწვავე წინააღმდეგობებისა, ემიგრაციულ სივრცეში არსებული საჯარო პოლემიკა და ურთიერთკრიტიკა დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის მნიშვნელოვან ელემენტად რჩებოდა, რაც, თავის მხრივ, პოლიტიკური აზრის მრავალფეროვნებას, დისკუსიის გამჭვირვალობასა და ემიგრანტული საზოგადოების თვითორგანიზების პროცესს ხელს უწყობდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ემიგრანტული ხელისუფლება საკუთარ თავს ლეგიტიმურ წარმომადგენლად მიიჩნევდა, რის დასასაბუთებლადაც იურიდიული დოკუმენტაცია, მემორანდუმები და სამართლებრივი კვლევები აქტიურად გამოიყენებოდა. საინფორმაციო საქმიანობა ემიგრაციის სტრატეგიის კიდევ ერთ მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენდა. იგი უცხოური საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაზე იყო მიმართული და პრესის, ბროშურების, საჯარო გამოსვლებისა და ევროპულ მედიასთან თანამშრომლობის მეშვეობით ხორციელდებოდა.

ამ საქმიანობის შედეგად, ემიგრაცია საქართველოს საკითხის საერთაშორისო ცნობადობის გაზრდას, საბჭოთა პოლიტიკის კრიტიკას და დემოკრატიული საქართველოს იმიჯის შენარჩუნებას ცდილობდა. საინფორმაციო აქტივობა ნარატიულ სივრცეს ქმნიდა, რომელშიც საქართველო ევროპულ პოლიტიკურ გარემოში ინტეგრირებულ სუბიექტად წარმოჩნდებოდა.

იგი შედიოდა, როგორც სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის წარმომადგენელი. 1924 წლის აჯანყების შემდეგ, ემიგრაციაში გადავიდა, სადაც ქართულ პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიურად მონაწილეობდა, თანამშრომლობდა ემიგრანტულ გამოცემებთან და პუბლიცისტურ წერილებს აქვეყნებდა. (იხ. ზვადგიაძე, ირაკლი. საქართველოს დამფუძნებელი კრება 1919. თბილისი: საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია, 2016, გვ. 200).

²²⁵ გოგეჩია, იოსებ. „საერთაშორისო ვითარება და ემიგრაციის მოვალეობანი“, „საქართველო“ (საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ორგანო), №7, პარიზი, გვ. 2-3.

1921 წლის იანვარში საქართველოს დამოუკიდებლობის „დე იურე“ აღიარებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა, რაც საბჭოთა ოკუპაციის საერთაშორისო სამართალთან შეუსაბამობის დასასაბუთებლად ემიგრაციას სამართლებრივ საფუძველს აძლევდა. დიპლომატიური საქმიანობა განსაკუთრებით ინტენსიურად მიმდინარეობდა პარიზში, ლონდონსა და ჟენევაში (ერთა ლიგის ფარგლებში), რაც საქართველოს საკითხის საერთაშორისო სივრცეში მუდმივ აქტუალიზაციას უზრუნველყოფდა. იგი სახელმწიფოთა სუვერენული თანასწორობის, ეროვნული თვითგამორკვევისა და საერთაშორისო სამართლის პრინციპებს ეფუძნებოდა. შესაბამისად ყალიბდებოდა პოზიცია, რომლის მიხედვითაც საქართველოს ოკუპაცია საერთაშორისო სამართალს ეწინააღმდეგებოდა და სახელმწიფოებრივი უწყვეტობა იურიდიულად შენარჩუნებულად ითვლებოდა.

ამავე დროს, ემიგრაციის საქმიანობის მნიშვნელოვან მიმართულებას საერთაშორისო-სამართლებრივი არგუმენტაციის განვითარება წარმოადგენდა. საქართველოს მომავლის ევროპულ ეკონომიკურ და სამართლებრივ სისტემებთან დაკავშირებას, ემიგრაციაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა. ამ მიმართულებით ფედერალიზმის, ზესახელმწიფოებრივი თანამშრომლობისა და მცირე სახელმწიფოების დაცვის სამართლებრივი მოდელების იდეები აქტიურად ვითარდებოდა.

აღნიშნული კონცეფციის მიხედვით, მცირე სახელმწიფოების სუვერენიტეტი მხოლოდ საერთაშორისო თანამშრომლობის პირობებში იყო დაცვადი, ხოლო ევროპული ინტეგრაცია უსაფრთხოების დამატებით მექანიზმებს ქმნიდა და საერთაშორისო სამართალს პოლიტიკურ ურთიერთობათა საფუძვლად აყალიბებდა.

ამ თეორიული და პოლიტიკურ-იდეური ჩარჩოს ფონზე, ევროპული პროცესების შესახებ ნოე ჟორდანიას თვალსაზრისი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მეთაური ევროპაში მიმდინარე პოლიტიკურ და ეკონომიკურ პროცესებს სისტემურად აფასებდა. წერილში „შუაგულ ევროპაში“ იგი ევროპულ კრიზისს განიხილავს არა ზედაპირული პოლიტიკური დაპირისპირებების ჩრილში, არამედ როგორც ღრმა სტრუქტურულ პროცესს, რომლის საფუძველიც ეკონომიკურ და სოციალურ სისტემებში იძებნება. იგი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს ვერსალის სისტემის სისუსტეებს, ევროპულ სახელმწიფოებს შორის ძალთა ბალანსის რღვევას და საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების დისფუნქციურ ხასიათს.

ნ. ჟორდანიას ანალიზი მხოლოდ პოლიტიკური მოვლენების აღწერას სცდება და ფართო პოლიტეკონომიურ ხედვას მოიცავს, სადაც ევროპა კრიზისში მყოფ სისტემად არის წარმოდგენილი, რომელიც

საკუთარ სოციალურ და ეკონომიკურ წინააღმდეგობებს ვერ უმკლავდება. ამ კონტექსტში იგი ყურადღებას ამახვილებს დასავლეთ ევროპის ინდუსტრიულ-საწარმოო კრიზისზე და სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის არაეფექტიანობაზე, რაც სისტემურ დისბალანსად განიხილება. იგი აღნიშნავს: „ეს ცნობილი ფირმა, რომელსაც ევროპა ეწოდება, დეფიციტშია“.²²⁶ მის მსჯელობაში განსაკუთრებული ადგილი გლობალურ პერსპექტივას ეთმობა. იგი „აზიის ფაქტორის“ გაძლიერებას ევროპულ კრიზისთან აკავშირებს და მსოფლიო სისტემური ცვლილებების ფართო სურათს აყალიბებს. საბოლოოდ იგი ასკვნის, რომ ევროპაში მიმდინარე პროცესები „მთელ ევროპულ ცივილიზაციას საფრთხეში აგდებს“. ამ შეფასებებით ჩანს, რომ იგი ევროპას მხოლოდ ემიგრაციიდან გარეგანი დაკვირვების ობიექტად კი არ განიხილავს, არამედ მის შიდა ლოგიკასაც აანალიზებს, რაც ტექსტს კრიტიკული ინტელექტუალური მსჯელობის ხასიათს ანიჭებს.

ამგვარად, ქართული ემიგრაცია არა მხოლოდ ისტორიული მდგომარეობის შენარჩუნებაზე, არამედ პოლიტიკური მომავლის მოდელირებაზე იყო ორიენტირებული.

ევროპული ინტეგრაციის იდეა ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ინტელექტუალურ სივრცეში ჯერ კიდევ XX საუკუნის 20-იან წლებში გამოიკვეთა, როდესაც ევროპა არა მხოლოდ გეოპოლიტიკურ ერთეულად, არამედ თავისუფლების, ეროვნული თანასწორობისა და საერთო ცივილიზაციური განვითარების სივრცედ აღიქმებოდა. ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსები და მეცნიერები, სამშობლოსგან იძულებით მოწყვეტილნი, „რკინის ფარდის“ მიღმა საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეის შენარჩუნებასა და ქვეყნის ევროპულ პოლიტიკურ და კულტურულ სივრცესთან კავშირის გამყარებას აქტიურად ცდილობდნენ. ამ კონტექსტში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ემიგრანტი პოლიტიკოსისა და მოაზროვნის, ილია ნუცუბიძის²²⁷, 1929 წელს პარიზში გამოქვეყნებული პუბლიცისტური წერილი: „ევროპის რეკონსტრუქცია“. მასში ასახულია პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი ევროპის ინტელექტუალური და პოლიტიკური ფონი, როდესაც ევროპული სახელმწიფოები ახალი საერთაშორისო წესრიგისა და პოლიტიკური არქიტექტურის ფორმირებას ცდილობდნენ. მიუხედავად

²²⁶ ჟორდანია, ნოე. „შუაგულ ევროპაში“, დამოუკიდებელი საქართველო, №100 (აპრილი, 1934), პარიზი, გვ. 3-4.

²²⁷ ილია ნუცუბიძე (დაიბ. 1883 წ. — გარდაცვ. უცნობია) — ქართველი პოლიტიკოსი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი, სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის წარმომადგენელი და ემიგრაციაში მოღვაწე პოლიტიკური პუბლიცისტი. 1921 წლის საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ, საფრანგეთში ცხოვრობდა და ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობაში აქტიურად მონაწილეობდა. (იხ. ხვადაგიანი ირაკლი. „საქართველოს დამფუძნებელი კრება 1919“, საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია. თბილისი, 2016, გვ. 324).

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვისა, ილია ნუცუბიძე საქართველოს ადგილს კულტურულად და პოლიტიკურად ევროპულ სივრცეში მოიაზრებდა. მისი აზრით, „ერთი ერი — ერთი სახელმწიფო“ ბუნებრივი და ისტორიულად გამართლებული პრინციპია, თუმცა დამოუკიდებლობა იზოლაციას არ უნდა ნიშნავდეს. ავტორი ეროვნულსა და უნივერსალურს ურთიერთშემავსებელ მოვლენებად განიხილავს და აღნიშნავს, რომ „ერი თავისებურებაში იბადება და საკაცობრიოში მტკიცდება“.²²⁸ აღნიშნული დებულება ნათლად გამოხატავს ქართველი ემიგრანტების ხედვას, რომლის მიხედვითაც ევროპა ის სივრცეა, სადაც ეროვნული სრულყოფილება თანამშრომლობითა და თანაარსებობით მიიღწევა. ამ თვალსაზრისით, ი. ნუცუბიძე გარკვეულწილად წინ უსწრებს იმ ფედერალისტურ კონცეფციებს, რომლებსაც მოგვიანებით მიხეილ მუსხელიშვილი და ალექსანდრე ნიკურაძე ავითარებდნენ. მათი შეხედულებით, ევროპული ინტეგრაცია არა ეროვნული იდენტობის გაუქმებას, არამედ საერთო კულტურულ საფუძველზე მის ჰარმონიზაციას გულისხმობდა.

ი. ნუცუბიძე განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს იმ გარემოებაზე, რომ ევროპაში ერთდროულად ძლიერდებოდა როგორც საერთაშორისო სოლიდარობისკენ სწრაფვა, ისე ეროვნული თვითდამკვიდრების სურვილი. ამგვარი ხედვა ქართველი ემიგრანტების პოლიტიკური აზროვნებისთვის დამახასიათებელ „გაცნობიერებულ ევროპელობას“ ასახავს, რომელიც ომებისა და პოლიტიკური კრიზისების გამოცდილებიდან გამომდინარეობდა.

ავტორის შეფასებით, ერთა ლიგა ახალი ტიპის საერთაშორისო ურთიერთობების შექმნის „პირველ ცდას“ წარმოადგენდა, თუმცა იგი სკეპტიკურად აფასებდა მის შესაძლებლობებს, რადგან არსებული პოლიტიკური მექანიზმები ევროპის სტაბილურობასა და მშვიდობას ვერ უზრუნველყოფდა. ამიტომ ი. ნუცუბიძე ევროპის პოლიტიკური და ეკონომიკური რეკონსტრუქციის აუცილებლობას უსვამდა ხაზს და მას კონტინენტის გადარჩენის ერთადერთ გზად მიიჩნევდა.

სტატიის მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა ეკონომიკური თანამშრომლობის საკითხს. ნუცუბიძე 1920-იანი წლების ევროპულ ინიციატივებს, მათ შორის საფრანგეთ-გერმანიის ეკონომიკურ შეთანხმებასა და 1925 წლის ვენის ეკონომიკურ კონფერენციას, საერთო ევროპული ეკონომიკური სივრცის ფორმირების პროცესის ნაწილად განიხილავს. იგი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ეკონომიკური თანამშრომლობა სუვერენული სახელმწიფოების თანასწორობაზე უნდა დაფუძნდეს და არა რომელიმე ქვეყნის დომინაციაზე ან ცენტრალიზაციისკენ სწრაფვაზე. ავტორი აღნიშნავს, რომ პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდი

²²⁸ ნუცუბიძე, ილია. „ევროპის რეკონსტრუქცია“, „დამოუკიდებელი საქართველო“, №39, მარტი, პარიზი, 1929, გვ. 6-7.

ევროპისთვის მძიმე პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისის ეპოქა იყო. 1919 წლის ვერსალის ხელშეკრულებით გერმანიას მძიმე რეპარაციები დაეკისრა, რამაც ვაიმარის რესპუბლიკაში²²⁹ ეკონომიკური და სოციალური კრიზისი გაამწვავა. ამ ვითარებაში შემუშავდა „დაუესის გეგმა“²³⁰, რომლის მიზანი გერმანიის ეკონომიკური სტაბილიზაცია და ევროპული ფინანსური სისტემის კრიზისის თავიდან აცილება იყო. გეგმა, რომელიც 1924 წლის 16 აგვისტოს ლონდონის კონფერენციაზე იქნა მიღებული, საერთაშორისო ეკონომიკურ კომპრომისს წარმოადგენდა და გერმანიის ეკონომიკური შესაძლებლობების გათვალისწინებით რეპარაციების გადანაწილებას ითვალისწინებდა.

ი. ნუცუბიძე აღნიშნულ პროცესს ევროპული თანამშრომლობის მნიშვნელოვან მაგალითად მიიჩნევდა. მიუხედავად იმისა, რომ „დაუესის გეგმა“ უშუალოდ ევროპის ეკონომიკურ გაერთიანებას არ ისახავდა მიზნად, მან საფუძველი შეუქმნა იმ ეკონომიკურ თანამშრომლობას, რომელმაც შემდგომში ევროპული ინტეგრაციის ფედერალისტური კონცეფციების განვითარებას ხელი შეუწყო. ი. ნუცუბიძის მსჯელობაში ევროპული ინტეგრაციის კულტურული და ინტელექტუალური განზომილებაც მკაფიოდ იკვეთება. იგი ევროპას განიხილავს არა მხოლოდ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სივრცედ, არამედ საერთო ღირებულებებისა და ცივილიზაციური ერთობის სისტემად, რომლის საფუძველსაც განათლება, კულტურა და თავისუფალი აზროვნება წარმოადგენს. მისთვის ევროპა ერთდროულად გეოგრაფიული, სულიერი და ინტელექტუალური სივრცეა, სადაც საქართველოს ადგილი ისტორიული და კულტურული ტრადიციებით ბუნებრივადაა განსაზღვრული.

²²⁹ ვაიმარის რესპუბლიკა (გერმ. Weimarer Republik) — გერმანიის სახელმწიფოს ისტორიული პერიოდი 1919-1933 წლებში, რომელიც გერმანიის იმპერიის დამარცხებისა და 1918-1919 წლების რევოლუციის შედეგად წარმოიშვა. მისი სახელწოდება ქალაქ ვაიმარს უკავშირდება, სადაც 1919 წელს ეროვნული კრება შედგა და კონსტიტუცია მიიღეს. ფორმალურად სახელმწიფო კვლავ ინარჩუნებდა სახელწოდებას „გერმანიის იმპერია“ (Deutsches Reich), თუმცა ფაქტობრივად რესპუბლიკური პოლიტიკური სისტემა დამკვიდრდა. 1933 წელს ადოლფ ჰიტლერის ხელისუფლებაში მოსვლითა და ნაცისტური რეჟიმის დამყარებით, ვაიმარის რესპუბლიკამ არსებობა შეწყვიტა და იგი ტოტალიტარული მმართველობით შეიცვალა.

²³⁰ დაუესის გეგმა (ინგლ. Dawes Plan) — 1924 წელს შემუშავებული საერთაშორისო შეთანხმება, რომელიც მიზნად ისახავდა პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ გერმანიისათვის დაკისრებული რეპარაციების გადახდის სისტემის რეორგანიზაციასა და ვაიმარის რესპუბლიკის ეკონომიკური სტაბილიზაციის უზრუნველყოფას. გეგმა ამერიკელი ფინანსისტის, ჩარლზ დაუესის (Charles G. Dawes) ხელმძღვანელობით შექმნილმა საერთაშორისო ექსპერტთა ჯგუფმა მოამზადა და რეპარაციების ეტაპობრივ გადახდას, გერმანიის ვალუტის სტაბილიზაციისთვის საერთაშორისო სესხის გამოყოფას და რურის ოკუპაციის დასრულებას ითვალისწინებდა. აღნიშნულმა გეგმამ, 1920-იანი წლების მეორე ნახევარში, ხელი შეუწყო გერმანიის ეკონომიკურ აღდგენას, თუმცა იგი უცხოურ კაპიტალზე მნიშვნელოვნად იყო დამოკიდებული. ჩარლზ დაუესს 1925 წელს ნობელის მშვიდობის პრემია მიენიჭა. 1929 წელს დაუესის გეგმა „იანგის გეგმამ“ შეცვალა.

ამ თვალსაზრისით, ი. ნუცუბიძე საქართველოს ევროპულ ოჯახში დაბრუნებას მხოლოდ პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენას არ უკავშირებდა. მისი აზრით, ეს პროცესი ეროვნული განათლების, კულტურისა და სამეცნიერო ცხოვრების ევროპულ სტანდარტებთან დაახლოებასაც უნდა დაფუძნებოდა.

ი. ნუცუბიძის ხედვაში საქართველო ორგანულად არის ჩართული ევროპულ სივრცეში. მისი არგუმენტი ეფუძნება ორი პრინციპის სინთეზს: 1. ეროვნული სახელმწიფო, როგორც კულტურული იდენტობის გარანტი; 2. ევროპული ინტეგრაცია, როგორც ამ იდენტობის დაცვისა და განვითარების საშუალება. ამ კონტექსტში საქართველო აღიქმება არა როგორც ევროპული პროექტის ობიექტი, არამედ სუბიექტი, რომელსაც საერთო ევროპული წესრიგის შენებაში სულიერი, კულტურული და პოლიტიკური წვლილი შეაქვს. ილია ნუცუბიძის მსჯელობა წარმოადგენს ერთ-ერთ პირველ ქართულ ინტელექტუალურ მცდელობას, რომელიც ევროპის ინტეგრაციის იდეას საქართველოს ეროვნულ-პოლიტიკურ მომავალს უკავშირებს.

ი. ნუცუბიძის ინტერპრეტაცია მიუთითებს, რომ ემიგრაციაში მყოფი ქართველი მოაზროვნეები, რომლებიც პოლიტიკური და იდეოლოგიური შეზღუდვებისგან თავისუფალი იყვნენ, ევროპული იდენტობის ქართულ ვერსიას ქმნიდნენ, რომელიც ქართულ კულტურულ თვითმყოფადობას არა მხოლოდ ავსებს, არამედ მნიშვნელოვნად ამდიდრებს. წერილის დასასრულს ი. ნუცუბიძე იმ ორ პოლიტიკურ ძალას გამოყოფს, რომლებიც ევროპის რეკონსტრუქციას ყველაზე დიდ საფრთხეს უქმნიდნენ — ბოლშევიზმსა და ფაშიზმს. იგი მათ „უსაშინელეს ავანტიურისტულ ძალებად“ მოიხსენიებს, რომელთაც შემოქმედებითი პოტენციალი არ გააჩნდათ და მხოლოდ პოლიტიკური ინერციით მოქმედებდნენ.

აღნიშნული შეფასება ნათლად ასახავს ქართველი ემიგრანტების ანტიბოლშევიკურ და ანტიტოტალიტარულ მსოფლმხედველობას, რომლის პარალელური გამოხატულება ნოე ჟორდანიას, ა. ჩხენკელის, ევგენი გეგეჭკორისა და სხვა ემიგრანტი მოღვაწეების ნაშრომებშიც იკვეთება.

ი. ნუცუბიძის ხედვა — ევროპული ერთიანობა სუვერენული ერების თანასწორობის საფუძველზე, ეხმიანება მოგვიანებით შემუშავებულ მიხეილ მუსხელიშვილის და ალექსანდრე ნიკურაძის ფედერალისტურ იდეებს,²³¹ ხოლო მისი ანტიტოტალიტარული პოზიცია ადასტურებს, რომ ქართველი ემიგრანტებისთვის ევროპა თავისუფლების, სამართლისა და შემოქმედებითი განვითარების სივრცე იყო. იგი ევროპულ ინტეგრაციას განიხილავს არა როგორც „მძლავრთა კავშირს“, არამედ

²³¹ სარალიძე, ლელა. „ქართველი ემიგრანტი მეცნიერები და ევროპის გაერთიანების იდეა“, *Caucasus Journal of Social Sciences* 4, №1, თბილისი, 2011, გვ. 239-246.

როგორც პარტნიორობისა და თანასწორობის სისტემას, რომელშიც მცირე ერების, მათ შორის საქართველოს მონაწილეობა ბუნებრივ და აუცილებელ ელემენტად მიიჩნევა. ამით განისაზღვრება ისტორიული კავშირი, რომელიც საქართველოს თანამედროვე ევროპულ გზას ინტელექტუალურად და ისტორიულად მნიშვნელოვნად ამყარებს.

საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი და მოგვიანებით პრემიერ-მინისტრი არისტიდ ბრიანი²³² ევროპული პოლიტიკის ერთ-ერთი ცენტრალური ფიგურა იყო, რომელიც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამოუკიდებლობას აქტიურად უჭერდა მხარს.²³³ მისი ევროპული ხედვა კონტინენტის გაერთიანების იდეას — ე. წ. „ევროპის შეერთებული შტატების“ კონცეფციას ეფუძნებოდა, რომელიც მან ოფიციალურად 1929 წელს, ჟენევაში, ერთა ლიგის ტრიბუნიდან წარადგინა.²³⁴

ა. ბრიანის ფედერალისტური პოლიტიკა მნიშვნელოვანწილად შეესაბამებოდა იმ პრინციპებს, რომელსაც ემიგრაციაში მყოფი ქართველი მოაზროვნეები ავითარებდნენ — ეროვნული სუვერენიტეტის შენარჩუნებასა და საერთაშორისო თანამშრომლობას, როგორც სტაბილური განვითარების აუცილებელ პირობას. პარიზში მოქმედი ქართული ლეგაცია (1921–1933) რეგულარულ კონტაქტში იმყოფებოდა ბრიანის ოფისთან, საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროსთან და ერთა ლიგის სტრუქტურებთან. ამ პერიოდში საქართველოს საკითხი დასავლურ დიპლომატიაში აქტიურად განიხილებოდა, ხოლო ა. ბრიანის მხარდაჭერა დემოკრატიული რესპუბლიკის პოლიტიკური ემიგრაციის მიმართ მნიშვნელოვან დიპლომატიურ რესურსს წარმოადგენდა.

ევროპული ინტეგრაციის პროცესის ანალიზის კონტექსტში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს საქართველოს დემოკრატიული რეს-

²³² არისტიდ ბრიანი (Aristide Pierre Henri Briand; 1862-1932 წწ.) — ფრანგი სახელმწიფო მოღვაწე, რომელიც საფრანგეთის მესამე რესპუბლიკის პერიოდში პრემიერ-მინისტრის თანამდებობას თერთმეტჯერ იკავებდა. იგი განსაკუთრებით ცნობილია, ომთაშორის პერიოდში (1918-1939), საერთაშორისო და შერიგების პოლიტიკაზე ორიენტირებული საქმიანობით. 1926 წელს მან გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრ გუსტავ შტრეზმანთან ერთად, ლოკარნოს ხელშეკრულებების რეალიზაციისთვის, რომლებიც მიზნად ისახავდა პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ საფრანგეთსა და გერმანიას შორის შერიგებას, ნობელის მშვიდობის პრემია მიიღო. იგი ასევე, 1928 წლის კელოგ–ბრიანის პაქტისა და 1929 წელს ევროპული კავშირის („ევროპული ფედერაციის“) შექმნის იდეის ერთ-ერთი მთავარი ინიციატორი იყო. თუმცა, მისი მცდელობები ნაციონალისტური და რევანშისტული იდეოლოგიების, მათ შორის ნაციზმისა და ფაშიზმის გაძლიერებამ მნიშვნელოვნად შეასუსტა.

²³³ სარალიძე, ლელა. „არისტიდ ბრიანი და კავკასიის ერთიანობის იდეა“. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. XII, თბილისი, 2017, გვ. 352-367.

²³⁴ Aristide Briand, Discours devant la Xe Assemblée de la Société des Nations, Genève, 5 septembre 1929, Georges Suarez, Briand, vol. 6, Paris: Plon, 1952, pp. 1-3.

პუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარის, ნოე ჟორდანიას შეფასება, სადაც იგი საბჭოთა რუსეთის მხრიდან მომდინარე გეოპოლიტიკურ საფრთხეებსა და დასავლეთ ევროპის პოლიტიკური კონსოლიდაციის აუცილებლობაზე ამახვილებს ყურადღებას. ამასთანავე, მიუთითებს ევროინტეგრაციის ერთ-ერთი ფუძემდებლის, ბელგიელი პოლიტიკოსის, პოლ-ანრი შარლ სპააკის²³⁵ ინიციატივებზე. ნ. ჟორდანია წერს: „... ამჟამად შექმნილია სრულიად ახალი საერთაშორისო მდგომარეობა, რისი მსგავსიც არ ყოფილა ამ ოთხი-ხუთი წლის წინათ. დასავლეთი ამიერიდან გამოერკვია ბურუსიდან და დაინახა სინამდვილე. როცა პირველად აქ ჩამოვედით, ამ 30 წლის წინათ, ვინახულეთ პოლიტიკური მოღვაწენი, გავაცანით ჩვენი საკითხები. პასუხი იყო ყველგან ერთი და იგივე: თქვენი საქმე ჩვენ არ გვეხება, თქვენ თქვენთვის, ჩვენ ჩვენთვისო. მხოლოდ ახლა შეიქმნა ნათელი მათთვის, რომ არც ერთ ერს არ ძალუძს გადარჩენა, როცა მათ გვერდით ამართულია საბჭოთა იმპერია და მათ ემუქრება... ცნობილი მეთაური სპააკი დღეს აწყობს ევროპის კოალიციას. საერთო ძალ-ღონით თავის დასაცავად, შექმნილია საერთო სამხედრო ცენტრი... ეწყობა საერთო ჯარი... რუსეთს ჰყავდა ჯარი 165 დივიზია, ხოლო ევროპას 12 დივიზია. საკმარისი იყო სტალინის მიერ ომის გამოცხადება, რომ რამოდენიმე კვირაში დასავლეთი განადგურებულიყო. მან დააგვიანა და ახლა თავი ამოყო ჩიხში — მომზადებული მტრის წინაშე. ეს დაგვიანება აიხსნება შემდეგი გარემოებით: მოსკოვს ყველგან ჰყავს მეხუთე კოლონა, ე. ი. თავის თანამოაზრეთა ორგანიზაციები, რომლებიც სარგებლობენ პოლიტიკური თავისუფლებით და ახდენენ კომუნისტურ გადატრიალებას. ამ ხაზმა ნაყოფი გამოიღო ბევრ ქვეყანაში და სტალინს ეგონა ამას ვერც დასავლეთი აცდებოდა“.²³⁶

სამშობლოდან შორს ყოფნის მიუხედავად, ქართველი პოლიტიკოსები საქართველოს მომავალს იმედით განიხილავდნენ და მის ადგილს ერთიან ევროპულ სივრცეში მოიაზრებდნენ. ამ კონტექსტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრის, ევგენი გეგეჭკორის, 1951 წელს გამოთქმული შეფასება, სადაც იგი საერთაშორისო ვითარებისა და ევროპის პოლიტიკური მომავლის შესახებ მსჯელობისას წერდა: „...უნდა აღინიშ-

²³⁵ პოლ-ანრი შარლ სპააკი (Paul-Henri Charles Spaak; 1899-1972) — ბელგიელი პოლიტიკოსი, დიპლომატი და სახელმწიფო მოღვაწე, ევროპული ინტეგრაციის იდეის ერთ-ერთი ფუძემდებელი; მონაწილეობდა ევროპის ეკონომიკური და პოლიტიკური გაერთიანების პროცესების ჩამოყალიბებაში და ნატოსა და ევროპის საბჭოს შექმნის ერთ-ერთი ინიციატორი იყო.

²³⁶ ჟორდანია, ნოე. „ახალი საერთაშორისო მდგომარეობა“ (1951), საქართველოს ეროვნული არქივი, საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 2113, აღწერა 1, საქმე 128, ფურც. 1

ნოს, რომ ერთი რამ, რაც აქსიომად არის აღიარებული ევროპის ხალხთა ფედერაციაა, როგორც საერთაშორისო კრიზისის დასაძლევ საშუალება და ამ ფედერაციის აუცილებელ ელემენტად მოწოდებული კი გერმანიაა. ჩერჩილის ციურისის ცნობილი სიტყვა²³⁷ კაცობრიობის ხსნას ამ იდეის განხორციელებას უმორჩილებს და თუ არსებითად ეს აზრი საყოველთაოდ გაპიარებულია, სიბრძნის წყარო მის პრაქტიკულ განხორციელებაშია. ომმა მოსპო არა მარტო ჰიტლერი და მისი რეჟიმი, მან მიწასთან გაასწორა ნივთიერად, პოლიტიკურად და მორალურად თვით გერმანია... ვერსალის ზავი და ინგლისის სისტემატური საფრანგეთის საწინააღმდეგო პოზიცია სრულებით არ უწყობს ხელს დანაწევრებულ მოკავშირეთა ჰარმონიულ განწყობილებას. ამ დროს კი, მოსკოვი ჩვეულებრივი სისწრაფით წინასწარ დაგეგმილ ზრახვებს ცხოვრებაში ატარებს. ცხადია, რომ მოსკოვის ანგარიშის განაღდება მარტო მასზე არ არის დამოკიდებული: უკანასკნელი სიტყვა ამ ორი ბლოკის ძალთა საბოლოო განწყობილებას ეკუთვნის... გაუგონარი ქარიშხლის მოლოდინშია ჩვენი პატარა სამშობლო. რას უმზადებს მას ხვალინდელი დღე? როგორ შეხვდება ის მოსალოდნელ ფათერაკს? განა შესაძლოა წარმოვიდგინოთ ქართველი ერის შვილი, სადაც არ უნდა იყოს ის, მსგავსი აზრები რომ არ უტრიალებდეს თავში და მოსვენებას აძლევდეს მას? ჭეშმარიტად, რომ ჩვენ ერს მთელი ტრაგიზმით ყოფნა-არყოფნის საკითხი უდგას. მიუხედავად ამისა, შორს არის ჩვენგან სასოწარკვეთილება. ამის მთავარი წყარო თვით საქართველოა. მრავალსაუკუნოდ მისმა ისტორიამ მოგვცა განსაცვიფრებელი სურათი. მოისპნენ საქართველოს ირგვლივ დიდი იმპერიები. დავიწყების სქელი ფერფლით მოცულია მის დამპყრობელთა და გამანადგურებელთა ხსოვნა. საქართველო მუდამ ცოცხლობს და აძლევს კაცობრიობას უტყუარ საბუთებს მისი ეროვნული და სახელმწიფოებრივი ცხოველმყოფელობისა. დღესაც, მიუხედავად ჯოჯოხეთური პირობებისა მისი გამძლეობა არ შესუსტებულა, მისი სული არ მომკვდარა. ვინც ფიქრობს, რომ დღიდან დაპყრობისა ქართველი ერის მაჯისცემა შეწყდა და ჩვენი ქვეყანა ეროვნულად ცარიელი ადგილი გახდა, მას ცხოვრების შეუნელებელი დუღილის, არც მისი გარდაუვალი კანონების არა გაეგება რა; მისთვის ჩვენი ერის ისტორიაც უცნობია...“²³⁸

²³⁷ იგულისხმება უინსტონ ჩერჩილის (Winston Churchill; 1874-1965) მიერ 1946 წლის 19 სექტემბერს, ქ. ციურიხის (შვეიცარია) უნივერსიტეტში წარმოთქმული სიტყვა (Zürich Speech). თავის გამოსვლაში უ. ჩერჩილმა ევროპული ერთიანობისა და „ევროპის შეერთებული შტატების“ შექმნის იდეა პირველად გააჟღერა, რაც შემდგომში ევროპული ინტეგრაციის ერთ-ერთი სიმბოლური საწყისი გახდა.

²³⁸ გეგეჭკორი, ევგენი. „დღევანდელი საერთაშორისო ვითარება და მისი გამომწვევი მიზეზები“, ფონდი 2121, საქმე 31, ფურც. 1-11.

ქართველი ემიგრანტების ფედერალისტური ხედვები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ კონტექსტში, როდესაც ევროპელი მოაზროვნეები — რიჩარდ კუდენჰოვე-კალერგი²³⁹, არისტიდ ბრიანი, ალტიერო სპინელი²⁴⁰ და რობერ შუმანი²⁴¹ ევროპის ერთიანობის ინსტიტუციური ფორმების ჩამოყალიბებას ცდილობდნენ. მართალია, ქართველ ემიგრანტთა კონცეფციები ოფიციალურ ევროპულ პოლიტიკურ სივრცეში ნაკლებად იყო ინტეგრირებული, თუმცა ისინი არსებითად იმ ინტელექტუალურ დისკურსს ეხმებოდნენ, რომელმაც მოგვიანებით ევროპული ფედერალიზმის თეორიული საფუძვლები შექმნა.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია აქტიურად ეხმებოდა ევროინტეგრაციის პროცესებს და საერთაშორისო პოლიტიკური აზროვნების თანამედროვე ტენდენციებს თანმიმდევრულად ერწყმოდა. ამ კონტექსტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო ემიგრაციაში ჩამოყალიბებული ორგანიზებული ინტელექტუალური და პოლიტიკური ინიციატივები, რომლებიც საქართველოს ევროპულ სივრცეში დაბრუნების იდეის გარშემო კონცენტრირდებოდა.

1952 წლის 10 აგვისტოს, პარიზში, ოფიციალურად დაფუძნდა „ქართული ევროპული მოძრაობა“, რომელიც ემიგრაციაში მოქმედი პოლიტიკური და ინტელექტუალური წრეების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ევროპულ ინიციატივად იქცა. ორგანიზაციის საპატიო თავმჯდომარედ მიხაკო წერეთელი აირჩიეს, საპატიო წევრად — გრიგოლ რობაქიძე, ხოლო წესდების ავტორი და მოძრაობის ერთ-ერთი აქტიური ფიგურა მიხეილ მუსხელიშვილი იყო. აღნიშნული ინიციატივა ნათლად ასახავდა ქართველი ემიგრანტების მცდელობას, საქართველო ევროპული პოლიტიკური და კულტურული სივრცის ორგანულ ნაწილად წარმოეჩინათ და ევროპული ინტეგრაციის დისკურსში ქართული საკითხი აქტიურად ჩაერთო.

„ქართული ევროპული მოძრაობის“ ძირითადი მიზანი ევროპის ფედერაციაში საქართველოს ინტეგრაციის იდეის პოპულარიზაცია, შესაბამისი პოლიტიკური და ინტელექტუალური საფუძვლის შექმნა და ევროპული ცნობიერების გაძლიერება იყო. მოძრაობის მიერ გამოცემულ კრებულში — „საქართველო-ევროპა“, ხაზგასმულია საქართველოს ისტორიული კავშირი ევროპასთან: „საქართველო მუდამ იყო დიდი

²³⁹ რიჩარდ კუდენჰოვე-კალერგი (Richard Coudenhove-Kalergi; 1894-1972) — ავსტრო-იაპონური წარმოშობის პოლიტიკოსი და მოაზროვნე, პანევროპული მოძრაობის ფუძემდებელი, ევროპული ერთიანობის იდეის ერთ-ერთი პირველი თეორეტიკოსი.

²⁴⁰ ალტიერო სპინელი (Altiero Spinelli; 1907-1986) — იტალიელი პოლიტიკოსი და ფედერალისტი მოაზროვნე, ევროპული ფედერალიზმის ერთ-ერთი მთავარი იდეოლოგი, „ვენტოტენის მანიფესტის“ („Ventotene Manifesto“) თანაავტორი.

²⁴¹ რობერ შუმანი (Robert Schuman; 1886-1963) — ფრანგი სახელმწიფო მოღვაწე, საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი, ევროპული ინტეგრაციის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, „შუმანის დეკლარაციის“ („Schuman Declaration“, 1950) ავტორი.

ევროპული ოჯახის წევრი, ამ ოჯახის შემძენი და ამ ოჯახით მოსარგებლე...“.²⁴² ორგანიზაციის წევრთა პოზიციით, საქართველოს ადგილი ევროპულ ერთობაში განპირობებულია არა მხოლოდ გეოპოლიტიკური რეალობით, არამედ მრავალსაუკუნოვანი კულტურულ-ისტორიული გამოცდილებით. მათი ხედვით, დამოუკიდებელი საქართველო გაერთიანებულ ევროპაში კვლავ დაიკავებდა საკუთარ დამსახურებულ ადგილს და ევროპული ცივილიზაციის სრულფასოვან თანამონაწილედ იქცეოდა.

მოძრაობის იდეური საფუძველი ემყარებოდა წარმოდგენას, რომ ეროვნული თავისუფლება და ევროპული ინტეგრაცია ურთიერთგანპირობებული პროცესებია. მისი წევრები ხაზს უსვამდნენ, რომ ევროპა საქართველოსთვის მხოლოდ პოლიტიკური პარტნიორი არ იყო; იგი თავისუფლების, კულტურული განვითარების და ეკონომიკური პროგრესის სივრცედ აღიქმებოდა. ამავდროულად, ქართველი ემიგრანტები მიიჩნევდნენ, რომ საქართველო ევროპულ სივრცეში მხოლოდ „მოსარგებლე“ კი არ უნდა ყოფილიყო, არამედ მისი „შემძენი“ და „დამცველი“, რაც ნათლად ასახავს ფედერალისტურ ხედვას, სადაც ევროპული ერთობა მცირე ერების უსაფრთხოების, კულტურული თვითმყოფადობისა და საერთაშორისო თანამშრომლობის გარანტიად მოიაზრებოდა.

მნიშვნელოვანია, რომ „ქართული ევროპული მოძრაობა“ მხოლოდ ისტორიული წარსულის ინტერპრეტაციით არ შემოიფარგლებოდა. მიუხედავად მისი აპოლიტიკური ხასიათისა, ორგანიზაციის წევრები საქართველოს ევროპულ ინტეგრაციას მომავლის პოლიტიკური სტრატეგიის ნაწილად განიხილავდნენ. დოკუმენტებში ხაზგასმულია, რომ ევროპული ერთიანობის განხორციელება საქართველოს ისტორიული წინააღმდეგობების გადალახვისა და საერთაშორისო სივრცეში ღირსეული ადგილის დამკვიდრებისთვის შესაძლებლობას მისცემდა. ამ თვალსაზრისით, მოძრაობა არა მხოლოდ ემიგრანტული პოლიტიკური აზრის გამოვლინებას, არამედ ევროპული ფედერალიზმის ქართულ ინტერპრეტაციასაც წარმოადგენდა.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, აღნიშნულ მოძრაობაში, საერთაშორისო სამართლის აღიარებული სპეციალისტის, სტრასბურგის უნივერსიტეტის პროფესორის, მიხეილ მუსხელიშვილის, მონაწილეობას. როგორც წესდების ავტორი და ერთ-ერთი მთავარი იდეოლოგი, იგი ევროპული ფედერალიზმის იდეების ქართულ სახელმწიფოებრივ ინტერესებთან სინთეზს ცდილობდა. მ. მუსხელიშვილი საქართველოს ევროპულობას არ განიხილავდა მხოლოდ გეოგრა-

²⁴² სალია, კალისტრატე. „ქართული ევროპული მოძრაობა“, ჟურნალი „ბედი ქართლისა“, №13, პარიზი, 1952, გვ. 1-4.

ფიული ან პოლიტიკური კატეგორიით; მისთვის იგი წარმოადგენდა ისტორიულ-კულტურულ მისიას, რომელიც საქართველოს ევროპული ცივილიზაციის ბუნებრივ ნაწილად განამტკიცებდა.²⁴³ სწორედ ამ კონტექსტში, „ქართული ევროპული მოძრაობა“ შეიძლება შეფასდეს როგორც ემიგრაციაში ჩამოყალიბებული მნიშვნელოვანი მცდელობა, რომელიც საქართველოს ევროპული მომავლის კონცეპტუალურ გააზრებას ემსახურებოდა.

აქვე მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ „ქართული ევროპული მოძრაობის“ დაფუძნების თარიღთან დაკავშირებით ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ზოგჯერ არაზუსტი მითითებები გვხვდება, სადაც მისი შექმნის წლად 1953 წელი სახელდება. აღნიშნული მოსაზრება ისტორიულ რეალობას არ შეესაბამება და, სავარაუდოდ, უკავშირდება 1953 წელს ჟურნალში: „ბედი ქართლისა“ გამოქვეყნებულ მიხეილ მუსხელიშვილის ფრანგულენოვან სტატიას – „La Géorgie et l'Europe“. ტექსტში ავტორი პირდაპირ აღნიშნავს: „Le 10 Août dernier a été officiellement inauguré le "Mouvement Européen Géorgien" placé sous la présidence d'honneur du Prof. M. Tseretheli...“, რაც ნიშნავს, რომ „გასული წლის (იგულისხმება 1952 წ. – ლ. ს.) 10 აგვისტოს ოფიციალურად დაფუძნდა „ქართული ევროპული მოძრაობა, რომლის საპატიო თავმჯდომარედ პროფესორი მიხეილ წერეთელი აირჩიეს...“. ამგვარად, თავად წყარო ცალსახად ადასტურებს, რომ მოძრაობის დაარსება 1952 წლის 10 აგვისტოს უკავშირდება.

შესაბამისად, მიუხედავად იმისა, რომ სტატია 1953 წელს გამოქვეყნდა, მასში აღწერილი ფაქტი აშკარად წინა წლის, 1952 წლის მოვლენას ეხება. აღნიშნული გარემოება დამატებით დასტურდება იმავე ჟურნალის 1952 წლის ნომრითაც, სადაც მოძრაობის დაფუძნებას ჟურნალის რედაქტორი კალისტრატე სალია ვრცელი წერილით გამოეხმაურა.

ამრიგად, წყაროების ანალიზი ერთმნიშვნელოვნად ადასტურებს, რომ „ქართული ევროპული მოძრაობა“ 1952 წლის 10 აგვისტოს, პარიზში დაფუძნდა, ხოლო 1953 წლის პუბლიკაციები უკვე მისი საქმიანობის შეფასებასა და რეტროსპექტიულ ანალიზს წარმოადგენს.

ამ ისტორიულ-დოკუმენტური კონტექსტის გათვალისწინებით, განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ქართველი მოაზროვნეების კონცეპტუალური მიდგომები, რომლებშიც პრიორიტეტული ადგილი მორალურ და კულტურულ განზომილებებს ეკავა. ევროპული ინტეგრაცია მათთვის მხოლოდ ძალაუფლების გადანაწილების ან პოლიტიკური კოორდინაციის პროცესი არ იყო, არამედ განიხილებოდა როგორც ღირებულებებზე დაფუძნებული თანაარსებობის მოდელი.

²⁴³ Muskhély, Michel. "La Géorgie et l'Europe", ბედი ქართლისა, №15, პარიზი, 1953, გვ. 1.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართველი ემიგრანტები ფედერალისტური იდეების ფორმულირებაში ხშირად დროს უსწრებდნენ, ისინი ევროპული ინტეგრაციის პრაქტიკული პოლიტიკური პროცესების სრულფასოვან მონაწილეებად ვერ იქცნენ. ამის მიზეზები მრავალმხრივია:

1. გეოპოლიტიკური იზოლაცია — 1921 წელს საქართველოს გასაბჭოებამ ემიგრაციაში მყოფი პოლიტიკური და ინტელექტუალური ელიტა საერთაშორისო პოლიტიკურ სისტემას ჩამოაშორა, რის შედეგადაც მათი საქმიანობა ინსტიტუციურად ლეგიტიმური არ იყო.

2. არათანაბარი საერთაშორისო პოლიტიკური დღის წესრიგი — ომთაშორის პერიოდში დასავლური ძალების ყურადღება ძირითადად დიდ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობებზე იყო კონცენტრირებული, რის გამოც მცირე სახელმწიფოების ემიგრაციული ინიციატივები მეორეხარისხოვნად აღიქმებოდა.

3. საბჭოთა იდეოლოგიური ზენოლა და ქართული ემიგრაციის ინტელექტუალური მემკვიდრეობის მარგინალიზაცია — საბჭოთა სისტემა მიზანმიმართულად ზღუდავდა ემიგრანტული ქართული პოლიტიკური აზროვნების გავრცელებას და მის საზოგადოებრივ აღქმას.

4. ინსტიტუციური რესურსების დეფიციტი — ქართველ ემიგრანტებს აკლდათ სახელმწიფოებრივი ინსტიტუციური მხარდაჭერა, ფინანსური შესაძლებლობები და დიპლომატიური ბერკეტები, რაც მათი კონცეპტუალური იდეების პოლიტიკურ პრაქტიკაში ტრანსფორმაციას მნიშვნელოვნად ზღუდავდა.

5. ევროპულ ინტეგრაციულ მოდელებთან კულტურულ-იდეოლოგიური განსხვავებები — ქართული პოლიტიკური აზროვნება ხშირად ეთიკურ და ისტორიულ-ფილოსოფიურ კატეგორიებს ეყრდნობოდა, მაშინ როცა დასავლური ინტეგრაციული პროცესები უფრო ტექნოკრატიულ და ინსტიტუციურ ლოგიკაზე იყო დაფუძნებული.

ემიგრაციაში მყოფი ქართველი პოლიტიკოსები და ინტელექტუალები საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვისა და ბოლშევიკური რეჟიმის პირობებში, დემოკრატიული რესპუბლიკის იდეების შენარჩუნებასა და ქვეყნის ევროპულ სივრცეში დაბრუნების გზების მოძიებაზე აქტიურად მუშაობდნენ. ისინი ევროპულ გამოცდილებას არა მხოლოდ თეორიულ შთაგონებად, არამედ ეროვნული სახელმწიფოებრიობისა და ინტეგრაციული პროცესების შესახებ პრაქტიკული რეკომენდაციების წყაროდაც აღიქვამდნენ.

ამგვარად, ემიგრაციაში განვითარებული ევროინტეგრაციული დისკურსი მრავალგანზომილებიან ხასიათს იძენს. იგი ერთდროულად მოიცავს როგორც დიპლომატიურ აქტივობას—ევროპულ მთავრობებთან, საერთაშორისო ორგანიზაციებთან და პოლიტიკურ წრებთან ურთიერთობებს, ასევე, ინტელექტუალურ-იდეოლოგიურ მუშაობას,

რომლის მიზანსაც ქართული სახელმწიფოებრივი პროექტის ევროპული ფედერალიზმის, საერთაშორისო სამართლისა და დემოკრატიული თანამშრომლობის კონტექსტში წარმოჩენა წარმოადგენდა. ამ ორი მიმართულების სინთეზი ემიგრანტული პოლიტიკური აქტივობის ძირითად ლოგიკას განსაზღვრავდა.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ამგვარმა თეორიულ-პრაქტიკულმა ხედვამ საფუძველი ჩაუყარა იმ ინტელექტუალურ მემკვიდრეობას, რომელმაც მოგვიანებით დამოუკიდებელი საქართველოს ევროპული არჩევანის კონცეპტუალურ განმტკიცებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა.

აღნიშნული საკითხების ანალიზი განსაკუთრებით აქტუალურია საერთაშორისო პოლიტიკური სივრცის კონტექსტში, სადაც ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის დიპლომატიური საქმიანობა და საქართველოს საკითხის საერთაშორისო ასპარეზზე წარმოჩენა ცალკე კვლევით მიმართულებად იკვეთება.

თავი VI. §2. საქართველოს საკითხი საერთაშორისო ასპარეზზე და ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის დიპლომატიური საქმიანობა

1921 წლის საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ, ქართული პოლიტიკური ელიტის მნიშვნელოვანი ნაწილი იძულებული გახდა სამშობლო დაეტოვებინა და პოლიტიკური საქმიანობა ემიგრაციაში გაეგრძელებინა. ევროპაში მყოფმა ქართველმა პოლიტიკოსებმა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვა დროებით მოვლენად მიიჩნიეს და პოლიტიკური, დიპლომატიური, სამართლებრივი თუ საინფორმაციო ბრძოლის გაგრძელება უმთავრეს ამოცანად დაისახეს. სწორედ ამიტომ, XX საუკუნის 20-60-იან წლებში, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია იქცა იმ ძალად, რომელიც საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველოს საკითხის შენარჩუნებას, საბჭოთა ოკუპაციის უკანონობის წარმოჩენასა და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის იდეის საერთაშორისო პოლიტიკურ დღის წესრიგში გააქტიურებას მუდმივად ცდილობდა.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის წარმომადგენლები ემიგრაციაში წასვლას არ განიხილავდნენ როგორც პოლიტიკური ბრძოლის დასრულებას. პირიქით, მათი აზრით, ემიგრაცია ბრძოლის გაგრძელების ახალი ფორმა იყო, რომელიც საერთაშორისო პოლიტიკურ სივრცეში

უნდა წარმართულიყო. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საყურადღებოა ეროვნულ-დემოკრატი პოლიტიკოსის, გიორგი გვაზავას²⁴⁴ შეფასება, რომელიც ხაზს უსვამს ემიგრაციის პოლიტიკურ და სტრატეგიულ მნიშვნელობას. მისი აზრით, სამშობლოს დატოვება თავისთავად დამარცხებას ან ღირსების დაკარგვას არ წარმოადგენს, არამედ შესაძლოა, განსხვავებულ საერთაშორისო გარემოში, ეროვნული წინააღმდეგობის გაგრძელების საშუალებადაც იქცეს. გიორგი გვაზავა აღნიშნავდა: „...ჩვენ გამოვიქცეთ სამშობლოდან. გამოქცევა ყოველთვის კი არ არის სამარცხინო... „სადაც არა სჯობს გაცლა სჯობს კარგისა მამაცისაგან“ — ამბობს ქართული სიბრძნე. ასეთი გაცლა სრულებით არ ნიშნავს ხმლის ხელიდან გაგდებას. ჩვენც წამოვედით, რომ სხვაგან და სხვა პირობებში მივსცეთ ბრძოლა შემოსეულ მტერს. ბრძოლის ველი საქართველოსთვის ყოველთვის საქართველოში კი არ დევს; ის ხშირად იქ არის, სადაც წყდება საერთო საერთაშორისო საკითხები. ასეთია ჟენევა. ასეთია პოლიტიკური წრეები სხვადასხვა ქვეყნისა...“²⁴⁵

აღნიშნული მიდგომა ნათლად ასახავდა ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის სტრატეგიულ ხედვას, რომლის მიხედვითაც საქართველოს საკითხი საერთაშორისო პოლიტიკის, საერთაშორისო სამართლისა და ევროპული დიპლომატიის ნაწილად უნდა ქცეულიყო. სწორედ ამიტომ, ემიგრანტი ქართველი პოლიტიკოსები აქტიურად მონაწილეობდნენ საერთაშორისო კონფერენციებში, თანამშრომლობდნენ ევროპელ პოლიტიკოსებთან, ამზადებდნენ მემორანდუმებსა და პოლიტიკური ხასიათის განცხადებებს, ხოლო საერთაშორისო ორგანიზაციებსა და დასავლური ქვეყნების პოლიტიკურ წრეებში საბჭოთა ოკუპაციის საკითხის მუდმივ აქტუალიზაციას ცდილობდნენ.

ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას საერთაშორისო სამართალს, ერთა ლიგის სისტემას, საერთაშორისო კონფერენციებსა და დასავლური დემოკრატიული სახელმწიფოების პოლიტიკურ მხარდაჭერას ანიჭებდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო ფაქტობრივად საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში იყო მოქცეული, ემიგრაციული მთავრობა ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის იურიდიული არსე-

²⁴⁴ გიორგი გვაზავა (1869-1941) — ქართველი იურისტი, მწერალი, პუბლიცისტი და პოლიტიკური მოღვაწე, ეროვნულ-დემოკრატიული მოძრაობის ლიდერი. 1907 წლის ივნის-ოქტომბერში მონაწილეობდა ჰააგის საერთაშორისო კონფერენციაში, სადაც ვარლამ ჩერქეზიშვილთან ერთად წარადგინა „საქართველოს ხალხის მემორანდუმი“, რომელიც საქართველოს დამოუკიდებლობის მოთხოვნას ეხებოდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი, ემიგრაციაში აქტიური პოლიტიკური და საზოგადოებრივი საქმიანობის მონაწილე.

²⁴⁵ გვაზავა, გიორგი. „შინაური საქმეები“, „საქართველო“ (საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ორგანო), №7, პარიზი, გვ. 2.

ბობა არ შეწყვეტილა და საბჭოთა ხელისუფლება ქვეყანაში ძალისმიერი ოკუპაციის შედეგად დამყარდა.

წინამდებარე პარაგრაფის მიზანია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით გააანალიზოს ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის დიპლომატიური საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები, საერთაშორისო კონფერენციებზე მათი მონაწილეობა, დასავლეთის სახელმწიფოებთან ურთიერთობები და საქართველოს საკითხის საერთაშორისო ასპარეზზე წარმოჩენის მცდელობები. აღნიშნული პროცესების ერთ-ერთ მთავარ ინსტიტუციურ პლატფორმას ერთა ლიგა წარმოადგენდა, რომლის გარშემოც საქართველოს საერთაშორისო სამართლებრივი სტატუსის საკითხი და მისი აღიარების მცდელობები კონცენტრირდა.

ჯერ კიდევ დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში, ერთა ლიგაში განევრიანების ხელშეწყობის მიზნით, 1919 წლის 7 დეკემბერს, თბილისში, ერთა ლიგის საქართველოს ასოციაცია შეიქმნა.²⁴⁶ ასოციაციის მიზანი საქართველოს საკითხის საერთაშორისო ასპარეზზე პოპულარიზაცია და ერთა ლიგის მხარდაჭერის მოპოვება იყო. საქართველოს ასოციაციამ, საგანგებო მანდატით აღჭურვილი წარმომადგენლების მეშვეობით, ერთა ლიგის სხვადასხვა სტრუქტურებთან პირდაპირი კავშირი დაამყარა. ასოციაციის აქტიური მუშაობის შედეგად, 1920 წლის 12-16 ოქტომბერს, მილანში გამართულ ერთა ლიგის საერთაშორისო ასოციაციების მეოთხე კონგრესზე საქართველოს საკითხი სერიოზული განხილვის საგნად იქცა. კონგრესზე საქართველოს წარმომადგენლად ნიკოლოზ ჯაყელი მიიწვიეს. ქართველი პოლიტიკოსის გამოსვლა იმდენად შთამბეჭდავი იყო, რომ კონგრესის თავმჯდომარის, რუფინის წინადადებით, საქართველოს ასოციაცია ერთა ლიგის მსოფლიო ასოციაციის სრულუფლებიან წევრად ერთხმად მიიღეს, წინააღმდეგ ხმა მხოლოდ რუსეთის წარმომადგენელმა, ესერმა აქსენტიევმა მისცა.²⁴⁷

1920 წლის 15 ნოემბერს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დელეგაციამ ლიგაში გასაწევრიანებლად, ერთა ლიგას მემორანდუმში წარუდგინა.²⁴⁸ საქართველოს მიერ წარდგენილი დოკუმენტები სპეციალურ კომისიას გადაეცა, რომლის თავმჯდომარე ნორვეგიის წარმომადგენელი ფრიტიოფ ნანსენი²⁴⁹ იყო. კომისიამ წარდგენილი დო-

²⁴⁶ კუპატაძე, ბონდო. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921): ენციკლოპედია-ლექსიკონი, თბ.: უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2018, გვ. 139-140.

²⁴⁷ საითიძე, გელა. „პირველი უნივერსალური საერთაშორისო ორგანიზაცია-ერთა ლიგა და დამოუკიდებელი საქართველო: 1919-1921 წწ.“, უნივერსალი, 2010, გვ. 35.

²⁴⁸ League of Nations, Admission of New Members: Georgia, Assembly Document, 14 December 1920, Geneva.

²⁴⁹ ფრიტიოფ ნანსენი (Fridtjof Nansen; 1861-1930)— ნორვეგიელი პოლარული მკვლევარი, ზოოლოგი, ფიზიკური ოკეანოგრაფიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, პოლიტიკური და ჰუმანიტარული მოღვაწე. აქტიურად მონაწილეობდა ლტოლვილთა და ჰუმანიტარულ საკითხთა საერთაშორისო საქმიანობაში. 1921 წელს ერთა ლიგამ იგი ლტოლ-

კუმენტების განხილვისას საზღვრების საკითხში ეჭვი შეიტანა. ერთა ლიგაში საქართველოს მიღების საკითხის განხილვა 1920 წლის 16 დეკემბრის სხდომაზე მოხდა. აღსანიშნავია, რომ ფ. ნანსენი საქართველოს მხარდამჭერი იყო.²⁵⁰

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველომ რიგი მცირე და ნეიტრალური ქვეყნებისგან მხარდაჭერა მიიღო, წამყვანი ევროპული ძალების პოზიცია გადამწყვეტი აღმოჩნდა. კენჭისყრის შედეგებით საქართველო არ იქნა მიღებული ორგანიზაციაში. საქართველოს ლიგაში არ მიღების საკითხი მცირე უმრავლესობით გადაწყდა (10 - მომხრე; 13 წინააღმდეგი).²⁵¹

სწორედ ამ პოლიტიკური კონტექსტისა და საერთაშორისო მხარდაჭერის არქონის ფონზე, 1921 წლის თებერვალ-მარტში რუსეთის წითელი არმიის მიერ საქართველოს ოკუპაცია და ანექსია განხორციელდა.

აღსანიშნავია, რომ ერთა ლიგაში საქართველოს განევრიანებას დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, ესპანეთი, ნიდერლანდები, დანია, ავსტრალია და კანადა კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდნენ. მათი პოზიცია ძირითადად ე. წ. „რუსეთის საკითხს“ და ერთა ლიგის წესდების მე-10 მუხლს ეფუძნებოდა, რომელიც კოლექტიური უსაფრთხოების ვალდებულებებს ეხებოდა.³ ბრიტანული დელეგაციის შეფასებით, საქართველოს დაცვის ვალდებულება შეიძლებოდა საერთაშორისო კონფლიქტის გამომწვევი ფაქტორი გამხდარიყო, რაც იმ ეტაპზე მიუღებლად მიიჩნეოდა.

საფრანგეთის და დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლება რუსეთთან ურთიერთობის გამწვავებას განსაკუთრებით უფრთხილდებოდნენ, რადგან საბჭოთა სახელმწიფო უკვე განიხილებოდა როგორც რეგიონული ძალა, რომელთანაც პირდაპირი კონფლიქტის თავიდან აცილება პრიორიტეტს წარმოადგენდა.²⁵² საერთაშორისო დღის წესრიგში საქართველოს საკითხის უარყოფითი შედეგი, სწორედ ამ პოლიტიკურმა სიფრთხილემ განაპირობა.²⁵³

ვილთა უმაღლეს კომისრად დანიშნა. პირველი მსოფლიო ომისა და სხვა კონფლიქტების შედეგად გადაადგილებული ადამიანების დახმარებისთვის, მან ე.წ. „ნანსენის პასპორტი“ შექმნა, რომელსაც ათეულობით ქვეყანა აღიარებდა. სწორედ ამ ჰუმანიტარული მოღვაწეობისთვის, 1922 წელს ნობელის მშვიდობის პრემია მიენიჭა.

²⁵⁰ მანველიშვილი, ალექსანდრე. „რუსეთი და საქართველოს დამოუკიდებლობა“, სან ფრანცისკო, 1984, გვ. 244-245.

²⁵¹ მანველიშვილი, ალექსანდრე... იქვე, გვ. 246.

²⁵² League of Nations, Admission of New Members to the League of Nations: Georgia, Report Presented by the Fifth Committee to the Assembly, Document de l'Assemblée 208 (Geneva, 14 December), 1920, pp. 2-3.

²⁵³ „რატომ არ მიიღეს საქართველო ერთა ლიგაში“, (თბილისი: საქართველოს დეპუტატთა სააგენტო), „ერთობა“, 6 იანვარი, №4, 1921.

აღნიშნულმა გადაწყვეტილებამ საქართველო-ევროპის ურთიერთობებზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა. ერთი მხრივ, საქართველო დარჩა საერთაშორისო სისტემის გარეთ, რაც მისი უსაფრთხოების გარანტიებს ასუსტებდა; მეორე მხრივ, ემიგრაციული პოლიტიკური წრეების აქტიური მუშაობის შედეგად, საქართველოს საკითხი მუდმივად ევროპული პოლიტიკური დისკუსიის ნაწილად რჩებოდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ერთა ლიგამ საქართველოს წევრად მიღებაზე უარი განაცხადა, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციისა და ერთა ლიგის საქართველოს საზოგადოების აქტიური დიპლომატიური ძალისხმევის შედეგად, საქართველოს საკითხი საერთაშორისო დღის წესრიგში მაინც დარჩა, რაც განსაკუთრებით 1921 წლის 6-9 ივნისს ჟენევაში, ერთა ლიგის საზოგადოებათა მეხუთე კონგრესზე გამოიხატა. კონგრესზე ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის წარმომადგენლებმა — კონსტანტინე საბახტარაშვილმა და სიმონ მდივანმა, საერთაშორისო საზოგადოებას, საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციისა და ქვეყანაში არსებული ვითარების შესახებ, მოხსენება წარუდგინეს. საქართველოს საკითხს მხარი დაუჭირეს როგორც ინგლისისა და საფრანგეთის წარმომადგენლებმა, ასევე, ევროპელმა საზოგადო მოღვაწეებმა. განსაკუთრებით აღსანიშნავი იყო ინგლისის წარმომადგენლის, ლედი გლადსტონის გამოსვლა, რომელმაც საქართველოს „უცხოელი ჯარის“ მიერ დაპყრობა დაგმო, ხოლო ფრანგმა ისტორიკოსმა პროფესორმა ილარმა ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ საქართველოს ოკუპაცია ქართველი ხალხის ნების საწინააღმდეგოდ განხორციელდა. კონგრესზე, ასევე, გამოვიდა თომას შოუ,²⁵⁴ რომლის სიტყვამ დამსწრეთა განსაკუთრებული მხარდაჭერა დაიმსახურა. რუსეთის წარმომადგენლის, ბრიანჩანინოვის მცდელობა, რეზოლუციის ტექსტში ფორმულირება: „უცხოელი ჯარი“ შეეცვალა სიტყვით: „ბოლშევიკები“, კონგრესმა არ მიიღო, რაც ნათლად მიუთითებდა, რომ საერთაშორისო წრეები საქართველოს ოკუპაციას რუსეთის ინტერვენციად აღიქვამდნენ.

კონგრესმა მიიღო საქართველოს მხარდამჭერი შემდეგი რეზოლუცია: „კონგრესი, აღელვებულია საქართველოს, ამ დემოკრატიულად მოწყობილი ერის უბედური მდგომარეობით, რაც გამოიხატება იმაში, რომ იგი უცხოელმა ჯარმა დაიპყრო და უჭირავს მცხოვრებთა სურვი-

²⁵⁴ თომას შოუ (Thomas Shaw; 1872-1938) — ბრიტანელი ლეიბორისტი პოლიტიკოსი, მუშათა საერთაშორისო ინტერნაციონალის ერთ-ერთი ლიდერი, დიდი ბრიტანეთის პარლამენტის წევრი და მოგვიანებით შრომისა და სამხედრო საქმეთა მინისტრი. 1920 წელს, ევროპელი სოციალისტების დელეგაციასთან ერთად, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში იმყოფებოდა და საქართველოს დამოუკიდებლობასა და ერთა ლიგაში გაწევრიანებას საჯაროდ უჭერდა მხარს. საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ, ბოლშევიკურ რეჟიმს აქტიურად აკრიტიკებდა და საერთაშორისო საზოგადოებას საქართველოს საკითხის მხარდაჭერისკენ მოუწოდებდა. (იხ. კირთაძე, ნესტან, „ევროპა და დამოუკიდებელი საქართველო (1919-1921 წწ.)“, თბ., 1997).

ლის წინააღმდეგ და რომ მან ამნაირად დაკარგა თავისი დამოუკიდებლობა და თავისუფლებანი, გამოსთქვამს თავის აღშფოთებას ამის გამო და დაბეჯითებით მოითხოვს ერთა ლიგის საბჭოსა და საერთო ყრილობისგან მიღებულ იქნას ზომები, რათა პრინციპი ხალხთა თვითგამორკვევის უფლებისა განხორციელებულ იქნას საქართველოს მიმართ“.²⁵⁵

1922 წლის სექტემბერში, ჟენევაში გამართულ ერთა ლიგის ასამბლეის სხდომაზე ქართული პოლიტიკური ემიგრაციისა და ევროპელი მხარდამჭერების ძალისხმევით, საქართველოს საკითხი კვლავ წამოიჭრა. საკითხი დააყენა ბელგიის სოციალისტური პარტიის წარმომადგენელმა ლუი დე ბრიუკერმა,²⁵⁶ რომელიც საქართველოში ადრე წამყოფი იყო და საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ, ქვეყანაში შექმნილ ვითარებას კარგად იცნობდა. დე ბრიუკერმა ასამბლეაზე წარმოთქმულ სიტყვაში საქართველოს მდგომარეობა აღწერა, როგორც უცხო ძალის მიერ მოსახლეობის ნების საწინააღმდეგოდ დაპყრობილი ქვეყნის ტრაგედია და ერთა ლიგას მოუწოდა, საქართველოს საკითხის საერთაშორისო დონეზე განსახილველად ზომები მიეღო. მისი ინიციატივით წარდგენილი რეზოლუციის პროექტი სპეციალურ საინიციატივო კომისიას გადაეცა, რომელმაც საკითხის განხილვის შემდეგ, ტექსტი ერთა ლიგის საერთო კრებას წარუდგინა. რეზოლუცია კანადის წარმომადგენელმა, ლიაპუნმა, წაიკითხა და იგი ასამბლეამ ერთხმად მიიღო. მიღებულ დოკუმენტში ერთა ლიგა „შეშფოთებას გამოხატავდა საქართველოს მდგომარეობის გამო, რომელიც მოსახლეობის ნების წინააღმდეგ, „უცხო ძალის“ მიერ იყო დაპყრობილი და მოუწოდა ლიგის საბჭოს, ყურადღებით ედევნებინა თვალი მოვლენებისთვის, რათა ხელსაყრელ მომენტში საერთაშორისო ნორმების საფუძველზე, ქვეყანაში „ნორმალური მდგომარეობის“ აღდგენისთვის ხელი შეეწყოს“.²⁵⁷

ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს ეროვნული მთავრობა ცდილობდა, ყველა საერთაშორისო ორგანიზაციისთვის, საკუთარი სიმართლე მიეწვდინა. 1922 წელის 6-13 იანვრს ქალაქ კანში (საფრანგეთი) ევროპის ქვეყნების მონაწილეობით, კონფერენცია მიმდინარეობდა, რომლის თავმჯდომარე საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი არისტიდ ბრიანი იყო. კონფერენციის გახსნის დღეს, საქართველოს ეროვნულმა მთავრობამ, ანტანტის უმაღლეს საბჭოს წარუდგინა ნოტა,

²⁵⁵ „ერთა ლიგის საზოგადოებათა მეზუთე კონგრესი ჟენევაში“, ჟურნ. „თავისუფალი საქართველო“, 15 ივლისი, №3, პარიზი, 1921, გვ. 3.

²⁵⁶ ლუი დე ბრიუკერი (Louis de Brouckère; 1870-1951) — ბელგიელი სოციალისტი პოლიტიკოსი, ბელგიის სოციალისტური პარტიის წარმომადგენელი და ერთა ლიგაში აქტიური მონაწილე; 1922 წელს მხარი დაუჭირა საქართველოს საკითხის განხილვას და საბჭოთა ოკუპაციის პირობებში საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხის საერთაშორისო დღის წესრიგში დაყენებას.

²⁵⁷ „ერთა ლიგაში (რეზოლუცია საქართველოზე და სომხეთზე)“, ჟურნ. „თავისუფალი საქართველო“, №27, 15 ოქტომბერი, პარიზი, 1922, გვ. 2.

რომელსაც ხელს აწერდა ეროვნული მთავრობის თავმჯდომარე, ნოე ჟორდანია. მიმართვაში ნათქვამი იყო, რომ არსებობდა მჭიდრო კავშირი რუსეთის პოლიტიკურ საკითხსა და საქართველოს საკითხს შორის, რომლის ტერიტორია ოკუპირებული იყო წითელი არმიის მიერ. ნოტაში ხაზგასმით იყო აღნიშნული: „საქართველოს დაკავების შემდეგ, ბოლშევიკების მიერ დაყენებული საბჭოთა საქართველოს მთავრობა ნამდვილად წარმოადგენს მხოლოდ სამხედრო ოკუპაციის მთავრობას, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო ქართველ ხალხთან და მხოლოდ რუსეთის საბჭოთა ჯარების ხიშტებს ემყარება. მან გააუქმა ერის წარმომადგენლობითი ორგანოები და ადგილობრივი თვითმმართველობანი და მართავს ქვეყანას ტერორის და „ჩეკების“²⁵⁸ (იგულისხმება საგანგებო კომისია—ლ. ს.) საშუალებით, ფართედ აწარმოებენ ტერორს, ატუსაღებენ ყველა კლასის და პარტიის წარმომადგენლებს, ათასობით მოქალაქეს აცხადებენ საშიშ პირებად და უცხოეთში ასახლებენ; საზოგადოებრივი პროტესტის ყოველ გამოხატულებას, პოლიტიკურ გაფიცვებს, თუ ხალხის აჯანყებებს საშინელი ძალმომრეობით ახშობენ“.²⁵⁹

თავის მხრივ, ევროპაში საქართველოს სრულუფლებიანმა ელჩმა აკაკი ჩხენკელმა, კანის კონფერენციის ეკონომიკურ კომისიას წარუდგინა სპეციალური ნოტა, რომელშიც ჩამოყალიბებული იყო საქართველოს, როგორც პოლიტიკური, ასევე, ეკონომიკური დამოუკიდებლობის აღდგენის პირობები. აკაკი ჩხენკელი დაჟინებით მოითხოვდა, რომ მომავალ გენუის კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობის მისაღებად, ყველა იმ საკითხების განხილვისას, რომელიც უშუალოდ კავკასიის ეკონომიკურ ინტერესებს შეეხებოდა, საქართველოს, ასევე, კავკასიის სხვა რესპუბლიკების კანონიერი წარმომადგენლები მიეწვიათ. მისი აზრით, ევროპის ეკონომიკური აღდგენის საკითხის განხილვის დროს, საქართველოს საკითხი რუსეთისგან განცალკევებულად უნდა დასმულიყო. აკაკი ჩხენკელი იმედს გამოთქვამდა, რომ საქართველოს ეროვნული მთავრობის თხოვნა კონფერენციის ეკონომიკური კომისიის მიერ გათვალისწინებული იქნებოდა, ამასთან იგი ევროპელ პოლიტიკოსებს მიუთითებდა, რომ საქართველოს და საერთოდ მთელ კავკასიას, საკუთარი ბუნებრივი სიმდიდრეების და მოხერხებული სატრანზიტო პირობების გამო, ევროპის ეკონომიკურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი როლის

²⁵⁸ რუსეთის საბჭოების სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკის სახალხო კომისართა საბჭოსთან არსებული კონტრრევოლუციისა და საბოტაჟის წინააღმდეგ ბრძოლის სრულიად რუსული საგანგებო კომისია (რუს. Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем при СНК РСФСР; ВЧК) — საბჭოთა სახელმწიფოს უსაფრთხოების სპეციალური ორგანო, რომელიც 1917 წლის 20 დეკემბერს შეიქმნა და 1922 წლის 6 თებერვალს გაუქმდა.

²⁵⁹ საქართველოს საკითხი კანის კონფერენციაზე, „თავისუფალი საქართველო“, №15, 15 იანვარი, პარიზი, 1922, გვ. 8.

შესრულება შეეძლო. კანის კონფერენციის ევროპულმა თათბირმა მიიღო რეზოლუცია: „გენუის კონფერენციაში მონაწილეობის მიღების მსურველი სახელმწიფოებისთვის სავალდებულო პირობების შესახებ“, რომლის VI მუხლის თანახმად: ეს სახელმწიფოები ვალდებული არიან ხელი აიღონ თავიანთი მეზობელი ქვეყნების წინააღმდეგ აგრესიული ნაბიჯების გადადგმაზე“.²⁶⁰

საქართველოს სასარგებლოდ ერთა ლიგის საზოგადოების და ქ. კანის კონფერენციის მიერ მიღებულმა რეზოლუციებმა, რომლებიც საერთაშორისო სამართლისა და ხალხთა თვითგამორკვევის პრინციპებს უსვამდა ხაზს, შექმნა ის პოლიტიკური საფუძველი, რომლის ლოგიკურ გაგრძელებადაც გენუის კონფერენცია იქცა. გენუის კონფერენციაზე საქართველოს წარმომადგენლობის საკითხი მხოლოდ ფორმალურ-დიპლომატიური პროცედურა არ ყოფილა; იგი იმდროინდელი ევროპული პოლიტიკის არსებით წინააღმდეგობებს ასახავდა: ერთი მხრივ, ეროვნულ სუვერენიტეტსა და თვითგამორკვევის პრინციპებს, ხოლო მეორე მხრივ, დიდი სახელმწიფოების ეკონომიკურ და გეოპოლიტიკურ ინტერესებს.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია განსაკუთრებული ყურადღებით აკვირდებოდა კანისა და გენუის კონფერენციებთან დაკავშირებულ დიპლომატიურ პროცესებს. საქართველოს მომავალი საერთაშორისო სტატუსი, სწორედ ამ საერთაშორისო ფორუმებზე წყდებოდა. აქ განიხილებოდა, დარჩებოდა თუ არა საქართველო მსოფლიო პოლიტიკური საზოგადოების თვალში დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულად აღქმული. აღნიშნულმა გარემოებამ ემიგრირებულ ქართველ პოლიტიკოსებს შესაძლებლობა მისცა, საქართველოს საკითხი საერთაშორისო დღის წესრიგში შეენარჩუნებინათ და საბჭოთა ოკუპაციის პირობებში ქვეყნის იურიდიულ-პოლიტიკური არსებობის იდეა კვლავ აქტუალური გაეხადათ.

გენუის კონფერენცია ომისშემდგომი ევროპის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საერთაშორისო ფორუმს წარმოადგენდა. იგი 1922 წლის 10 აპრილიდან 19 მაისამდე იტალიის ქალაქ გენუაში მიმდინარეობდა.²⁶¹ კონფერენციაზე დასავლეთის წამყვან სახელმწიფოებს მათი უმაღლესი პოლიტიკური ლიდერები წარმოადგენდნენ. დიდი ბრიტანეთის დელეგაციას დევიდ ლოიდ ჯორჯი (David Lloyd George), საფრანგეთისას რაიმონ პუანკარე (Raymond Poincaré), იტალიისას ლუიჯი ფაქტა (Luigi Facta), ხოლო გერმანიისას კარლ იოზეფ ვირტი (Karl Joseph Wirth) ხელმძღვანელობდა.

²⁶⁰ საქართველოს საკითხი კანის კონფერენციაზე, „თავისუფალი საქართველო“, №15, 15 იანვარი, პარიზი, 1922, გვ. 16.

²⁶¹ Marks, Sally. "The Illusion of Peace: International Relations in Europe 1918–1933", London: Macmillan, 1976, pp. 221.

საბჭოთა დელეგაციას ფორმალურად ვლადიმერ ლენინი მეთაურობდა, თუმცა კონფერენციაზე მის წარმომადგენლად საბჭოთა რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი გიორგი ჩიჩერინი გამოდიოდა. დელეგაციის შემადგენლობაში სამხრეთ კავკასიის საბჭოთა რესპუბლიკების წარმომადგენლებიც მონაწილეობდნენ, მათ შორის იყო ქართველი ბოლშევიკი ბუდუ მდივანი.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია გენუაში აქტიურად ცდილობდა საქართველოს საკითხის საერთაშორისო დღის წესრიგში შეტანას. პარიზიდან გაგზავნილ არაოფიციალურ დელეგაციაში შედიოდნენ: აკაკი ჩხენკელი, ირაკლი წერეთელი, სიმონ მდივანი, ზურაბ ავალიშვილი, გრიგოლ ვეშაპელი.²⁶² მათი მთავარი მიზანი იყო საერთაშორისო საზოგადოებისთვის დაემტკიცებინათ, რომ საქართველო ძალადობრივი ოკუპაციის მსხვერპლს და არა საბჭოთა რუსეთის ნებაცოფლობით შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა.

თავის მხრივ, საფრანგეთის მთავრობის მეთაურმა რაიმონ პუანკარემ, გენუის კონფერენციაზე გამგზავრებამდე, საკუთარ დელეგაციას ინსტრუქცია მისცა, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ „საფრანგეთის მთავრობას არ შეუძლია დაუშვას განსახილველად ასეთი ხასიათის საკითხი ფაქტიური ხელისუფლების წარმომადგენლებთან, რომელთაც კანონიერი მთავრობა გააძევეს“.²⁶³ კონფერენციის სამდივნომ საფრანგეთის ხელისუფლების პოზიცია გაიზიარა და რუსეთის ბოლშევიკური ხელისუფლების პრეტენზიის განხილვაზე უარი თქვა. მსგავსი მიდგომა ლოზანის კონფერენციაზეც განმეორდა.

მიუხედავად საფრანგეთის მთავრობის ფორმალური მხარდაჭერისა, რეალობა გაცილებით უფრო კომპლექსური იყო. ისტორიული სამართლიანობისთვის აუცილებელია საკითხის კრიტიკული გაანალიზება, რის გამოც მიზანშეწონილია საარქივო დოკუმენტის, გრიფით „საიდუმლო“, გამოყენება.

ევგენი გეგეჭკორის მიერ აკაკი ჩხენკელისთვის, ქ. კანიდან, მიწოდებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით, აკაკი ჩხენკელი აღნიშნავს: „...წინადადება საქართველოს გენუის ეკონომიკურ კონფერენციაზე დაშვების შესახებ მიუცია ბრიანს უმაღლესი საბჭოსთვის და მას მაშინვე მიმხრობიან ბონომი და ტენიუსი. ლორდ კერზონი შებრძოლებია წინადადებას (ლოიდ ჯორჯი სხდომას არ დასწრებია). მას უთქვამს, რომ საქართველო იმუამად ოკუპირებულია, ხოლო მისი ემიგრაციაში მყოფი მთავრობა კონფერენციის გადანყვეტილებების შესრულებას ვერ შეძლებდა. მისი აზრით, შეუძლებელი იყო ფინანსური დახმარების გადაცემა იმ ხელისუფლებისთვის, რომელიც საკუთარ ტერიტორიაზე არ იმყოფებოდა.

²⁶² მანველიშვილი, ალექსანდრე, „რუსეთი და საქართველოს დამოუკიდებლობა“, სან ფრანცისკო, 1984, გვ. 352-353.

²⁶³ მანველიშვილი, ალექსანდრე, ... იქვე, გვ. 349-350.

ამ მოსაზრებაზე ბრიანს უპასუხნია მწარე ირონიით (*Mots cruels*) და შეუნიშნავს, რომ ასეთი პოზიციით, შესაძლოა, ზოგიერთ სხვა სახელმწიფოსაც უარი ეთქვათ კონფერენციაში მონაწილეობაზე (ნიშანი ბელგიის ოკუპაციაზე — ა. ჩ.). კერზონს მიუგია, რომ გენუის კონფერენცია ეკონომიკურ ხასიათს ატარებდა, ხოლო საქართველოს მოწვევა მას პოლიტიკურ დატვირთვას მიანიჭებდა. ბონომს შემოუთავაზებია კომპრომისული ვარიანტი — როგორც ლეგალური, ისე ფაქტობრივი მთავრობების წარმომადგენელთა მოწვევა, თუმცა ეს წინადადება არ მიუღიათ. საბოლოოდ კი გაჟღერებულა მოსაზრება, რომ საქართველო მიეკუთვნებოდა აზიას, რის საფუძველზეც მისი მოწვევა არ განხორციელებულა (ამავე ლოგიკით არ მიუწვევიათ სპარსეთიც). ზოგიერთი წყაროს მიხედვით, სომხეთი, ასევე, აზიის ნაწილად მიიჩნიეს, ხოლო აზერბაიჯანი — რუსეთის პროვინციად ევროპულ კონტექსტში. აკაკი ჩხენკელის შეფასებით, ბრიანი და სხვა მონაწილეები თავიანთ პოზიციებში საკმარისად მტკიცენი არ იყვნენ²⁶⁴.

დოკუმენტის მიხედვით, საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრმა არისტიდ ბრიანმა გენუის ეკონომიკურ კონფერენციაზე საქართველოს დაშვების წინადადება ანტანტის უმაღლესი საბჭოს წინაშე დააყენა, რასაც მხარი დაუჭირეს იტალიის წარმომადგენელმა ივანოე ბონომმა (*Ivanoe Bonomi*) და ბელგიის დელეგატმა პოლ ჰიმანსმა (*Paul Hymans*). წინააღმდეგი გამოვიდა ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი ლორდ კერზონი, რომელმაც განაცხადა, რომ საქართველო ოკუპირებული ქვეყანა იყო, ხოლო ემიგრაციაში მყოფი მთავრობა ქვეყნის მართვაში რეალურად ვერ მონაწილეობდა. შესაბამისად, კონფერენციის პრაქტიკულ საქმიანობას ვერაფერს შესძენდა. მისი პოზიციით, ეკონომიკურ კონფერენციაზე არ შეიძლებოდა ისეთი სახელმწიფოს მოწვევა, რომლის ხელისუფლებაც საკუთარ ტერიტორიაზე კონტროლს აღარ ახორციელებდა.

ეს საარქივო დოკუმენტი მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს საქართველოს საკითხისადმი ევროპული დიპლომატიის დამოკიდებულების გასაანალიზებლად. იგი ნათლად აჩვენებს, რომ გენუის კონფერენციაზე საქართველოს დელეგაციის არდაშვება მხოლოდ გეოგრაფიული ან ფორმალური კლასიფიკაციის შედეგი არ ყოფილა; გადაწყვეტილების უკან დიდი სახელმწიფოების პოლიტიკური გათვლები, საბჭოთა რუსეთთან ურთიერთობის სირთულე და საერთაშორისო ეკონომიკური ინტერესები იდგა.

ამრიგად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის დელეგაცია გენუის კონფერენციაზე საქართველოს ინტერესების და-

²⁶⁴ ეროვნული საისტორიო არქივი, ფ. 1831, აღნ. 2, ს. 55 (გრიფით „საიდუმლო“), ფურც. 1-2.

ცვას არაოფიციალურად, კულისებიდან ახორციელებდა, რადგან ოფიციალურ საერთაშორისო სტრუქტურებში მონაწილეობა შეზღუდული ჰქონდა.

ამ კონტექსტში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ძმები მდივნების ტრაგიკული ისტორია. მათგან უფროსი სვიმონ მდივანი²⁶⁵ ეროვნული მთავრობის არფორმალურ დელეგაციაში მონაწილეობდა, ხოლო მისი ძმა, პოლიკარპე (ბუდუ) მდივანი,²⁶⁶ საბჭოთა მთავრობას წარმოადგენდა. ამგვარად, ისინი სხვადასხვა პოლიტიკური ბანაკის წარმომადგენლის რანგში გენუის საერთაშორისო კონფერენციის პერიოდში ერთმანეთს შეხვდნენ. შემდგომი მოვლენები მათ ბიოგრაფიაში ტრაგიკულად განვითარდა. საბჭოთა ხელისუფლების მიერ განხორციელებული რეპრესიების ფონზე, ბუდუ მდივანი 1937 წლის 10 ივლისს დახვრიტეს, ხოლო სიმონ მდივანი იმავე წელს პარიზში გარდაიცვალა (13 დეკემბერს), რასაც ზოგიერთი თანამედროვე მძიმე ემოციურ და პოლიტიკურ გარემოებებს უკავშირებს.

გენუის კონფერენციის პერიოდში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ამბროსი ხელაიას მიერ გაგზავ-

²⁶⁵ სვიმონ მდივანი (1876-1937) — ქართველი პოლიტიკოსი, საზოგადო და დიპლომატიური მოღვაწე, სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი. აქტიურად მონაწილეობდა საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობასა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივ საქმიანობაში. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, დიპლომატიურ სამსახურში დაინიშნა და ქვეყანას სომხეთსა და ოსმალეთში წარმოადგენდა. 1922 წლის გენუის საერთაშორისო კონფერენციაზე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის დელეგაციაში იყო და საქართველოს საკითხის საერთაშორისო დღის წესრიგში შენარჩუნებას ემიგრაციიდან ცდილობდა. გარდაიცვალა 1937 წლის 13 დეკემბერს საფრანგეთში, ქალაქ სოშოში, დაკრძალულია ლევილში, ქართველ ემიგრანტთა სასაფლაოზე. (იხ. შარაძე, გურამ. სვიმონ მდივანი, „უცხოეთის ცის ქვეშ“, ტ. III, თბ. 1993, გვ. 31–38; მდივანი სვიმონ, „ქართველები უცხოეთში : ნ. 1, რუსუდან დაუშვლი, გრიგოლ კალანდაძე, გრიგოლ კალანდაძე, რუსუდან კობახიძე, გოჩა ჯაფარიძე, თემურ ტარტარაშვილი, თბ., 2012, გვ. 136-137).

²⁶⁶ ბუდუ (პოლიკარპე) მდივანი (1877-1937) — ქართველი ბოლშევიკი, საბჭოთა სახელმწიფო მოღვაწე. სწავლობდა მოსკოვის უნივერსიტეტში, საიდანაც 1899 წელს რევოლუციური საქმიანობის გამო გარიცხეს. 1903 წლიდან იყო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის (ბოლშევიკების) წევრი. აქტიურად მონაწილეობდა 1905-1907 წლების რევოლუციაში, ხოლო ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ მნიშვნელოვანი სამხედრო-პარტიული თანამდებობები დაიკავა. 1920-1922 წლებში საქართველოს კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელი და საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლების ერთ-ერთი მთავარი ფიგურა იყო. 1924-1928 წლებში, საფრანგეთში, საბჭოთა სავაჭრო წარმომადგენლად მუშაობდა. მოგვიანებით კი, პარტიული დაპირისპირების გამო, გადაასახლეს და დააპატიმრეს. 1936 წელს „ანტისაბჭოთა საქმიანობის“ ბრალდებით დააკავეს. 1937 წელს, დიდი ტერორის დროს, დახვრიტეს. 1936 წლამდე საქართველოს სსრ-ის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის პირველი მოადგილის თანამდებობა ეკავა. 1936 წელს „ტროცკისტულ-ჯაშუშური ცენტრის“ საქმიანობაში მონაწილეობის ბრალდებით კვლავ დააპატიმრეს. 1937 წლის 9 ივლისს, საქართველოს უმაღლესმა სასამართლომ მას სასჯელის უმაღლესი ზომა — დახვრეტა მიუსაჯა, განაჩენი მეორე დღესვე აღასრულეს.

ნილმა მემორანდუმმა,²⁶⁷ რომელშიც საბჭოთა ოკუპაცია შეფასებული იყო როგორც საერთაშორისო სამართლის დარღვევა და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის ძალადობრივი შეწყვეტა. ეს დოკუმენტი ერთდროულად იყო პოლიტიკური და მორალური მიმართვა საერთაშორისო საზოგადოებისადმი, რაც მიზნად ისახავდა დიდ დიპლომატიურ ფორუმზე, საქართველოს საკითხის დღის წესრიგში შენარჩუნებას. მემორანდუმი კონფერენციაზე წაიკითხეს, რამაც დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა.²⁶⁸

ქართული ემიგრაციისათვის გენუის კონფერენციის მნიშვნელობას ზრდიდა ის გარემოებაც, რომ სწორედ ამ პერიოდში სვანეთში მასშტაბური ანტისაბჭოთა აჯანყება მიმდინარეობდა.²⁶⁹ 1921-1922 წლებში სვანეთის მოსახლეობის შეიარაღებული გამოსვლა საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გამოვლინებად იქცა. საქართველოს ემიგრაციულმა მთავრობამ სცადა საერთაშორისო საზოგადოებისთვის ეჩვენებინა, რომ საქართველოს მოსახლეობა საბჭოთა ხელისუფლებას არ აღიარებდა და დამოუკიდებლობის აღსადგენად აქტიურ ბრძოლას აგრძელებდა. ამ მიზნით ნოე ჟორდანიამ და მთავრობის წევრებმა გენუის კონფერენციის მონაწილეებს სპეციალური მიმართვებიც გაუგზავნეს.²⁷⁰

აღნიშნული პროცესების პარალელურად, ქართული ემიგრაციის საინფორმაციო-პროპაგანდისტულ საქმიანობაში პერიოდულ პრესას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. ემიგრაციული ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, ოკუპაციის საკითხზე ევროპული პოლიტიკური წრეების რეაქციებს განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა. გამოცემის მიხედვით, საქართველოს დამოუკიდებლობის დაცვა მხოლოდ სოციალისტური წრეების ინტერესის სფეროს აღარ წარმოადგენდა; საკითხს აქტიურად ეხმაურებოდნენ საფრანგეთის რესპუბლიკური და რადიკალური პოლიტიკური ჯგუფებიც. სტატიაში: „საფრანგეთის რადიკალები საქართველოს დამოუკიდებლობას იცავენ“, ხაზგასმულია, რომ საფრანგეთის რადიკალური პარტიის ორგანო „Ère Nouvelle“ („ახალი ერა“) საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციას საერთაშორისო სამართლის უხეშ დარღვევად აფასებდა. გაზეთის შეფასებით, საბჭოთა

²⁶⁷ ვარდოსანიძე, სერგო. „სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი უწმიდესი და უნეტარესი ამბროსი (1861-1927)“, თბილისი: უნივერსალი, 2011; სარია, ანდრია. „საქართველოს სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობა 1921-1927 წლებში“, საქართველოს უნივერსიტეტი, დისერტაცია, თბილისი, 2019.

²⁶⁸ მანველიშვილი, ალექსანდრე. „რუსეთი და საქართველოს დამოუკიდებლობა“, სან ფრანცისკო, 1984, გვ. 357-358.

²⁶⁹ ჯიქია ლევან. „1924 წლის აჯანყება დასავლეთ საქართველოში“, თბ.: უნივერსალი, 2012, გვ. 49-52.

²⁷⁰ ჟორდანია, ნოე. მიმართვები გენუის კონფერენციისადმი, ჟურნ. „თავისუფალი საქართველო“, №17, 1922, გვ. 11.

ხელისუფლებამ საქართველოში „გააუქმა საყოველთაო არჩევნები და შემოიღო საბჭოთა რეჟიმი“, ხოლო მოსკოვის მიერ შექმნილი ე. წ. „საქართველოს მთავრობა“ ქართველი ხალხის პოლიტიკური ნების უარყოფას წარმოადგენდა.²⁷¹

ფრანგული გამოცემა გენუის კონფერენციის მონაწილეებს მოუწოდებდა, დაეცვათ კანის კონფერენციის მეექვსე მუხლის პრინციპები და საბჭოთა რუსეთისთვის საქართველოდან საოკუპაციო ჯარის გაყვანა მოეთხოვათ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათი აზრით, საერთაშორისო საზოგადოება ფაქტობრივად ძალადობით შექმნილი პოლიტიკური მდგომარეობის ლეგიტიმაციას მოახდენდა. სტატიაში განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება წარმომადგენლობის საკითხზე. ფრანგი რადიკალები მიუღებლად მიიჩნევდნენ, რომ გენუის კონფერენციაზე საქართველოს სახელით გამოსულიყო საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ხელოვნურად შექმნილი დელეგაცია. ავტორის შეფასებით, საფრანგეთი, „როგორც ტრადიციულად დემოკრატიული პრინციპების დამცველი სახელმწიფო“, დემოკრატიის ჩახშობის დაკანონებას არ დაუშვებდა.²⁷² აღნიშნული პოზიცია ემიგრანტული ქართული პრესისათვის მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მხარდაჭერის გამოხატულებად აღიქმებოდა, რადგან იგი დასავლური პოლიტიკური ელიტის მხრიდან საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხის ღია მხარდაჭერას ნიშნავდა.

ამგვარი შეფასებები ნათლად აჩვენებს, რომ ევროპულ პოლიტიკურ სივრცეში ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია ცდილობდა საქართველოს საკითხი არა მხოლოდ ეროვნული დამოუკიდებლობის, არამედ საერთაშორისო სამართლისა და დემოკრატიული პრინციპების დაცვის პრობლემად წარმოეჩინა. ფრანგული პოლიტიკური, ასევე, პრესის გარკვეული წრეების მხარდაჭერა ემიგრაციისთვის მნიშვნელოვანი მორალურ-პოლიტიკური რესურსი იყო, მიუხედავად იმისა, რომ იგი პრაქტიკულ დიპლომატიურ შედეგებში ვერ გადაიზარდა.

მიუხედავად იმისა, რომ გენუის კონფერენციაზე საქართველოს საკითხი ოფიციალურად არ განხილულა, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციისთვის ამ კონფერენციამ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური გამოცდილება შექმნა. ემიგრანტმა პოლიტიკოსებმა ნათლად დაინახეს, რომ საერთაშორისო პოლიტიკაში გადამწყვეტ მნიშვნელობას დიდი სახელმწიფოების ეკონომიკური და გეოპოლიტიკური ინტერესები ატარებდა. სწორედ ამის შემდეგ, მათი მცდელობა გაძლიერდა, რათა საქართველოს საკითხი საერთაშორისო სამართლის, ერთა თვითგამორკვევისა და ანტიბოლშევიკური პოლიტიკის კონტექსტში წარმოეჩინათ.

²⁷¹ „საფრანგეთის რადიკალები საქართველოს დამოუკიდებლობას იცავენ“, ჟურნ. „თავისუფალი საქართველო“, №17, 1922, გვ. 12.

²⁷² იქვე.

1922 წლის 20 ნოემბრიდან 1923 წლის 24 ივლისამდე (შესვენებით 1923 წლის 4 თებერვლიდან 22 აპრილამდე), დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთისა და იტალიის ინიციატივით, თურქეთთან სამშვიდობო ხელშეკრულების მომზადებისა და შავი ზღვის სრუტეების კონვენციის შემუშავების მიზნით, შვეიცარიის ქალაქ ლოზანაში საერთაშორისო კონფერენცია გაიმართა.

ანტანტის ქვეყნების ზოგადი პოზიცია შავი ზღვის სრუტეებში, როგორც მშვიდობიან, ისე საომარ ვითარებაში, ყველა ქვეყნის სამხედრო გემებისთვის თავისუფალი გადაადგილების უზრუნველყოფას ითვალისწინებდა თურქეთის ნეიტრალიტეტის პირობებში. ინგლისის დელეგაცია კი სრუტეების დემილიტარიზაციას და მათზე საერთაშორისო კონტროლის დანერგვას მოითხოვდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ემიგრაციული მთავრობის 1922 წლის 13 ნოემბრის დადგენილებით, ლოზანის კონფერენციაზე პირველ დელეგატად ევროპაში საქართველოს საგანგებო და სრულუფლებიანი მინისტრი აკაკი ჩხენკელი, ხოლო მეორე დელეგატად ერთა ლიგაში საქართველოს ეროვნული მთავრობის წარმომადგენელი ხარიტონ შავიშვილი დაინიშნა.²⁷³

ანტანტის სახელმწიფოთა გადანყვეტილებით, საბჭოთა დელეგაციის მონაწილეობა თავდაპირველად მხოლოდ სრუტეების საკითხის განხილვით შემოიფარგლა. საბჭოთა მთავრობამ ეს შეზღუდვა გააპროტესტა, თუმცა კონფერენციაში მონაწილეობა მაინც შესაძლებლად მიიჩნია და გიორგი ჩიჩერინის ხელმძღვანელობით ლოზანაში ოფიციალური დელეგაცია გაგზავნა. გასაბჭოებულ საქართველოს კი კვლავ ბუდუ მდივანი წარმოადგენდა. ლოზანაში ჩასულმა საბჭოთა დელეგაციამ თავი სრულიად იზოლირებულად იგრძნო.²⁷⁴

საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრმა რაიმონ პუანკარემ ინგლისისა და იტალიის მთავრობებს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დელეგაციის მოწვევის წინადადებით მიმართა, თუმცა შეთანხმება ვერ შედგა. ლორდ კერზონი საქართველოს წარმომადგენელთა მოწვევის წინააღმდეგი არ იყო, თუმცა საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლის მონაწილეობასაც მოითხოვდა, რაც საბოლოოდ მიუღებელი აღმოჩნდა.

კონფერენციის მეორე ეტაპზე საბჭოთა დელეგაციის მიმართ დისკრიმინაციული მიდგომა კიდევ უფრო მკაფიო გახდა. იტალიაში საბ-

²⁷³ დოკუმენტები გენუისა და ლოზანის კონფერენციებში საქართველოს მთავრობის წარმომადგენელთა მონაწილეობის შესახებ (მიმართვები, მემორანდუმები, მიმონერა და სხვ.). ლოზანის კონფერენციის დელეგატები ა. ჩხენკელი და ხ. შავიშვილი, საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი 1864, ანაწერი: 2, ს. 636, ფურც. 38.

²⁷⁴ Хормач, Ирина. "Советская Россия на Лозаннской конференции по урегулированию положения на Ближнем Востоке (1922–1923 годы)", Новая и новейшая история, №2: 74–92. Moscow: Russian Academy of Sciences, 2019.

ჭოთა კავშირის დიპლომატიური წარმომადგენელი ვაცლავ ვოროვსკი ოფიციალურად არც კი იყო ინფორმირებული კონფერენციის განახლების შესახებ. როდესაც იგი ლოზანაში ჩავიდა, მოლაპარაკებებში მონაწილეობის უფლება არ მისცეს. იმავე დღეს, საბჭოთა მთავრობამ ვოროვსკის შვეიცარიის დატოვება უბრძანა, თუმცა 10 მაისს ვოროვსკი ყოფილმა თეთრგვარდიელმა ოფიცერმა, შვეიცარიის მოქალაქე მორის კონრადიმ მოკლა.²⁷⁵ 16 მაისს, საბჭოთა მთავრობამ, ვოროვსკის მკვლელობასთან დაკავშირებით, ლოზანის კონფერენციაზე მოწვეულ სახელმწიფოებს და შვეიცარიის ხელისუფლებას საპროტესტო ნოტები გაუგზავნა, ხოლო 20 ივნისს შვეიცარიასთან დიპლომატიური ურთიერთობა განწყვიტა. მოლაპარაკებების შედეგად, საბჭოთა წარმომადგენლების მონაწილეობის გარეშე, მოკავშირეებმა სრუტეების რეჟიმთან დაკავშირებით მათი პროექტის მიღების, ასევე, ადგილობრივი კომისიის შესახებ, თურქეთთან შეთანხმების მიღწევა მოახერხეს.

კონფერენციაზე ქართულ დელეგაციას დიდი დახმარება გაუწია ფრანგმა დიპლომატმა რენე მასიგლიმ (René Massigli). იგი, 1920-1931 წლებში, თურქეთში საფრანგეთის ელჩი, ამასთანავე ელჩების კონფერენციის გენერალური მდივანი იყო.²⁷⁶ 1923 წელს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობისადმი გაგზავნილ წერილში ა. ჩხენკელი წერს: „...ეს არის მოვედი მასიგლისაგან, ის ხომ პირველი წყაროა. გადაშალა კონვენციის პროექტი და წამაკითხა მე-12 მუხლი კომისიის შესახებ: თურმე პრესას გამოუტოვებია მუხლის უკანასკნელი აბზაცი, რომელიც სწორედ ჩვენ გვეხება! აქვე გიგზავნით ამ მუხლის ასლს უკლებლად. უკანასკნელ აბზაცში არაა დასახელებული საქართველო, მაგრამ მხოლოდ ის იგულისხმება მასში. ეს აბზაციო, განმარტა მასიგლიმ, სპეციალურად თქვენთვის დაუმატესო, გაიმეორა მან ხაზგასმით. მაშ რად პირდაპირ არ დაასახელეთ საქართველო-მეთქი, შევეკითხე მე. იმიტომ რომ საქართველო არაა მონაწილე კონფერენციის, მართო ის ითვლება დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ შავ ზღვაზე, ჩამოთვლილთა გარდა, თან შეიძლება ჩიჩერინთან დავიდარაბას გაურბოდნენ, რატომ უკრაინა არ არისო, ეს კი არავისგან არაა ცნობილი „დე ფაქტო“ და დე იურე“-ო... ნუთუ კიდევ არა ხარო კმაყოფილი, მეუბნება მასიგლი: საქართველო ნახსენებია თვით რუსების მოთხოვნით ოქმებში, ამას ხომ თქვენც თხოულობდით. მეორეს მხრით, თვით კონვენციაშიც სპეციალური აბზაცია საქართველოსთვის. მეც არაფერი დამრჩენოდა იმის გარდა, რომ მადლობა გადამეხადა. სრუტეების ტექსტიც მომცა და და-

²⁷⁵ Белков, А. К. Вацлав Вацлавович Воровский. Москва: Мысль, 197., стр. 86.

²⁷⁶ სარალიძე, ლელა. „საქართველოს ადგილი შავი ზღვის სრუტეების კონვენციაში და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია (XX საუკუნის 20-30-იანი წლები)“, შავი ზღვისპირეთი ცივილიზაციათა გზაჯვარედინზე III, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, ბათუმი, 2025. გვ. 287-293.

სძინა, ეს ერთგვარი დოკუმენტია, ჩვენი კანცელარიიდან გამოსული, როგორც ჩემი წერილი რუსებისადმი...“.²⁷⁷

1923 წლის 24 ივლისს ხელი მოეწერა ლოზანის სამშვიდობო ხელშეკრულებას, რომელმაც შავი ზღვის სრუტეების რეჟიმი საერთაშორისო კონტროლისა და თავისუფალი ნავიგაციის პრინციპებზე დააფუძნა. სრუტეების დემილიტარიზაციისა და საერთაშორისო ზედამხედველობის მექანიზმები განისაზღვრა, რის შედეგადაც შავი ზღვა საერთაშორისო მნიშვნელობის ზონად ჩამოყალიბდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ემიგრაციული მთავრობის არაოფიციალური დელეგაციის ძალისხმევით, საქართველო კონფერენციის ოქმებში დაფიქსირდა როგორც შავი ზღვის მოსაზღვრე სახელმწიფო. სრუტეების კონვენციის მე-12 მუხლში, სპეციალურ აბზაცში, რომელსაც „ქართველების აბზაცს“ უწოდებდნენ, საქართველოსა და უკრაინას უფლება მიეცათ, საერთაშორისო საკონტროლო კომისიაში წარმომადგენლები გაეგზავნათ.

საბოლოოდ, ლოზანის კონფერენციამ ნათლად აჩვენა, რომ საქართველოს საკითხი საერთაშორისო დიპლომატიაში მხოლოდ ფორმალურ სტატუსს არ ეხებოდა; იგი დიდი სახელმწიფოების გეოპოლიტიკური ინტერესების, საბჭოთა რუსეთის პოზიციისა და რეგიონული ძალთა ბალანსის გადაკვეთაზე იყო დამოკიდებული.

მიუხედავად დიდი ძალისხმევისა, შემდგომში ეს პოზიცია ქართულმა ემიგრაციამ ვერ შეინარჩუნა. საერთაშორისო ვითარების ცვლილებამ და ძალთა ახალი ბალანსის ჩამოყალიბებამ სრუტეების საკითხის გადახედვა განაპირობა.

1936 წლის 22 ივნისიდან 20 ივლისამდე, შვეიცარიის ქალაქ მონტრეში, საერთაშორისო კონფერენცია გაიმართა, რომლის შედეგად 1936 წლის 20 ივლისს ფრანგულ ენაზე შედგენილ მონტრეს კონვენციას მოეწერა ხელი. იგი იმავე წლის 9 ნოემბერს ძალაში შევიდა და 1923 წლის ლოზანის კონვენცია შეცვალა.

ახალი კონვენციის ხელმომწერები იყვნენ დიდი ბრიტანეთი, ბულგარეთი, საფრანგეთი, საბერძნეთი, იაპონია, რუმინეთი, თურქეთი, საბჭოთა კავშირი და იუგოსლავია.²⁷⁸ მონტრეს კონვენციით სრუტეების საერთაშორისო კომისია გაუქმდა და ბოსფორსა და დარდანელზე სრული სუვერენიტეტი თურქეთის რესპუბლიკას დაუბრუნდა.

მონტრეს კონვენციის მიხედვით, სავაჭრო გემებს როგორც მშვიდობიან, ისე საომარ დროს სრუტეებში თავისუფალი გადაადგილების

²⁷⁷ ჩხენკელი აკაკი. წერილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას ლოზანიდან, 1923 წ., „აკაკი ჩხენკელი საქმიანი წერილები, საუბრის ჩანაწერები და სხვა ოქმები“, მთავარი რედაქტორი ზურაბ გაიპარაშვილი, თბილისი: თსუ, 2024, გვ. 272.

²⁷⁸ Tulun, Teoman Ertuğrul. 2020. The Montreux Convention: A Regional and Global Safety Valve. Ankara: Center for Eurasian Studies, p. 7.

უფლება მიენიჭათ, თუმცა არაშავიზღვისპირა სახელმწიფოების სამხედრო გემების გადაადგილება მკვეთრად შეიზღუდა. მშვიდობიან პერიოდში მათ მხოლოდ მსუბუქი სამხედრო გემების შეყვანა შეეძლოთ განსაზღვრული დროითა და ტონაჟის შეზღუდვით, ხოლო ომის პირობებში რეჟიმი კიდევ უფრო მკაცრდებოდა.

ემიგრაციაში მყოფი ქართველი პოლიტიკოსები, მიუხედავად იმისა, რომ მონტრეს კონფერენციაზე საკუთარი წარმომადგენლის მეშვეობით საქართველოს ინტერესების დაცვა ვერ შეძლეს, იმედს ინარჩუნებდნენ, რომ სრუტეების საკითხში საქართველოს, როგორც შავი ზღვის მოსაზღვრე სახელმწიფოს, ლოზანის კონვენციით მინიჭებული უფლება კვლავაც გათვალისწინებული იქნებოდა.

საბჭოთა დიპლომატი გიორგი ჩიჩერინი კონფერენციაზე სრუტეების რეჟიმის მაქსიმალურად შეზღუდვას და შავი ზღვის დახურულ აკვატორიად გადაქცევას ცდილობდა, რაც საბჭოთა გავლენის გაძლიერებას ისახავდა მიზნად, თუმცა ეს პოზიცია სრულად ვერ განახორციელა.

საქართველოს ემიგრაციულმა მთავრობამ მონტრეს კონვენციის ლეგიტიმურობა ეჭვქვეშ დააყენა, რადგან მისი შეფასებით, საერთაშორისო ხელშეკრულების კანონიერება ყველა მონაწილე სახელმწიფოს თანხმობას უნდა ეფუძნებოდეს. მათ განსაკუთრებული ყურადღება გაამახვილეს იმ ფაქტზე, რომ იტალიის დელეგაციას კონფერენციაში მონაწილეობა არ მიუღია, თუმცა შეთანხმება მაინც გაფორმდა, რაც საერთაშორისო პრაქტიკის დარღვევად შეფასდა.

ქართველი ემიგრანტები საერთაშორისო ხელშეკრულებების ხშირ დარღვევას ერთა ლიგის სისუსტისა და საერთაშორისო სამართლის არაეფექტიანობის ნიშნად მიიჩნევდნენ. აკაკი ჩხენკელმა ოფიციალური წერილით მიმართა მონტრეს კონფერენციის თავმჯდომარეს სტანლეი ბროსს და მიუთითა, რომ საქართველოს, როგორც შავი ზღვის მოსაზღვრე სახელმწიფოს, ლოზანის კონვენციით მინიჭებული სტატუსიდან გამომდინარე, კონფერენციაში მონაწილეობის უფლება უნდა ჰქონოდა.²⁷⁹

მონტრეს კონფერენციის პერიოდში ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის პოზიციები მნიშვნელოვნად შესუსტებული იყო. ამ დროისთვის ქართული ემიგრაცია უკვე ორგანიზაციულად და პოლიტიკურად დასუსტებულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. 1933 წლის ივლისში პარიზში ქართული ლეგაცია ოფიციალურად გაუქმდა.²⁸⁰ ამ ფაქტს წინ

²⁷⁹ „სრუტეების თავისუფლება და საქართველო“, გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“, №126 პარიზი, 1936, გვ. 4.

²⁸⁰ ჩხენკელი აკაკი. მიმოხილვა საქართველოს უახლესი წარსული (1921-1933 წ.წ.) (ფრანგულ ენაზე), საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი 1864, ანაწერი 2, საქმე 915, ფურც. 8-10.

უსწრებდა, 1932 წლის 29 ნოემბერს, რუსეთ-საფრანგეთის თავდაუსხმელობის პაქტის გაფორმება.²⁸¹

ემიგრაციაში მყოფი ქართველი პოლიტიკოსების მცდელობის მიუხედავად, საქართველოს ეროვნული ხელისუფლება სრუტეების რეჟიმის საერთაშორისო სამართლებრივ სისტემაში, საკუთარი ინტერესების ეფექტიან დაცვას ვერ ახერხებდა, რაც დიდწილად იმდროინდელი გეოპოლიტიკური რეალობითა და დიდი სახელმწიფოების ინტერესთა ბალანსით იყო განპირობებული.

მონტრეს კონვენციამ თავისი გრძელვადიანი გავლენა შემდგომ პერიოდშიც შეინარჩუნა და საერთაშორისო პოლიტიკური სისტემის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან რეგულატორად დარჩა. მისი მოქმედება განსაკუთრებით მკაფიოდ XXI საუკუნის დასაწყისის რეგიონული კრიზისების ფონზე გამოიკვეთა, როდესაც სრუტეების რეჟიმი შავი ზღვის სამხედრო-სატრანზიტო მოძრაობის სამართლებრივ ჩარჩოდ კვლავ აქტიურად გამოიყენებოდა. მონტრეს კონვენციის გამოყენების მნიშვნელობა განსაკუთრებით 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის დროს კვლავ აქტუალური გახდა.²⁸² ამ კონფლიქტის ფონზე შავ ზღვაში აშშ-ის სამხედრო ხომალდების, რომელთაც საქართველოსთვის ჰუმანიტარული ტვირთი მიჰქონდა, გადაადგილების საკითხმა კვლავ საერთაშორისო ყურადღება მიიქცია. თურქეთის რესპუბლიკამ, როგორც მონტრეს კონვენციის გარანტორმა სახელმწიფომ, ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეებში არაშავიზღვისპირა ქვეყნების სამხედრო გემების გატარების საკითხი კონვენციის მკაცრი წესების შესაბამისად შეაფასა და შესაბამისი შეზღუდვები დაანესა.

ემიგრაციაში ჩამოყალიბებული ქართული პოლიტიკური ხედვის თვალსაზრისით, საქართველო კვლავ ვერ ახერხებდა საერთაშორისო სამართლებრივი მექანიზმების გამოყენებით საკუთარი ინტერესების სრულფასოვან დაცვას, რაც იმდროინდელი გეოპოლიტიკური რეალობითა და რეგიონში მოქმედი ძალთა ბალანსით იყო განპირობებული.

ამრიგად, საქართველოს საკითხი საერთაშორისო კონფერენციებსა და ხელშეკრულებებში ხშირად დიდი სახელმწიფოების პოლიტიკური ინტერესების დაპირისპირების საგანს წარმოადგენდა, რაც საერთაშორისო ფორუმებში ქვეყნის რეალურ მონაწილეობასა და საერთაშორისო პროცესებზე გავლენის შესაძლებლობას მნიშვნელოვნად აფერხებდა.

²⁸¹ სარალიძე, ლელა. „რუსეთ-საქართველოს 1932 წლის თავდაუსხმელობის პაქტი და ქართული ემიგრაცია“, ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები X-XI, თბილისი: უნივერსალი, 2010/2011, გვ. 380-385.

²⁸² სარალიძე, ლელა. „მონტრეს კონფერენცია და ქართული ემიგრაცია (1936 წ.)“, „ქართული ემიგრაცია“, კრებული I, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პოლიტოლოგიის ინსტიტუტის გიორგი მაჩაბლის ფონდი, თბილისი, 2010, გვ. 59-69.

ეს გარემოება კიდევ უფრო ნათლად წარმოაჩენს ემიგრაციის წინაშე არსებულ სტრატეგიულ ამოცანას — პოლიტიკური იზოლაციის პირობებში საქართველოს საკითხის საერთაშორისო არენაზე მუდმივად შენარჩუნებას. სწორედ ამიტომ, ემიგრაციაში ჩამოყალიბებული პოლიტიკური აზროვნება ეტაპობრივად ფართოვდებოდა და უფრო ფართო მასშტაბს იძენდა, რაც შესაბამის რეგიონულ პოლიტიკურ პროექტებში აისახებოდა, რომელთა განხილვაც მომდევნო თავში იქნება წარმოდგენილი.

ლელა სარალიძე

თავი VII. ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსები და კავკასიის ერთიანობის იდეა

შესავალი

კავკასია გეოგრაფიულად განთავსებულია ორ მნიშვნელოვან საზღვაო აუზს შორის: დასავლეთით — შავი ზღვა (მასთან ერთად აზოვის ზღვა), ხოლო აღმოსავლეთით — კასპიის ზღვა. ჩრდილოეთით მისი საზღვარი ვრცელდება კუმა-მანიჩის²⁸³ დაბლობამდე და მდინარე დონის ქვემო დინებამდე, სამხრეთით კი ემთხვევა ყოფილი საბჭოთა სახელმწიფოს საზღვრებს ირანსა და თურქეთთან. აღნიშნული გეოპოლიტიკური მდებარეობა კავკასიას ისტორიულად სხვადასხვა იმპერიული ინტერესების გადაკვეთის სივრცედ აქცევდა.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გარდატეხა აღინიშნება XIX საუკუნის დასაწყისში, როდესაც რეგიონი ეტაპობრივად რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მოექცა და თითქმის ორი საუკუნის განმავლობაში მისი პოლიტიკური და ადმინისტრაციული გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა.²⁸⁴

²⁸³ კუმა-მანიჩის დაბლობი (Кумо-Манычская впадина) — სახელწოდება დაკავშირებულია მდინარეებთან: კუმა და მანიჩი. წარმოადგენს ვიწრო დაბლობს, რომელიც კავკასიის ჩრდილოეთით ჰყოფს ერგენინისა და სტავროპოლის მაღლობებს. გეოგრაფიულად იგი მნიშვნელოვან საზღვრულ ზონას წარმოადგენს, რადგან ერთ-ერთი გავრცელებული ვერსიით სწორედ ამ ღრმულზე გადის საზღვარი ევროპასა და აზიას შორის. უძველეს გეოლოგიურ ეპოქებში იგი ბუნებრივ სრუტეს წარმოადგენდა, რომელიც შავ და კასპიის ზღვებს ერთმანეთთან აკავშირებდა, რაც ხაზს უსვამს კავკასიის რეგიონის გეოგრაფიულ და გეოპოლიტიკურ მნიშვნელობას.

²⁸⁴ თოფჩიშვილი, როლანდ. „კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფია: ეთნიკური ისტორია და კულტურა“ (საღიგობრო კურსი). ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, თბილისი, 2007, გვ. 6-7.

კავკასიის რეგიონი მრავალეთნიკურ, მრავალკულტურულ და მრავალრელიგიურ სივრცეს წარმოადგენს, სადაც ისტორიული პროცესები მუდმივად გეოპოლიტიკურ ინტერესებთანაა გადაჯაჭვული.²⁸⁵ XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში, სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები, მათ შორის საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი პოლიტიკურ ერთიანობას აქტიურად განიხილავდნენ, როგორც გზას რეგიონის სტაბილიზაციისა და ეროვნული თვითგამორკვევის უზრუნველსაყოფად. ამ კონტექსტში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ქართული ემიგრანტული წრეების ინიციატივები, რომლებიც არა მხოლოდ ეროვნული, არამედ რეგიონული ინტერესების დაცვას ემყარებოდა.

ისტორიულ-პოლიტიკურმა ვითარებამ შექმნა საფუძველი, რომლის შედეგადაც სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკებს დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად ახალი შესაძლებლობები გაუჩნდა. 1917 წელს ცარიზმის დამხობამ, პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ მოვლენებთან ერთად, ამ ქვეყნებს დამოუკიდებლობისკენ ახალი ფანჯარა გაუხსნა. 1918 წლის 10 თებერვალს, ოფიციალურად ჯერ კიდევ რუსეთის შემადგენლობაში, ამიერკავკასიის კომისარიატმა სეიმი მოიწვია, რომელიც რუსეთის დამფუძნებელი კრებისთვის არჩეული ქართველი დეპუტატებისგან შედგებოდა. სეიმის თავმჯდომარედ ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე აირჩიეს. კომისარიატმა სეიმის მოწვევით ხაზგასმით გამოხატა რეგიონის რუსეთისგან გამოყოფის აუცილებლობა, თუმცა დამოუკიდებლობის ოფიციალური გამოცხადება მაშინ არ მომხდარა. 1918 წლის 3 მარტს, რუსეთმა გერმანიასთან ბრესტის ზავი დადო, რომელიც ოსმალეთისთვის ბათუმის, ყარსისა და არტაანის ოლქების გადაცემას ითვალისწინებდა.²⁸⁶ ამიერკავკასიის კომისარიატი აღნიშნულ შეთანხმებას არ ცნობდა, რადგან რუსეთი, ოსმალეთი და გერმანია რეგიონის სუვერენიტეტს არ აღიარებდნენ. ოსმალეთის ხელისუფლების მოთხოვნები ამიერკავკასიის სეიმმა უარყო და მოლაპარაკებების გზით სიტუაციის მოგვარება სცადა. 1918 წლის მარტში, ტრაპიზონში, ამიერკავკასიისა და ოსმალეთის წარმომადგენლებს შორის მოლაპარაკებები გაიმართა, თუმცა შედეგი რეგიონისთვის ხელსაყრელი არ აღმოჩნდა. ოსმალეთის არმიამ საომარი მოქმედებები დაიწყო და აპრილში უკვე დაკავებული ჰქონდა ბათუმი, ოზურგეთი და მესხეთის რაიონები. თურქული ჯარის შეჩერება მხოლოდ მდინარე ჩოლოქზე მოხერხდა. შექმნილი სირთულეებისა და სამხედრო საფრთხეების ფონზე, ამიერკავკასიის ქვეყნები ერთიანდნენ. სეიმმა მიიღო გადაწყვეტილება, რომ თურქული აგრესიის

²⁸⁵ Джавахишвили, Николай. "Борьба за свободу Кавказа: (Из истории военно-политического сотрудничества грузин и северокавказцев в первой половине XX века)", Изд-во Тбил. ун-та, Тбилиси, 2005, стр. 29.

²⁸⁶ სარალიძე, ლელა. „ბათუმი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში“, „ფავორიტი“, თბილისი, 2023, გვ. 95-98.

შეჩერება მხოლოდ დამოუკიდებლობის გამოცხადების გზით იქნებოდა შესაძლებელი. სწორედ ამ ფონზე, 1918 წლის 22 აპრილს, ოფიციალურად გამოცხადდა დამოუკიდებელი სახელმწიფო — ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკა²⁸⁷. მთავრობის თავმჯდომარედ და საგარეო საქმეთა მინისტრად ქართველი პოლიტიკოსი აკაკი ჩხენკელი დაინიშნა. სეიმმა, ასევე, ოსმალეთთან საზავო მოლაპარაკებების გაგრძელება დაამტკიცა, რათა რეგიონში შექმნილი დაძაბულობა დიპლომატიური გზით მოეგვარებინა.

შიდა პოლიტიკური უთანხმოებების გამო, ფედერაციის შენარჩუნება შეუძლებელი გახდა. ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკა დაიშალა. შედეგად, 1918 წლის 26-28 მაისს სამი ახალი სახელმწიფო საქართველოს,²⁸⁸ სომხეთის²⁸⁹ და აზერბაიჯანის²⁹⁰ დემოკრატიული რესპუბლიკები ჩამოყალიბდა. მათი უსაფრთხოება თავდაპირველად უფრო გარე ძალების მხარდაჭერაზე იყო დამოკიდებული, ვიდრე მეზობელ რესპუბლიკებთან თანამშრომლობაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ ამიერკავკასიის დემოკრატიულმა ფედერაციულმა რესპუბლიკამ მხოლოდ ერთი თვე იარსება, მისი ისტორიული მნიშვნელობა სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკური განვითარების პრო-

²⁸⁷ ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკა (აზერ. Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikası; სომხ. Արևիկովկասյան Դեմոկրատიկული Հանրապետություն) — კონფედერაციული რესპუბლიკა, რომელიც დაარსდა 1918 წლის 22 აპრილს და გაუქმდა 1918 წლის 28 მაისს.

²⁸⁸ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921) — პირველი რესპუბლიკა საქართველოს ტერიტორიაზე. დაარსდა 1918 წლის 26 მაისს, ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკის დაშლის შემდეგ. ესაზღვრებოდა: რუსეთი და ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელთა რესპუბლიკა ჩრდილოეთით; თურქეთი, სომხეთი და აზერბაიჯანი სამხრეთით, მოსახლეობა: 2,5 მლნ; ფართობი: 107,600 კვ.კმ, დედაქალაქი: ტფილისი, სახელმწიფო ენა: ქართული. იარსება 1921 წლის 17 მარტამდე, საბჭოთა წითელი არმიის მიერ დაპყრობამდე.

²⁸⁹ სომხეთის დემოკრატიული რესპუბლიკა (Հայաստանի Առաջին Հանրապետություն; 1918-1920) — პირველი რესპუბლიკა სომხეთის ტერიტორიაზე, 1918 წლის 28 მაისს, რუსეთის იმპერიის დაშლის შედეგად შეიქმნა. მოსახლეობა: 3 მლნ; ფართობი: 80,000 კვ. კმ (ოფიციალურად). ესაზღვრებოდა: დასავლეთით ოსმალეთი, სამხრეთით ირანი, აღმოსავლეთით აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკა, ჩრდილოეთით — საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. იარსება 2 წელი, 1918 წლის 2 დეკემბრამდე, შემდგომ საბჭოთა რუსეთმა დაიპყრო.

²⁹⁰ აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკა (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti; 1918-1920) — შეიქმნა 28 მაისს 1918 წელს. დამოუკიდებლობა გამოცხადდა ტფილისში, გოლოვინის (ამჟამინდელი რუსთაველის) გამზირზე მდებარე კავკასიის მეფისნაცვლის ყოფილ სასახლეში (დღევანდელი საქართველოს მოსწავლე-ახალგაზრდობის ეროვნული სასახლე), იმავე დარბაზში, სადაც საქართველოს დამოუკიდებლობა იქნა გამოცხადებული. მოსახლეობა 2 862 000 (1920 წელს); ფართობი 99 908,87 კმ². იარსება 1920 წლის 28 აპრილამდე. აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის წინამორბედი ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკა იყო, რომელიც 1918 წლის აპრილ-მაისში არსებობდა და მასში შემავალი სუბიექტების (საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი) ინტერესთა შეუთანხმებლობის გამო, მალევე დაიშალა.

ცესში განსაკუთრებულია. გაერთიანების ეს პირველი რეალური მცდელობა, რეგიონის სახელმწიფოებრივი თანამშრომლობის გამოხატვა იყო. მან ნათლად აჩვენა როგორც კავკასიის ხალხთა ერთობლივი პოლიტიკური მოქმედების შესაძლებლობები, ასევე, სირთულეები, რომლებიც ეროვნული, პოლიტიკური და საერთაშორისო წინააღმდეგობებით იყო განპირობებული.

რეგიონში არსებული საერთაშორისო და შიდა პოლიტიკური ვითარება სწრაფად შეიცვალა, რის შედეგადაც, XX საუკუნის დასაწყისში, სამხრეთ კავკასიის დამოუკიდებელი რესპუბლიკები რთულ გარემოებაში აღმოჩნდნენ, რომელზეც გავლენას ახდენდა როგორც დიდი იმპერიების ინტერესები, ისე მათი საკუთარი ისტორიული, ეთნიკური და პოლიტიკური მდგომარეობა. სახელმწიფოებრივი განვითარების რთულ პროცესში, დამოუკიდებლობის გამოცხადება მათთვის მხოლოდ პირველი ნაბიჯი იყო. ახლადშექმნილი რესპუბლიკები შიდა პოლიტიკური სისტემების ჩამოყალიბებას, ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფას და საერთაშორისო აღიარების მოპოვებას ერთდროულად ცდილობდნენ.

სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკების პოლიტიკური განვითარება მნიშვნელოვანწილად დიდ სახელმწიფოებთან ურთიერთობებზე იყო დამოკიდებული. გერმანიის ხელისუფლება, განსაკუთრებით საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობასთან თანამშრომლობით, ამ სივრცეში საკუთარი პოლიტიკური და ეკონომიკური გავლენის განმტკიცებას ცდილობდა, ხოლო აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკა ძირითადად ოსმალეთისკენ იყო მიმართული.²⁹¹ ოსმალეთის იმპერიის ხელისუფლება აქტიურად მონაწილეობდა მიმდინარე პროცესებში და სამხედრო მოქმედებებით საკუთარი პოზიციების გაძლიერებას ცდილობდა. მოგვიანებით მნიშვნელოვანი გავლენა მოიპოვა დიდმა ბრიტანეთმაც, რომლის სამხედრო და პოლიტიკური წარმომადგენლები სტაბილურობის შენარჩუნებასა და ენერგორესურსებით მდიდარი ტერიტორიების კონტროლს ცდილობდნენ.

1918 წლის 30 ოქტომბრის მუდროსის დროებითი ზავის საფუძველზე, სამხრეთ კავკასიაში ოსმალეთის დამარცხებული ძალების ადგილი დიდი ბრიტანეთის შეიარაღებულმა ძალებმა დაიკავეს. დაახლოებით წელიწადნახევრიანი ოკუპაციის შემდეგ, 1920 წლის 7 ივლისს, ბათუმი საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას სამართლიანად დაუბრუნდა.²⁹²

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებს შორის შიდა უთანხმოება კვლავ ერთერთ მთავარ პრობლემად რჩებოდა. პოლიტიკური დაძაბულობა ხშირად

²⁹¹ ქაზეშაძე, ფირუზ. „ბრძოლა ამიერკავკასიისთვის: 1917–1921“, თბილისი: „პოეზია“, 2016, გვ. 54.

²⁹² სარალიძე, ლელა. „ბათუმი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში“, ფავორიტი, თბილისი, 2023, გვ. 242-267.

ტერიტორიული დავების, ეთნიკური წინააღმდეგობებისა და ეკონომიკური ინტერესების შეჯახების შედეგად წარმოიშობოდა. განსაკუთრებით მწვავე იყო სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის დაპირისპირება მთიანი ყარაბაღის, ზანგეზურისა და სხვა ტერიტორიების გამო, რაც რეგიონულ თანამშრომლობას და ერთიანი პოლიტიკური პლატფორმის ჩამოყალიბებას მნიშვნელოვნად აფერხებდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებისთვის რეგიონული სტაბილურობის შენარჩუნებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარეობა — შავი ზღვის სანაპირო, მთავარი სატრანსპორტო არტერიები და მნიშვნელოვანი ეკონომიკური კავშირები მას სტრატეგიულ მნიშვნელობას არა მხოლოდ სამხრეთ კავკასიაში, არამედ ფართო საერთაშორისო ასპარეზზეც ანიჭებდა. საქართველოს ხელისუფლება მეზობელ ქვეყნებთან ურთიერთობაში ბალანსის შენარჩუნებას და პარალელურად ევროპულ სახელმწიფოებთან თანამშრომლობის გაღრმავებას ცდილობდა. გარე იმპერიების გავლენა სამხრეთ კავკასიაში კვლავ გადამწყვეტ ფაქტორად რჩებოდა. დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის და აშშ-ის მმართველები რეგიონში საკუთარი პოლიტიკური ინტერესების დაცვას ცდილობდნენ, თუმცა მათი მხარდაჭერა ხშირად შეზღუდული იყო და მოკლევადიან სტრატეგიულ მიზნებს ემსახურებოდა. პარიზის სამშვიდობო კონფერენციამ (1919-1920) გარკვეული იმედი გააჩინა სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკებში, რომ საერთაშორისო საზოგადოება მათი დამოუკიდებლობის მხარდაჭერას შეძლებდა, თუმცა რეალური პოლიტიკური გარანტიები არ არსებობდა.

ამავე პერიოდში, საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლება სამხრეთ კავკასიაში ძალაუფლებას თანდათანობით ამყარებდა. ბოლშევიკური ხელისუფლება ყოფილი რუსეთის იმპერიის ტერიტორიებზე კონტროლის აღდგენას ცდილობდა, ხოლო აღნიშნული სივრცე ამ პროცესში სტრატეგიული მნიშვნელობის არეალად განიხილებოდა. 1920–1921 წლებში საბჭოთა სამხედრო ინტერვენციებმა არსებული პოლიტიკური ვითარება საბოლოოდ შეცვალა, რის შედეგადაც სამხრეთ კავკასიის დამოუკიდებელი რესპუბლიკების არსებობა შეწყდა.

საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ, მრავალი პოლიტიკოსი და სამხედრო მოღვაწე იძულებით ემიგრაციაში წავიდა. კავკასიის ერთიანობის იდეის განვითარება, სწორედ, ემიგრანტულ გარემოში გაგრძელდა. ევროპაში ჩამოყალიბებულმა ქართულმა, სომხურმა და აზერბაიჯანულმა ემიგრანტულმა ჯგუფებმა პოლიტიკური და დიპლომატიური ქსელები შექმნეს, რომლებიც საბჭოთა პოლიტიკის მიმართ საერთაშორისო საზოგადოების ყურადღების მიპყრობასა და რეგიონის დამოუკიდებლობის საკითხის ხელახლა წამოწევის ცდილობდნენ.

აღსანიშნავია, რომ ქართველ-სომეხთა ურთიერთობის საკითხი ემიგრანტულ პოლიტიკურ დისკურსში მუდმივად რთულ და სენსიტიურ თემად ითვლებოდა. მიუხედავად მრავალსაუკუნოვანი კულტურული და ისტორიული სიახლოვისა, XX საუკუნის დასაწყისში, დამოუკიდებლობის პერიოდში, ორ ერს შორის ურთიერთობაში მნიშვნელოვანი დაძაბულობა გამოიკვეთა. განსაკუთრებული ყურადღება 1918 წლის მოვლენებს ეკუთვნის, როდესაც ახლად ჩამოყალიბებული სახელმწიფოები რთულ რეგიონულ და საერთაშორისო ვითარებაში აღმოჩნდნენ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, 1918 წლის დეკემბერში, სომხეთის რესპუბლიკასა და საქართველოს შორის შეიარაღებული კონფლიქტი დაიწყო, რომელიც მოგვიანებით სრულმასშტაბიან ომში გადაიზარდა. დაპირისპირება, რომელიც ძირითადად სასაზღვრო საკითხებსა და ტერიტორიულ პრეტენზიებს უკავშირდებოდა, სერიოზულ დარტყმას აყენებდა იმ რეგიონული ერთიანობის იდეას, რომელსაც კავკასიის პოლიტიკური ლიდერები წლების განმავლობაში განიხილავდნენ. კონფლიქტის შედეგები ემიგრაციაშიც მწვავედ იგრძნობოდა და ხშირად პოლიტიკური დისკუსიის საგნად რჩებოდა.

ქართველი პოლიტიკური ემიგრანტები განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდნენ 1921 წლის მოვლენებს, როდესაც საბჭოთა რუსეთის წითელმა არმიამ საქართველოს წინააღმდეგ სამხედრო ოპერაცია განახორციელა. რუსეთ-საქართველოს 1921 წლის ომი 11-12 თებერვლის ღამეს ბორჩალოს მაზრაში, საქართველო-სომხეთს შორის არსებულ სადავო ნეიტრალურ ზონაში დაიწყო.²⁹³ აღნიშნულ ტერიტორიაზე განლაგებულ ქართულ სამხედრო ნაწილებს თავს დაესხნენ საბჭოთა რუსეთის მე-11 არმიის შენაერთები, შეტევაში, ასევე, სომხური წითელი არმიის ნაწილები და ადგილობრივი სომხური მოსახლეობის გარკვეული ჯგუფები მონაწილეობდნენ, რომლებიც სამხედრო მოქმედებებისთვის წინასწარ იყვნენ მომზადებულნი. ბრძოლის პირველივე ეტაპზე საქართველოს შეიარაღებული ძალების ნაწილები მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ: სომხეთის მიმართულებით განლაგებული საჯარისო ნაწილი მოულოდნელი შეტევის შედეგად ალყაში მოექცა და ტყვედ ჩავარდა. აღნიშნულმა მოვლენებმა მნიშვნელოვნად გაართულა საქართველოს სამხედრო მდგომარეობა სამხრეთის ფრონტზე და ხელი შეუწყო ქვეყნის ტერიტორიაზე საბჭოთა რუსეთის არმიის შემდგომ წინსვლას. ეს ტრავმული გამოცდილება განსაკუთრებით აისახა ემიგრაციაში მო-

²⁹³ სარალიძე, ლელა. „1921 წლის თებერვალ-მარტის ომი და რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაცია“. წიგნში: „საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში: სამეცნიერო ლიტერატურისა და დოკუმენტების მიხედვით“, წიგნი II, ავტორები: დ. ჭუმბურიძე, ვ. კიკნაძე, ხ. ქოქრაშვილი, ლ. სარალიძე, თბილისი: გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2016, გვ. 242-243.

ღვანე პოლიტიკოსების მეხსიერებასა და საქმიანობაზე და ხაზს უსვამდა რეგიონში არსებული რთული და წინააღმდეგობრივი პოლიტიკური რეალობის ფაქტს.

მიუხედავად მწარე ისტორიული გამოცდილებისა, ქართველი ემიგრანტი პოლიტიკოსები კავკასიის ერთიანობის იდეას მხარს უჭერდნენ. მათი აზრით, სამხრეთ კავკასიის რთული პოლიტიკური მდგომარეობა და დაპირისპირებები, საერთო პოლიტიკური თანამშრომლობის აუცილებლობას კიდევ უფრო აშკარად წარმოაჩენდა. ემიგრაციაში მოქმედი ქართული პოლიტიკური წრეები მიიჩნევდნენ, რომ კავკასიის ხალხთა უთანხმოება პირველ რიგში დიდ იმპერიულ ძალებს, განსაკუთრებით საბჭოთა რუსეთს, საშუალებას აძლევდა რეგიონში გავლენა გაეზარდათ, ამიტომაც კავკასიის გაერთიანება მათთვის სერიოზულ სტრატეგიულ გამოწვევას წარმოადგენდა.

XX საუკუნის 30-იან წლებში, ემიგრაციაში მყოფ პოლიტიკურ წრეებში კავკასიის ერთიანობის იდეა კვლავ აქტუალური რჩებოდა. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ქართული ემიგრანტული წრეების საქმიანობას ენიჭებოდა, რომელიც ევროპაში კავკასიის ქვეყნებს შორის თანამშრომლობის პოპულარიზაციას ცდილობდა. მათი ხედვით, სახელმწიფოებს შორის პოლიტიკური და სამხედრო თანამშრომლობა ხელს უწყობდა რეგიონული უსაფრთხოების განმტკიცებას და გარე იმპერიების გავლენის შემცირებას.

ფედერაციული კონცეფციის მიხედვით, კავკასიის ქვეყნები საერთო პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემის ფარგლებში უნდა გაერთიანებულიყვნენ, სადაც თითოეულ სახელმწიფოს საკუთარი ავტონომია ექნებოდა, ხოლო საგარეო პოლიტიკა და უსაფრთხოების საკითხები ერთობლივად იქნებოდა განსაზღვრული. მიუხედავად იმისა, რომ ეს იდეა ინტელექტუალურ და პოლიტიკურ დისკუსიებში ხშირად განიხილებოდა, მისი პრაქტიკული განხორციელება რთული აღმოჩნდა. მთავარი მიზეზი როგორც შიდა პოლიტიკური უთანხმოება, ასევე, საერთაშორისო გარემო იყო, რომელიც მცირე სახელმწიფოებს დამოუკიდებლად გადაწყვეტილებების მიღებაში ხშირად ხელს უშლიდა.

ემიგრანტული ორგანიზაციები აქტიურად ფუნქციონირებდნენ როგორც პოლიტიკური პროპაგანდის, ისე ინტელექტუალური დისკუსიის სივრცეში. მათი მიზანი არა მხოლოდ ეროვნული დამოუკიდებლობის აღდგენა, არამედ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებს შორის თანამშრომლობის ახალი მოდელის ჩამოყალიბებაც იყო. კავკასიის კონფედერაციის იდეა, სწორედ, ამ გარემოში ჩამოყალიბდა და მომავალში ემიგრანტული პოლიტიკური აზრის განვითარებაში მნიშვნელოვანი ფუნქცია შეასრულა.

ამრიგად, სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების დამოუკიდებლობის პირველი წლები რთულ და მრავალმხრივ პერიოდს წარმოადგენდა, რომელშიც ეროვნული სახელმწიფოების ჩამოყალიბების პროცესი, რეგიონული თანამშრომლობის მცდელობები და გარე იმპერიების გავლენა ერთმანეთთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული. სირთულეები ემიგრაციაშიც გაგრძელდა, სადაც პოლიტიკურ წრეებს კავკასიის ერთიანობის იდეის დამკვიდრების, რეგიონული უსაფრთხოების განმტკიცებისა და სახელმწიფოთა ინტერესების დაცვის მიმართულებით, მნიშვნელოვანი გამოწვევების დაძლევა მოუწიათ.

კავკასიის ერთიანობის იდეა ეფუძნებოდა რწმენას, რომ პატარა სახელმწიფოებს — საქართველოს, აზერბაიჯანსა და სომხეთს საერთაშორისო სისტემაში საკუთარი პოლიტიკური და სამხედრო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, ასევე, საბჭოთა რეჟიმისგან გათავისუფლების შემდეგ, სუვერენიტეტის დაცვა დამოუკიდებლად გაუჭირდებოდათ. კონფედერაციული კავშირი სტრატეგიულ გამოსავლად განიხილებოდა, რომელიც წევრი სახელმწიფოების სუვერენიტეტის დაცვას, საგარეო პოლიტიკისა და თავდაცვის საერთო ინტერესების კოორდინაციას, რეგიონული უსაფრთხოების გარანტიებს უზრუნველყოფდა.

ქართველ ემიგრანტთა ფედერალისტურ ხედვებზე, ევროპულმა პოლიტიკურმა გამოცდილებამ, განსაკუთრებით შვეიცარიული კონფედერაციისა და გერმანული ფედერალური სისტემის მოდელებმა, მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა. XX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართველი პოლიტიკოსები და ინტელექტუალები, მათ შორის საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი, სტრასბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი მიხეილ მუსხელიშვილი (მიშელ მუსხელი) და პუბლიცისტი, პროფესიით იურისტი ვლადიმერ ემუხვარი (1886–1961)²⁹⁴ — კავკასიის პოლიტიკურ გარემოში ევროპული ფედერალიზმის პრინციპების ადაპტაციას ცდილობდნენ.

²⁹⁴ ვლადიმერ (ლადი) კონსტანტინეს (პახვას) ძე ემუხვარი (1886-1961)—აფხაზი თავადების ემუხვარების საგვარეულოს წარმომადგენელი; პოლიტიკოსი, იურისტი და პუბლიცისტი. დაამთავრა მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი (1916), ჩაერთო სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობაში და მონაწილეობდა აფხაზეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში 1917 წელს; შემდგომ საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი გახდა. 1920 წელს ვ. ემუხვარი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა ბერლინში მიავლინა სამართლის დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. 1921 წელს საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების ძალადობრივი დამყარების გამო, ევროპიდან აღარ დაბრუნებულა. 1924 წელს პრაღაში გადავიდა და იქ, უკრაინულ თავისუფალ უნივერსიტეტში სამართლისა და სოციალური მეცნიერებების ფაკულტეტზე სწავლობდა. 1927 წელს სამართლის დოქტორის ხარისხი მიენიჭა. იმავე წელს, საფრანგეთში გადასახლდა. 1930-იან წლებში აქტიურ პუბლიცისტურ საქმიანობას ეწეოდა ქართულ და კავკასიურ ემიგრანტულ გამოცემებში, მხარს უჭერდა კავკასიის ხალხთა კონფედერაციის იდეას. მეორე მსოფლიო ომის წლებში, გერმანელებთან თარჯიმნად მუშაობდა. 1961 წელს, აბონდანის მოხუცთა სახლში გარდაიცვალა. დაკრძალულია ლევილის ქართველთა სასაფლაოზე.

1934 წლის 14 ივნისს კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტი გაფორმდა, რომლის შემუშავებაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის, აზერბაიჯანისა და ჩრდილო კავკასიის ემიგრანტთა პოლიტიკური წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ. პროექტის ტექსტის ავტორი ქართველი იურისტი მიხეილ მუსხელიშვილი იყო. დოკუმენტი ემიგრაციაში ჩამოყალიბებული პოლიტიკური ერთობის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან გამოვლინებად ითვლება, რადგან ის კავკასიის რეგიონში სახელმწიფოთა თანამშრომლობის სამართლებრივი ჩარჩოს შექმნას ისახავდა მიზნად.

1934 წლის კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პრინციპები ხაზს უსვამდა, რომ თითოეული ერის სრულფასოვანი განვითარება მხოლოდ სრული სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის პირობებში იყო შესაძლებელი. დოკუმენტი ასევე აღნიშნავდა, რომ კავკასიის ერთა უსაფრთხოებისა და საერთო ინტერესების დაცვა საგარეო პოლიტიკისა და ეროვნული თავდაცვის სფეროებში კოორდინირებულ მოქმედებას მოითხოვდა. კონფედერაციის იდეა განიხილებოდა როგორც ისეთი ფორმა, რომელიც ერთის მხრივ წევრი სახელმწიფოების სუვერენულ უფლებებს იცავდა, ხოლო მეორეს მხრივ ისეთი თანამშრომლობის მექანიზმს ქმნიდა, რომელიც საერთო საფრთხეების წინაშე კოლექტიურ მოქმედებას შესაძლებელს გახდიდა. კონფედერაციის მიზნები მხოლოდ უსაფრთხოების სისტემის შექმნით არ შემოიფარგლებოდა; ის რესპუბლიკების ინტელექტუალური და მატერიალური რესურსების განვითარებასაც ითვალისწინებდა, რაც ეკონომიკური თანამშრომლობისა და რეგიონული ინტეგრაციის გაღრმავებას ხელს შეუწყობდა.

აღსანიშნავია, რომ სომხური მხარე პაქტის პროექტის შედგენაში არ მონაწილეობდა, რამაც მისი პოლიტიკური პერსპექტივა მნიშვნელოვნად შეასუსტა. მიუხედავად ამისა, კონფედერაციის იდეა მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ინიციატივად რჩებოდა, რომელიც რეგიონში ერთობლივი თანამშრომლობით ინსტიტუციური მოდელის შექმნას ისახავდა მიზნად. პროექტის ავტორის, მიხეილ მუსხელიშვილის, პოლიტიკურ-სამართლებრივი ხედვის მიხედვით, კონფედერაციული გაერთიანება სუვერენული სახელმწიფოების შეთანხმებულ თანამშრომლობას და არა მათი დამოუკიდებლობის შეზღუდვას უნდა ეფუძნებოდეს. მ. მუსხელიშვილი ხაზს უსვამდა, რომ კონფედერაციის არსი წევრი სახელმწიფოების საერთაშორისო სამართლის სუბიექტის სტატუსის შენარჩუნებაში მდგომარეობს, ხოლო საერთო ინსტიტუტებს მხოლოდ ისეთი უფლებამოსილებები გადაეცემა, რომლებიც კოლექტიური უსაფრთხოების და კოორდინირებული საგარეო პოლიტიკის განხორციელებისთვის არის აუცილებელი.

ამ კონტექსტში, მ. მუსხელიშვილი მკაფიოდ გამოყოფდა კონფედერაციულ და ფედერალურ მოდელებს და აღნიშნავდა, რომ ფედერა-

ლურ სახელმწიფოში სუვერენიტეტი ერთიან სახელმწიფოს ეკუთვნის, ხოლო კონფედერაციაში იგი წევრ სახელმწიფოებს რჩებათ. მისი სიტყვებით: "À la différence de la confédération d'États, l'État fédéral est souverain et c'est lui seul qui relève directement du droit international. Ici, l'équilibre entre l'Union et ses membres est beaucoup mieux établi. Les États fédérés restent maîtres chez eux; ils ne concèdent à la fédération que les pouvoirs absolument nécessaires au maintien de leur sécurité".²⁹⁵ („კონფედერაციისგან განსხვავებით, ფედერალური სახელმწიფო სუვერენულია და მხოლოდ ის ექვემდებარება პირდაპირ საერთაშორისო სამართალს. აქ კავშირისა და წევრი სახელმწიფოების ბალანსი გაცილებით უკეთ არის დასახული. წევრი სახელმწიფოები რჩებიან თვითმმართველები საკუთარ ტერიტორიაზე; ფედერაციას გადასცემენ მხოლოდ იმ უფლებებს, რომლებიც უსაფრთხოების შენარჩუნებისთვისაა აუცილებელი“).

მიხეილ მუსხელიშვილის ეს თეორიული მიდგომა პირდაპირ აისახა 1934 წლის კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტშიც. პაქტის მიხედვით, კონფედერაციის წევრი რესპუბლიკები სრულ სახელმწიფოებრივ სუვერენიტეტს ინარჩუნებდნენ, ხოლო ცენტრალურ ორგანოებს მხოლოდ საერთო ინტერესებთან დაკავშირებული ფუნქციები ეკისრებოდათ. მათ შორის, საგარეო პოლიტიკის კოორდინაციას, საერთო თავდაცვის ორგანიზებას, ომის გამოცხადებასა და საერთაშორისო ხელშეკრულებების გაფორმებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ამგვარი მოდელი მიზნად ისახავდა კავკასიის სახელმწიფოებს შორის თანამშრომლობის ისეთ ფორმას, რომელიც ერთის მხრივ კოლექტიურ უსაფრთხოებას უზრუნველყოფდა, ხოლო მეორეს მხრივ თითოეული სახელმწიფოს დამოუკიდებელ პოლიტიკურ არსებობას არ ზღუდავდა. მ. მუსხელიშვილის თვალსაზრისით, კონფედერაცია მცირე სახელმწიფოებისთვის ოპტიმალურ პოლიტიკურ ფორმას წარმოადგენდა, რომელიც მათ საშუალებას აძლევდა სუვერენიტეტი შეენარჩუნებინათ და ამავე დროს საერთაშორისო ასპარეზზე საერთო პოზიციები გაეძლიერებინათ.

ემიგრანტი ქართველი იურისტი ვლადიმერ ემუხვარი, კავკასიის კონფედერაციის სამართლებრივ საფუძვლებზე, განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებდა და ხაზს უსვამდა პირობებს, რომლებიც მისი ეფექტური ფუნქციონირებისთვის აუცილებელი იყო. მისი შეფასებით, კონფედერაციის წარმატება წევრი სახელმწიფოების სრული თანასწორობის პრინციპზე, ცენტრალური ორგანოების უფლებამოსილების მკაფიო განსაზღვრაზე და საერთაშორისო მხარდაჭერის არსებობაზე იყო

²⁹⁵ Mouskhély, Michel, Stefani, Gaston. "Confédération et fédération: L'Antithèse", Strasbourg: Imprimerie F. X. Le Roux, 1949, p. 38.

დამოკიდებული.²⁹⁶ სწორედ ასეთი სამართლებრივი და პოლიტიკური ბალანსი კონფედერაციის სტაბილური ფუნქციონირების საფუძველი უნდა გამხდარიყო.

ამრიგად, 1934 წლის კავკასიის კონფედერაციის პაქტი არა მხოლოდ ემიგრანტული პოლიტიკური აზრის პრაქტიკულ გამოხატულებას, არამედ კავკასიური ერთიანობის იდეის სამართლებრივ და ინსტიტუციურ ფორმაში ჩამოყალიბების მცდელობასაც წარმოადგენდა. მიუხედავად სომეხი ემიგრანტების მხრიდან უარისა, პაქტი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი იყო, რომელიც ევროპული ფედერალიზმის პრინციპებს ასახავდა და კავკასიის სახელმწიფოებს პოლიტიკური გაერთიანების შესაძლო პერსპექტივას სთავაზობდა.

მიუხედავად იმისა, რომ კავკასიის ფედერაციის იდეა რეალურად ვერ განხორციელდა, იგი მნიშვნელოვან პოლიტიკურ და ინტელექტუალურ კონცეფციად დარჩა. კავკასიელი ემიგრანტების აქტივობამ შექმნა ინსტიტუციური და პოლიტიკური პლატფორმა, რომელმაც, კონფედერაციის სრულად რეალიზების გარეშე, კავკასიური ერთიანობის იდეას ფუნდამენტური ინტელექტუალური და სამართლებრივი საფუძველი შესძინა. აღნიშნული იდეა დღესაც აქტუალურია იმ რთული გეოპოლიტიკური გარემოს გათვალისწინებით, რომელშიც სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები იმყოფებიან.

ისტორიული გამოცდილება ცხადყოფს, რომ პატარა სახელმწიფოებისთვის კავკასიური ერთიანობის კონცეფცია ხშირად არა მხოლოდ თეორიული იდეის, არამედ სტრატეგიული აუცილებლობის სახით აღიქმებოდა, რომელიც ეროვნული სუვერენიტეტის დაცვასა და რეგიონის უსაფრთხოების უზრუნველყოფას ემსახურებოდა.

რეგიონში მიმდინარე პროცესები მრავალეთნიკური სოციალური სტრუქტურით, კულტურული და რელიგიური მრავალფეროვნებით, ეკონომიკური უთანასწორობითა და განსხვავებული პოლიტიკური ინტერესებით იყო განპირობებული. ამ გარემოებებს დიდი იმპერიების მუდმივი პოლიტიკური და სამხედრო გავლენა ემატებოდა, რაც სამხრეთ კავკასიას განსაკუთრებულად რთულ გეოპოლიტიკურ სივრცედ აქცევდა. ასეთ პირობებში თანამშრომლობა და პოლიტიკური კოორდინაცია მცირე სახელმწიფოებისთვის სტაბილურობისა და დამოუკიდებლობის შენარჩუნების აუცილებელ წინაპირობად იქცა.

ამ კონტექსტში კავკასიის ერთიანობის იდეა უნდა განვიხილოთ როგორც პოლიტიკურ-სტრატეგიული კონცეფცია, რომელიც მიზნად ისახავდა მცირე სახელმწიფოებს შორის ჩამოყალიბებული თანამშრომლობის ინსტიტუციურ ფორმებში განვითარებას. კონფედერაციის

²⁹⁶ ემუხვარი, ვლადიმერ. „ჩემს ბრალმდებელთ“, ჟურნალი „კავკასია“ (დამოუკიდებელი ეროვნული აზრის ორგანო), № 6-13, ივნისი, პარიზი, 1938, გვ. 13-21.

პროექტი არა მხოლოდ სამხედრო თანამშრომლობას, არამედ ეკონომიკური, კულტურული და დიპლომატიური კავშირების გაღრმავებასაც მოიცავდა. ასეთი კოორდინირებული და სისტემური მოქმედება კავკასიის სახელმწიფოებს საშუალებას აძლევდა, თავიანთი საერთაშორისო პოზიციები ერთიანი პოლიტიკური და უსაფრთხოების სტრატეგიის ფარგლებში გაემყარებინათ.

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ (1991 წლის 9 აპრილი), კავკასიური ერთიანობის იდეა კვლავ აქტუალური გახდა. ქვეყნის პირველი პრეზიდენტის, ზვიად გამსახურდიას ხელმძღვანელობის პერიოდში აღნიშნული ხედვა რეგიონული თანამშრომლობისა და პოლიტიკურ-ეკონომიკური კავშირების განმტკიცების სტრატეგიულ საფუძველს წარმოადგენდა.²⁹⁷

ამ ისტორიული და პოლიტიკური კონტექსტის გათვალისწინებით, მომდევნო პარაგრაფში განხილული იქნება, თუ როგორ აღიქვამდნენ ქართველი ემიგრანტი პოლიტიკოსები კავკასიის ერთიანობის იდეას და როგორ აფასებდნენ კონფედერაციის პროექტის პრაქტიკული განხორციელების შესაძლებლობებს. მათი ხედვით, კავკასიური ერთიანობა წარმოადგენდა სტრატეგიულ საფუძველს, რომელიც რთულ გეოპოლიტიკურ გარემოში როგორც სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოების უსაფრთხოებას, ისე ეროვნული დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას უზრუნველყოფდა. ეს ნათლად აჩვენებს ქართველი ემიგრანტების პოლიტიკური აზროვნების სიღრმეს და რეგიონული პოლიტიკის საკითხები-სადმი მათ პრაქტიკულ, რეალისტურ მიდგომას.

თავი VII. §1. კავკასიის ერთიანობის იდეა ქართული ემიგრანტული წრეების შეხედულებებში

XX საუკუნის 20-იანი წლებში ევროპის ქვეყნებში, განსაკუთრებით საფრანგეთში, ემიგრაციაში მყოფი პოლიტიკოსები და ინტელექტუალები საბჭოთა რეჟიმის იურისდიქციაში იძულებით მოქცეული კავკასიის რეგიონის პოლიტიკურ მდგომარეობას აქტიურად განიხილავდნენ. მათი ინტერესის სფერო მხოლოდ ცალკეული სახელმწიფოების დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხით არ შემოიფარგლებოდა. ისინი კავკასიის რესპუბლიკების სტატუსსა და უსაფრთხოებას ფართო რეგიონული სტაბილურობისა და ეროვნული თვითგამორკვევის პრინციპების კონტექსტში განიხილავდნენ.

²⁹⁷ გამსახურდია, ზვიად. „საქართველოს სულიერი მისია“, თბილისი: განათლება, 1990, გვ. 7-41.

ემიგრანტთა ხედვით, კავკასიის სახელმწიფოების კრიზისი როგორც ისტორიულად ჩამოყალიბებული უთანასწორობებითა და შიდა წინააღმდეგობებით, ისე დიდი იმპერიების, პირველ რიგში რუსეთის ხელისუფალთა მუდმივი პოლიტიკური და სამხედრო ზეწოლით იყო განპირობებული. აღნიშნული ვითარება, მათი შეფასებით, არა მხოლოდ ცალკეული ეროვნული მოძრაობის გააქტიურებას, არამედ ევროპულ პოლიტიკურ წრეებთან, კოორდინირებულ დიპლომატიურ და პოლიტიკურ საქმიანობას საჭიროებდა, რაც საერთაშორისო მხარდაჭერის მოპოვების აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენდა.

საფრანგეთში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921) ემიგრანტული ხელისუფლება აქტიურად ცდილობდა არა მხოლოდ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას, არამედ კავკასიელი ხალხების პოლიტიკური კონსოლიდაციის ხელშეწყობასაც. ქართველი პოლიტიკოსების შეფასებით, კავკასიის რესპუბლიკების წარუმატებლობა მნიშვნელოვანწილად ისტორიული შეცდომებითა და ურთიერთქიშპით იყო განპირობებული. დამოუკიდებლობის პერიოდში სახელმწიფოებს შორის შეთანხმებული მოქმედების უზრუნველყოფა ვერ მოხერხდა, რამაც მათი პოლიტიკური და სამხედრო პოტენციალი მნიშვნელოვნად შეასუსტა და ხელი შეუწყო რეგიონის მოწყვლადობას გარე ძალების წინაშე.

ამ კონტექსტში კავკასიის რესპუბლიკების ემიგრანტ პოლიტიკურ წრეებს შორის მჭიდრო კავშირებისა და თანამშრომლობის შენარჩუნება, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენდა. მათი მიზანი ერთიანი სტრატეგიული ხედვის ჩამოყალიბება იყო, რომელიც საფუძვლად დაედებოდა როგორც ეროვნული დამოუკიდებლობის აღდგენას, ისე კავკასიის რეგიონული ერთიანობის იდეის განხორციელებას.

ემიგრაციაში მოღვაწე ცნობილი ქართველი ეროვნულ-დემოკრატი დავით ვაჩნაძე კავკასიის ერთიანობის აუცილებლობას განსაკუთრებული სიცხადით აფასებდა: „კავკასიის რესპუბლიკების მარცხი ნაყოფია იმ დიდი ისტორიული შეცდომისა, რომ კავკასიის ერებს შინაგანი და საგარეო ერთობა არ ჰქონდათ. ჯერ კიდევ ათეული წლების წინათ, ვიდრე კავკასიის ერებს დღევანდელი ბრძოლის ხანა დაუდგებოდათ რუსეთის წინააღმდეგ, ზოგიერთი შორსმჭვრეტელი მოღვაწე კავკასიისა წინასწარ გრძნობდა ამ ერთობის აუცილებლობას და ცდილობდნენ მთლიანი კავკასიის ფრონტის შექმნას“.²⁹⁸

დავით ვაჩნაძის აღნიშნული შეფასება მკაფიოდ ადასტურებს, რომ კავკასიის ერთიანობის იდეა ქართველი ემიგრანტი პოლიტიკოსებისთვის არა მხოლოდ პოლიტიკური მოტივაციის წყარო, არამედ

²⁹⁸ ვაჩნაძე, დავით. „კავკასიის კონფედერაცია“, ჟურნალი „სამშობლო“, №2, პარიზი, 1929, გვ. 2-7.

სტრატეგიული აუცილებლობა იყო, რომლის გარეშე რეგიონული უსაფრთხოებისა და დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფა პრაქტიკულად შეუძლებლად მიიჩნეოდა.

ამ იდეის პრაქტიკული განხორციელების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მცდელობას 1921 წლის 8 მაისს პარიზში გამართული კავკასიელი ემიგრანტების თათბირი წარმოადგენდა, რომლის მიზანი ბოლშევიკური რეჟიმის დამხობისა და საერთო კავკასიური პოლიტიკური ბლოკის ფორმირების გზების განსაზღვრა იყო. სხდომას აზერბაიჯანის წარმომადგენელი, ალიმარდან ბეგ თოფჩიბაშევი²⁹⁹ თავმჯდომარეობდა.

შეხვედრაში მონაწილეობდნენ კავკასიის სხვადასხვა რეგიონის წარმომადგენლები: აზერბაიჯანიდან — ა. ისლამოვი, დ. გაჯიბეკოვი, მ. მაგერამოვი; სომხეთიდან — ა. აგარონიანი, ა. ხატისოვი, ნ. ბეკზადიანი; საქართველოდან — ე. გეგეჭკორი, კ. ჩხეიძე, ნ. რამიშვილი, კ. საბახტარაშვილი, მ. სუმბათაშვილი; ჩრდილოეთ კავკასიიდან — აბდულ-მაჯიდ ჩერმოევი. თათბირის მდივნის ფუნქციას ა. ათამალიბეკოვი ასრულებდა.³⁰⁰

თათბირზე ემიგრანტი პოლიტიკოსები ხაზგასმით აღნიშნავდნენ, რომ კავკასიის ქვეყნების დამოუკიდებლობისა და კეთილდღეობის უზრუნველყოფა მხოლოდ ერთობლივი მოქმედების ორგანიზების გზით იქნებოდა შესაძლებელი. ამასთან, ისინი მიუთითებდნენ, რომ კავკასიის ერთიანობის იდეა ახალი არ იყო და მიუხედავად არაერთი მცდელობისა, წარსულში მისი პრაქტიკული განხორციელება ვერ მოხერხდა.

თავის მხრივ, აბდულ-მაჯიდ ჩერმოევმა (ტაპა ჩერმოევი) ყურადღება გაამახვილა იმაზე, რომ კავკასიის გაერთიანების იდეის მხარდასაჭერად ემიგრანტი ლიდერები ევროპის პოლიტიკურ წრეებთან აქტიურად თანამშრომლობდნენ. ამ მიზნით, საფრანგეთის წარმომადგენლებთან არაერთი შეხვედრა შედგა. ამასთან, აღინიშნა, რომ საფრანგეთის ხელისუფლება, მორალური მხარდაჭერის პარალელურად, გარკვეული პირობების არსებობის შემთხვევაში მატერიალური დახმარების შესაძ-

²⁹⁹ ალიმარდან-ბეგ ალექბერ ოღლი ტოპჩიბაშევი (Алимардан-бек Алекбер оглы Топчибашев; აზერბ. Əlimərdan bəy Ələkbər oğlu Topçubaşov; 1863-1934) — აზერბაიჯანელი საზოგადო და სახელმწიფო მოღვაწე, იურისტი და ჟურნალისტი; რუსეთის პირველი სახელმწიფო დუმის დეპუტატი (1906); აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის პარლამენტის თავმჯდომარე (1918–1920), საგარეო საქმეთა მინისტრი და მინისტრი პორტფელის გარეშე; ამიერკავკასიის სეიმის დეპუტატი და მუსლიმთა ფრაქციის წევრი; რუსეთის დამფუძნებელი კრების წევრი; ბაქოს მუსლიმურ საზოგადოებრივ ორგანიზაციათა საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე; 1920 წლის აპრილის ოკუპაციის შემდეგ, იგი პარიზში დარჩა, სადაც სიცოცხლის ბოლომდე აზერბაიჯანის თავისუფლებისა და კავკასიის ერთიანობის იდეისათვის იღვწოდა. მძიმე მატერიალურ პირობებში მცხოვრები, 1934 წელს პარიზში გარდაიცვალა.

³⁰⁰ საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი №1864, ანაწერი №2, საქმე 551, ფურც. 1-3.

ლებლობასაც არ გამოორიცხავდა, რაც კავკასიური პოლიტიკური ერთობის პერსპექტივის რეალიზებისთვის დამატებით პირობებს ქმნიდა.

შეკრებაზე განსაკუთრებული ყურადღება ოსმალეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები სომხების საკითხსაც დაეთმო. ჩრდილოეთ კავკასიელმა ემიგრანტმა აბდულ-მაჯიდ ჩერმოევმა აღნიშნა, რომ ოსმალეთის წარმომადგენელმა ბექირ სამი ბეიმ დაადასტურა: ოსმალეთი კავკასიურ სომხეთზე პრეტენზიას არ აცხადებდა. თავის მხრივ, სომხეთის წარმომადგენელმა ალექსანდრე ხატისოვმა მიუთითა, რომ წარსული შეცდომების განმეორება დაუშვებელი იყო, რადგან ევროპული სახელმწიფოები სომხურ პოლიტიკურ წრეებში რუსეთის დაშლისა და ოსმალეთის იმპერიის დასუსტების შესახებ ადრეც ილუზიებს ქმნიდნენ, რომლებიც რეალობას არ შეესაბამებოდა. ა. ჩერმოევმა თათბირზე ხაზგასმით აღნიშნა: „ახლა, როდესაც მომავალზე ვსაუბრობთ, უნდა ვეცადოთ, არ გავიმეოროთ ეს შეცდომები და ვივარაუდოთ ჩვენთვის ყველაზე არასახარბიელო საგარეო პირობები. პირველ რიგში, ყურადღებას გავამახვილებ იმაზე, რომ ჩვენ, ისევე როგორც ჩვენი მეზობლები — აზერბაიჯანი და საქართველო ყოველთვის რუსოფილებად მივიჩნევოდით. თუ გსურთ იცოდეთ, ეს რუსოფილობა გარკვეულწილად ჩვენს ხალხშიც არსებობს, ისევე როგორც ქართველებსა და აზერბაიჯანელებში, თუმცა იგი განსაკუთრებით მაშინ ვლინდება, როდესაც ხალხზე ზეწოლა სხვა მხრიდან ხორციელდება“.³⁰¹

თათბირზე ქართველმა ემიგრანტმა პოლიტიკოსებმა — ე. გეგეჭკორმა, კ. ჩხეიძემ და ნ. რამიშვილმა თავიანთ გამოსვლებში კავკასიური კონფედერაციის შექმნის აუცილებლობა კიდევ უფრო მკაფიოდ დაასაბუთეს. მათი შეფასებით, კავკასიის რესპუბლიკების ერთიანი პოლიტიკური პოზიცია არა მხოლოდ რეგიონული უსაფრთხოების განმტკიცებას შეუწყობდა ხელს, არამედ საერთაშორისო მხარდაჭერის მოპოვების შესაძლებლობასაც მნიშვნელოვნად გაზრდიდა.

ბოლშევიკური რუსეთისგან კავკასიის გათავისუფლების იდეას მხარს უჭერდა ფრანგი დეპუტატი ერნესტ უტრეი, რომელმაც ფრანგული კონსერვატიული მიმართულების გაზეთში: „L'Écho de Paris“³⁰² („პარიზის ექო“) გამოქვეყნებულ წერილში აღნიშნა, რომ „წითელი რუსეთი კავკასიაში უზურპატორის მსგავსად მოქმედებს, ხოლო კავკასიის სახელმწიფოები დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულებად უნდა იქნენ აღიარებულნი, რომელთა უფლებებიც საერთაშორისო სამართლის საფუძველზე იქნება უზრუნველყოფილი“. ავტორი განსაკუთრებულ ყუ-

³⁰¹ საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1864, ანაწერი 2, საქმე 551, ფურც. 1-3.

³⁰² L'Écho de Paris — ფრანგული ყოველდღიური კონსერვატიული და ნაციონალისტური მიმართულების გაზეთი. პარიზში 1884-1944 წლებში გამოდიოდა. გაზეთის დამფუძნებელი ვალენტინ სიმონი (Valentin Simond) იყო.

რადღებას რეგიონის ეკონომიკურ მნიშვნელობაზეც ამახვილებდა და ხაზს უსვამდა, რომ ბაქოსა და გროზნოს ნავთობის რესურსების საბჭოთა ხელისუფლების ხელში დარჩენა ბოლშევიკური რეჟიმის გაძლიერების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენდა“.³⁰³

კავკასიური პოლიტიკური თანამშრომლობის ინსტიტუციონალიზაციის მიმართულებით მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადაიდგა, როდესაც სომხეთის, აზერბაიჯანის, ჩრდილოეთ კავკასიისა და საქართველოს რესპუბლიკების წარმომადგენლებმა, 1921 წლის 10 ივნისს პარიზში, ურთიერთმოლაპარაკების საფუძველზე საკავშირო დეკლარაციას მოაწერეს ხელი. აღნიშნული დოკუმენტი კავკასიის რესპუბლიკებს შორის თანამშრომლობის ინსტიტუციურ საფუძველად იქცა. დეკლარაციის საფუძველზე შეიქმნა მუდმივმოქმედი ორგანო — კავშირის საბჭო, რომლის შემადგენლობაშიც ემიგრაციაში მყოფი კავკასიის ქვეყნების დელეგაციების ხელმძღვანელები შევიდნენ. საქართველოს წარმომადგენელი აკაკი ჩხენკელი იყო. ამასთანავე, ანალოგიური ორგანიზაციული სტრუქტურები ლონდონსა და კონსტანტინოპოლშიც ჩამოყალიბდა, რაც კავკასიური პოლიტიკური ემიგრაციის კოორდინირებულ და მრავალმხრივ საქმიანობაზე მიუთითებს. მათი მთავარი მიზანი ევროპული სახელმწიფოების პოლიტიკურ წრეებთან აქტიური თანამშრომლობა იყო, რათა საბჭოთა რუსეთის ოკუპაციისგან კავკასიის გათავისუფლება დაეჩქარებინათ.

საკავშირო დეკლარაცია ეფუძნებოდა შემდეგ ოთხ ძირითად პრინციპს: 1. ტერიტორიული დავების სავალდებულო არბიტრაჟის გზით გადაწყვეტა; 2. საბაჟო საზღვრების გაუქმება და საერთაშორისო მიმოსვლისთვის კავკასიის ერთიან ეკონომიკურ სივრცედ ჩამოყალიბება; 3. საერთო თავდაცვითი სამხედრო კავშირის შექმნა; 4. საგარეო პოლიტიკაში შეთანხმებული, კოორდინირებული კურსის გატარება.³⁰⁴

აღნიშნული პრინციპები კავკასიური კონფედერაციის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და უსაფრთხოების ძირითად ასპექტებს ასახავდა. თუმცა დეკლარაციის შემუშავების პროცესი არ ყოფილა მარტივი: ხანგრძლივი დებატების შემდეგ მასში დამატებითი მუხლი შეიტანეს, რომელიც ოსმალეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები სომხების საკითხს ეხებოდა. როგორც აკაკი ჩხენკელი აღნიშნავდა: „ამ მუხლმა, შეიძლება ითქვას, უფრო ვნება მოგვიტანა, ვინემ სარგებლობა, რადგან თურქები მას ოსმალეთის შინაურ საქმეებში ჩარევად თვლიდნენ, მაგრამ სომხეთის დელეგაცია მხოლოდ ამ მუხლის მიღებიდან ხდიდა დამოკიდებუ-

³⁰³ დეპუტატი ერნესტ უტრეი კავკასიის და საქართველოს შესახებ. გაზ. „თავისუფალი საქართველო“, №21, 1921, პარიზი, გვ. 9-10.

³⁰⁴ Протокол общего совещания представителей Кавказских Республик, 8 мая 1921 г., პარიზი, საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი №1864, ანაწერი №2, საქმე 551, ფურც. 1-2.

ლად თვით მის შესვლას კავშირში... არც ისე ადვილი იყო ეს თანამშრომლობა, მაგრამ დადებით მხარედ შეიძლება ჩათვალილიყო, რომ კავკასიის რესპუბლიკათა დელეგატები ერთმანეთის წინააღმდეგ არ მოქმედებდნენ...“³⁰⁵.

დეკლარაციის ტექსტი ხაზს უსვამდა ევროპასა და აზიას შორის მდებარე კავკასიის გეოსტრატეგიულ მნიშვნელობას, დამოუკიდებელი რესპუბლიკების მჭიდრო ურთიერთკავშირს, საერთო თავდაცვითი სისტემის აუცილებლობას, ერთიანი ეკონომიკური სივრცის ფორმირებასა და კოორდინირებული საგარეო პოლიტიკის გატარებას. ამასთანავე, დოკუმენტი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებდა სუვერენიტეტის პრინციპზე: ნებისმიერი შეთანხმება, რომელიც არ გამოხატავდა მონაწილე რესპუბლიკათა ნებას, არ შეიძლება კანონიერად მიჩნეულიყო, რაც ემიგრანტი პოლიტიკური წრეების სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის იდეისადმი ერთგულებას ნათლად ასახავდა.³⁰⁶

დეკლარაცია ოთხ ეგზემპლარად შედგა და მას ხელს აწერდნენ: ავეტის აჰარონიანი — სომხეთის რესპუბლიკის სახელით; ალიმარდან ბეკთოფჩიბაშევი — აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სახელით; აბდულ-მაჯიდ ჩერმოევი — ჩრდილოეთ კავკასიის რესპუბლიკის სახელით და აკაკი ჩხენკელი — საქართველოს რესპუბლიკის სახელით.

თავის მხრივ, ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა აქტიურად აწარმოებდა დიპლომატიურ მოლაპარაკებებს ევროპის წამყვან პოლიტიკურ წრეებთან, რათა საბჭოთა რუსეთის ოკუპაციისგან კავკასიის გათავისუფლება დაეჩქარებინათ. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა საფრანგეთთან ურთიერთობების გაღრმავებას და მისი პოლიტიკური ელიტის კავკასიის საკითხით დაინტერესებას. ამ კონტექსტში, კავკასიელი ემიგრანტი ლიდერები აქტიურად ცდილობდნენ ფრანგი სახელმწიფო მოღვაწის, არისტიდ ბრიანის³⁰⁷ მხარდაჭერის მოპოვებას.³⁰⁸

თავის მხრივ, არისტიდ ბრიანი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სუვერენიტეტს აღიარებდა და საერთაშორისო კონფერენციებში საქართველოს დელეგაციის მონაწილეობას მხარს უჭერდა.

³⁰⁵ მეშუარი საქართველოს სრულუფლებიანი ელჩის – აკაკი ჩხენკელის დიპლომატიური მუშაობის შესახებ 1921-1922 წლებში, საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივი, ჰარვარდის უნივერსიტეტის მიკროფირების ასლები, საქმე 872.

³⁰⁶ „კავკასიის რესპუბლიკათა საერთო დეკლარაცია“. გაზ. „თავისუფალი საქართველო“, №2, 15 ივნისი, პარიზი, 1921, გვ. 2.

³⁰⁷ Suarez, G. Briand Sa vie – son oeuvre avec son journal et de nombreux documents inédits, Vol. V. Paris: Librairie Plon, 1941, p. 65.

³⁰⁸ სარალიძე, ლელა. „არისტიდ ბრიანი და კავკასიის ერთიანობის იდეა“. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტომი XII. თბილისი: 2017, გვ. 352-367.

ამასთანავე, ევროპის სახელმწიფოების ლიდერებს მოუწოდებდა მათ მიერ „დე იურე“-დ აღიარებული სახელმწიფოსთვის პატივი ეცათ. 1921-1922 წლებში ა. ბრიანი აქტიურად ცდილობდა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების გაერთიანების ხელშეწყობას, რათა საბჭოთა რუსეთის აგრესია ერთიანი ძალით შეეჩერებინათ. მისი მხარდაჭერით, საქართველოს დელეგაცია პარიზიდან საერთაშორისო კონფერენციებში არაოფიციალურად მონაწილეობდა, რაც ევროპულ პოლიტიკურ წრეებს საშუალებას აძლევდა კავკასიაში მიმდინარე პროცესებზე, ასევე, ქართველი ხალხის დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის შესახებ რეალური ინფორმაცია მიეღოთ.

1921 წლის 28 ოქტომბერს პარიზში ფრანგ პოლიტიკოსთან მნიშვნელოვანი შეხვედრა გაიმართა. არისტიდ ბრიანთან თათბირს კავკასიის ოთხი რესპუბლიკის შემდეგი წარმომადგენელი ესწრებოდა: აკაკი ჩხენკელი, ავეტის აგარონიანი, აბდულ-მეჯიდ ჩერმოევი და ალიმარდან ბეკთოფჩიბაშევი.

შეხვედრაზე, აბდულ-მეჯიდ ჩერმოევმა ხაზგასმით აღნიშნა ევროპისთვის კავკასიის ეკონომიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობის შესახებ. მან დაასაბუთა, რომ რუსეთის ნავთობპროდუქტების დაახლოებით 85% ბაქოსა და გროზნოს რეგიონებზე მოდიოდა, რაც კავკასიას უმნიშვნელოვანეს ეკონომიკურ სივრცედ აქცევდა. გარდა ამისა, გამოთქვა იმედი, რომ საფრანგეთი ნავთობრესურსებზე კონტროლის აღებას შეძლებდა, რაც ამერიკის მთავრობის დარწმუნებას კავკასიის ქვეყნების დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის ხელშეწყობის აუცილებლობაში, ხელს შეუწყობდა.

აკაკი ჩხენკელმა, კავკასიის რესპუბლიკებისადმი გამოჩენილი მხარდაჭერისთვის, ა. ბრიანს მადლობა გადაუხადა და სთხოვა, რომ კავკასიელთა ინტერესები აშშ-ის ხელისუფლების წინაშეც დაეცვა. თავის პასუხში ა. ბრიანმა აღნიშნა, რომ რუსეთის საკითხთან დაკავშირებით ამერიკის მთავრობას თავისი სპეციფიკური ხედვა ჰქონდა, რაც ნაწილობრივ პირველი მსოფლიო ომის წინა პერიოდში მეფის რუსეთთან არსებული ურთიერთობებით იყო განპირობებული.

შეხვედრისას ა. ბრიანმა აღნიშნა, რომ საერთაშორისო ვითარება მნიშვნელოვნად შეიცვალა და დადგა დრო სახელმწიფოთა პოლიტიკის გადახედვისთვის. მან ასევე მზადყოფნა გამოთქვა, რომ საერთაშორისო კონფერენციებსა და მოლაპარაკებებში კავკასიის სახელმწიფოების ინტერესებს აქტიურად დაიცავდა, რაც ევროპულ ასპარეზზე, კავკასიის რესპუბლიკების დიპლომატიურ პოზიციას კიდევ უფრო გააძლიერებდა.

1921 წლის 29 დეკემბერს აკაკი ჩხენკელმა დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრს ლორდ კერზონს და საფრანგეთის საგარეო

საქმეთა მინისტრს არისტიდ ბრიანს ოფიციალური მიმართვა გაუგზავნა. წერილში რუსეთის ეკონომიკურ მდგომარეობასა და კავკასიის სტრატეგიულ მნიშვნელობას განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო. ა. ჩხენკელის შეფასებით, რუსეთის ბოლშევიკური ხელისუფლება მძიმე ეკონომიკურ კრიზისს განიცდიდა და არსებითად ევროპის დახმარებაზე იყო დამოკიდებული. იგი განიხილავდა შესაძლებლობას, რომ ევროპელ ლიდერებს ბოლშევიკები კავკასიიდან გასვლაზე დაეყოლიებინათ, იმ პირობით, რომ მათი საჭიროებები ნავთობითა და ნავთობპროდუქტებით უზრუნველყოფილი იქნებოდა.

წერილში, ასევე, ხაზგასმული იყო კავკასიის რეალობასთან ბოლშევიზმის სოციალური და ეროვნული შეუსაბამობა: ბოლშევიზმს არ გააჩნდა შესაბამისი სოციალური საფუძველი რეგიონში, ვინაიდან რუსეთისთვის დამახასიათებელი სათემო მიწათმფლობელობის სისტემა იქ არ არსებობდა. რუსული პოლიტიკა შეფასებული იყო როგორც კავკასიის არასლავური მოსახლეობის ეროვნული ინტერესების მიმართ მტრული იდეოლოგია. ა. ჩხენკელი კავკასიის ხალხებს შორის მუდმივი კონფლიქტების შესახებ გავრცელებულ მოსაზრებებს უარყოფდა და ხაზს უსვამდა, რომ ისტორიულად ისინი მშვიდობიან თანაცხოვრებას ახერხებდნენ. როგორც იგი აღნიშნავდა: „ეთნიკური დაპირისპირებები, დიდწილად გარედან, რუსეთისა და ოსმალეთის ხელისუფალთა მიერ იყო პროვოცირებული“³⁰⁹.

1924 წლის ნოემბერში კონსტანტინოპოლში „კავკასიის განმათავისუფლებელი კომიტეტი“ შეიქმნა, რომლის ძირითადი მიზანი კავკასიის ქვეყნების ეროვნული-განმათავისუფლებელი მოძრაობის კოორდინაცია და საბჭოთა რუსეთის საოკუპაციო ძალების წინააღმდეგ ბრძოლის ორგანიზება იყო. კომიტეტის შექმნა კავკასიური ემიგრანტული პოლიტიკური ორგანიზაციის საქმიანობაში ახალ ეტაპს წარმოადგენდა, რომლის ძირითადი ამოცანა ერთიანი სტრატეგიული მიმართულების ჩამოყალიბება იყო.

ამავე მიზნის განსახორციელებლად, პარიზში აზერბაიჯანის, საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიის წარმომადგენლები შეიკრიბნენ და კავკასიური კომიტეტი შექმნეს, რომელსაც ერთიანი პოლიტიკური და სამხედრო ძალისხმევით უნდა ეხელმძღვანელა. დოკუმენტს ხელი მოაწერეს შემდეგმა პოლიტიკოსებმა: აკაკი ჩხენკელმა (ევროპის ქვეყნებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ელჩი), ნოე რამიშვილმა (შინაგან საქმეთა ყოფილი მინისტრი) და სპირიდონ კედიამ

³⁰⁹ აკაკი ჩხენკელის მიმართვები დიდი ბრიტანეთის და საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრების – ლორდ კერზონისა და არისტიდ ბრიანისადმი, რუსი ოკუპანტებისგან საქართველოს გათავისუფლებაში დახმარების აღმოჩენის შესახებ. საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1864, ანაწერი №2, საქმე 104, ფურც. 1-3.

(საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერი). აზერბაიჯანის მხრიდან: ალიმარდან ბეკ თოფჩიბაშევმა (პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე აზერბაიჯანის დელეგაციის ხელმძღვანელი) და ჯეინუნ გაჯიბეილმა (იმავე დელეგაციის წევრი), ხოლო ჩრდილოეთ კავკასიის სახელით: აბდულ-მეჯიდ ჩერმოევმა, იბრაგიმ გაიდარმა და გაიდარ ბამატმა (ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელთა და დაღესტნის კავშირის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრი).³¹⁰

მიუხედავად ერთიანი პლატფორმის შექმნის მცდელობისა, 1925 წელს სომხურმა პოლიტიკურმა წრეებმა კავკასიურ კომიტეტში მონაწილეობაზე უარი განაცხადეს, რამაც რესპუბლიკების საერთო კოორდინაციის შესაძლებლობები გარკვეულწილად შეასუსტა.

რუსული საფრთხის წინააღმდეგ რეგიონული კოალიციის შექმნის იდეა ფართო საერთაშორისო კონტექსტშიც განიხილებოდა. ამ მხრივ, განსაკუთრებული მნიშვნელობა პოლონეთის მარშლის, იუზეფ პილსუდსკის³¹¹ ინიციატივას ჰქონდა, რომელიც ე. წ. ფედერაციული პროექტის ავტორად ითვლება. მისი გეგმის მიხედვით, აღმოსავლეთ ევროპის და პოსტრუსული სივრცის სახელმწიფოები: ლიტვა, ლატვია, ესტონეთი, ფინეთი, ბელარუსი და უკრაინა ერთ ფედერაციულ სისტემაში უნდა გაერთიანებულიყვნენ. აღნიშნული გაერთიანება მჭიდრო კავშირში იქნებოდა ცენტრალური და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებთან: უნგრეთთან, რუმინეთთან, იუგოსლავიასთან, ბულგარეთთან, თურქეთთან და, ამავდროულად, კავკასიის სახელმწიფოებთანაც. პროექტის მიზანი რუსეთის წინააღმდეგ ფართო გეოპოლიტიკური ბლოკის ჩამოყალიბება იყო, რაც რეგიონში უსაფრთხოების განმტკიცებასა და დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის მხარდაჭერას უზრუნველყოფდა.

1925 წლის დასაწყისში, პოლონეთის ხელისუფლების ინიციატივით, კონსტანტინოპოლში კონფედერაციული კომიტეტი შეიქმნა, რომელშიც როგორც რუსეთისგან გამოყოფის მომხრე ძალები, ისე კავკასიის ოთხი პოლიტიკური ერთეულის — აზერბაიჯანის, სომხეთის, საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიის წარმომადგენლები გაერთიანდნენ.

³¹⁰ Мамулия, Г. Г. Кавказская Конфедерация в официальных декларациях, тайной переписке и секретных документах, движения "Прометей", Сборник документов, Москва: издательство Социально-политическая мысль, 2012, стр. 9.

³¹¹ იუზეფ კლემენს პილსუდსკი (Józef Klemens Piłsudski; 1867-1935) — პოლონელი პოლიტიკური, საზოგადო და სამხედრო მოღვაწე, პოლონეთის დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი ლიდერი. 1918-1922 წლებში იყო პოლონეთის სახელმწიფოს მეთაური, 1920 წელს მიენიჭა პოლონეთის პირველი მარშლის წოდება. ახალგაზრდობაში რუსეთის იმპერიის მიერ ციმბირში იყო გადასახლებული და მონაწილეობდა არალეგალურ-ემიგრაციულ საქმიანობაში. პილსუდსკი 1935 წლის 12 მაისს ვარშავაში, 67 წლის ასაკში გარდაიცვალა. დღემდე ითვლება პოლონეთის XX საუკუნის ისტორიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფიგურად და თანამედროვე პოლონური სახელმწიფოს ერთ-ერთ დამფუძნებლად.

საქართველოს მხრიდან კომიტეტში აქტიურად იყვნენ ჩართულნი ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების წარმომადგენლები: ალექსანდრე ასათიანი და დავით ვაჩნაძე, აგრეთვე მიხეილ წერეთელი, რომელიც პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში ბერლინში მოქმედი საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის ერთ-ერთი წევრი იყო³¹².

აზერბაიჯანის წარმომადგენლებად კომიტეტში ხოსროვ ბეგ სულთანზადე, აბდულ ალი ემირჯანი და ისლამ ზადე მონაწილეობდნენ, ხოლო ჩრდილოეთ კავკასიას ვასან გირეი ჯაბაგი (მთიელთა რესპუბლიკის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრი), ალიხან კანტემირი და აიტეკ ნამიტოკი წარმოადგენდნენ. კომიტეტის ხელმძღვანელი ორგანოს პრეზიდენტის შემადგენლობაში შედიოდნენ: დავით ვაჩნაძე, ხოსროვ ბეგ სულთანზადე და ვასან გირეი ჯაბაგი.³¹³

1925 წლის მარტში კავკასიის კომიტეტმა პოლონეთიდან ფინანსური მხარდაჭერა მიიღო, რის შემდეგაც კონკრეტული გეგმების განხორციელება დაიწყო. სამუშაოების ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებას საინფორმაციო და პროპაგანდისტული აქტივობები, მათ შორის კომიტეტის სახელით პერიოდული გამოცემის დაარსება წარმოადგენდა, რაც მიზნად ისახავდა კავკასიური საკითხის საერთაშორისო საზოგადოებისათვის უკეთ წარმოჩენას და კავკასიის დამოუკიდებლობის საკითხის მნიშვნელობის ფართო გავრცელებას.

1926-1928 წლებში პოლონეთში ჩამოყალიბდა კლუბი „პრომეთე“, რომელშიც ჩრდილოეთ კავკასიის, ამიერკავკასიის, დონის, ყუბანის, კარელიის, ვოლგისპირეთის, ყირიმის, თურქესტანისა და უკრაინის წარმომადგენლები გაერთიანდნენ. კლუბი, მსოფლიო ემიგრანტულ ორგანიზაციებს შორის, განსაკუთრებით მაღალი ორგანიზებულობით გამოირჩეოდა. მნიშვნელოვანი როლი ეკავა მუჰამად საიდ შამილს, იმამ შამილის შვილიშვილს, რომელიც ჩრდილოკავკასიური დიასპორის აღიარებული ლიდერი და კავკასიის მთიელთა სახალხო პარტიის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი იყო³¹⁴.

„პრომეთისტური მოძრაობა“ (Le mouvement prométhéen) ემიგრანტულ პოლიტიკურ გაერთიანებას წარმოადგენდა, რომელიც უკრაინელმა, ქართველმა, აზერბაიჯანელმა, თურქესტანელმა და ჩრდილოეთ კავკასიის წარმომადგენლებმა შექმნეს. მოძრაობის ძირითადი მიზანი ანტიბოლშევიკური და ანტისოციალისტური ბრძოლის წარმართვა, კავკასიის ქვეყნების დამოუკიდებლობის მხარდაჭერა, ევროპულ და სა-

³¹² Mamoulia, G. "Les combats indépendantistes des Caucasiens entre URSS et puissances occidentales, Le cas de la Géorgie, 1921-1945", Paris: L'Harmattan, 2009, p. 54.

³¹³ Copeaux, Etienne. "Le mouvement prométhéen", Cahiers d'études sur la Méditerranée et le monde turco-iranien, №16, 1993, pp. 9-45.

³¹⁴ Copeaux, Etienne. "Le mouvement prométhéen", Cahiers d'études sur la Méditerranée et le monde turco-iranien, №16, 1993, pp. 9-45.

ერთაშორისო პოლიტიკურ-დიპლომატიურ ასპარეზზე, კავკასიის საკითხის წარმოჩენა იყო.

მთავარ საკომუნიკაციო პლატფორმას ჟურნალი „პრომეთე“ ("Prométhée") წარმოადგენდა, სადაც პოლიტიკურ, ისტორიულ და კულტურულ თემებზე, ეთნიკური და ეროვნული მოძრაობების მხარდაჭერის საკითხებზე, ასევე, პრომეთეისტური ორგანიზაციების სიახლეებზე, სტატიები ქვეყნდებოდა. ჟურნალის პირველი რედაქტორი ქართველი ეროვნულ-დემოკრატი გიორგი გვაზავა იყო, რომელიც შემდგომ ალექსანდრ შულგინმა (უკრაინელი სახელმწიფო მოღვაწე) შეცვალა.

პრომეთეისტური მოძრაობის ძირითადი იდეები საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლას და კავკასიის, უკრაინის, აზერბაიჯანისა და ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხების ეროვნული სუვერენიტეტის დაცვას მოიცავდა. მხარდაჭერის მოსაპოვებლად მნიშვნელოვანი იყო ევროპისა და აშშ-ის პოლიტიკური წრეების ჩართვა, რაც დამოუკიდებელი რესპუბლიკების უსაფრთხოებისა და ერთიანობის უზრუნველყოფისა და კავკასიის კონფედერაციის შექმნისკენ იყო მიმართული.

1927 წლიდან ჟურნალში აქტიურად გაჩნდა კავკასიის კონფედერაციის იდეა, რომელიც საბოლოოდ ვარშავაში ჩამოყალიბდა. მის აქტიურ მხარდამჭერებს შორის იყვნენ მუსტაფა ვეჟილი, იოსებ სალაყაია, ტამბი ელევოტი და სხვები³¹⁵.

პრომეთეისტურ მოძრაობაში განსაკუთრებით აქტიურად იყო ჩართული საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანი, რომელიც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის საკითხებზე ჟურნალში სტატიებსაც აქვეყნებდა. იგი აღნიშნავდა, რომ 1918 წელს კავკასიის ხალხებმა ერთდროულად გამოაცხადეს დამოუკიდებლობა, რაც ხაზს უსვამდა როგორც ეროვნული სუვერენიტეტის, ისე რეგიონული ერთიანობის აუცილებლობას. პრომეთეისტური ჯგუფები, სტატიების და ბეჭდური მასალების მეშვეობით, პოლიტიკური იდეების გავრცელებაზე აქტიურად მუშაობდნენ. მათი მიზანი კავკასიის ხალხთა ცნობიერების ამაღლება, ისტორიული ერთობის განმტკიცება და სახელმწიფოების უსაფრთხოების უზრუნველყოფა იყო.

მოძრაობის აქტიურ წევრად ითვლებოდა მუსტაფა ჩოკაი (1890–1941), ცენტრალური აზიის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო პოლიტიკური მოღვაწე, მეცნიერი, პოლიტიკოსი და დიპლომატი. მთელი თავისი ცხოვრება მან თურქესტანის ხალხების დამოუკიდებლობის იდეას მიუძღვნა. მ. ჩოკაი წარმოშობით ყაზახი იყო, განათლება ევროპაში, კერძოდ გერმანიასა და საფრანგეთში მიიღო. იგი აქტიურად თანამშრომლობდა ქართველ ემიგრანტებთან და კავკასიურ პოლიტიკურ წრეებთან კო-

³¹⁵ Copeaux, Etienne. "Le mouvement prométhéen...", იქვე.

ორდინირებულ მუშაობას აწარმოებდა. მისი მშობლიური თურქესტანი (დღევანდელი ყაზახეთისა და ცენტრალური აზიის ნაწილი), ჯერ კიდევ 1918 წელს ფაქტობრივად ბოლშევიკების გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. 1917-1918 წლებში მ. ჩოკაი კოკანდის ავტონომიას (Туркестанская автономия) ხელმძღვანელობდა, რომელიც რუსეთის იმპერიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ რეგიონში დროებით თვითმართველობად განიხილებოდა. 1918 წელს ბოლშევიკებმა ავტონომია დაიმორჩილეს, ხოლო მ. ჩოკაი სიკვდილს სასწაულებრივად გადაურჩა. 1919 წლის გაზაფხულზე იგი მეუღლესთან, მარია გორინასთან ერთად თბილისში ჩავიდა, სადაც 1921 წლის რუსეთ-საქართველოს ომამდე იმყოფებოდა.³¹⁶ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციის შემდეგ, მ. ჩოკაი ქართველ პოლიტიკოსებთან ერთად კონსტანტინოპოლის გავლით საფრანგეთში გადავიდა.³¹⁷

ისტორიულად, პრომეთეისტური მოძრაობა ერთ-ერთ ყველაზე ორგანიზებულ ემიგრანტულ გაერთიანებას წარმოადგენდა, რომელიც მრავალეროვან ჯგუფებს აერთიანებდა, ეთნიკურ სოლიდარობას აძლიერებდა და კავკასიური დიასპორებისა და ემიგრანტული პოლიტიკური პრაქტიკის განვითარებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა.³¹⁸

XX საუკუნის 30-იან წლებში კავკასიის კონფედერაციის შექმნის იდეა განსაკუთრებით აქტუალური გახდა. 1930 წლის 18 ნოემბერს ჩრდილოეთ კავკასიის რესპუბლიკის სახელით აბდულ-მეჯიდ ჩერმოვემა და ნ. ბამატმა, ხოლო აზერბაიჯანის სახელით მ. იაკუბმა, გაუგზავნეს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ელჩს აკაკი ჩხენკელს ოფიციალური მიმართვა, რათა კავკასიის რესპუბლიკების კონფედერაციის საკითხი საქართველოს ეროვნულ მთავრობისთვის წარედგინა.³¹⁹

იმავე პერიოდში „ჩრდილოეთ კავკასიის სახალხო პარტია“ შეიქმნა, რომელსაც ოსი პოლიტიკური მოღვაწე ალიხან კანტემიროვი ხელმძღვანელობდა. 1934-1939 წლებში მისი რედაქტორობით პარიზში ჟურნალი „ჩრდილოეთ კავკასია“ გამოდიოდა, რომელიც ჩრდილოეთ კავკასიის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის, ემიგრანტული აქტივობისა და პრომეთეისტური იდეების პოპულარიზაციის მნიშვნელოვან საინფორმაციო პლატფორმას წარმოადგენდა.

³¹⁶ სარალიძე, ლელა. „მუსტაფა ჩოკაი და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია“, ჟურნალი: „ქართული ემიგრაცია“, №4(7), თბილისი, 2016, გვ. 31-43.

³¹⁷ Saralidze L. "Mustafa Shokay and the Democratic Republic of Georgia", "Мустафа Шокай — лидер движения за свободу и единство тюркских народов": материалы Международной научно-практической конференции, Подготовлено Учёным советом Университета имени Коркыта Ата, Кызылорда, 27 ноября, 2020, с.36-40.

³¹⁸ Suny, Ronald Grigor. "The Making of the Georgian Nation", 2nd ed. Bloomington: Indiana University Press, 1994, pp. 125-126.

³¹⁹ ჩხენკელი, ა. „კავკასიის პრობლემა“, საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი №1831, ანაწერი №2, საქმე 136, ფურც. 13.

პრომეთეისტური იდეები სტრატეგიულ მნიშვნელობას ატარებდა. იგი კავკასიის ხალხების გაერთიანებას, უსაფრთხოების უზრუნველყოფას, ისტორიული სამართლიანობის აღდგენას და რეგიონის პრობლემების გადაჭრაში ევროპული პოლიტიკური წრეების ჩართულობის გაძლიერებას ემსახურებოდა.

პრომეთეისტური მოძრაობა, კავკასიური კომიტეტები და ემიგრაციული ჟურნალები არა მხოლოდ ანტიბოლშევიკურ აქტივობებს წარმოადგენდნენ, არამედ ევროპულ და საერთაშორისო კონტექსტში რეგიონული კოალიციების ფორმირების მცდელობებში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ. 1920-1930-იან წლებში კავკასიური ემიგრანტული ქსელები პარიზში, ბერლინში, პრაღასა და ვარშავაში ქართველ, აზერბაიჯანელ, თურქესტანელ, ოს და უკრაინელ ემიგრანტებს, საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლისა და კავკასიური დამოუკიდებლობის მხარდაჭერის მიზნით, ერთიანი სტრატეგიის შემუშავებისთვის აერთიანებდა.

ამრიგად, კავკასიის ერთიანობის იდეა XX საუკუნის ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ინტელექტუალურ მიმართულებად ჩამოყალიბდა. იგი როგორც 1918 წლის ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის გამოცდილებას, ისე იმ ახალ პოლიტიკურ რეალობას ეფუძნებოდა, რომელიც საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ შეიქმნა. ამ იდეის გარშემო ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსები, იურისტები, დიპლომატები და მეცნიერები გაერთიანდნენ, რომლებიც აცნობიერებდნენ, რომ დამოუკიდებლობის აღდგენა და რეგიონული სტაბილურობა მხოლოდ ერთობლივი მოქმედებით იყო შესაძლებელი.

პრომეთეისტური მოძრაობის საქმიანობა ცხადყოფს, რომ იგი ჩვეულებრივ ანტიბოლშევიკურ ემიგრანტულ აქტივობას სცდებოდა. ეს იყო ისტორიული ხედვის, პრაგმატული მიდგომისა და დიპლომატიური კომუნიკაციის სინთეზი, რომელიც არა მხოლოდ კავკასიის რესპუბლიკების უსაფრთხოებას, არამედ საერთაშორისო ასპარეზზე მათი პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესების დაცვასაც ითვალისწინებდა. მოძრაობის წევრები აქტიურად თანამშრომლობდნენ ევროპის სახელმწიფოებთან — პოლონეთთან, საფრანგეთთან და დიდ ბრიტანეთთან და ხელს უწყობდნენ კონფედერაციული პროექტების პოპულარიზაციასა და მხარდაჭერის მოპოვებას.

შემდეგ პარაგრაფში განხილული იქნება, კავკასიის ერთიანობის იდეასა და რეგიონულ თანამშრომლობაზე, ქართველი იურისტების — მიხეილ მუსხელიშვილისა და ვლადიმერ ემუხვარის შეხედულებები; ასევე, კავკასიელი ემიგრანტი პოლიტიკოსების შეფასებები კავკასიის კონფედერაციის პაქტის შესახებ. ყურადღება გამახვილდება იმაზე,

თუ როგორ აისახა მათი თეორიული ხედვები პრაქტიკულ პოლიტიკურ კონტექსტში და კავკასიის პრობლემების გადაჭრის სტრატეგიებში. განალიზებული იქნება ქართველი ემიგრანტი მეცნიერების პოზიციები რეგიონული კოორდინაციის აუცილებლობის შესახებ, ევროპული ფედერალიზმის გავლენა მ. მუსხელიშვილის პოლიტიკურ აზროვნებაზე და კავკასიის სახელმწიფოებს შორის თანამშრომლობის მექანიზმების ფორმირების საკითხი.

თავი VII. §2. მიხეილ მუსხელიშვილი და კავკასიის ერთიანობის იდეა: ევროპული ფედერალიზმის გავლენა ქართველი ემიგრანტების შეხედულებებზე

კავკასიის ერთიანობის იდეა მხოლოდ ემიგრაციაში მოქმედი ქართველი პოლიტიკოსების მიერ ჩამოყალიბებულ პოლიტიკურ პროექტს არ წარმოადგენდა. იგი უფრო ღრმა ისტორიულ და ინტელექტუალურ წინაპირობებს ეფუძნება და ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში ჯერ კიდევ XIX საუკუნიდან გამოიკვეთა. ქართველი ემიგრანტები აცნობიერებდნენ, რომ კავკასიის მრავალეთნიკური და მრავალკონფესიური სივრცე თანამშრომლობის ისეთი ფორმების განვითარებას საჭიროებდა, რომლებიც რეგიონში მცხოვრები ხალხების მშვიდობიან თანაარსებობასა და კოლექტიურ უსაფრთხოებას უზრუნველყოფდა.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში კავკასიის პოლიტიკური მნიშვნელობა ქართველმა საზოგადო მოღვაწეებმა სიღრმისეულად გაიაზრეს. ამ კონტექსტში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობას, რომლის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ნააზრევში ხალხთა შორის ურთიერთპატივისცემისა და თანამშრომლობის იდეა მკაფიოდ იკვეთება. მიუხედავად იმისა, რომ ილია ჭავჭავაძეს კავკასიის კონფედერაციის კონკრეტული ინსტიტუციური მოდელი არ შეუმუშავებია, მისი შეხედულებები იმ ინტელექტუალურ საფუძველს ქმნიდა, რომელზეც შემდგომ პერიოდში რეგიონული ინტეგრაციის კონცეფციები განვითარდა.³²⁰

XX საუკუნის 20-30-იან წლებში ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსები აქტიურად განიხილავდნენ კავკასიის კონფედერაციის პროექტს, როგორც რეგიონული უსაფრთხოებისა და დამოუკიდებლობის შენარჩუნების ერთ-ერთ ძირითად მექანიზმს. ამ ინტელექტუალური კონსოლიდაციის მნიშვნელოვან შედეგად 1934 წელს

³²⁰ Suny, Ronald Grigor. "The Making of the Georgian Nation", Bloomington: Indiana University Press, 1994, p. 127.

მიღებული კავკასიის კონფედერაციის პაქტი მიიჩნევა³²¹, რომელმაც სამხრეთ კავკასიის ხალხებს შორის პოლიტიკური თანამშრომლობის სამართლებრივი ჩარჩო განსაზღვრა. აღნიშნული დოკუმენტი კონფედერაციული ტიპის სახელმწიფოებრივი ორგანიზაციის მოდელს ეფუძნებოდა, რომლის ფარგლებში თითოეული წევრი სუვერენიტეტს ინარჩუნებდა, ხოლო საგარეო პოლიტიკისა და უსაფრთხოების სფეროებში ერთობლივი მოქმედება შეთანხმებული მექანიზმების საფუძველზე ხდებოდა.

დოკუმენტს 1934 წლის 14 ივლისს, ბრიუსელში, ხელი მოაწერეს კავკასიის სამი პოლიტიკური ერთეულის შემდეგმა წარმომადგენლებმა: აზერბაიჯანის სახელით ე. რასულ ზადე, აზერბაიჯანის ეროვნული საბჭოს ყოფილი თავმჯდომარე; ალი მარდან თობჩიბაში, აზერბაიჯანის რესპუბლიკის დელეგაციის თავმჯდომარე; ჩრდილო კავკასიის სახელით გირი სუნშ, იბრაჰიმ ჩულიკ, ტაუსულტან შაკმან; საქართველოს სახელით ნოე ჟორდანიას, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყოფილი თავმჯდომარე, აკაკი ჩხენკელი, საქართველოს ყოფილი სრულუფლებიანი მინისტრი საფრანგეთში. სომხეთის წარმომადგენლებმა პაქტზე ხელმოწერისგან თავი შეიკავეს, თუმცა დოკუმენტში მათთვის ადგილი გათვალისწინებული იყო და შეეძლოთ მას ნებისმიერ დროს შეერთებოდნენ.

„კავკასიის კონფედერაციის პაქტის“ ძირითადი პრინციპები შემდეგნაირად ფორმულირდებოდა: 1. ეროვნული სუვერენიტეტის შენარჩუნება — თითოეული რესპუბლიკა სრულ სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას ინარჩუნებს; 2. პოლიტიკური და სამხედრო კოორდინაცია — გადაწყვეტილებები შეთანხმებისა და თანამშრომლობის მექანიზმების საფუძველზე მიიღება; 3. ერთიანი საგარეო პოლიტიკა — საერთაშორისო ურთიერთობებში კონფედერაცია ერთიან რეგიონულ პოლიტიკურ სუბიექტს წარმოადგენს; 4. კონფლიქტების გადაწყვეტის სამართლებრივი მექანიზმები — დავების შემთხვევაში სავალდებულოა არბიტრაჟის გამოყენება; 5. კონსტიტუციური ჩარჩოს შექმნა — დგინდება საერთო ნორმატიული საფუძველი, რომელიც კონფედერაციის ფუნქციონირებას უზრუნველყოფს.

ემიგრაციაში კავკასიის ერთიანობის იდეა ახლებურ პოლიტიკურ კონტექსტში იქნა გააზრებული. მრავალეროვანი სოციალური რეალობის გათვალისწინებით, კავკასიის პოლიტიკური ელიტა ისწრაფოდა ისეთი სახელმწიფოებრივი მოდელის შექმნისკენ, რომელიც ერთდროულად

³²¹ Pacte de la Confédération Caucásienne. "Prométhée": Revue Mensuelle (Organe de défense nationale des peuples de Géorgie, du Caucase, d'Azerbaïdjan, du Caucase du Nord, d'Ukraine et du Turkestan), Édition spéciale, Neuvième année, № 92, juillet, Paris, 1934, pp. 3-4.

წვერი ერთეულების სუვერენიტეტის დაცვას და ეფექტიანი კოლექტიური გადაწყვეტილებების მიღებას უზრუნველყოფდა, განსაკუთრებით საგარეო პოლიტიკისა და თავდაცვის სფეროებში.

ამ ინტელექტუალური პროცესის ფორმირებაში მნიშვნელოვანი წვლილი ქართველ ემიგრანტ პოლიტიკოსებსა და იურისტებს მიუძღვით. ისინი მხოლოდ კავკასიის უსაფრთხოების პერსპექტივების შეფასებით არ შემოიფარგლებოდნენ, არამედ აქტიურად ეცნობოდნენ საერთაშორისო სამართლისა და ფედერალიზმის თეორიულ საფუძვლებს. ამ კონტექსტში განსაკუთრებულად გამოირჩევა ქართველი იურისტი მიხეილ მუსხელიშვილი, რომელმაც საკუთარ ნაშრომებში კონფედერაციული სახელმწიფოებრივი მოწყობის თეორია საფუძვლიანად გააანალიზა და დაასაბუთა, რომ აღნიშნული მოდელი კავკასიის მრავალეთნიკურ და პოლიტიკურად არასტაბილურ გარემოს ყველაზე მეტად შეესაბამებოდა.³²²

მ. მუსხელიშვილის თეორიული ხედვის ფორმირებაზე, იმანუელ კანტის პოლიტიკურმა ფილოსოფიამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა. ი. კანტის მიხედვით, სახელმწიფოები ბუნებრივ მდგომარეობაში იმყოფებიან „იურიდიული წესრიგის გარეთ“, რაც მუდმივი კონფლიქტის პოტენციალს წარმოშობს³²³. მ. მუსხელიშვილმა აღნიშნული კონცეფცია კავკასიის პოლიტიკურ რეალობას მიუსადაგა და დაასკვნა, რომ რეგიონში არსებული დაპირისპირებები და სახელმწიფოებრივი სისუსტე დიდწილად საერთო სამართლებრივი ჩარჩოს არქონით იყო განპირობებული. შესაბამისად, კანტისეული „სახელმწიფოთა კავშირის“ იდეა მისთვის ტრანსფორმირდა პრაქტიკულ და სამართლებრივად გამყარებულ კონფედერაციულ მოდელად, რომელიც ნებაყოფლობითი ერთობისა და სამართლებრივი თანასწორობის პრინციპებზე უნდა დაფუძნებულიყო³²⁴.

მ. მუსხელიშვილის ხედვაზე, ასევე, მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია ევროპულმა ფედერალისტურმა აზრმა. განსაკუთრებით საყურადღებოა შვეიცარიის ფედერაციული მოდელი, რომელიც მრავალეთნიკური და მრავალკონფესიური საზოგადოების წარმატებული ორგანიზაციის ერთ-ერთ ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს. აღნიშნული მოდელი მ. მუსხელიშვილისთვის პრაქტიკულ ნიმუშად იქცა, რომლის საფუძველზეც იგი კავკასიისთვის ადეკვატური სახელმწიფოებრივი მოწყობის ფორმებს განიხილავდა.³²⁵

³²² მუსხელიშვილი, მიხეილ. „სახელმწიფოთა კონფედერაცია და ფედერაციული კავშირი“, „დამოუკიდებელი საქართველო“, №51, მარტი, პარიზი, 1930, გვ. 10-11.

³²³ Kant, Immanuel. *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*, 1795. pp. 128-129.

³²⁴ მუსხელიშვილი, მიხეილ. „საკონფედერაციო ხელისუფლების ორგანო კავკასიის კონფედერაციის პაქტში“. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 35, პარიზი, 1933, გვ. 9-11.

³²⁵ Michel Mouskhély, Gaston Stefani. *Confédération et fédération: L'Antithèse*, Strasbourg: Imprimerie F. X. Le Roux, Paris, 1949, pp.164-168.

ამ ინტელექტუალური სინთეზის საფუძველზე, მ. მუსხელიშვილი შეიძლება შეფასდეს არა მხოლოდ როგორც ევროპული ფედერალიზმის მიმდევარი, არამედ როგორც მისი შემოქმედებითი გამგრძელებელი. თანამედროვე მკვლევრები და უცხოელი კოლეგები მას ხშირად ევროპული ფედერალისტური აზრის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წარმომადგენლად მოიხსენიებენ.³²⁶ მისი ნაშრომები მიზნად ისახავდა უნივერსალური ფედერალისტური პრინციპების ადგილობრივ პირობებთან ადაპტირებას, რაც მას როგორც ქართული ინტელექტუალური ტრადიციის, ისე ევროპული პოლიტიკური აზროვნების ისტორიაში განსაკუთრებულ ადგილს ანიჭებს.

კავკასიური კონფედერაციის პაქტის მნიშვნელობის სრულყოფილად გააზრებისთვის აუცილებელია საბჭოთა კავშირის ეთნიკური მრავალფეროვნების გათვალისწინება. 1939 წლის მონაცემებით, საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში 33 განსხვავებული ეროვნული ჯგუფი აღირიცხებოდა, ხოლო საერთო მოსახლეობა დაახლოებით 160 მილიონ ადამიანს შეადგენდა. ამ კონტექსტში კავკასიის რეგიონის მოსახლეობა დაახლოებით 12 მილიონს, ანუ მთლიანი მოსახლეობის დაახლოებით 7%-ს მოიცავდა. აღნიშნული მრავალეროვნული სტრუქტურა, პოლიტიკური ერთიანობისა და სტაბილური მმართველობის უზრუნველყოფის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვან სირთულეებს წარმოშობდა.

როგორც მიხეილ მუსხელიშვილი და ზიგმუნდ ჟედრიკა ერთობლივ ნაშრომში აღნიშნავენ: „ცენტრალური ხელისუფლების მცდელობები — განსაკუთრებით დიდი რუსული ინტერესების დამკვიდრება და რუსიფიკაციის პოლიტიკა ხშირად ადგილობრივი მოსახლეობის წინააღმდეგობას იწვევდა და საერთო სახელმწიფოებრივ ერთიანობას საფრთხეს უქმნიდა“.³²⁷

სწორედ ასეთ პოლიტიკურ და ეთნოსოციალურ კონტექსტში, საბჭოთა კავშირის ფარგლებს გარეთ, ე. წ. „რკინის ფარდის“ მიღმა, მ. მუსხელიშვილის ინიციატივით კავკასიური კონფედერაციის პაქტი შეიქმნა.

პაქტი ეფუძნებოდა რამდენიმე ფუნდამენტურ პრინციპს: ეროვნული სუვერენიტეტის შენარჩუნებას, პოლიტიკური და სამხედრო კოორდინაციის უზრუნველყოფას, ერთიანი საგარეო პოლიტიკის ფორმირებას, სავალდებულო არბიტრაჟის მექანიზმის დანერგვას და საერთო კონსტიტუციური ჩარჩოს შექმნას. ამავე დროს, იგი უზრუნველყოფდა ნევრი სახელმწიფოების ავტონომიას და მათ შესაძლებლობას, ერთო-

³²⁶ "Michel Mouskhély". *Europa Ethnica*, Wien: Universität Verlagsbuchhandlung, № 4, 1964, pp. 165-166.

³²⁷ Mouskhély, Michel; Jedryka, Zygmunt. "Le Gouvernement de l'U.R.S.S.", Préface de Marcel Prélôt. Bibliothèque de science politique, troisième série, Les Institutions politiques, Presses Universitaires de France, Paris, 1961, pp. 8-16.

ბლივად ემოქმედათ საერთო ინტერესების დაცვის მიზნით ისე, რომ არც ერთი მათგანი სხვაზე აბსოლუტურ დამოკიდებულებაში არ აღმოჩენილიყო.

ამრიგად, კავკასიური კონფედერაციის პაქტი წარმოადგენდა რეაგირებას მრავალეროვანი რეგიონის სპეციფიკურ გამოწვევებზე. სერიოზული მცდელობა იყო შექმნილიყო ისეთი პოლიტიკური სისტემა, რომელიც ერთიანობას ცენტრალიზებული სუვერენული ძალის გარეშე უზრუნველყოფდა. სწორედ ეს გარემოება განასხვავებს მას იმ პერიოდის ფედერაციული და მკაცრად ცენტრალიზებული სახელმწიფოებრივი პროექტებისგან და რეგიონული პოლიტიკური აზროვნების ისტორიაში განსაკუთრებულ ადგილს ანიჭებს.

XX საუკუნის 30-იან წლებში კავკასიის პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობაში კავკასიის კონფედერაციის იდეის პრაქტიკულ განხორციელებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა. ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველმა, აზერბაიჯანელმა და ჩრდილო კავკასიელმა პოლიტიკოსებმა ერთობლივი დოკუმენტის შემუშავება დაიწყეს, რომლის მიზანი რეგიონული კონფედერაციის სამართლებრივი და პოლიტიკური პრინციპების განსაზღვრა იყო. ამ პროცესის შედეგად 1934 წელს გამოქვეყნდა „კავკასიის კონფედერაციის პაქტი“, რომელიც ემიგრანტულ წრეებში მნიშვნელოვან პოლიტიკურ მიღწევად შეფასდა. დოკუმენტის თეორიული საფუძვლის ჩამოყალიბება მნიშვნელოვანწილად მიხეილ მუსხელიშვილის სახელთანაა დაკავშირებული, რომელსაც პროექტის ერთ-ერთ მთავარ ავტორად მიიჩნევენ.³²⁸

კავკასიის კონფედერაციის პაქტის შექმნაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველმა პოლიტიკოსებმა, რომელთა შორის მ. მუსხელიშვილი განსაკუთრებულად გამოირჩეოდა. იგი აქტიურად მონაწილეობდა კონფედერაციული იდეის როგორც თეორიულ, ისე პოლიტიკურ განვითარებაში.³²⁹ მისი ნაშრომები, რომლებიც ეხება ფედერალიზმის თეორიასა და კავკასიის კონფედერაციის კონცეფციის განვითარებას, მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა იმდროინდელ ინტელექტუალურ დისკურსზე. მ. მუსხელიშვილი ეკუთვნოდა იმ ქართველ ინტელექტუალთა წრეს, რომლებიც პატარა სახელმწიფოების პოლიტიკური მომავლის გააზრებას საერთაშორისო სამართლისა და თანამედროვე პოლიტიკური თეორიის პრიზმაში ცდილობდნენ.

³²⁸ მუსხელიშვილი, მიხეილ. „რამდენიმე შენიშვნა კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტისათვის“, გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 75, პარიზი, 1932, გვ. 7-9.

³²⁹ სარალიძე, ლელა. „ქართველი ემიგრანტი მეცნიერი მიხეილ მუსხელიშვილი და კავკასიის ერთიანობის იდეა“, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, №1-2(22), „უნივერსალი“, თბილისი, 2018, გვ. 169-181.

თავის ნაშრომში „სახელმწიფოთა კონფედერაცია და ფედერატიული კავშირი“, მ. მუსხელიშვილი მკაფიოდ განასხვავებს კონფედერაციას ფედერალიზმისგან და აღნიშნავს, რომ კონფედერაცია არ ითვალისწინებს ერთიანი სახელმწიფოს შექმნას, არამედ არის სუვერენული სახელმწიფოების შეთანხმებით ჩამოყალიბებული კავშირი, რომელიც საერთაშორისო ხელშეკრულებას ეფუძნება. ასეთ სისტემაში ცენტრალური ორგანოები შეზღუდული უფლებამოსილებით მოქმედებენ და ძირითადად კოორდინაციულ ფუნქციას ასრულებენ, მაშინ როდესაც წევრი სახელმწიფოები საკუთარ სუვერენიტეტს სრულად ინარჩუნებენ³³⁰.

მ. მუსხელიშვილის აზრით, კონფედერაცია კავკასიის მრავალეთნიკური სივრცისთვის ეფექტურ პოლიტიკურ-სტრატეგიულ მოდელს წარმოადგენს, რომელიც ერთდროულად განსხვავებული ეროვნული ერთეულების პოლიტიკური და კულტურული იდენტობის შენარჩუნებას და საერთო უსაფრთხოების სისტემის ჩამოყალიბებას უზრუნველყოფს. მისი ხედვით, ასეთი მოდელი ქმნის ბალანსს სუვერენიტეტსა და თანამშრომლობას შორის: ერთის მხრივ, წევრი ერთეულები ინარჩუნებენ დამოუკიდებლობას, ხოლო მეორეს მხრივ, ერთიანი პოლიტიკური ჩარჩო საერთაშორისო კოორდინაციასა და რეგიონულ სტაბილურობას უზრუნველყოფს.

ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი იურისტი ვლადიმერ ემუხვარი კავკასიის კონფედერაციის პაქტის თეორიულ გააზრებასა და განხილვაში აქტიურად იყო ჩართული. იგი კონფედერაციას განმარტავდა, როგორც სუვერენული სახელმწიფოების მიერ ხელშეკრულების საფუძველზე ჩამოყალიბებულ ურთიერთობას, რომლის ფარგლებში თითოეული სახელმწიფო საკუთარ უფლებამოსილებებს ინარჩუნებს და პოლიტიკურ კურსს დამოუკიდებლად განსაზღვრავს, ხოლო ერთის ნება მეორისთვის სავალდებულო ძალას არ ფლობს. ამით ვლადიმერ ემუხვარი მკაფიოდ მიჯნავს კონფედერაციას ფედერაციისგან, რომელიც ცენტრალური სუვერენული ხელისუფლების არსებობას ეფუძნება, რომელიც ყველა შემადგენელ ერთეულზე სრულფასოვან ძალაუფლებას ახორციელებს.

ვ. ემუხვარი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ კონფედერაცია წარმოადგენს სახელმწიფოებრივი ინტეგრაციის საწყის ეტაპს — ერთგვარ გარდამავალ ფორმას უფრო მჭიდრო პოლიტიკური ერთიანობისკენ. თუმცა, ძლიერი ცენტრალური ხელისუფლების არარსებობის პირობებში, იგი სრულფასოვან სახელმწიფოდ ვერ ყალიბდება, ხოლო თანამშრომლობა მთლიანად წევრი სახელმწიფოების ნებაყოფლობით თანხმობაზეა დამოკიდებული. იგი წერს: „კონფედერაცია — ეს უფლებრივი ურთიერთობაა. ამ ურთიერთობაში მყოფ სუვერენულ სახელმწიფოებს ყოველ-

³³⁰ მუსხელიშვილი, მიხეილ. „სახელმწიფოთა კონფედერაცია და ფედერატიული კავშირი“, „დამოუკიდებელი საქართველო“, №51, მარტი, პარიზი, 1930, გვ. 10-11.

თვის შეუძლიათ ეს ურთიერთობა გააუქმონ. ფედერაცია — ეს უკვე გულისხმობს არა მარტო ურთიერთობას, არამედ აგრეთვე უფლებრივ სუბიექტს ცენტრალურ ხელისუფლებას, სუვერენული ნებისყოფით აღჭურვილს“. ამავ კონტექსტში, ვ. ემუხვარი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს კონფედერაციის ფუნქციურ შესაძლებლობებსა და მის სტრუქტურულ შეზღუდვებზე. ფედერაციისგან განსხვავებით, კონფედერაციაში ერთ-ერთი წევრი სახელმწიფოს პოზიცია ავტომატურად არ ვრცელდება სხვებზე, თუმცა კრიტიკულ საკითხებზე — განსაკუთრებით ომისა და უსაფრთხოების სფეროში შეთანხმების მიღწევა აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს. როგორც იგი აღნიშნავს: „კონფედერაცია ხომ სახელმწიფო არ არის, არამედ სახელმწიფოთა შორის არსებული ხელშეკრულებითი ურთიერთობაა... თუ კავკასიის კონფედერაციის წინაშე ომის საკითხი წამოიჭრება ამა თუ იმ სახელმწიფოსთან, ამ საკითხის შესახებ შეთანხმების მიღწევა მისთვის სავალდებულო იქნება“.³³¹

ამრიგად, ვლადიმერ ემუხვარი კონფედერაციას უმთავრესად იურიდიულ კატეგორიად აღიქვამს, როგორც სუვერენულ სახელმწიფოებს შორის ხელშეკრულებით შექმნილ ურთიერთობას, რომლის საფუძველს თანასწორობა და ნებაყოფლობითობა წარმოადგენს. მისი განმარტებით, კონფედერაცია არ წარმოადგენს ერთიან სახელმწიფოებრივ ერთეულს, არამედ არის სამართლებრივი კავშირი, სადაც თითოეული წევრი სრულ სუვერენიტეტს ინარჩუნებს და ნებისმიერ დროს შეუძლია შეთანხმების გაუქმება. შესაბამისად, ვ. ემუხვარი ხაზს უსვამს კონფედერაციის შეზღუდულ იურიდიულ ბუნებას, მის არასტაბილურობას და იმას, რომ ერთის ნება მეორისთვის სავალდებულო არ არის. ამასთან, იგი კონფედერაციას აღიქვამს როგორც დროებით, გარდამავალ ფორმას, რომელიც შემდგომ ტრანსფორმაციას საჭიროებს უფრო მჭიდრო ფედერაციულ ერთიანობად, სადაც ცენტრალური სუვერენული ხელისუფლება და სავალდებულო სამართლებრივი წესრიგი ფუნქციონირებს.

თავის მხრივ, „კავკასიის კონფედერაციის პაქტის“ ავტორი მიხეილ მუსხელიშვილი კონფედერაციას არა მხოლოდ იურიდიულ, არამედ პოლიტიკურ-ინსტიტუციურ ჭრილშიც განიხილავს. მისი მოსაზრებით, კონფედერაცია არ წარმოადგენს სრულფასოვან სახელმწიფოს, თუმცა მეტია, ვიდრე უბრალო ხელშეკრულებითი კავშირი: მას გააჩნია საკუთარი იურიდიული სტატუსი, დამოუკიდებელი ორგანოები და საერთო ინტერესები. მ. მუსხელიშვილი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს კონფედერაციის ფუნქციურ დანიშნულებას, წევრი სახელმწიფოების კოორდინირებულ მოქმედებას საგარეო პოლიტიკისა და თავდაცვის სფეროში.

³³¹ ემუხვარი, ვლადიმერ. „ჩემს ბრალმდებელთ“, გაზეთი „კავკასია“ (დამოუკიდებელი ეროვნული აზრის ორგანო), №6-13, ივნისი, პარიზი, 1938, გვ. 13-21.

მ. მუსხელიშვილის ხედვა იურიდიულ სტრუქტურას და პრაქტიკულ პოლიტიკურ ფუნქციას აერთიანებს, რაც კონფედერაციას საშუალებას აძლევს, რეალურად მოქმედ საერთაშორისო სუბიექტად იქცეს. მასთან ერთად, მ. მუსხელიშვილი, მსგავსად ვ. ემუხვარისა, კონფედერაციას აღიქვამს როგორც ფედერაციაზე გადასვლის საწყის საფეხურს, თუმცა განსხვავებით ვ. ემუხვარისგან, მეტ ყურადღებას თანამშრომლობის აუცილებლობაზე და ინსტიტუციური მექანიზმების განვითარებაზე ამახვილებს.

ამრიგად, ორივე ავტორი კონფედერაციას აღიქვამს როგორც ეროვნული სუვერენიტეტის საფუძველზე ჩამოყალიბებულ ინსტიტუციურ ჩარჩოს, რომელიც წევრი სახელმწიფოების პოლიტიკურ კოორდინაციას უზრუნველყოფს. განსხვავება ძირითადად აქცენტებშია: ვლადიმერ ემუხვარი ხაზს უსვამს კონფედერაციის იურიდიულ ბუნებასა და შეზღუდვებს, ხოლო მიხეილ მუსხელიშვილი — მის პოლიტიკურ ფუნქციურობასა და განვითარების პოტენციალს, რომელიც საბოლოოდ ფედერალური ერთიანობის ჩამოყალიბებისკენ არის მიმართული.

მიხეილ მუსხელიშვილი თავის ადრეულ ნაშრომში დეტალურად აღწერს კავკასიური კონფედერაციის ფედერალური ხელისუფლების სამართლებრივ სტრუქტურას, რომელიც 1934 წელს შემუშავებული კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტისთვის მთავარი საფუძველი გახდა. მისი სტატია 1932 წელს ჟურნალ „პრომეთეში“ ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნდა, რაც მიუთითებს, რომ მ. მუსხელიშვილი პროექტზე წლების განმავლობაში მუშაობდა. ნაშრომის ძირითადი თეზისი მდგომარეობს იმაში, რომ კონფედერაცია არ წარმოადგენს სახელმწიფო ერთეულს, თუმცა მეტია, ვიდრე უბრალოდ სახელმწიფოთა შორის სამართლებრივი შეთანხმება: კონფედერაციას გააჩნია საკუთარი იურიდიული პირობა, დამოუკიდებელი ორგანოები და სპეციფიკური ინტერესები, რაც საშუალებას აძლევს წევრ სახელმწიფოებს ერთობლივად იმოქმედონ, განსაკუთრებით თავდაცვისა და საგარეო პოლიტიკის სფეროში. როგორც მ. მუსხელიშვილი აღნიშნავს: „La Confédération caucasienne n'est pas un État : pour cela, il lui manque une organisation complète aux points de vue législatif, exécutif et judiciaire. Cependant, si elle n'est pas un État, elle est plus qu'un simple accord juridique. C'est une association internationale, dotée de la personnalité juridique, ayant des intérêts spécifiques et des organes indépendants capables d'assurer la réalisation de ces intérêts“.³³² („კავკასიური კონფედერაცია სახელმწიფო არ არის: ამისთვის მას აკლია სრულყოფილი ორგანიზაცია საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სამართლო თვალსაზრისით. თუმცა, თუ იგი სახელმწიფო არაა, მაინც

³³² Muskhelishvili. M. (Michel Muskhély). "La structure juridique de l'autorité fédérale dans la Fédération caucasienne", *"Prométhée": Revue Mensuelle*, Septième Année, №72, Paris, 1932, pp.18-21.

მეტია, ვიდრე უბრალოდ სამართლებრივი შეთანხმება. იგი არის საერთაშორისო ასოციაცია სამართლებრივი სტატუსით, სპეციფიკური ინტერესებითა და დამოუკიდებელი ორგანოებით, რომლებსაც შეუძლიათ ამ ინტერესების რეალიზება უზრუნველყონ“).

მ. მუსხელიშვილის პოლიტიკური იდეები მხოლოდ თეორიული მსჯელობით არ შემოიფარგლებოდა; იგი აქტიურად მონაწილეობდა ემიგრანტულ პოლიტიკურ ცხოვრებაში და კავკასიის სხვადასხვა ხალხის წარმომადგენლებთან ინტენსიურად თანამშრომლობდა. ამ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა კავკასიური კონფედერაციის პროექტს, რომელიც მიზნად ისახავდა საქართველოს, აზერბაიჯანისა და ჩრდილო კავკასიის პოლიტიკური ძალების ერთიან პლატფორმაზე გაერთიანებას. მ. მუსხელიშვილი ადარებს კავკასიურ კონფედერაციას „ხალხთა საზოგადოებას“ (Société des Nations), თუმცა ხაზს უსვამს, რომ კონფედერაცია მასშტაბით და ფუნქციით განსხვავდება: მისი ორგანოები მოქმედებენ ეფექტურად, იღებენ სავალდებულო გადაწყვეტილებებს და წარმოადგენენ კონკრეტულ ინსტრუმენტს წევრ სახელმწიფოებზე გავლენის დასამყარებლად.³³³

მისი თეორიული მოდელი ეფუძნებოდა კონფედერაციული მოწყობის ისეთ ფორმას, რომელიც ერთდროულად უზრუნველყოფდა წევრი სახელმწიფოების სუვერენიტეტს და ქმნიდა საერთო მექანიზმებს საგარეო პოლიტიკის, თავდაცვისა და ეკონომიკური თანამშრომლობის სფეროში. ეს მიდგომა წარმოადგენდა როგორც ისტორიული გამოცდილების, ისე ევროპული ფედერალისტური თეორიების კრიტიკულად გააზრებული სინთეზის შედეგს და კავკასიის გეოპოლიტიკურ გამოწვევებზე რეალისტური პასუხი იყო. მ. მუსხელიშვილის ხედვით, კავკასიური კონფედერაცია საერთაშორისო სამართალს ექვემდებარება, თუმცა იგი სრულად ავტონომიური არ არის, რადგან გადაწყვეტილებების შეცვლა წევრ სახელმწიფოებზეა დამოკიდებული. მ. მუსხელიშვილი თავად სვამს შეკითხვას: „კავკასიურ კონფედერაციას აქვს თუ არა ავტონომია და უშუალო დამოკიდებულება საერთაშორისო სამართალზე? ცხადია, არა!“. კონფედერაციის ძირითადი სტრუქტურებია საკანონმდებლო ორგანო, მუდმივი სამდივნო და ფედერალური სასამართლო, რომლებიც განახორციელებენ კონფედერაციის ნებას. მათი გადაწყვეტილებები სავალდებულოა წევრი სახელმწიფოებისთვის, რაც ორგანიზაციის რეალურ პოლიტიკურ ეფექტურობას და კოორდინირებულ მოქმედებას უზრუნველყოფს“.³³⁴

³³³ Muskhelishvili, M. (Michel Muskhély). "La structure juridique de l'autorité fédérale dans la Fédération caucasienne", *"Prométhée": Revue Mensuelle*, Septième Année, №72, Paris, 1932, pp. 20-21.

³³⁴ მუსხელიშვილი, მიხეილ. „საკონფედერაციო ხელისუფლების ორგანო კავკასიის კონფედერაციის პაქტში“. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 35, პარიზი, 1933, გვ. 7-10.

პოლიტიკური აქტიურობით გამორჩეული ემიგრანტული გარემო არა მხოლოდ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხზე მუშაობას, არამედ მთლიანად რეგიონული პოლიტიკური მოწყობის ხელახალ გააზრებასაც მოითხოვდა. სწორედ ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანი როლი მიხილ მუსხელიშვილის ენიჭება. მისი ინტელექტუალური ხედვა კავკასიის ისტორიულ გამოცდილებას ევროპული ფედერალიზმის თეორიულ ტრადიციებთან აერთიანებდა. მ. მუსხელიშვილის შეფასებით, სამხრეთ კავკასიის მცირე სახელმწიფოები, რომლებიც ძლიერ გეოპოლიტიკურ მოთამაშეებს შორის იყვნენ მოქცეულნი, სუვერენიტეტს დამოუკიდებლად ვერ შეინარჩუნებდნენ. კონფედერაციული გაერთიანება, რომელიც ერთდროულად წევრი სახელმწიფოების სუვერენიტეტს და ინსტიტუციურ თანამშრომლობას უზრუნველყოფდა, იმ პერიოდისთვის უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის ყველაზე რეალურ მოდელს წარმოადგენდა.

ემიგრანტი პოლიტიკოსები კავკასიის კონფედერაციის იდეას აღიქვამდნენ როგორც სტრატეგიულ ხედვას, რომელიც საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ რეგიონულ სახელმწიფოებს შორის თანამშრომლობას, სტაბილურობასა და უსაფრთხოებას შესაძლებელს გახდიდა. მათი აზრით, კონფედერაცია წარმოადგენდა მომავლისკენ მიმართულ პოლიტიკურ სისტემას, რომელიც ხელს შეუწყობდა კავკასიის ხალხთა მშვიდობიან თანაარსებობას და საერთო ინტერესების დაცვის ეფექტურ მექანიზმებს უზრუნველყოფდა.

კონფედერაცია სუვერენული სახელმწიფოების კავშირი უნდა ყოფილიყო, რომელშიც თითოეული წევრი საკუთარ სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას სრულად ინარჩუნებდა, საერთო ორგანოები კი პასუხისმგებელნი იყვნენ საგარეო პოლიტიკის კოორდინაციაზე, საერთო უსაფრთხოების უზრუნველყოფასა და იმ საკითხებზე, რომლებიც საერთო ინტერესებს ეხებოდა. ამავე დროს, თითოეული სახელმწიფო შიდა პოლიტიკურ და ადმინისტრაციულ საკითხებში სრულ ავტონომიას ინარჩუნებდა.

კავკასიის კონფედერაციის პაქტი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა წევრ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობების სამართლებრივ რეგულირებას. დოკუმენტის მიხედვით, კონფედერაციის ფარგლებში წარმოქმნილი დავები სპეციალური არბიტრაჟის ან საერთო სასამართლო ორგანოს მეშვეობით უნდა გადაწყვეტილიყო, რაც მიზნად ისახავდა რეგიონში არსებული პოლიტიკური კონფლიქტების მშვიდობიან გზით მოგვარებას.

პაქტი, ასევე, ითვალისწინებდა საერთო თავდაცვის პრინციპს: წევრი სახელმწიფოები რეგიონული უსაფრთხოების საკითხებში ერთობლივად მოქმედებდნენ და საჭიროების შემთხვევაში კონფედერაციის ტერიტორიას გარე საფრთხეებისგან იცავდნენ.

დოკუმენტი პოლიტიკურ ნორმატიულ აქტად ითვლებოდა, რომელიც კავკასიის სახელმწიფოებს შორის თანამშრომლობის სამართლებრივ საფუძველს განსაზღვრავდა და საერთო ინტერესების დაცვას უზრუნველყოფდა. კონფედერაცია ეფუძნებოდა პრინციპს, რომლის მიხედვითაც თითოეული სახელმწიფო სუვერენიტეტს ინარჩუნებდა, თუმცა საგარეო პოლიტიკისა და უსაფრთხოების საკითხებს ერთობლივად კოორდინირებდა³³⁵.

პაქტის გამოქვეყნებამდე, კავკასიის დამოუკიდებლობის კომიტეტმა ყველა კავკასიელ პატრიოტს ერთ კონფედერაციაში გაერთიანებისკენ მოუწოდა, რათა კავკასიის ქვეყნების დამოუკიდებლობა აღდგენილიყო. მოწოდებაში მითითებული იყო, რომ კომიტეტმა უკვე დაასრულა კავკასიის კონფედერაციის პაქტის მომზადება, რომელიც ბოლშევიკური ოკუპაციის წინააღმდეგ ეროვნული ცენტრების გაერთიანების სამართლებრივ საფუძველს წარმოადგენდა. მოწოდებაში, ასევე, ჩამოთვლილი იყო პაქტის ძირითადი პრინციპები: ყველა კავკასიური ერი საერთო იდეისათვის უნდა გაერთიანდეს; თითოეული რესპუბლიკა საკუთარ ეროვნულ სუვერენიტეტს ინარჩუნებს, თუმცა ერთიანი კონფედერაციის ფარგლებში მოქმედებს; პოლიტიკურ და სამხედრო საკითხებს კონფედერაციის ერთიანი ხელმძღვანელობა განაგებს; აუცილებელია აქტიური მონაწილეობა, როგორც პოლიტიკურ, ისე რევოლუციურ ორგანიზაციებში, კონფედერაციის პრინციპების შესაბამისად³³⁶.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის ყოფილი თავმჯდომარის, ნოე ჟორდანიას აზრით, პაქტი მნიშვნელოვან პოლიტიკურ დოკუმენტს წარმოადგენდა: „კავკასიის კონფედერაციის პაქტი წარმოიშვა თავად კავკასიიდან და გამოხატავს ხალხების სურვილს თავისუფლებისა და ერთიანობისთვის. ტრანსკავკასიური ფედერაცია პირველი მსოფლიო ომის დროს დაინგრა და დამოუკიდებელი სახელმწიფოები დროებით განცალკევდნენ, თუმცა ერთობის აღსადგენად იმედი დარჩა. კავკასიის ხალხების ერთობა აუცილებელია თავისუფლების დასაცავად, ხოლო მისი დაკარგვა ყველასთვის მტრულია: ან ერთობა და თავისუფლება, ან განცალკევება და მონობა“.³³⁷

ნ. ჟორდანიას შეფასებით, პაქტი კავკასიური ხალხების სოლიდარობის სამართლებრივ გამოხატულებას წარმოადგენდა და სტრატეგიულად მნიშვნელოვან რეგიონში ერთობლივ პოლიტიკურ და სოციალურ

³³⁵ Mouskhély, Michel; Stefani, Gaston. "Confédération et fédération: L'Antithèse", Strasbourg: Imprimerie F. X. Le Roux, 1949, pp. 21-94.

³³⁶ Appeal of the Caucasian Independence Committee to All Caucasian Patriots. "Prométhée": Revue Mensuelle. Édition spéciale, neuvième année, no. 92, July, Paris, pp. 9-10, 1934.

³³⁷ Noé Jordania. "La Confédération caucasienne", "Prométhée": Revue Mensuelle, Édition spéciale, №92, juillet, Paris, 1934, pp. 15

საქმიანობას უზრუნველყოფდა, რომელიც დასავლეთსა და აღმოსავლეთს აკავშირებდა. მისი აზრით, პატარა ხალხების ერთიანობა მხოლოდ კონფედერაციის ფარგლებშია შესაძლებელი.

აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის ერთ-ერთი დამფუძნებელი, რასულ ზადე, მიიჩნევდა, რომ „კავკასიური კონფედერაციის პაქტი ისტორიული მნიშვნელობის მოვლენა იყო, რომელიც კავკასიური ძალების ერთიანობის ახალ ეტაპს წარმოადგენდა. პაქტი გამოხატავს პან-კავკასიურ ერთობას და აერთიანებს ყველა კავკასიელ ხალხს პარტიის, რელიგიისა და ეროვნების მიუხედავად, როგორც სამართლებრივი და ორგანიზაციული საფუძველი დაკარგული დამოუკიდებლობის აღსადგენად. მისი ძირითადი თვალსაზრისი ასეთია: თავისუფლება და დამოუკიდებლობა მჭიდროდ დაკავშირებულია კავკასიის პოლიტიკურ ერთობასთან; სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი რეგიონი შესაძლებელია მხოლოდ ერთიანი, თავისუფალი კონფედერაციის პირობებში; პაქტი უზრუნველყოფს პოლიტიკურ, სამხედრო და ეკონომიკურ ერთიანობას და აძლიერებს მშვიდობისა და განვითარების პერსპექტივებს; კავკასიური კულტურისა და ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით, პან-კავკასიური სული ეროვნული მოძრაობებისთვის მაკოორდინირებელ ძალას წარმოადგენს“.³³⁸

ჩრდილო კავკასიელი ემიგრანტი, წარმოშობით ჩეჩენი პოლიტიკოსი იბრაჰიმ ჩულიკი, ხაზს უსვამს, რომ „1918 წელს კავკასიის ყველა ხალხის მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადება ისტორიული, გაბედული ნაბიჯი იყო, რომელიც ხალხების შინაგან ძალასა და ერთობის მნიშვნელობას წარმოაჩენს. კავკასიური კონფედერაციის პაქტი იწყებს ახალ ეტაპს, რომელიც წარსული მიღწევების ინტეგრირებას, კავკასიის ქვეყნების გაძლიერებას და უცხო გავლენების შეზღუდვას ემსახურება. ისტორია აჩვენებს, რომ ერთიანი კავკასია აუცილებელია თავისუფლებისა და განვითარებისთვის; წარსული შეცდომები უნდა იქცეს გამოცდილებად, რათა მომავალი თაობებისთვის გაძლიერებული კონფედერაცია შეიქმნას; კავკასიური სულის, ერთიანობისა და პატრიოტული ღირსების შენარჩუნება მნიშვნელოვანია ეროვნული ტრადიციებისა და დამოუკიდებლობის აღდგენის გზაზე“.³³⁹

მირ იაკუბის შეფასებით, კავკასიური კონფედერაციის პაქტი პოლიტიკურ, სამხედრო და ეკონომიკურ ერთიანობას უზრუნველყოფდა და კავკასიის ხალხების ისტორიით განსაზღვრული აუცილებლობით იყო განპირობებული. კონფედერაცია წარმოადგენდა ერთიან ძალას, რო-

³³⁸ Rassoul Zade M. E. "Un acte historique", "Prométhée": Revue Mensuelle, Édition spéciale, Neuvième année, №92, juillet, Paris. 1934, pp. 17–19.

³³⁹ Ibrahim Tchoulik. "Seize ans après", "Prométhée": Revue Mensuelle, Édition spéciale, Neuvième année, №92, juillet, Paris, 1934, pp. 20–22.

მელიც შიდა უსაფრთხოებას, სუვერენიტეტს და გრძელვადიან სტაბილურობას იცავდა. თითოეული ავტონომიური სახელმწიფო კი საერთო მიზნებისათვის ერთგვაროვან და თავისუფალ თანამშრომლობას ახორციელებდა.³⁴⁰

კონფედერაციის პაქტის მნიშვნელობას ყურადღება დაუთმო შვეიცარულმა ფრანგულენოვანმა ყოველდღიურმა გაზეთმა — "Journal de Genève". წერილში ნათქვამია: „პაქტი მიზნად ისახავს კავკასიის ხალხების ერთიანობას, უსაფრთხოებასა და ეკონომიკურ განვითარებას, მიუხედავად ენობრივი, რელიგიური და კულტურული განსხვავებებისა. სომხეთი ჯერ პაქტს არ შეერთებია, თუმცა მხარდაჭერა არსებობს და მომავალში შეუერთდება. პაქტის მიღებით კავკასია ხდება ძლიერი ფედერაციული სუბიექტი, რომელიც წინ ელდება რუსეთის იმპერიული ამბიციების განხორციელებას და თურქეთისა და სპარსეთის (შემდგომ ირანის) მიმართ რეგიონალურ სტაბილურობას უზრუნველყოფს. ისტორია აჩვენებს, რომ ერთობა აუცილებელია სუვერენიტეტის, თავისუფლებისა და უსაფრთხოების მისაღწევად, ხოლო გაყოფა მხოლოდ სისუსტესა და კონფლიქტს იწვევს“.³⁴¹

ჟურნალში ხაზგასმულია, რომ ევროპამ სათანადოდ ვერ შეაფასა კავკასიის სტრატეგიული მნიშვნელობა; ისტორიული გამოცდილება აჩვენებს, რომ თავისუფალი ხალხების დამოუკიდებლობა ევროპული სტაბილურობისთვის აუცილებელია.

კონფედერაციის პაქტს მაღალი შეფასება მისცა ჟურნალ „პრომეთე“-ს მთავარმა რედაქტორმა, ეროვნულ-დემოკრატმა გიორგი გვაზავამ. მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მან ჟურნალის მთლიანი ნომერი (№92) პაქტის საკითხებს მიუძღვნა. თავის წერილში 1934 წლის კავკასიის კონფედერაციის პაქტი შეფასებულია, როგორც სიმბოლო თავისუფლების აღდგენისა, რომელიც კავკასიის ხალხებს აერთიანებს, მათ სუვერენიტეტსა და დამოუკიდებელ მოქმედებას უზრუნველყოფს.

გ. გვაზავა ხაზს უსვამს, რომ ევროპამ ვერ შეაფასა საფრთხე კავკასიაში; ისტორიული გამოცდილება აჩვენებს, რომ თავისუფალი ხალხების დამოუკიდებლობა ევროპული სტაბილურობისთვის აუცილებელია. კავკასიის თავისუფლება და კონფედერაცია საშუალებას იძლევა, რეგიონი თავისი ბუნებრივი რესურსებით (ნავთობი, ბუნებრივი სიმდიდრეები) ევროპის განვითარებას დაეხმაროს, დაიცვას ტერიტორია და ხელი შეუწყოს რეგიონალურ სტაბილურობას. მხოლოდ დამოუკიდებელი და

³⁴⁰ Mir Yacoub. "La Confédération caucasienne", "Prométhée": Revue Mensuelle (Organe de défense nationale des peuples de Géorgie, du Caucase, d'Azerbaïdjan, du Caucase du Nord, d'Ukraine et du Turkestan), Édition spéciale, Neuvième année, №92, juillet, Paris, 1934. pp. 23-25.

³⁴¹ Pacte caucasien (Journal de Genève), "Prométhée": Revue Mensuelle, Édition spéciale, Neuvième année, №92, juillet, Paris, 1934, pp. 26–28.

ერთიანი კავკასია იქნება თავისუფალი, სტაბილური და საერთაშორისო მნიშვნელობის მქონე რეგიონი, რომლის საშუალებით ევროპა კონფლიქტებისა და კრიზისების ეფექტურ დარეგულირებას შეძლებს.³⁴²

მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო პოლიტიკური კონიუნქტურის გამო, პაქტის პრაქტიკული განხორციელება ვერ მოხერხდა, იგი მნიშვნელოვან ისტორიულ წყაროდ რჩება, რომელიც ასახავს ემიგრანტი პოლიტიკოსების თეორიულ ხედვებს და ევროპული პოლიტიკური აზრის გავლენას კავკასიის ერთიანობის იდეის ფორმირებაში.

ჩვენ მიერ განხილული საკითხები აჩვენებს, რომ XX საუკუნის 30-60-იანი წლები ქართული ემიგრანტული პოლიტიკური აზრისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი პერიოდია. ქართველი ემიგრანტი მეცნიერები და პოლიტიკოსები აქტიურად მონაწილეობდნენ ევროპული ფედერალური და კონფედერაციული ინსტიტუტების ფორმირების პროცესებში. ეს გამოცდილება მნიშვნელოვანი საფუძველი გახდა კავკასიური კონფედერაციის იდეის განვითარებისთვის, რომლის იურიდიული და პოლიტიკური ჩარჩო ემიგრაციის პერიოდში ყალიბდებოდა. ასეთ კონტექსტში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მიხეილ მუსხელიშვილის ფედერალური ხედვები და მისი კონსტიტუციური პროექტი, რომელიც არა მხოლოდ კავკასიური ერთობის განმტკიცებას, არამედ იმ პერიოდის ფედერალური ევროპის კონსტიტუციური იდეების განვითარებასაც ემსახურებოდა.

მომდევნო თავში განხილული იქნება მიხეილ მუსხელიშვილის ფედერალისტური იდეები და მის მიერ შემუშავებული კონსტიტუციის პროექტი, რომელიც ევროპული ფედერაციის სამართლებრივი, პოლიტიკური და ინსტიტუციური მოწყობის ერთ-ერთ პირველ სისტემურ კონცეფციას წარმოადგენს. ამ კონტექსტში შეფასდება ფედერაციული მოდელის სამართლებრივი, პოლიტიკური და ინსტიტუციური საფუძვლები, რაც ევროპული ფედერალიზმის კონცეფციის უფრო სიღრმისეული ანალიზის შესაძლებლობას შექმნის.

³⁴² Gvazawa, Georges. "Conclusion", "Prométhée": Revue Mensuelle, Édition spéciale, Neuvième année, №92, juillet 1934, pp. 29-31, Paris.

**თავი VIII. ევროპული ინტეგრაციის
ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძვლები:
ქართველები ევროინტეგრაციის სათავეებთან
(XX საუკუნის 30–60-იანი წლები)**

მიხეილ მუსხელიშვილის ბიოგრაფიული შტრიხები

წარმოშობით ქართველი მეცნიერი, იურისტი, სტრასბურგის უნივერსიტეტის წამყვანი პროფესორი, ფედერალური ევროპის მოძრაობის ცენტრალური კომიტეტის წევრი, ევროპის ფორმირების ინტერნაციონალური ცენტრის ბიუროს ვიცე-პრეზიდენტი, ევროპის უნივერსიტეტთა ასოციაციის დამაარსებელი და გენერალური მდივანი, აკადემიური პალმის ჯილდოს კავალერი მიხეილ მუსხელიშვილი იგივე „მიშელ მუსხელი“ დაიბადა 1903 წლის 8(21) ივლისს, თბილისში ვახტანგ სოლომონის ძე მუსხელიშვილის ოჯახში.

ლევანდოვსკის გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ (18 წლის) მიშელ მუსხელი 1921 წლის ოქტომბრიდან მიდის ჯერ გოტინგენის და მიუნხენის, შემდგომ კი პარიზისა და ლიონის უნივერსიტეტებში სასწავლებლად იურიდიული განათლების მისაღებად. 1929 წელს იგი ასრულებს სორბონის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტს საერთაშორისო სამართლის სპეციალობით³⁴³. ხოლო პარალელურად 1932-33 წლებში იგი ლექციებს კითხულობს პარიზის უნივერსიტეტის საერთაშორისო გამოკვლევათა უმაღლეს ინსტიტუტში. 1935-48 წლებში ეგვიპტეში ქაიროს სამართლის ფრანგული სკოლისა და ქაიროს ფუადის უნივერსიტეტის ჯერ ექტრაორდინალურ, შემდეგ კი ორდინალურ პროფესორად მუშაობდა.

1946-48 წლამდე იგი იყო ამავე უნივერსიტეტის სამართლის კათედრის ხელმძღვანელი და ასევე, ეგვიპტის ხელისუფლების მრჩეველი საერთაშორისო სამართლისა და პოლიტიკის მეცნიერების მიმართულებით. ამის შემდგომ მ. მუსხელი ბრუნდება საფრანგეთში და 1948 წლიდან სიცოცხლის უკანასკნელ წლებამდე სტრასბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის წამყვანი პროფესორი იყო. მას ხშირად იწვევდნენ ლექციების წასაკითხად მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის წამყვანი უნივერსიტეტები, მათ შორის მიწვეული

³⁴³ ჯაფარიძე ე. ევროინტეგრაციის სათავეებთან, გამომც. უნივერსალი, 2019, გვ. 29-39.

პროფესორის სტატუსით ლექციები წაიკითხა 1953-54 წლებში ამერიკის შეერთებულ შტატებში, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა მისმა თეორიებმა (ფედერალიზმის თეორია და ფედერალური სტრუქტურები) ამერიკის ფედერალური სტრუქტურების განვითარებასა და მის ფუნქციონირებაში.

ევროპული თანამეგობრობისა და ერთიანი ევროპული კავშირის კონცეფციის პირველი იდეური დამაარსებელი მიშელ მუსხელი იყო, რომელიც ჯერ კიდევ მაშინ, როცა ჟან მონე და რობერ შუმანი საუბრობდნენ ევროპის გაერთიანების იდეაზე, მიშელ მუსხელი უკვე გამოდიოდა ძალიან მნიშვნელოვანი ინიციატივებით, როგორც ევროპის ინსტიტუციური მოწყობის ასევე ევროპეიზაციის სამართლებრივი ბაზის შექმნის აუცილებლობით, თუმცა სანამ უშუალოდ სამართლებრივ ინიციატივებზე გადავიდოდეთ ძალიან მნიშვნელოვანია ყურადღება გავამახვილოთ მისი შემოქმედების სამ უმნიშვნელოვანეს მოვლენაზე, რომელიც ეხება ევროპაში მნიშვნელოვანი ინსტიტუტების ჩამოყალიბებას, რომელმაც დასაბამი მისცა შემდგომ ევროპის ინსტიტუციონალურ განვითარებას და ევროინტეგრაციის პროცესს: პირველი ეს გახლდათ კვლევითი ცენტრის შექმნა, რომელმაც მთელი ევროპა მოიცვა. მ. მუსხელმა 1948-1949 წლებში შეიქმნა სსრკ-ისა და აღმოსავლეთ ევროპის (ე. წ. სოციალისტური) სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი, რომელიც 18 წელი სათავეში ედგა, რომელსაც შემდგომ მას „მუსხელის“ ცენტრი უწოდეს (ეხლაც მუსხელის ცენტრი ქვია). „მუსხელის“ ცენტრი წარმოადგენდა პოლიტოლოგიისა და საერთაშორისო სამართლის, სოვეტოლოგიის დარგის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ცენტრს საფრანგეთში, რომელიც მუშავდებოდა ევროინტეგრაციის და ევროპული საზღვრების მოშლის იდეა. იგი იყო პირველი ქართველი და ერთ-ერთი პოლიტიკური მოღვაწე მსოფლიოში, რომელმაც ევრო გაერთიანების და ევროპული საზღვრების აღების იდეა წამოაყენა და დაიცვა.

მეორე, იგი ევროპის საბჭოს შექმნასა და ჩამოყალიბებაში (1949 წ.) თავიდანვე იღებდა მონაწილეობას, რომელმაც სათავე დაუდო ადამიანის უფლებების დაცვის გარანტიას ევროპაში, 1952 წლიდან მიშელ მუსხელი „ევროპის საბჭოს საკონსულტაციო ასამბლეის წარმომადგენლის მანდატის“ მფლობელი ხდება და იგი აქტიურად ერთვება ევროპის საბჭოს საქმიანობაში.

მესამე, ეს გახლდათ „ქართულ ევროპული მოძრაობა“ პირველი აპოლიტიკური გაერთიანება, რომელიც ორიენტირებული იყო დემოკრატიულ ფასეულობებზე და ლიბერალურ ღირებულებებზე. 1953 წლის 10 აგვისტოს სტრასბურგში ოფიციალურად დაარსდა პირველი „ქართულ-ევროპული მოძრაობა“, რომლის სულისჩამდგმელი და ინიციატორი მიხეილ მუსხელიშვილი იყო. „ქართულ-ევროპული მოძრაობა“,

საფუძვლად დაედო 1953 წლის 7 აპრილს, ქ. მიუნხენში შეკრებილი დამფუძნებელი კრების მიერ შემუშავებული და დამტკიცებული შემდეგი წესდება: 1) ქართველთა შორის ევროპის სახელმწიფოთა კავშირის და მასში სუვერენული, დემოკრატიული საქართველოს შესვლის აუცილებლობის იდეის გავრცელება. 2) გაცნობა უცხოელთათვის, რომ საქართველო მუდამ იყო სულიერად და კულტურულად ნაწილი ევროპისა და სურს გახდეს მისი წევრი. ამ მიზანთა მისაღწევად, იგი უკავშირდება კავკასიელ მეზობელთა და ევროპის სხვა ერთა ევროპულ მოძრაობებს. მოძრაობის წესდებაში ხაზგასმულია, რომ „ქართულ-ევროპული მოძრაობა“ არ იყო კუთვნილება რომელიმე პარტიისა ან ჯგუფისა. მასში მონაწილეობის მიღება შეეძლო ნებისმიერ ქართველს, განურჩევლად რელიგიური მრწამსისა და პოლიტიკური შეხედულებებისა, ვინც აღიარებდა საქართველოს სუვერენობას და იზიარებდა ევროპის მთლიანობის იდეას.

რაც შეეხება ევროინტეგრაციის სამართლებრივ პროცესს მ. მუსხელის შემოქმედებიდან გამოვარჩევდით შემდეგ ინიციატივებს:

მ. მუსხელმა 1948 წელს ფრანგ კონსტიტუციონალისტ გასტონ სტეფანთან ერთად ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი დაწერა: Michel Mouskhely, Gaston Stefani, "Draft of a European Federal Constitution 1948", სადაც დეტალურად განერილია პოლიტიკური და სოციალური დემოკრატიის პრინციპები, რაც დაფუძნებულია მშვიდობაზე და სოციალურ სამართალზე ფედერაციის ერთიანობაში და ფედერაციული სახელმწიფოების სხვადასხვაობაში. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ თანამედროვე ევროპული სამართალი დღესაც საზრდოობს მიხეილ მუსხელიშვილის მიერ ინიცირებული სამართლის პრინციპებით (განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი ფუნდამენტალური ნაშრომები, ადამიანის ძირითად უფლებებზე და თავისუფლებებზე

1. Michel Mouskhely, Gaston Stefani, "Draft of a European Federal Constitution 1948";
2. Michel Mouskhely, L'Europe face au federalisme; 1949;
3. Michel Mouskhely, Europa Aeterna, 1956;
4. Michel Mouskheli. L'equite en Droit International Modern. Paris. 1933;
5. Michel Mouskheli. Autonomie. 1934;
6. Michel Mouskheli. Le Plebiscite de la Sarre. 1933;
7. Michel Mouskheli. La theorie juidique de l'Etat federal: 60 fr. (J. Pedone) 1931).³⁴⁴

³⁴⁴ Archives personnelles de Mikheil Muskhelishvili, Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg.

1950 წლის 6 აგვისტოს სტრასბურგში, ევრო კონფერენციის გახსნის წინა დღეს, ევროპის 8 ქვეყნის და 300 ზე მეტ სტუდენტმა, ევროგაერთიანების მგზნებარე ინიციატორის მიშელ მუსხელისა და სამი სხვა მომხრე პროფესორის წინამძღოლობით, მოშალა საფრანგეთ-გერმანიის სასაზღვრო ინფრასტრუქტურა და აღმართა ერთიანი ევროპის დროშა, „ჩვენ მხოლოდ პატარა კოცონი დავანთეთ, დიდი ცეცხლი ეხლა სტრასბურგში უნდა გაჩაღდეს, რომ ევროპული გულებიც აინთოს“, თქვა მაშინ მიშელ მუსხელმა³⁴⁵.

1955 წლის სექტემბერში ქ. ტრიესტში გამართულ მსოფლიო კონგრესზე, რომელშიც წარმოდგენილი იყო 18 ქვეყნის 120 წარმომადგენელი, კონგრესზე მთავარმა მომხსენებელმა მიშელ მუსხელმა მიმართა მსოფლიოს ცივილიზებული სამყაროს მესვეურებს: ახლა დადგა დრო ევროპელთა ინტელექტუალური და კულტურული ერთობის გაერთიანების შესახებ, რაც მაშინათვე გულისხმობდა ერთიანი ევროპული განათლების სისტემის მოდერნიზაციის ინიციატივებს, დღევანდელი ბოლონიის პროცესთან მიახლოებულ პროექტს, ევროპის ინტელექტუალური მასის მობილობისა და ერთმანეთთან დაახლოების პერსპექტივებს, ევროპის საგანმანათლებლო პროგრამების ჰარმონიზაციას. მიშელ მუსხელი ჯერ კიდევ მაშინ გამოდიოდა ინიციატივით, რომ მომხდარიყო ევროპის ქვეყნების უმაღლეს სასწავლებლებში, სწავლების საერთო მეთოდების შემუშავება, ევროპის უმაღლესი სასწავლებლების პროფესორ-მასწავლებელთა და სტუდენტთა მობილობა და გონივრული ურთიერთობების განვითარება.

მ. მუსხელი ბრიუსელში გამოდიოდა ინიციატივით ევროპის საერთაშორისო ტრიბუნებზე ერთიანი ევროპული ბაზრის შექმნის აუცილებლობის შესახებ. 1958 წლის 23-27 აპრილს ბრიუსელში მსოფლიო გამოფენის C.E.C.A-ს პავილიონში შედგა ევროპელ პროფესორთა ასოციაციის მორიგი კონგრესი, რომლის მუშაობის დღის წესრიგში იყო ორი საკითხი: ევროპის საერთო ბაზარი და ევროპის საერთო დაწესებულებები. მოხსენებები ეხებოდა ევროპის ეკონომიკური მთლიანობის იურიდიულ ბუნებას და მის საერთო ასპექტს, მის ფსიქოლოგიურ მხარეს. მ. მუსხელიშვილმა კი ვრცელი მოხსენება წაიკითხა, ევროპის საერთო ბაზრის შექმნის, მისი ინტეგრაციის (მთლიანობის) შესახებ. იგი მიიჩნევდა, რომ ევროპის გაერთიანების შემდგომ უნდა მოხდეს ევროპის ბაზრის გაერთიანება, რაც გაადვილებდა სავაჭრო კავშირებს ქვეყნებს შორის და შექმნიდა ერთიან საბაზრო სისტემას ევროპის კონტინენტზე. საერთო ბაზრის სისტემის შექმნა ხელს შეუწყობდა ევროპული ქვეყნების გაერთიანებას და გაერთიანების შემდგომ მის საერთო სიმტკიცის შენარჩუნებას.

³⁴⁵ Spiegel der Sudpfalz, Thema am Samstag, revolution fur Europain St. Germanshof, Samstag, 5 August, 2006.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შიძლება ითქვას, რომ მ. მუსხელიშვილი მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ევროინტეგრაციის განვითარებასა და მის ჩამოყალიბებაში, კერძოდ: ა). 1948 ფრანგ კონსტიტუციონალისტ გასტონ სტეფანთან ერთად შექმნა ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი, რომლის მნიშვნელოვანი დებულებანი საფუძვლად დაედო თანამედროვე ევროპული კავშირის სამართალს; ბ). ერთიანი ევროპული ბაზრის შექმნისა და ევროგაერთიანების პოლიტიკური ინსტიტუციების დაარსების იდეით (რაც მერე განხორციელდა საერთო ბაზრის, ევროპარლამენტის, ევროკომისიის, ევროკავშირის საბჭოს და სხვათა შექმნით). გ). ევროპულ საგანმანათლებლო სივრცის მოდერნიზაცია და ევროპულ საგანმანათლებლო სისტემების და პროგრამების ჰარმონიზაცია (რაც მერე განხორციელდა ე.წ. „ბოლონიის პროცესის სახით“). დ). ევროპაში საზღვრების მოშლის და უვიზო მიმოსვლის კონცეფციით (რაც მოგვიანებით განხორციელდა ე.წ. შენგენის ვიზის სახით, რამაც ევროკავშირში ფაქტობრივად საზღვრები მოშალა). მ. მუსხელის იდეის რეალიზაციამ თანამედროვე საქართველოშიც დამოუკიდებლობიდან 35 წლის შემდეგ „ვიზა ლიბერალიზაციის“ სახით ნაყოფიერი შედეგი გამოიღო; 2017 საქართველომ შენგენის წევრ ქვეყნებში უვიზოდ გადაადგილების უფლება მიიღო ვიზა ლიბერალიზაციის სახით³⁴⁶.

მ. მუსხელი ძლიერ გატაცებული იყო ალპინიზმით ხშირად დადიოდა სალაშქროდ. 1964 ზაფხულში იტალიის ალპებში ერთ-ერთი ასვლის დროს დაოსტას ხეობაში მწვერვალ სევეინის დაპყრობის შემდეგ, დაშვებისას იგი კლდიდან ჩამოვარდა და ტრაგიკულად დაიღუპა. დაკრძალულია სტრასბურგ-რობერტსოს ჩრდილოეთ სასაფლაოზე.

2019 წელს მოძიებული და აღმოჩენილი იქნა მიშელ მუსხელის საფლავი, რომელიც მანამდე დაკარგულად ითვლებოდა.

2019 წელს სტრასბურგში გაიხსნა მიშელ მუსხელის სახელობის საკვირაო სკოლა, სადაც ქართველი ემიგრანტი ბავშვები სწავლობენ სხვა ქართველ მოღვაწეებთან ერთად მიშელ მუსხელის შემოქმედებასაც.

2022 წელს გაიხსნა საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში მიხეილ მუსხელიშვილის სახელობის ლაბორატორია.

2023 საქართველოს პრეზიდენტმა მიხეილ მუსხელიშვილი (სიკვდილის შემდეგ) ბრწყინვალეების ორდენით დააჯილდოვა.

2023 წელს საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის, ემიგრაციის მუზეუმის განყოფილებაში (შენობაში) 8 მაისისთვის მოეწყო მიშელ მუსხელის სტენდი, სადაც განთავსებული იყო მ. მუსხელის ბრწყინვალეების ორდენი და მისი საარქივო დოკუმენტები.

³⁴⁶ ჯაფარიძე ე., სუპრანაციონალური პოლიტიკა ევროკავშირში, გამომც. იურისტების სამყარო, 2024

2023 წლის 27 დეკემბერს საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულმა აკადემიამ დააწესა პროფესორ მიხეილ მუსხელიშვილის სახელობის აკადემიური პრემია პოლიტიკის მეცნიერების დარგში.

ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძვლები

საქართველოს ევროკავშირთან ურთიერთობა მნიშვნელოვნად გა-
ნსაზღვრავს ჩვენი ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის დღის
ნესრიგს, შესაბამისად საქართველოში ევროკავშირის, როგორც გლო-
ბალურ მნიშვნელობის პოლიტიკური და ეკონომიკური ცენტრის გა-
ვლენა უაღრესად დიდია. პრაქტიკულად არ არსებობს მიმართულება,
რომელიც გავლენას არ ახდენს საქართველო-ევროკავშირის ურთიე-
რთიანამშრომლობაზე, ეს იქნება პირველ რიგში უვიზო მიმოსვლა,
სამართლებრივი, სამეცნიერო, ეკონომიკური თუ სხვა მიმართულე-
ბები, ასევე ევროკავშირში განვევრიანების ამოცანა, რომელიც დღე-
მდე მნიშვნელოვანი გამოწვევაა. ქართული საზოგადოებისთვის დღი-
თი-დღე იზრდება ინტერესი ევროკავშირის მიმართ, განსაკუთრებით
ევროპული ფასეულობებისა და უვიზოდ მიმოსვლის საკითხებთან
დაკავშირებით, რომელიც ევროკავშირი ამ მხრივ არის ევროპის სა-
ხელმწიფოთა კავშირი, რომელიც ფუნქციონირებს ევროკავშირის
ინსტიტუტების მეშვეობით. ამ თვალსაზრისით ევროკავშირი მართ-
ლაც უნიკალური სისტემაა, რომლის წევრი ქვეყნები ნებაყოფლობით
თმობენ ზოგიერთ სუვერენულ უფლებამოსილებებს და სწორედ ეს
თავისებურება გახდა ევროკავშირის შექმნისა და სისტემურად ფუნ-
ქციონერების ფუძემდებლური პრინციპი. საბოლოოდ, სწორედ ეს
ფედერალური პრინციპები გახდა საფუძველი ევროპული გაერთიან-
ებისა, რომელიც მანამდე საკმაოდ რთული და გრძელი გზა გაიარა.
ევროპული გაერთიანების იდეა ისეთივე ძველია და სიღრმისეულია,
როგორც ევროპული იდეა სუვერენული სახელმწიფოებისა. მეოცე
საუკუნის ორმა დამანგრეველმა მსოფლიო ომმა ევროპული საზოგა-
დოება დააფიქრა მჭიდრო სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობებისა
და მშვიდობის უზრუნველყოფისთვის ქმედითი პოლიტიკური და სა-
მართლებრივი ინსტრუმენტების შექმნის აუცილებლობაზე. ევროპის
კონტინენტზე შექმნილმა რეალობამ და საერთაშორისო სამართლის
ურთიერთობების სახეცვლილებამ განაპირობა საერთაშორისო სამა-
რთლის თეორიაში ცვლილებების შეტანა³⁴⁷, ევროპული თანამშრომ-
ლობის იდეა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ გადადის თანაცხოვრე-

³⁴⁷ Visscher, C.d. (1968). Theory of reality in public International law, Princeton, New Jersey, University press.

ბის რეჟიმიდან ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობების ინსტიტუციურ დონეზე³⁴⁸.

პირველი მსოფლიო ომის დასრულებამ ევროპული იდეის განვითარებას ახალი ბიძგი მისცა. ევროპული ინტეგრაციის გზით ევროპის ფედერაციის ჩამოყალიბების იდეა დასაბამს 1920-იანი წლებიდან იღებს, რომლის თეორიულ-იდეოლოგიური საფუძვლები ეკუთვნის ავსტრიელ-უნგრელ ფილოსოფოსსა და დიპლომატს რიჩარდ კუდენჰუვე კალერგის, რომელმაც უნიფიცირებული ევროპული სახელმწიფოს შესახებ თავისი მოსაზრებები ასახა ნაშრომში „პან-ევროპა“. 1923 წელს გამოაქვეყნა მანიფესტი „პან-ევროპა“, მისი აზრით, ევროპის სახელმწიფოები უნდა გაერთიანებულიყო, რომ ევროპა არსებული მძიმე ეკონომიკური კრიზისიდან მალე გამოსულიყო. პოლიტიკური თვალსაზრისით იგი საერთო სამხედრო კავშირის შექმნის ინიციატივით გამოდიოდა, რომელიც დაიცავდა ევროპის აღმოსავლეთ ტერიტორიებს რუსეთის აგრესიისაგან. მან ამ მოძრაობას არაერთი ნაშრომი მიუძღვნა, (მათ შორის „პან ევროპა“-Pan-Europa, 1923), Kampf um Europa (1949), Ein Leben fur Europa (1966) და სხვა. 1938 წლებში იგი იძულებული გახდა შეენეცვიტა აქტივობები და ამერიკაში წასულიყო. თუმცა იგი არ ეგუებოდა მის წინააღმდეგ წარმოებულ კამპანიას და მოგვიანებით მან ევროპის საბჭოს გაერთიანებული ევროპის დროშის პროექტი შესთავაზა, მაგრამ ქრისტიანული ჯვრის არსებობის გამო იგი დაიწუნეს. 1955 წელს კი გაერთიანებულ ევროპას ახალი ჰიმნი წარუდგინა ბეთჰოვენის მეცხრე სიმფონიის უკანასკნელი ნაწილი „სიხარულის ოდა“ და დღესაც ევროკავშირის ოფიციალურად აღიარებული ჰიმნია. თუმცა ევროკავშირის ენებს შორის დისკრიმინაციის თავიდან ასაცილებლად, ევროკავშირის ჰიმნს ოფიციალური ტექსტი არა აქვს და მაშასადამე არ იმღერება.

პან-ევროპული მოძრაობის დამფუძნებლად მიიჩნევა ჰაბსბურგების დინასტიის უკანასკნელი პრინცი ოტო ფონ ჰაფსბურგიც, რომელიც იყო ევროპული გაერთიანების მტკიცე მხარდამჭერი და საერთაშორისო პან-ევროპული კავშირის (მოძრაობის) თავმჯდომარე 1973-2004 წლებში.

ძალზედ მნიშვნელოვანია არისტიდ ბრიანის მიერ 1930 წლებში ერთა ლიგაში დარეგისტრირებული მემორანდუმი ევროპული ფედერალური კავშირის ორგანიზების შესახებ. სამწუხაროდ შემდგომი განვითარება მას აღარ მოჰყოლია. კალერგისა და ბრიანის აქტიური მხარდამჭერი იყო ედუარდ მარი ერიო, რომელმაც 1924 წელს ოფიციალურად დაუჭირა მხარი საერთაშორისო პან-ევროპულ მოძრაობას.

³⁴⁸ W.G. Friedman. (1964). The changing Structure of international Law. Columbia University press.

ევროპის გაერთიანების იდეას თანამედროვეობაში (XX საუკუნის 40-50 წლებში) სხვადასხვა ეტაპზე სხვადასხვა მოქმედი გმირები ჰყავდა. ამიტომ ჩვენ კვლევის საგანი ევროპული თანამეგობრობის ჩამოყალიბების პოლიტიკური ინიციატორების შესწავლა და ანალიზი გახლავთ. მისი შესწავლისას ჩვენ გვერდს ვერ აუვლით ევროპული კავშირის დამფუძნებელ მამებს: კონრად ადენაუერს - ევროპული თანამეგობრობის ჩამოყალიბების ერთ-ერთ აქტიურ ინიციატორს, რომელმაც პრეზიდენტ შარლ დე გოლთან მოლაპარაკებით, 1963 წელს, ერთ დროს ორმა მტრულმა სახელმწიფომ ხელი მოაწერა „მეგობრობის ხელშეკრულებას“, რომელიც ევროპული ინტეგრაციის ერთ-ერთი წინაპირობა გახდა. მნიშვნელოვანი იყო ასევე იოსებ ბეკის წვლილი ქვანახშირისა და ფოლადის საზოგადოების ჩამოყალიბებაში. ჯოან ვილიამ ბეინი - რომელიც გამოდიოდა თანამეგობრობაში ერთიანი ბაზრის ჩამოყალიბების იდეით ე.წ. „ბეინის გეგმით“. ბეინის გეგმამ გაამართლა და 1957 წელს ხელი მოეწერა ევროპის ეკონომიკურ თანამეგობრობას და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანების ჩამოყალიბებას. უინსტონ ჩერჩილი — ერთ-ერთი პირველთაგანი, რომელიც გამოვიდა ერთიანი ევროპული სივრცის შექმნის იდეით. იგი ევროპის სტაბილურობისა და ეკონომიკური აღმშენებლობის საფუძვლად გაერთიანებული ევროპის სახელმწიფოს კონცეფციას მიიჩნევდა. ამაზე მეტყველებს 1946 წელს ციურიხის უნივერსიტეტში წარმოთქმული მისი სიტყვები; კარგი იქნება თუ შეიქმნება რაღაც მსგავსი ევროპის შეერთებული შტატებისა, როგორც თავისუფლებისა და უსაფრთხოების სივრცე და შეიქმნას ერთიანი ევროპული არმია ევროპულ დიპლომატიასთან ერთად, რათა ძლიერი და ერთიანი არმია იყოს ევროპაში მშვიდობის გარანტია.

ალპიერო სპინელის მოღვაწეობამ მნიშვნელოვნად გააძლიერა ევროპარლამენტის როლი, როგორც ევროკავშირის ერთ-ერთი მთავარი ინსტიტუტი, მის სახელს უკავშირდება 1984 წლის ე.წ. „სპინელის გეგმა“ და ევროპული კავშირის დაარსების ხელშეკრულების პროექტი. პაულ ჰენრი სპაკმა აქტიური მონაწილეობა მიიღო ქვანახშირისა და ფოლადის გაერთიანების ჩამოყალიბებაში და მხარს უჭერდა ევროპული ინტეგრაციის იდეას. ჟან მონე, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ევროპის ფოლადისა და ქვანახშირის გაერთიანებას, რომელიც აღმასრულებელი ორგანოს პრეზიდენტად აირჩიეს და ხელმძღვანელობდა გაერთიანებას 1952-1955 წლებში.

რობერ შუმანი — ევროპული კავშირის თანადამფუძნებელი, ჟან მონესთან ერთად ჩამოაყალიბა შუმანის გეგმა, რომელიც გამოქვეყნდა 1950 წლის 9 მაისს და სწორედ ეს დღე მიიჩნევა ევროპული კავშირის დაარსების თარიღად. 1951 წლის აპრილში პარიზში ექვსმა სახელმწიფომ ხელი მოაწერა ევროპის ქვანახშირისა და ფოლადის გაერთიანებას,

ამ პერიოდიდან დაიწყო ევროპის, როგორც სამშვიდობო ინიციატივის ამოქმედება³⁴⁹.

ახალი ევროპის ხედვით არსებობდა ევროპის სამომავლო ინტეგრაციის ორი ძირითადი მიდგომა: ფედერალური და ფუნქციონალური. ფედერალური მიდგომის მთავარი იდეა იმაში მდგომარეობდა, რომ ადგილობრივმა, რეგიონულმა, ეროვნულმა და ევროპის ხელისუფლებამ შეთანხმებით ითანამშრომლონ ერთმანეთთან. ფუნქციონალური მიდგომა კი ითვალისწინებდა ეროვნული სუვერენიტეტის ეტაპობრივ გადასვლას თანამეგობრობის დონეზე. ეს ორივე მიდგომა გაერთიანდა იმ მოსაზრების გარშემო, რომ ეროვნული და რეგიონული ხელისუფლება უნდა მართავდეს დამოუკიდებლად, თუმცა ამავდროულად უნდა ექვემდებარებოდეს დემოკრატიული ევროპის ინსტიტუტებს. შესაბამისად ფედერაციის სუბიექტები ნებაყოფლობით ერთიანდებიან და ფედერაციის სუბიექტები და ფედერაცია თანხმდებიან სუვერენული კომპეტენციების გამიჯვნის გზით სასურველი ბალანსის დამყარებაზე. მათემატიკურ ენაზე, რომ ვთქვათ სწორედ ეს გახდა მიშელ მუსხელის ფორმულა (ე. წ რეცეპტი), „ევროპული ფედერალიზმი (კონცეფცია, რომელსაც კლასიკური ფედერალიზმი შეგვიძლია ვუწოდოთ, რომელიც განავრცეს მეოცე საუკუნის განზომილებაშიც, ალექსანდრ მარკი), როგორც ევროკავშირის მართვის სუპრანაციონალური მოდელის საფუძველი“. ანუ ევროპის უნიფიკაცია ფედერალიზაციის მოდელით, რაც გულისხმობს „კავშირს“ და არა „ერთობას“. „ფედერალიზმი საზღვრების გარეშე“, იგივე „არადოგმატური“ ფედერალიზმის იდეის შემოტანას და მის დამკვიდრებას, რაც მოგვიანებით საფუძვლად დაედო ევროკავშირის სამართლებრივ სუპრანაციონალიზმის მექანიზმს.

ევროპული ფედერალიზმის კორელაცია ევროკავშირის მართვის სუპრანაციონალურ პოლიტიკაში მოგვიანებით განხორციელდა საფრანგეთის ყოფილ პრემიერ-მინისტრ რობერ შუმანის მიერ მიღებული 1950 წლის 9 მაისის ისტორიული დეკლარაციით, რომელიც ზუსტად იმეორებს მიშელ მუსხელის მიერ 1948 წელს გამოქვეყნებულ ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის ტექსტის არა მხოლოდ სულისკვეთებას, არამედ ევროპის უნიფიკაციის საკითხის მიმართ ზოგად მიდგომებსა და მიზნებს.

ევროპული ფედერალისტური მოძრაობის, ხალხთა მუდმივი კონგრესის ხელმძღვანელი მ. მუსხელი, რომელიც ფედერალისტური ინიციატივების სათავეში იყო, დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა და მეგობრობდა ევროპის საპარლამენტო ასამბლეის პირველ პრეზიდენტ რობერ შუმანთან. ისინი ხშირად საუბრობდნენ ფედერალური სტრუქტურების

³⁴⁹ ევროპული კავშირის დამფუძნებელი მამები, ევროპული კომისიის გამომცემლობა, 2012.

ჩამოყალიბების აუცილებლობაზე, რაზეც შემდგომ მიმელ მუსხელმა საგანგებოდ (შუშანი თხოვნით) 1964 წელს დაწერა ნაშრომი „ფედერალური სტრუქტურები“ (ალექსანდრ მარკის წინასიტყვაობით, რომელიც მას რევოლუციურ ნაშრომს უწოდებს), სადაც გაცხადებულია, თუ როგორ მუშაობს ევროკავშირის სუპრანაციონალური მოდელი, რომლის სუვერენული კომპეტენციები სრულიად უნიკალური მეთოდით იქნა გადანაწილებული ევროკავშირის წევრ ქვეყნებსა და ევროკავშირის ინსტიტუტებს შორის. შესაბამისად, ევროკავშირის ახალი არქიტექტურის ჩამოყალიბება უმნიშვნელოვანეს ნაწილს წარმოადგენდა, რომელიც 1993 წელს ევროპის გაერთიანებების წევრ სახელმწიფოთა შორის დადებული ხელშეკრულების გზით შეიქმნა. ევროპის კავშირი სამ საყრდენზე დგას: ევროპის გაერთიანება (პირველი საყრდენი), ერთიანი საგარეო და უსაფრთხოების პოლიტიკა (მეორე საყრდენი) და მართლმსაჯულებასა და შინაგან საქმეებში თანამშრომლობა (მესამე საყრდენი). მეორე და მესამე საყრდენის კომპეტენციაში შემავალი საკითხები მთავრობათშორისი თანამშრომლობის პროცედურებით წყდება, განსხვავებით პირველი საყრდენისაგან (ევროპის გაერთიანება), სადაც გადაწყვეტილებათა მიღებისათვის გაერთიანების მეთოდი გამოიყენება.

ამრიგად, ევროპის არქიტექტურა გულისხმობს სხვადასხვა ორგანიზაციის, ინსტიტუციის, ხელშეკრულებისა და ტრადიციულ ურთიერთობათა ერთობლიობას, რომლებიც ქმნიან ევროპულ სივრცეს, სადაც სახელმწიფოები ერთობლივად მუშაობენ საერთო ინტერესის საკითხებსა თუ პრობლემებზე, რამაც უკეთესობისაკენ მნიშვნელოვნად შეცვალა ევროპის პოლიტიკური ცხოვრება.

ევროპის ისტორიის პარალელურად ძალიან მნიშვნელოვანია ევროპული გაერთიანების იდეის შესახებ საქართველოს პოზიცია, ვინაიდან საქართველო ოდითგანვე ევროპის ისტორიის მონაწილეა. ის დასაბამითვე იყო ჩართული კაცობრიობის იმ სულიერ განვითარებაში, კულტურულ, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ფორმაციათა შექმნაში, რომლებიც ევროპის ცხოვრების არსს გამოხატავს. საქართველო არის საუკუნეთა განმავლობაში წვლილის შემტანი ევროპის შემოქმედებაში. კოლხ-იბერთაგან განეული შრომა, მათი თანაღვანლი ელინური მსოფლიოს წარმოშობასა და შექმნაში ქართველ ერს დღესაც ასაზრდოებს, დღესაც ჰმატებს შინაგან ძალასა და ღონეს და, ამავე დროს, ეს თანაღვანლი არის წილი შეტანილი ევროპის კულტურის საძირკვლის ჩაყრასა და მის გაშლაში. ძვ.წ.ალ-ის მეორე ათასწლეულში კავშირები საქართველოსა და ევროპას შორის ასახულია არგონავტების მითში და, ასევე, ძვ. წ. მესამე საუკუნეში ქართლის პირველი მეფეების აზოს და ფარნავაზის მეფობის დროს, სადაც ნათქვამია, რომ მათ კარგი კავშირები ჰქონდათ დასავლეთის სახელმწიფოებთან. ქართველი მეფე-

ები ოდითგანვე ცდილობდნენ შეექმნათ ევროპულ სახელმწიფოებთან კავშირის სისტემა. კერძოდ, ქართველ მეფეებს სამი საუკუნის განმავლობაში ამოძრავებდათ სურვილი, შეექმნათ ევროპის ქრისტიან მეფეთა კავშირის სისტემა, ამ მიზნით, სამცხის მთავარმა ყვარყვარე ათაბაგმა მე-15 საუკუნეში შექმნა კავკასიის ერთა კოალიცია სპარსეთის მფლობელ უზუნ ჰასანთან ერთად და ელჩები წარგზავნა ევროპის მეფეებთან შემდეგი სურვილით, რომ ერთობლივი ძალებით განედევნათ ევროპიდან ოსმალეთი, როცა თურქებმა კონსტანტინეპოლი აიღეს 1453 წელს. თავის მხრივ, ლუარსაბ პირველიც მიმონერას აწარმოებდა რომის პაპ პავლე მეორესთან (1534-1549) წლებში. თეიმურაზ პირველმა (1605-1648) კი 1625 წელს წარგზავნა ელჩი ნიკიფორე (ნიკოლოზ) ირბახი მოსალაპარაკებლად რომის პაპ ურბან მერვესთან, გერმანიის იმპერატორთან, ესპანეთის მეფესთან, ფლორენციის მმართველსა და პოლონეთის მეფესთან. ვახტანგ მეექვსემ კი (1703-1724) სულხან-საბა ორბელიანი მიავლინა საფრანგეთის მეფე ლუდოვიკ მეოთხემეტესთან, რომელიც ქართველი მეფის სახელით საფრანგეთის მეფეს აღუთქვა ფრანგი ვაჭრებისათვის აღმოსავლეთით ინდოეთსა და ჩინეთში მიმავალი გზების დაცვა. ევროპელ მეფეებთან კავშირის დამყარებას ლამობდა აგრეთვე ქართ-კახეთის მეფე, ბაგრატიოვანთა შთამომავალი ერეკლე მეორე (1744-1798). მართალია, ქართველ მეფეთა იმედები და მოლოდინები ვერ გამართლდა მაშინ, რადგან 1801 წელს რუსეთმა დაარღვია ხელშეკრულება და მოახდინა საქართველოს ფაქტობრივი ანექსია. 1918-1921 წლებში, საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდში, ქვეყანას კვლავ მიეცა შანსი დასავლურ ოჯახში ინტეგრაციისა, ქართველი დიპლომატების ძალისხმევით საქართველო აღიარებულ იქნა „დე ფაქტო“ და „დე იურედ“ ევროპის წამყვანი სახელმწიფოების მიერ, მაგრამ ისევ რუსეთის აგრესია და თბილისის თავზე აფრიალდა კომუნისტური დროშა, რამაც კიდევ ერთხელ შეაფერხა საქართველოს ინტეგრაცია დასავლურ სამყაროსთან. მიუხედავად ამ ისტორიული ბედუკუღმართობისა, საქართველოს არასოდეს შეუწყვეტია ბუნებრივი მსვლელობა და სულიერი კავშირი ევროპასთან. რუსული ოკუპაციის შემდეგ საქართველოს მთავრობა ემიგრაციაში წავიდა. ემიგრაციაში მყოფი პოლიტიკური ელიტა განაგრძობდა ბრძოლას საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისა და ევროპასთან ინტეგრაციისათვის. შესაბამისად აქ წარმოდგენილი ავტორები მნიშვნელოვანია იმ მხრივ, რომ მათ ემიგრაციაში ძნელბედობის ჟამს შეძლეს და თითო აგური მაინც დადეს უკეთესი მომავალი ქართულ-ევროპული ურთიერთობის გასაუმჯობესებლად და მათ დასაახლოებლად. მართალია, მიხეილ მუსხელიშვილი ვერ მოესწრო ამას, მაგრამ მათ მიერ განეული ღვაწლი დღესაც კვებას და ასაზრდოებს ევროპასთან ინტეგრაციის პროცესს.

მიხეილ მუსხელიშვილის იდეა ევროპის გაერთიანების შესახებ

მიხეილ მუსხელის შემოქმედებიდან განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია სუპრანაციონალიზმის საწყისებზე და მის კორელაციაზე ევროპულ ფედერალიზმთან მ. მუსხელის შრომების „ევროპა ფედერალიზმის პირისპირ“ და „ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტზე“ დაყრდნობით (ამ უკანასკნელი ნაშრომის ნახვა შესაძლებელია დანართში), რომელმაც ნათლად აჩვენა, რომ მისმა სამართლებრივმა კონცეფციებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ევროპული გაერთიანების შექმნასა და მის ინსტიტუციურ განვითარებაში. კერძოდ, მ. მუსხელმა ევროპული გაერთიანების ფუნქციონირება და განვითარება წმინდა სამართლებრივ და კონსტიტუციურ დონეზე განსაზღვრა და მას ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი უწოდა, რომელიც შემდგომ იხელმძღვანელებდნენ ფედერალური სახელმწიფოები, ეს იყო მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ცივილიზებულ სამყაროში სახელმწიფოს (კავშირის, გაერთიანების) მოწყობის ყველაზე მისაღები და გავრცელებული ფორმა, რომელიც ევროპის სახელმწიფოებმა დაიწყეს ფიქრი ფედერალური მოწყობის განვითარებასა და მის სრულყოფილად ჩამოყალიბებაზე. წმინდა სამართლებრივი თვალსაზრისით ფედერაციას უწოდებენ ისეთ სახელმწიფოს (კავშირის, გაერთიანებას), რომელიც დაყოფილია ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ ავტონომიებად და შეზღუდული უფლებით აღჭურვილ სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნებს წარმოადგენენ. რომლის შედეგადაც მიიღება ერთი ახალი თვისობრივი სახელმწიფო. ფედერაციის სუბიექტებს შესაძლოა წარმოადგენდნენ შტატები, მიწები, რესპუბლიკები, პროვინციები, მათ არ გააჩნიათ სუვერენიტეტი, მაგრამ სარგებლობენ დამოუკიდებლობით ადგილობრივი მმართველობის კუთხით. ფედერაციის სუბიექტებს შეიძლება ჰქონდეთ ისეთი სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტები, როგორიცაა საკანონმდებლო ხელისუფლება, სასამართლო ხელისუფლება, ერთიანი სავალუტო პოლიტიკა და სხვა. მაგრამ ფედერაციულ სახელმწიფოში (კავშირში) ყველაზე რთული და მთავარი საკითხია, კომპეტენციათა გამიჯვნა ცენტრალურ ხელისუფლებასა და ფედერაციის სუბიექტთა შორის. ამ შემთხვევაში ფედერაცია - წარმოადგენს ერთ სახელმწიფოში, რამდენიმე სუბიექტის სახელმწიფოებრივ-ტერიტორიულ გაერთიანებას, რომელიც ორიენტირებულია საერთო მიზნის მიღწევაზე, ფედერალური ხელისუფლების მეშვეობით, იმ პირობით რომ ფედერაციაში შემავალ თითოეულ სუბიექტს შეუნარჩუნდება განსაზღვრული დამოუკიდებლობა ფედერაციის ფარგლებში. ფედერაციული სახელმწიფოს არსებობას განსაზღვრავს სახელმწიფოსა და მისი შემადგენელი ერთეულების

(ნაწილების) ურთიერთდამოკიდებულების ხასიათი, კერძოდ თუ რა დონის კონტროლს ახორციელებს ფედერალური ხელისუფლება ფედერაციის სუბიექტებზე და რა სახით ხორციელდება აღნიშნულ სუბიექტებს შორის პოლიტიკურ-სამართლებრივი საკითხების დარეგულირება. მ. მუსხელი სწორედ რომ ამ უმთავრეს საკითხს შეეჭიდა და კონსტიტუციურ დონეზე გამიჯნა კომპეტენციათა რიგი საკითხები ცენტრალურ ხელისუფლებასა და ფედერაციის სუბიექტთა შორის. შესაბამისად მ. მუსხელმა მოამზადა არაერთი ნაშრომი და დაასაბუთა რომ ფედერაცია შესაძლებელია ჩამოყალიბდეს ერთ-ერთი, რომელიმე ტერიტორიული, ნაციონალური, შერეული ანუ ტერიტორიულ-ნაციონალური პრინციპის საფუძველზე. თუმცა ფედერაციული სახელმწიფოების განვითარება ცხადყოფს, რომ არც ტერიტორიული და არც ნაციონალური პრინციპით ფედერაციის ჩამოყალიბება არ შეიძლება მივიჩნიოთ ფედერაციის შექმნის პროცესში აბსოლუტურ პრინციპად და თითოეული მათგანი შესაძლებელია გამოყენებული იქნას კონკრეტული სიტუაციის გათვალისწინებით „არადოგმატური ფედერალიზმით“. ევროკავშირი სწორედ, რომ ინსტიტუციური მოწყობის თვალსაზრისით უნიკალური ფენომენია, რომელიც კომპლექსურ ინსტიტუციურ არქიტექტურას აბალანსებს სამთავრობოთაშორისო და სუპრანაციონალური ინსტიტუციებით და იგი გარკვეულწილად სახელმწიფო მოწყობას წააგავს. სამთავრობოთაშორისო ისეთ ინსტიტუტებს უწოდებენ, რომლებშიც გადაწყვეტილებას სახელმწიფოები იღებენ თავიანთი სუვერენიტეტის ფარგლებში³⁵⁰. სუპრანაციონალური კი ისეთი ინსტიტუტებია, რომლებზეც სახელმწიფოებს დარეგულირებული აქვთ უფლებამოსილება და რომლებიც არ წარმოადგენენ არც ერთ კონკრეტულ სახელმწიფოს. ევროკავშირი ინსტიტუციური მოწყობის უნიკალური მოდელია მთელი რიგი ფინანსური, საზედამხედველო და სარეკომენდაციო ხასიათის ინსტიტუტებით, რომელიც შინაარსობრივად ძალიან წააგავს სახელმწიფო ინსტიტუციებს. ევროკავშირს აქვს თავისი საკანონმდებლო შტო — მინისტრთა საბჭო და ევროპარლამენტი, რომელიც გარკვეულ ორპალატიან საკანონმდებლო ორგანოს წარმოადგენს. აღმასრულებელი ფუნქციის მქონე ინსტიტუტი კი -ევროკომისიაა, რომელიც პრემიერ-მინისტრის და მინისტრთა კაბინეტის მსგავსად ფუნქციონირებს. რაც შეეხება სასამართლო შტოს ევროკავშირის შემთხვევაში წარმოდგენილია ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოთი (ევრო სასამართლო), რომელიც განმარტავს ევროკავშირის კანონმდებლობას და დავების შემთხვევაში გამოდის უზენაესი არბიტრის როლში³⁵¹. 1952 წელს

³⁵⁰ ალასანია გ. ევროკავშირის ინსტიტუციური სისტემის კონსტიტუციურ-სამართლებრივი პრინციპები, თსუ. 2012.

³⁵¹ ევროკავშირ-საქართველოს თანამშრომლობის ათი წელი აღმოსავლეთ პარტნიორობის კონტექსტში, 2022.

შექმნილი სუპრანაციონალური ინსტიტუტის — ევროკომისიის დასაბალანსებლად იმავე პერიოდში შექმნეს ამ ქვეყნების მინისტრთა საბჭო (Council of ministers), რომელიც ევროკომისიის, როგორც სუპრანაციონალური ინსტიტუტის ნაციონალური საპირწონე გახდა. ამ თვალსაზრისით ევროკავშირის წევრი ქვეყნები შეთანხმდნენ, რომ ზოგიერთი, მათ შორის ეროვნული მნიშვნელობის საკითხებზე გადაწყვეტილებას იღებენ არა ერთპიროვნულად, არამედ ევროკავშირის ინსტიტუტების ჩართულობით, ამიტომაცაა, რომ მმართველობის სისტემებს შორის ანალოგი მას არ მოეპოვება, ევროკავშირის წევრი ქვეყნები ნებაყოფლობით თმობენ ზოგიერთ სუვერენულ კომპეტენციას/ფუნქციას იმისთვის. სუპრანაციონალური (ზეერეოვნული, ეროვნულ ინტერესებზე მაღლა მდგომი) თავისებურება სწორედ ეს გახლავთ ევროკავშირის შექმნისა და ფუნქციონირების ფუნდამენტური პრინციპი, რომელიც თავისი შინაარსით ვლინდება ე.წ. „გადაღვრის“ (Spillover) ეფექტით, რაც გულისხმობს ქვეყნებს შორის თანამშრომლობას ერთ სფეროში და სტიმულს აძლევს ქვეყნებს შორის ამ თანამშრომლობის „გადაღვრას“ მონათესავე სფეროში³⁵². შესაბამისად სუპრანაციონალიზმი გახდა (ტერმინი ოფიციალურ დოკუმენტებში პირველად შემოტანილ იქნა 1951 წლის 18 აპრილს პარიზის ხელშეკრულებაში, რომლითაც ევროპის ქვანახშირისა და ფოლადის გაერთიანება შეიქმნა) დემოკრატიული რეორგანიზაციისა და ევროკავშირის მმართველობის სისტემის ქვაკუთხედი, როგორც სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობების ადმინისტრირების უალტერნატივო მოდელი³⁵³. ასე შეიქმნა და ჩამოყალიბდა ევროკავშირის სუპრანაციონალური მოდელი. თუმცა რატომ გახდა სუპრანაციონალიზმი ევროკავშირის მმართველობის სისტემის ქვაკუთხედი და რა მიზეზებმა განაპირობეს იგი? რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა მომავალი ევროკავშირის შექმნასა და ევროინტეგრაციის პროცესების თეორიული საფუძვლების შექმნაში. ამ კითხვაზე პასუხს იძლევა მიხეილ მუსხელიშვილის კონცეფცია ფედერალიზმის შესახებ, რომელიც ზედმინვენით ხსნის მომავალი ევროკავშირის სუპრანაციონალურ მოდელის ხასიათს და მის ბუნებას. მიხეილ მუსხელიშვილის იდეებმა შემდგომ ხელი შეუწყო ევროპული ინტეგრაციის, პოლიტიკური აზროვნების განვითარებას და ევროკავშირის დამფუძნებელ მამებს უბიძგა ერთიანი ევროპის საერთო აზრის ჩამოყალიბებისა და სუპრანაციონალიზმის უკეთ განვითარებისკენ. რაც შემდგომ განხორციელდა საფრანგეთის ყოფილი პრემიერ-მინისტრ რობერ შუმანის მიერ მიღებული 1950 წლის 9 მაისის ისტორიული დეკლარაციით, რომელიც ზუსტად

³⁵² დევიდ ა., მირიანაშვილი გ. ევროკავშირის სამართლის დამხმარე სახელმძღვანელო, 2019.

³⁵³ ოპერმანი თ, კლასენი კ., ნეთესპაიმი მ., ევროპული სამართალი 2012.

იმეორებს მიშელ მუსხელის მიერ 1948 წელს გამოქვეყნებული ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის ტექსტს არა მხოლოდ სულისკვეთებას, არამედ ევროპის უნიფიკაციის საკითხის მიმართ ზოგად მიდგომებსა და მიზნებს³⁵⁴. თუ როგორ მუშაობს ევროკავშირის სუპრანაციონალური მოდელი, რომელიც სუვერენული კომპეტენციები სრულიად უნიკალური მეთოდით (კლასიკური ფედერალიზმით ანუ არადოგმატური ფედერალიზმით) იქნა გადანაწილებული ევროკავშირის წევრ ქვეყნებსა და ევროკავშირის ინსტიტუტებს შორის. მიხეილ მუსხელიშვილს ეკუთვნის ევროპის ინსტიტუციურად მოწყობის შესახებ არა ერთი მნიშვნელოვანი ნაშრომი, მათ შორისაა: "L'Europe face au federalisme"; Michel Mouskhely, Gaston Stefani, "Draft of a European Federal Constitution" 1948; "Confederation et Federation: L'antithese" , "Confederation ou Federation Europeenne?"; Michel Mouskheli. "La theorie juridique de l'Etat federal": 60 fr. (J. Pedone) 1931; "Base juridique de l'Etat federal", p. 302, 1930³⁵⁵. ამ შემთხვევაში ძირითადი ყურადღება გამახვილებული იქნება "L'Europe face au federalisme"— ევროპა ფედერალიზმის პირისპირ და "Draft of a European Federal Constitution"— ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტზე, სადაც მ. მუსხელიშვილის კონცეფციები და თეორიები საოცარი სიზუსტით იქნა შემდგომ რეალიზებული ევროკავშირის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე. აქტუალობა და მნიშვნელობა დღემდე არ დაუკარგავს, ევროპული ფედერალიზმი დღესაც აქტიურ კორელაციაშია ევროკავშირის მართვის სუპრანაციონალურ მოდელთან, კერძოდ: ნაშრომში „ევროპა ფედერალიზმის პირისპირ“ მ. მუსხელმა იწინასწარმეტყველა ევროკავშირის განვითარებისა და ფუნქციონირების სხვადასხვა ეტაპზე განხორციელებულ ისეთი სტრუქტურულ და სამართლებრივ პრინციპები, როგორიცაა: ევროკავშირის ინსტიტუციური მოწყობა; ევროკავშირსა და მის წევრებს შორის სამართლებრივ კომპეტენციათა გამიჯვნა; ევროკავშირის სამართლებრივი მოწყობისა და მისი პრინციპების საკითხები; ევროკავშირში თავისუფალი დემოკრატიული და გამჭვირვალე არჩევნების ჩატარების საკითხები; ევროკავშირის ინსტიტუტების ურთიერთქმედების საკითხი და ევროკომისიის დაკომპლექტების წესი. ევროკავშირში დემოკრატიისა და ფუნდამენტური თავისუფლებების საკითხების პოლიტიკა და ევროკავშირის ფუნდამენტური ღირებულებების განმარტება; ევროპული ენების მრავალფეროვნების პოლიტიკა; ერთიანი ევროპული იდენტობა და ევროპის მოქალაქეობა; ევროკავშირის დიპლომატიური სამსახური და დიპლომა-

³⁵⁴ ნანობაშვილი ი., ლემონჯავა გ. პარტიული პოლიტიკა ევროკავშირში, მერიდიანი 2023.

³⁵⁵ Michel Mouskhely, Gaston Stefani, "Draft of a European Federal Constitution" 1948, Archives personnelles de Mikheil Muskhelishvili, Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg.

ტიური წარმომადგენლობების ფუნქციონირება; ევროკავშირის მიერ გადამწყვეტილების კონსენსუსით მიღების წესის პრინციპები; ევროკავშირისთვის სამართლებრივი სუბიექტის სტატუსის მინიჭების საკითხი; ევროკავშირის ბიუჯეტის დაგეგმარება და მონეტარული პოლიტიკის საკითხები; ევროკავშირში განწევრიანების და ევროკავშირიდან გასვლის საკითხები და სხვა.

ჯერ კიდევ, მაშინ, მიშელ მუსხელმა იწინასწარმეტყველა, რომ ევროპის გაერთიანება უნდა ყოფილიყო კავშირი (Union) და არა ერთობა (Unity), მას მიაჩნდა, რომ ევროპის ქვეყნები არ უნდა ყოფილიყვნენ დამორჩილებული აბსოლუტური სუვერენიტეტის მქონე „ცენტრს“ ვინაიდან ცენტრის მიერ ამ სახის დომინაცია ევროპას ტოტალიტარიზმის დამყარებამდე მიიყვანდა. მეორე მხრივ „კავშირი“ მისი აზრით ეფუძნება შემადგენელი სუბიექტების ინდივიდუალიზმს, რომელსაც ეს სუბიექტები კავშირის ფარგლებშიც ინარჩუნებენ. ამასთან კავშირსა და მის წევრებს შორის უნდა არსებობდეს მჭიდრო ბმა და ქმედუნარიანი ურთიერთობები. ამიტომ კავშირი მისი აზრით გამორიცხავს დომინაციას და ფუნქციონირებს მის წევრებს შორის ინტენსიური კოლაბორაციის მეშვეობით.

მ. მუსხელის აზრით ფედერაციის სუბიექტები ნებაყოფლობით ერთიანდებიან ფედერაციის მოდელში. ფედერაციის სუბიექტები და ფედერაცია თანხმდებიან სუვერენული კომპეტენციების გამიჯვნის გზით სასურველი ბალანსის დამყარებაზე. მუსხელის ეს განმარტება გახდა ევროკავშირის განვითარების იდეა, ევროკავშირის მართვის სუპრანაციონალური მოდელის საფუძველი, რომელშიც სუვერენული კომპეტენციები სრულიად უნიკალური მეთოდით იქნა გადანაწილებული ევროკავშირის წევრ ქვეყნებსა და ევროკავშირის ინსტიტუტებს შორის. ამ შემთხვევაში ფედერალიზმის რაობა გასცდა მისი მოქმედების ჩარჩოებს და ნორმებს (ფედერალიზმი საზღვრების გარეშე) და მოხდა მისი „გადაღვრა“ (დოგმატური ფედერალიზმის ნორმების გადაღვრა) ე.წ. (Spillover) ეფექტის მეშვეობით. მისი აზრით ფედერაცია ეს არის საათის მექანიზმი, რომელიც ფუნქციონირებს ზუსტი, ფაქიზი და უნიკალური დეტალების სინქრონიზირებული და შეთანხმებული გზით. მისთვის მიუღებელი იყო ფედერალიზმის როგორც დოგმატური ფორმულის გამოყენება. იგი წერს, რომ „როგორც მუსიკოსი იყენებს სხვადასხვა ნოტას მელოდიის შესაქმნელად, ასევე შესაძლებელია ფედერალიზმის სხვადასხვა ტექნიკური ელემენტების იმგვარად გამოყენება, რომ შეიქმნას სისტემა, რომლის ამ სხვადასხვა ელემენტის ერთიან ბალანსში ინტეგრირების გზით, შეძლებს წარმატებით ფუნქციონირებას.

ევროპულმა ფედერაციამ უნდა შეძლოს „ხელისუფლებასა“ — (ევროკავშირის ინსტიტუტებმა) და „თავისუფლებას“ — (წევრი ქვეყ-

ნები) შორის ბალანსის დამყარება, რომ საზოგადოება ხელისუფლების გარეშე ანარქიად ყალიბდება, ხოლო საზოგადოება თავისუფლების გარეშე მონობაში აღმოჩნდება. „თავისუფლება“ ამ შემთხვევაში ნიშნავს ევროკავშირის წევრი ქვეყნების მიერ ინდივიდუალურობისა და თავისებურებების, ტრადიციებისა და კულტურის შენარჩუნებას იმ პირობებში, რომ ეს ქვეყნები ნებაყოფლობით ემორჩილებიან ერთობლივად შეთანხმებულ წესრიგს და რეგულაციებს. რაც შეეხება ფედერაციის დემოკრატიასა და თავისუფლების ძირითად ბუნებას, ის აერთიანებს არა მხოლოდ სახელმწიფოს, არამედ ხალხსაც, მასას, რომელიც ის ერთბაშად სახელმწიფოთა გაერთიანებაცაა და ინდივიდების გაერთიანებაც. ფედერაციის ძალა გამომდინარეობს ორი საყრდენი წერტილიდან: ხალხზე დაყრდნობით ის სახელმწიფოზე დომინირებს, ხოლო სახელმწიფოზე დაყრდნობით მართავს ხალხს. ასე რომ ის კოლექტიური და ინდივიდუალური ნების კვეთაზე მდებარეობს, საიდანაც გამომდინარეობს მისი სიმტკიცე და მოქნილობა. ამრიგად ფედერაცია დემოკრატიული გაერთიანებაა, რომელიც შუა გზაზე იმყოფება საერთაშორისო გაერთიანებათა ანარქიასა და უნიტარულ სახელმწიფოს ავტორიტარიზმს შორის. მ. მუსხელის აზრით ევროკავშირის წევრი შეიძლება გახდეს მხოლოდ დემოკრატიული ქვეყანა, ამისთვის იგი მოითხოვს თავისუფალი დემოკრატიული და გამჭვირვალე არჩევნების ჩატარებას, რაც წევრმა ქვეყანამ დემოკრატიულად უნდა უზრუნველყოს. აღნიშნული საკითხი თანხვედრაშია დღევანდელი მოქმედი ხელშეკრულების მეორე მუხლში, რაც პირდაპირ მიუთითებს მის მდებარეობასა და ეფექტიანობაზე.

ევროკავშირისა და წევრ ქვეყნებს შორის კომპეტენციების გამიჯვნა მუსხელის აზრით აუცილებელია, ვინაიდან ფუნქციების გადანაწილება არის მართვის და ადმინისტრირების ზოგადი მეთოდი, რომელიც საერთოა ყველა პოლიტიკური საზოგადოებისათვის. ამას იმეორებს სწორედ შუმანის დეკლარაცია, სადაც ნათქვამია, რომ თუ ეროვნული კანონმდებლობა წინააღმდეგობაში მოდის ფედერაციის ამ შემთხვევაში ევროკავშირის კანონმდებლობასთან, მაშინ უპირატესობა რა თქმა უნდა ევროკავშირის კანონმდებლობას მიენიჭება. მ. მუსხელის კონცეფცია მოგვიანებით განხორციელდა ევროკავშირის ინსტიტუტების ჩამოყალიბების, ამავე ინსტიტუტებს შორის გადაწყვეტილებების მიღება კონსენსუსის წესით, გამართული სასამართლო სისტემითა და საერთო ინტერესებიდან გამომდინარე საერთო მიზნის მიღწევის პრინციპით. მ. მუსხელი „ევროპა ფედერალიზმის პირისპირ“ მესამე ნაწილის მეცხრე მუხლში საუბრობს ევროპული გაერთიანების შემდგომში ევროკავშირის საერთაშორისო სამართლებრივი სუბიექტის სტატუსის მინიჭების აუცილებლობაზე, რაც მოგვიანებით 2009 წელს ლისაბონის

ხელშეკრულებით ევროკავშირს განესაზღვრათ საერთაშორისო სამართლებრივი სუბიექტის სტატუსი.

საინტერესოა მ. მუსხელის მოსაზრება ევროპული ენების მრავალფეროვნების შესახებ, მისი აზრით ევროკავშირის ოფიციალურ ენებად აღიარებს ინგლისურსა და ფრანგულს. „ევროპა ფედერალიზმის პირისპირ“ (ნაწილი პირველი მუხლი 169), იგი ამბობს, რომ ...ნაციონალური გრძნობები კრძალავს მხოლოდ ერთის (ენის) არჩევას, რადგან რთულია ყველა მათგანის მიღება, საჭიროა შუალედური გამოსავლის მოძებნა, როგორც ეს ხდება გაეროში, ოფიციალურ ენებად შეგვიძლია ვცნოთ გერმანული, ინგლისური, ფრანგული, იტალიური ესპანური ენები, რომლებზეც საუბრობენ ევროპის მრავალი ქვეყნები, ხოლო სამუშაო ენებად -ინგლისური და ფრანგული. ყველა მოხსენება და დოკუმენტი უნდა ითარგმნოს ამ ორიდან ერთ-ერთ ენაზე. დღემდე ასეა მიღებული.

მიშელ მუსხელი ხაზს უსვამს ერთიან ევროპულ იდენტობის აუცილებლობას (ფედერაციაში) ევროკავშირში, მას შემოაქვს ინდივიდის/პიროვნების ცნება, რაც შემდგომ „ევროკავშირის მოქალაქეობით ჩანაცვლდა. მისი აზრით ფედერალური მოქალაქეობის მიღება გააფართოებს მათ სტატუსს, მიანიჭებს ახალ უფლებებს -ფედერალურ უფლებებს, რომლით სარგებლობის გარანტიასაც ფედერალური სახელმწიფო იძლევა ფედერაციის მთელი ტერიტორიის მასშტაბით., რაც მოგვიანებით 1992 წელს მაასტრიხტის ხელშეკრულების საფუძველზე ევროკავშირის წევრმა ქვეყნებმა „ევროკავშირის მოქალაქეობა“ შემოიღეს, რომელიც შემდგომ სამართლებრივ აქტებში გაიწერა მათი უფლებები და მოვალეობები (184 მუხლი). ფედერაციის წევრ ქვეყნებს, რომელიც აღჭურვილნი არიან კონსტიტუციის ძალით, საერთაშორისო იდენტობით და ფართო შიდა კომპეტენციებით, შეეძლება უცხო ქვეყნებთან პირდაპირ დადონ შეთანხმებები თავიანთ უფლებამოსილებებთან დაკავშირებულ საკითხებზე (მუხლი 197).

მ. მუსხელი საუბრობს ევროკავშირში დიპლომატიური წარმომადგენლობისა და მათი უფლებების საჭიროებაზე. იგი ამბობს, რომ ევროპის ფედერაციაში (ევროკავშირში) ფედერალურ სახელმწიფოს განცალკევებული დიპლომატიური წარმომადგენლობა ეყოლება, მაგრამ წევრი სახელმწიფოები იქ თავიანთ წარმომადგენლებსაც შეინარჩუნებენ (მუხლი 202). ორმაგი წარმომადგენლობის არსებობა საჭიროებს ფედერალური სახელმწიფოებისა და წევრი სახელმწიფოების დიპლომატიური მოქმედებების გამიჯვნას, როგორც ხელშეკრულებების შემთხვევაში, მისი გამიჯვნა მოხდება ფედერალური კონსტიტუციის მიერ დადგენილი კომპეტენციების განაწილების მიხედვით (მუხლი 203). რაც შემდეგ განხორციელდა და დარეგულირდა ხელშეკრულებით „ხელშეკრულება ევროკავშირის ფუნქციონირების შესახებ“. მ. მუსხელი ევრო-

კავშირის ეკონომიკური საკითხებისა და მონეტარული პოლიტიკის შესახებ ამბობდა, რომ ნახშირის, ფოლადის ჰიდროელექტროენერგიისა და ატომური ენერგიის წარმოება თავიდანვე მართული და ორგანიზებული იქნება ფედერალური საბჭოს მიერ. ამ მიზნით შეიქმნება ფედერალური ოფისები, რომელიც პირდაპირ დაექვემდებარება ეკონომიკის ფედერალურ სამინისტროს (მუხლი 207), რომელსაც დახმარებას გაუწევს ევროპის ეკონომიკური საბჭო ანუ ამჟამინდელ ევროკავშირის საბჭო. ეს ნიშნავს, რომ მისი აზრი წარმატებით განხორციელდა და დღეს ევროკავშირის ეკონომიკურ საკითხებს უძღვება ევროკომისარი ვაჭრობის საკითხებში, ევროკავშირის საბჭოსთან ერთად.

მ. მუსხელმა იწინასწარმეტყველა, რომ „როგორც კი ეკონომიკური გაერთიანება ჩამოყალიბდება, ფედერალურ სახელმწიფოს ექნება გადაწყვეტილების მიღების უფრო ფართო ძალაუფლება, კერძოდ მას შეეძლება მიიღოს გადაწყვეტილება საერთო ვალუტის შექმნის ან ქვეყნის მიერ ეროვნული ვალუტის შენარჩუნების შესახებ, ის მართავს ფედერაციის მონეტარულ პოლიტიკას“ (მუხლი 207). იგი თავიდანვე აყენებდა ახლანდელი ევროპის ცენტრალური ბანკის შექმნის აუცილებლობას, რომელიც დაარეგულირებს საკრედიტო პოლიტიკას ევროკავშირის კანონმდებლობის შესაბამისად. თუმცა იგი არ გამორიცხავდა რომ ევროკავშირის წევრ ქვეყნებს შეეძლოთ ასევე თავიანთი ეროვნული ვალუტის ექსპლოატაცია ფედერაციის პირობებში და თავიდანვე არ ზღუდავდა მათ. რაც ევროკავშირის მეშვიდე გაფართოების პირობებში ეს ტენდენცია დღემდე ნარჩუნდება. იგი ამბობდა, რომ ევროკავშირის თავისი საკუთარი შემოსავლები უნდა ჰქონდეს, რომელსაც ექნება სახელმწიფო ბიუჯეტი (მუხ. 208) და იგი შეივსება არა მარტო სანევროს შენატანებით, არამედ ფედერირებული საწარმოების მოგებიდან, სესხებიდან და ფედერალური გადასახადებიდან ასევე დაემატება ამას საბაჟო მოსაკრებელიც, რაც ამ კუთხით მთლიანად არ იქნება დამოკიდებული წევრ სახელმწიფოებზე. აღნიშნული საკითხი წარმოჩენილია ასევე ევროპის კონსტიტუციის მეოთხე თავის 35-ე მუხლში, სადაც პირდაპირ განერილია, რომ ფედერალური სახელმწიფო უფლებამოსილია შექმნას და მართოს ნახშირის ფოლადის, ჰიდროელექტროენერგიისა და ატომური ენერგიის ფედერალური ბიუროები და ასევე დაარსოს ფედერალური ბანკი, შექმნას ფედერალური ვალუტა ან მართოს ფედერაციის მონეტარული პოლიტიკა და კოორდინაცია გაუწიოს საკრედიტო პოლიტიკას, განსაზღვროს შენატანების მოსაკრებლების და შენატანების ოდენობა, მათი დაწესებისა და მოკრების წესები.

მ. მუსხელის მეტად მნიშვნელოვანი წინასწარმეტყველება, რომელიც ეხება ევროკავშირში განვერიანებისა და ევროკავშირიდან გასვლის საკითხს, სადაც წერია, რომ ევროპის სახელმწიფოებს, რომლებ-

საც თავისუფლად შეუძლიათ შევიდნენ ან არ შევიდნენ ფედერაციაში, გამოსვლის უფლება აღარ ექნებათ. მათ როგორც ეს სახელმწიფოთა კონფედერაციაშია, არა აქვთ, გამოყოფის უფლება. ისინი ისევე იქნებიან მიმაგრებული ფედერალურ სახელმწიფოსთან, როგორც პროვინციები უნიტარულ სახელმწიფოსთან (მუხლი.180), ამ განმარტებიდან ნათლად ჩანს რომ ფედერაციას შეეძლოთ წევრების მიღება, მაგრამ გასვლის უფლება არ ჰქონდათ ფედერაციიდან. შედეგად ევროკავშირში მისი ისტორიის განვითარების ტალღის შედეგად, დღეს 27 ევროპული სახელმწიფოა გაერთიანებული და ემზადება შემდეგი გაფართოებისთვის. ეს პრინციპი ფაქტობრივად მუშაობდა მანამ სანამ ლისაბონის ხელშეკრულება არ შევიდა ძალაში 2009 წელს. სადაც მოდიფიცირებულ ხელშეკრულებაში შევიდა ცვლილებები, ევროკავშირის 50-ე მუხლის მეორე და მესამე ნაწილის თანახმად. ევროკავშირიდან გასვლის საკითხი არის ევროკავშირის წევრი თითოეული ქვეყნის უფლება. სწორედ ეს მუხლი იქნა ამოქმედებული ევროკავშირში ბრექსიტის დროს. ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოს უფლება, გამოვიდეს კავშირიდან ნახსენები იყო მაასტრიხტის ხელშეკრულების 50-ე მუხლში, თუმცა არსებული ფორმულირება ეხებოდა პროცედურულ საკითხებს და არ იძლეოდა რეალურ შესაძლებლობებს კავშირიდან გასვლისა. მოლაპარაკების წარუმატებლად დასრულების შემთხვევაში, ორ წლიანი პერიოდის გასვლის შემდეგ კავშირის წევრობა ავტომატურად წყდება. მოცემულ პირობებს ევროკავშირის შესახებ ხელშეკრულების 50-ე მუხლის მე-3 ნაწილი განსაზღვრავს. ამ ფაქტს აქვს მეორე მხარეც, ევროკავშირის წევრ ქვეყნებს ინგლისის ბრექსიტამდე არ შეეძლოთ გაერთიანების დატოვება, რამაც გაამყარა წევრი სახელმწიფოების ერთიანობა და შეკრა ერთ მუშტად. თუ ვინმე შევიდოდა გაერთიანებაში, იცოდა, რომ კავშირიდან გამოსვლას ვეღარ შეძლებდა, რაც კიდევ უფრო მყარდებოდა კავშირის მედეგობა. მ. მუსხელმა თავის დროზე ამით გაახანგრძლივა ევროინტეგრაციის პროცესი და განსხვავებული ქვეყნების ინტერესები ერთი ინტერესის სფეროდ აქცია. მან ევროკავშირს ამით შეუწარმოა პოლიტიკური და ეკონომიკური სტაბილურობა, პოლიტიკური ბალანსი და ქვეყნებს შორის სწორი კომუნიკაციის უნარი.

ამრიგად, ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე ცნობილი ხდება, რომ ევროკავშირის შექმნის სათავეებთან იდგა მსოფლიოში აღიარებული ქართველი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე მიხეილ მუსხელიშვილი, შესაბამისად იგი სამართლიანად შეიძლება მიჩნეული იქნას ევროკავშირის შექმნისა და ფუნქციონირების თეორიული და იდეოლოგიური საფუძვლების ერთ-ერთ ავტორად.

თავი IX. ქართველები ევროპოლოგიური კვლევის სათავეებთან

თანამედროვე მეცნიერულ სამყაროში თვალსაჩინო ადგილი ეჭირათ გერმანიაში მოღვაწე ქართველ ძმებს ალექსანდრე და ივანე ნიკურაძეებს³⁵⁶, რომელთა ადამიანური და შემოქმედებითი ბედი შემდგომში რთულად აენყო. მათი მოღვაწეობა შეილება ორ პერიოდად დაიყოს, ძმები ნიკურაძეების ცხოვრება და მოღვაწეობის ადრეული 1920-1933 წლები და მათი მოღვაწეობა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში. დღევანდელ ვითარებაში სამეცნიერო საზოგადოება დაინტერესებულია იმ ქართველ პატრიოტთა ბედით, რომლებსაც საბჭოთა რეჟიმმა სამშობლო დაატოვებინა, ან თავიანთი ნიჭისა და შესაძლებლობის რეალიზებისათვის უცხოეთში წასულები განვითარებულმა პოლიტიკურმა მოვლენებმა აიძულა ემიგრაციაში დარჩენილიყვნენ. საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციამ სამშობლოს მოსწყვეტა სამშობლოს ღირსეული შვილები და უცხო მინაზე დასახლდნენ, რომელთაც თავიანთი ნიჭი და უნარი თავის ქვეყნის ერთგულებას, სიყვარულსა და მის უკეთეს მერმისზე ფიქრს შეაღიეს. მერედა, სულიერი ცხოვრების რა სფეროში არ გამოვლინდა უცხოეთის ცის ქვეშ მოხვედრილი ქართველი კაცის ნიჭის ბრწყინვალეობა, მისი ინტელიგენტური დახვეწილობა ძირძველი ჯიშის კეთილშობილება და რაინდობა- იქნებოდა ეს პოლიტიკა, მწერლობა, მეცნიერება თუ ხელოვნება! რომელ მათგანში არ შექმნა მან წარუშლელი ეროვნული, თუნდაც საკაცობრიო ღირებულებების მქონე ძეგლები, რომელებიც ნებისმიერ დროში ნებისმიერ ცივილიზებულ ერს დაამშვენებდა: რომელი ქვეყნის საუკეთესო პოლიტიკურ და რევოლუციონერ მოღვაწეს, ორატორს ტრიბუნას არ შეედრებოდა მიხეილ მუსხელიშვილი, ირაკლი წერეთელი ან ნოე ჟორდანია..., განა ბევრ ქვეყანას ყავს ისეთი დიდი მეცნიერები, როგორიც ვთქვათ ძმები ნიკურაძეები, მიხაკო წერეთელი, ზურაბ ავალიშვილი, ვიქტორ ნოზაძე და სხვები და სხვები?!³⁵⁷

ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორი, მეცნიერი, ფიზიკოსი, ისტორიკოსი, გეოპოლიტიკოსი, არქეოლოგი, არქიტექტორი, პირველი ქართველი ევროპოლოგი, ქართულ-ევროპული ურთიერთობების ერთ-ერთი ყველაზე კომპეტენტური მკვლევარი, ელექტრონებისა და იონების კვლევა-ძიების ინსტიტუტის და „კონტინენტალური ევროპის

³⁵⁶ შარაძე გ., ქართული ემიგრაციის ისტორია, ტ.2, 2001წ. გვ.351-352

³⁵⁷ შარაძე გ., უცხოეთის ცის ქვეშ, 1991, გვ3-4.

კვლევა-ძიების ინსტიტუტის“ პირველი დამფუძნებელი ევროპაში და ხელმძღვანელი ალექსანდრე ნიკურაძე დაიბადა 1901 წლის 10 ნოემბერს, ქალაქ სამტრედიაში³⁵⁸.

მამა, (1937 წელს იქნა რეპრესირებული) პროფესიით ინჟინერი ილია პავლეს ძე ნიკურაძე სამტრედიის რკინიგზის დეპოს უფროსად მუშაობდა. დედა- ელისაბედ გეგიას მოულოდნელად გარდაცვალების გამო ილიას დარჩა გასაზრდელი ექვსი მცირეწლოვანი შვილი: სილოვანი, ივანე, პავლე, ალექსანდრე, ლიდა და ლუბა. მეუღლის გარდაცვალებიდან ცოტახნის შემდეგ ილია ნიკურაძემ მეორედ იქორწინა ნიფადორა ზურაბის ასულ გიორგაძეზე, რომელთანაც კიდევ სამი შვილი შეეძინა: შოთა, ელენე (ფლორენა) და ქეთევანი. დედინაცვალმა ცხრა და-ძმას ნამდვილი დედობა გაუწია და ღირსეული და სასახელო შვილები გაუზარდა სამშობლოს. ამათგან სამი მსოფლიოში ცნობილი პროფესორი გახდა: სილოვან ნიკურაძე საქვეყნოდ აღიარებული ქირურგი-პროფესორი იყო. ივანე ნიკურაძე (1894-1979) - კაიზერ ვილჰელმის, დღევანდელი მაქს პლანკის ინსტიტუტის, ბრესლაუს, აახენის უნივერსიტეტების წამყვანი პროფესორი იყო. ივანე წარმატებით მუშაობდა აეროდინამიკაშიც, მიუნხენთან ახლოს მდებარე სოფელში. პასიონისტების მამათა მონასტრის სარდაფში იყო უზარმაზარი ლაბორატორია, სადაც იგი მუშაობდა საბრძოლო თვითმფრინავებისა და ატომური ბომბის აეროდინამიკაზე. მას ეკუთვნის მსუბუქი ავტომანქანის პორშეს თერმოდინამიკული დამუშავება, ეს ის ცნობილი მოდელია — „911“, რომლის მოდელი „პორშეს“ ფირმამ მალევე მიიღო წარმოებაში.

ნიკურაძეს ეკუთვნის ასევე 70-იან წლებში ევროპაში ცალკიანდაგიანი მატარებლის (ევროპის დაკიდული მატარებლის) აეროდინამიკური დამუშავება, რომელიც შემდგომ საფუძვლად დაედო მსოფლიოში თანამედროვე მატარებლების წარმოების კონცეფციას.

1917 წელს ძმებმა ივანე და ალექსანდრე ნიკურაძეებმა ოქროს მედალზე დაამთავრეს ქუთაისის გიმნაზია. შემდგომ, ალექსანდრე ნიკურაძემ სწავლა განაგრძო თბილისის კომერციულ სასწავლებელში, სადაც ორი წლით ადრე, მისი უფროსი ძმა იოანე მიიღეს. აღნიშნულ სასწავლებელში ალექსანდრესთან ერთად სწავლობდა პოლონეთის ელჩის შვილი, რომელმაც დიდი გავლენა მოახდინა თავის მეგობარ ნიკურაძეზე, მისი გავლენით ნიკურაძემ ევროპული განათლება მიიღო და იქაური კულტურაც მალევე შეითვისა, შეისწავლა გერმანული და ინგლისური ენები (მათ შორის ვიოლინოზე დაკვრაც, რაც იმ დროისთვის იშვიათი მოვლენა იყო). თბილისის კომერციული სასწავლებლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ ძმებმა თბილისის რუსულენოვან პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში განაგრძეს სწავლა. ცოტა მოგვიანებით

³⁵⁸ ჯაფარიძე ე. ევროინტეგრაციის სათავეებთან, უნივერსალი, 2019, გვ. 147.

ალექსანდრე უფროს ძმასთან ერთად 1918 წელს ჩაირიცხა ახლადგახსნილ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, თუმცა მათ ეს უნივერსიტეტი არ დაუმთავრებიათ. 1919 წელს, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის, პროფესორ პეტრე მელიქიშვილისა და პროფესორ ივანე ჯავახიშვილის ინიციატივით 60 ნიჭიერი ახალგაზრდა სტუდენტი სახელმწიფოს დაფინანსებით წარგზავნილ იქნა უცხოეთში, ევროპული ცოდნისა და უნარ-ჩვევების მიღებისათვის, მათ შორის მოხვდა ივანე ნიკურაძეც, თუმცა თავდაპირველად არ იყო ალექსანდრე ნიკურაძე. ამისათვის თბილისში საგანგებოდ ჩამოსულა ილია ნიკურაძე და რექტორისათვის უთხოვია, მეც დაგეხმარებით ფინანსურად და გთხოვთ ძმებს ნუ დამიშორებთ, ერთად გაუშვით უცხოეთში სასწავლებლად. პ. მელიქიშვილს გამოუჩენია დიდსულოვნება და მამის თხოვნას დადებითად შეხვედრია. აი, ასე მოხვდნენ ძმები ნიკურაძეები გერმანიაში. 1920-1922 წლებში ალექსანდრე ნიკურაძე სწავლობდა გეტინგენის გამოყენებითი მექანიკისა და მათემატიკის ინსტიტუტში, ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტზე. გეტინგენის უნივერსიტეტში მას ასწავლიდნენ ისეთი გამოჩენილი ფიზიკოსები და მათემატიკოსები როგორებიც იყვნენ: რ. პოლი, ჯ. ფრანკი, დ. ჰილბერტი, კ. რუნგე, რ. კურანტი და სხვა. 1922-1925 წლებში ა. ნიკურაძე ერთდროულად სწავლობდა ორ უმაღლეს სასწავლებელში, მიუნხენის უნივერსიტეტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტზე და მიუნხენის უმაღლეს ტექნიკურ სასწავლებელში, სადაც ფიზიკის კათედრას განაგებდნენ მსოფლიოში სახელმოხვეჭილი მეცნიერები: ვილჰელმ რენტგენი, ა. ზომერფელდი, კ. კარა-თეოდორი, ფ. დიკი და სხვები (ეს უნივერსიტეტი შემდგომში დაამთავრა 1911 წელს თბილისის უნივერსიტეტის ფიზიკის კათედრის პირველმა ასისტენტ პროფესორმა ერეკლე ლუკაშვილმა იგივე „ჰერაკლიუს ლუკიანოვმა“). 1925 წელს ა. ნიკურაძე დატოვებული იქნა ამავე სასწავლებელში სამეცნიერო-პედაგოგიური მუშაობისათვის, ხოლო 1927 წელს კი მან ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი მოიპოვა. პარალელურად აქტიურად იღებდა მონაწილეობას გეტინგენის უნივერსიტეტის ფიზიკური კოლოქვიუმის შემუშავებაში. 1932 წელს იგი მიწვეული იქნა პრივატ-დოცენტად ბერლინის უნივერსიტეტში, სადაც დიალექტრიკების ფიზიკისა და ექსპერიმენტული ბირთვული ფიზიკის კურსების წაკითხვა დაევალა. აღნიშნულ კურსს იმდენად საინტერესოდ უძღვებოდა, რომ იმავე წელს, ბერლინის უნივერსიტეტმა მას პროფესორის წოდება მიანიჭა. ალექსანდრე ნიკურაძე აქტიურად იყო ჩართული სასწავლო-სამეცნიერო პროცესებში, იკვლევდა დიალექტრულ მასალებს, აქტიურად მუშაობდა გამოყენებადი ფიზიკის სფეროში, იონთა და ელექტრონთა თეორიებზე³⁵⁹.

³⁵⁹ იქვე

ა. ნიკურაძეს გამოქვეყნებული აქვს ფიზიკა-მათემატიკის დარგში 35-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი, ხოლო 1928 წლიდან უკვე ამავე დარგში აქვეყნებს გერმანიის წამყვან ჟურნალებში (ფიზიკა, ფიზიკური ქიმია, ელექტროტექნიკა) თავის სტატიებს „სანდერსის“ ფსევდონიმით ან ზოგჯერ რ. რუსიშვილის თანაავტორობით. ამათგან განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს მისი ორი ცნობილი წიგნი ფიზიკაში: (Al. Nikuradze. Das Zweistoffsystem Gas-Metall. München. 1950) და Al. Nikuradse. Naturwissenschaft und Technik im Leben der Völker. München. Oldenburg. 1952),³⁶⁰ სადაც მიმოიხილავს მის და სხვა მეცნიერთა გამოკვლევის შედეგებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ გარკვეული მიზეზების გამო, სრულად ვერ გამოიცა სამი ტომი, რომელიც ატომების თეორიას და მის გამოყენების საკითხებს ეხებოდა.

1921 წელს, საქართველოში წითელი არმიის შემოჭრის შემდეგ ძმებმა სამშობლოში დაბრუნება ვეღარ შეძლეს, რადგან ნიკურაძეები წინააღმდეგი იყვნენ საქართველოში საბჭოთა რეჟიმის დამყარების. ისინი ღიად ეწეოდნენ საქართველოს განთავისუფლების და დამოუკიდებლობის აღდგენისა და შენარჩუნების პროპაგანდას, რამაც შემდგომში მათ მიერ გერმანიის მოქალაქეობის მიიღება განაპირობა. ემიგრაციაში მყოფი ალექსანდრე ნიკურაძე მალევე მოექცა კარლ ჰაუს ჰოფერის „ფართო სივრცეების“ თეორიის გავლენის ქვეშ. მან დაიწყო მუშაობა პროტექტორატის ამბიციურ პროექტზე, რომელიც მიზნად ისახავდა, ქართველებს წამყვანი როლი ეთამაშათ ერთიან კავკასიურ კონფედერაციაში. ამასთანავე იგი აქტიურად იყო ჩართული ქართული სათვისტომოს ღონისძიებებში და ახლო კავშირები ჰქონდა გერმანიის ნაციონალ-სოციალისტურ პარტიასთან. გერმანულ პოლიტიკურ ელიტასთან კარგი კონტაქტების წყალობით მან უამრავი ქართველი იხსნა ნაცისტებისაგან. იგი მონაწილეობდა ქართველ ემიგრანტთა ანტისაბჭოთა მოძრაობაში, ეხმარებოდა ანტისაბჭოთა შეხედულებებით განმსჭვალულ ქართველ ემიგრანტებს და მფარველობდა მათ ტყვეობაში.

1934 წელს მან ბერლინში გერმანულად გამოაქვეყნა მისი პირველი ცნობილი მონოგრაფია ფიზიკაში „თხევადი დიალექტრიკები“ (Al Nikurade. Das Flüssige Dialektrikum. Berlin. 1934), რომლის რუსული თარგმანი გამოცემულ იქნა მოსკოვ-ლენინგრადში, რომელიც ნათქვამი იყო, რომ მსგავსი ნაშრომი რუსულ ენაზე არ არსებობდა. ეს იყო იშვიათი პრეცედენტი, როცა საბჭოთა კავშირში დაიბეჭდა ემიგრაციაში მყოფი ქართველი ფიზიკოსის ფუნდამენტალური ნაშრომი. მთელ საბჭოთა სამყაროში ეს ნაშრომი გამოიყენებოდა სხვადასხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებებში. ყოველივე ამის მიუხედავად, იგი არ კმაყოფილდება ამ წარმატებით და ამავე წლებში მიუნხენში პირველად აარსებს ელექტ-

³⁶⁰ იქვე

რონებისა და იონების კვლევა-ძიების ინსტიტუტს (Institute für Ionen und Elektronen Forschung), რომელიც იკვლევდა ნაწილაკებს, იონებს და ელექტრონებს. ამ ინსტიტუტის ადგილსა და როლზე ევროპაში მიუთითებს ჩვენამდე მოღწეული წლიური ანგარიშის შესახებ ცნობა, რაც მანიშნებელია იმისა, თუ რაოდენ მასშტაბური და უდიდესი სამეცნიერო დატვირთვით მუშაობდა ქართველი მეცნიერის მიერ დაარსებული, ფიზიკის ინსტიტუტი გერმანიაში. რასაკვირველია ეს ინსტიტუტი მხოლოდ შემოწირულობებით ვერ იარსებებდა, სავარაუდოდ მას გერმანიის მთავრობაც აფინანსებდა და მათი ბიუჯეტი საერთო ჯამში 1960 წლისთვის შეადგენდა DM 415.347 გერმანულ მარკას. სამწუხაროდ ჩვენამდე მოღწეულია მხოლოდ ეს ერთი-1960 წლის ბიუჯეტის დეტალური აღწერა, თუმცა თუ ვივარაუდებთ მის პირველ ექსპერიმენტულ ცენტრის მნიშვნელობას ევროპაში, შემდგომ წლებში ამ ინსტიტუტის წლიური ბრუნვა ერთი ორად უნდა გაზრდილიყო. ეს კი კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს ამ ინსტიტუტის დიდ მნიშვნელობას და მის სიძლიერეს ევროპაში³⁶¹.

ელექტრონებისა და იონების კვლევა-ძიების ინსტიტუტი მდებარეობდა ობერფალცის მაზრაში, სოფელ შვარცენფელდში (Schwarzenfeld), რომელიც ნიკურადის ბერლინის დაბომბვის შემდგომ აქ გადმოეტანა. ინსტიტუტი აგებული იყო სოფლის განაპირას, ერთ მაღალ კონუსის მსგავს გორაზე, რომელზეც კაპუცინელ ბერებს საშუალო ზომის ორსართულიანი მონასტერი სწორედ, რომ აქ აეშენებინათ და ყველა ემიგრანტი მიუსაფარს აქ ინახავდნენ. მათ შორის მოხვდა ქართველი ემიგრანტი და შემდგომში კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორი ვახტანგ ჯობაძე, რომელიც თავის მოგონებებში იხსენებს³⁶², რომ მეორე მსოფლიო ომის დროს ტყვედ ჩავარდა და მისდაუნებურად აღმოჩნდა გერმანიაში..., გრონინგენისა და ფრაიბურგის უნივერსიტეტში სწავლის პერიოდში დაუახლოვდა და ახლოს გაიცნო გერმანიაში სახელმოხვეჭილი პროფესორი ა. ნიკურადე. რომელიც შემდგომ მასთან გადავიდა და მუშაობდა ამავე ინსტიტუტში 1950 წლამდე, ვიდრე იგი ამერიკაში წავიდოდა.

ა. ნიკურადის პოლიტიკურ და პიროვნულ პორტრეტს ყველაზე უკეთ ვხედავთ ქართველი მეცნიერის და მისი ერთგული მეგობრის მოგონებებში, სადაც აღწერილია 1943 წლის ზაფხულში ერთად ცხოვრების და საქმიანობის მნიშვნელოვანი დეტალები და საინტერესო ცნობები ნიკურადის შესახებ: „ობერფალცის მონასტერში დაბინავებისას მიმიჩინეს ერთი ოთახი³⁶³, რომელიც განმეორება იყო სხვა ოთახებისა, რადგან ისინი თავდაპირველად ბერების საკნებად იყო განკუთვნილი. გა-

³⁶¹ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ნიკურადის არქივი დამუშავების პროცესშია. დროებითი №48. 1960 წ.

³⁶² ჯობაძე. ვ. ჩემი თავგადასავალი, თბ., 2009.

³⁶³ ჟურნალ „ქართლოსი“, №1. 1937.

მონაკლისი იყო მხოლოდ ბატონ ნიკურაძის, უფრო დიდი ზომის ბინა მეორე სართულზე, რომელიც ალბათ მონასტრის ზემდგომისათვის იყო განკუთვნილი. მეორე დიდი ოთახი სასადილო, რომელიც ინსტიტუტისთვის იმავე ფუნქციას ასრულებდა, რაც მონასტრისთვის..., ბერები ამერიკელები უნდა ყოფილიყვნენ და ვგონებ მონასტერიც ამერიკის კუთვნილება იყო. ბერებიც პატივს არ აკლებდნენ, რაც ომის შემდეგ, როდესაც ბატონი სანდრო (ასე ეძახდნენ ხშირად) ცოტა ხნით დააპატიმრეს, აშკარად გამომჟღავნდა. მიზეზი ჩემი ბატონ სანდროსთან გამწესებისა, თუ არ ვცდები, ჩემი ჯარიდან განთავისუფლება იყო. ჩემი ჯარიდან განთავისუფლების ოფიციალური მიზეზი კი იყო სანდროს ბიბლიოთეკის მოწესრიგება და ბიბლიოთეკარობა. მართლაც, როდესაც ჩემი პიროვნება წარვუდგინე სანდროს, ძალზედ გულთბილად მიმიღო, მაჩვენა თავისი ბიბლიოთეკა, რომელიც 140-მდე წიგნს შეიცავდა, და მითხრა, რომ ამ წიგნებიდან, რომლებიც უფრო ნეოლითის და ბრინჯაოს ხანას ეხებოდნენ, ამომეკრიბა საბუთები, რომელიც საქართველოს და ევროპის ურთიერთობებს ეხებოდა. ეს იყო ჰორნესის, მენგინის, შუხარდტისა და ებერტის ექვს ტომიანი (Reallexikon der Alferfum) ნაშრომები, სადაც საკმაო მასალა ვიპოვე ე.წ. კემ-კერამიკ და ბანდ-კერამიკის შესახებ. გულდასმით მალევე შევაგროვე ეს მასალები და წარვუდგინე, მან კი ღიმილით მითხრა, „მე გითხარი ცოტა წაგემუშავებინა და არ მითხოვია თავი დააკალი ამ მასალას“. გარდა ამისა, ბიბლიოთეკაში მას ედგა უზარმაზარი გლობუსი, რომელზედაც გრძელ ელასტიურ სახაზავს დაადებდა ხოლმე, რომ ერთი ადგილიდან მეორეზე საჰაერო ხაზი გაეყვანა. თუმცა მას ხშირად ეხმარებოდნენ გრაფიკაში განვრთნილი ჩინებული მხაზველ-მხატვრები, მათ შორის ერთი მშვენიერი ქალი როზმარი ბალდერმანი, რომელიც სანდროს უამრავ დიაგრამას, რუკას და სხვადასხვა მშვენიერ ნახაზებს უკეთებდა, როგორც ისტორიულ, ისე არქეოლოგიურ ნამუშევრებზე.

შორეულ სამშობლოს მოწყვეტილი ემიგრანტი მეცნიერები ხშირად საუბრობდნენ საქართველოს აწმყოსა და მომავალზე. ნიკურაძე ფიზიკის გარდა მუშაობდა ამიერკავკასიის ეკონომიკაზე, მისი განვითარების გზებზე და სამომავლო პერსპექტივებზე. იგი თვლიდა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის და სუვერენიტეტის შენარჩუნების გზა მის ეკონომიკაზე გადის. ჯერ კიდევ მაშინ ა. ნიკურაძე და ცნობილი გერმანელი ეკონომისტიები, მათ შორის აღმოსავლეთის ეკონომიკური ინსტიტუტის დირექტორი ახმეტელი დარწმუნებულები იყვნენ, რომ საქართველო სამომავლოდ გახდებოდა ეკონომიკურად ყველაზე პოტენციური და მნიშვნელოვანი ხიდი ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელი ტრანზიტული გზებისა, რადგან საქართველო გეოგრაფიულად და გეოსტრატეგიულად ევროპისა და აზიის გზა ჯვარედინზე მდებარეობს.

ა. ნიკურაძის ცხოვრების პიროვნულ დეტალებს, ცხოვრებისეულ სტილს და პიროვნებისათვის დამახასიათებელ მანერებს ჯობაძე³⁶⁴ შემდეგნაირად აგვიღწერს: „ნიკურაძე იყო უდიდესი მეცნიერი, გეოპოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, გამოირჩეოდა საოცარი ნიჭიერებით და მაღალი მსოფლმხედველობრივი აზროვნების უნარით. მას უყვარდა ყველა და ყველაფერი ქართული და ეროვნული. იგი ყველა ქართველს დიდი პატივს სცემდა და ეხმარებოდა კიდეც, ამიტომაც ძმები ნიკურაძეები დიდი ავტორიტეტით და საუცხოო რეპუტაციით გამოირჩეოდნენ მთელს გერმანიაში. სანდრო ივანეზე უმცროსი და მომცრო ტანის იყო, რის გამოც საუბრის დროს ფეხის წვერებზე დგებოდა ხოლმე. ცოტა არ იყოს ღიპიანი, მოშავო კანი ჰქონდა და უკან გადავარცხნილი ოდნავ შეთეთრებული ხშირი თმა. ბევრი ლაპარაკი არ უყვარდა და მეტყველებას სმენას ამჯობინებდა. როცა საუბრობდა, უაღრესად სერიოზულ გამომეტყველებას იღებდა და ყოველთვის ცდილობდა გასაგები სიტყვები გამოენახა და ნათქვამი მკვეთრ ფოკუსში მოექცია, რომ მოსაუბრე ნათქვამში დაეჯერებინა“.

ა. ნიკურაძე ფიზიკის გარდა, გატაცებული იყო პოლიტიკით, ჰუმანიტარული მეცნიერების დარგებით, საქართველოს ისტორიით, ლიტერატურით, არქიტექტურით, არქეოლოგიით, იურისპრუდენციით და მთარგმნელობითი საქმიანობით. ამიტომაც მას ხშირად ინვესტდნენ მსოფლიოს წამყვან უნივერსიტეტებში ლექციების წასაკითხად.

ა. ნიკურაძეს, როგორც ისტორიკოს, არქეოლოგს, პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეს უდიდესი წვლილი მიუძღვის თითოეული დარგის განვითარებაში. გაცილებით შთამბეჭდავია, მისი პოლიტიკური საქმიანობა და გეოპოლიტიკური მსოფლმხედველობა. იგი იყო ასევე მეორე დანესებულების, კონტინენტალური ევროპის კვლევა-ძიების ინსტიტუტის დამაარსებელი და დირექტორი მიუნხენში. ეს ინსტიტუტი იყო მსოფლიოში ერთ-ერთი პირველი ევროპული და ევროინტეგრაციული იდეების სამჭედლო, რომლის ხმა მთელი მსოფლიოს საგანმანათლებლო ტაძრებში ისმოდა. ამის გამო მიუნხენი ყოველთვის ყურადღების ცენტრში იყო მსოფლიოს პოლიტიკურ და მოწინავე სამეცნიერო ინტელიგენციისათვის. ა. ნიკურაძემ ამავე ინსტიტუტის საშუალებით „სანდერსის“ (Al.Sanders) ფსევდონიმით გერმანულ ენაზე გამოსცა რამდენიმე მეცნიერული გამოკვლევა კონტინენტალური ევროპის შესახებ „ევროპიული კონტინენტალ-პოლიტიკის განვითარებანი“- ის სერიიდან: „იაზონის მემკვიდრეობის გარშემო“, „ხალხთა მიმდინარეობანი აღმოსავლეთ ევროპაში“, „ევროპულ სახელმწიფოთა აღნაგობის საფუძვლები“ და ღრმად ფუნდამენტალური წიგნები, მათ შორისაა: (Osteuropa in Kontinentaleuropaeischer Schau. München.Hoheneichen-Verlag.1942),

364 ჯობაძე ვ. ჩემი თავგადასავალი, თბ., 2009.

(Kaukasien, Nordkaukasien, Aserbeidschan, Armenien, Georgien Geschichtlicher Umriss. München. Hoheneichen-Verlag.1942) სადაც ფაქტები და მოვლენები განხილულია ისტორიულ-ფილოსოფიური და ისტორიოგრაფიული თვალსაზრისით. ასევე Um das erbe großbritaniens zur Wandlung der Politischen Struktur der Übersee. München.Hoheneichen-Verlag. 1942, Die stunden der entscheidung Kampf um Europa. München, Um die gefaltung europas München, და Vom traum zur tat („ოცნებითგან ვიდრე საქმემდე“), რომელიც მოცემულია ძალიან საინტერესო დებულებანი, როგორც ევროინტეგრაციის იდეისათვის, ასევე საქართველოს ისტორიისათვის. წიგნები მალევე მოექცა მსოფლიოს ყურადღების ცენტრში. პოპულარული ნაშრომები წამყვანი მეცნიერების ხელიდან ხელში გადადიოდა.

ალექსანდრე ნიკურაძემ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ქართულ-ევროპული ურთიერთობების ჩამოყალიბება-განვითარების თვალსაზრისით. იგი ყოველთვის ცდილობდა თავისი კალმით დაეკავშირებინა ორივე მხარე და შეეცა მათ შორის არსებული სიცარიელე. ამიტომაცაა, რომ მისი ნაშრომები მალევე იქცა ბესტსელერებად მთელ ევროპაში, სადაც იგი ღიად და დამაჯერებლად საუბრობს ქართულ და ევროპულ პარალელებზე. ზემოთ ჩამოთვლილთაგან განვიხილავთ იმ ნაშრომებს, - სადაც ხაზს უსვამს ქართულ-ევროპულ იდენტობას და მათ შორის პარალელებს, ესენია „იაზონის მემკვიდრეობის გარშემო“, „აღმოსავლეთ ევროპა“ და „კავკასია“.

ა. ნიკურაძე 1937 წელს აქვეყნებს თავის პირველ უმნიშვნელოვანეს გამოკვლევას, პარიზში გამომავალ ჟურნალ „ქართლოსის“ პირველ ნომერში „ევროპული კონტინენტალ-პოლიტიკის განვითარებანი“-ის სერიიდან, „იაზონის მემკვიდრეობის გარშემო“. მსგავსი ფუნდამენტალური კვლევები ზემოაღნიშნული სათაურით მოთავსებულია ნაციონალ-სოციალისტური პარტიის მთავარ გაზეთ „ფოელკიშერ ბეობახტერ“-ში, პროფესორ სანდერსის ფსევდონიმით. მიუხედავად იმისა, რომ ნაშრომები ძალზედ საინტერესოა ქართული პოლიტიკის თვალსაზრისითაც და ზოგადად, იგი ხშირად ყოფილა გაზეთ „პრავდას“ და „იზვესტიას“ მკაცრი კრიტიკის ქარცეცხლში, ა. ნიკურაძეს მიზნად დაუსახავს ამ წერილით აჩვენოს ფართო საზოგადოებას გერმანიის პოლიტიკის მთავარი კურსი კავკასია-საქართველოსთან მიმართებაში. კვლევას თან ერთვის ისტორიული რუკები, მაგრამ იგი სამწუხაროდ ჩვენამდე არაა მოღწეული.

ა. ნიკურაძეთავის პირველ ნაშრომს „იაზონის მემკვიდრეობის გარშემო“ ასე იწყებს³⁶⁵: ერთა შორის, დავა ყოველთვის კულტურულ-პოლიტიკური, ხალხური და ეკონომიკური ძალებით არის გამოწვეული. ამის

³⁶⁵ შარაძე გ. უცხოეთის ცის ქვეშ, წიგნი I, თბ.1991, გვ.446.

შედეგად ჩვენ ვხედავთ ისტორიაში დიდ სახელმწიფოთა ან სახელმწიფოთა სისტემის განმტკიცებას, ამაში მნიშვნელოვან როლს მდინარეთა გზები თამაშობდა. ზღვათა და მდინარეთა სისტემები ხალხთა დაახლოვების საშუალება იყო. ევროპის სახელმწიფოთა და კულტურული ცხოვრების განვითარების თვალსაზრისით, მდინარეთა სამი სისტემაა ერთი მეორისგან გასარჩევი: 1) ჩრდილოეთის ზღვა, აღმოსავლეთის ზღვა, შავი ზღვა, კასპიის ზღვა, ხმელთა შუა ზღვა და მათი მდინარენი. მის გარშემო ვხედავთ ევროპულ ხალხებს და მათი კულტურის განვითარებას, დაწყებული ჰელენიზმიდან დღემდე. ეს მხარე დაკავშირებული იყო ირანულ-პინდურ და შორეულ აღმოსავლეთის (იაპონურ და ჩინურ) სამეურნეო და კულტურულ წრესთან. 2) მე-15 საუკუნის დასასრულს აღმოჩენილი იქმნა ამერიკის კონტინენტი, ამათ გამოიწვია ევროპის ცხოვრების ცვლილება, ატლანტიკური ოკეანე გახდა შემაერთებული ზღვა. 3) უახლესი განვითარება ხალხთა ცხოვრებისა, განსაკუთრებით ამერიკისა, აზია და ავსტრალიას შორის ქმნის წყნარ (პასიფიკის) ოკეანეს მესამე დიდი ხდით. ჩვენ აქ პირველ რიგში ყურადღებას ვაქცევთ იმ ამბებს, რომელიც ევროპულ სივრცეში მოხდა. სუმერელების, რომელთა უდიდესი კულტურის ნაშთები გვიჩვენებენ, რომ ისინი ალბათ მეტად შორეულ წარსულში ინდო-გერმანულ ნათესავთაგან ჩამოშორებული იყვნენ. თუ საერთოდ ისინი თვით არ იყვნენ ინდო გერმანული შთამომავლობისა, შესანიშნავმა კულტურამ ზეგავლენა მოახდინა და გაანაყოფიერა შემდეგი კულტურის ფორმები ირანულ და მეზობელ (აგრეთვე ევროპიულ) სივრცეზე, მეტად მჭიდროდ უნდა ყოფილიყვნენ დაკავშირებული სუმერული და ხეთური კულტურანი. ორივე ეს მნიშვნელოვანი უნდა ყოფილიყო ჰელინური კულტურისათვის. ხეთების სამეფო წარმოიშვა სუმერთა იმპერიის ერთ პროვინციისაგან, კულტურულად მაღლად მდგომი ამ სახელმწიფოს გაფურჩქვნა ქრისტეშობამდე მეორე ათასი წლის პირველ საუკუნეს ეკუთვნის. კოლხებმაც, რომელნიც ხეთების ჩრდილოეთ სივრცეზე ბინადრობდნენ, შექმნეს თავისი სახელმწიფო სუმერების იმპერიაში. კაპადოკიაში ნაპოვნი საბუთებიდან ჩანს, რომ შავი ზღვის ნაპირზე, კოლხეთში, მრავალი ვერცხლისა და სპილენძის ბუდობები მუშავდებოდა, აქედან ეს ლითონი ყოველმხრივ იგზავნებოდა, ამ ლითონიდან აკეთებდნენ სუმერელები თავის ფულს (ქრ. შ. მეშვიდე საუკუნეში), ორივე სახელმწიფო (ხეთებისა და კოლხების) საბერძნეთთან მჭიდრო ურთიერთობაში უნდა ყოფილიყო. ჰელინიზმში ვხედავთ ახლანდელი ევროპის სარკეს და პირიქით. ყველა იცნობს კლასიკურ საბერძნეთს ძვ.წ.მე-7,6,5,4 საუკუნისას, მაგრამ განსაკუთრებით საინტერესო არის წინა კლასიკური საბერძნეთი ილიადა-ოდისეისა, სადაც თანამედროვე კვლევის მიხედვით მითოლოგიური ფიგურები ისტორიულ პიროვნებებად გვევლინებიან. ბერლინის უნივერსიტეტის

პროფესორი თვლის რომ, ევროპის კონტინენტალური სტრუქტურის სათავე ელინური ხანის პერიოდიდან მომდინარეობს და ამ საკითხს ისტორიულ ფონს უდებს საფუძვლად და მსოფლიოს ისტორიული განვითარებისა და ჩამოყალიბების ჭრილში განიხილავს მას, რაც საკმაოდ დამაჯერებელი და მეცნიერულად არგუმენტირებულია. იგი ამბობს, რომ ევროპის პირველი ფორმისა და შინაარსის ქმნა უეჭველად ელინური მსოფლიოს მუშაობის შედეგია, რომელიც იძლევა პირველ ხაზებს ევროპიულ კონტინენტალ-პოლიტიკისას.

ა. ნიკურაძის აზრით ბერძენთა წადილი და მისწრაფება გამოხატულია არგონავტების მითოსში და მათ მეთაურ იაზონში. მათი მიზანი იყო კოლხეთიდან (კავკასია) ოქრო გამოეტანათ. იაზონმა შეირთო კოლხეთის მეფის ასული მედეა და წამოიღო ოქრო. გაჯავრებული კოლხეთის მეფე აეტესი გამოეკიდა იაზონს და გადაუკეტა გზა ბოსფორისაკენ. იაზონი დაუძვრა კოლხებს ისტერზე (დონ-მაინ-რაინ-ის პრობლემა), იგი მოგზაურობს ატლანტიკური ოკეანის ირგვლივ და მოდის შინ, საბერძნეთში, პერკულესის კარების (გიბრალტარის) გავლით, არგონავტთა მითოსის მცოდნენი ამტკიცებენ, რომ მათი ექსპედიციის სარჩული იყო რეალური სავაჭრო-პოლიტიკური მოსაზრებები. თუმცა ელინისტური მსოფლიოს სავაჭრო გზა შორეული აღმოსავლეთისაკენ, ირან და ინდოეთისაკენ გადიოდა კავკასიაზე (კოლხეთი-იბერია) მდინარე ფაზისის ანუ რიონის და კვიროსის (მტკვარი, კურა) გასწვრივ კასპიის ზღვისაკენ. კოლხეთში მოდიოდნენ ბერძნები, რათა კავკასიის და აზიის საქონელი შეეძინათ და თავისი გაესაღებინათ, ბერძნებს საქონელი აქედან გაჰქონდათ ირანში, ინდოეთში და შორეულ აღმოსავლეთში. ქრ.შ. პირველ ათასეულ წლებში ბერძნული ფაქტორიები და კოლონიები დაარსებულ იქნა შავი ზღვის სანაპიროზე. ასეთი ახალშენები შავი ზღვის ჩრდილო ნაპირზე დასაყრდნობი ცენტრალურ და ჩრდილო ევროპასა და სკანდინავიასთან ურთიერთობაში მდინარეთა შემდეგი სისტემით ხდებოდა: რაინ-მაინ-დონი და დვინა-დნეპრ ან ვოლხოვ-დნეპრ. ამგვარად ძველმა მსოფლიომ შექმნა ურთიერთობათა სისტემა, რომელიც დასავლეთ და ჩრდილო ევროპიდან დნეპრის სივრცეზე შავი ზღვით, კავკასია ირანამდე, ინდოეთისაკენ და შორეულ აღმოსავლეთამდე აღწევდა. ეს სისტემა წარმოადგენდა ევროპიული კონტინენტალ-პოლიტიკის არსებით მხარეს. ევროპიული კონტინენტალ პოლიტიკის ცნებას უპირისპირდება „ზღვისგაღმა პოლიტიკის“ მცნება, იგი იწყება მე-15, 16 საუკუნის მიჯნაზე და ამერიკის აღმოჩენის შემდეგ პირველად მისი მნიშვნელობა იზრდება. ავტორი თვლის, რომ ქრისტეს შობის პირველ ათასწლეულში არგონავტების მითოსი ღებულობს რეალურ ფორმებს და შინაარსს და მას ბერძნული კლასიციზმის ხანას უწოდებს, რომლისთვისაც ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელია ორი ინიციატივა.

ეს არის კოლხი აეტესი და მეორე ბერძენი იაზონი, მაგრამ ვერც კოლხებმა და ვერც ბერძნებმა საკუთარ მიზანს ვერ მიაღწიეს. კოლხების პოლიტიკური თვალსაზრისი შემდეგში მიდიელებმა და სპარსელებმა შეითვისეს, ბერძნებისა კი - მაკედონელმა. ამიტომაცაა, რომ მიდიელთა ანუ იგივე მედიელნის სახელმწიფოს დაარსება ხდება ბერძნული კლასიციზმის დროს. სადაც მედიელთა და სპარსთა პოლიტიკური მნიშვნელობა იწყება დაახლოებით 700 წლებში ქრისტეს შობამდე. ხოლო დარიუსის მისწრაფება უფრო შორსმჭვრეტელური იყო. იგი სახელმწიფოთა სისტემის შექმნისაკენ ისწრაფოდა და ცდილობდა ამ სისტემით ემართა დღევანდელი რიგი სახელმწიფოებისა ევროპიდან ჩინეთ-ინდოეთამდე. მალე, მეოთხე საუკუნეში, სპარსეთის იმპერია იცვლება ალექსანდრე დიდის იმპერიით, სადაც იმპერიის გული გადადის დასავლეთისაკენ. თუმცა, იგი ისე ახალგაზრდა გარდაიცვალა, რომ თავისი წადილი ვერ შეასრულა და რომ „იაზონის მემკვიდრეობა“ საბოლოოდ ვერ დაისაკუთრა. ალექსანდრეს სიკვდილის შემდგომ მისი იმპერია დანაწილდა, მაგრამ სამეურნეო და კულტურული ურთიერთობა იქ მაინც იგივე დარჩა. ამავე პოლიტიკის გაგრძელება სცადა რომმა ქრისტეს შობამდე პირველ საუკუნეში, მაგრამ უშედეგოდ. რომის იმპერიის დაცემამდე (180-395წწ. ქრ. შემ.) ევროპის სამხრეთმა ნაწილმა შექმნა ეს დიდი სახელმწიფო რომი, რომელიც შორ. აღმოსავლეთთან და ინდოეთთან ხშირ სამეურნეო და კულტურულ დამოკიდებულებაში იყო. ჩრდილო და აღმოსავლეთ ევროპა, კავკასიასთან ერთად, ამ სამხრეთ სახელმწიფოსთან მჭიდრო ურთიერთობაშია და ამით ისინიც ინდოეთ, ცენტრალურ აზია და შორეულ აღმოსავლეთთან კულტურულ და სამეურნეო საქონელთა გაცვლა-გამოცვლაში არიან.

ამგვარად, ევროპა უძველესი დროიდან გადაბმული იყო ინდოეთთან, ცენტრალურ აზიასთან და შორეულ აღმოსავლეთთან და სახელდობრ ხმელეთის „კონტინენტალურ“ გზაზე მდინარეთა გზებით, ნათქვამია ნაშრომში.

ჩვენამდე მოღწეულია უთარილო³⁶⁶, ხელით ნაწერი ა. ნიკურადის ნაშრომის „აღმოსავლეთ ევროპა“-ს ნაწილი თემით, „საეკლესიო არქიტექტურა კიევის დიდ სამთავროში“, სადაც განხილულია კიევის მოსაზღვრე და მეზობელ ქვეყნებთან, მრავალმხრივი კულტურული დამოკიდებულება, მათ შორის საეკლესიო არქიტექტურის და მხატვრობის მიმართულებით, კერძოდ შავი ზღვის დასავლეთ ნაწილი ბიზანტია და ბულგარეთი, აღმოსავლეთის მხრიდან საქართველო, ხოლო ბალტიისპირეთის-გერმანია და სკანდინავიის ქვეყნები, რამაც გამოიწვია საეკლესიო არქიტექტურის სამი ცენტრის გაჩენა: კიევი, ჩერნოგოვი და ნოვგოროდი. იგი ხაზს უსვამს უძველესიატინაიას (Jatinnajakirche)

³⁶⁶ ნიკურადის არქივი, დროებითი №33. 1957.

ეკლესიის არქიტექტურას, რომელიც აშენებული იქნა 989/990 წლებში გლადიმირის მიერ, ასევე ჩერნოგოვის მაცხოვრის ტაძრის ხელოვნებას (1014.წ) და დასავლეთ საქართველოს, აფხაზეთის მოქვის ეკლესიის (975.წ) არქიტექტურას და მხატვრობას. ავტორი ამბობს, რომ აღნიშნული ეკლესიების ცხოვრება და საეკლესიო დამოკიდებულების საფუძვლები მეტნაკლებად ერთმანეთიდან გამომდინარეობს და მათი პერიოდული პარალელები აშკარად ჩანს საერთო თვალსაზრისით. ამით იგი მიგვანიშნებს, რომ კიევი საეკლესიო და სამხატვრო არქიტექტურით ახლოს დგას დანარჩენ აღმოსავლეთ ქვეყნების კულტურასთან. ქართული ეკლესია, ამ შემთხვევაში „მოქვი“, მაინც ძირეულია, თუმცა ქართულ-აფხაზური ეკლესია ბიზანტიური პერიოდის პარალელებს და გავლენას მაინც ინარჩუნებს.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია, ალექსანდრე ნიკურაძის პოლიტიკური ხასიათის ნაშრომი „კავკასია“, რომელიც სამჯერ გამოიცა მიუნხენში 1938, 1942, 1944 წლებში, სადაც ხაზგასმულია, რომ საქართველოს კავკასიისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. ნიკურაძის აზრით საქართველოს, როგორც ცენტრალურსა და პოლიტიკურ, ყველაზე უნარიან ქვეყანას, კავკასიაში იგივე როლი ენიჭებოდა, როგორც გერმანიას ევროპაში. ნიკურაძის მიზანი იყო საქართველოს ხსნა ჰიტლერის რასიული თეორიიდან, იგი ლინგვისტურად აანალიზებს, რომ ჩვენ არილებს არ ვეკუთვნივთ, მაგრამ ისე სხვა მხრივ ჩვენ ევროპელები ვართ. ამის წარმატებით განხორციელებას იგი ცდილობდა არქეოლოგიური მასალებით, სოციალური წყობით, სახელმწიფოებრივი სისტემით, ხუროთმოძღვრებისა და ლიტერატურის საშუალებით, თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ეს მაინც პოლიტიკური და მოჩვენებითი დიპლომატიური ნაბიჯი იყო. რასაკვირველია ასეთი ფაქტის, თეთრზე შავის დაწერა დიდ ძალისხმევას მოითხოვდა, ამას სჭირდებოდა საერთაშორისო აღიარება და ფოკუსირებული პროპაგანდა ზემოხსენებული საკითხებისა, ამიტომაც იყო, რომ მას ჰყავდა ქართველების, გერმანელების, კავკასიელების მეცნიერთა და პოლიტიკოსთა ჯგუფები, რომელნიც ეხმარებოდნენ ამ იდეოლოგიის პროპაგანდაში. მათ შორის იყვნენ: მარკოზ ტულუში, მიხაკო წერეთელი, ზურაბ ავალიშვილი, თბილისელი გერმანელი Dr. Emil Wallker — საქართველებული ქართველოლოგი. ჩრდილოეთ კავკასიელებიდან სანდროსთან თანამშრომლობდნენ ჟურნალისტები ჯაბაგი (ყაზარდოელი), ჩერქეზეთიდან აიტეკ ნამიტოკი, აზერბაიჯანიდან რასულ-ზადე. თუმცა, რათქმაუნდა, ეს საკმარისი ვერ იქნებოდა ჰიტლერის დასარწმუნებლად, მაგრამ გარკვეულწილად მნიშვნელოვანი როლი მაინც ითამაშა იმ პერიოდის ქართულ და გერმანულ პოლიტიკურ ურთიერთობებზე.

ა. ნიკურაძე 1934 წლიდან ნაცისტური პარტიის წევრი ხდება, ამის შემდგომ იგი ჰიტლერის მრჩეველის თანამდებობას იკავებს სამეცნი-

ერო დარგში. ა. ნიკურაძე ძალიან გავლენიანი და ავტორიტეტული პიროვნება იყო. ეს დასტურდება იმით, რომ ნიკურაძესთან ხშირად თავს იყრიდნენ და საუბრობდნენ გერმანიის მთავრობის მაღალი ემელონების წარმომადგენლები, მათ შორისაა სტუდენტობის- დროინდელი მეგობარი და ოკუპირებული აღმოსავლეთის ტერიტორიების მინისტრი ალფრედ როზენბერგი, რომელიც იყო ბალტიური წარმოშობის გერმანელი და რასიული თეორიის მტკიცე მიმდევარი (რის გამოც გერმანელებმა ომი წააგეს, ეს იყო ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზთაგანი) ასევე Dr. Schimdt-ი, რომელიც ერთ-ერთი გავლენიანი ჟურნალის "Volkische Beobachter"-ის რედაქტორი იყო. აღსანიშნავია ისიც, რომ ნიკურაძეც ხშირად იყო მიწვეული რაიხსტაგში, უზენაეს სახელმწიფო მოხელეებთან მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ თათბირებზე, მრჩევლის ან ექსპერტ-პროფესორის სტატუსით. ასევე, ნიკურაძე თანამშრომლობდა და კარგი ურთიერთობები ჰქონდა ცნობილი გერმანიის სელის ნაწარმის მაგნატთან — ვიტთან, რომელიც მისი ეკონომიკური და პოლიტიკური მრჩეველიც იყო.

ა. ნიკურაძის გეოპოლიტიკური იდეებით აღფრთოვანებული და თანამოაზრე ალფრედ როზენბერგი ეხმარება და უქმნის „კონტინენტალური ევროპის კვლევა-ძიების ინსტიტუტს“, რომელშიც მუშავებოდა „კონტინენტალური ევროპის“ სამომავლო იდეები ჰაუსჰოფერის და შპენგლერის თეორიის ქრილში. ნიკურაძის გავლენას განიცდის როზენბერგის პროქართული შეხედულებები, იგი ჯერ კიდევ 1927 წლიდან მიიჩნევდა, რომ კავკასია რუსეთისაგან უნდა იქნას გამოყოფილი, ხოლო 1941 წლის აპრილში წერდა, რომ კავკასიის ხალხებს შორის ქართველები ისტორიულად და პოლიტიკურად წამყვანები იყვნენ და ამიტომ საქართველო მთავარი ცენტრი უნდა გახდეს კავკასიური სახელმწიფოების კონფედერაციისა და მისი სუვერენიტეტის დაცვა გერმანიის მხარდაჭერის პრეროგატივად უნდა იქცეს. რასაკვირველია გერმანია ამ პასუხისმგებლობას არ გაქცეოდა, რადგან თვლიდა, რომ ეს სწორი პოლიტიკა იყო.

ალფრედ როზენბერგს იმდენად სჯეროდა ნიკურაძის, რომ 1944 წელს დაავალა, მთელი შტაბით პარიზში გადასულიყო ფრანგ მოაზროვნე საზოგადოებაში როზენბერგის ევროპული იდეების საპროპაგანდოდ. თუმცა ეს ძირეულად ვერ განხორციელდა, რადგან როზენბერგის პროქართული იდეები აშფოთებდათ სხვა ქვეყნის ემიგრანტებსაც. როზენბერგის იდეა მდგომარეობდა შემდეგში: კავკასიური ფედერაცია თანასწორი პარტნიორი უნდა ყოფილიყო „შავი ზღვისპირეთის სახელმწიფოთა გვირგვინში“, რა თქმა უნდა გერმანიის პროტექტორატივით. კავკასია, უკრაინა, რუმინეთი და კაზაკთა ტერიტორია ევროპის „გაგრძელება“ გახდებოდა, როგორც თავის დროზე გოთების სახელმწიფო იყო.

მაგრამ რაც არ უნდა მომხდარიყო მომავალში, მათზედ გერმანული კონტროლი უნდა ყოფილიყო და რაიხსკომისიარიატის სტატუსი კავკასიისთვის, ისე, როგორც უკრაინისთვის, მოსკოვისთვის და ბალტიის ქვეყნებისთვის დიდად სახარბიელო არ უნდა ყოფილიყო, რადგან აღმოსავლეთ სამინისტროს (ასე ერქვა შემოკლებით როზენბერგის სამინისტროს) იდეებით არავინ იყო მოხიბლული.

1951 წლის სექტემბერში ა. ნიკურაძემ პარიზის ქართულ სათვისტომოში წაიკითხა მოხსენება „ზოგადი სურათები ქართულ-ევროპული წარსულიდან“, რომელშიც გამოთქმულია ორიგინალური იდეები და რომლითაც ევროკავშირის კონსტიტუცია დღესაც საზრდოობს ამით. ასევე მან დიდი წვლილი შეიტანა ევროინტეგრაციისა და ევროპოლოგიის, როგორც ინტერდისციპლინარული დარგის ჩამოყალიბება-განვითარებაში.

1952 წლის 22-24 სექტემბერს, საფრანგეთში, ქ. კომპიენტან, ა. ნიკურაძის ინიციატივით „ლა ბრევიერის“ სასახლეში შედგა ევროპელ მეცნიერთა ყრილობა, რომელსაც დაესწრნენ მეცნიერები საფრანგეთიდან, გერმანიიდან, იტალიიდან, ინგლისიდან, შვეიცრიიდან, ნორვეგიიდან, თურქეთიდან და კიდევ სხვა მრავალი ქვეყნიდან. კონგრესის საგანი იყო ევროპული საჭირობოროტო საკითხების წინ წამოწევა. კერძოდ, სხვა წინადადებათა შორის კონგრესმა მიიღო მისი აზრი მცნება-ტერმინის „ევროპოლოგიის“ შემოღების შესახებ., რომელიც „ევროპოლოგია“ იმთავითვე გულისხმობდა ევროპულ სამეცნიერო დარგების თავმოყრას და ერთ სწავლებად ჩამოყალიბებას.

გარდა ამისა ა. ნიკურაძე აქვეყნებდა საინტერესო წერილებს და გამოკვლევებს პარიზში გამომავალ ემიგრანტ ნინო და კალისტრატე სალიების ჟურნალში „ბედი ქართლისა“ აქედან აღსანიშნავია 1956 წლის აპრილში პარიზში ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნებული „არგონავტების მითი“, რომელიც გამოირჩევა ღრმა ისტორიული და მეცნიერული თვალსაზრისით. იგი აქტიურად თანამშრომლობდა ფრანგულ ჟურნალ „Revue de Kartvelologie“-თან, სადაც ასევე გერმანულ ენაზე აქვეყნებდა ქართველოლოგიური ტიპის ნაშრომებს კერძოდ: „ქართული არქიტექტურის საკითხისათვის შუა საუკუნეების ევროპულ აღმოსავლეთში“; „პატრი მიხეილ თარხნიშვილი (გარდაცვალების გამო)“; „სკანდინავიელები და ქართველები პონტო-ბალტიის სანაპიროზე“; „დოქტორი ოტტო გუნტერ ფონ ვეზენდოკი, როგორც ქართველოლოგი“; „ისტორიოგრაფიული შეხედულებანი ალბანეთის შესახებ“; „დასავლეთ ევროპის რომანული არქიტექტურისა და ქართული არქიტექტურის პარალელების ახსნის ცდა“; „დასავლეთ ევროპა და კავკასია პარალელების სახით“, „ა. ანამიტოკი (გარდაცვალების გამო)“; „სუმერთა პირვანდელი ადგილსამყოფელის საკითხისათვის“ (კავკასია შესაძლოა პირველი სამშობლოა სუმერთა ლითონის) და სხვა.

ძალზე საინტერესოა ა. ნიკურაძის მოღვაწეობა მიუნხენში პედაგოგიური და სამეცნიერო თვალსაზრისით. იგი აქტიურად მონაწილეობდა და თავად მართავდა ადგილობრივ და საერთაშორისო კონფერენციებს. მათ შორის აღსანიშნავია რამდენიმე სამეცნიერო ღონისძიება, რომელიც ჩვენამდე მოღწეულია ხელნაწერის სახით ე. წ. „Der Münchner Gespräche“ (მიუნხენური დისკუსიები), 1956/1957 წლის იანვარი, ზამთრის სემესტრის სესიის სახელწოდებით. „მიუნხენური დისკუსიები“ იმართებოდა კონტინენტალური ევროპის კვლევის ინსტიტუტში, ფილოსოფოს დემპფის და ისტორიკოსს ნიკურაძის ხელმძღვანელობით, უამრავ მომხსენებელ მეცნიერთა შორის იყო ა. ნიკურაძე, შემდეგი თემით: „ავტომატიზაცია-ევროპა, მათი ამოცანები, შესაძლებლობები და საზღვრები“, სადაც საუბარია ავტომატიზაციის გავრცელების არეალზე, მისი დანიშნულებისა და გამოყენების შესაძლებლობებზე³⁶⁷.

ასევე ჩვენამდე მოღწეულია 1957 წლის მაისის სხდომის ოქმი. სადაც აღნიშნულია, რომ ზემოაღნიშნულ პერიოდში სამეცნიერო სხდომა „მიუნხენური დისკუსიები“ გაიმართა კონტინენტური ევროპის კვლევის ინსტიტუტის და ამავე ინსტიტუტთან არსებული გერმანული კომიტეტის ასოციაციის ევროპული უნივერსიტეტის ეგიდით, თემაზე, „ავტომატიზაცია-ევროპა“, რომლის სხდომას უძღვებოდნენ: პროფესორები: მიუნხენის უნივერსიტეტის ფილოსოფოსი ალიოს დემპფი (Prof. Dr. Alios Dempf) და ფიზიკოსი ა. ნიკურაძე. სამეცნიერო ღონისძიებაში უამრავი ადგილობრივი და საერთაშორისოდ ცნობილი მომხსენებლები მონაწილეობდნენ სხვადასხვა სექციებში, ნიკურაძე კი ყოველთვის ფიზიკა-ისტორიის მიმართულებით გამოდიოდა. ამჯერად მისი მოხსენების თემა იყო „პროდუქტიულობა-ავტომატიზაციის საერთო ბაზარი ევროპაში ტექნიკური განვითარების თვალსაზრისით“, სადაც იგი საუბრობს ევროპაში პროდუქტიულობის გაზრდის შესახებ, მის გამომწვევ და შემაფერხებელ მოვლენებზე, ავტომატიზაციის განვითარებასა და მის რისკ-ფაქტორებზე, ტექნიკურ და სამეცნიერო პროდუქტიულობასა და მათ შორის დამოკიდებულებაზე. იგი მიიჩნევს, რომ სამეცნიერო და ტექნიკური კვლევები უნდა ემსახურობდეს ადამიანის მატერიალურ და სოციალურ საჭიროებებს, რომ მოხდეს ავტომატიზაციის უკეთ ჩამოყალიბება, რათა ადამიანმა შეძლოს მისი დროსთან მიმართებაში მაქსიმალურად გამოყენება³⁶⁸.

ალექსანდრე ნიკურაძე ოჯახის შექმნის საკითხს გვიან მოეკიდა, სავარაუდოდ 1958 წელს, მან გერმანიაში იქორწინა გერმანელ ჰილდე შერპიხზე, მეუღლემ მალევე მიიღო ქმრის გვარი — ჰილდე შერპეხ ნიკურაძე, რაც ძალიან საინტერესო მოვლენა იყო იმ დროისათვის. ჰილდე

³⁶⁷ ნიკურაძის არქივი, დროებითი №54. 1957.

³⁶⁸ ნიკურაძის არქივი, დროებითი №33. 1957, გვ.15.

ძალიან მშვიდი, განათლებული, სათნო და ლამაზი ქალი ყოფილა. მათ შეეძინათ ერთადერთი ქალიშვილი ელისო (ელიზაბეტ) ნიკურაძე. ელიზაბეტს ქართული ესმოდა, თუმცა იშვიათად საუბრობდა ქართულად.

აქვე გაგაცნობთ ალექსანდრეს წერილს თავის დისადმი მიწერილს (19.12.1966 მიუნხენი), რომელიც ოჯახს ასე ახასიათებს: საყვარელო დეო: ლუბა და ფლორენა, თქვენი წერილით მეტად გამახარეთ, დღესვე დაურეკავ ვანოს გრონინგენში, ნაეუკითხავ და მასაც გავახარებ. მე ვემზადები სამგზავროდ, პარიზში ერთ სხდომას უნდა დავესწრო, ამას მოყვება საქმეები აახენში და მერე ბერლინში. ერთი კვირის შემდეგ დავბრუნდები მიუნხენში. ივლისის პირველი კვირის განმავლობაში ინგლისში უნდა ვიყო, იქ ოქსფორდში მსოფლიო კონგრესია, რომელიც ჩემს დარგს ახლოს ეხება და ჩემ იქ მონაწილეობას მოელიან..., ვანოს ერთი ვაჟი ყავს ალექსანდრე ჰქვია, ამ ვაჟბატონსაც ვაჟიშვილი ყავს, იმასაც ალექსანდრე დაარქვეს. ამგვარად სამი გენერაციაა აქ „ალექსანდრეებისა“. უთუოდ ეს იკმარებს ამ ჟამად. ცოლი ვანოსი დიდებული ქალია. მეც კმაყოფილი ვარ ჩემი მეუღლით. ჩემ ქალიშვილს ელიზაბეტი დავარქვით. ცქრიალა ქალია, მერვე წელში. ნიჭი და სილამაზეც ხელს უწყობს, ჯანმრთელია, მეც ჯანმრთელადა ვარ. თქვენი ა. ნიკურაძე³⁶⁹

და ბოლოს ჩვენს ხელთ არსებული „მიუნხენური დისკუსიების“ 1963 წლის 14 მაისის წრეში საუბარია ზოგადად ტექნიკის განვითარების სიტუაციაზე პირველი მსოფლიოს ომის დროს და მის შემდგომ პერიოდზე. იგი ხაზგასმით ამბობს, რომ სამეცნიერო ტექნიკის განვითარებას მოაქვს განსხვავებული წინაპირობები ეკონომიკისთვის, ტრანსპორტისათვის და კიდევ სხვადასხვა დარგებისათვის. ამიტომ იგი გამოდის ინიციატივით, რომ შეიქმნას და ჩამოყალიბდეს ცალკე დარგი „Volkswirtschaft“ ეკონომიკა, სადაც შევა ეკონომიკური სწავლების საკითხები. რათქმაუნდა ა. ნიკურაძის ყველა მოხსენებას, ყველა გამოხვლას, ნებისმიერ ინიციატივას ყოველთვის დიდი გამომხაურება მოსდევდა და მათ შორის არცერთ მიუნხენურ დისკუსიებს არ ჩაუვლია უხმაუროდ და უშედეგოდ³⁷⁰.

1967 წლის ივლისში იგი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ოქსფორდში გამართულ მეცნიერთა მსოფლიო კონგრესზეც.

ხანგრძლივი ავადმყოფობის შედეგად ა. ნიკურაძე გარდაიცვალა 1980 წლის 13 ივნისს. დაკრძალული იქნა ქ. მიუნხენში. მის დაკრძალვას მთელი უნივერსიტეტი დაესწრო. (ალექსანდრე ნიკურაძეს სიკვდილამდე ორი მთავარი სურვილი ქონდა, პირველი ეს იყო ფიზიკის საკუთარი ინსტიტუტის ხელსაწყო-იარაღები და უნიკალური პირადი ბიბლიოთეკა გადაცემოდა მისი სიკვდილის შემდგომ საქართველოს

³⁶⁹ შარაძე გ., უცხოეთის ცის ქვეშ, წიგნი I, თბ.1991, გვ. 447.

³⁷⁰ ნიკურაძის არქივი, დროებითი №32. 1963.

მეცნიერებათა აკადემიას, რაც ასე არ მოხდა. მისი ინსტიტუტი მიუ-
ნხენის უმაღლესმა ტექნიკურმა სასწავლებელმა იჩუქა, წიგნების დიდი
რაოდენობა კი გერმანიის სხვადასხვა სამეცნიერო დაწესებულებებმა
და ბიბლიოთეკებმა დაინაწილეს. რაც შეეხება მეორე სურვილს, იგი ოც-
ნებობდა თავისი სიცოცხლის მანძილზე სამშობლოში ჩამოსვლაზე და
მისი ნეშტის მიბარებას საქართველოს მიწაზე, მისი ოცნება სამწუხა-
როდ დღემდე ვერ შესრულდა).

უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველი მეცნიერის ა. ნიკურაძის როლი,
როგორც ქართულ ისე გერმანულ პოლიტიკურ ცხოვრებაში უაღრე-
სად დიდია. რა თქმა უნდა აქ წარმოდგენილი ნაშრომები სრულად ვერ
ასახავს ა. ნიკურაძის მთელი შემოქმედების ეპოპეას, თუმცა მნიშვნე-
ლოვნად წარმოაჩენს მის როლს ევროინტეგრაციის და ევროპოლოგიის
შექმნისა და ჩამოყალიბების საქმეში. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ
პერიოდში ა. ნიკურაძე აქტიურად მონაწილეობდა მსოფლიოს გეო-
პოლიტიკურ პროცესებში (ე.წ. გეოპოლიტიკურ საჭადრაკო დაფაზე
ახალი ევროპის კონტინენტის შექმნა და შემდგომ მათი განლაგება)
მათ შორის აღსანიშნავია კავკასიის კონფედერაციის პროექტი, რომე-
ლიც ითვალისწინებდა საქართველოს ლიდერად გახდომას კავკასიის
რეგიონში, გერმანიის პროტექტორატით. ვინაიდან საქართველო იყო
გეოგრაფიულად ტრანზიტული და გეოსტრატეგიული ქვეყანა და ქა-
რთველები და გერმანელები წმინდა რასის სისხლს მიეკუთვნებოდნენ,
ამიტომ საქართველოს ცენტრალური როლი უნდა შეესრულებინა მთელ
კავკასიაში, ისე როგორც გერმანია ასრულებს დიდ როლს მთელს ევრო-
პაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ა. ნიკურაძის მიერ დამუშავებული „კა-
ვკასიის კონფედერაციის იდეა“, რომელიც სრულად იზიარებდა ალფ-
რედ როზენბერგიც, წარმოადგენდა „პრომეთეს“ მოძრაობის ცნობილი
კონცეფციის უშუალო გაგრძელებას, გერმანიის განსაკუთრებული რო-
ლის „პროტექტორატის“ გამოკლებით.

ა. ნიკურაძის დამსახურებაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ მიუ-
ხედავად იმისა, რომ იგი გერმანიის ყველა გავლენიან და უმაღლეს
სახელმწიფო მოხელეებთან მეგობრობდა და ახლო კავშირები ჰქონდა
იმდროინდელ პოლიტიკურ ელიტასთან, მას არასოდეს გამოუყენებია
გერმანული კავშირები პირადი ინტერესებისათვის, პირიქით იგი ყო-
ველთვის ცდილობდა, რომ მოეპოვებინა მათი კეთილგანწყობა კავკასი-
ელებთან (საქართველოსთან) ურთიერთობაში, რაც უნდა ასახულიყო
პოლიტიკურ სიტუაციაზე. მართალია ამან ვერ პოვა სრული აღზევება,
მაგრამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა იმდროინდელ ქართულ-გერ-
მანულ ურთიერთობებში, ასევე გერმანიაში მყოფი ქართველი ემიგრან-
ტების ცხოვრებაშიც. ა. ნიკურაძეს სხვა დამსახურებებთან ერთად
უდიდესი წვლილი აქვს შეტანილი ქართველოლოგიის განვითარება-პო-

პულარიზაციაში გერმანიაში და ზოგადად მთელ ევროპაში, იგი ბრწყინვალედ ფლობდა ქართულ, რუსულ, გერმანულ, ინგლისურ და ფრანგულ ენებს. ქართულ შედეგებს ხშირად თარგმნიდა და აქვეყნებდა გერმანულ ენაზე ევროპის წამყვან ჟურნალ-გაზეთებში, რომელიც მნიშვნელოვანი იყო ჩვენი ქვეყნის პოპულარიზაციისთვის.

ამრიგად, ზემოაღნიშნულიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ა. ნიკურაძის მოღვაწეობა დაყოფილია სამ ძირითად ეტაპად, პირველი ეს არის სტუდენტობის მღელვარე წლები, მეორე, ურთიერთობები გერმანიის ნაციონალურ სოციალისტურ პარტიასთან ანუ მეორე მსოფლიო ომამდე და ბოლოს ესაა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდი, რომელიც ხასიათდება სამეცნიერო საგანმანათლებლო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობით, ქრონოლოგიური თვალსაზრისით 1920-1930 წლებში იგი იყო გერმანიაში ქართული უნივერსიტეტის მიერ სასწავლებლად გაგზავნილი, რომელიც განათლებას მოწყურებული ახალგაზრდა, დიდი ეკონომიკური გაჭირვების მიუხედავად ესწრაფვის რომ მიიღოს განათლება, რომელიც ქართულ საქმეს მოახმაროს და სამშობლოს სამსახურში ჩადგეს. მეორე ეტაპი 1934-1945 წლებში გერმანიაში მიმდინარე პოლიტიკური ცვლილებებიდან გამომდინარე იძულებულია დარჩეს ემიგრაციაში გერმანიაში და გახდეს არსებული რეჟიმის თანამოაზრე, რათა საქართველოს საკითხს ლობირება გაუწიოს საერთაშორისო არენაზე. მესამე ეტაპი 1946-1981 წლებში განსაზღვრულია საგანმანათლებლო-სამეცნიერო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობასა და პერიოდულ გამოცემებთან კერძოდ, ჟურნალ „ბედი ქართლისა“ თანამშრომლობასთან.

ვაჟა შუბითიძე, ლელა სარალიძე, ედიშერ ჯაფარიძე ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძვლები, ქართველები ევროინტეგრაციის სათავეებთან (XX საუკუნის 30-60-იანი წლები)

რეზიუმე

ევროპული ინტეგრაციის იდეა XX საუკუნის 30–60-იან წლებში ყალიბდებოდა როგორც პასუხი ევროპაში ომებით, ტოტალიტარიზმითა და ომისშემდგომი პოლიტიკური და ინსტიტუციური დანაწევრებით გამოწვეულ კრიზისებზე, ასევე, ორი სუპერსახელმწიფოს (აშშ-სა და საბჭოთა კავშირის) მიერ ევროპული ქვეყნებისთვის შექმნილ საფრთხეებზე. იგი მშვიდობის, სამართლისა და დემოკრატიული თანამშრომლობის პრინციპებს ეფუძნებოდა. ამ ინტელექტუალურ და პოლიტიკურ პროცესში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავათ ქართველ ემიგრანტ მოაზროვნეებსა და საზოგადოებრივ მოღვაწეებს, რომლებმაც ევროპული ფედერალიზმისა და ინტეგრაციის კონცეპტუალური საფუძვლების ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს.

ნაშრომის I თავში: „იბერიულ-კოლხური წვლილი ევროპულ ცივილიზაციაში და ქართულ-ევროპული ღირებულებები“ (ავტორი — პროფესორი **ვაჟა შუბითიძე**), განხილულია ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძვლები და საქართველოს ადგილი ევროპული ცივილიზაციის ფორმირებისა და განვითარების ხანგრძლივ პროცესში. ავტორი მიზანმიმართულად აერთიანებს ცივილიზაციურ, კულტურულ, პოლიტიკურ და ინტელექტუალურ განზომილებებს, რათა აჩვენოს, რომ საქართველოს ევროპული ორიენტაცია თანამედროვე ეპოქის შემთხვევით ან კონიუნქტურულ არჩევანს კი არ წარმოადგენს, არამედ მრავალსაუკუნოვან ისტორიულ გამოცდილებასა და ღირებულებით თანხვედრას ეფუძნება და სხვა რეალური ალტერნატივა არ გააჩნია.

ავტორი ვრცლად ამახვილებს ყურადღებას ქართველთა ცივილიზაციურ ფესვებზე უძველესი პერიოდიდან და ხაზს უსვამს მათ ისტორიული, კულტურული და ინტელექტუალური კავშირის მნიშვნელობას ევროპულ სამყაროსთან. აღნიშნულია, რომ ქართველთა წარმომავლობის, ეთნოგენეზისისა და ენობრივი იდენტობის საკითხი, ევროპელი ავტორების ინტერესის საგანს ჯერ კიდევ ანტიკური ეპოქიდან წარმოადგენდა. ჰომეროსის, ჰეროდოტეს, სტრაბონისა და სხვა ანტიკური მწერლების ნაშრომებში, ქართველური სამყაროს მოხსენიება, ევრო-

პულ ინტელექტუალურ ჰორიზონტში საქართველოს ადრეულ ჩართულობას ადასტურებს.

ავტორი ყურადღებას ამახვილებს შუა საუკუნეების ქართულ მატყინებებზე, განსაკუთრებით „ქართლის ცხოვრებაზე“, რომლის მიხედვითაც ქართველთა წარმოშობის იაფეტური თეორია³⁷¹ საქართველოს ცივილიზაციურად ევროპულ სივრცეს მიაკუთვნებს. აღნიშნული კონცეფცია თანხვედრაშია შუა საუკუნეების ევროპულ ისტორიულ წარმოდგენებთან, სადაც იაფეტის შთამომავლობა ევროპული სამყაროს საფუძვლად მოიაზრებოდა.

ნაშრომში განხილულია ქართული ენისა და კულტურის მიმართ ევროპელი მეცნიერების ინტერესის ევოლუცია. წარმოდგენილია შეხედულებები ქართული ენის შესახლო კავშირებზე ინდოევროპულ ენათა ოჯახთან, აგრეთვე, ქართველთა გენეტიკურ და კულტურულ კონტაქტებზე წინა აზიის უძველეს ცივილიზაციებთან. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ნიკო მარის იაფეტური თეორიის, ასევე, თ. გამყრელიძისა და გ. მაჭავარიანის კვლევების ანალიზს, რომლებიც ქართველურ და ინდოევროპულ სამყაროს შორის ხანგრძლივ კულტურულ კონტაქტებს უსვამენ ხაზს.

ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ საქართველო, მხოლოდ, გეოგრაფიული მდებარეობით კი არ იდგა ევროპასა და აზიას შორის, არამედ ამ ორ ცივილიზაციურ სივრცესთან თანაარსებობას ისტორიულად ჩამოყალიბებული კულტურული სინთეზის გზით ახერხებდა. ამავდროულად, ქართული ცივილიზაციური არჩევანი ისტორიულად ევროპული ღირებულებებისკენ იყო მიმართული. ამის დასტურად მოყვანილია ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად მიღება IV საუკუნეში, რაც ავტორის შეფასებით წარმოადგენს გადამწყვეტ ცივილიზაციურ არჩევანს, რომელმაც საქართველო სულიერ-კულტურული თვალსაზრისით ევროპულ ქრისტიანულ სივრცესთან დააკავშირა.

პირველ თავში, ასევე, გაანალიზებულია საქართველოს როლი შუა საუკუნეების ევროპულ-ქრისტიანული სამყაროს დაცვაში. ავტორი საქართველოს განიხილავს როგორც ევროპული ცივილიზაციის აღმოსავლეთ ფორპოსტს, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში არაქრისტიანულ და მუსულმანურ იმპერიებს უპირისპირდებოდა. ამ კონტექსტში საქართველოს პოლიტიკური ბრძოლები განიხილება არა მხოლოდ როგორც ეროვნული თვითგადარჩენისკენ მიმართული ძალისხმევა, არამედ როგორც ფართო ევროპული ცივილიზაციური სივრცის დაცვის მნიშვნელოვანი კომპონენტი.

³⁷¹ ქართველთა წარმოშობის იაფეტური თეორია — შუა საუკუნეებში გავრცელებული კონცეფცია, რომლის მიხედვითაც ქართველები ბიბლიური იაფეტის (ნოეს ძის) შთამომავლებად მიიჩნეოდნენ, რაც საქართველოს ცივილიზაციურად ევროპულ სივრცეს აკუთვნებს.

ნაშრომში ყურადღება ეთმობა ქართული კულტურის წვლილს შუა საუკუნეების ევროპული აზროვნების განვითარებაში: სამართლის, ტოლერანტობის, გენდერული თანასწორობის, რაინდობისა და სახელმწიფო მართვის სფეროებში. ავტორი მიუთითებს ისეთ უნიკალურ პრეცედენტებზე, როგორებიცაა ქალთა პოლიტიკური როლი, რელიგიური ტოლერანტობა დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ეპოქაში, ასევე, ხელისუფლების დანაწილების და ორპალატიანი პარლამენტის შექმნის იდეები კონსტიტუციური მონარქიის შიგნით (ყუთლუ-არსლანის დასის პროგრამა). ხაზგასმულია, რომ ქართული კულტურა არ წარმოადგენდა ევროპული ცივილიზაციის პერიფერიას, არამედ მის ჩამოყალიბება-განვითარების და აღორძინების პროცესში აქტიურად მონაწილეობდა და თავისი საპატიო წვლილი შეჰქონდა.

ნაშრომის II თავში: „ქართულ-ევროპული პარალელები და კულტურულ-პოლიტიკური ურთიერთობები შუა საუკუნეებში“ (ავტორი — **ვაჟა შუბითიძე**), განხილულია საქართველოს ევროპულ პოლიტიკურ და კულტურულ პარალელებთან დაკავშირებული პროცესები, ასევე, ევროპული ღირებულებების ადაპტაციის ქართული გამოცდილება. ავტორი აანალიზებს XIX–XX საუკუნეების ქართული ინტელიგენციის აქტივობას, მის პოლიტიკურ-კულტურულ თუ სამართლებრივ ინტერესებს ევროპასთან დაკავშირებით და ამ გზით საქართველოში დემოკრატიული ინსტიტუტების, თვითმმართველობისა და ევროპული სტანდარტების დანერგვის პროცესებს იკვლევს. ავტორი მიმოიხილავს ისტორიულ, კულტურულ და პოლიტიკურ ურთიერთობებს საქართველოსა და ევროპას შორის. განხილულია ქრისტიანობის შემოსვლა, სავაჭრო კავშირები, დიპლომატიური ურთიერთობები, საგანმანათლებლო და კულტურული ცნობები, რომლებიც საქართველოს ევროპული მმართველობისა და სახელმწიფოებრივი პრინციპების ადაპტაციისთვის მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნიდნენ. ავტორი ხაზს უსვამს ევროპული განათლების გავლენას ქართულ ინტელიგენციაზე და ევროპული ფილოსოფიური, ლიტერატურული და პოლიტიკური მიმდინარეობების გაცნობას, რაც ქართულ საზოგადოებას საშუალებას აძლევდა ევროპული პრაქტიკისგან მიღებული, მაგრამ ადგილობრივ ვითარებასა და ტრადიციებს კონტექსტურად მორგებული დემოკრატიული სისტემა ჩამოეყალიბებინა.

ევროპასთან დაახლოების და ორივე მხარის ღირებულებების გაცნობის საქმეში დიდი როლი შეასრულეს საქართველოში მოღვაწე რომის პაპის კათოლიკურმა მისიებმა და ორდენებმა, რომლებიც ხშირად დიპლომატიური მისიის საქმიანობასაც ასრულებდნენ, მიჰქონდათ ქართველი მეფეების (რუსუდანი, გიორგი ბრწყინვალე, სიმონ მეფე, თეიმურაზ I, ვახტანგ VI, ერეკლე II და სხვ.) წერილები რომის პაპებთან და ევროპელ მონარქებთან და პირიქით. ამ მიმართულებით, ასევე, დიდი

მნიშვნელობა ჰქონდა ნიკიფორე ირბახისა და სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიურ მისიებს. ამის ერთ-ერთი შედეგი ისიც იყო, რომ 1629 წელს რომში პირველი ქართული წიგნი „ქართული ენის გრამატიკა“ დაიბეჭდა.

რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობამდე, ქართველთა ურთიერთობები ევროპელებთან ინტენსიურ ხასიათს ატარებდა, რაც რუსეთმა საქართველოს ძალით შეერთებით და მმართველი დინასტიის გაუქმებით აღკვეთა. 1801 წლის შემდეგ, ეს ფუნქცია ცალკეულმა ქართველმა მოაზროვნეებმა და სწავლულებმა აიღეს ხელში, რომელთა შორის გამოირჩეულნი არიან სოლომონ დოდაშვილი, ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე, არჩილ ჯორჯაძე და სხვ. რომლებიც აღიარებდნენ ევროპული კულტურის და მეცნიერების პრიმატს რუსულთან შედარებით, იყვნენ ყოველივე პროგრესული ევროპულის მხარდამჭერნი და დამწერგაგნი საქართველოში ბევრი მიმართულებით.

ავტორი ხაზს უსვამს, რომ კულტურული პარალელები ევროპასა და საქართველოს შორის ქართული სახელმწიფოებრივობის ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. ავტორი აღწერს ევროპული პრაქტიკის მიღების პროცესს და ხაზს უსვამს, რომ მისი ეფექტიანი დანერგვა მხოლოდ ადგილობრივი რეალობის, ეროვნული ტრადიციებისა და კულტურული თავისებურებების გათვალისწინებით არის შესაძლებელი. ამასთან, გაანალიზებულია XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოს პოლიტიკურ სივრცეში ჩამოყალიბებული ევროპული იდეების მიმღები ჯგუფების საქმიანობა, მათი დიპლომატიური აქტივობა და ევროპული დემოკრატიული გამოცდილების გამოყენება, რაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების ფორმირებას საფუძვლად დაედო.

დასასრულს, ავტორი აღნიშნავს, რომ კულტურულ-პოლიტიკური ურთიერთობები ევროპასთან წარმოადგენდა არა მხოლოდ ისტორიულ ფაქტს, არამედ საფუძვლად დაედო 1918 წელს შექმნილი დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტებისა და სამართლებრივი ჩარჩოს ჩამოყალიბებას. საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ იარსება 1921 წლის მარტამდე, სანამ ბოლშევიკურმა რუსეთმა მისი ოკუპაცია და იძულებითი ანექსია მოახდინა. ნაშრომში შესწავლილია ევროპული გავლენა ქართულ სახელმწიფოებრივ პრაქტიკაზე, ეროვნული თვითგამორკვევისა და მოქალაქეთა აქტიურობის განვითარების კუთხით.

ნაშრომის III თავში: „ნიკო ნიკოლაძე — ევროპული ღირებულებების, დემოკრატიისა და თვითმმართველობის გენერატორი საქართველოში“ (ავტორი — **ვაჟა შუბითიძე**), განხილულია ნიკო ნიკოლაძის (1843–1928) მრავალფეროვანი საქმიანობა და მისი ადგილი ქართული ისტორიისა

და ევროპული ინტეგრაციის პროცესებში. ავტორი ხაზს უსვამს ნიკოლადის განსაკუთრებულ როლს როგორც საქართველოს პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ევროპეიზმის „მამის“, რომელმაც საქართველოში დემოკრატიის, ადამიანის უფლებების, თვითმმართველობისა და ინფრასტრუქტურის განვითარებისა და ევროპული ბიზნეს-პრაქტიკების იდეები შემოიტანა.

ნაშრომში გაანალიზებულია ნ. ნიკოლადის ევროპული განათლება და მისი გავლენა ქართული ინტელიგენციისა და საზოგადოების მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაზე. ავტორი აღნიშნავს, რომ ნ. ნიკოლადე პრაგმატიზმით, რეალიზმითა და შედეგზე ორიენტირებული საქმიანობის კულტურით გამოირჩეოდა, რაც მას რუსეთის საგანმანათლებლო სივრცეში ფორმირებული ინტელიგენციისთვის დამახასიათებელი უფრო თეორეტიკული და აკადემიური მიდგომებისგან განასხვავებდა. სწორედ, ამ თვისებებმა განაპირობა მისი ჩამოყალიბება გავლენიან ფიგურად როგორც ეროვნულ, ისე საერთაშორისო დონეზე, რაც დიპლომატიურ პროცესებში მის აქტიურ მონაწილეობასა და ევროპულ ინტელექტუალურ, სამეცნიერო და ბიზნეს წრეებთან მჭიდრო კავშირებში გამოიხატებოდა.

ნაშრომში, ასევე, განხილულია ნ. ნიკოლადის საქმიანობა ეკონომიკის, ინფრასტრუქტურისა და ბიზნესის სფეროებში. ავტორი დეტალურად აღწერს ნ. ნიკოლადის როლს ფოთის პორტისა და ქალაქის განვითარების, ბანკებისა და საკრედიტო ამხანაგობების შექმნაში, რკინიგზის პროექტებში, ენერგეტიკის, ინდუსტრიისა და სოფლის მეურნეობის განვითარებაში. ავტორი ხაზს უსვამს, რომ ნ. ნიკოლადე ინტეგრირებულად მიმართავდა თეორიასა და პრაქტიკას, აერთიანებდა საზოგადოებრივი, ეკონომიკური და ტექნოლოგიური განვითარებისთვის აუცილებელ ღონისძიებებს, რაც ეროვნული დამოუკიდებლობისა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პრეროგატივა იყო. ნიკო ნიკოლადემ გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრ კიულმანთან შეხვედრის დროს გააჟღერა საქართველოს ახალი გეოპოლიტიკური ფუნქცია: ევროპის ვაჭრობა შუა აზიასთან და ჩინეთთან ყველაზე მოკლე გზით — საქართველოს გავლით (ბერლინი-ფოთი-პეკინი), რაც კიდევ უფრო აქტუალურია დღეს და საქართველოს რეალურ დამოუკიდებელ ქვეყნად ჩამოყალიბების უმთავრესი საფუძველია.

ავტორი აღნიშნავს ნ. ნიკოლადის წვლილს ახალგაზრდობის განათლების საკითხში. ნაშრომში განხილულია მისი ინიციატივები ახალგაზრდების განათლების ხელშეწყობისა და ევროპაში სწავლის წახალისების მიმართულებით. ავტორი ხაზს უსვამს ნ. ნიკოლადის შრომას ტექნიკური, სამეცნიერო და სამართლებრივი ტერმინოლოგიის შექმნაში, ახალი თაობის განათლებასა და ეროვნული კადრების მომზადებაში, რაც სახე-

ლმწიფოს განვითარებისა და ევროპული ინტეგრაციისთვის ერთგვარ საწინდარს წარმოადგენდა.

ნაშრომში საუბარია ნ. ნიკოლაძის იდეებსა და თეზისებზე, რომლებიც უშუალოდ ქვეყნის სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების კონცეფციას ეხება. ავტორი ხაზს უსვამს ნ. ნიკოლაძის პრაგმატიზმს, რეალიზმსა და პროგრესულ ხედვებს, მისი თეზისების გავლენას მცირე ერების განვითარებაზე, თვითმართვაზე, ეკონომიკური სტრუქტურების გაძლიერებაზე და საზოგადოებრივ კეთილდღეობაზე. ავტორის შეფასებით, ნ. ნიკოლაძე ცოდნას, ტექნოლოგიებს, შრომის კულტურას, კანონის უზენაესობას და დემოკრატიული ინსტიტუტების შექმნას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა.

ნაშრომში, ასევე, შესწავლილია ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი ეროვნული განვითარების, სახელმწიფოებრივობისა და ევროპული გამოცდილების ადაპტაციის საკითხებში. ავტორი ხაზს უსვამს, რომ ნ. ნიკოლაძე მხარს უჭერდა თანმიმდევრულ, რეფორმატორულ განვითარების გზას, ეწინააღმდეგებოდა რადიკალიზმს და მიიჩნევდა, რომ მხოლოდ ეკონომიკის, კულტურის და განათლების განვითარებით არის შესაძლებელი ქვეყნის დამოუკიდებლობის განმტკიცება. ავტორი განმარტავს, რომ ნ. ნიკოლაძის ხედვები დღევანდელი საქართველოსთვისაც აქტუალურია, განსაკუთრებით ეკონომიკური სუვერენიტეტის, განათლებისა და დემოკრატიული ინსტიტუტების გაძლიერების კონტექსტში.

ავტორი აღნიშნავს, რომ ნ. ნიკოლაძე იყო პირველი ქართველი, რომელმაც ევროპული ტექნოლოგიები, განათლება, სამართალი და სოციალური მოდელები საქართველოში აქტიურად დანერგა, ამავე დროს, ევროპული გამოცდილების ათვისება ხდებოდა არა მექანიკური კოპირების, არამედ გააზრებული ადაპტაციის გზით, ეროვნული რეალობის გათვალისწინებით. ავტორი ხაზს უსვამს ნ. ნიკოლაძის ხედვას ეკონომიკისა და მრეწველობის განვითარებაზე, ექსპორტის და იმპორტის ბალანსზე, ფინანსურ ინსტიტუტებზე, რაც ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და ევროპული ინტეგრაციისთვის მეტად მნიშვნელოვანია.

ავტორის შეფასებით, ნ. ნიკოლაძის პრაქტიკული საქმიანობა ნათლად წარმოაჩენს, თუ როგორ შეიძლება პატარა სახელმწიფომ ევროპის გამოცდილების გათვალისწინებით მდგრადი სახელმწიფო, ეკონომიკური და საზოგადოებრივი ინსტიტუტები შექმნას. ნაშრომში შესწავლილია მისი ხედვები სასამართლოს დამოუკიდებლობის, საარჩევნო სისტემის, დემოკრატიის, თვითმმართველობის ინსტიტუტებზე მწყობრი განვითარების პრინციპებზე, რომლებიც ქართული სახელმწიფოებრივობის ჩამოყალიბების საყრდენს წარმოადგენს.

მოკლედ, აღნიშნულ თავში ავტორი ხაზს უსვამს ნიკო ნიკოლაძის როგორც ქართული პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული

ევროპეიზმის გენერატორის მნიშვნელობას, მის მრავალფუნქციურ როლს, როგორც ეროვნული იდეოლოგიისა და პრაქტიკოსის, რომლის ხედვები, და იდეები საქართველოს დამოუკიდებლობას, ევროპულ ინტეგრაციას და სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბებას საფუძვლად დაედო. ნაშრომში ასევე საუბარია ნ. ნიკოლაძის ზოგად გავლენაზე ქართულ საზოგადოებასა და მომავალ თაობებზე.

ნაშრომის IV თავში: „ნოე ჟორდანიას ევროპეიზაციის კონცეფცია და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ევროპული სახელმწიფოს მშენებლობის გზაზე“ (ავტორი — **ვაჟა შუბითიძე**), განხილულია ნოე ჟორდანიას პოლიტიკური აზროვნება და პრაქტიკული საქმიანობა ევროპული ორიენტაციის დემოკრატიული სახელმწიფოს ჩამოყალიბების კონტექსტში. ავტორი აანალიზებს ნ. ჟორდანიას ევროპეიზაციის კონცეფციას, როგორც ეროვნული ინტერესების, დემოკრატიული ღირებულებებისა და სოციალური პროგრესის სინთეზს, რომელიც მიზნად ისახავდა საქართველოს დამოუკიდებელი განვითარების გზის განსაზღვრას რუსეთის პოლიტიკური გავლენის მიღმა.

ავტორის აზრით, ნოე ჟორდანია (1918–1921 წლების დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე) წარმოადგენს ქართული პოლიტიკური რეალიზმისა და პრაგმატიზმის ერთ-ერთ წამყვან ფიგურას, რომელმაც რუსულ ბოლშევიზმთან დაპირისპირების, ხანგრძლივი პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ბრძოლების პროცესში ევროპაზე ორიენტირებული, დემოკრატიული და სახელმწიფოებრივად გააზრებული პოლიტიკური ხედვა ჩამოაყალიბა, რაც საფუძვლად დაედო საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას.

ავტორი აღნიშნავს, რომ ნ. ჟორდანიამ საქართველოში შექმნა პირველი სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლება, რომელმაც რეფორმების განხორციელებით საფუძველი ჩაუყარა ევროპული ტიპის დემოკრატიულ სახელმწიფოს. ავტორი ხაზს უსვამს, რომ მის საპროგრამო დოკუმენტებში მტკიცედ იყო ჩამოყალიბებული ერისა და პიროვნების თავისუფლება, ადამიანის უფლებები და სოციალური კეთილდღეობა, დემოკრატიული მსოფლმხედველობის პრინციპების გათვალისწინებით. ავტორი განმარტავს, რომ ნ. ჟორდანიას ევროპეიზაციის კონცეფცია გულისხმობდა: ა) ევროპის მიღწევების ასიმილაციას მხოლოდ ქართული ნიადაგისა და კულტურის გათვალისწინებით; ბ) ევროპული ცხოვრების წესისა და საქმიანობის მიღებას ისე, რომ ეროვნული თავისებურება არ შეიზღუდოს; გ) საქართველოს დამოუკიდებელ გზას ევროპისკენ, რუსეთის გავლენის გარეშე.

ავტორი ასევე ხაზს უსვამს, რომ ნოე ჟორდანია გამოირჩეოდა სოცეტოლოგიური ანალიზის უნარით, რომლის საფუძველზეც წინასწარ პროგნოზირებდა საბჭოთა კავშირის დაშლას. ავტორის შეფასებით,

მისი პოლიტიკური პრაქტიკა დემოკრატიულ თვითმმართველობას, ეკონომიკურ სტაბილურობას, კულტურისა და განათლების განვითარებას ეფუძნებოდა.

ავტორი აღნიშნავს, რომ ნ. ჟორდანიის ღვაწლი მოიცავს: ა) დამოუკიდებელი სახელმწიფოს დაფუძნებას; ბ) ევროპული ტიპის დემოკრატიული საზოგადოების ჩამოყალიბებას; გ) თანამედროვე სოციალ-დემოკრატიის თეორიისა და პრაქტიკის ეროვნული ინტერპრეტაციის ფორმირებას; დ) საერთაშორისო მნიშვნელობის სოვეტოლოგიური და პოლიტოლოგიური ნაშრომების შექმნას ბოლშევიზმის შესწავლის სფეროში. ევროპული ორიენტაციის ერთ-ერთი გამოხატულება იყო ის, რომ რუსი ბოლშევიკების მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაცია-ანექსიის შემდეგ, კანონიერი ეროვნული მთავრობა არა ირანში ან თურქეთში, როგორც ადრე ხშირად ხდებოდა დევნილი ქართველების შემთხვევაში, არამედ საფრანგეთში, ევროპის კულტურულ-პოლიტიკურ ცენტრში გაემგზავრა, საიდანაც, ქვეყნის პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღსადგენად, უთანასწორო ბრძოლა გააგრძელა.

ავტორი დაასკვნის, რომ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მთავრობის მეთაური ნოე ჟორდანია ქართული დემოკრატიის, სოციალური პროგრესის და ევროპული ორიენტაციის ერთ-ერთი პიონერი იყო, რომლის ხედვები საქართველოს დამოუკიდებლობის, სახელმწიფოებრივი და სოციალური განვითარებისთვის მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა.

ნაშრომის V თავში — „რუსული ოკუპაცია და ემიგრანტული მთავრობის ბრძოლა ევროინტეგრაციისთვის“ (ავტორი — **ლელა სარალიძე**), ავტორმა საარქივო დოკუმენტების, ემიგრაციული პრესის მასალების და სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურის საფუძველზე კომპლექსურად შეისწავლა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის პოლიტიკური და სამართლებრივი საქმიანობა, რომელიც მიზნად ისახავდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი მოწყობის ევროპული სამართლებრივი მოდელის ჩამოყალიბებას.

ავტორი ხაზს უსვამს, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნა ისტორიულად გარდამტეხ ეტაპს დაემთხვა. ეს იყო რუსეთის იმპერიის დაშლის პერიოდი, კავკასიაში იმპერიული მმართველობის კოლაფსით გამოწვეული კრიზისი და ახალი საერთაშორისო სამშვიდობო სისტემის ფორმირების პროცესი. ავტორის შეფასებით, 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი მხოლოდ პოლიტიკური დოკუმენტი არ იყო. იგი საქართველოს სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების სამართლებრივი საფუძვლების შექმნისა და საერთაშორისო აღიარების უზრუნველყოფის წინაპირობას წარმოადგენდა.

ავტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს 1921 წლის თებერვალში დამფუძნებელი კრების მიერ მიღებულ კონსტიტუციაზე,

რომელსაც ქართული კონსტიტუციონალიზმის უმნიშვნელოვანეს დოკუმენტად მიიჩნევენ და ევროპული ტიპის სამართლებრივი სახელმწიფოს მკაფიო გამოხატულებად აღიქვამს. ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ აღნიშნული კონსტიტუცია კლასიკური ევროპული კონსტიტუციონალიზმის გამოცდილებას, განსაკუთრებით საფრანგეთისა და შვეიცარიის მოდელებს ეფუძნებოდა; ამავე დროს, იგი საქართველოს მრავალეთნიკურ და სოციალურ რეალობასაც ითვალისწინებდა.

კონსტიტუციაში აისახა ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა ფართო სპექტრი, მათ შორის კანონის წინაშე თანასწორობა, წოდებითი პრივილეგიების გაუქმება, ქალისა და მამაკაცის პოლიტიკური და სამოქალაქო თანასწორობა, ასევე, ეროვნული უმცირესობების კულტურულ-საგანმანათლებლო ავტონომიის გარანტიები, რაც ავტორის შეფასებით, საქართველოს ევროპული სამართლებრივი სახელმწიფოს საფუძველს და ევროინტეგრაციისთვის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენდა.

მიუხედავად იმისა, რომ კონსტიტუციას რეალურად არც ერთი დღე არ უმოქმედია, იგი მნიშვნელოვან სამართლებრივ დოკუმენტს წარმოადგენს. მისი სამართლებრივი ძალის აღდგენა 1990-იან წლებში ორჯერ სცადეს: პირველად 1992 წლის 21 თებერვალს, როდესაც საქართველოს სამხედრო საბჭომ იგი აღადგინა, თუმცა მხოლოდ სამი დღე მოქმედებდა; მეორე მცდელობა იყო 1993 წელს, როცა სახელმწიფო საკონსტიტუციო კომისიას კონსტიტუციის ახალი რედაქციის შემუშავება დაევალა, თუმცა კვლავ ვერ განხორციელდა. საბოლოოდ, 1995 წლის 24 აგვისტოს, საქართველოს პარლამენტმა მიიღო ახალი კონსტიტუცია, რომელიც 1921 წლის კონსტიტუციის ძირითად პრინციპებს ეყრდნობა.

ნაშრომში დეტალურადაა გაანალიზებული 1921 წლის თებერვალ-მარტის რუსეთ-საქართველოს ომის შედეგები. ავტორი დაასკვნის, რომ საბჭოთა რუსეთის სამხედრო ინტერვენციამ საქართველოს სახელმწიფოებრიობა ძალადობრივად შეწყვიტა, თუმცა მისი სამართლებრივი ლეგიტიმაცია ვერ გააუქმა. ამ კონტექსტში, ავტორი ეყრდნობა საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტის, ლუი ლე ფურის პოზიციას, რომლის მიხედვითაც საქართველოს ანექსია, საერთაშორისო სამართლის თვალსაზრისით, არალეგიტიმური იყო, ხოლო „დე-იურე“-დ აღიარებული რესპუბლიკის იურიდიული სტატუსი ძალადობრივად ვერ გაუქმდებოდა. შესაბამისად, ლუი ლე ფურის შეფასებით, საერთაშორისო სამართლის ფარგლებში საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა კვლავ ლეგიტიმური რჩებოდა.

ნაშრომში ხაზგასმულია, რომ საბჭოთა რუსეთის სამხედრო ინტერვენციამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი არსებობა ძალადობრივად შეწყვიტა, რის გამოც საქართველოს

მთავრობის ნევრები იძულებით ემიგრაციაში წავიდნენ. 1921 წლის 18 მარტს, რესპუბლიკის მთავრობა ბათუმიდან გემით კონსტანტინოპოლში გაემგზავრა. ევროპაში ჩასვლამდე, 1921 წლის 27 მარტს, მთავრობის მეთაურმა, ნოე ჟორდანიამ კონსტანტინოპოლში ფრანგულ ენაზე შეადგინა საქართველოს მთავრობისა და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ვრცელი მიმართვა: „ყველა სოციალისტური პარტიისა და მუშათა პარტიებისადმი“, რომელშიც დეტალურად იყო აღწერილი ბოლშევიკების მიერ საქართველოს დაპყრობის ისტორია. მიმართვას ხელს აწერდნენ ნოე ჟორდანია, ევგენი გეგეჭკორი, ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე და ნოე რამიშვილი.

ავტორის შეფასებით, საქართველოს ოკუპაციისა და ანექსიის შემდეგ, საბჭოთა მთავრობის გადაწყვეტილება სამართლებრივად არა-ლეგიტიმური იყო. ქვეყანა ფორმალურად დამოუკიდებელ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად გამოცხადდა, თუმცა საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველოს სახელმწიფოებრივი ფუნქციები რუსეთის ცენტრალური კომიტეტის კონტროლის ქვეშ მოექცა. 1921 წლის 20 მაისს, საქართველოს სსრ რევოლუციური კომიტეტის განკარგულებით (დეკრეტი №36) საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის სამფეროვანი ეროვნული დროშა გაუქმდა და მის ნაცვლად კომუნისტური წითელი დროშა შემოიღეს.

ავტორი ხაზს უსვამს, რომ იძულებით ემიგრაციაში გადასული საქართველოს ეროვნული მთავრობის საქმიანობა სახელმწიფოებრივი ბრძოლისა და ეროვნული ინტერესების დაცვის ახალ ფორმას წარმოადგენდა, რომელიც საერთაშორისო დიპლომატიურ და საზოგადოებრივ სივრცეში ვითარდებოდა. მთავრობის საქმიანობა ორ ძირითად მიმართულებას მოიცავდა: ფართომასშტაბიან საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ აგიტაციასა და საქართველოს საკითხის საერთაშორისო დღის წესრიგში შესანარჩუნებლად მიმართულ აქტიურ დიპლომატიურ ძალისხმევას. ავტორის შეფასებით, საწყის ეტაპზე ემიგრაციულმა მთავრობამ, ევროპულ საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ სივრცეში, საქართველოს საკითხის ინტეგრირება და დემოკრატიულ წრეებში თანაგრძნობის მოპოვება წარმატებით მოახერხა.

დასკვნით ნაწილში ავტორი ოკუპაციას აფასებს არა მხოლოდ როგორც ეროვნულ ტრაგედიას, არამედ როგორც შავი ზღვის რეგიონში ევროპული ღირებულებებისთვის კონსტიტუციური და სამართლებრივი სივრცის შეზღუდვას. მისი აზრით, რუსული ოკუპაცია ნიშნავდა არა მხოლოდ ტერიტორიული კონტროლის ცვლილებას, არამედ იმ დემოკრატიული, კონსტიტუციური და ევროპულ სამართლებრივ პრინციპებზე დაფუძნებული სახელმწიფოებრივი პროექტის შეჩერებას, რომელიც 1918–1921 წლებში ჩამოყალიბდა. ასევე, ავტორი აღნიშნავს,

რომ ევროპული ღირებულებებისთვის ბრძოლა ოკუპაციით არ შეჩერებულა, ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის ბრძოლა ემიგრაციაში აქტიურად გაგრძელდა.

ნაშრომის VI თავში — „ევროპაში ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის მოღვაწეობის ისტორიიდან“ (**ავტორი — ლელა სარალიძე**), სარჩივო დოკუმენტებსა და ემიგრაციული პრესის მასალებზე დაყრდნობით, განხილულია ევროპაში ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის მრავალმხრივი საქმიანობა XX საუკუნის 20-50-იან წლებში და მისი საერთაშორისო-სამართლებრივი მნიშვნელობა. შესწავლილია ქართველი ემიგრანტების პოლიტიკური სტრატეგია, დიპლომატიური აქტივობა და საერთაშორისო კონფერენციებზე საქართველოს ინტერესების დაცვის მცდელობები. ავტორი ხაზს უსვამს, რომ 1921 წლის შემდეგ ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს ეროვნული მთავრობა მიზანმიმართულად განაგრძობდა ბრძოლას ქვეყნის სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტისა და საერთაშორისო-სამართლებრივი სტატუსის შესანარჩუნებლად.

ამ კონტექსტში გაანალიზებულია გენუის (1922), ლოზანის (1922–1923) და მონტრეს (1936) კონფერენციებზე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არაოფიციალური დელეგაციის საქმიანობა. აღნიშნულია, რომ ქართველი ემიგრანტების ძალისხმევამ შედეგი განსაკუთრებით ლოზანის კონფერენციაზე გამოიღო, როდესაც სრუტეების საერთაშორისო კონვენციაში საქართველოს შესაბამისი ადგილი დაეთმო.

ნაშრომში ქრონოლოგიური თანმიმდევრობითაა განხილული 1936 წლის მონტრეს კონფერენციის მუშაობა, რომლის მიზანს 1923 წლის ლოზანის კონვენციის გადახედვა წარმოადგენდა. ავტორი მიუთითებს, რომ მართალია საქართველოს ეროვნულმა მთავრობამ, ქვეყნის ოკუპაციის გამო, კონფერენციაზე ოფიციალური წარმომადგენლის გაგზავნა ვერ შეძლო, თუმცა არაოფიციალური დელეგაცია საქართველოს ინტერესების დაცვას აქტიურად ცდილობდა, ვინაიდან საკითხი უშუალოდ შავი ზღვის რეგიონში ძალთა ბალანსსა და უსაფრთხოებას უკავშირდებოდა.

ნაშრომში ხაზგასმულია, რომ მონტრეს კონვენციით თურქეთს სრუტეებზე სუვერენიტეტი აღუდგა, ხოლო არაშავიზღვისპირა სახელმწიფოების სამხედრო-საზღვაო უფლებები მკაცრად შეიზღუდა, რაც მოგვიანებით, ცივი ომის პერიოდში, მნიშვნელოვან პოლიტიკურ-სამართლებრივ ფაქტორად იქცა. ავტორი აღნიშნავს, რომ მონტრეს კონვენციამ საბოლოოდ გააუქმა ლოზანის სრუტეების რეჟიმი და შავი ზღვის საკითხთან დაკავშირებით საქართველოსთვის არსებული სამართლებრივი შესაძლებლობები, რაც 2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომის დროს ქვეყნის ინტერესებზე უარყოფითად აისახა.

ამავე კონტექსტში ხაზგასმულია, რომ საერთაშორისო პოლიტიკური ვითარების ცვლილების ფონზე ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ინსტიტუციური შესაძლებლობები მნიშვნელოვნად შესუსტდა.

ავტორი ასევე მიუთითებს, რომ 1924 წელს დიდი ბრიტანეთისა და საფრანგეთის მიერ საბჭოთა კავშირის აღიარება მხოლოდ დიპლომატიური აქტი არ ყოფილა; საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ ევროპული სახელმწიფოების დამოკიდებულებაზე მან არსებითი გავლენა მოახდინა. ნაშრომში აღნიშნულია, რომ დიდი ბრიტანეთის მიერ 1924 წლის აგვისტოში, ხოლო საფრანგეთის მიერ იმავე წლის სექტემბერში განხორციელებულმა აღიარებამ პოლიტიკური პრეცედენტი სხვა ევროპული სახელმწიფოებისთვისაც შექმნა, რამაც საბჭოთა სახელმწიფოს საერთაშორისო ლეგიტიმაცია ეტაპობრივად გააძლიერა. ამ პროცესმა, თავის მხრივ, ხელი შეუწყო სავაჭრო ურთიერთობების აღდგენასა და საბჭოთა ხელისუფლებასთან პოლიტიკური დიალოგის განვითარებას.

ნაშრომში ასევე შესწავლილია საფრანგეთში საქართველოს ლეგაციის საქმიანობა, რომელიც პარიზში 1933 წლის ივლისამდე ოფიციალურად ფუნქციონირებდა. ავტორი აღნიშნავს, რომ 1932 წლის რუსეთ-საფრანგეთის თავდაუსხმელობის პაქტის გაფორმების შემდეგ, საბჭოთა ხელისუფლების მოთხოვნით, ლეგაცია დაიხურა, თუმცა საფრანგეთის ხელისუფლება საქართველოს დამოუკიდებლობის „დე იურე“ აღიარებას ფორმალურად კვლავ ინარჩუნებდა. ხაზგასმულია, რომ ლეგაციის გაუქმების მიუხედავად, ქართული პოლიტიკური წარმომადგენლობა პარიზში საქმიანობას „ქართული ოფისის“ ფორმატში განაგრძობდა.

ავტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ევროპელ სახელმწიფო მოღვაწეთა და ინტელექტუალებს — მათ შორის რაიმონ პუანკარეს, არისტიდ ბრიანის, ედუარ ერიოსა და სხვათა შეფასებებს, რომლებიც საქართველოს ოკუპაციის საერთაშორისო-სამართლებრივ პრობლემატიკასა და საბჭოთა აგრესიის არალეგიტიმურ ხასიათს ადასტურებს. მიუხედავად ამისა, საერთაშორისო პოლიტიკურმა კონიუნქტურამ და წამყვან სახელმწიფოთა ინტერესებმა საბჭოთა ხელისუფლების ეტაპობრივი აღიარება და საქართველოს საკითხის საერთაშორისო ასპარეზზე დღის წესრიგიდან მოხსნა საბოლოოდ განსაზღვრა.

ნაშრომში გაანალიზებულია ის პოლიტიკური გარემო, რომლის ფარგლებშიც საქართველოს სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვა ემიგრაციაში სისტემურად გრძელდებოდა, განსაკუთრებით — ერთა ლიგის, საერთაშორისო კონფერენციებისა და ევროპული თანამშრომლობის იდეების კონტექსტში.

ავტორი ხაზს უსვამს, რომ 1934 წლის 18 სექტემბერს ერთა ლიგაში საბჭოთა კავშირის მიღებამ ძალთა ბალანსი არსებითად შეცვალა და დაასუსტა იმ რეზოლუციების პოლიტიკური წონა, რომლებიც მანამდე

საქართველოს სასარგებლოდ იყო მიღებული. მიუხედავად ამისა, საერთაშორისო სამართლის ცალკეული წარმომადგენლები, მათ შორის პროფესორი ლუი ლე ფური, რუსეთ-საფრანგეთის პაქტის დადების კონტექსტში, ხაზგასმით აღნიშნავდნენ, რომ საბჭოთა კავშირის ერთა ლიგაში მიღება საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხის იგნორირებით არ უნდა განხორციელებულიყო. მათი შეფასებით, საერთაშორისო სამართლისა და ნორმატიული წესრიგის უგულვებელყოფა საქართველოს სუვერენიტეტის საკითხში ერთა ლიგის მიზნებს სერიოზულად ეწინააღმდეგებოდა.

ავტორის აზრით, საბჭოთა ხელისუფლება ევროპულ პოლიტიკურ სისტემაში ინტეგრაციას საგარეო ლეგიტიმაციის ინსტრუმენტად იყენებდა, პარალელურად კი ძალისმიერ პოლიტიკას ახორციელებდა. ნაშრომში ხაზგასმულია, რომ ევროპის წამყვანმა სახელმწიფოებმა დემოკრატიული პრინციპებისა და საერთაშორისო სამართლის დაცვის საკითხში თანმიმდევრულობა ვერ გამოიჩინეს, რამაც კოლექტიური უსაფრთხოების სისტემა მნიშვნელოვნად დაასუსტა. ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი იურისტის, მიხეილ მუსხელიშვილის (1903-1964), შეფასებით, საბჭოთა სახელმწიფო ევროპული პოლიტიკური და სამართლებრივი სივრცისგან ღირებულებით აცდენილ ძალად მოიაზრებოდა.

ავტორი ხაზს უსვამს, რომ საერთაშორისო პოლიტიკური კონიუნქტურის ცვლილებამ — საბჭოთა კავშირის აღიარებამ და ერთა ლიგაში მიღებამ ქართული ემიგრაციის შესაძლებლობები მნიშვნელოვნად შეამცირა. მიუხედავად ამისა, ემიგრაციაში პოლიტიკური აქტიურობა არ შეწყვეტილა და 1940-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მათმა საქმიანობა ევროპული ერთიანობის იდეასთან დაკავშირებულ დისკურსში გადაინაცვლა. ევროპული ერთიანობის იდეის გააქტიურებასთან ერთად, ქართველი პოლიტიკოსები — ნოე ჟორდანია, ევგენი გეგეჭკორი და სხვები დამოუკიდებელი საქართველოს მომავალს ევროპული ფედერაციის კონტექსტში განიხილავდნენ. ისინი მიიჩნევდნენ, რომ ევროპის ინტეგრაცია საბჭოთა ექსპანსიის წინააღმდეგ კოლექტიური უსაფრთხოების მექანიზმს ქმნიდა, რაც საქართველოსთვის სახელმწიფოებრიობის აღდგენის ისტორიულ შესაძლებლობას წარმოადგენდა.

ავტორი აღნიშნავს, რომ ეროვნულ-დემოკრატიები, რომლებიც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში მთავრობის მკაცრი, ზოგჯერ სამართლიანი კრიტიკით გამოირჩეოდნენ, მთავრობის თავმჯდომარეს, ნოე ჟორდანიას და მის პოლიტიკურ გუნდს ემიგრაციაშიც დაუპირისპირდნენ. ისინი ემიგრაციული პრესის ფურცლებზე გამართულ პოლემიკაში მათ „ლეველის მენშევიკებად“ მოიხსენიებდნენ.

ავტორი ხაზს უსვამს, რომ აღნიშნული პოლიტიკური დაპირისპირება ემიგრანტებს შორის ძირითადად ხანგრძლივი ემიგრაციის შედე-

გად წარმოშობილ ემოციურ დაძაბულობას, სამშობლოს ნოსტალგიასა და დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდიდან მომდინარე იდეურ-პოლიტიკურ განსხვავებებს უკავშირდებოდა. მიუხედავად წინააღმდეგობებისა, საჯარო პოლემიკა და კრიტიკული დისკუსია დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის შემადგენელ ნაწილად რჩებოდა, რაც პოლიტიკური აზრის გამჭვირვალობასა და ემიგრანტთა თვითორგანიზების შესაძლებლობას აძლიერებდა.

ნაშრომში ხაზგასმულია, რომ 1920-იანი წლებიდან 1950-იან წლებამდე ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია საქართველოს სახელმწიფოებრივი ლეგიტიმაციის დაცვისა და ევროპული ინტეგრაციის საკითხებზე თანმიმდევრულად მუშაობდა. ავტორი განიხილავს 1952 წელს პარიზში დაარსებული „ქართული ევროპული მოძრაობის“ საქმიანობას, რომლის საპატიო თავმჯდომარედ მიხეილ წერეთელი, ხოლო საპატიო წევრად გრიგოლ რობაქიძე აირჩიეს. „ქართული ევროპული მოძრაობა“, ისევე როგორც ევროპის ფედერაციის მოძრაობა, აპოლიტიკური, პარტიული გავლენისგან თავისუფალი ორგანიზაცია იყო, რომელიც სარწმუნოებისა და პოლიტიკური მრწამსის განურჩევლად ყველა დაინტერესებულ პირს აერთიანებდა.

კვლევის შედეგად დასტურდება, რომ ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსებისა და მეცნიერების ხედვები ევროპულ ერთიანობას, ეროვნული სუვერენიტეტის დაცვას, ეკონომიკურ კოოპერაციასა და საერთაშორისო ინსტიტუციურ მექანიზმებს ეფუძნებოდა. ევროპული ინტეგრაციის სამართლებრივი მოდელი ემიგრანტთა ფედერალისტურ და სამართლებრივ კონცეფციებთან სრულ თანხვედრაში იყო.

ავტორი ხაზს უსვამს, რომ ქართველი ემიგრანტების მოღვაწეობამ თანამედროვე საქართველოს ევროპული ორიენტაციისთვის ისტორიულ-სამართლებრივი და პოლიტიკური საფუძველი შექმნა. ეს ადასტურებს, რომ საქართველოს ევროპული არჩევანი არა პოლიტიკურ-სტრატეგიული კონიუნქტურის დროებით შედეგს, არამედ ხანგრძლივად ჩამოყალიბებული სახელმწიფოებრივი ხედვის გამოსატყულებას წარმოადგენს.

ნაშრომის VII თავში — „ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსები და კავკასიის ერთიანობის იდეა“ (ავტორი — **ლელა სარალიძე**), საარქივო დოკუმენტების, ემიგრაციული პრესის მასალებისა და ეპისტოლარულ წყაროებზე დაყრდნობით, შესწავლილია ქართველ ემიგრანტთა პოლიტიკური აქტივობა და მათ მიერ კავკასიის ერთიანობის იდეის დასაბუთება. განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია მიხეილ მუსხელიშვილისა და ვლადიმერ ემუხვარის (1886-1961) როლზე, რომლებიც პროექტის ინიციატორებად ითვლებიან.

ნაშრომში განხილულია როგორც კონფედერაციის შექმნის ისტორიული პროცესები (1921-1936), ასევე, მისი იურიდიულ-პოლიტიკური ორგანიზების პრინციპები, სადაც ხაზგასმულია წევრი სახელმწიფოების სუვერენიტეტი, დემოკრატიული კონტროლის მექანიზმები და საერთო ინტერესების უზრუნველსაყოფად შექმნილი ცენტრალური ორგანოების ფუნქციები.

ნაშრომში შესწავლილია ემიგრანტთა სტრატეგიული ხედვა, რომელიც საერთაშორისო სამართლის ფარგლებში სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოების დამოუკიდებლობისა და სუვერენიტეტის დაცვას ისახავდა მიზნად. შეფასებულია კონფედერაციის პრაქტიკული განხორციელების სირთულეები, რომლებმაც მისი რეალიზაცია შეაფერხა, მათ შორის: საბჭოთა ოკუპაცია, წევრი სახელმწიფოების სუსტი ეკონომიკური და სამხედრო პოტენციალი, სამართლებრივი მექანიზმების არასაკმარისი განვითარება და საერთაშორისო ზეწოლა.

ავტორი ხაზს უსვამს ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსების, მათ შორის, ემიგრანტი მეცნიერისა და საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტის, მიხეილ მუსხელიშვილის, ასევე, პოლიტიკოსისა და პუბლიცისტის ვლადიმერ ემუხვარის ხედვებს კავკასიის ერთიანობის იდეასთან დაკავშირებით.

ავტორი აღნიშნავს, რომ კავკასიის ერთიანობის იდეა სტრატეგიულ, პოლიტიკურ და კულტურულ ერთობას მოიცავდა. მისი მიზანი სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოების თავისუფლებისა და სუვერენიტეტის დაცვა და ერთიანი პოლიტიკური სტრუქტურის შექმნა იყო. მიხეილ მუსხელიშვილის განმარტებით, კონფედერაცია ცენტრალური ძალაუფლების გაძლიერებას არ გულისხმობდა, არამედ შვეიცარიული კონფედერაციის ევროპული მოდელის შესაბამისად წევრი სახელმწიფოების სრულ სუვერენიტეტს უზრუნველყოფდა. მისი ხედვა დემოკრატიული კონტროლის პრინციპს ეფუძნებოდა, რომლის მიხედვითაც საერთო ორგანოები მხოლოდ აუცილებელ ფუნქციებს — საგარეო პოლიტიკა, ომის გამოცხადება და საერთო თავდაცვა ასრულებდნენ, ხოლო სხვა სახელმწიფოებრივი კომპეტენციები წევრ სახელმწიფოებს რჩებოდა.

ავტორის აზრით, ვლადიმერ ემუხვარი კონფედერაციის ბუნებას უფრო სკეპტიკურად აფასებდა. ვ. ემუხვარის შეხედულებით, ფედერაციული მექანიზმები, რომლებიც ცენტრალური ორგანოს უფლებამოსილებებს აფართოებს, შესაძლოა წევრი სახელმწიფოების სუვერენიტეტს ზღუდავდეს, რაც კავკასიის ეთნიკური და პოლიტიკური მრავალფეროვნების პირობებში რისკის შემცველია. იგი მიიჩნევდა, რომ კონფედერაციის ეფექტიანი ფუნქციონირებისთვის სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოებს, საბჭოთა ბატონობის შედეგად ეკონომიკურად და ტექნიკურად

დასუსტებულებს, საერთაშორისო ინსტიტუტების მხარდაჭერა სჭირდებოდათ, მათ შორის ერთა ლიგის ექსპერტთა ჩართულობის სახით.

ნაშრომში აღნიშნულია, რომ კავკასიის კონფედერაციის იდეის პრაქტიკული განხორციელება საწყის ეტაპზე სომხური პოლიტიკური ემიგრაციის პოზიციის გამო მნიშვნელოვან სირთულეებს წააწყდა. ქართველი, აზერბაიჯანელი და ჩრდილოკავკასიელი ლიდერები კონფედერაციულ მოდელს განიხილავდნენ როგორც რუსეთის იმპერიალიზმის შეკავების ეფექტიან პოლიტიკურ მექანიზმს, მაშინ როდესაც სომეხი ემიგრანტებისთვის პრობლემური იყო ისეთი კონფედერაციული ფორმატი, რომელიც მათთვის სადავო ტერიტორიულ საკითხებს უკავშირდებოდა. შედეგად, 1934 წლის კავკასიის კონფედერაციის პაქტს სომხური მხარის მონაწილეობის გარეშე მოენერა ხელი.

ავტორი ხაზს უსვამს, რომ მიხეილ მუსხელიშვილისა და ვლადიმერ ემუხვარის ხედვები კავკასიის ერთიანობის კონცეპტუალურ საფუძველს ქმნის, სადაც ემიგრანტმა მეცნიერებმა, სუვერენული სახელმწიფოების უფლებების დაცვის, ცენტრალური ორგანოების ფუნქციების განსაზღვრისა და დემოკრატიული კონტროლის უზრუნველყოფის მიზნით, ევროპული ფედერალიზმის პრინციპები გამოიყენეს. მათი ემიგრანტული გამოცდილება აჩვენებს, რომ პატარა სახელმწიფოებმა ევროპული ფედერალიზმის პრინციპების გამოყენებით სუვერენიტეტის შენარჩუნება და ერთდროულად საერთო უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის მიღწევა შეძლეს, რაც საქართველოს ევროპული ინტეგრაციისთვის მნიშვნელოვან სახელმძღვანელო საფუძველს წარმოადგენს.

ნაშრომში ასევე აღნიშნულია, რომ მიხეილ მუსხელიშვილი კავკასიის კონფედერაციის პაქტის ავტორი იყო. ამასთან, მ. მუსხელიშვილმა ფედერალური ევროპის კონცეფციის კვლევასა და ევროინტეგრაციის საკითხების დამუშავებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა.

ნაშრომის VIII–IX თავების ავტორი — ედიშერ ჯაფარიძე განიხილავს ქართველი მეცნიერების წვლილს ევროპული ინტეგრაციისა და ევროპოლოგიის ჩამოყალიბება-განვითარებაში. ავტორი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ევროპის პოლიტიკური, სამართლებრივი და ინტელექტუალური სივრცის ფორმირებაში, ქართული სამეცნიერო აზრი არა ირიბად, არამედ აქტიურად იყო ჩართული.

ნაშრომის VIII თავში — „ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძვლები: ქართველები ევროინტეგრაციის სათავეებთან (XX საუკუნის 30–60-იანი წლები)“, (ავტორი — ედიშერ ჯაფარიძე) კომპლექსურად აანალიზებს სტრასბურგის უნივერსიტეტისა და სტრასბურგის ეროვნული ბიბლიოთეკის საარქივო მასალებს, ასევე ლევილისა და ჰარვარდის კოლექციებში დაცულ დოკუმენტებს. ამ მასალებზე

დაყრდნობით პირველად ხდება მიხეილ მუსხელიშვილის ბიოგრაფიისა და სამეცნიერო მემკვიდრეობის დღემდე უცნობი და უნიკალური ასპექტების მეცნიერული გაანალიზება, რაც ევროპული ინტეგრაციის პროცესში მის მნიშვნელოვან როლს წარმოაჩენს.

ავტორი განსაკუთრებულად ხაზს უსვამს იმ ახალ ფაქტებს, რომლებიც მ. მუსხელიშვილის შემოქმედების კვლევის შედეგად გამოვლინდა. კერძოდ, დგინდება, რომ 1948 წელს მან ფრანგ კონსტიტუციონალისტ გასტონ სტეფანთან ერთად შექმნა ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი, რომლის მნიშვნელოვანი დებულებანი საფუძვლად დაედო თანამედროვე ევროკავშირის სამართალს. ავტორი ასაბუთებს, რომ ევროპის უნიფიკაცია ფედერალიზაციის მოდელით ევროკავშირის მართვის სუპრანაციონალურ პოლიტიკაში მოგვიანებით განხორციელდა საფრანგეთის ყოფილ პრემიერ-მინისტრ რობერ შუმანის მიერ მიღებული 1950 წლის 9 მაისის ისტორიული დეკლარაციით, რომელიც ზუსტად იმეორებს მიშელ მუსხელის მიერ 1948 წელს გამოქვეყნებულ ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის ტექსტის არა მხოლოდ სულისკვეთებას, არამედ ევროპის უნიფიკაციის საკითხის მიმართ ზოგად მიდგომებსა და მიზნებს.

ნაშრომში, ასევე, განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება მიხეილ მუსხელიშვილის მიერ ჩამოყალიბებულ სხვა სტრატეგიულ და გრძელვადიან ხედვებზე, რომლებიც ევროპული ინტეგრაციის შემდგომი განვითარების არსებით წინაპირობად უნდა ჩაითვალოს. კერძოდ, „ერთიანი ევროპული ბაზრის შექმნისა და ევროგაერთიანების ინსტიტუციების დაარსების იდეა, რაც მერე განხორციელდა ევროპარლამენტის, ეროკომისიის, ევროკავშირის საბჭოს და სხვათა შექმნით“. ავტორი აჩვენებს, რომ მიხეილ მუსხელიშვილი არა მხოლოდ ევროპის პოლიტიკური გაერთიანების ზოგად იდეას ავითარებდა, არამედ ადრეულ ეტაპზე კონცეპტუალურად ჩამოაყალიბა ის საკვანძო მიმართულებები, რომლებიც მოგვიანებით ევროკავშირის პრაქტიკულ პოლიტიკად და ინსტიტუციურ რეალობად იქცა. მ. მუსხელიშვილის ნაშრომებში მკაფიოდ იკვეთება ერთიანი ევროპული ბაზრის შექმნის აუცილებლობა და ზესახელმწიფოებრივი ინსტიტუციური მმართველობის მოდელი, რაც შემდგომში ევროპარლამენტის, ეროკომისიისა და ევროკავშირის საბჭოს ჩამოყალიბებით რეალიზდა.

ავტორი ხაზს უსვამს მ. მუსხელიშვილის ხედვას ევროპულ საგანმანათლებლო სივრცის მოდერნიზაციისა და პროგრამების ჰარმონიზაციის მნიშვნელობას, რაც შემდეგ მოგვიანებით განხორციელდა ე. წ. „ბოლონიის პროცესის“ სახით.

ნაშრომში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ასევე, ევროპაში საზღვრების მოშლის კონცეფციას, რაც მოგვიანებით განხორციელდა

ე. ნ. შენგენის ვიზის სახით, რომელიც შემდგომში შენგენის სივრცის შექმნით ინსტიტუციურად გაფორმდა.

მიხეილ მუსხელიშვილის აღნიშნული იდეების თანამედროვე რე-
ლევანტურობას ავტორი საქართველოს მაგალითზე წარმოაჩენს და
ხაზს უსვამს, რომ 2017 წლის 2 თებერვალს, საქართველოსთვის შენ-
გენის ქვეყნებთან უვიზო მიმოსვლის რეჟიმის მინიჭება, დამოუკიდე-
ბელი საქართველოს პირობებში მ. მუსხელიშვილის ევროპული ხედვის
ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრაქტიკულ რეალიზაციას წარმოადგენს. ამ
კონტექსტში ვიზალიზერალიზაცია განიხილება როგორც მისი ოთხი
ფუნდამენტური კონცეფციიდან ერთ-ერთი წარმატებით განხორცი-
ელებული მიმართულება, მაშინ როდესაც ევროპის საერთო ბაზარში
სრულფასოვანი ინტეგრაცია კვლავ ქვეყნის მთავარ სტრატეგიულ გა-
მონევეად რჩება.

ნაშრომის IX თავში — „ქართველები ევროპოლოგიური კვლევის სა-
თავეებთან“ — **(ავტორი - ედიშერ ჯაფარიძე)** აანალიზებს გერმანიაში
მოღვაწე მსოფლიო დონის ქართველი მეცნიერების, ძმებ ალექსანდრე
და ივანე ნიკურაძეების ინტელექტუალურ მემკვიდრეობას, რომელთა
სამეცნიერო ღვაწლი ევროპოლოგიის ჩამოყალიბებასა და განვითარე-
ბაში ფუნდამენტურ მნიშვნელობას ატარებს. განსაკუთრებული ყუ-
რადღება ეთმობა ალექსანდრე ნიკურაძის ინიციატივით, 1952 წელს,
საფრანგეთში გამართულ ევროპელ მეცნიერთა კონგრესს, რომლის
ფარგლებში შემოღებულ იქნა ტერმინი „ევროპოლოგია“ და საფუძველი
ჩაეყარა ინტერდისციპლინარული კვლევითი მიმართულების ფორმი-
რებას. ავტორი არგუმენტირებულად ასაბუთებს, რომ ალექსანდრე
ნიკურაძე ევროპაში ევროპოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი ინტე-
რდისციპლინარული სფეროს, ერთ-ერთ უპირობო დამფუძნებლად
უნდა ჩაითვალოს.

ამავე თავში წარმოჩენილია ივანე ნიკურაძის გამორჩეული სამეც-
ნიერო მოღვაწეობა ფიზიკასა და მათემატიკაში, მისი წვლილი აეროდი-
ნამიკის, ტრანსპორტისა და სამოქალაქო ინდუსტრიის განვითარებაში,
რაც კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს ქართველი მეცნიერების ინტელექტუ-
ალური პოტენციალის ევროპულ და გლობალურ მნიშვნელობას. ავტორი
აღნიშნავს, რომ ივანე ნიკურაძე, დღევანდელი მაქს პლანკის ინსტიტუ-
ტის წამყვანი მეცნიერი, ფიზიკოსი და მათემატიკოსი, მნიშვნელოვანი
კვლევებით იყო დაკავებული აეროდინამიკის სფეროში, მათ შორის
საბრძოლო ავიაციისა და სტრატეგიული ტექნოლოგიების მიმართუ-
ლებით. ავტორი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს მის წვლილს საავიაციო
და საავტომობილო ინჟინერიის განვითარებაში, მათ შორის „პორშეს“
ცნობილი მოდელის — „911“-ის აეროდინამიკურ დამუშავებაში, რომე-
ლიც შემდგომში კომპანიამ სერიულ წარმოებაში დანერგა. ამასთანავე,

ივანე ნიკურაძეს ეკუთვნის 1970-იან წლებში ევროპაში ცალლიხანდაგი-ანი, ე. წ. დაკიდული მატარებლის აეროდინამიკური კონცეფციის დამუშავება, რომელმაც თანამედროვე მაღალსიჩქარიანი სარკინიგზო ტრანსპორტის განვითარების მოდელს ჩაუყარა საფუძველი. აღნიშნული მიღწევების გათვალისწინებით, ავტორი ასკვნის, რომ ივანე ნიკურაძე დღემდე ითვლება ერთ-ერთ წამყვან მეცნიერად როგორც სამოქალაქო ინდუსტრიის, ისე ფიზიკისა და მათემატიკის სფეროებში.

ამრიგად, ნაშრომში წარმოდგენილი კომპლექსური ანალიზის საფუძველზე ავტორი ასკვნის, რომ ევროპული ინტეგრაციის პროცესში და ევროპული ღირებულებების ჩამოყალიბებაში ქართველ მეცნიერებს მიუძღვის მნიშვნელოვანი წვლილი, თუმცა მათი როლი ხშირად არასათანადოდაა აღიარებული. კვლევა ნათლად აჩვენებს, რომ ქართველი მეცნიერები, იურისტები და ინტელექტუალები აქტიურად იყვნენ ჩართულნი ევროპული იდეების ფორმირებასა და ინსტიტუციონალურ პრაქტიკაში, როგორც კონცეპტუალური, ისე პრაქტიკული მნიშვნელობის თვალსაზრისით. ავტორი აღნიშნავს, რომ შესაბამისად, საქართველო ევროპულ სივრცეში ცარიელი ხელებით არ შედის; პირიქით, იგი საკუთარი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის, სამეცნიერო მიღწევებისა და ინტელექტუალური მემკვიდრეობის თანმიმდევრული ფორმირებით ევროპულ ინტეგრაციასთან ასოცირების, პოლიტიკური პარტნიორობისა და სტრატეგიული თანამშრომლობისათვის მყარ საფუძველს ქმნის.

ავტორი ხაზს უსვამს, რომ აღნიშნული ისტორიული, სამეცნიერო და ინტელექტუალური განვითარების უწყვეტი ხაზი არა მხოლოდ ცხადყოფს საქართველოს აქტიურ როლს ევროპული სივრცის ფორმირებასა და განვითარებაში, არამედ ქვეყნის ევროპული მომავლის ერთ-ერთ მთავარ და მყარ საფუძველს წარმოადგენს.

მონოგრაფიის ავტორები სიამოვნებით მიიღებენ ყველა შენიშვნასა და წინადადებას, რომლებიც გათვალისწინებული იქნება მომავალ კვლევებში.

Vazha Shubitidze, Lela Saralide, Edisher Japharidze

The Historical-Political Foundations of European Integration, Georgians at the Origins of the European Integration (the 30th-60th of the XX century)

Summary

The idea of European integration was in the process of taking shape in the 30th – 60th of the XX century as a response to crises caused in Europe by wars, totalitarianism, post-war political and institutional disintegration and to the dangers that loomed from two super-power states (the USA and the USSR). It was based on the principles of peace, justice and democratic collaboration. Georgian emigrant theorists and public figures, who contributed significantly to the formation of the conceptual foundation of federalism and integration, held a distinguished place in this intellectual and political process.

In the chapter I of the work: "The Contribution of Iberia and Colchis to European Civilization and Georgian-European Values" the author (**professor Vazha Shubitidze**) describes the historical-political foundation of European integration and the place of Georgia in the long process of formation and development of European civilization. The author purposefully unites civilizational, cultural, political and intellectual dimensions. He aims to demonstrate that European orientation of Georgia is not a random or conjunctural choice of modern era. It is based on the centuries-old historical experience and coincidence of values and has no other real alternative.

The author draws attention to the roots of the civilization of Georgians starting from ancient time and highlights the importance of their historical, cultural and intellectual contacts with European world. It is underlined, that European authors were interested in the issue of origin, ethnogenesis and language identity of Georgians already in Classical antiquity. Mentioning of Georgian world in the works of Homer, Herodotus, Strabo and other antic writers is a tangible proof of Georgia's early presence in European intellectual horizon.

The author calls attention to medieval Georgian annals, especially "The Life of Kartli", based on which the Japhetic Theory³⁷² of the origins of

³⁷² The concept of the Japhetic origins of Georgians, which was widely spread in the Middle Ages, considered Georgians to be the descendants of Biblical Japheth (the son of Noah) which civilisationally affiliates Georgia with the European space.

Georgians civilizationaly locates Georgia in European space. This concept concurs with the medieval historical European perception which perceives the descendants of Japheth as the basis of European world.

The work describes the evolution of interest of European scholars in Georgian language and culture. It presents the views on possible connections of Georgian language with Indo European group of languages and on genetic and cultural contacts of Georgians with the oldest civilizations of Western Asia. A special attention is paid to the Japhetic theory of Niko Marr and to the analysis of the research of T. Gamkrelidze and G. Machavariani who highlight long cultural and historical contacts between Indo European and Kartvelian worlds.

The author emphasizes, that not only was Georgia a geographical area between Europe and Asia, it managed to co-exist with these two civilizational realms by means of historically formed cultural synthesis. At the same time, civilizational choice of Georgia was historically oriented towards European values. It is proved by adopting Christianity as a state religion in the IV century – the fact which, according to the author, is a crucial civilizational choice, which connected Georgia, spiritually and culturally, to Christian European realm.

In the first chapter there is also analyzed the role of Georgia in the defense of medieval Christian European world. The author views Georgia as an oriental stronghold of European civilization which, over the course of centuries, contended with non-Christian and Moslem empires. Within this context, political battles of Georgia are perceived not only as efforts for saving national identity, but also as an integral part of securing European civilizational space.

The work draws attention to the contribution of Georgian culture to the development of medieval European thinking in the fields of justice, tolerance, gender equality, knighthood and ruling of the state. The writer points to such unique precedents as women's political role and religious tolerance in the epoch of David the Builder and King Tamar, also, the ideas of separating of powers and creating a bicameral parliament within a constitutional monarchy (the XII century program of Qutlu-Arslan's Assembly). It is underlined, that Georgian culture was not a periphery of European civilization, but a participant of and contributor to the process of its formation, development and revival.

In the chapter II of the work: "Georgian-European Parallels and Cultural-Political Relations", the author (**Vazha Shubitidze**) describes the processes, connected to Georgia's political and cultural parallels to Europe and Georgian experience of adapting to European values. The author analyses

the activity of Georgian intellectual class in XIX – XX centuries, its political, cultural and legal interests connected to Europe and in this way studies the process of implementation of democratic institutions, self-governance and European standard in Georgia. The author surveys historical, cultural and political relations between Europe and Georgia. There is also described adoption of Christianity, trade connections and diplomatic relations, information about education, culture, all of which created an important base for Georgia's adaptation to European governance and fundamental principles of the state. The author highlights the influence of European education on the intellectual class of Georgia, the introduction of European philosophical, literary and political trends, which allowed Georgian society to create democratic system learned from European practice, but adjusted to the context of local traditions and situation.

A huge role in rapprochement to Europe and getting to learn values of both parties was played by the activities of catholic missions and orders of the Pope in Georgia, who often carried out the work of diplomatic missions. They took letters of Georgian kings (Rusudan, George the Brilliant, King Simon, Teimuraz I, Vakhtang VI, Erekle II and others) to the Popes and European monarchs and brought their letters back to Georgia. Diplomatic missions of Nikifor Irbach and Sulkhan Saba Orbeliani were also hugely important. One of the results of all this activity was the publishing of the first Georgian book, "The Grammar of Georgian Language" in Rome in 1629.

Before the Russian conquest of Georgia, relations between Georgians and Europeans were intense. They were put to end by Russia in 1801, after forceful joining of Georgia to Russia and abolishing Georgian ruling dynasty. After 1801 this role was taken over by individual Georgian thinkers and scholars among whom Solomon Dodashvili, Ilia Chavchavadze, Niko Nikoladze, Archil Jorjadze and others are to be distinguished. They recognized not Russian, but European cultural and scientific primacy and were the supporters of progressive European trends and their implementors in Georgia.

The author underlines that cultural parallels between Europe and Georgia played an important role in the formation of Georgian statehood. The author describes the process of adoption of European practice and highlights that its effective implementation is only possible by considering local reality, national traditions and cultural originality. At the same time, the author analyses the activity of the group, formed within the political space of Georgia on the verge of XIX and XX centuries, its acceptance of European ideas, diplomatic activity and utilizing European democratic experience, which laid the foundation for forming independent state institutions.

In the end, the author points out that cultural and political relations with Europe were not only a historical fact, but laid the foundation for creating state institutions and legal framework of the independent Democratic Republic of Georgia, formed in 1918. The Democratic republic of Georgia existed till March, 1921, till the occupation and forceful annexation by Bolshevik Russia. The work studies European influence on state practice, national self-determination and the evolution of citizens' activities.

In the chapter III of the work: "Niko Nikoladze – the Generator of European Values, Democracy and Self-Governance in Georgia" the author (**Vazha Shubitidze**) describes multilateral activity of Niko Nikoladze (1843 – 1929), his place in Georgian history and in the process of European integration. The author highlights the role of N. Nikoladze as the "father" of Georgia's political, economic and cultural Europeanism who brought to Georgia the ideas of democracy, human rights, development of self-governance and infrastructure and European business practice.

The work analyses N. Nikoladze's European education and his influence on the formation of worldview of Georgian intellectual class and general society. The author notes, that N. Nikoladze was distinguished for his pragmatism, realism and working culture, oriented on the result, which made him different from the intellectual class, formed within Russian educational space and characterized by more theoretical and academic approach. These qualities made N. Nikoladze an influential figure both nationally and internationally, which was manifested in his active participation in diplomatic processes and strong connections with European intellectual, scientific and business circles.

In the work there is also described the activity of N. Nikoladze in the fields of economics, infrastructure and business. The author writes in detail about the role of N. Nikoladze in the development of the city Poti and its port, in creating banks and credit companies, in the projects of railways, the development of power industry, industry and agriculture. The author highlights the fact, that N. Nikoladze applied in an integrated way to both theory and practice,

organized joint events important for public, economic and technological development, which was prerogative for national independence and formation of the state. During the meeting with the German Minister of foreign affairs Kuhlmann N. Nikoladze talked about the new geopolitical function of Georgia: European trade with Middle Asia and China by the shortest rout – via Georgia (Berlin – Poti – Beijing), which is even more relevant today and is the foundation for the formation of Georgia as an independent state.

The author acknowledges N. Nikoladze's merit to the issue of youth education. He describes Nikoladze's initiative in supporting youth's education and encouraging them to study in Europe. The author highlights Nikoladze's work on creating technical, scientific and legal terminology, educating young generation and preparing national personnel. All this was the harbinger of development and European integration of the state.

The work describes N. Nikoladze's theses concerning the concept of social, economic and political development of the state. The author highlights N. Nikoladze's pragmatism, realism and progressive vision, the influence of his theses on the development of small nations, self-governance, strengthening economic structures and well-being of the society. The author considers, that N. Nikoladze attached special importance to knowledge, technologies, work ethic, supremacy of law and creating democratic institutions.

In the work there is also given a study of N. Nikoladze's point of view on national development, statehood and adaptation to European experience. The author draws attention to the fact, that Nikoladze supported consecutive, reformatory course of development, opposed radicalism and considered that strengthening the independence of a state was only possible by boosting economy, culture and education. The author highlights, that Nikoladze's vision is also relevant for today's Georgia, especially in the context of strengthening economic sovereignty, education and democratic institutions.

The author notes, that N. Nikoladze was the first Georgian, who put in practice in Georgia European technologies, education, justices and social models. At the same time, it should be noted that the process of getting to know European experience did not happen by copying it mechanically but by means of thoughtful adaptation, considering national reality. The author draws attention to N. Nikoladze's vision of developing economy and industry, balance of import and export, and financial institutions which are very important for strengthening independence and European integration of a state.

According to the author, N. Nikoladze's practical activity is a vivid demonstration of how a small state, considering European experience, can create a strong statehood and powerful economic and social institution. The work describes Nikoladze's attitude to judicial independence, democratic electoral system, principles of stable institutional development of self-governance which are the basis of the development of Georgian statehood.

To sum up, in this chapter the author highlights the importance of Niko Nikoladze as an inspirator of Georgian Europeanism in politics, economy

and culture, his multifunctional role of a national ideologist and practitioner whose vision and ideas laid the foundation for Georgia's independence, European integration and formation of statehood. The author also notes N. Nikoladze's influence on Georgian general public and future generations.

In the chapter of the work: "Noah Zhordania's Concept of Europeanisation and Georgian Democratic Republic on the Path of Building European State" the author (**Vazha Shubitidze**) discusses Noah Zhordania's political thinking and practical activity in the context of European orientation and formation of democratic state. The author analyses Zhordania's concept of Europeanisation as the synthesis of national interests, democratic values and social progress which aimed to determine Georgia's independent path of development beyond the political influence of Russia.

According to the author, Noah Zhordania (the chairman of the government of independent Georgia in 1918-1921) is one of the leading figures of Georgian political realism and pragmatism who, in the process of confronting Russian bolshevism, long political and social battles shaped Europe-oriented, democratic and state-minded political vision, which became the foundation for announcing Georgia's independence.

The author notes, that N. Zhordania formed the first social-democratic government in Georgia, which, by means of reforms, laid the basis of the European-style state. The author highlights, that N. Zhorgania's program documents underline national and personal freedom, human rights and social welfare within the framework of the principles of democratic worldview. The author explains, that N. Zhordania's concept of Europeanization overlapped the following: a) assimilating European achievement only considering Georgian soil and culture; b) accepting European way of life and activity without restricting national peculiarities; c) Georgia's independent path to Europe, without Russian influence.

The author also draws attention to the fact, that Noah Zhordania stood out by his knowledge of Soviet studies, which allowed him to prognosticate the dismantling of the USSR. According to the author, his political practice was based on democratic self-governance, economic stability and development of culture and education.

The author highlights, that N. Zhordania's merits comprise: a) establishing an independent state; b) formation of democratic society of European type; c) formation of modern social-democratic theory and national interpretation of practice; d) creating internationally acknowledged works in Sovietology and political science in the field of getting to learn Bolshevism. One of the vivid features of European orientation became the fact, that after occupation and annexation of Georgian Democratic republic

by Russian Bolsheviks the legitimate Georgian government emigrated not to Turkey or Iran, as it often happened earlier with pursued Georgians, but to France – to the cultural and political center of Europe, and from there it continued unequal struggle to reconstruct political independence of the country.

The author concludes, that the chairman of the government of the first Georgian Republic Noah Zhordania was one of the pioneers of Georgian democracy, social progress and European orientation, whose vision became very important for the independence, statehood and social development of Georgia.

In the chapter V of the work: "Russian Occupation and the Struggle of Emigrant Government for European Integration" the author (**Lela Saralidze**), based on archival documents, materials of emigration press and special scientific literature, carried out a complex research on political and judicial activities of the government of the Democratic Republic of Georgia that aimed to shape European judicial model of Georgian state system.

The author underlines, that the formation of Georgian Democratic Republic historically coincided with the watershed period. It was the period of the disintegration of Russian Empire, crises in the Caucasus, caused by the collapse of imperial rule and the process of formation of new international peace system. According to the author, the Independence Act of May 26, 1918 was not only a political document. It was the harbinger of creating judicial foundation for the state institutions of Georgian state and ensuring its international recognition.

The author draws special attention to the constitution, passed by the Constituent Assembly in February 1921, which she views as a crucially important document of Georgian constitutionalism and perceives as a vivid expression of a law-governed state of European type. It is documented in the work that the mentioned constitution was based on the classical experience of European constitutionalism, especially on the constitutional models of France and Switzerland; at the same time, Georgia's multi-ethnic and social reality was also considered.

The constitution reflected a wide spectrum of human rights and freedoms, among them, equality before the law, abolishing of titular privileges, political and civil equality of men and women, guarantees of cultural and educational autonomies for national minorities, all of which, according to the author's estimation, created the foundation for Georgian European judiciary state and represented crucial prerequisite for European integration.

Despite the fact, that the Constitution has not been in force for even a single day, it was an important legal document. Twice attempts were made to reconstruct its legal force in the 1990s: first on February 21 in 1992, when it was reconstructed by the military council of Georgia but was in force for only three days; the second attempt happened in 1993, when the Constitutional committee of the State was entrusted to draft a new version of the constitution, but the work could not be carried out. In the end, on August 25, 1995, Georgian Parliament passed a new constitution which was based on main principles of the constitution of 1921.

The work meticulously analyses the outcome of Russian-Georgian war in February-March, 1921. The author comes to the conclusion, that military intervention of Soviet Russia forcefully destroyed Georgian statehood, although it was unable to put an end to its legal legitimation. In this context, the author relies on the viewpoint of the specialist in international law Louis le Fur, according to whom the annexation of Georgia was illegitimate from the standpoint of international law and the legal status of the republic, recognized "de jure" could not be annihilated forcefully. Consequently, according to Fur, within the frame of international law the independence of Georgian state remained legitimate.

The work describes in detail the outcome of Russian-Georgian war in February-March, 1921. By military intervention of Soviet Russia, the statehood of Georgian Democratic Republic forcefully ceased to exist, which compelled the members of Georgian government to emigrate. On March 18, 1921 the government of the republic sailed from Batumi to Constantinople. Before arriving in Europe, in Constantinople, on March 27, 1921 the chairman of the government Noah Zhordania wrote in French a voluminous address on behalf of Georgian Government and Social-Democratic party to "all Socialist and Labor parties", where he described in detail the history of the conquest of Georgia by Bolsheviks. The address was signed by Noah Zhordania, Evgeni Gegechkori, Nikoloz (Carlo) Chkheidze and Noah Ramishvili.

According to author's evaluation, the decision of Soviet Government after the occupation and annexation of Georgia was illegitimate from a legal standpoint. The country was formally announced as an Independent Soviet Socialistic Republic, but on the international stage, state functions of Georgia fell under the control of the Central Committee of Russia. On May 20, 1921, by the order of the Revolutionary Committee of Georgian SSR (decree №36) the national tricolor flag of the first Democratic Republic of Georgia was abolished and substituted by the red communist flag.

The author highlights, that the activity of Georgian National Government in forceful emigration represented a new form of the fight for statehood and defense of the national interests which was developing in international diplomatic and public space. The activity of government comprised two major directions: wide-scale public and political agitation and active diplomatic endeavor to maintain the issue of Georgia on the international schedule. According to the author, on the initial stage, the Emigrant Government managed to integrate the issue of Georgia into European public and political space and gain sympathy of democratic circles quite successfully.

In the final part the author describes the occupation not only as a national tragedy, but also as restriction of constitutional and legal space for European values in the Black Sea Region. According to the author, the occupation meant not only changes in the control of the territory. It was the blockage of the state project, based on constitutional, democratic and European legal principles, formed in 1918-1921. At the same time, the author notes that the occupation did not stop the fight for European values and the reconstruction of state independence. It actively continued in emigration.

In the chapter VI of the work: "From the History of the Activity of Georgian Political Emigration in Europe" the author (**Lela Saralidze**), based on the data of archival documents and emigration press, observes the diverse activity of Georgian political emigration in Europe in the 20th-60th of the XX century and its international legal significance. The author studies political strategy of Georgian emigrants, their diplomatic activity and attempts to defend Georgia's interests at the international conferences. The author highlights that after 1921 the Georgian National Government in emigration continued to purposefully fight to maintain state sovereignty and the status of a subject of international law for the country.

In this context, the author analyses the activity of unofficial delegations of the Democratic Republic of Georgia at Genova (1922), Lausanne (1922-1923) and Montreux (1936) conferences. It is noted that the efforts of Georgian émigrés proved particularly successful at the Lausanne Conference, where Georgia was granted an appropriate place within the International Convention on the Straits.

The study further provides a chronological analysis of the proceedings of the 1936 Montreux Conference, the purpose of which was to revise the 1923 Lausanne Convention. The author points out that, although the National Government of Georgia was unable to send an official representative due to the country's occupation, an unofficial delegation actively sought to

defend Georgia's interests, as the issue was directly linked to the balance of power and security in the Black Sea region.

The study emphasizes that, under the Montreux Convention, Turkey's sovereignty over the Straits was restored, while the naval and military rights of non-Black Sea states were strictly limited, which later became an important political and legal factor during the Cold War.

The author further notes that the Montreux Convention ultimately abolished the Straits regime established by Lausanne and eliminated the legal possibilities that had previously existed for Georgia with regard to Black Sea-related issues, a development that adversely affected Georgia's interests during the August 2008 Russian-Georgian war. In this context, it is also highlighted that, in light of changes in the international political environment, the institutional capacity of Georgian political emigration was significantly weakened.

The author also emphasizes that the recognition of the Soviet Union by Great Britain and France in 1924 was not merely a diplomatic act, but one that had a profound impact on the attitude of European states toward the Soviet government. The study notes that the recognition extended by Great Britain in August 1924 and by France in September of the same year created an important political precedent for other European states, thereby gradually strengthening the international legitimacy of the Soviet state. This process significantly contributed to the restoration of trade relations and the establishment of political dialogue with the Soviet government.

The study also examines the activities of the Georgian Legation in France, which officially operated in Paris until July 1933. The author notes that, following the signing of the Franco-Soviet Non-Aggression Pact on 29 November 1932, the legation was closed at the request of the Soviet government; however the French government formally maintained its *de jure* recognition of Georgia's independence. It is underlined, that despite the fact, that the Legation was closed down, Georgian Political Representation in Paris continued its activity as "the Georgian Office". The author pays particular attention to the assessments of prominent European statesmen and intellectuals, such as Raymond Poincaré, Aristide Briand, Édouard Herriot, and others – who acknowledged the international legal complexity surrounding Georgia's occupation and the illegitimate character of Soviet aggression. Nevertheless, the prevailing international political conjuncture and the strategic interests of leading states ultimately led to the gradual recognition of the Soviet authorities and the issue of Georgia was removed from the agenda.

The work examines the political environment in which the defense of state interests of Georgia continued in emigration, especially within the frame of ideas of the League of Nations, international conferences and European cooperation.

The author underlines, that the admittance of the Soviet Union into the League of Nations on September 18, 1934 significantly shifted the balance of power and weakened the political force of the resolutions that had been passed before that in favor of Georgia. Despite this, separate specialists of the international law, and among them, Louis le Fur, highlighted the fact that the admittance of the Soviet Union into the League of Nations should not have happened at the expense of ignoring the issue of the independence of Georgia. According to him, the neglect of international law and normative order concerning the issue of the sovereignty of Georgia strongly contradicted the goals of the league of Nations.

In the author's view, the Soviet authorities used integration into the European political system as an instrument of external legitimization, while simultaneously pursuing a coercive foreign policy. The study emphasizes that the leading European states failed to act consistently in upholding democratic principles and international law, a failure that significantly weakened the system of collective security.

According to the Georgian émigré jurist Mikheil Muskhelishvili (1903–1964), the Soviet state was perceived as a power fundamentally at odds with the normative values of the European political and legal order. According to the Mikheil Muskhelishvili (1902-1964), the Georgian lawyer working in emigration, the Soviet Government was making use of integration into European political system to get international legitimacy but, at the same time, it was pursuing the policy of strength.

The author highlights, that the change of international political conjuncture – the recognition of the Soviet Union and its admittance to the league of nations – significantly weakened the opportunities of Georgian emigration. In spite of this, the emigration did not stop its activities and in the second half of the 1940s their activity shifted to the discourse connected to the idea of European unity. As the idea of European unity started to gain popularity, Georgian politicians – Noah Zhordania, Evgeni Gegechkori and others discerned the future of independent Georgia within the context of European Federation. They considered, that the integration of Europe would create collective security mechanism against Soviet expansion and historic possibility for Georgia to reconstruct statehood.

The author notes that national democrats who, during the period of the Democratic Republic of Georgia, stood out for their strict, albeit just

criticism of the government, in emigration also confronted the chairman of the government Noah Zhordania and his political team. In polemics in emigration press they were referred to as "the Mensheviks of Leville". The author highlights, that this confrontation within emigrants happened mainly because of long-time emigration, emotional stress, caused by nostalgia and ideological and political differences that had existed since the period of the Democratic Republic of Georgia. In spite of contradictions, public polemic and healthy criticism remained as the essential component of democracy, which strengthened transparency of political thinking and emigrants' ability of self-organization.

The work draws attention to the fact, that starting from the 1920s till the 1950s Georgian political emigration meticulously worked on the issues of defending the legitimacy of Georgian statehood and European integration. The author describes the activity of "Georgian European Movement", established in Paris in 1952 with Mikheil Tsereteli elected as its honorary chairmen and Grigol Robakidze – as its honorary member. "Georgian European Movement", like the movement of European federation, was an apolitical organization, free from the influence of different parties, which united everybody interested, regardless religion and political beliefs.

The study demonstrates that the visions of Georgian émigré politicians and scholars were grounded in European unity, the protection of national sovereignty, economic cooperation, and international institutional mechanisms. The legal model of European integration was in full compliance with federalist and legal concepts of emigrants.

The author emphasizes that the activities of Georgian émigrés laid the historical, legal, and political foundations Georgia's contemporary European orientation. This confirms that Georgia's European choice is not a temporary outcome of a shifting political and strategic conjuncture, but rather the expression of a long-term and consistently developed vision of statehood.

In the chapter VII of the work: "Georgian Politicians Active in Emigration and the Idea of Caucasian Unity" the author (**Lela Saralidze**), based on archival documents, materials of emigration press and epistolary sources, studies emigrants' political activities and their justification of the idea of Caucasian unity. Special attention is paid to the role of Mikheil Muskhelishvili and Vladimer Emukhvari (1886-1961) who are considered to be the initiators of the project. The work discusses both the historical processes of creating the confederation (1921-1936) and the principles of its legal and political organization according to which the sovereignty of member states, the mechanisms of democratic control and the functions of

central executive body, designed to cater to shared interests, are specially underlined.

The work studies strategic vision of emigrants, which ensured defense of independence and sovereignty of southern Caucasian states within the frame of international law. It evaluates the difficulties, connected to practical implementation of the Confederation and which interrupted its realization: Soviet occupation, weak economy and military force of member states, lack of legal mechanisms and international pressure.

The author highlights the vision of the Georgians, active in emigration – the scholar and specialist of the international law, Mikheil Muskheli and the politician and publicist Vladimer Emukhvari – concerning the idea of Caucasian unity.

The author notes, that the idea of Caucasian unity comprised strategic, political and cultural unity. It aimed to defend freedom and sovereignty of southern Caucasian states and create a unified political structure. According to M. Muskhelishvili, the confederation was not intended for strengthening the central power; following the European example of Swiss confederation, it would ensure the full sovereignty of member states. His vision was based on the principles of democratic control according to which political bodies, shared by all states, carried out only mandatory functions – foreign policy, declaration of war and common defense; all other government decisions remained within the competence of member states. According to the author, Vladimer Emukhvari estimated the nature of confederation more skeptically. He considered, that mechanisms of the confederation that strengthened the rights of the central government might restrict the sovereignty of member states which bore risks in multi-ethnic and politically diverse region of the Caucasus. V. Emukhvari drew attention to the fact, that South Caucasian States, weakened economically and technologically after the Soviet rule, would need the support of international institutions, e.g. the involvement of the experts of the League of Nations to ensure effective functioning of the confederation.

It is highlighted in the work that, practical implementation of the idea of the Caucasian Confederation encountered significant difficulties from the start because of Armenian political emigration. Georgian, Azerbaijanian and North-Caucasian leaders viewed the model of Confederation as an effective political mechanism for suspension of Russian Imperialism, while Armenian emigration considered problematic Confederation format that involved territories that were for them disputable. As a result, the 1934 Pact of Caucasian Federation was signed without the Armenian side

The author underlines that the visions of M. Muskhelishvili and V. Emukhvari represent conceptual foundation for Caucasian unity. Emigrant scholars made use of the principles of European Federalism for defense of the rights of sovereign states, defining the role of central bodies and ensuring democratic control. Their emigration experience revealed, that small states managed to preserve sovereignty and achieve international security and stability by exercising the principles of European Federalism, which represents the guide basis for the European integration of Georgia.

The work points to the fact, that Mikheil Muskhelishvili was the author of the Pact of Caucasian Confederation. Besides it, M. Muskhelishvili's contribution to the studies of Federal Europe and the issues of the European integration is enormous.

In the chapters VIII-IX of the work the author (**Edisher Japharidze**) discusses the contribution of Georgian scholars to the European Integration and formation and development of European Studies. The author highlights the fact, that Georgian scholarly thought was involved in the formation of European political, legal and intellectual space not indirectly, but actively.

In the chapter VIII of the work: "Historical and Political Foundations of European Integration: Georgians at the Origins of European Integration (the 30s-60s of the XX century)" the author (**Edisher Japaridze**) comprehensively analyzes the archival materials of Strasbourg University, Strasbourg's National Library and the documents kept in Leuville and Harvard collections. Based on these materials, the scientific analysis of the unique aspects of Mikheil Muskhelishvili's biography and scientific legacy is carried out for the first time. The studies reveal his significant role in European integration.

The author draws a special attention to the newly discovered facts that were revealed during the process of studying M. Muskhelishvili's activities. Notably, it is established that in 1948 he, together with French constitutionalist Gaston Stefani, created the draft of the Federal Constitution of Europe. The important provisions of the draft became the foundation of European Union Law. The author argues, that the unification of Europe by the model of federalization in the supranational policy of ruling European Union happened later, by means of historical declaration of May 9, 1948, passed by the former Prime Minister of France Robert Schuman. This Declaration is an exact revival of not only the spirit of the draft constitution of Federal Europe, published by Michel Mouskhely in 1948, but also its general approach to the issues of the unification of Europe and its aims.

The work specially emphasizes Mikheil Muskhelishvili's other strategic and long-term visions which must be considered prerequisites for the

subsequent development of European integration. Namely, "creation of European Single Market and the idea of establishing the Institutions of European Community, which was later realized by creating European Parliament, European Commission, Council of the European Union and other institutions". The author demonstrates, that not only was Mikheil Muskhelishvili developing the general idea of the political unification of Europe; he, at an early stage, created the concepts of those key directions which later became practical policy and institutional reality of the European Union. In the works of M. Muskhelishvili there is given the idea of the necessity of creating European single market and the model of institutional super state rule. All this later came to life by forming European Parliament, European Commission and the Council of European Union.

The author draws attention to M. Muskhelishvili's vision concerning the importance of modernizing European educational space and harmonizing educational programs, which was later carried out by means of the so-called Bologna Process.

The work pays a special attention to the concept of removing internal borders in Europe, which was later also carried out by means of the so-called Schengen visa, which was later institutionalized by creating Schengen area.

The author presents the relevance of M. Muskhelishvili's ideas to the present time using Georgia as an example. He underlines, that granting visa-free travel to the Schengen countries to independent Georgia on February 2, 2017 was one of the significant practical realizations of M. Muskhelishvili's European vision. Within this context, visa liberalization is viewed as one successfully realized issue out of his four fundamental concepts, whereas a full integration into European market still remains one of the main strategic challenges for the state.

In the chapter IX of the work: "Georgians at the Origins of European Studies" the author (**Edisher Japharidze**) analyses the intellectual heritage of the world-class Germany-based Georgian scholars, brothers Alexandre and Ivane Nikuradze whose contributions to European studies are pivotal. A special interest is paid to the congress of European scholars held in France at the initiative of Alexandre Nikuradze in 1952. At this congress, the term "European Studies" was introduced and the foundation was laid for the formation of interdisciplinary research. Based on arguments, the author justifies that Alexandre Nikuradze must be unconditionally considered one of the founders of European studies as an independent interdisciplinary sphere of studies.

The same chapter tells about the distinguished scientific activities of Ivane Nikuradze in physics and mathematics, his contributions to the

development of aerodynamics, transport and civil industry which is yet another highlight of European and global importance of the intellectual potential of Georgian scientists and scholars. The author notes that Ivane Nikuradze was a leading scientist of today's Max Plank Institute, a physician and mathematician carrying out important researches in aerodynamics, including military aviation and strategic technologies. The author draws a special attention to his contribution to the development of aviation and automotive engineering. He carried out the aerodynamic engineering of a famous model "Porsche 911" which was put in practice in serial production by the company. Besides it, in the 1970s, Ivane Nikuradze developed the aerodynamic concept of a monorail suspended train which laid the foundation for the development of modern high-speed bullet trains. Considering all these achievements, the author comes to the conclusion that till now, Ivane Nikuradze is considered one of the leading scientists both in civil industry and physics and mathematics.

Consequently, based on the complex analysis given above, the author concludes that Georgian scholars made a significant contribution to the process of European integration and formation of European values, although their role is not often properly recognized. The study demonstrates, that Georgian scholars, lawyers and intellectuals were actively involved in the formation of European ideas and institutional practice both conceptually and practically. The author highlights that Georgia is not entering European space empty-handed. Because of its own centuries-old history, scientific achievements and gradual formation of intellectual legacy it creates a stable foundation for associating with European integration, political partnership and strategic collaboration with Europe.

The author highlights that continuous, uninterrupted line of historic, scientific and intellectual development not only reveals the active role of Georgia in the formation of European space, but represents one of the solid foundations for the European future of the state.

The authors of this monograph will gladly welcome all comments and suggestions, which will be taken into consideration in future research.

ბიბლიოგრაფია

თავი I

1. გამყრელიძე, თ. მაჭავარიანი გ. 1965. სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში. საერთო-ქართველური სტრუქტურის ტიპოლოგია. თბილისი.
2. გორდეზიანი, რ. 1988. ბერძნული ცივილიზაცია. I. თბილისი.
3. გორდეზიანი, რ. 2007–2008. მედიტერანულ-ქართველური მიმართებები. ტ. 4. თბილისი.
4. იოსებ ფლავიუსი. 1993. იუდეველთა სიძველენი. I. თბილისი.
5. ლორთქიფანიძე, ოთარ. 2022. ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან. თბილისი: „პალიტრა L“.
6. მელიქიშვილი, გ. 1965. საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის. თბილისი.
7. მელიქიშვილი, გ. 1965. ქართველები და მათი წარმომავლობის საკითხი. I. თბილისი.
8. სტრაბონი. 1934. გეოგრაფია. I.
9. ურუშაძე, ა. 1964. ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში. თბილისი.
10. ურუშაძე, ა. (რედ.). 1970. აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა. თბილისი: თსუ.
11. ქართლის ცხოვრება. 1955. ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით. ტ. I. თბილისი.
12. შუბითიძე, ვაჟა. 2020. სამშობლოსმცოდნეობა. თბილისი: უნივერსალი.
13. ცინცაძე, ალიკო. 2017. უძველესი იბერიული „წმ. თქმულება„ (საყამაროსა კაბასა). თბილისი.
14. ჯაგოდნიშვილი, თ. 2011. „ევროპის მენაპირე მწერლობის ცენტრისკენული მიქცევანი“. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „საქართველო ევროპულ სივრცეში“. თბილისი: სტუ.
15. ჯავახიშვილი, ივ. 1937. ქართველი ერის ისტორიის შესავალი. II: ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა. თბილისი.
16. ჯაფარიძე, ანანია. 2011. „საქართველო ევროპულ სივრცეში საკუთარი ეროვნული იდენტობით“. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „საქართველო ევროპულ სივრცეში“. თბილისი: სტუ.
17. ჰეროდოტე. 1976. ისტორია. ტ. II. თბილისი: თსუ

18. Bopp, Franz. 1847. Die kaukasischen Glieder des indogermanischen Sprachstamms. Berlin.
19. Furnée, E. J. 1986. Palaeokartvelisch-pelasgische Einflüsse in den indogermanischen Sprachen. Leiden.
20. Gamkrelidze, T. V., Ivanov V. V. 1984. Indoeuropejskij jazyk i indoeuropejcy. Vols. I–II. Tbilisi.
21. Март, Н. Я. 1933–1937. Избранные работы. Т. I–V. Москва–Ленинград.
22. Орловская, Н. К. 1965. Грузия в литературах Западной Европы. Тбилиси.
23. Услар, П. К. 1881. Древнейшие сказания о Кавказе. X.

თავი II

24. ადრადოსი, ფ. რ. 2009. ესპანეთი, საქართველო და ევროპის ისტორია. თბილისი.
25. აკოფაშვილი, გულჩინა. 1992. რაინდობა შუა საუკუნეების საქართველოში. თბილისი.
26. ალასანია, გ. 2011. „საქართველო და დასავლეთი“. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „საქართველო ევროპულ სივრცეში“. თბილისი: სტუ.
27. გორდეზიანი, რისმაგ. 2011. „საქართველო დაპირისპირების ევროპა-აზია კონტექსტში“. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „საქართველო ევროპულ სივრცეში“. თბილისი: სტუ.
28. გიორგი მცირე. 1982. ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა. ქართული პროზა, ტ. 1. თბილისი.
29. თამარაშვილი, მ. 1995. საქართველოს ეკლესიის ისტორია. თბილისი.
30. თამარაშვილი, მიხეილ. 1902. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. თბილისი.
31. თარხნიშვილი, მ. 1994. წერილები. თბილისი.
32. კუტალია, გ. 2018. „საქართველო XIII საუკუნის ინგლისელ ავტორთა ცნობებში“. გორის სასწავლო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ ფაკულტეტის და არქეოლოგიის ცენტრის შრომები. გორი.
33. მჭედლიშვილი, გიორგი, 2004. ქართული კულტურის პარადიგმა. თბილისი.
34. პაპაშვილი, მ. 1995. საქართველო-რომის ურთიერთობები. თბილისი.
35. პაპაშვილი, მ. 2011. „საქართველო შუა საუკუნეების ევროპულ სამყაროში“. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „საქართველო ევროპულ სივრცეში“. თბილისი: სტუ.

36. ჟორდანია, ნოე. 1930. ვეფხისტყაოსანი. პარიზი.
37. სამართალი ვახტანგ მეექვსისა. 1981. თბილისი.
38. ქართველი სამართლის ძეგლები. 1970. ხელმწიფის კარის გარიგება. თბილისი.
39. ქართლის ცხოვრება. 1955. ტ. II. თბილისი.
40. წერეთელი, ა. 1961. თხზულებანი. ტ. 14. თბილისი.
41. ჭიჭინაძე, ბექა. 2022. ევროპული წყაროები პრესვიტერ იოანეს (დავით აღმაშენებლის) და სხვა ქართველი მონარქების შესახებ (ახალი მასალების მიხედვით). თბილისი: სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
42. ჭიჭინაძე, ბექა. 2024. მასალები შუა საუკუნეების ქართულ-ევროპული კულტურის ურთიერთობის შესასწავლად. თბილისი: სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
43. ჯავახიშვილი, ივანე. 1965. ქართველი ერის ისტორია. ტ. II. თბილისი.
44. Biographie universelle, ancienne et moderne. Vol. 69. Paris: Chez H. G. Michaud, 1846.
45. Bodel, Jean. 1939. La Chanson des Saxons. Édition critique. Tome II. Paris.
46. Hunter, F. 1855. Histoire du Pape Innocent. T. III. Paris.
47. Le Théâtre universel des princes. 1613. Paris.
48. L'esprit des croisades. 1785. T. IV. Paris.
49. Oliver of Paderborn. 1948. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

თავი III

50. ნიკოლაძე, ნიკო. 1964. თხზულებანი. ტ. 4. თბილისი.
51. ნიკოლაძე, ნიკო. 1997. რჩეული. ქართული მწერლობა, ტ. 14. თბილისი.
52. ნიკოლაძე, ნიკო. 2003. თხზულებანი. ტ. 8. ქუთაისი.
53. ნიკო, ნიკოლაძე – 160. 2003. საიუბილეო კრებული. თბილისი.
54. შუბითიძე ვ., ქოჩორაძე, ო. 2001. პოლიტოლოგია. თბილისი.
55. „კლდე“. 1913. №33.

თავი IV

56. ჟვანია, გ. ევროპა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა. თბილისი, 1998.
57. ჟორდანია, ნ. რჩეული ნაწერები. ტფილისი, 1911.
58. ჟორდანია, ნ. თხზულებანი. ტ. 2. ტფილისი, 1920.

59. ჟორდანია, ნ. ბრძოლის საკითხები. პარიზი, 1923.
60. ჟორდანია, ნ. პოლიტიკა. პარიზი, 1924.
61. ჟორდანია, ნ. საბჭოთა წყობილება, პარიზი, 1924.
62. ჟორდანია, ნ. ჩვენ და ისინი, პარიზი, 1924.
63. ჟორდანია, ნ. ნამდვილი და ყალბი კომუნიზმი, პარიზი, 1925.
64. ჟორდანია, ნ. ჩემი წარსული, თბილისი, 1990.
65. ჟორდანია, ნ. რჩეული ნაწერები, თბილისი, 1990.
66. საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ტ. 3. თბილისი, 1997.
67. შუბითიძე, ვ. ნოე ჟორდანიას პოლიტიკური შეხედულებები. დისერტაცია პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი: თსუ, 2004.
68. შუბითიძე, ვ. ევროპეიზაცია და ქართული პოლიტიკური აზროვნება. თბილისი: სტუ, 2013.
69. შუბითიძე, ვ., ჯაფარიძე ედიშერ. ევროპეიზაცია და ქართული პოლიტიკურ-სამართლებრივი აზროვნება. თბილისი: სტუ, 2024.
70. შუბითიძე, ვაჟა, ჯაფარიძე ედიშერ. ევროპეიზაციისა და ევროინტეგრაციის ქართველი „მამები“. თბილისი, 2025.

თავი V

71. დაუშვილი, რუსუდან. „ქართული ემიგრაცია 1921–1939 წლებში“, თბილისი: „რაეო“, 2007.
72. ვადაჭკორია, შოთა. „ქართული სოციალ-დემოკრატია 1917- 1921 წლებში“, თბილისი, 2001.
73. ვადაჭკორია, შოთა. „საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის საკითხები“, წიგნი II, თბილისი, 2006.
74. მანველიშვილი, ალექსანდრე. „რუსეთი და საქართველოს დამოუკიდებლობა“, სან ფრანცისკო, 1984.
75. მაცაბერიძე, მალხაზ. „საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება, მიღება, სახელმწიფოს მოწყობის კონცეფცია“, თბილისი, 2021.
76. ჟორდანია, ნოე. „სოციალ-დემოკრატია და საქართველოს სახელმწიფო ორგანიზაცია“, 1919.
77. სარალიძე, ლელა. „საქართველოს დეოკუპაციისთვის ბრძოლის ისტორიიდან (1922–1923 წწ.)“. კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, № 1 (14). უნივერსალი, თბილისი, 2014.
78. სარალიძე, ლელა. „პოლიტიკური ემიგრაცია საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლაში“. წიგნში: საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში (სამეცნიერო ლი-

- ტერატურისა და დოკუმენტების მიხედვით), ნიგნი II, რედაქტორი დოდო ჭუმბურიძე, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი 2016.
79. სარალიძე, ლელა. „ბათუმი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში (1918-1921)“. თბილისი: გამომცემლობა „ფავორიტი“, 2023.
 80. სარალიძე, ლელა. „საქართველო საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში: ტოტალიტარიზმი და ტერორის მასშტაბები, კრემლის გეოპოლიტიკური პროექტები ქართველი ხალხის ეროვნული იდენტობისა და სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ“. წიგნში: „რუსული ოკუპაციის ისტორია საქართველოში“, რედაქტორი დოდო ჭუმბურიძე, საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2026.
 81. სულაძე, გელა. „ქართული ანტისაბჭოთა ემიგრაცია და სპეცსამსახურები: საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენიდან „მეგრულ ნაციონალისტთა საქმემდე“ (1918-1953)“, ეროვნული მწერლობის გამომცემლობა, თბილისი, 2010.
 82. ტაბალუა, ილია. „დამოუკიდებელი საქართველოს ანექსია რუსეთის მიერ“. კრებულში: საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ტ. I-V. თბილისი, 1999.
 83. შარაძე გურამ. „ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია“, ტ. VIII, თბილისი, 2005.
 84. ხვადაგიანი, ირაკლი. საქართველოს დამფუძნებელი კრება 1919. თბილისი: საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია, 2016.
 85. ჯანელიძე, ოთარ. „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ნარკვევები“, თბილისი, 2018.
 86. Kelsen, Hans. General Theory of Law and State. 1945.
 87. King, Charles. The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus. New York: Oxford University Press, 2008.
 88. Kiener, Regina, and Demis Mirarchi. "Gemeinsame Demokratische Ziele – Die Verfassung Georgiens von 1921 und die Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft von 1874", კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის კრებულში: „კონსტიტუციონალიზმი: მიღწევები და გამოწვევები“, edited by Mindia Ugrekhelidze and Beka Kantaria. "Universali", Tbilisi, 2019.
 89. King, Charles. The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus. Oxford: Oxford University Press, 2008.
 90. Lang, David Marshall. A Modern History of Georgia. London: Weidenfeld & Nicolson, 1962.
 91. Lauterpacht, Hersch. Recognition in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1947.
 92. Ronald Grigor Suny. The Making of the Georgian Nation. 2nd ed. Bloomington: Indiana University Press, 1994.

93. Stephen F. Jones. *Socialism in Georgian Colors*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.
94. Hobsbawm, Eric. *The Age of Extremes*. New York: Pantheon Books, 1994.
95. Lauterpacht, Hersch. "Recognition in International Law", 1947.
96. Mouskhély, Michel. "Confédération et fédération: L'antithèse", Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1937.
97. Mouskhély, Michel. "La théorie juridique de l'État fédéral", Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1931.
98. Mouskhély, Michel. "L'équité en droit international moderne". *Revue générale de droit international public*, 1933.
99. Mouskhély, Michel. "La souveraineté et le fédéralisme européen", *Revue du droit public* 67, № 3 (1951).
100. Suny, Ronald Grigor. "The Making of the Georgian Nation", Bloomington: Indiana University Press, 1994.
101. Jones, Stephen F. "Socialism in Georgian Colors", Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.
102. Hovannisian, Richard G. "The Republic of Armenia". Berkeley: University of California Press, 1971.

არქივი

103. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1825, ანაწ. 1, საქმე 159.
104. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1831, აღწერა 2, საქმე 68.
105. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1831, აღწერა 2, საქმე 422.
106. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმე 191.
107. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმე 859.
108. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმე 46.
109. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე 610.
110. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე 631.
111. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 2117, აღწერა 1, საქმე 356.

112. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 2117, აღწერა 1, საქმე 374.
113. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 2117, აღწერა 1, საქმე 404.
114. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1831, აღწერა 2, საქმე 231.

პრესა

115. „ბესედოვსკის ნაამბობი“, „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 49. პარიზი, 1929.
116. „ბრძოლის ხმა“ (საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის საზღვარგარეთული ბიურო), № 2. პარიზი, 1929.
117. „რა ხდება რუსეთში?“, „თავისუფალი საქართველო“, № 8. პარიზი, 1921.
118. საქართველოს მოამბე, № 20. 1921.
119. „საქართველოს საკითხი კანის კონფერენციაზე“, „თავისუფალი საქართველო“, № 15. პარიზი, 1922.
120. საქართველოს მოამბე, № 1. 1923.
121. Dossier personnel de Michel Mouskhély, cote 1007W1269; Archives d'Alsace.
122. Centre de recherches sur l'U.R.S.S. et les pays de l'Est, Revue française de sociologie, №1-2, 1960.
123. La naturalisation de Michel Mouskhély, Journal officiel de la République française, 22 mai 1932.

თავი VI

124. ვარდოსანიძე, სერგო. „სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი უწმიდესი და უნეტარესი ამბროსი (1861-1927)“, უნივერსალი, თბილისი, 2011.
125. კირთაძე, ნესტან. „ევროპა და დამოუკიდებელი საქართველო (1919-1921 წწ.)“, თბილისი, 1997.
126. კუპატაძე, ბონდო. „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921)“, ენციკლოპედია-ლექსიკონი. უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2018.
127. ჟორდანიას, ნოე. „რჩეული ნაწერები“, წერილი „ეროვნება“. ტფილისი, 1911.
128. ჯიქია, ლევან. „1924 წლის ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყების ისტორიოგრაფია“, „ფავორიტი“, თბილისი, 2024.

129. საითიძე, გელა. „პირველი უნივერსალური საერთაშორისო ორგანიზაცია — ერთა ლიგა და დამოუკიდებელი საქართველო (1919-1921)“, უნივერსალი, თბილისი, 2010.
130. სარალიძე, ლელა. „არისტიდ ბრიანი და კავკასიის ერთიანობის იდეა“. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. XII, თბილისი, 2017.
131. სარალიძე, ლელა. „რუსეთ-საქართველოს 1932 წლის თავდაუსხმელობის პაქტი და ქართული ემიგრაცია“. ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები X-XI, თბილისი, 2010/2011.
132. სარალიძე, ლელა. „ქართველი ემიგრანტი მეცნიერები და ევროპის გაერთიანების იდეა“. Caucasus Journal of Social Sciences 4, №1, თბილისი, 2011.
133. სარალიძე, ლელა. „ქართველი პოლიტიკური ემიგრანტების დამოკიდებულება მეორე მსოფლიო ომში მონაწილე ქვეყნებისადმი“, კრებული: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, თბილისი, 2016.
134. სარალიძე, ლელა. „საქართველოს ადგილი შავი ზღვის სრუტეების კონვენციაში და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია (XX საუკუნის 20–30-იანი წლები)“, კრებული: შავიზღვისპირეთი ცივილიზაციათა გზაჯვარედინზე, ტ. 3, №1, 2025.
135. სარია, ანდრია. „საქართველოს სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობა 1921-1927 წლებში“, სადისერტაციო ნაშრომი, საქართველოს უნივერსიტეტი, თბილისი, 2019.
136. სვანიძე, მიხეილ, „ოსმალეთის ისტორია: 1600-1923“, ტომი II. თბილისი: „ქრონოგრაფი“, თბილისი, 2002.
137. ჩხენკელი, აკაკი. „საქმიანი წერილები, საუბრის ჩანაწერები და სხვა ოქმები“, მთავარი რედაქტორი ზურაბ გაიპარაშვილი, თსუ, თბილისი, 2024.
138. ჭუმბურიძე, დოდო. „აკაკი ჩხენკელი: სახელმწიფო მოღვაწე, დიპლომატი, მამულიშვილი“, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2018.
139. Anderson, Benedict. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso, 2006.
140. Jones, Stephen F. Socialism in Georgian Colors: The European Road to Social Democracy, 1883–1917. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.
141. Marks, Sally. The Illusion of Peace: International Relations in Europe 1918–1933. London: Macmillan, 1976.

142. Shain, Yossi. The Frontier of Loyalty: Political Exiles in the Age of the Nation-State. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1989.
143. Tulun, Teoman Ertuğrul. The Montreux Convention: A Regional and Global Safety Valve. Ankara: Center for Eurasian Studies, 2020.
144. League of Nations. Admission of New Members: Georgia. Assembly Document, Geneva, 14 December 1920.
145. League of Nations. Report Presented by the Fifth Committee to the Assembly: Admission of Georgia. Document de l'Assemblée 208, Geneva, 1920.
146. Белков, А. К. Вацлав Вацлавович Воровский. Москва: Мысль, 1971.
147. Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Takım 1, C 1, Kitap 1. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2018.
148. Rozakis, Christos L., and Peter N. Stagos. The Turkish Straits. Boston: M. Nijhoff, 1987.
149. Tulun, Teoman Ertuğrul. The Montreux Convention: A Regional and Global Safety Valve. Ankara: Center for Eurasian Studies, 2020.
150. Хормач, Ирина. „Советская Россия на Лозаннской конференции по урегулированию положения на Ближнем Востоке (1922-1923 годы)“, Новая и новейшая история, №2, 2019.

არქივი

151. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე 610.
152. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1864, ანაწერი 2, საქმე 636.
153. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 2113, აღწერა 1, საქმე 128.
154. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 2121, საქმე 31.
155. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1831, აღწერა 2, საქმე 5.
156. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე 636, „დოკუმენტები გენუისა და ლოზანის კონფერენციებში საქართველოს
157. მთავრობის წარმომადგენელთა მონაწილეობის შესახებ“. საქართველოს ეროვნული არქივი (სცსსა), ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე 915, „ჩხენკელი, აკაკი. მიმოხილვა საქართველოს უახლესი წარსული (1921–1933)“.

პრესა

158. გვაზავა, გიორგი. „შინაური საქმეები“. „საქართველო“, №7, პარიზი, 1929.
159. გობეჩია, იოსებ. „საერთაშორისო ვითარება და ემიგრაციის მოვალეობანი“. „საქართველო“, №7, პარიზი, 1929.
160. „ერთა ლიგაში“ (რეზოლუცია საქართველოზე და სომხეთზე). „თავისუფალი საქართველო“, №27, პარიზი, 1922.
161. „ერთა ლიგის საზოგადოებათა მეხუთე კონგრესი ჟენევაში“. „თავისუფალი საქართველო“, №3, პარიზი, 1921.
162. „რატომ არ მიიღეს საქართველო ერთა ლიგაში“, „ერთობა“, №4, 6 იანვარი, პარიზი, 1921.
163. სალია, კალისტრატე. „ქართული ევროპიული მოძრაობა“. „ბედი ქართლისა“, №13, პარიზი, 1952.
164. „საფრანგეთის რადიკალები საქართველოს დამოუკიდებლობას იცავენ“. „თავისუფალი საქართველო“, №17, პარიზი, 1922.
165. „საქართველო მსოფლიოს წინაშე“. „დამოუკიდებელი საქართველო“, №75, პარიზი, 1930.
166. „სრუტეების თავისუფლება და საქართველო“. „დამოუკიდებელი საქართველო“, №126, პარიზი, 1936.
167. „სტალინის დიპლომატია“. „დამოუკიდებელი საქართველო“, №88, პარიზი, 1933.
168. „რას წერენ ბოლშევიკებზე“. „დამოუკიდებელი საქართველო“, №39, პარიზი, 1929.
169. ნოზაძე, ვიქტორ. „სანავთო პოლიტიკა და კავკასია“. „დამოუკიდებელი საქართველო“, №34, პარიზი, 1928.
170. ჭუმბურიძე, ნიკოლოზ (კაჟი). „რით მოვიდა ჩვენში რუსეთი“. „დამოუკიდებელი საქართველო“, №40, პარიზი, 1929.
171. ჟორდანია, ნოე. „შუაგულ ევროპაში“. „დამოუკიდებელი საქართველო“, №100, პარიზი, 1934.
172. ჟორდანია, ნოე. „მიმართვები გენუის კონფერენციისადმი“. „თავისუფალი საქართველო“, №17, პარიზი, 1922.
173. Muskhély, Michel. "La Géorgie et l'Europe". ბედი ქართლისა, №15, პარიზი, 1953.

თავი VII.

174. ასათიანი, ალექსანდრე. „მსოფლიო ორომტრიალი და საქართველოს ბედისწერა“, ჟურნალი „სამშობლო“, №16, პარიზი, 1934.
175. გამსახურდია, ზვიად. „საქართველოს სულიერი მისია“, თბილისი: განათლება, 1990.

176. გვაზავა, გიორგი. „მთლიანი კავკასია“, გაზეთი „მამულიშვილი“, №2, პარიზი, 1926.
177. დაუშვილი, რუსუდან. „ქართული ემიგრაციის კავკასიური პოლიტიკა (1920-1930-იანი წლები)“, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, №1 (5), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2009.
178. ემუხვარი, ვლადიმერ. „კავკასიის კონფედერაციის პაქტისათვის“. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №76, პარიზი, 1932.
179. ემუხვარი, ვლადიმერ. „ჩემს ბრალმდებელთ“. ჟურნალი „კავკასია“ (დამოუკიდებელი ეროვნული აზრის ორგანო), №6-13, ივნისი, პარიზი, 1938.
180. ვადაჭკორია, შოთა. „ქართული ემიგრაცია და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა საქართველოში: 1921-1990“, წიგნი I, „უნივერსალი“, თბილისი, 2018.
181. ვაჩნაძე, დავით. „კავკასიის კონფედერაცია“, ჟურნალი „სამშობლო“, №2, პარიზი, 1929.
182. თოფჩიშვილი, როლანდ. „კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფია: ეთნიკური ისტორია და კულტურა“, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, თბილისი, 2007.
183. მუსხელიშვილი, მიხეილ. „რამდენიმე შენიშვნა კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტისათვის“, გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №75, პარიზი, 1932.
184. მუსხელიშვილი, მ. „კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოთა სუვერენობა“, გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №76, პარიზი, 1932.
185. მუსხელიშვილი, მიხეილ. „სახელოთა განაწილება“. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №79, პარიზი, 1932.
186. მუსხელიშვილი, მიხეილ. „საკონფედერაციო ხელისუფლების ორგანო კავკასიის კონფედერაციის პაქტში“. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №35, პარიზი, 1933.
187. მუსხელიშვილი, მიხეილ. „კავკასიის კონფედერაციის პაქტი“. ჟურნალი „სამშობლო“, №16, პარიზი, 1934.
188. სარალიძე, ლელა. „1921 წლის თებერვალ-მარტის ომი და რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაცია“. წიგნში: საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში, წიგნი II, „მერიდიანი“, თბილისი, 2016.
189. სარალიძე, ლელა. „მუსტაფა ჩოკაი და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია“, ჟურნალი: „ქართული ემიგრაცია“, №4(7), თბილისი, 2016.
190. სარალიძე, ლელა. „ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია და ბრძოლა კავკასიის განთავისუფლებისთვის (XX ს. 20-30-იანი წლები)“. კრე-

- ბულში: „პოლიტიკა კავკასიის გარშემო“, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2017.
191. სარალიძე, ლელა. „არისტიდ ბრიანი და კავკასიის ერთიანობის იდეა“. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. XII. თბილისი, 2017.
 192. სარალიძე, ლელა. „ქართველი ემიგრანტი მეცნიერი მიხეილ მუსხელიშვილი და კავკასიის ერთიანობის იდეა“. კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №1-2(22), „უნივერსალი“, თბილისი, 2018.
 193. სარალიძე, ლელა. „ბათუმი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში“, „ფავორიტი“, თბილისი, 2023.
 194. ურუშაძე, ლევან. „კავკასიის ხალხთა ერთობის საკითხის ისტორიისათვის“. ამირანი, XIII, თბილისი, 2005.
 195. ქაზეშაძე, ფიროზ. „ბრძოლა ამიერკავკასიისთვის: 1917-1921“, „პოეზია“, თბილისი, 2016.
 196. შარაძე, გურამ. „უცხოეთის ცის ქვეშ“, წიგნი I, „მერანი“, თბილისი, 1991.
 197. ჩაჩხიანი, არჩილ. „ბრძოლა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისათვის 1918-1919 წლებში“, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, თბილისი, 2006.
 198. Appeal of the Caucasian Independence Committee to All Caucasian Patriots. Prométhée: Revue Mensuelle. Édition spéciale, neuvième année, № 92, July, Paris, 1934.
 199. Copeaux, Étienne. "Le mouvement prométhéen". Cahiers d'Études sur la Méditerranée Orientale et le monde Turco-Iranien, №16 (1993).
 200. Dzhevakhishvili, Nikolai. "Борьба за свободу Кавказа", Изд-во Тбил. ун-та, 2005.
 201. Gvazawa, Georges. "Conclusion". Prométhée: Revue Mensuelle. Édition spéciale, №92, July, Paris, 1934.
 202. Jordania, Noé. "La Confédération caucasienne". Prométhée: Revue Mensuelle. Édition spéciale, №92, July, Paris, 1934.
 203. Mamoulia, Georges. "Les combats indépendantistes des Caucasiens", Paris: L'Harmattan, 2009.
 204. Мамулия, Г. Г. "Кавказская Конфедерация". Москва, 2012.
 205. Muskhelishvili, M. (Michel Muskhély) "La structure juridique de l'autorité fédérale dans la Fédération caucasienne", Prométhée: Revue Mensuelle (Organe de défense nationale des peuples de Géorgie, du Caucase, d'Azerbaïdjan, du Caucase du Nord, d'Ukraine et du Turkestan), Septième Année, № 72, Paris, 1932.

206. Mouskhély, Michel. "L'équité en droit international moderne". Paris: Revue générale de droit international public, 1933.
207. Mouskhély, Michel, Jedryka, Zygmunt. "Le Gouvernement de l'U.R.S.S.", Paris: Librairie du Recueil Sirey, 1937.
208. Michel Mouskhély, Gaston Stefani. "Confédération et fédération: L'Antithèse", Strasbourg: Imprimerie F. X. Le Roux, 1949.
209. "Michel Mouskhély". *Europa Ethnica*, Wien: Universität Verlagsbuchhandlung, № 4, 1964.
210. Mir Yacoub. "La Confédération caucasienne", Prométhée: Revue Mensuelle (Organe de défense nationale des peuples de Géorgie, du Caucase, d'Azerbaïdjan, du Caucase du Nord, d'Ukraine et du Turkestan), Édition spéciale, Neuvième année, №92, juillet, Paris, 1934.
211. Pacte de la Confédération caucasienne, Prométhée: Revue Mensuelle (Organe de défense nationale des peuples de Géorgie, du Caucase, d'Azerbaïdjan, du Caucase du Nord, d'Ukraine et du Turkestan), Édition spéciale, Neuvième année, №92, juillet, Paris, 1934.
212. "Pacte caucasien" (Journal de Genève), Prométhée: Revue Mensuelle (Organe de défense nationale des peuples de Géorgie, du Caucase, d'Azerbaïdjan, du Caucase du Nord, d'Ukraine et du Turkestan). Édition spéciale, neuvième année, № 92, July, Paris, 1934.
213. Rassoul Zade, M. E. "Un acte historique", Prométhée: Revue Mensuelle (Organe de défense nationale des peuples de Géorgie, du Caucase, d'Azerbaïdjan, du Caucase du Nord, d'Ukraine et du Turkestan). Édition spéciale, neuvième année, № 92, July, Paris, 1934.
214. Safarova, A. "Идея Кавказской Конфедерации в эмигрантский период политической деятельности А.М. Топчибашева". Известия Национальной Академии Наук Азербайджана: Серия истории, философии и права, №3. 2001.
215. Tchoulik, Ibrahim. "Seize ans après". Prométhée: Revue Mensuelle (Organe de défense nationale des peuples de Géorgie, du Caucase, d'Azerbaïdjan, du Caucase du Nord, d'Ukraine et du Turkestan). Édition spéciale, neuvième année, №. 92, July, Paris, 1934.
216. Топчибашев, А. М. Меморандум, предъявленный находящимся в Константинополе почетным представителям держав Антанты. Baku, 1993.
217. Saralidze L. "Mustafa Shokay and the Democratic Republic of Georgia", Мустафа Шокай — лидер движения за свободу и единство тюркских народов: материалы Международной научно-практической конференции / Подготовлено Учёным советом Университета имени Коркыта Ата, Кызылорда, 27 ноября, 2020.

218. Suarez, G. Briand Sa vie – son oeuvre avec son journal et de nombreux documents inédits, Vol. V. Paris: Librairie Plon, 1941.
219. Suny, Ronald Grigor. "The Making of the Georgian Nation". 2nd ed. Bloomington: Indiana University Press, 1994.
220. Spinelli, Altiero, and Ernesto Rossi. Manifesto for a European Federation. Milan: Edizioni Avanti, 1941.
221. Yacoub, Mir. "La Confédération caucasienne". Prométhée: Revue Mensuelle (Organe de défense nationale des peuples de Géorgie, du Caucase, d'Azerbaïdjan, du Caucase du Nord, d'Ukraine et du Turkestan). Édition spéciale, neuvième année, №92 (July 1934), Paris.

საარქივო მასალა

222. მემუარი საქართველოს სრულუფლებიანი ელჩის – აკაკი ჩხენკელის დიპლომატიური მუშაობის შესახებ 1921-1922 წლებში, საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივი, ჰარვარდის უნივერსიტეტის მიკროფირების ასლები, საქმე №872.
223. ჩხენკელი, ა. მიმართვები დიდი ბრიტანეთისა და საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრების – ლორდ კურზონისა და არისტიდ ბრიანისადმი. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი №1864, ანაწერი №2, საქმე 104, ფურც. 1-3.
224. ჩხენკელი, ა. კავკასიის პრობლემა. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი №1831, ანაწერი №2, საქმე 136, ფურც. 13.
225. Протокол общего совещания представителей Кавказских Республик, 8 მაისი 1921. პარიზი. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი №864, ანაწერი №2, საქმე 551, ფურც. 1-2.

თავი VIII.

226. გაბრიჩიძე, გ. ევროპული კავშირის სამართალი. 2012.
227. ჯგუბურია, ზ. მიხეილ მუსხელიშვილი – ერთიანობა მრავალფეროვნებაში თარგმანი: მ. კვესელავა, ნ. ვეკუა. თბილისი: ფორმა, 2019.
228. თებიძე, ჯ. ევროპული კავშირის ინსტიტუციური სამართალი. 2018.
229. მუსხელიშვილი, მ. „საქართველო და ევროპა“, საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ტ. II. თბილისი, 1995.
230. მუსხელიშვილი, მ. ქართულ-ევროპული მოძრაობა. პარიზი, 1952.
231. ნანობაშვილი, ი., და გ. ლემონჯავა. პარტიული პოლიტიკა ევროკავშირში. თბილისი: მერიდიანი, 2023.
232. შარაძე, გ. უცხოეთის ცის ქვეშ. წიგნი 3. თბილისი: მერანი, 1993.

233. შარაძე, გ. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტ. 1.
234. შუბითიძე, ვ., და ე. ჯაფარიძე. ევროპეიზაცია და ქართული პოლიტიკურ-სამართლებრივი აზროვნება. თბილისი: სტუ-ის გამომცემლობა, 2025.
235. შუბითიძე, ვ., ე. ჯაფარიძე, და ი. კვესელავა. ევროკავშირის შექმნა და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია. თბილისი: მერიდიანი, 2020.
236. ტაბალუა, ი. საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან. ტ. II. თბილისი, 1995.
237. ჯაფარიძე, ე. ევროინტეგრაციის სათავეებთან. თბილისი: უნივერსალი, 2019.
238. ჯაფარიძე, ე. „ევროინტეგრაციის სათავეებთან.“ სამეცნიერო შრომების კრებული №2: სივრცე, საზოგადოება, პოლიტიკა. თბილისი: თსუ-ის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2014.
239. ჯაფარიძე, ე. „ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-პოლიტიკური ასპექტები.“ II საერთაშორისო კონფერენციის შრომათა კრებული №2 — საქართველო და ევროპა. თბილისი: სტუ, 2023.
240. ჯაფარიძე, ე. „ქართული ემიგრაციის პოლიტიკურ-სამართლებრივი მემკვიდრეობა ევროპულ კონტექსტში“, მოამბე, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია 17, no. 4 (2023).
241. ჯაფარიძე, ე. „ქართული ემიგრაცია მსოფლიო პოლიტიკურ სივრცეში“, ბიზნეს-ინჟინერინგი, №4 (2013).
242. ჯაფარიძე, ე. სუპრანაციონალური პოლიტიკა ევროკავშირში. თბილისი: იურისტების სამყარო, 2024.
243. Friedman, W. G. The Changing Structure of International Law. New York: Columbia University Press, 1964.

არქივი

244. Archives personnelles de Mikheil Muskhelishvili. Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg, 2024.
245. Mouskhely, Michel. Autonomie. 1934.
246. Mouskhely, Michel. Europa Aeterna. 1956.
247. Mouskhely, Michel. L'Europe face au fédéralisme. 1949.
248. Mouskheli, Michel. La théorie juridique de l'État fédéral. Paris: J. Pedone, 1931. Archives personnelles de Mikheil Muskhelishvili, Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg.
249. Mouskheli, Michel. L'équité en droit international moderne. Paris, 1933.
250. Mouskhely, Michel, and Gaston Stefani. "Draft of a European Federal Constitution." 1948. Archives personnelles de Mikheil Muskhelishvili, Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg.

251. მიშელ მუსხელი. ევროპის საბჭოს საკონსულტაციო ასამბლეის წარმომადგენლის მანდატი. 1952.
252. მიშელ მუსხელი. საერთაშორისო მშვიდობის ფრანგული კონცეფცია. 1945.
253. მიშელ მუსხელი. ტრაქტატი და კანონი 1946 წლის საფრანგეთის საკონსტიტუციო სისტემაში. 1950.
254. მიშელ მუსხელი. ფედერალიზმის თეორია. 1949.
255. მიშელ მუსხელი. ფედერალური სტრუქტურები. 1964.

პრესა

256. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 27. პარიზი, 1928.
257. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 35.
258. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 49.
259. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 75.
260. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 77.
261. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 79.
262. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 80.
263. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 82.
264. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 83.
265. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 85.
266. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 88.
267. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 89.
268. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 90.
269. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 91.
270. გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, № 108.
271. გაზეთი „მამული“, № 4. პარიზი, 1951.
272. გაზეთი „მამული“, № 5. პარიზი, 1952.
273. გაზეთი „მამული“, № 6. პარიზი, 1953.
274. ჟურნალი „კავკასიონი“, ტ. 10. პარიზი, 1965.
275. ჟურნალი „ლტოლვილთა საძვალენი“. პარიზი, 1971.
276. ჟურნალი „ნუველ ბრევე“ (Nouvelles Brèves). პარიზი, 1964.
277. Spiegel der Südpfalz. "Thema am Samstag: Revolution für Europa in St. Germanshof." 5 August 2006.

თავი IX.

278. ჯოზაძე, ვ. ჩემი თავგადასავალი. თბილისი, 2009.
279. Sanders, Alexander. Kaukasien: Nordkaukasien, Aserbaidshan, Armenien, Georgien. Geschichtlicher Umriss. München: Hoheneichen-Verlag, 1942.

280. Sanders, Alexander. Osteuropa in kontinentaleuropäischer Schau. München: Hoheneichen-Verlag, 1942.
281. შარაძე, გ. უცხოეთის ცის ქვეშ. წიგნი I. თბილისი, 1991.
282. შარაძე, გ. უცხოეთის ცის ქვეშ. წიგნი III. თბილისი: მერანი, 1993.
283. შარაძე, გ. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტ. 1. თბილისი.

არქივი

284. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი. ა. ნიკურაძის არქივი, №48. 1960.
285. ნიკურაძის არქივი. დროებითი №54. 1957.
286. ნიკურაძის არქივი. დროებითი №33. 1957.
287. ნიკურაძის არქივი. დროებითი №32. 1963.
288. ალექსანდრე ნიკურაძის მოხსენება და სხვადასხვა პროფესორის დისკუსიები („მიუხეხური დისკუსიები“). დოკ. 3. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.
289. მოკლე მიმოხილვა ალექსანდრე ნიკურაძის საქმიანობის შესახებ: ლექციები, კვლევები ფიზიკაში, ნაშრომები, აკადემიური ხარისხი და სხვ. დოკ. 5. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.
290. ალექსანდრე ნიკურაძის ავტობიოგრაფია. უთარილო. გერმანულ ენაზე ნაბეჭდი ტექსტი. 1 ფ. დოკ. 6. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივი.
291. ივანე ნიკურაძის მეცნიერული საქმიანობის მოკლე მიმოხილვა, დართული ბიოგრაფიით. დოკ. 7. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.
292. ევროპის კონტინენტური კვლევის ინსტიტუტის პროფესორების თეზისები და მოხსენებები ბრიუსელის კონგრესისთვის. დოკ. 9. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.
293. ალექსანდრე ნიკურაძის მოკლე ბიოგრაფია, მეცნიერული კარიერა, კვლევები და პუბლიკაციების ნუსხა. დოკ. 11. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.
294. ალექსანდრე და ივანე ნიკურაძეების მისალოცი წერილი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებიდან 50 წლისთავთან დაკავშირებით. დოკ. 18. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.
295. „საქართველო-ევროპა“ — ქართულ-ევროპული მოძრაობის გამოცემა. 1952. პარიზი. გერმანულ ენაზე ნაბეჭდი ტექსტი. 10 ფ. დოკ. 157. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.

296. „მიუნხენური დისკუსიები“ თემაზე „ევროპელი ხალხის ხასიათი“. უთარილო. გერმანულ ენაზე ნაბეჭდი ტექსტი. 118 ფ. დოკ. 190. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.
297. „მიუნხენური დისკუსიები“. სხვადასხვა პროფესორის მოხსენებები და დისკუსიები განსხვავებულ თემებზე. დოკ. 191. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.
298. ელექტრონებისა და იონების კვლევის ინსტიტუტის ხარჯები. 1960. გერმანულ ენაზე ნაბეჭდი ტექსტი. 2 ეგზემპლარი, 15 ფ. დოკ. 195. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.
299. დასავლეთ ევროპასა და საქართველოს შორის გავლებული პარალელები რომაული ხუროთმოძღვრების თვალსაზრისით. უთარილო. გერმანულ ენაზე ნაბეჭდი ტექსტი. ერთვის ალექსანდრე ნიკურაძის ავტოგრაფი, 3 ფურცელი. სულ 40 ფ. დოკ. 216. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.
300. ევროპის კონტინენტური კვლევის ინსტიტუტის ისტორია, სამომავლო გეგმები და ამოცანები; ინსტიტუტის ხარჯთაღრიცხვა და პროფესორების ხელფასები. დოკ. 291. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ა. და ი. ნიკურაძეების პირადი არქივები.

პრესა

301. ჟურნალი „ბედი ქართლისა“, №12. 1952, მაისი. პარიზი.
302. ჟურნალი „ბედი ქართლისა“, №13. 1952, ნოემბერი. პარიზი.
303. ჟურნალი „ბედი ქართლისა“, №15. 1953, სექტემბერი. პარიზი.
304. „ბედი ქართლისა“, №24-25. 1957, ივლისი. პარიზი.
305. „ბედი ქართლისა“, №26-27. 1957, ნოემბერი. პარიზი.
306. „ბედი ქართლისა“, №28-29. 1958, ივნისი. პარიზი.
307. „ბედი ქართლისა“, №30-31. 1958, ნოემბერი. პარიზი.
308. „ბედი ქართლისა“, №32-33. 1959, ნოემბერი. პარიზი.
309. ჟურნალი „ქართლოსი“, №1. 1937.
310. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №131. 2012.
311. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №236. 2010.

დ ა ნ ა რ თ ი

ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი

ევროპის კონსტიტუციის პროექტის პრეამბულაში წერია, რომ ევროპის ხალხები ორი ომით ძალაგამოცლილი პოლიტიკური დამოუკიდებლობისა და საკუთარი თავისუფლების დაკარგვის საშიშროების ქვეშ მყოფი, ეკონომიკურად განადგურებული და უზადრუკი ცხოვრების ფსკერზე დასული, მუშათა და მათი ოჯახების არსებობის მძიმე პირობებით დამძიმებული, მათი ეკონომიკების ჩამოშლით გამოწვეული ეკონომიკური და სოციალური ქიშპობით შეწუხებული, ევროპის ხალხები პოლიტიკური და სოციალური დემოკრატიის პრინციპების ერთგულნი, რომელთაც გადაწყვიტეს დაიცვან თავიანთი ეროვნული არსებობა და სულიერი და მორალური ღირებულებები, რაზეც მათი ცივილიზაცია დგას, აღადგინონ თავისი ეკონომიკური წინსვლა, გააუმჯობესონ მშრომელთა კლასის ბედი და დაამკვიდრონ მშვიდობა და სოციალური სამართლიანობა წესრიგსა და თავისუფლებაში, ამავე დროს დარწმუნებულები იმაში, რომ მარტო მყოფნი ვერ გადარჩებიან და ვერ წარმოდგებიან ფეხზე, იღებენ გაერთიანებისა და ფედერაციის შექმნის გადაწყვეტილებას.³⁷³

ევროპის ფედერაციის მიზანია: (ევროკავშირის მიზანია)

პირველი: დაიცვას პოლიტიკური დამოუკიდებლობა და უზრუნველყოს თითოეული წევრი ერის ტერიტორიული მთლიანობა³⁷⁴;

აღმოუჩინოს მხარდაჭერა და გაუწიოს დამხარება თითოეულ სახელმწიფოს ქვეყნის შიგნით სიმშვიდესა და წესრიგის უზრუნველსაყოფად;

უზრუნველყოს ინდივიდებისთვის ეროვნული კონსტიტუციებითა და წინამდებარე კონსტიტუციით მინიჭებული პოლიტიკური უფლებებისა და თავისუფლებების აღიარება და მათი სარგებლობა;

ხელი შეუწყოს ჯერ კიდევ წევრი სახელმწიფოების ხელისუფლებას დაქვემდებარებული ზღვისიქითა ხალხების ეკონომიკურ და სოციალურ პროგრესს, წახალისოს წევრი ქვეყნების ძალისხმევა გაიყვანონ ეს „ერები“ ემანსიპაციის გზაზე.

³⁷³ Michel Mouskhely, Gaston Stefani, „Draft of a European Federal Constitution“ 1948; Archives personnelles de Mikheil Muskhelishvili, Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg.

³⁷⁴ ჯგუზურია ზ. მთავარი რედაქტორ-გამომცემელი, თარგმანი: მარიამ კვესელავა, ნათია ვეკუა. მიხეილ მუსხელიშვილი, ერთიანობა მრავალფეროვნებაში. გვ.92-99. გამომცემლობა. ფორმა, 2019.

მეორე: აღადგინოს ერების ეკონომიკური წინსვლა და აამაღლოს ინდივიდების მატერიალური კეთილდღეობა;

უზრუნველყოს კერძო პირებისა და დაჯგუფებების ეკონომიკური და სოციალური უფლებებით სარგებლობა, რომელიც მათ ეროვნული კონსტიტუციები და წინამდებარე კონსტიტუცია ანიჭებს;

სასამართლოს ძალით უზრუნველყოს მშვიდობა და სოციალური უსაფრთხოება და მოუტანოს ინდივიდებს და მათ ოჯახებს პიროვნების ღირსების და პატივისცემის შესაბამისი ცხოვრების პირობები;

ხელი შეუწყოს ყველა საშუალებით კულტურის განვითარებასა და აზრთა გაცვლას იმისთვის, რომ თოთოეულს მოუპოვოს ევროპული თანამეგობრობის თვითშეგნება.

თავი I

ფედერალურ უფლებათა ქარტია (ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოების უფლებები)

ნაწილი I — სახელმწიფოთა ფედერალური უფლებები:

მუხლი 1 — ფედერაციის წევრი ევროპის სახელმწიფოები ინარჩუნებენ თავიანთ შიდა სუვერენიტეტსა და საერთაშორისო იდენტობას წინამდებარე კონსტიტუციით დადგენილი საზღვრებში.

მუხლი 2 — ისინი თავიანთ ეროვნულ და კოლონიალურ ტერიტორიებზე თავად ახორციელებენ მმართველობასა და ადმინისტრირებას და იყენებენ ყველა იმ ძალაუფლებას, რომელიც ფედერალურმა კონსტიტუციამ მათ შეუწარმოა.

მუხლი 3 — პოლიტიკური და იურიდიული კავშირები, რაც მათ არაევროპულ წევრებთან აერთიანებს, შენარჩუნებულია ფედერაციის ინტერესების ფარგლებში.

მუხლი 4 — სახელმწიფოებს შეუძლიათ იქონიონ ფედერალური სახელმწიფოებისგან განცალკევებული დიპლომატიური ურთიერთობები სხვა ქვეყნების ხელისუფლებებთან, იმ პირობით, თუ ისინი ხელს არ შეუშლიან ფედერაციის დიპლომატიურ საქმიანობას.

მუხლი 5 — ფედერაციის წევრ სახელმწიფოებს აქვთ უფლება გააფორმონ საერთაშორისო ხელშეკრულებები, რაც მათ კომპეტენციაში რჩება იმ პირობით, რომ ფედერალური კონსტიტუციის დებულებები, ასევე სახელმწიფოს მიერ გაფორმებული ხელშეკრულებები და მისი ინტერესები იქნება დაცული.

მუხლი 6 — მათ შეუძლიათ განცალკევებულად მიიღონ მონაწილეობა საერთაშორისო გაერთიანებებში და ორგანიზაციებში, რომელთა მიზანი და საგანი წინააღმდეგობაში არ მოდის წინამდებარე კონსტიტუციის პრინციპებთან, იმ პირობით, რომ ფედერაციის ინტერესებს ზიანი არ მიადგება.

მუხლი 7 — გარდა საკუთარი თავდაცვის ლეგიტიმური უფლებისა, სახელმწიფოებს ეკრძალებათ ძალის გამოყენება, როგორც ერთმანეთთან მიმართებაში, ისე უცხო ქვეყნის წინააღმდეგ.

აქვე განმარტებულია, რომ ფედერაციის წევრ სახელმწიფოებს შორის კონფლიქტი უნდა მოგვარდეს ფედერალური ორგანოების მიერ წინამდებარე კონსტიტუციის დებულებების ფარგლებში, სხვა დანარჩენი კონფლიქტები უნდა მოგვარდეს საერთაშორისო საჯარო სამართლის წესების დაცვით.

მუხლი 8 — ფედერაციის წევრ სახელმწიფოებს უფლება აქვთ მონაწილეობა მიიღონ ფედერალური სახელმწიფოს მოწყობასა და ფუნქციონირებაში.

მუხლი 9 — მათ აქვთ ფედერალური გარანტიის უფლება ანუ ფედერალურმა სახელმწიფომ უნდა აღმოუჩინოს დახმარება და მხარდაჭერა წინამდებარე კონსტიტუციით აღიარებული ყველა უფლების დაცვისთვის.

ნაწილი II ინდივიდთა ფედერალური უფლებები (ევროკავშირის მოქალაქის უფლებები)

მუხლი 10 — ყველა ინდივიდს, ფედერაციის წევრი სახელმწიფოების მოქალაქეებს, გარდა კოლონიალური დამოკიდებულების ტერიტორიების ადგილობრივი მოსახლეობისა, აქვს ფედერაციის მოქალაქეობის სრული უფლება.

მუხლი 11 — ფედერაციის ყველა მოქალაქეს, რომელსაც შეუსრულდა 21 წელი, უფლება აქვს მონაწილეობა მიიღოს ფედერალური პალატის წევრების არჩევნებში, ასევე ფედერაციის პრეზიდენტის არჩევნებში, თუ ფედერალური მთავრობა საპრეზიდენტო მთავრობაა.

მუხლი 12 — ფედერაციის მოქალაქეებს აქვთ თავისუფალი გადაადგილებისა და დამკვირდების უფლება ფედერაციის მთელ ტერიტორიაზე, უშუალოდ კოლონიური ტერიტორიების ჩათვლით, ადგილობრივი პოლიციისა და უსაფრთხოების კანონების შესაბამისად.

მუხლი 13 — სამოქალაქო უფლებების თვალსაზრისით, რომელიც აქ პოლიტიკური უფლებების საწინააღმდეგოდ მოიაზრება, ფედერაციის მოქალაქეები ასიმილირებული იქნებიან ფედერაციის წევრი სახელმწიფოს ეროვნულ მოქალაქეებთან, რომლის ტერიტორიაზე ისინი ცხოვრობენ, თუ არ არის დადგენილი, რომ სავალდებულოა ამ სახელმწიფოს კანონებისა და დებულებების პირობებს დაემორჩილონ.

მუხლი 14 — ფედერაციის მოქალაქეებს აქვთ უფლება პირდაპირ მიმართონ ფედერალურ ორგანოებს, როდესაც საუბარია მათ ფედერალურ უფლებებზე, მას შემდეგ, რაც ამოწურავენ ეროვნულ სასამა-

რთლებთან გასაჩივრების ყველა გზას, როდესაც საუბარია ფედერალური კონსტიტუციის შესაბამისად ეროვნული კონსტიტუციებით მინიჭებულ უფლებებზე.

თავი II

ფედერაციის შემადგენლობა (ევროკავშირის შემადგენლობა)

მუხლი 15 — ევროპის ფედერაცია მოიცავს ფედერალურ სახელმწიფოს, ფედერაციის წევრ სახელმწიფოებს თავიანთი კოლონიალური სახელმწიფოებით, ასოცირებულ სახელმწიფოებსა და ფედერაციის მოქალაქეებს.

მუხლი 16 — ფედერაციის შემადგენლობაში, როგორც წევრად, ასევე ასოცირებულად, შეიძლება შევიდეს მხოლოდ ის სახელმწიფო, რომელიც თავის მმართველობას თავისუფლად განახორციელებს დემოკრატიული პრინციპების შესაბამისად. მათი კონსტიტუციები უნდა იცავდეს საყოველთაო და საიდუმლო არჩევნებს, აზრის, გამოხატვის და შეკრების თავისუფლებას და პოლიტიკური ოპოზიციის თავისუფალ შექმნას.

მუხლი 17 — წევრ ან ასოცირებულ სახელმწიფოდ მიღება ექვემდებარება ფედერალური ყრილობის დადებით კენჭისყრას ორივე პალატის მიერ განხილვის შემდეგ და წევრთა სრული უმრავლესობის თანხმობით.

მუხლი 18 — ასოცირებულ სახელმწიფოთა განსაკუთრებული სტატუსი დადგენილ იქნება ფედერალური კანონით.

თავი III

ფედერალური სახელმწიფოს ორგანოები (ევროკავშირის ინსტიტუტები)

მუხლი 19 — ფედერალურ სახელმწიფოს ორგანოებია: ფედერალური ასამბლეა, ფედერაციის პრეზიდენტი, ფედერალური საბჭო და ფედერალური სასამართლო.

ნაწილი I - ფედერალური ასამბლეა (ევროპარლამენტი)

მუხლი 20 — ფედერალური ასამბლეა შედგება ორი პალატისაგან: ფედერალური პალატა ან წარმომადგენელთა პალატა და სახელმწიფოთა პალატა. აქვე განმარტებულია, რომ ის კენჭს უყრის ფედერალურ კანონებს და ფედერალურ ბიუჯეტს.

მუხლი 21 — ფედერალური პალატა მოიცავს ფედერაციის ყველა მოქალაქის მიერ საყოველთაო, ფარული და პირდაპირი კენჭისყრის წესით,

ერთ მილიონ მოსახლეზე ან 500 000-ზე მეტ რაოდენობაზე ერთი ან ორი დეპუტატის ოდენობით, ოთხი წლის ვადით არჩეულ დეპუტატებს.

მუხლი 22 — ფედერალური საარჩევნო კანონი ადგენს ელექტორატისა და არჩევითობის, საარჩევნო უბნების, კენჭისყრის სახეებისა და დეპუტატების სტატუსის პირობებს.

მუხლი 23 — სახელმწიფოთა პალატა მოიცავს წევრი სახელმწიფოების მიერ 9 წლის ვადით თავისუფლად დანიშნულ მათ პირდაპირ წარმომადგენლობებს. ისინი განახლებადია მესამედი ვადით, თითოეული სახელმწიფოს წარმომადგენლობის რაოდენობას ადგენს ევროპული დამფუძნებელი კრება.

მუხლი 24 — ვერცერთი კანონი და ვერცერთი გადაწყვეტილება ვერ იქნება მიღებული, ორივე პალატის განცალკევებული განხილვებისა და შესაბამისი კენჭისყრის გარეშე, ასევე დამსწრე წევრების სრული უმრავლესობის გარეშე.

მუხლი 25 — ორივე პალატა შეიკრიბება პლენარული სხდომის ფარგლებში, ფედერაციის პრეზიდენტის მიმართვების მოსასმენად და ზოგიერთი უფლებამოსილების განსახორციელებლად, რომელთაც წინამდებარე კონსტიტუცია მათ ანიჭებს (ამ შემთხვევაში შეიძლება იყოს პრეზიდენტის არჩევა).

მუხლი 26 — ფედერალური სახელმწიფოს მიერ გაფორმებული ყველა ხელშეკრულება, რომელიც ფედერალური კანონმდებლობისთვის გადაცემულ სფეროებს შეეხება, ასევე ის ხელშეკრულებები, რომელთაც ფედერაციის ტერიტორიის ცვლილებას ეხება, ვერ იქნება დამტკიცებული ორივე პალატის მიერ განცალკევებულად მათი დამტკიცების გარეშე.

ნაწილი II - ფედერაციის პრეზიდენტი (ევროპული კომისია)

მუხლი 27 — ფედერაციის პრეზიდენტი არჩეულია (ფედერალური კონსტიტუციის მიერ არჩეული მთვარობის ფორმის შესაბამისად) მიერ, ...ვადით.

მუხლი 28 — მას აქვს უფლებამოსილება:

უზრუნველყოს ფედერალური კანონების და გადაწყვეტილებების, ასევე უზენაესი სასამართლოს დადგენილებების აღსრულება;

აწარმოოს მოლაპარაკებები და დაამტკიცოს საერთაშორისო ხელშეკრულებები;

რეგულარულად დამტკიცებული და გამოქვეყნებული ხელშეკრულებები, სრული უფლებითა და სხვა ფორმალობების გარეშე, გახდება ფედერალური კანონმდებლობის შემადგენელი ნაწილი და მათი მოთხოვნების შესრულება სავალდებულო იქნება ყველა ფედერალური ორგანოსთვის მიუხედავად ნებისმერი საწინააღმდეგო საკანონმდებლო დე-

ბულებისა. ისინი ძალაში დარჩება საერთაშორისო საჯარო სამართლის
ნესების შესაბამისად ვადის ამოწურვამდე;

დანიშნოს და მიიღოს დიპლომატიური მოხელეები;

განკარგოს სამხედრო ძალა;

შეინარჩუნოს ფედერაციის შიგნით წესრიგი და უსაფრთხოება;

გამოაცხადოს სააღყო (სამხედრო, საგანგებო მდგომარეობა) მდგო-
მარეობა ფედერალური მდგომარეობა თანხმობით;

ფედერალური კანონი განსაზღვრავს სააღყო მდგომარეობის გამო-
ცხადებისა და გამოყენების შესახებ პირობებს;

დანიშნოს ფედერალური სახელმწიფოს ყველა მოხელე;

უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებისა და ელჩების დანიშვნა
უნდა დაამტკიცოს სახელმწიფოთა პალატამ;

მიმართოს წერილობითი სახით ფედერალურ ასამბლეას.

ნაწილი III - ფედერალური საბჭო (ევროპული საბჭო)

მუხლი 29 — ფედერალური საბჭო შედგება (რაოდენობა) წევრისგან,
რომელთაც ნიშნავს (დანიშვნის ფორმა უნდა განისაზღვროს) ... ვადით.
(ან რომელნიც პასუხისმგებელნი არიან ასამბლეის წინაშე)

მასში შედის ყოველი სახელმწიფოს სულ მცირე ერთი წარმომადგე-
ნელი, რომლის მოსახლეობაც 30 მილიონს აჭარბებს. დარჩენილი წე-
ვრები წარმოადგენენ გეოგრაფიული, ეთნიკური და კულტურული ნიშ-
ნით გაერთიანებული სახელმწიფოების ჯგუფებს.

მისი თავმჯდომარეა...(რომელიც ირჩევენ საბჭოს წევრები ან ნიშ-
ნავს ფედერაციის პრეზიდენტი).

თავი IV

ფედერალური სახელმწიფოს უფლებამოსილებანი

მუხლი 34 — ფედერალური სახელმწიფო უფლებამოსილია:

უზრუნველყოს ფედერალური ტერიტორიის დაცვა, გამოაცხადოს
ომი ან უზრუნველყოს სამშვიდობო შეთანხმება;

ფედერაციას აკრძალული აქვს წამოიწყოს ნებისმიერი დამპყრობ-
ლური თუ თავდასხმითი ომი;

ანარმოოს დიპლომატიური ურთიერთობები უცხო ქვეყნებთან;

მოლაპარაკებები ანარმოოს და გააფორმოს ხელშეკრულებები, ფე-
დერალური ტერიტორიის უსაფრთხოების, სამშვიდობო, ალიანსის, სა-
გარანტიო და ურთიერთდახმარების ხელშეკრულებების შესახებ, ასევე
ის ხელშეკრულებები, რომელიც მის კომპეტენციაში შედის;

მონაწილეობა მიიღოს საერთაშორისო ორგანიზაციებში და დასთანხმდეს თავისი სუვერენიტეტის შეზღუდვებს ურთიერთ მომგებიანობის პირობით.

მუხლი 35 — ფედერალური სახელმწიფო ასევე უფლებამოსილია:

ორგანიზება გაუკეთოს ფედერალურ არმიას, რომელშიც შევლენ ფედერაციის წევრი სახელმწიფოების ეროვნული სახმელეთო და საზღვაო ძალები, შექმნას და მართოს ფედერალური ავიაცია, იქონიოს იარაღის მწარმოებელი ქარხნები და გააკონტროლოს წევრი სახელმწიფოების იარაღის წარმოებები;

უზრუნველყოს და დანესოს ფედერალური კანონებისა და უზენაესი სასამართლოს დადგენილების შესრულება ფედერაციის ტერიტორიაზე, მიუხედავად ეროვნული კანონმდებლობის ნებისმიერი საწინააღმდეგო დებულებებისა;

შექმნას და მართოს ნახშირის, ფოლადის, ჰიდრო ელექტროენერგიისა და ატომური ენერგიის ფედერალური ბიუროები;

გააუქმოს ფედერაციის შიგნით საქონლის თავისუფალი გადაადგილების ნებისმიერი შეზღუდვა;

კანონით დაარეგულიროს ვაჭრობა ფედერაციის შიგნით და უცხო ქვეყნებთან;

კანონით დაარეგულიროს შიდა ფედერალური ტრანსპორტი, ასევე შიდა ფედერალური სახმელეთო, მდინარისა და საზღვაო კომუნიკაციები და ტელეკომუნიკაციები;

დაარსოს ფედერალური ბანკი, შექმნას ფედერალური ვალუტა ან მართოს ფედერაციის მონეტარული პოლიტიკა და კოორდინაცია გაუწიოს საკრედიტო პოლიტიკას;

ჩამოაყალიბოს ფედერალური ბიუჯეტი, განაგოს ფინანსები, რომელიც შედგება წევრი სახელმწიფოების შენატანებისაგან, მათი ეროვნული შემოსავლის პროპორციულად, ასევე ფედერალური მოსაკრებლებისა და გადასახადებისაგან;

ფედერალური კანონი განსაზღვრავს შენატანების, მოსაკრებლებისა და გადასახადების ოდენობა, ასევე მათი დანესებისა და მოკრების წესებს, გააფორმოს სესხები;

გამოსცეს კანონები ფედერაციის ტერიტორიაზე უცხოელი მუშახელის იმიგრაციასთან დაკავშირებით და წევრ სახელმწიფოებთან კონსულტაციის შემდეგ მართოს ფედერალური მუშახელის გადაადგილება ფედერაციის შიგნით;

გააერთიანოს წონისა და ზომის აღმნიშვნელი ერთეულები და სტატისტიკური მეთოდები;

მხარი დაუჭიროს ფედერაციის წევრი სახელმწიფოების საგადასახდო და სოციალური კანონმდებლობის ჰარმონიზაციას;

მუხლი 36 — ყველა უფლებამოსილება, რომელსაც წინამდებარე კონსტიტუცი არ ანიჭებს ფედერალურ სახელმწიფოს, ასევე იმ უფლებამოსილებათაგან ყველა, რომელსაც არ ჩამოართმევს მას, ეკუთვნის წევრ სახელმწიფოებს.

თავი V

კონსტიტუციის გადახედვა

მუხლი 37 — კონსტიტუციის მთლიანი თუ ნაწილობრივ გადახედვა შეიძლება მოითხოვოს ან ფედერალურმა საბჭომ, ან ფედერალური ასამბლეის ორიდან ერთ-ერთი პალატის წევრთა აბსოლუტურმა უმრავლესობამ, ან წევრი ქვეყნების უმრავლესობამ;

კონსტიტუციის ცვლილებებს კენჭი უნდა უყაროს ორივე პალატის წევრთა აბსოლუტურმა უმრავლესობამ. რომლებიც მას განიხილავენ განცალკევებულად და დაამტკიცოს ფედერაციის წევრი ქვეყნების 2/3-მა ან 3/4-მა.

მუხლი 38 - წინამდებარე კონსტიტუციის მე-3 და 23-ე მუხლებიდან გამომდინარე უფლებები არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იქნეს გაუქმებული და არც შეცვლილი დაინტერესებული ქვეყნების თანხმობის გარეშე.

თავი VI

გარდამავალი დებულებები

მუხლი 39 — წინამდებარე კონსტიტუცია ძალში შევა მას შემდეგ, რაც მას დაამტკიცებს მის შემუშავებაში მონაწილე ქვეყნების უმრავლესობა (ან 2/3).

მის ძალაში შესვლამდე ევროპის დამაარსებელი ასამბლეის ბიურო იღებს ვალდებულებას, მოიპოვოს საჭირო რატიფიკაციები.

მუხლი 40 — ფედერაციის ჩამოყალიბებისთანავე წევრი სახელმწიფოები პასუხისმგებლობას იღებენ, რომ გონივრულ ვადებში ყველა საჭირო ზომას მიმართავენ იმისათვის, რათა თავიანთი საერთაშორისო ვალდებულებები, ეროვნული კონსტიტუციები და კანონმდებლობები შესაბამისობაში მოიყვანონ წინამდებარე კონსტიტუციის დებულებებთან;

მუხლი 41 — ევროპის ეკონომიკური გაერთიანების ჩამოყალიბებამდე ფედერალური სახელმწიფოს ეკონომიკისა და სოციალურ სფეროებში ექნება მხოლოდ შემდეგი უფლებამოსილებანი:

შექმნას და მართოს ფედერალური ბიუროები ნახშირის, ფოლადის, ჰიდროელექტრო და ატომური ენერგიების წარმოებასა და ექსპლოატაციისთვის;

გააუქმოს ფედერაციის შიგნით საქონლის თავისუფალი მიმოსვლის შემაფერხებელი ყველა დაბრკოლება, საბაჟო მოსაკრებლების გარდა;

კოორდინაცია გაუწიოს საკომუნიკაციო გზებს, ტრანსპორტისა და შიდა ფედერალურ ტელეკომუნიკაციებს;

ხელი შეუწყოს ნევრ სახელმწიფოებს შორის შეთანხმებას, რომელთა მიზანიც იქნება ვალუტათა გადაცვლის დასტაბილურება, ვალუტათა თავისუფალი გადაცვლა, საგადასახადო კანონმდებლობების გაერთიანება და ფასების დარეგულირება და ამასთან წაახალისო ისინი;

ხელი შეუწყოს რეგიონული საბაჟო კავშირების განვითარებას და წაახალისოს ნევრ სახელმწიფოთა შორის შეთანხმებები საბაჟო გადასახადების შემცირების მიზნით;

შეიმუშაოს წარმოების გეგმები, წაახალისოს ნევრი ქვეყნების სოფლის მეურნეობისა თუ სამეწარმეო სპეციალიზაცია და დაეხმაროს მათ ამ გეგმის განხორციელების გაადვილების მიზნით;

უხელმძღვანელოს დაინტერესებული ნევრი სახელმწიფოების კონსულტაციის შემდეგ ფედერალური მუშახელის ფედერაციის შიგნით გადაადგილებას და წაახალისოს ქვეყნები იგივე პირობები შესთავაზონ მათ, როგორსაც ეროვნულ მუშახელს სთავაზობენ;

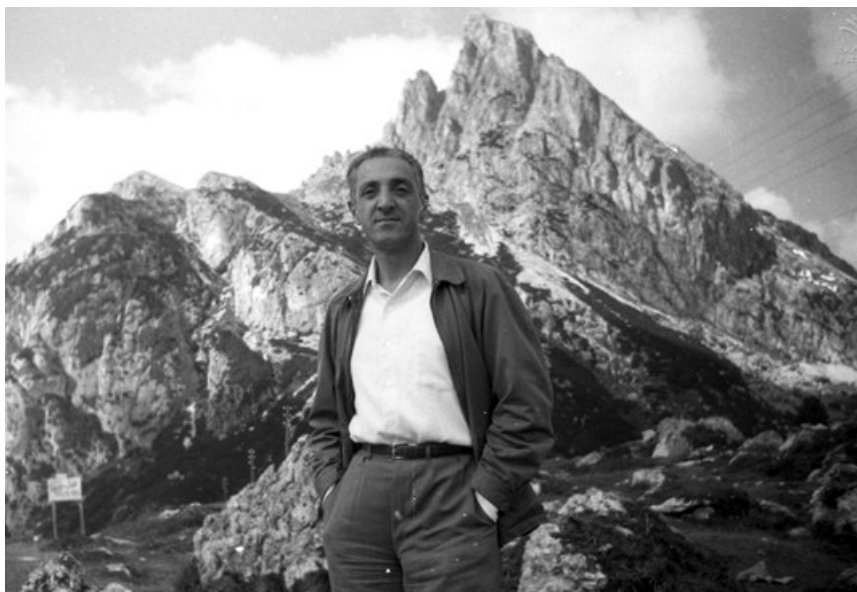
კვლევების საფუძველზე მოამზადოს სოციალური კანონმდებლობის ჰარმონიზების გეგმები და წაახალისოს სახელმწიფოები შეცვალონ თავიანთი კანონმდებლობა ამ გეგმის მიხედვით.

სურ. 1. მიხეილ მუსხელიშვილი
(1903-1964).

სურ. 2. მიხეილ მუსხელიშვილი
(1903-1964).

სურ. 3. მიხეილ მუსხელიშვილი
(1903-1964).

სურ. 4. ალექსანდრე ნიკურაძე
(1900-1981).

სურ. 5. ალექსანდრე ნიკურაძე
(1900-1981).

სურ. 6. ივანე ნიკურაძე
(1894-1979).

სურ. 7. ივანე ნიკურაძე
(1894-1979).

სურ. 8. ივანე ნიკურაძე
(1894-1979).

